G.I.DUCA

CRONICA UNUI ROMÂN IN VEACUL XX

COLECŢIA „MEMORII ŞI MĂRTURII“

George I. Duca

CRONICA UNUI ROMÂN în veacul XX

Vol. II

Impresii din călătorii efectuate în jurul lumii, timp de aproape 7 ani— din Indii în Tunisia şi din Alaska în Africa de Sud.

Secvenţe politice din România epocii redate cu lux de amănunte. Moartea lui I.G.Duca.

Anii premergători celui de al doilea război; imagini inedite din atmosfera cancelariilor apusului.

Germania faţă în faţă cu Rusia.

România între Garda de fier şi dictatura regală; strădaniile României de a păstra echilibrul, neutralitatea.

Războiul. Antonescu şi România.

Vol. III

Stockholm-ul şi cauza aliată.

Helsinki.

Marea ofensivă roşie. România în noile condiţii.

Antonescu cel Mare şi Regele.

Anglo-Americanii şi fruntariile răsăritene.

Doamna Kollontay şi negocierile ascunse cu ruşii.

Misiunea Principelui Barbu.

Tătărăscu şi comuniştii. Lupta fără scrupule a partizanilor lui Gheorghiu-Dej.

Molotov şi Regele României.

G. I. DUCA

CRONICA UNUI ROMÂN IN VEACUL XX

vol. II

COLECŢIA «MEMORII ŞI MĂRTURII»
JON DUMITRU - VERLAG
München 1984

George I. Duca

CRONICA UNUI ROMÂN în veacul XX

vol. II

COLECȚIA «MEMORII ȘI MĂRTURII»
JON DUMITRU - VERLAG
MÜNCHEN 1984

Gesamtherstellung: Jon Dumitru – Verlag
für Fachliteratur, wissenschaftl. Bücher, literarische Werke
in der Sammlung – Colecția „Memorii și mărturii" –
8000 München 40, Siegfriedstr.3, Tel. (089) 34 61 32
Composersatz und Offsetdruck: Jon Dumitru – Verlagswerkstatt
8000 München 40, Kaiserstr. 65, Tel. (089) 34 31 93

Printed in Germany

CAPITOLUL ŞASE

1932 – 1933

„Plec mai independent ca oricând, cu un viitor atât de împlinit, încât nu pot fi stânjenit de ceea ce las în urmă", însemnam triumfător în preajma îmbarcării.

Acest drum a deschis o epocă de lungi şi îndepărtate călătorii în jurul lumii, călătorii ce au ţinut aproape şapte ani, purtându-mă din Indii în Tunisia, şi din Alaska în Africa de Sud.

Minunata mea cale prin Asia Mică şi Extremul Orient a început pe un vas românesc, în tovărăşia a 250 emigranţi evrei, care mişunau pe punţi ca şobolanii, şi a 300 de vaci ce se tânguiau pe înfundate.

La Constantinopole am făcut un nou pelerinagiu la Sfânta Sofia, unde mi s'au arătat de astă dată noile mozaicuri proaspăt dezvăluite în pro-naos, precum şi texte turceşti şi persane din veacurile XI şi XIV ce sclipeau de miniaturi asemănătoare celor mai ilustre din bibliotecile Athosului.

Kachrie îmi arătă alte mozaicuri, comparabile doar acelora din Daphni, în Grecia, prin coloritul, subtilitatea şi viul execuţiei.

Abia am avut vreme de-a fugi la fostul muzeu imperial spre a admira sarcofagiile greco-romane, înainte de-a-mi relua drumul pe un splendid apus auriu ce se întindea până la Scutari.

La Atena regăsesc cu nesaţ comorile lui Schliemann şi surâsul Koreelor; apoi mă întâlnesc cu Florica Assan, tovarăşa mea de drum, sosită cu trenul din Bucureşti.

„Te admir Coană Florico", îi mărturisea Tatăl meu, „fiindcă eşti una din puţinele persoane care să-şi fi chibzuit o viaţă atât de inteligentă!"

Cunoscusem din adolescenţă această femee elegantă, cu farmec şi un spirit independent, dublat de o mare avere şi de un gust nesăţios al călătoriei. Străbătea lumea toată cu discriminare, dar întotdeauna singură, când nu era în tovărăşia fiului ei, de a cărui carieră politică Ion Duca se ocupase fără succes.

Din anii mei de şcoală ascultam cu gura căscată poveştile ei înşirate fără imaginaţie sau cultură, dar cu atâta entuziasm comunicativ, încât îi spuneam deseori: „Vai, Doamnă Assan, când voi putea şi eu să te însoţesc odată într'unul din drumurile Dumitale peste mări şi ţări?"

De fapt, ne întâlnisem în 1929 la New York şi la Hollywood, dar nu călătorisem încă împreună, în adevăratul înţeles al cuvântului. Pentru mine, Doamna Assan era de mult un simbol a tot ceeace dorisem de mulţi ani să îndeplinesc pe acest plan; de-aceea uşa ei a fost prima la care am sunat după neuitata mea întrevedere cu Vaida- Voevod.

„Doamnă Assan, vii cu mine în Japonia?" am întrebat-o pe nerăsuflate. „Uite itinerariile lui 'Empress of Britain' – începem cu Grecia, apoi ..."

„Vin!" mă întrerupse dânsa râzând, şi astfel căile noastre au coincis la Atena.

Doar via afecţiune ce îmi purta de ani de zile a făcut-o să renunţe pentru odată la ciudata ei singurătate în care se complăcea de-obicei la drumul mare.

*

„Empress of Britain" a lui Canadian Pacific Line era un mândru vas de peste patruzeci şi două de mii de tone, care – după cum am mai spus – părăsea obişnuitul său itinerariu între Southampton şi Quebec, spre a face o dată pe an înconjurul lumii.

Decoraţiunile interioare erau majestoase, gustul dubios şi atmosfera generală aceea a unui hotel internaţional, caracteristic prin comfortul său englezesc. M'am instalat cu mulţumire pentru două luni jumătate în mica mea cabină cu baie, ce dădea pe „sports deck", de unde priveam întinsurile oceanice ca de pe acoperişurile unei înalte clădiri.

Multe neamuri, generaţii, înfăţişări şi snobisme se încrucişau înlăuntrul spaţioasei împărătese. De fapt, nu aveam decât să aleg după pofta inimii sau a minţii, o atât de mare varietate de seminţii ne înconjura – de la copii sburdalnici la octogenare sulemenite, sau de la fete voluptoase la băieţi titraţi.

Din această pestriţă gloată însă, domina silueta scheletică şi bărboasă a lui George Bernard Shaw, diva prin excelenţă, comic pitoresc şi exasperant, care dacă se ferea de noi, pasagerii păcătoşi, îşi cultiva în schimb cu sârguinţă reclama personală, prin ziariştii inter-continentali.

În acest bairam multicolor ne-am îndreptat cu Florica Assan spre prima noastră descoperire, aceea a Palestinei.

*

Cu toate că nu am fost niciodată credincios în înţelesul creştin al cuvântului, tradiţiunea, creşterea şi obiceiul m'au sensibilizat îndestulător spre a mă face să păşesc cu îngândurare pe Pământul Făgăduinţei.

Presupun, de-altfel, că experienţa athonită prin care trecusem cu câteva luni în urmă, mă pregătise pe nesimţite pentru pelerinajul acestui sfârşit de an, ce urma să fie cu atât mai simbolic, cu cât coincidea cu serbările Crăciunului.

Prima viziune a Palestinei în dimineaţa zilei de 24 Decemvrie era portuleţul Haifei, care se întindea molcom în abureala iernii la poalele unor dealuri cenuşii, răzleţ acoperite cu palmieri anemici.

În 1920 Marea Britanie primise din partea Societăţii Naţiunilor mandatul de-a guverna Palestina şi Transjordania, şi cu toate că se vorbea de simţitoarele progrese îndeplinite de-atuncea, prea deseori mai izbucneau violente neînţelegeri între evrei, arabi şi trecătorii stăpâni ai zilei.

De fapt era un izbitor contrast între paşnica armonie a cadrului şi sângeroasele patimi ce colcoteau în sânul populaţiunilor autochtone; suprafaţa părea abea tulburată, în adâncime însă ciocnirile erau endemice.

Primul drum ne-a dus de-a curmezişul ţării spre fruntaria Syriei, prin regiuni croite în linii largi, pante dulci, dealuri paşnice, văi rotunjite, înălţimi estompate, coloritul fiind cenuşiu-arămiu, uneori verde proaspăt, alteori alb ca în Dobrogea noastră.

Ogoarele erau pietroase, sărace, prăpădite, şi totuşi nu triste, o impre-

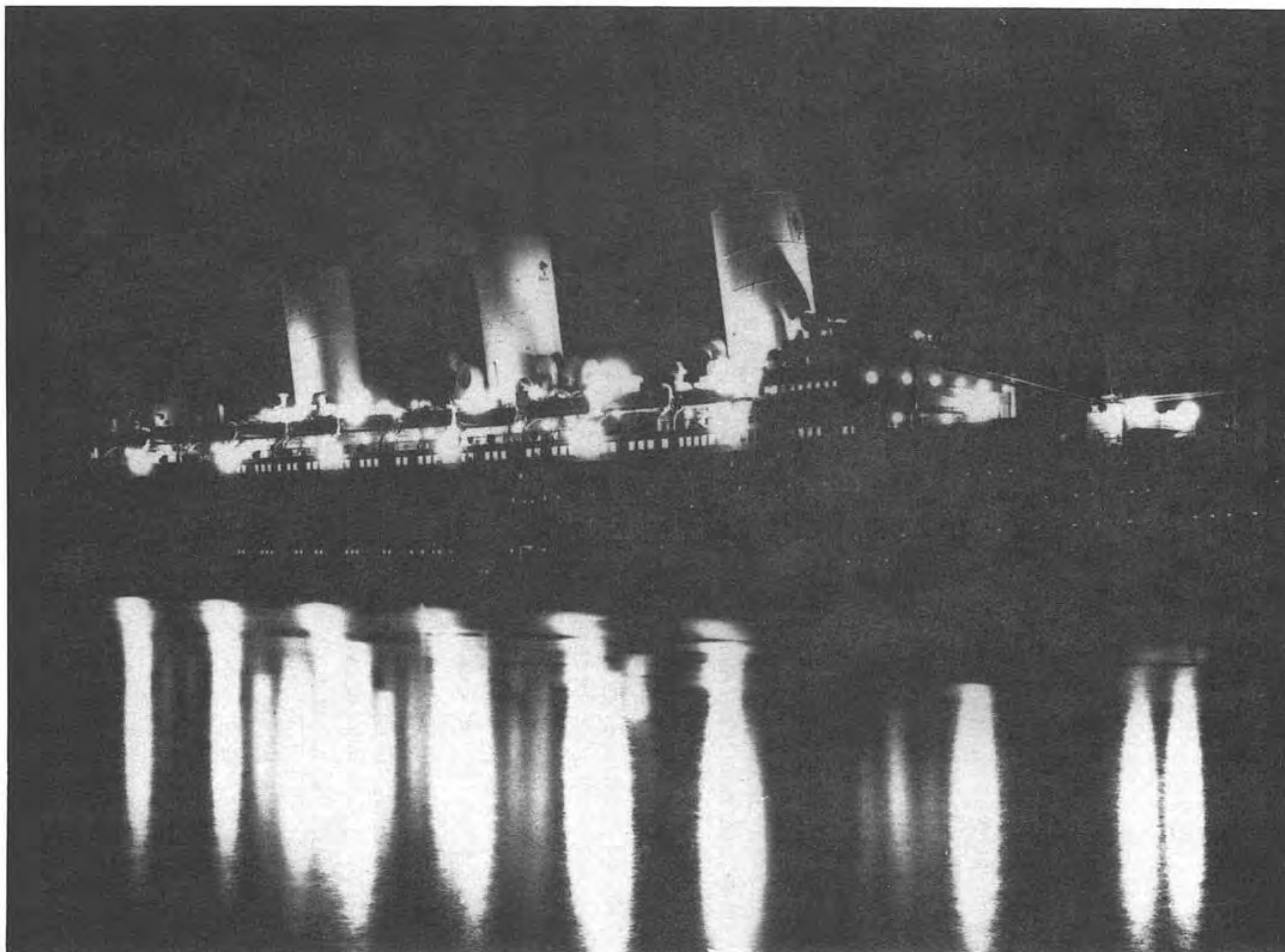

Fig. 1 „Empress of Britain" ne aşteaptă la Suez spre a ne duce

siune generală de pace contemplativă şi de linişte patriarhală desprinzându-se din acest decor. Da, biblic era într'adevăr adjectivul cel mai nimerit, unde timpul şi distanţa păreau două noţiuni cu totul relative.

Însoţiţi de un ghid vârstnic care oprea caravana noastră de câte ori întâlnea locuri istorice, el ne citea textul respectiv din sfintele scripturi cu o ştiinţă şi cu o evlavie ce învia trecutul cu o emoţionantă intensitate.

La Nazaret – unde o lumină lăptoasă scălda casele ei dreptunghiulare şi joase – am dat pentru prima oară de ieftina sluţenie a acestor lăcaşuri sfinte, ce erau să ne urmărească până la Ierusalim.

Prin murdara Cana Galileii şi prăfuita vale a Hitiţilor –„unde Saladin a înfrânt pe cruciaţi în veacul al XII - lea" – am trecut pe lângă Muntele Fericirilor atât de scump creştinătăţii, până la lacul Tiberiadei, aşezat nemişcat la soare între şesurile palestiniene şi munţii syrieni.

Musulmani, creştini şi evrei se încrucişau în îngustele străduţe, ducându-şi caprele, cămilele şi asinii prin nouraşi de praf.

Magdala, Bethsaida şi apoi Capernaum, unde trecem cu bărcile în cântul ritmic al vâslaşilor arabi. Textele evangheliilor răsăreau aevea în faţa ochilor noştrii, apusul roşu însângerând straniu pământul lutos şi pietrele răscolite.

O bisericuţă protestantă de rit scoţian a primit rugile călătorilor în acest ajun de Crăciun, tânărul pastor blond şi osos privind încruntat tavanul tot timpul predicei.

Clopotele sunau voios la catolicii învecinaţi, şi lacul Galileii era încremenit sub un cer extraordinar de înstelat.

În prima zi de Crăciun am plecat mai departe. „Aci pe muntele Tabor a avut loc Schimbarea la Faţă", ne povesteşte bătrânul nostru tălmaciu, „priviţi-l cu tot respectul cuvenit... Iar acuma, spre valea Aesdrelon, care a fost loc de sângeroase bătălii, din cele mai antice vremuri ".

La Nablus ce se cocea la soare pe mai multe dealuri, întâlnim un musulman morocănos care ducea pe spate o piele de capră umflată cu apă; când ne-a prins că vrem să-l fotografiem, s'a supărat într'atâta încât a fugit deşertând-o printr'o mişcare bruscă, pentru a nu lăsa pe haini să-i „fure chipul".

„La dreapta aveţi puţul lui Iacob unde Domnul nostru Isus a vorbit femeii Samariteanului... dar să nu ne oprim, căci mai avem cale destul de lungă până la Ierusalim..."

In sfârşit, atingem o culme de deal de unde zărim primele pete albe ale oraşului sfânt cu câteva turle în zare, ce pâlpăiau în boarea căldurii.

Pe muntele măslinilor m'am gândit la sfâşietoarea emoţiune a cruciaţilor la vederea acestui Ierusalim pângărit de păgâni, pe care au venit să-l libereze în naiva şi totala lor credinţă după atât de crunte suferinţe.

Ciudată şi minunată a fost soarta acestui petec de pământ, egal de sfânt creştinilor, evreilor şi musulmanilor. Cu ori câtă evlavie sau curiozitate păşeşti însă pe lespezile istoricelor sale cartiere, prezentul nesigur nu dă răgaz trecutului.

Furnicarul de oameni bănuitori te înghite cu priviri oblice şi neîncrezătoare, uliţele şi colţurile întunecoase ale bazarelor te ameninţă invizibil. Din cotitură în cotitură ajungi în cele din urmă prin cartierul nord-apusean al oraşului vechi la biserica Sfântului Mormânt, statornicită de creştini în jurul aşezării înălţate de Împărăteasa Elena.

Intrăm cu o nelămurită nelinişte în marele naos circular ce înconjoară cu coloane şi arcade bisericuţa ridicată deasupra Sfântului Mormânt propriu zis. Cu rândul, câte cinci-şase, intrăm într'o primă încăpere – „iacă piatra pe care a şezut îngerul în faţa gropii" – de unde trecem într'o a doua scundă cămăruţă, în care se afla însăşi mormântul.

Însoţitorul tălmăceşte ceea ce ochii noştrii ghicesc mai de grabă decât înţeleg; fiecare din noi — oricât de necredincios — ar dori să rămână tăcut cu gândurile sale în acest clar-obscur greoi şi apăsător. Nenumăratele candele răspândesc o lumină ceţoasă, ce iscodeşte nelămurit cele trei mici altaruri, cel central fiind al nostru, al ortodoxiei.

Simţim mai mult decât gândim, sub privirea absentă a unui călugăr care veghează cu o detaşată anosteală.

Timpul — parcă — se opreşte o clipită, apoi îşi reia calea când ieşim cu lumânări aprinse în pelerinaj la altarele şi iconostasele tuturor credinţelor creştine aşezate în jur. Unele — ca acelea ale bisericii răsăritene — sunt de-o greoaie bogăţie, altele sunt prăfuite şi părăsite.

Stau şi mă minunez—câte incalculabile tezaure cheltuite de-a lungul veacurilor in lăcaşurile creştine ce acoperă suprafaţa pământului, iar aci, în însaşi inima credinţei noastre, găsesc nu lipsă de podoabe sau sobrietate — ceea ce ar fi avut tâlcul său — dar, mai de grabă, un aer de părăsire şi, scriu cuvântul, chiar de murdărie.

În plus, nici o reculegere, preoţi jerpeliţi străduindu-se în zadar a face o leacă de curăţenie şi ordine, mutând mobile, înghesuind scânduri prin colţuri, târguindu-se apoi în mod neruşinat pe bacşişurile noastre.

Nu, într'adevăr, altfel îmi închipuisem cel mai sacru colţ al creştinătăţii.

„Să vă duc acuma la Moscheea lui Omar în cartierul musulmanilor de la răsărit, pe locul unde se ridicase odinioară însăşi prea vestitul templu al lui Solomon", ne lămureşte trist bătrânelul. „Alături, vedeţi Dv. biserica creştină clădită de Împăratul Justinian, prefăcută în Moscheea El Aksam la invaziunea arabă — ţineţi minte: a treia în însemnătate din lumea Islamului!"

Mult mi-au plăcut terasele exterioare ale Moscheii lui Omar, ce îşi înălţa bolta îndrăzneţ spre a cinsti stânca sfântă a celor trei credinţi.

Am găsit aci, la lumina mozaicurilor şi la umbrele arcurilor ce fug din stâlp în stâlp, mai multă sfinţenie ca la noi, ca şi o mai adâncă reculegere.

De asemenea şi la zidul aşa-numit al plângerilor, unde evreii dau liber curs durerilor ancestrale citind, intre altele, atât de minunatele lamentaţiuni ale lui Eremia.

De aceea, inventarul oraşului pe care îl făceam era un interesant amestec de adevar şi de ficţiune, de realitate şi de legenda, fiecare din noi interpretând cele văzute şi auzite după puterea imaginaţiunii sale şi după bătăile inimii lui.

Când am trecut mai târziu la Bethleem, am găsit biserica în paza ortodocşilor, de aci un falnic iconostas cu icoane de-o păgână bogăţie.

„Intraţi vă rog la dreapta, în această mică încapere", ne îndrumă tălmaciul, „vedeţi aceste scunde stânci ce formează un mic adăpost în care Domnul nostru Isus Cristos s'a născut în iesle..." Candele, lumânări şi mici altaruri ne dau iluziunea vie a minunatei poveşti de atâtea ori răstălmăcită de două mii de ani.

Ierusalismul pe care l-am bătut în lung şi în lat în acest fine de an, mi-a ramas în minte ca un centru de contradicţiuni omeneşti, religioase şi politice, din care răsar — luminoase sau aburite — câteva simboluri încremenite pe pragul eternităţii.

În ziua de 27 Decemvrie am pornit-o spre Egipt.

*

Vagoane colorate mahon şi alb ne-au gonit prin deşert, vârtejuri de nisip pătrunzând în luminoasele noastre compartimente.

Am trecut Suezul prin cele două porturi El Kantara ce străjuiesc canalul, spre a ne sui de data aceasta într'un tren argint şi alb, care ne depune la Cairo.

Kavasul legaţiunii mă primeşte la hotelul Englez, spre a-mi da astfel nota precisă a regimului ţarii in care mă aflam.

Protecţiunea Marii Britanii era încă pretutindeni vizibilă, în ciuda independenţei regatului înfiinţat cu zece ani în urmă sub domnia grasului Fouad I.

Prea scurte şi fugare au fost cele patru zile hărăzite Egiptului de un nemilos program. Şi totuşi, este uimitor cât un călător rutinat şi dinainte pregătit poate înghesui în abia câteva ore de turism concentrat.

Din acest interludiu se desprind câteva imagini — aproape viziuni — ce mi-au rămas încă vii după scurgerea atâtor ani.

Întâi, şi mai presus de toate, uimitoarele colecţiuni ale muzeului antic, ce răscolesc mai puternic trecutul ca în Hellada, pentru că viaţa din fiecare zi a băştinaşilor dispăruţi de milenii ne-a lăsat atâtea mărturii, şi apoi, fără îndoială, fiindcă culorile mai sunt încă aşa de proaspete.

Într'una din vizitele făcute acestor surprinzătoare comori, am avut marele noroc să fiu îndrumat de-o femee care, la rândul ei, învăţase rostul lor din însăşi gura prietenului ei Howard Carter, unul din descoperitorii mormântului Tut-ankh-amen. Concentrata şi calma reculegere a măştilor de aur ale acestui domnitor din dinastia a 18-a m'a pironit pe loc de câte ori le-am privit, atât de zguduitor de vii erau.

Am întâlnit lumea musulmană în centrul lor universitar El Azhar, unde în vasta sa curte interioară înconjurată de arcade, studenţi de toate vârstele aşezaţi „turceşte", sorbeau în grupuri mici cuvintele bătrânilor dascăli instalaţi pe scăunele.

„Aici Domnule", mă luminează un tânăr, „nimeni nu plăteşte, profesorii nu prezintă certificate, cine are ceva inteligent de spus este ascultat, cine doreşte să înveţe poate rămâne chiar o viaţă întreagă la umbra acestei milenare moschee..." Cum comentam asupra aspectului mai mult decât modest ai acestor setoşi de cunoştinţe — tălmăcirea Coranului ţinând un loc de frunte — dânsul surâse amuzat: „Trăim mai din nimic, ne culcăm pe o jerpelită piele de capră şi... presupun că voi creştinii ne-aţi socoti fanatici ai credinţei noastre..."

Poate — dar ascuns apoi în spatele unui stâlp observam cu băgare de seamă, şi ceea ce m'a izbit cel mai mult era prietenia amestecată cu respect ce părea să lege pe tineri de dascăli, care arătau a fi mai de grabă părinţii, decât profesorii lor. Unii elevi erau orbi, şi admiram cum erau înconjuraţi de-o deosebită solicitudine din partea camarazilor.

Piramidele, pe de altă parte, m'au lăsat indiferent, massa lor încuiată şi rece neatingându-mă; Sfinxul însă, cu ochii lui orbi, trişti şi mândrii în acelaşi timp, m'au răscolit în mod straniu.

Am avut priveliştea lor atât la apus, cât şi la răsărit, fiincă ni se orânduise să petrecem „o noapte în deşert". Seara, cerul întreg se înflăcăra într'o spendidă vâlvătaie — dimineaţa, era luminos aburit într'o veselă explozie de raze.

Ospătaţi sub un cort conic, un aşa numit „galli-galli man" scamator de meserie, ne-a tâmpit într'atâta, încât de s'ar fi preschimbat deodată el însuşi in mâţa sau şarpe, am fi primit minunea ca un fapt normal!

Sub cerul foarte înstelat şi rece, am dormit într'un confortabil cort individual, dar m'am culcat îmbrăcat cu o sticlă de apă fierbinte în braţe, spre a alunga duhurile rele ale pustiului.

La ducere ca şi la înapoiere, ne-am legănat în mersul lent al cămilelor, ce nu mi-a displăcut la pas, dar m'a nenorocit la trap între piramide şi Mena House unde am descălecat aiurit.

Fig. 2: În Egipt

O noapte întreagă am călătorit cu trenul spre a ajunge apoi la Luxor, ce s'a sfârtecat veac după veac pe aşezământul fostei Thebe.

Templele clădite în vremea domniei lui Amenhotep III pentru cinstirea lui Amon, dar preschimbat şi adăugat spre a fi pe placul grandilocvenţei lui Ramses II, mai arăta palpabil ambele perioade prin stilul diferit al coloanelor în chip de lotus îmbobocit, sau sub formă de lotus înflorit.

Aci, abea, am făcut cu adevărat cunoştinţa falnicului Nil, când l-am străbătut pe bărci cu vele spre a trece pe malul opus – paşnic, majestos, părintesc aproape, aşi spune.

Şi apoi, prin nouri de praf şi nisip într'o orbitoare lumină am cercetat Valea Regilor, mărginită de masive ziduri stâncoase galben-roşietice ce par a fi arătări de fantastice castele, netezite de vânturile deşertului.

Păşim prin coridoarele, sălile şi sălişoarele mormintelor lui Seti I şi ale lui Ramses VI, primiţi de lumea hieratică a hieroglifelor şi a basoreliefurilor ce se aseamănă şi se încalecă, trecând lin de la scris la iconografie, cu veşnica lor preocupare a vieţii după moarte.

La mormântul lui Tut-ankh-amen unde imobilitatea de aur a mumiei sale ocupa din nou camera mortuară, m'am mirat cum culorile zugrăvelilor erau mai puţin vii ca acelea ale muzeului din Cairo.

„Mie mi-a plăcut întotdeauna mai mult palatul în terase al Reginei Hatsepsut de la Deir-El-Baheri“, îmi spune Florica Assan, când ajungem acolo, „o

fi ea cu barbă pentru a se întruchipa în faraon, găsesc totuşi ceva mai feminin în aceşti stâlpi, intrări şi ferestre, ce ies parcă din stânci..."

I-am dat dreptate, cu toate că descrierile expediţiunilor ei războinice desemnate pe pereţi, erau fără îndoială de-o bărbătească cruzime.

La greoiul Ramesseum statuia monumentală de o mie de tone a suveranului tăiată felii, precum şi cei doi coloşi ai lui Memnon cu feţele şi trunchiurile lor ciopârţite de iconoclaşti — unele şi altele, zic — mi-au pregătit ochii pentru grandoarea de la Karnak.

Revenit prin urmare, pe malul Nilului, ne oprim înmărmuriţi de colosalul templu, dedicat şi el lui Amon, de Ramses II, ce se afla atuncea în splendida plinătate a puterii sale.

Nu mi-a fost dat să văd ceva asemănător în lumea întreagă, ca acea prea vestită sală hipostilă a celor 134 de coloane aşezate pe 16 rânduri şi acoperite de sus până jos cu inscripţii şi imagini, uneori încă straniu de intens colorate. Înălţate spre a preamări trinitatea egipteană şi Faraonul-Zeu, statuile, obeliscurile, porţile, toate laolaltă se unesc spre a strivi pe omul de rând — şi strivit am fost!

Cu toate acestea mi-a plăcut cotropitoarea obrăznicie a vechilor egipteni de-a zidi pentru eternitate, chiar dacă nu ştiau că nemurirea concepută de dânşii era totuşi croită pe măsura muritorilor.

Drept contrast, apele line, malurile întinse, aşezările paşnice ale văii Nilului, „dădător de viaţă". Trei ore ne-am plimbat în susul şi în josul apei spre a privi în tihnă viaţa rurală a fellahin-ului, neschimbată — parcă — de secole în sărăcia şi primitivismul ei; feluccas cu velele lor în chip de aripi colţuroase pluteau în voia curentului, şi timpul, odată mai mult, a stat locului... până ce ne-am reîntors la Cairo.

Chinuiţi în uliţe de vânzători, dragomani, ghizi, cerşetori, prostituate şi birjari, Radu Cutzarida — subţirele şi frumosul meu coleg — mă duce la un dejun oferit de şeful protocolului Ministerului Afacerilor Străine.

Mă găsesc într'o mare casă lipsită de personalitate, în jurul unei mediocre mese lipsită de alcool, luând parte la dialoguri lipsite de interes cu amabilul dar ştersul amfitrion sau cu urâta sa soţie, care vorbea neîncetat cu o faţă lipsită de orice expresiune.

Mi-am adus aminte de comicele descrieri pe care ni le făcea Regina Maria şi Principesa Ileana despre curtea egipteană, unde au fost primite cu mare alai în 1930.

În aceeaşi seară de 31 Decemvrie am pus capăt lui 1932, mândru de-a-mi fi ţinut făgăduiala ca finele anului să mă găsească departe de pământul României.

Cât anume de departe, eram să descopăr exact un an mai târziu.

*

La amiaza zilei de 1 Ianuarie 1933 am părăsit Cairo, regăsind la Suez hotelul nostru plutitor. „Welcome Back Home" ne-a primit cu mari litere de argint la intrare şi „Home" a fost vreme de o săptămână prin cuptorul mării Roşii şi căldurile mării Arabe.

Lungind după două zile jumătate coasta înaltă, stâncoasă, aridă şi roşie a Bab-El-Mandeb-ului, am zărit Adenul alb în fundul golfului său. Iar apoi am cârmit spre Indii.

Bernard Shaw făcea bucuria mea, fiindcă îl întâlneam acuma regulat la piscina descoperită, aşezată pe punţile superioare; bătrân şi uscat cum era, cu

barba în vânt și gesticulând ca un Don Quixote, vesel apărea în cele mai ciudate costume de baie, în care se lăsa fotografiat subt toate unghiurile.

De ce făcea astfel pe clownul septuagenar, nimeni nu pricepea, dar fapt este că părea să găsească o mulțumire cu totul copilăroasă de-a ațâța și uimi galeria. Că aceste fantezii făceau parte dintr'un program bine chibzuit de auto-reclamă era de la sine înțeles, dar ca un om de însemnătatea și valoarea lui să socotească necesare asemenea caraghioslâcuri, mă depășea.

Reprezentațiunea a continuat când am fost invadați de reprezentanții presei indiene în rada Bombay-ului în dimineața zilei de 8 Ianuarie. L-am lăsat să-și joace în pace rolul ieftin de celebritate internațională, și mi-am îndreptat privirile spre acest port pestriț, scăldat într'o lumină lăptoasă, tăiată de spirale de fum ce se încolăceau spre un cer murdărit de nouri răzleți.

„Iată deci vastul, cotropitorul, neînțelesul, înfricoșătorul furnicar al Indiilor..." îmi spuneam căutând să descifrez primele înfățișări ale acestei împărății.

Ne aflam în acel început de decadă în pline lupte active și pașnice purtate de Gandhi alături de șefii naționaliști împotriva guvernului M.S. Regelui-Împărat. Conferințele solemne ținute anual spre a satisface — sau mai bine spus, spre a nu satisface — cerințele patrioților indieni, nu dăduseră încă nici un rezultat. De aceea era să prindem și câteva zvâcniri fugare ale acestui conflict înnăbușit, în cursul lungului drum de aproape două săptămâni ce trebuia să-l parcurgem de la Apusul la Răsăritul, și dela Nordul la Sudul acestui uriaș subcontinent.

Poarta Indiei ridicată cu prilejul încoronării lui Gorge V ne-a primit la debarcader, încadrând masiv prima viziune a forfotelii autohtone.

„Aoleo!" exclamă doamna Assan când ne suim în automobil, „Uite, scuipă sânge cu toții...!" Și așa părea, chewing-gum-ul național fiind foaia de betel ce însângerează gura și gingiile indienilor, scuipăturile lor fiind tot atâtea pete roșii de-alungul străzilor orașului.

„Stilul victorian interpretat de orientul sub-tropical", definesc înfloritele clădiri ce defilează acuma în fața noastră de ambele părți ale arterelor principale. Strada Indiilor — în care totul se petrece ziua și noaptea cu o halucinantă intensitate de contraste — o voi descrie însă mai târziu la Benares, unde se desfășoară în cea mai explozivă expresiune a ei.

Totuși și aci asistăm fără tranziție la spectacolul obișnuit al vieții și al morții în acestă lume în care extremele se ciocnesc neîncetat, cu cea mai mare simplicitate. Astfel, la un cap de stradă găsim cadavrul unui bărbat pe o rudimentară targă înfășurat în alb — femeile sunt învelite în roșu — gata de-a fi așezat pe un rug ce se clădește cu lemne a căror calitate variază după starea familiei.

Când s'a atins cam înălțimea de un metru, rudele bărbătești ale decedatului taie sforile ce leagă corpul de targă și îl întind apoi binișor pe rug. „Corpul nu este încă înțepenit", ne lămurește chauffeurul, „trebue să fi murit abia cu câteva ore în urmă..." Bărbații acoperă mortul cu două-trei straturi de lemne și îi stropesc capul cu un lichid „ce ajută la ardere, fiindcă să știți că craniul se consumă mai anevoios".

După ce presară boabe de orez, rudele înconjoară rugul de câteva ori silabisind formulele de circumstanță, aprind uscăturile, o lumină țâșnește, iar în câteva clipe totul este cuprins de fum și flăcări.

Lemnele și corpul pârâie, pielea și stomacul plesnesc, degetele de la picioare ce ies la un capăt crapă descoperind carnea gălbuie; capul se pârlește

şi — de-odată — face explozie. „Dacă omul este sărac şi tare slab ca acesta, arde mai de grabă..." comentează un asistent, „... un om bogat se consumă mai greu, dar până la urmă tot una este... mai puţin de o oră, iaca, un muşuroi de cenuşă...!"

Bărbaţii fac abluţiunile de rigoare, apoi privesc nemişcaţi până ce fumul s'a topit în arşiţa zilei. „O mână de vreascuri..." spune Florica Assan, „şi atâta tot..."

„La Turlele Tăcerii însă, apoi să ştiţi că acolo merge şi mai repede..." ne spune ghidul, şi am pornit-o mai departe.

*

Bogaţii Parsi — veniţi din Persia în veacul al optulea şi urmaşi ai lui Zoroastru — dispun altfel de morţii lor, fiind dat că „ nici flacăra, nici pământul, nici apa nu-i poate atinge ".

Într'un parc înflorit pe un vârf de deal, se ridică şapte turle albe, rotunde, înalte de câţiva metrii. Morţii lor sunt aşezaţi concentric, despuiaţi, pe planul inclinat al terasei superioare în jurul unei deschizături ce străbate cercul turlei din creştet până în osuarul pivniţei.

După ce preoţii şi rudele defunctului se retrag, vulturii ce aşteaptă de mult în văzduh se năpustesc spre a culege mai întâi ochii, apoi în mai puţin de o jumătate de oră, lasă scheletul curat, neted, gol şi încet-încet oasele se desprind sub razele calde ale soarelui şi alunecă înlăuntrul jghiabului.

Tăcuţi, umblăm la umbra pomilor înfoiaţi, urmăriţi însă de privirile vulturilor aşezaţi pe crăci, greoi şi graşi de atâta carne omenească — poate greşeam — dar aveam simţământul precis că se uitau invidioşi de sănătatea noastră, sperând, probabil, ca damblaua să lovească pe unul din noi în umeda căldură ce ne cotropea.

*

Un grup de douăzeci şi şase de turişti ne-am urcat la finele după amiezii într'un tren special ce trebuia să ne ducă „across India" până la golful Bengalului. Vagoanele fără coridor erau în aşa fel orânduite, încât compartimentele noastre cu câte o uşă pe ambele laturi, cuprindeau trei paturi, două mese, două fotolii de paie şi o odăiţă de toaletă cu duş. Prin urmare, dacă doreai să cercetezi pe ceilalţi călători, trebuia să aştepţi oprirea trenului şi să calculezi exact câte minute aveai la dispoziţie, căci o dată în mişcare, nu te mai puteai înapoia până la viitoarea gară.

Eu împărţeam compartimentul cu un tânăr american, prostuţ, şi un african de sud, roşcovan, care au fost tovarăşi plăcuţi şi şterşi. Băştinaşul care se ocupa de comfortul nostru, purta frumuşelul nume de Lallah, preocupaţiunea lui principală părând a fi să ne deştepte la cinci dimineaţa, spre a ne aduce „ the early morning tea " — inutil să adaog că l-am descurajat cu severitate după o primă noapte mizerabil petrecută, întâi într'o asupritoare căldură şi apoi pe un frig neaşteptat.

A doua zi, în cursul unei opriri pe dealul dela Sanchi, unde „stupe" sferice mărginite de scări circulare şi porţi supraîncărcate cu minuţioase sculpturi vegheau solitare de 2300 de ani, am dibuit cele mai vechi ruine ale budismului Indian.

„Căldură şi praf... praf şi căldură, atâta tot!" se văitau anglo-saxoanele vârstnice, încă imune farmecelor budismului local.

Spre a le supăra şi mai mult, am sosit la Delhi în dimineaţa următoare după ce am fost nevoiţi a ne spăla numai cu apă rece şi pe o asemenea dârdâială, încât sunt sigur că le-a clănţănit toţi dinţii falşi din gură.

Când ajungem la poarta Kashmirului ce face parte din vechile fortificaţii ale cetăţii, ne încrucişăm cu un regiment englez ce ieşea tocmai de sub crenelurile roşii. „Se duc spre Alwar, la sud de Dehli, unde a avut loc o mică răscoală...“ ni se şopteşte la ureche. „Prin urmare, rezistenţa pasivă a domnului Gandhi nu este întotdeauna atât de pasivă...“, ironizează unul dintre ai noştrii.

Străbatem grupul cazărmilor britanice şi, trecând pe sub monumentale arcade, ne găsim dc odată în partea centrală a cetăţii care este lumea de vis a palatelor, moscheelor, pavilioanelor şi grădinilor Marilor Moguli din veacul al XVII-lea, Împăraţii Shah Jehan şi Aurangzeb.

O pace desăvârşită domneşte în aceste netede întinsuri de pajişti, drumuri, chiparoşi, bazine, printre care se ridică sobru un număr de joase clădiri, cu colonadele lor larg deschise spre a lăsa să treacă adierile vântului şi razele tamizate ale soarelui.

Ridicate din piatră şi marmură albă, aceste pavilioane cu tavanele lor de argint şi aur, podele de alabastru, zidurile acoperite cu decoraţiuni florale încrustate cu nestemate, coloanele cu faianţe sau mozaicuri persane, paravanele transparente de marmură dantelată, arcurile dinţate sau pline—aceste pavilioane zic — sunt suprema expresiune arhitectonică a unui rafinament rar atins în continentul asiatic.

„Prin micile canaluri de apă curgătoare ce străbat liniştit unele încăperi, înotau pe vremuri peştişori de care se atârnau pietre nestemate ca să sclipească la lumina zilei sau în umbra serii“, aud pe cineva povestind într'un colţ, „iar dincolo de aceste bolţi crenelate se întind băile de apă parfumată ale foştilor stăpânitori...“

Din încântare în încântare, păşesc cu Florica Assan prin simfonia acestei perfecţiuni, în care proporţiunile se îmbină cu atâta gust, bogăţia cu atâta simplicitate, iar mândria ansamblului cu o neasemuită subtilitate a amănuntului.

În sala audienţelor private a lui Shah Jehan se găsesc săpate cuvintele ce traduc rafinatele splendori ale acestui împărătesc aşezământ: „Dacă se află un rai pe pământ, atunci el se găseşte aci!“

*

Şapte capitale s'au înălţat şi s'au năruit în cursul veacurilor pe câmpiile sterpe dimprejurul centrului modern al aşa-numitului New Delhi.

Mauzolee, moschee, cetăţi, turle, ziduri, fiecare oglindind puterea, vanitatea sau credinţa ctitorului respectiv.

Împăratul Humayum — „care a căzut mortal din susul turlei moscheei învecinate Indragat“ — este proslăvit într'un monumental mauzoleu-palat, la care se ajunge printr'o succesiune de grădini, scări, terase şi arcuri săpate în piatră roşie sau marmură cu decoraţii ce sunt uneori atât de măestru lucrate, încât par a fi mai de grabă tapiţerii.

Generalul Kutab-ud-Din, care a statornicit dinastia Musulmană ce a subjugat mai toată India în veacul al XIII-lea, a lăsat în urma lui o moschee înconjurată de coloane hinduse, decorate cu o nesfârşită fantezie, un minaret construit în felii perpendiculare, şi „o coloană de fier ce străpunge pământul până la antipoade“.

Enorma moschee Jumma Musjid — „cea mai vastă a Indiei“, ne-au asigu-

rat bine-credincioşii — cu scările sale amintitoare ale palatelor Assyro-Babiloniene, te îndrumă din boltă în boltă către colţişorul sfinţit de un fir din barba Profetului şi alte relicve mult cinstite, peste care se presar bine mirositoare petale de trandafiri.

Pe un apus de soare ce trebuia curând să fie simbolic, domnitorii anglo-saxoni ne-au arătat capitala imperială abia inaugurată cu doi ani înainte. New Delhi era — fără îndoială — la diapazonul ambiţiunilor britanice, conceput fiind cu o sobră grandoare menită a impune atât domnitorilor semeţi, cât şi prostimii asuprite.

Întinsele clădiri oficiale orânduite în jurul mândrului palat al Vice-Regelui, şi largile bulevarde ce radiază spre parlament, arcuri de triumf sau alte monumente comemorative, sunt toate înălţate pe un picior ce ar fi satisfăcut chiar morga Romei Cezarilor.

*

Când am sosit a doua zi la Agra, doamna Assan mă apucă de braţ: „Poate nu o să mă crezi, dar sunt cu adevărat mişcată la gândul de-a mă găsi faţă în faţă cu Taj Mahalul, care a fost visul tinereţilor mele..."

Cu încetul s'a desluşit acest cântec de dragoste şi de jale din abureala nesigură a unei calde dimineţi de Ianuarie. Fantomatic ne-a apărut visul de marmură albă al tinereţilor ei la marginea apei Jumna, valurile ceţurilor transparente topindu-se în pragul grădinilor de la intrare.

Mauzoleul lui Mumtaz-i-Mahal se arăta acuma în plin soare, iradiind parcă o vaporoasă lumină împrejur. Grădinile rectilinii cu nemişcatele canale de apă, chiparoşii negri aliniaţi, drumurile pietruite cu lespezi şi grupurile de pomi stufoşi formau un cadru oarecum sever pentru femininul monument păzit de patru minarete astfel aşezate spre a echilibra clădirea centrală.

„Aşi dori să am limba îngerilor spre a putea exprima în cuvinte ceea ce simt..." îmi spune una din tovarăşele noastre de drum. Mă fac ecoul reacţiunii ei după atâţia ani, fiind în imposibilitatea de-a aşterne adecvat pe hârtie ceea ce mi-a fost dat să privesc acolo cu atâta mută admiraţie.

Mormintele eroilor acestui imn de iubire — Shah Jehan şi prea fermecătoarea lui Regină — se ascund înlăuntrul unui zid- paravan transparent pe de-a întregul, lucrat în marmură albă, şi acoperit cu desene de-o lirică armonie.

Da, într'adevăr, dacă paradisul Împăratului era Delhi, pragul raiului nemuririi sale se afla aci, la Agra.

„Şi totuşi", îmi întrerupse coana Florica meditaţiunile, „odată mai mult, iacă contrasturile adevăratei Indii..." Mă uit la picioarele terasei pe care ne afalm la marginea apei, şi văd un hoit din care vulturii sfâşiau cu furie.

Trecem mai departe în inima cetăţii alăturate unde Împăraţii Akbar, Shah Jehan şi Jehangir au lăsat urmaşilor o altă versiune — poate mai puţin legată— a minunatelor pavilioane din Delhi.

Mă plimb deci cu o reînoită încântare din clădire în clădire, repetând numele lor ca un basm din 1001 de nopţi — Moscheea Mărgăritarului, Curtea Viţei de Vie, Moscheea Bijuteriilor, Sala Oglinzilor, Băile Frumos Mirositoare, Palatul Iasminului cu terasa unde Împăratul închis nouă ani de fiul său, şi-a dat duhul privind ultima oară arătarea albă a Taj Mahalului la orizont.

„Şi ce însemna, mă rog, această dare de sânge proaspăt?" întreb indiscret înapoindu-mă de-alungul zidurilor cetăţii. „Un nimic", mi se răspunde surâzător, „un incident ce s'a soldat ieri noapte abia cu un mort şi câţiva răniţi..."

Când am sosit la Benares în zorii dimineţii de 12 Ianuarie, m'am găsit dintr'odată zvârlit în lumea ireală şi fantastică a Indiei milenare.

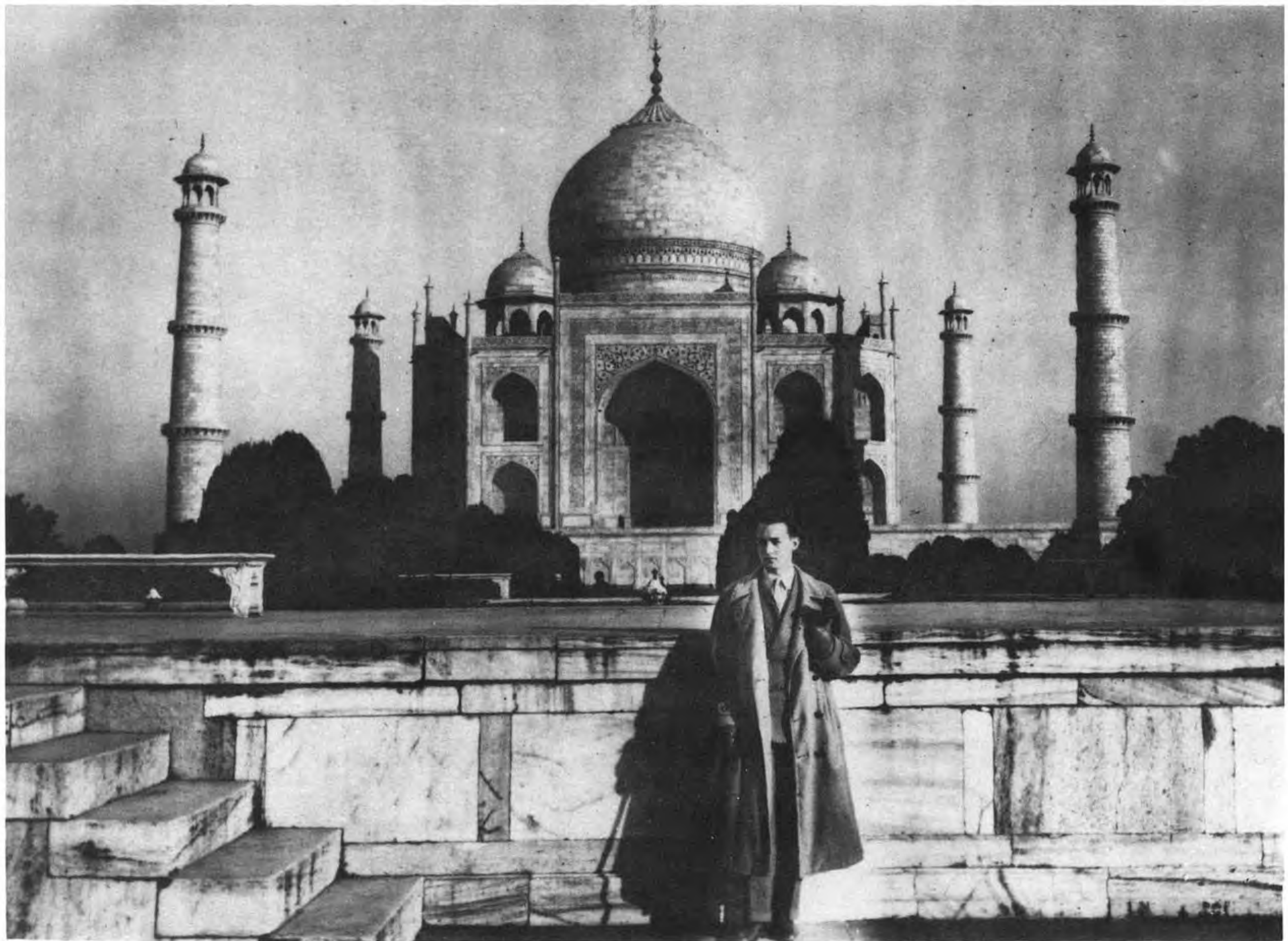

Fig. 3 În fața vestitului Tajmahal

Abea ajuns, am şi fost prins, îmbrâncit, împins, înghiţit de puhoiul străzii ce m'a purtat într'un val omenesc spre Prea Sfântul Fluviu Gange. Aci strada nu are taine pentru acel ce ştie să privească: poporul mănâncă, doarme, lucrează, se curăţă, se roagă, se bate, meditează dar rareori surâde; totul se petrece public în văzul şi în auzul tuturor, şi totuşi nimeni nu are aerul a se sinchisi câtuşi de puţin de aproapele său. Nimeni, în afară de uimitul turist gură-cască.

Un fel de copleşitoare tristeţe şi oboseală apasă asupra pitoreştii diversităţi a acestui neam atât de sărac, încât însăşi propriul său corp nu pare a îi aparţine.

Adevărate schelete umane, negre sau arămii, pe trei sferturi goale îşi târşâiesc picioarele în gloata zdrenţăroasă; bărbaţi în straie uşor colorate sau albe se încrucişează cu femei murdare acoperite cu inele şi brăţări la gât, la braţ, la gleznă, la deget, în ureche, în nas.

Oameni sfinţi despuiaţi, unşi cu un amestec albicios ce ni se spune a fi cenuşă, lut şi murdărie de vacă, se poticnesc de cerşetori monstruos deformaţi şi preoţi nepăsători în sobrele lor îmbrăcăminţi.

Unii poartă turbane de-o neîntrecută varietate, alţii umblă cu capul gol în razele fierbinţi ale soarelui, ici răsare câte un craniu cu desăvârşire ras, colo altul cu un singur moţ lung ce se prelinge din creştet; femeile mai răsărite se furişează în case cu sarii roşii, verzi, albastre, galbene.

Singurul numitor comun pare a fi mizeria, murdăria şi semnele colorate din frunte ce înseamnă casta sau credinţa purtătorului, fără a uita sângerosul betel pe care toţi îl mestecă cu o animalică sârguinţă.

Vacile sacre se plimbă agale cu viţeii lor, intră prin dughene, se opresc la tarabe, mănâncă ceea ce le place şi îşi continuă nestingherite drumul. Un rolls-royce îşi croeşte cu greu un vad, purtând un tânăr principe îmbrăcat europeneşte, dar cu un semeţ turban măestru orânduit.

„Dragul meu", îmi spune Florica Assan, „dacă nu îmi vine aci ameţeala, apoi să ştii că nu o să-mi mai vie niciodată în viaţa mea!" Nu mă îndoiesc, dar spectacolul cel mai uluitor era să-l avem acuma la marginea fluviului.

Instalaţi pe platformele superioare a ciudate vaporaşe construite peste vâslaşi, ne-am suit şi am coborât încet Gangele sacru. „Un basm fantastic văzut prin prisma unui ‚cours des miracles' însutite", rezuma vecina mea de bancă. Într'adevăr, cât cuprindeai cu ochiul, întreg malul stâng era acoperit, împletit, suprapus cu temple, moschee, palate, monumente, turle, terase şi scări ce păreau a se lua la întrecere spre a ajunge cât mai repede la apă, în mocirla căreia – odată sosite – se cufundau cu încetul, an de an, veac de veac.

Furnicarul de oameni se rostogoleşte în valuri, unde se roagă, se spală, aruncă flori, execută un ritual precis, bând cu adoraţiune din apa scârboasă în care se ghicesc excremente şi resturi de cadavre.

Sub mari umbrele rotunde preoţii, yogii, cei aleşi, şed nemişcaţi în rugi sau contemplaţie, „căci cine îşi dă sufletul la Benares, va fi mântuit", auzeam împrejur ca un refren continuu.

Pe o terasă un rug funerar este un vârtej de flăcări şi fum; puţin mai departe soseşte o barcă purtând silenţios un mort învelit în alb; jos, se împrăştie cenuşa ultimului incinerat.

Pe malul opus al Gangelui se întinde o vastă pustietate mocirloasă, şi atâta tot.

*

Fig. 4 Templele prăbuşite în Gance la Benares

Apoi, trecem fără tranziţiune în lumea basmelor şi a circului pe terasele albe ale hotelului, înconjurate de flori.

Neguţătorii vin să-şi întindă somptuoasa lor marfă: scule, mătăsuri, argintării, imagini sacre. Apoi sosesc îmblânzitorii de păsări, fermecătorii de şerpi, urşii domesticiţi, maimuţele comice şi câinii înţelepţi. Şi, drept epilog, o luptă între o cobra şi un mangoo care, spre surprinderea multora, se termina de-obicei prin victoria acestuia din urmă, ca o fabulă de La Fontaine.

Dar popasul luminos a fost scurt, şi „curtea minunilor“ a continuat.

„De ce se numeşte acest templu 'de aur'?“ întreb pe însoţitorii noştrii. „Fiindcă trei din turlele sale sunt acoperite cu foiţe de aur, spre a cinsti pe Şiva Păstrătorul, care mântuieşte, spre deosebire de Vishnu, care distruge...".

O clipă ascultăm clopotele slujbei în curs, apoi ne avântăm prin uliţele tot mai înguste, unde duhneşte a flori, gunoi, sudoare şi mirodenii. „ Coană Florico, ţine-te de mine, Doamne fereşte să ne pierdem în acest labirint ..." îi zic apucând-o zdravăm de braţ.

„O mai văzui şi p'asta", se minunează dânsa, „ să mă închin la Templul Vacii !". „Ei, nu este tocmai vacă-vacă", caut să mă laud cu proaspetele mele cunoştinţe, „ci una din infinitele întruchipări ale trinitrăţii Brachmane..."

În îngusta curte interioară se îmbrâncesc oameni cari par cuprinşi de-o adevărată frenezie religioasă: femei, bărbaţi, paralitici, orbi, schilozi.

Înăuntru, vaci şi păuni sacri se preumblă indiferenţi şi majestoşi; li se aduc daruri, preoţii vând coloane sfinte pelerinilor; din pragul templului unde ne oprim avem extraordinara viziune a idolului înecat în flori şi umbre.

„A chacun sa vérité..." ne spune banal o franţuzoaică, „et maintenant filons voir les signes !". La templul dedicat lui Durga, una din incarnaţiunile nevestei lui Şiva, cârduri de maimuţe obraznice şi răutăcioase ne sar întru întâmpinare, din toate colţurile.

„Hai să cumpărăm de la preoţi pesmeţi de orez şi porumb..." dar abea m'am apropiat de noii mei clienţi, când trei maimuţe şi sar să mă sfâşie. Mult a râs doamna Assan, când a văzut că uneia din cucoane i-au rupt rochia în lupta lor spre a şterpeli bunătăţile.

„Nu mai vreau să văd nici animale sacre, nici temple împuţite, nici sfinţi goi, nici monştrii cerşetori — iaca-aşa!“ a pus coana Florica piciorul în prag. Atunci ne-am dus la ora apusului într'un pelerinagiu românesc, şi anume la mormântul frumosului şi curajosului Radu Beller care, după ce a locuit treizeci de ani la Iaşi, a venit să moară stupid într'un raid aerian tocmai în Indii. Văduva sa, Lilly Cantacuzino, fiica conului Matei, despre care am vorbit în vremea războiului, mă însărcinase să prezint insigna Aero Clubului Regal Român spre a fi săpată pe piatra funerară.

Preotul englez ne-a dus tăcut la cimitirul militar unde am presărat trandafiri în jurul crucii sale albe. „Cine şi când va mai veni oare din Ţară spre a se închina româneşte la mormântul bietului Radu...? “

Îngânduraţi, am întors apoi spatele uluitorului Benares.

*

Pe întinsul Maidan — vastul parc-piaţă din Calcutta unde am descălecat după o nouă noapte de tren — Regina Victoria, prima Împărăteasă Britanică a Indiilor, priveşte de la distanţă statuia Lordului Curzon, care a fost poate cel mai constructiv pro-consul al împărăţiei.

Fig. 5 În Himalaya cu Doamna Assan

Ca o sinteză a acestei ciudate şi tranzitorii împerecheri Britano-Indiene, muzeul ridicat în cinstea bunicii Reginei noastre este singurul viu şi frumos organizat, pe care să-l fi cercetat în cursul circuitului nostru peninsular.

Astfel, ne-am clătit bine ochii înainte de-a păşi din nou în lumea neînţeleasă pentru noi a religiunii hinduse. „Acest templu este dedicat lui Kali, zeiţa neagră a morţii şi soţia lui Siva", ne lămureşte ghidul, „ea are trei ochi, coloane de cranii, mai multe braţe şi o limbă picurândă de sânge, ce îi atârnă până la brâu..."

Întâmpinaţi din nou de cerşetori goi, intrăm în curtea templului în care poporul dornic de sânge se calcă în picioare. În faţa intrării sfântului lăcaş se sacrifică mieii tineri de sex bărbătesc, după ce preoţii îi împodobesc cu flori şi le muşcă o ureche. Apoi, pe când victima se tânguie ca un copil mic — probabil în amintirea pruncilor ce se jertfeau aci, înainte vreme — călăul le retează capul cu o singură lovitură de yatagan; mielul amuţeşte de-odată cu limba scoasă, sângele ţâşneşte până la picioarele noastre, iar corpul este sfârtecat şi vândut în urmă credincioşilor, drept carne sfântă. „ Astfel o doreşte Kali..." ne spune ghidul laconic. „ Oare ...?" îl măsoară un englez la ieşire.

Apoi am început lunga cale spre munţii Himalaya.

*

A fost un epic interludiu.

Trenul ne-a dus la poalele munţilor, unde am sosit la patru jumătate dimineaţa în staţiunea Siliguri, de-acolo pornind-o cu alt tren spre nord.

Pe măsură ce ne suiam pufăind, vederile asupra şirurilor muntoase şi ale văilor adânci sunt tot mai măreţe, temperatura scade, aspectul populaţiunii se schimbă, feţele devin mongolice, ne apropiam de Tibet.

Uneori ne croim drumul prin nouri, alteori de-alungul a vaste prăpăstii inundate de soare, ori a culmi acoperite cu ondulate plantaţiuni de ceai.

La amiază sosim la Darjeeling — „Marele Omăt al celor Cinci Tezaure". De câte ori nu citisem numele acestei mici localităţi în presa internaţională cu prilejul zadarnicelor încercări de ascensiune a îndepărtatului Everest, aci fiind ultima etapă înainte de greaua cale spre graniţa Chinei.

Pentru prima oară suntem purtaţi în ricşe până la hotel, unde ne primesc neguţători indieni, tibetani, nepalezi cu brocate, blănuri, imagini sfinte, pietre semi-preţioase. „ Îmi lasă gura apă ..." mărturiseşte coana Florica, dar rezistăm ispitei şi o pornim călări la o mânăstire budhistă din apropiere. Flamuri sacre fâlfâie în vânt, suluri de rugăciune se învârtesc în jurul axei lor, statuia lui Gautama înconjurată de flori ne priveşte cu umbra unui surâs enigmatic.

„Dar acuma veniţi să aplaudaţi dansurile noastre, ‚ale diavolului', după cum le numim..." Ne supunem cu curiozitate şi asistăm la jocuri şi scene mimate de tot hazul în costume primitive şi „înfricoşătoare măşti drăceşti". Jocuri, salturi, acrobaţii, melopee lent scandate, tobe, ghitare, ţimbale.

„Tu ce înţelegi...?" mă întreabă îndoită doamna Assan. „Apoi stai să vedem", caut să tălmăcesc în gura mare. „Iată un păun mare care face un ou, iar doi copii par să-i tot mângâie penele... Aceşti doi balauri se luptă... ori poate se joacă, ştiu eu... Iar taurul acela..." „Taci că nu pricepi nimic..." râde coana Florica şi mă dau învins.

Odaia mea de hotel este atât de rece, încât am lăsat să curgă binecuvântata apă fierbinte a băii, pentru ca aburii să o încălzească o leacă.

La două jumătate noaptea bate un tibetan la uşă, la trei luăm grăbiţi o

ceaşcă de ceai cald, la trei jumătate pornim în grup călări, pe când alţii se înfofolesc în ricşe primitive.

O admirabilă lună scaldă feeric drumul prăpăstios, pădurile stâncoase, târguşoarele tibetane adormite. Galopăm tot mai sus până ce sosim la cinci dimineaţa pe culmea lui Tiger Hill, unde găsim un mic adăpost; în interior localnicii se străduiesc să stârnească în zadar focul într'un cămin, cu rezultatul firesc că erau cu atât mai afumaţi, cu cât refuzau cu îndărădnicie să deschidă uşa sau ferestrele.

Bruma căzută pare a fi omăt, iar pe măsură ce se apropie clipa răsăritului — precis la şase şi douăzeci — frigul se înteţeşte, atmosfera devine mai transparentă, orizontul se luminează gonind cu încetul marile umbre.

Cu nerăbdare cercetăm cerul spre a ghici dacă se va limpezi, nouri mari albi trec subt noi, peste noi, goniţi de vânturile marilor altitudini.

Tibetanii stau nemişcaţi privind cerul fără a clipi din ochi, iar călătorii înţepenesc de frig şi de tensiune. Deodată un glob de foc roşu răsare brusc printre straturile albastru, soarele oprindu-se parcă şi el o clipa înmărmurit de ger.

Apoi, fantastica massă a lui Kanchenjunga acoperită de gheţuri şi zăpezi eterne se descoperă dramatic ca şi cum o mână magică ar fi topit norii printr'o singură mişcare. Primele raze ale răsăritului pudrează uşor cu roze vârful cel mai înalt, apoi — din clipă în clipă — celelalte piscuri, în sfârşit toate şirurile muntoase se colorează purpuriu.

Cât puteai cuprinde acuma cu ochii, lanţurile stâncoase se întind ca uriaşe şi neîntrecute valuri spre India, Tibet, Nepal, Sikkim, Bhutan şi vasta China. „Vedeţi acolo, departe, ca o mică piramidă de gheţuri înconjurată de multe, multe culmi mai scunde ?".„Da, ... văd o piramidă de gheţari roze...". „ Ei bine, de acuma încolo vă puteţi lăuda a fi avut rarul noroc de-a asista la răsăritul soarelui pe necuceritul Everest!" îmi spune mândru unul din lăţoşii tibetani privind departe spre centrul continentului asiatic.

*

Un soare cald şi uscat ne-a ajutat câteva ore mai târziu să ne plimbăm agale în târgul de duminică la Darjeeling, printre lumea pestriţă a tibetanilor cu bonete de blană, ochi mongoli şi surâsuri diagonale.

Femeile purtau inele în nas, paftale mici pe nări, colane cu aur şi roşu la gât, brăţări la mâini şi la glezne. Marfa se întindea în teancuri şi grămezi — de la scule la alimente — şi aprig păreau a se tocmi bunii oameni.

„Poftim", îmi întinde coana Florica un pachet, „îţi dăruiesc această imagine tibetană ce aduce cu icoanele noastre ortodoxe, fiindcă ştiu că ai admirat-o la hotel..." Am fost cu atât mai recunoscător şi surprins de acest dar neaşteptat, cu cât ştiam că generozitatea nu era tocmai una din virtuţile ei de frunte.

Chipul mic al Budhaului înconjurat de filigrame, cornaline, turcoaze şi alte imitaţiuni de scule m'a însoţit de-atuncea prin toate ţările şi continentele în care am poposit.

*

Am coborât munţii, ne-am mai oprit un timp la Calcutta, apoi trenul „nostru" a gonit spre Sud de-a-lungul coastei răsăritene a Indiei. O zi şi două nopţi am călătorit astfel fără întrerupere, un bine venit răgaz spre a pune ceva ordine în notele, imaginile şi corespondenţa mea.

Prin fereastra deschisă a compartimentului fugeau peisajele triste ale țării, ce se transformau acuma cu încetul în atâtea viziuni de țări calde.

Sosire dis-de-dimineață la Madras, marele port așezat cam la mijlocul coastei Coromandel. „De unde vin paravanele?“ întreabă unul dintre noi. „De unde vin teozofii...“ răspunde altul care avea darul întotdeauna de-a avea răspuns la toate.

Într'adevăr, drumul ne duce la casa lui Annie Besant, care a descoperit pe „Messia“ Krishnamurti, întâlnit atât de neașteptat la Cotroceni în Decemvrie 1930. Sub un mare și bogat pom banyan, pe lângă casa ei cu două caturi într'un nelămurit stil colonial, se țin întrunirile teozofe.

Simbolurile tuturor religiunilor ne privesc în sala de intrare a cartierului general, croit din marmură și stuc. „Și unde se află Miss Besant?“ întreb într'o doară. „La etajul superior în meditațiune...“ mi se șoptește misterios.

Muzee, alei, grădini, acvarii, portul. „Muzeele nu suferă mediocritatea...“ spun supărat când suntem siliți să vizităm prea multe la rând. La gară, după zece zile de drum, ne strângem catrafusele din compartiment, și ne luăm rămas bun de la blegul de Lallah, spre a ne muta într'alt tren unde ocup singur o cabină boierească.

Nouri de praf, murdărie și o puzderie de oameni despuiați ne întâmpină la Madura, unde trebuie să petrecem ultima noastră zi în Indii.

Pe-o piață-maidan ne oprim spre a privi o gloată ce se înghesuia în jurul unei estrade pe care unul din fiii lui Gandhi vorbea gutural poporului; când a sfârșit, unul din notabilități i-a pus câteva ghirlande de flori în jurul gâtului în aplauzele mulțimii.

„Unde ne duceți acuma?“ întreb chauffeurul autobuzului în care eram uzi leoarcă de nădușală. „La templul lui Șiva și a soției sale Minakshi“, îmi răspunde mirat de neștiința mea, „...cum de nu știți că este unul din cele mai venerate ale țării noastre...!“

Monumentale turle acoperite cu o adevărată junglă de statui și încârlionțate motive decorative. La intrare ne încrucișăm cu o procesiune de preoți brahmani, îmbrăcați în galben, care scandează cântece amintitoare acelor gregoriene, izbind la intervale imbale în miniatură.

Enormul templu adăpostește un lac interior înconjurat de trepte și colonade, prin care se plimbă tacticoși doi elefanți mari și o cămilă dezgustată. O mie de ani de săli, sanctuare, curți, coridoare se întind „pe-o suprafață mai mare ca a Luvrului la Paris“, peste care generațiunile credincioase au trântit mii de sculpturi și statui înegrite de vremuri.

Suntem, desigur, opriți de-a intra în sfântul sfinților, zărim totuși în întunerec preoți în rugăciune, auzim sunete de clopoței și cântece înăbușite. Mai departe ghicim printre zăbrele sala celor o mie de coloane, într'alta un mare număr de flamuri sfinte, „iar aci, după colț, această întruchipare sacră mânjită cu unt de femeile sterpe“.

Totul plutește în mistice clar-obscururi, ce miros greoi a rânced și flori, sunete ciudate trimițându-mi ecoul lor din boltă în boltă.

A fost ultima — și una din cele mai puternice — viziuni ale uluitorului nostru circuit de douăsprezece zile prin Împărăția Indiilor.

*

Cu trenul întâi, cu vaporul apoi, am trecut în Ceylon, unde ne așteptau elegante vagoane cu care am străbătut de la Nord la Sud trei sferturi din insulă până la Colombo, unde am regăsit „Empress of Britain“.

Fig. 6 Ceremonia trecerii Ecutatorului

Ceilalţi călători se uitau la noi ca la ciudate animale care avuseseră curajul de-a înfrunta aproape două săptămâni de incomfort şi murdărie, spre a descoperi Indiile. „Da, murdară sunt“, le-a declarat coana Florica, „dar nu aşi fi vrut să pierd acest prilej unic în viaţă pentru cele mai elegante băi din lume!“

Spălat, curăţat, pieptănat şi premenit, am şi pornit-o la amiază să descopăr oraşul. Ce schimbare! Oamenii râdeau, copiii se fugăreau ţipând, bătrânii surâdeau, plantele şi florile se întindeau cu nesaţ, totul părea a se bucura de soare, de căldură, de viaţă.

Străzi voioase, cartiere rezidenţiale netede, plaje unde palmierii cu trunchiuri elegante păreau a se juca cu valurile oceanului. „Aici trăieşti, în India vegetezi...“ un băştinaş se face ecoul gândurilor mele. Îl privesc; purta o rochie îngustă, părul îi era strâns într'un nod pe cap, şi un piepten cu două vârfuri ascuţite era vîrît în creştet.

Şi ce haz la un cinematograf local, unde poporul era chemat cu un tamtam, ţimbale şi un clopoţel de către o mână de copii ascunşi în tufărişuri înflorite. Filmul autohton se numea frumos „Rajalakshmi“, actriţa principală purtând titlul neaşteptat de Baby-Garbo, chiar de era o mică indiancă bondoacă cu nasul cârn; eroul se chema mai mimerit Bachchu, avea mimica lui Valentino şi sărea în dreapta şi în stânga ca Douglas Fairbanks, luptând vânjos unul contra zece; în sfârşit, madame Sultana, o cadână coaptă, plimba pe pânză aerele ei asasine, spre cea mai mare încântare a norodului ce aplauda energic pedepsirea trădătorului.

Când am pornit-o a doua zi spre Kandy, în inima insulei, am dat de-o adevărată apoteoză a florei ecuatoriale, mirodeniile îmbătând literalmente atmosfera. În drum cercetăm grădinile lui Sir Solomon Bandaranajake, îmbogăţit de plantaţiunile sale de ceai şi orez; urmat de două slugi, nababul local se înapoia tocmai de la călărie, într'un impecabil costum englezesc, mare, gras şi mulţumit, cu faţa sa neagră surâzându-ne emfatic.

La parcul botanic dela Peradenyia nu mai pridideam cu Florica Assan să pipăim minunata floră cingaleză, eram copii într'un loc de basm.

La Kandy asistăm la dansurile naţionale simbolice ale bărbaţilor, adolescenţilor şi copiilor care, îmbrăcaţi în bogate şi complicate costume, ori se mişcau ritmat cântând răguşit, ori săreau cu o uluitoare dexteritate.

„De ce nu ne tălmăceşti poveştile pe care le mimează?“ întreabă logic Florica Assan. „Fiindcă nu este timp şi trebuie să trecem la Templul Dintelui Budhaului...“ ne grăbeşte ghidul.

Oftăm, dar suntem curând răsplătiţi când intrăm în prea sfântul lăcaş înconjurat de un şanţ de apă în care plutesc alene venerabile şi centenare broaşte ţestoase. „Iadul Budhist este înfăţişat în frescurile de aci ca în bisericile noastre din Vâlcea“, mă minunez. „Prin urmare“, conclude doamna Assan, „creştin ori păgân, tot acolo ajungi!“

În biblioteca templului superiorul înveşmântat într'o togă portocalie ne cinsteşte arătându-ne vechi texte scrise pe foi de palmier în lungi fâşii suprapuse şi legate la un capăt cu brocaturi şi nestemate.

Alături, se îmbăiau elefanţii, alţii lucrau la margine de şosea — greoi, înceţi, calmi, cu ceva indestructibil şi măsurat ce dădea încredere.

Pe drumul înapoierii copiii fugeau după noi spre a ne vinde nuci de cocos, mangustine, vanilie, mirodenii.

Când ne-am înapoiat la mare am poposit un timp la idilica plajă de la Mount Lavinia, spre a privi bărcile cu vele răscroite, ce veneau în goana vântului, oprindu-se brusc în nisip. Razele soarelui ce asfinţea într'o explozie de culori schimbătoare de la portocaliu la albastru, mureau încet pe nisipul umed la rădăcina palmierilor plecaţi spre larg.

Deodată adânc mişcat, am repetat după Paul Morand, „acesta este cel mai frumos apus de soare al colecţiunii mele..."

*

La 25 Ianuarie 1933 am trecut pentru prima oară linia Ecuatorului între Ceylon şi Sumatra.

În după amiaza aceleiaşi zile a avut loc iniţierea călătorilor care nu avuseseră încă cinstea să fie admişi în categoria acestor prea fericiţi navigatori. Neptun, înconjurat de curtea sa de carnaval, a luat loc cu toată solemnitatea pe o platformă ridicată alături de piscina în aer liber şi, făcând un semn cu tridentul său, a poruncit călăilor să se năpustească asupra bietelor victime.

Aşezaţi cu rândul pe un scaun, fiecare din noi a fost silit să înghită un lichid respingător, să-şi aibe faţa mânjită cu clăbuci de săpun şi apoi — în urletele de bucurie ale spectatorilor — a fost zvârlit în apă.

Ceeace am găsit hazliu cu acest prilej era ciudata reacţiune a anumitor pasageri, care deşi apăruseră în costume de baie — deci pregătiţi pentru această ceremonie — la ultimul moment se luptau din răsputeri spre a nu fi „ iniţiaţi ". „ O greşită concepţiune a individualismului..." râdea o cucoană lângă mine. „Ori", am adăogat ieşind din piscină scuipând apă, „ o nouă dovadă a spiritului nostru înăscut, de contradicţiune ...".

„Cum-cum", a conclus Florica Assan care rămăsese cuminte în cabina ei, „iacă-te botezat şi în oceanul Indian!"

*

Câteva ore mai târziu intram în apele teritoriale ale Indiilor Neerlandeze, acest enorm arhipelag care de trei secole se afla sub oblăduirea Olandezilor. Sumatra a fost prima escală a acestui circuit, şi anume stropul de port numit Emmahaven, în cinstea fostei Regine-Regente, vara Carmen Sylvei.

Un soare greoi ne apăsa dintr'un cer aburiu, dimpreună cu o umezeală nestârnită de nici o adiere.

Bernard Shaw se instalase lângă doamna Assan pe o banchetă tare a trenului ce urma să ne ducă sus în munţi, şi spre marea noastră surprindere a fost neaşteptat de curtenitor când un tânăr ziarist olandez a picat din senin spre a-l interviewa. Lăsând de o parte obişnuitele sale obrăznicii şi teorii năstruşnice, bune pentru export, a vorbit cu haz — desigur — dar şi cu miez despre o varietate de subiecte, mai cu seamă despre ultimul său opuscul numit „The adventures of the Black Girl in her search for God".

„Religiunea a pierdut controlul cu realitatea zilei ", îl auzeam spunând, „ de-aceea nu se poate fixa nici în nouri — după cum voiesc preoţii — nici în noroi — după dorinţa comuniştilor — ci, undeva, între aceste două concepţii "

Când trenul s'a pus în mişcare am descoperit o nouă versiune a florei tropicale — pe cât fusese ea de veselă, în Ceylon, pe atâta de opacă massa cotropitoarelor păduri prin care treceam acuma.

Linia ferată ne duce peste văi şi râpe, prin tuneluri şi spirale, luându-se la întrecere cu torente repezi şi cascade perpendiculare. Prin toate gărişoarele în care ne opream, populaţiunea încântată de spectacolul neobişnuit a atâtor lifte străine, ne primea cu vijelioase ovaţiuni.

Copiii erau recompensaţi pentru veselul lor entuziasm cu baloane, zaharicale şi pălăriuţe de hârtie, pe care se năpusteau cu o sălbatecă energie. Adul-

ţii surâzători ne aduceau fructe, maimuţe capre sau păsări cu o amuzată curiozitate ce era tare atrăgătoare.

La Padang-Pandjang, cocoţat în nouri la o altitudine de 700 de metri, am privit pe un adevărat potop de ploaie luptele-dansuri ale Sumatrienilor, ce păreau uneori un fel de jiu-jitsu executat cu o fulgerătoare repeziciune, alteori se transformau în atitudini de-o perfectă imobilitate, în care doar degetele flutu-rau încet.

Seara, am privit prelung de pe puntea vaporului nostru cum umbrele mari ale nopţii se întindeau cu încetul asupra munţilor acestei enorme insule. O extraordinară senzaţiune de nepătrunsă tăcere, sub care ghiceai colcotul junglei.

*

O dată mai mult era interesant de constatat cum puterile coloniale îşi aduceau Zeii Lari — la propriu şi la figurat — în ţările peste care domneau.

Astfel, prima imagine ce ne-a izbit când am sosit în Java, a fost meticulozitatea şi curăţenia olandeză, în plus canalele croite în plină ţară tropicală, asemenea celor din patria nordică. De-aceea, abia debarcaţi în portul Tandjok-Priok, în drum spre interior, am găsit că acest aspect al mult hulitului colonialism dădea o simetrie, punea o ordine şi un fel de preciziune în priveliştile tropicale ce erau pe puţin neaşteptate.

„Ce vesel, ce frumos, ce sănătos este acest neam...!" ne întreceam cu toţii a comenta pe măsură ce ne încrucişam cu mărunţii dar atleticii bărbaţi şi, mai cu seamă, cu surâzătoarele femei care deseori ne încrucişau despuiate până la brâu.

„Ştiţi oare că aceasta este patria lui ,Pithecantropus Erectus'?" ne întreabă atot-ştiutorul. „De-atuncea pare a fi evoluat subt regimul disciplinat al grasei Wilhelmine ..." îi răspunde acru unul din noi.

Mănoasele ogoare dădeau acestei ecuatoriale regiuni un stil cu totul specific, un stil pe care îl caracterizam superficial ca un amestec „al luminosului Ceylon şi al sumbrei Sumatra". Munţi înalţi la orizont se certau veşnic cu norii furtunoşi ai cerului ; împrejur câmpuri şi terase întinse de orez, plantaţiuni îngrijite de cauciuc — apă şi flori pretutindeni.

O intensă şi voioasă vitalitate se desprindea nu numai din zglobia populaţiune javaneză, dar din însăşi zemosul acestei vegetaţiuni.

În drum trecem prin târgul încâlcit botezat Tjitjalengka până la localitatea Garoet, ce se afla aproape în inima Javei. Cum ne găseam tocmai la finele Ramadanului, musulmanii sărbătoreau Anul Nou cu pocnituri şi explozii ce creau o adevărată atmosferă de bâlci.

Femeile în bluze uşor colorate, fuste de batik şi tulpane subţiri, laolaltă cu bărbaţi în cămăşi albe şi pantaloni scurţi, ne-au însoţit la reprezentaţiunea dansurilor locale extrem de stilizate, ce ne ofereau poveşti culese din vechile lor legende, parţial împrumutate din Ramayana şi Mahabaratha.

„Aşi dori să cumpăr masca pe care o poartă acel dansator..." mă întorc către unul din însoţitorii noştri. „Care din ele?" „Aceea de lemn alb, cu nasul subţire grecesc, ochii pictaţi negru şi buzele roşii cu dinţi de aur ce surâd atât de ironic..."

Din prisma micului meu bungalow, priveam cerul sumbru al serii brăzdat de fantastice fulgere, trăgând în acelaşi timp cu urechea la clopotele trăsurelelor numite „tonga", pe care masca le auzea pentru ultima oară înainte de-a lua cu mine lunga cale spre Japonia.

Fig. 7 La Java

În ziua următoare furioasa ploaie ce ne-a asaltat nu ne-a împiedecat a ne sui până aproape de două mii de metri la marginea unui crater activ numit Tangkoeban-Prahoe, unde norii şi apa făceau una cu pământul într'un zbucium de totală irealitate.

După o lungă noapte la Bandoeng, am trecut prin Pengalengan — colecţionam acuma sârguincios aceste fermecătoare nume — spre a vizita o vastă plantaţiune de ceai ce aparţinea unei mari case din Rotterdam. Surâzătoarea destoinicie a femeilor javaneze care pregăteau foile intens mirositoare ne-a încântat. „Ce ritm... ce dibăcie... ce preciziune de mişcări!“ se minunau tovarăşele mele.

La dejun 19 servitori ne-au adus 19 feluri de bucate pe care le-am amestecat pe farfurie cu un munte de orez, totul laolaltă constituind vestitul „rjistafel“ naţional. „Nu tocmai nimerit pentru această umedă căldură...“ spuneau turiştii îndopându-se. „Nimerit ori ba, la ce alte latitudini ar fi atât de gustoasă această erezie culinară...?“ Şi dreptate am avut.

Un drum însorit ne-a dus la minunea botanică ce este parcul de la Buitenzorg, reşedinţa Guvernatorului General al M.S. Neerlandeze. Nu cred să fi existat atunci în lume un parc tropical atât de variat, de exuberant, de fermecător şi de admirabil îngrijit; pe lacuri se întinde giganta Victoria Regia, ale cărei frunze în chip de tigae „puteau să susţie chiar un copil mic“.

„Am terminat cu superlativele“, spun doamnei Assan, „...de-acuma încolo o să tac chitic!“ Şi m'am ţinut de cuvânt până la Batavia, unde am sosit tocmai la timp spre a înghiţi ultimul nostru dejun javanez, într'o sală înghesuită a Hotelului der Nederlanden.

Cuminte am vizitat cele trei catiere principale ale capitalei în care am vânat maestrele batikuri, ale căror stilizate desene şi estompate culori mă atrăgeau mult. Arătoase case, largi grădini, bogate flori, înfoiaţi palmieri — spaţiu, căldură, umezeală, un cer neîncetat furtunos ce alterna cu un soare intens.

Până azi această spectaculară insulă mi-a rămas în amintire ca unul din cele mai minunate popasuri ale vieţii mele.

*

La 8 Februarie intram în rada portului Singapore — „Cheia Orientului“ — unde Marea Britanie şi-a construit în decurs de un secol cea mai puternică bază navală a continentului asiatic.

De aceea era şi nimerit ca oraşul aşezat pe o insulă să fie dedicat apei, o limbă de pământ abia legându-l de peninsula Malacca. În port sunt ancorate vase de război, vapoare şi vaporaşe de toate tonajele, ce flutură stindardele marilor şi micilor puteri ale globului.

În cartierele chinezilor care mişună în jurul oficiilor comerciale, a magazinelor înzorzonate şi a tarabelor puchinoase, mii de bărci şi de bărcuţe se încalecă spre a-şi găsi un colţişor în aceste canale urât mirositoare.

În împrejurimi străbatem monotone plantaţiuni de cauciuc şi înalte păduri de palmieri cu elegante foi în evantai, spre a ajunge în Sultanatul Johore, unul din cele patru state ce formează The Malay Federated States. Cornelius Vanderbild Jr. care ne însoţea, se uita cu dispreţ la frumuşelele grădini ale reşedinţei Sultanului.

„Ar fi trebuit să vezi palatul Maharadjahului de Mysore întins pe-o suprafaţă de un kilometru unde am fost dăunăzi“, îmi spune chiar dânsul uluit de spectacolul unui asemenea lux. „El este cel mai bogat tânăr domnitor al Indiilor, are o nevastă oficială de 35 de ani, alta de 16, 44 de concubine, 1000 de slugi şi îşi plimbă musafirii pe elefanţi acoperiţi cu stofe preţioase lucrate cu nestemate...“

Fig. 8 În incinta Palatului din Bangkok

Da, presupun că Sultanul de Johore — însurat cu o singură femee, o prea frumoasă englezoaică blondă — era socotit pârlit de către colegii săi hinduşi din peninsula imperială.

De fapt „Cheia Orientului“ m'a dezamăgit cu urbanistica sa lipsită de originalitate, o natură puţin arătoasă şi o populaţiune prea amestecată, spre a crea un oraş atrăgător din ceea ce se socotea a fi unul din marile centre comerciale ale lumii.

De-aceea am pornit spre Siam cu o îndoită nerăbdare.

*

Aci, altă lume, altă civilizaţiune, alt climat arhitectonic şi cultural.

Sirenele împărătesei noastre plutitoare ne-au sculat de la cinci dimineaţa spre a ne putea sui din vreme pe un vaporaş siamez, la răsăritul soarelui.

Din larg am intrat în estuarul Menam-ului, spre a debarca apoi în susul fluviului la Paknam, portul Bangkok-ului. Un tren special de lemn ne aştepta în mijlocul curiozităţii publice ce ne-a însoţit de-altfel până în capitală — la epoca aceea prea puţine fiind vapoarele străine care să aducă un aşa mare număr de turişti internaţionali.

De curând avusese loc o lovitură de stat ce silise Regele Prajadhipok care domnea de şapte ani, să acorde o constituţie, democratizând astfel regimul monarhiei sale absolute.

Ceea ce ne-a izbit de la început în oraş era lăbărţeala orientalo-tropicală ce mergea cot la cot cu rafinamentul templelor principale şi, mai cu seamă, a incintei domeniului regal.

Începem lunga vizită cu muzeul principal ce strânsese cele mai ispititoare colecţiuni ale istoriei naţionale — palanchine şi tronuri de aur lucrat ale monarhilor, trăsuri întrebuinţate pentru înmormântarea suveranilor, întruchipări religioase din cele mai antice vremuri, minunate obiecte de metal preţios ce aparţinuseră trecutelor dinastii.

De la debarcaderul regal am trecut apa spre a ne sui pe turla clădirii centrale a lui Wat Arun — Templul Amurgului — acoperit în întregime cu cioburi de porţelan multicolore ce sclipeau vesele în soarele dimineţii.

Voluptoasa bogăţie a amănuntelor decorative se îmbina în aşa chip, încât liniile generale se armonizau într'un ansamblu de-o netăgăduită grandoare.

Preumblare pe fluviu unde ne încrucişăm cu corăbii obosite de-alungul a locuinţe cu acoperişuri în felii ţuguiate, ce dădeau celor mai greoaie construcţiuni o înaripată înfăţişare. Apa şi casa se îmbinau, se complectau, în cadrul opulentei vegetaţiuni de ţară caldă.

La Wat Po — Templul Budhaului Adormit — găsim aceiaşi exuberanţă decorativă. „Vedeţi acei monştrii aşezaţi la intrarea sanctuarelor?“ mă întreabă un tânăr siamez. „Ei bine, ei sunt imaginea păcatelor Dv., căci rolul lor este de-a absorbi tot ceea ce este mârşav în noi spre a intra înăuntru purificaţi...“

Fioroasele lor mutre ne dau de gândit. „Suntem oare atât de nemernici?“ se întreabă coana Florica. „Mai păcătoşi ca Budhiştii ”, îi răspund, „fiindcă nu suntem de legea lor...”„Păzitorii” m'au privit cu aprobare, ceeace m'a făcut să păşesc cu o conştiinţă mai mult sau mai puţin împăcată în labirintul domeniului regal.

Ce cacofonică splendoare! Temple, pavilioane, palate, ziduri crenelate ce par a se lua toate la întrecere spre a uimi cu agitata lor arhitectură pe bieţii occidentali.

Acoperişuri concave cu colţuri în virgulă, violent colorate roşu-galben-

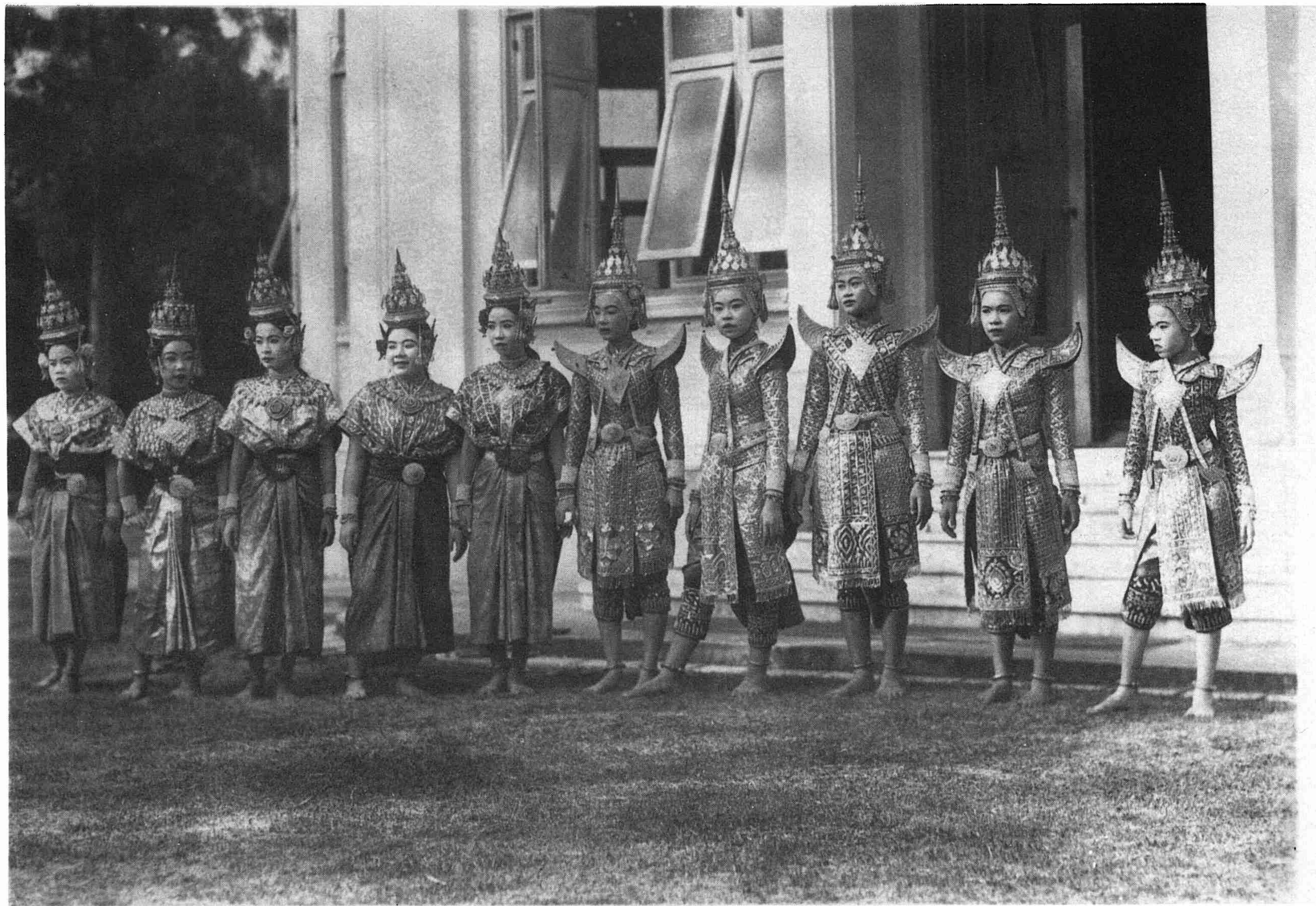

Fig. 9 Dansatoarele Thai

verde, ne ajută parcă a trece din curte în curte, până la Wat-phra-Keo, Templul Budhaului de Smaragd, cel mai preţuit sanctuar al capitalei.

Înconjurat de-o sumedenie de curticele şi terase, galerii şi grădini, monştrii şi animale, interiorul este — la rândul său — o zăpăcitoare înghesuială de altare, umbrele, ofrande suprapuse piramidal, ce se termină sus de tot cu statuia lui Gautama, în preajma tavanului pictat.

„Pentru o dată au amuţit şi toantele noastre trăncăneli", îmi şopteşte doamna Assan, „ceeace este o dovadă în plus că acest Budha este într'adevăr făcător de minuni...!"

Înlăuntrul palatului ni se deschid uşile câtorva feerice săli — cea a audienţelor mari, cea a audienţelor mici, cea a zilei de naştere, cea a giuvaerelor coroanei —; aci tronul se confundă cu altarul şi suveranul cu idolul.

Chiar anglo-saxonii îndrăznesc să ne spună că sunt impresionaţi.

La ceai ni se organizează, în grădina lui Riding and Polo Club, o reprezentaţiune de dansuri Siameze, ce ne-au fermecat cu feţele lor sulemenite alb; erau vesele, uşurele, minunat de rafinate, de elegante, de subtile în interpretarea poveştilor minunate; veşmintele erau de-o somptuozitate de basm, iar orchestra — cu un fele de xylofon ca instrument de bază — de-o aeriană şi ritmică subtilitate, pe când o bătrână răguşită cânta din culise.

Când am luat lunga cale a înapoerii până la vapor, o lună demnă de rafinamentele lăsate în urmă ne-a însoţit, cu o calmă serenitate.

*

A doua zi am făcut cunoştinţa Principelui Purachatra, fratele Regelui Siamului. Urât, chel şi cu ochelari legaţi cu un şnur negru, mi-a vorbit cu perspicacitate de această revoluţiune „ ce a pus capăt monarchiei absolute, din slăbiciunea guvernului şi a Suveranului, căci ei nu au crezut în pericolul unei mişcări iniţiate de abia treizeci de răzvrătiţi".

Realist însă, nu avea speranţe în viitorul unui regim şubred şi neînchegat. „ Este mult comunism în ţara mea şi chiar dacă situaţiunea noastră economică este încă bună, fratele meu nu mai are nici o putere. În plus ", a adăogat resemnat, „ dânsul nu are copii, succesiunea rămânând un punct de întrebare după 150 de ani ai dinastiei noastre ".

Viitorul trebuia să-i dea deplină dreptate.

*

Şi astfel am sosit la Manila, capitala archipeleagului Filipin, ce cuprinde vreo şapte mii de insule, spre veşnica uimire a călătorilor.

De 35 de ani Statele Unite cârmiau fosta colonie Spaniolă, Theodore Roosevelt fiul fiind, pe aceea vreme, guvernorul general, cu reşedinţa în pitorescul palat Malacanang.

Primirea noastră a fost triumfală, cu focuri de artificii, muzica militară pe cheiuri şi un public entuziast ce ne-a însoţit până la bâlciul anual din parcul Luneta.

Ceeace m'a izbit dela început au fost neaşteptatele rochii ale nostimelor femei, un compromis între moda din 1880 şi portul naţional, amestec absurd, hazliu şi elegant în acelaşi timp.

Oraşul, ca şi populaţiunea sa, era desmăţat şi caracterizat de ceeace nu-

meam „ un farmec leneş şi de-o horcăită activitate, peste care pluteşte greoaia atmosferă a tropicelor ". Am găsit Spania în Ibericul cartier „ intra muros " — ce era într'adevăr încins cu medievale ziduri acoperite de flori — unde catolicismul era omniprezent în vaste şi curate biserici. (Aceasta a fost de-altfel cu desăvârşire distrus la finele ultimului război mondial).

Mult farmec şi în campagnia Filipina — orezării, cocotieri, bananieri, ananaşi, papaya, fel şi chipuri de palmieri înfoiaţi, pe alocuri mari pomi solemni ce îşi întindeau crăcile proteguitoare asupra flenderitelor de căscioare suite pe picioroange; construite din bambuşi, scânduri şi foi de palmieri uneori maestru împletite, ele aveau pe pervazuri flori violent colorate — bougainvillia, margarite, salvia, hybiscus — ce dădeau astfel impresiunea că sărăcia era mai puţin aparentă decât în realitate.

Ca întotdeauna când aveam câteva ore libere, am făcut spre seară, o lungă plimbare pe jos, spre a descoperi singur dimensiunile oraşului, lungind apoi bulevardul frumos arcuit la marginea golfului vestit al Manilei.

În seara următoare ne-am îmbarcat pentru marea aventură Chineză.

*

Vreme de aproape două luni am călătorit prin provincii, regate şi împărăţii ce făceau parte din vastul complex de teritorii direct sau indirect cârmuite de guvernul Marii Britanii.

În treacăt cercetasem şi întinsele posesiuni ale Ţărilor de Jos, pipăind deci de-aproape colonialismul în variatele sale aspecte din Asia Mică până în sudul Mării Galbene.

Ajunsesem acuma la porţile Chinei.

În Palestina sau în Indii, în Java sau la Singapore, auzisem ori zărisem zvârcolelile înăbuşite ale disensiunilor rasiale şi politice. Pe teritoriul Republicei Chineze însă, eram să dau de primele manifestaţiuni ale unui conflict premergător unui lung şi sângeros război, ce urma să se întindă apoi asupra unei mari părţi a continentului.

Într'adevăr, partidul înfiinţat de Sun-yat-sen — Părintele Republicii — şi cunoscut subt numele de Kuomintag, domnea dela Nanking de patru ani, prin intermediul dictaturei urmaşului său Chiang-kai-shek. Rivalităţile ce izbucniseră între noii stăpânitori cari doborâseră imperiul abea cu douăzeci de ani în urmă au fost prilejul de care s'au folosit militariştii japonezi spre a-şi însuşi cu încetul provinciile din Nord-Estul ţării. Manchuria a fost prima victimă reorganizată de Nipponi în 1932, subt numele de Manchuquo şi care servea acum drept bază de penetraţiune treptată spre coastele şi în interiorul Republicii Chineze.

În dimineaţa zilei de 11 Februarie am debarcat la Hong-Kong ce aparţinea — desigur — coroanei Engleze, dar ce era primul meu contact cu realitatea Chineză. În portul minunat răsărit pe o insulă muntoasă aşezată în coasta Chinei continentale, rigiditatea Britanică era înecată de exuberanta massă a Chinezilor sudici.

Şi ce exuberanţă ! Sampang-uri în port cu vele ca aripile de lilieci, populaţiunea de pe străzi mişunând ca furnici voioase, neguţători bogaţi sau pârliţi, în somptoase magazine sau împuţite dughene, coolies purtând în goană albi sau galbeni în ricşe hodorogite, vânzători ambulanţi strigându-şi marfa cât le ţinea

gura — bărbaţi, femei copii, înstăriţi şi cerşetori, toţi şi toate se îmbrânceau, umblau, fugeau, se tocmeau, se luau la ceartă într'o continuă şi neîntreruptă larmă ce te asalta din toate părţile.

Ici mirosea a bucate prăjite în aer liber, colo a flori orânduite în adevărate cascade de petale, după colţ se văitau actorii unui teatru într'o cacofonie de tobe şi surle, mai departe vestitele mătăsuri ale coloniei treceau din mână în mâna turiştilor zăpăciţi. Flamuri şi decoraţiuni se legănau domol în adierea vântului, schimbând de colorit după umbrele şi luminile zilei.

Iar sus, din creştetul muntelui, se aşternea una din cele mai luminoase vederi ce mi-a fost dat vreodată să admir — China, marea, insulele şi un cer calm despărţit de nebuniile oraşului împrăştiat la picioarele noastre.

Am făcut cu maşina înconjurul spectacular al insulei Victoria — cum de fapt se numeşte această aşezare — iar apoi, pe continent, la Kow Loon, şi de-a-lungul aşa-numitului New Territory „ închiriat " de Englezi pe 99 de ani, până la finele veacului nostru.

Am întîlnit însă o Chină fără supuşii M.S. la Canton,a doua zi, unde ne-a dus un tren surprinzător de comfortabil. Lipsind simulacrul ordinei Britanice, zarva poporului era la culme. Doar la bondoaca clădire ridicată în amintirea lui Sun-yat-sen şi în „ cetatea acelor cari s'au dus ", domnea o relativă pace — îndeosebi aci, unde cadavrele îmbălsămate primeau vizitele rudelor şi ale prietenilor cari stăteau la taifas, în frumoasele salonaşe, după paravanul-altar ce despărţea morţii de vii.

„ Eşti bogat şi poţi plăti chiria, te lasă aci cu anii, eşti sărac, te dă în groapă numaidecât ..." ne spune vesel unul din ajutoarele locului. Şase femei Budhiste în straie galbene şi rase pe cap, slujeau cântând, însoţindu-se cu instrumente ce doreau a fi muzicale. „ Era un neguţător înstărit ", ne luminează băiatul, „ deci va rămâne cu noi încă multă vreme ..."

La ieşire, coolies energici ne trag de braţ, de haină, ca să ne suim în ricşa lor, sau în ceeace Francezii numesc „ chaise à porteurs "; când aceste mijloace de locomoţiune lipseau, trei vânjoşi ne iau pe sus şi, astfel, din îmbrânceală în îmbrânceală trecem prin străzi şi grădini peste mutrele amuzate ale spectatorilor.

Când ne-am înapoiat seara la Hong-Kong, spre a mă bucura de prima mea masă Chineză, am regăsit muntele sumbru ciuruit de luminile portului.

„ Şi acuma la Shanghai, unde veţi vedea urmele primelor lupte din anul trecut ..." aud pe cineva spunând în umbră.

*

Întinsul port ce înfloreşte pe malurile unui tributar al Yang-Tse-Kiang, se anunţa din depărtare, prin apele galbene mocirloase ale marelui fluviu ce mânjesc marea.

Pe măsură ce „Empress..." se apropie încet de Shanghai, ne încrucişăm cu tot mai multe vase de război Nippone, Engleze, Franceze şi cu o puzderie de corăbii şi sampang-uri Chineze. Fabrici, zgârie-nouri şi monumentale clădiri se înalţă spre cerul posac de iarnă, nouri groşi de fum trădează o intensă activitate industrială, vuietul străzii creşte ameninţător când ne apropiam de întinsele debarcadere.

O armată de jurnalişti şi de fotografi, înconjurată de-o gloată de studenţi, pregăteşte o triumfătoare manifestaţiune dramaturgului nostru. „ Welcome to our great Shaw – To hear China – To see China – To help China ", proclama un mare stindard purtat de tineret.

Ne zvârlim în această babylonică metropolă în care occidentul înfruntă orientul pe poziţiuni bine stabilite: pe de-o parte concesiunile străine închegate de marile puteri, printre care Franţa are precădere; apoi, întinsele cartiere băştinaşe, ce par in veşnic flux pitoresc şi de mizerie.

Aici, în Chapei, Japonezii au invadat şi bombardat pe Chinezi spre a-i sili să primească supremaţia lor economică; mormanele de dărâmături mai dovedesc şi azi sălbatecul acestor zadarnice lupte.

Câteva largi bulevarde printre care prea cunoscutul Bund de-a lungul apei – leagă aceste aglomeraţiuni urbane intens de active. „ Cea mai ciudată simbioză a două lumi! " exclamă un turist Neamţ când vaporul nostru sta să plece. " Dar o simbioză ce tare îmi este teamă că nu va mai putea dăinui multă vreme..."

Şi aşa a fost.

x

Două zile mai târziu am dat de plină iarnă, când „ Empress of Britain" şi-a croit un drum anevoios prin gheţurile golfului Petchili. Păsări mari albe ne urmăreau în zbor planat, câte o mică focă se zbătea speriată de foşnetul înfundat al gheţii sfârtecate.

Opriţi în larg priveam prin binoclu munţii apropiaţi ce ne înconjurau din trei laturi. Pe un frig tăios am debarcat din vaporaşe burduchoase la Chingwantao, spre a ne sui direct într-un lung tren pe care scria cu mari litere „ Empress of Britain World Cruise ".

Odată mai mult obiectul curiozităţii publice, am fost înconjuraţi de o mulţime de Chinezi în lungi mantele îmblănite cu bonete de blană pe cap, ca Tibetanii din Himalaya.

În vagoane însă, servitorii în halate albe şi hăinuţe albastre ne-au servit ca la tropice, lunecând silenţioşi din compartiment în compartiment.

„ Ce tristeţe...ce nemaipomenită goliciune !" se uita Doamna Assan pe fereastră la întinsurile pământănii, când şi când tăiate de râuri îngheţate, însemnate cu buchete de arbori goi, mărginite de dealuri galbene arse de ger.

În gări ne încrucişam cu trenuri blindate, ori cu transporturi de trupe. „ Armata Japoneză înaintează din trei părţi în provincia Jehol ", ne anunţă corespondentul lui Daily Mail, elegantul Ward Price.

La Tientsin altă gălăgioasă manifestaţiune pentru Bernard Shaw, care arunca admiratorilor săi formule în care nu prea reuşea să împace sarcasmul cu bunul simţ.

După nouă ore de cale ferată sosim seara la Peking, unde am fost cuprins imediat şi definitiv de vraja acestei foste şi viitoare capitale. „ De ce...?" mă întrebam cu mirare, „ de ce mai mult aci ca aiurea în Asia? ". Răspunsul nu l-am găsit decât treptat, pe măsură ce descopeream şi simţeam tot mai adânc acest fermecător conglomerat de oraşe concentrice.

„ Oraşul din Afară, acel Chinez, este înconjurat de ziduri mai scunde ", ne-a dădăcit un profesor pe vapor, „ Oraşul Tătăresc, înconjurat de ziduri

masive, cuprinde Oraşul Interzis — fosta reşedinţă a împăratului — oraşul Imperial — destinat suitei — şi, alături, Cartierul Legaţiunilor."

La aceea epocă, Pekingul era oraşul splendorilor trecute, al palatelor părăsite, al templelor lăsate în voia buruenilor şi a păsărilor. Nimic mai melancolic şi mândru în acelaşi timp, ca aceste monumente, mărturii ale unei falnice dar găunoase împărăţii, peste ruinele căreia se certau acuma, pe de-o parte căpeteniile oştirilor băştinase, iar pe de alta inamicul Nippon.

Poporul sărac, urât, zdrenţuit şi vioi, se apăra cum putea împotriva intemperiilor şi a mizeriei, a dezorganizării şi a nesiguranţei zilei de mâine. D ceea, contrastul între aspectele vu şi veşnic reînoite ale străzii şi tăcerea pierdută a anticelor clădiri, era deseori zguduitoare.

Geniul neguţătoresc al băştinaşilor se dezvăluia odată mai mult în sumedeniile de magazine sau birturi, tarabe sau prăvălioare, împrejurul cărora trăiau şi umblau forfota locuitorii oraşului.

Când mă avântam ziua în uliţele prăfuite, patru-cinci ricşa-boys se luau după mine, spre a mă pofti la „ nice-looking Chinese girl ", sau la „ funny young boy female impersonator "; de călcam într'un cartier comercial pe înserate, ferestrele se luminau instantaneu, iar uşile se deschideau simultan spre a te îmbia înlăuntru.

Hărţuiţi de necazuri, revoluţii şi războae, bieţii oameni se agăţau surâzători dar insistenţi, de turiştii înstăriţi, spre a-i jupui — nu prea mult — dar destul spre a-şi asigura o pâine. Cei mai activi dintre ei îşi găseau drumul în casele vechi Chinezeşti occidentalizate de câţiva americani sau Europeni de mult pripăşiţi, cu sau fără bani, pe aceste nordice meleaguri.

Astfel, am fost şi eu poftit o seară de-o bătrână new-yorcheză, care ne-a primit într'un decor rafinat la lumina tremurată a lumânărilor.

După masa, în faţa unui cămin în care pâlpâia un mare foc, au defilat feluriţi neguţători bătrâni şi tineri, politicoşi şi eleganţi, cari au întins cu rândul la picioarele noastre giuvaere, blănuri, cristaluri, mătăsuri, jaduri, gravuri, fildeşuri. Abea aveam răgazul de-a le pipăi şi admira, că propietarul se şi înclina curtenitor, spre a lăsa locul altui coleg care aştepta după uşă. Era ca un basm de Oscar Wilde.

*

Pe jos subt soarele cu dinţi de Ianuarie, sau în ricşa pe ninsoare la amurg, am străbătut silenţioasele cartiere reşedenţiale în care excluzivismul Chinez nu lăsa privirile să pătrundă înlăuntru.

Pe maidanele ce înconjurau mult vestitul templu la care împăratul se ruga la solstiţiul de vară, te puteai însă preumbla în tihnă; pavilioanele şi sanctuarele goale se dărăpănau, picturile se cojeau , ierburile cucereau terasele de marmură, plantele se implantau în galerii.

Dacă aveai noroc de-a găsi un ghid, bătrânul îţi tălmăcea ceremonii de mult apuse, solemnităţi de mult date uitării. „ Aici Fiul Cerului petrecea noaptea toată, înainte de-a se ruga la altarele mari...Acolo, lângă Templul Anului Nou, Împăratul primea mandarinii...În marea clădire circulară acoperită de ţigle albastre şi încununate de un bumb de aur, se ridicau locurile de cinste ale strămoşilor împărăteşti... Nu, Suveranul nu suia treptele ci păşea sau era dus încet pe covorul de marmură lucrat ce tae lin scările. Astfel cerea tradiţiunea...".

Fig. 10 În orașul imperial din Peking

Semeţele ziduri cari înconjurau variatele cartiere erau tăiate de monumentale porţi-turle, ca în Evul Mediu oraşelor noastre. Trecând un brâu după altul, am ajuns până în incinta Oraşului Interzis, ce m'a impresionat adânc.

Masive structuri roşii purtând acoperişuri concave colorate în galbenul împărătesc, vaste terase, monumentale scări, întinse curţi interioare, decoruri statornice, solide, severe, măreţe, dar în acelaş timp, de-o neasemuită tristeţe.

„ Din pricina pericolului invaziunii Japoneze, o bună parte a mobilelor şi a obiectelor de artă au şi fost strânse şi expediate la Nanking ", mi se spune în sala tronului Fiului Cerului, prin care trecea un curent îngheţat.

Cu toate acestea am mai avut norocul de-a admira în largi încăperi şi fastuoase pavilioane, câteva admirabile jaduri, cloisonne, vase „ sang de boeuf ", arme, bronzuri, porţelanuri din toate epocele, urmate de cea mai neaşteptată colecţiune de ceasuri şi orologii pe care îşi poate închipui cel mai extravagant original !

Pe de altă parte, la aşa-numitul Palat de Vară al Împărătesei Tsu-Shi — acea sângeroasă şi infinit de subtilă contemporană a Reginei Victoria—am găsit, la o jumătate de oră de Peking o proprietate ce se întindea în jurul unui mare lac şi peste câteva dealuri, unde stilul pavilioanelor şi atmosfera generală nu avea nimic din severa masivitate a lăcaşurilor anterioare.

Încă se mai putea călca atunci în apartamentele private ale Împărătesei precum şi în sălile oficiale de primire, unde mai răsăreau ici-colo mobile răzleţe, obiecte de preţ uitate, tronuri prăfuite, paturi ridicate. Zidurile se jupuiau, sculpturile se destrămau, parchetele se desfundau, chiar păsările, balaurii, leii şi vasele pentru ars tămâie — toate greoi dar minunat lucrate în bronz — erau de mult înverzite de părăsire.

Şi cu toate acestea mai supravieţuia în acest cadru încârlionţat un nedeslușit element omenesc. La poartă, un vânzător s'a apropiat de mine: „ Vă rog să cumpăraţi adevărate fotografii ale Fetei Împărăţiei — Tsu-Shi — şi al ultimului nostru domnitor Pu-Yi, mâine Împărat în Manchuquo ..."

Adevărat, spre nemărginita mea surprindere, încă se mai vindeau, la începutul anului de graţie 1933, în preajma ocupaţiunii Nippone, „ Adevărate fotografii " ale foştilor Suverani, înconjuraţi de curtea lor, şi de câteva principese imperiale, în mult înfloritele lor rochii de ceremonie !

*

Cel mai impresionant spectacol pe care l-am avut însă înainte de-a părăsi China, a fost drumul spre a cerceta Marele Zid. În două ore trenul nostru special ne-a suit cu încetul prin ţinuturi muntoase, defileuri prăpăstioase, văi golaşe şi piscuri înălbite.

Când am sosit la mica gară încâlcit numită Chienglungchiao, după vestitul lor împărat din dinastia Ching, pământul îngheţat era acoperit cu zăpadă. Pe un vânt năpraznic ce sufla atât de puternic încât abea te puteai ţine în picioare, şi înconjuraţi de vârtejuri de omăt, am încălecat cai şi măgari, spre a ajunge la primele ramificaţii ale acestui monument hărăzit autocratismului imperial.

Fig. 11 Suindu-mă pe Zidul cel mare Chinezesc

Coborînd depe bietele noastre dobitoace am lunecat pe ghiaţă, din piatră în piatră, până pe coama zidului lat de câţiva metri şi, de-acolo, pe o muche tot mai perpendiculară, până ce cu vai şi chiu am ajuns la o turlă ce se înălţa falnică pe vârful unui pisc.

Sus, furtuna şuera tot mai vijelios, gata să te zvârle în adâncuri — dar ce grandios spectacol ! Cât cuprindeai cu ochii nu vedeai decât coamele şi văile chinuite ale dealurilor acoperite cu zăpadă, ce se înălţau treptat în şiraguri de munţi, spre centrul Mongoliei; iar peste ele, până departe la orizont, urmărind toate zvârcolirile ridicăturilor şi văilor, lipindu-se de ele, asemenea unui fantastic balaur, se întindea superb Marele Zid al Chinei.

„ O mie de ani... cinci mii de kilometrii ... a douăsprezecea parte a circumferinţei globului pământesc..." îmi şuera atot-ştiutorul la ureche.

Era cu adevărat un spectacol pentru Zei. Ghiaţa era însă atât de periculoasă, încât nu am putut coborî decât în patru labe, iar ultima distanţă am străbătut-o ajutat de trei băieţandrii, şi ei albaştrii de ger.

„ Acuma încep abia să pricep această nemărginită împărăţie... " i-am spus Doamnei Assan, când m'am înapoiat în trenul supra-încălzit. „ Mă îndoesc..." mi-a răspuns dânsa laconic.

Când am părăsit Pechingul, în zorii ceţoşi şi umezi ai dimineţii de 25 Februarie, mi-am făgăduit că mă voi mai întoarce odată înainte de-a muri, în acest oraş neîntrecut. Nouă luni mai târziu m'am ţinut de cuvânt.

*

Întrevederea mea cu Bernard Shaw a avut loc când am intrat în apele teritoriale ale Imperului Nippon, căci nu dorisem din discreţiune a mă întâlni cu dânsul înainte.

După cum am mai spus, fusesem tare mirat de ieftinitatea multora din declaraţiunile sale de-alungul etapelor croisierei noastre, declaraţiuni ce socoteam cu drept cuvânt nedemne de adevărata sa personalitate. „ O fac dinadins " a mărturisit el însăşi unor cunoscuţi pe vapor, „ publicul fiind astfel veşnic interesat de ceeace am să-i spun...aceasta cu atât mai vârtos cu cât nu pot suferi dulcegăriile obişnuitelor amabilităţi spuse cu asemenea prilejuri..."

Am petrecut aproape o oră aşezaţi pe o canapea în vecinătatea cabinelor pe care le ocupa cu nevasta lui. „ Cum aţi prezentat ' Pygmalion ' la Bucureşti? ... Aţi putut oare reda în romămeşte tranziţiunea între limba florăresei de mahala şi aceea a florăresei femee-de-lume ? ". L-am asigurat că traducerea britanicei Doamna Polichroniade şi a românului Mircea Eliade fusese deosebit de subtilă.

„ Mă interesează ceeace îmi spui despre adevărata luptă ce ar fi avut loc la Bucureşti în 1926 între admiratorii Ludmilei Pitoeff şi cei ai Mariei Ventura, când ele au interpretat ' Sfânta Ioana ' simultan şi subt unghiuri diferite în capitala voastră."

Apoi, uitându-se la mine cu amuzament:„Ludmila Pitoeff este un geniu, ceeace însă nu o impiedecă să aibe un copil în fiecare an şi să fi priceput anapoda piesa, căci a făcut exact contrariul de ceeace dorisem să dovedesc prin eroina mea. Într'adevăr, mă săturasem de toate sfintele Jeanne d'Arc precedente, care priveau cerul cu braţele încrucişate, vorbind despre dezrobirea Franţei.

Fig. 12 Bernard Show făcând pe caraghiosul pe puntea vaporului nostru

De aceea spun : Ventura avea dreptate, fecioara din Orleans era o ţărancă vânjoasă, sănătoasă şi întreagă. Spre pildă, Pitoeff a fost o exasperantă interpretă în scena ei cu Dunois, ceeace nu m'am sfiit a-i spune în faţă ... Găsesc, de-altmintrelea că concepţiunea teatrală a familiei Pitoeff este cu desăvârşire greşită iar teatrul în Franţa este extrem de inferior — nu a mai făcut nici un progres din 1850!"

Acuma era rândul meu de-a mă uita la dânsul cu amuzament.

„ Ştiu că am fost întotdeauna acuzat că piesele mele sunt prea prolixe — dar cum poţi oare scrie teatru, dacă personagiilor tale nu le este îngăduit să grăiască ? "

Vorbind despre filme, nu s-a oprit să critice aspru incompetenţa directorilor şi actorilor, dar spre mirarea mea nu a atacat producţiunile lui Noel Coward ce aveau mare succes în aceea epocă. „ Ah, Coward ! Eu nu sunt nimic în asemuire cu dânsul — el nu numai că scrie piese, dar le compune muzica, apoi chiar joacă rolurile principale ! Dumnezeule, atâtea talente nu am ! "

Trecând apoi la România, mi-a pomenit de Regina Maria pe care o întâlnise în Anglia. „ Odată chiar, sosind la Paris, văd lume multă la gară, poliţia călare, jurnalişti, oficialităţi. Foarte plictisit, imi spuneam că nu aveam poftă să fiu primit cu un asemenea alaiu, când descopăr la coborâre că nimeni nici nu se sinchisea de mine, căci întreaga primire era în cinstea Reginei României care se afla în acelaşi tren ! " Mai râdea încă de aventura lui după atâţia ani.

„ Sunteţi adevărat interesat în politică, sau..."

„ Dacă sunt adevărat interesat în politică ?. Apoi acesta a fost cel mai viu interes al vieţii mele ! Am fost printre primii comunişti în Anglia şi am cetit pe Karl Marx cu 15 ani înainte de Lenin. Am cunoscut de-altfel foarte bine pe una din fiicele lui Marx, de asemenea şi pe Engels, care îmi amintesc că a venit spre mine cu prilejul unei întruniri la Londra, pentru a mă întreba dacă ştiam cine era, şi îţi închipui faţa mea când am aflat că era însăşi marele Engels!... În acele vremuri îndepărtate mişcarea era interesantă în ţara noastră, acuma însă comunismul nu mai poate face progrese la noi din pricina jocului parlamentar şi a inimiciţiei partidelor politice. Labour party este o adevărată ruşine, habar nu mai are de ceeace înseamnă socialism ! " Şi uitându-se fioros la mine: „ Dar nu face nimic, întreaga lume capitalistă se prăbuşeşte şi toate încercările de-a o salva sunt inutile — am prezis întotdeauna acest sfârşit ! "

M'am despărţit de Shaw odată mai mult cu simţământul superficialităţii teoriilor sale politice, dar şi cu o adevărată admiraţiune pentru vitalitatea şi entuziasmul acestui om de 77 de ani, care în definitiv fusese deosebit de curtenitor faţă de un tânăr necunoscut care nu îl putea interesa din nici un punct de vedere.

Când m'am îndepărtat de dânsul, vaporul intra în marea interioară a Japoniei pe o stranie lumină tamizată care dădea un ce deosebit decorului — nu era un peisagiu obişnuit, era o gravură de Hiroshige.

*

La sosirea mea în Imperiul Soarelui care Răsare, atât situaţiunea internă cât şi cea externă se aflau în plină dezvoltare dramatică, de a cărei complexitate noi străinii nu ne puteam încă da bine seama.

Tendinţele democrate ale regimului politic din anii 1920 evoluaseră cu încetul spre un reacţionarism a cărei primă criză însemnată avusese loc cu doi ani în urmă, când a început nebuna campanie de colonizare agresivă a reacţionarilor militari.

Intr'adevăr, în 1931 armata imperială aflatoare în Manciuria pentru apărarea intereselor ei locale, înghiţise întreaga provincie, transformându-o cu încetul în ceeace era să devie aşa- numita Împărăţie a Manchuquo-ului.

După cum am menţionat mai sus, atacase în acelaşi timp şi Shanghaiul, punând astfel mâna pe teritorii locuite de vreo treizeci de milioane de Chinezi, „ sâmburele unui complex economic menit a face din Japonia o mare putere de care nimeni nu va mai îndrăzni să se atingă"

„ Nothing succeds like succes ", după cum spun atât de bine anglo-americanii, mai cu seamă în jungla politicii internaţionale. De aci, vinovata abdicare a oamenilor politici din Tokio în faţa succeselor crescânde ale militarilor triumfători, încurajaţi de aplauzele încântate ale opiniei publice.

Concomitent, s'a dezvoltat în acest nou climat o treptată animozitate faţă de occidentali, cari în mintea necoaptă a poporului deveneau sinonimi ai unui capitalism hrăpăreţ şi a unei democraţii tot mai hulite, o animozitate ce în anul pe care l-am petrecut în insulara împărăţie începea să se arate subt cele mai neplăcute aspecte; neîncrederea, antipatia şi ura erau transformările succesive prin care trecea atitudinea lor faţă de noi. Toate, se înţelege, înveşmântate în cea mai surâzătoare curtenie.

Partidele politice au căzut astfel pradă unui naţionalism reacţionar tot mai sălbatec, ce trebuia să devină curând — în cuvintele uneia din victimile democrate ale acestui vânt de zminteală colectivă — „ un fel de corcitură de nazism şi de autocraţie feudală Japoneză ".

Marile trusturi Nippone — vestitele „ zaibatsu " — susţineau noua stare de lucruri, în speranţa enormelor posibilităţi economice pe care le întrezăreau într'o Chină supusă cu încetul ocupaţiunii militarilor. Noul imperiu colonial reprezenta pentru aceşti domni iscusiţi dezvoltarea unor întinse industrii ce urmau să se ridice pe vastele teritorii învecinate.

Covârşitoarele monopoluri — ca spre pildă cunoscutele Mitsui şi Mitsubishi, despre care îmi vorbise Tatăl meu cu o vădită admiraţie — au uşurat în mod vinovat tranziţia economică a ţării dela liberalism la o economie de stat.

„ Un ciudat socialism de stat născut dintr'un capitalism ' zaibatsu ' şi un autoritarism militar, ," după cum s'a exprimat mai târziu un ambasador American.

Astfel am asistat cu încetul la uluitorul fenomen al armatei de ocupaţiune devenind tot mai independentă de guvern, junii ei ofiţeri ducând o politică opusă comandamentului central.

Curând chiar aceşti fanatici îşi ameninţau superiorii legali declarând că în cazul în care dâşii nu vor urma diktatele lor, vor fi siliţi a tăia orice contact oficial cu capitala, spre a se putea avânta netulburaţi în glorioasele lor aventuri — armata spre nordul Chinei, marina spre sud. Se pare că lucrurile ajunseseră atât de departe, incât aceşti „ tineri Turci " socoteau că trebuiau să se bucure de privilegii quasi extra-teritoriale; şi când nu obţineau ceeace socoteau că li se datora, asasinatele erau de rigoare.

Am sosit astfel în Martie 1933 într'o ţară în care domneau — în numele sa-

cru al Mikadoului — două stăpâniri, cea a comandamentului suprem, şi cea a guvernului oficial. Ni se spunea că bietul Împărat — al 124-lea în linie directă dela Zeiţa Soarelui — era un „ moderat " şi un „ liberal " — de fapt era doar un nefericit simbol neputincios, de care se foloseau militarii reacţionari, spre a desăvârşi planurile lor de cucerire.

*

M'am despărţit cu mulţumire de hotelul plutitor în care poposisem două luni jumătate, din aceea după amiază la Pireu, ce îmi părea acuma atât de îndepărtată. Sosit în 6 Martie la Tokio, prin Yokohama, mi-am ales un mic apartament al Hotelului Imperial, clădit de vestitul Frank Lloyd Wright, a cărui faimă se datora nu numai ciudăţenii Talentului său arhitectonic, dar mai cu seamă faptului că fusese singura clădire mai mare a capitalei ce rezistase dezastrosului cutremur din 1923.

Instalat cu dichis în odăiţele mele cu ziduri groase şi joase tavanuri, înconjurat cu primele jaduri, brocate şi cristaluri cumpărate în China, mă simţeam acuma suprem de fericit în noua mea lume — fericit, dar şi îmboldit de-o nerăbdătoare curiozitate pentru tot ceeace mă înconjura.

Legaţiunea se afla într'o villă modestă, dar mobilată cu gust şi sobrietate de către şeful meu Gheorghe Stoicescu şi, mai cu seamă, de nevasta lui Australiană. Însărcinatul de Afaceri al Ţării — căci nu avea încă rangu de ministru, în ciuda vârstei lui de 50 de ani — avea o mizerabilă — şi parţial meritată — reputaţiune la Ministerul nostru al Afacerilor Străine.

Ceremonios, snob, curtenitor şi fără caracter, nu lipsea însă nici de inteligenţă, nici de cultură; era totuşi un dilettante, care îşi ascundea deficienţele subt aere importante, fraze nebuloase şi subînţelesuri bine calculate „ Rareori are o părere personală ", îl descriam mai târziu cu exasperare, „ lipseşte cu desăvârşire de metodă, mintea lui este într'o perpetuă stare de zăpăceală, şi este absolut incapabil de-a se concentra ; de-o rizibilă meticulozitate, trăeşte cu toate acestea într'o surprinzătoare dezordine ".

Chiar de nu prea eram convins de succesul rapoartelor pe care le trimitea la Externe, ele erau neaşteptat de concise, limpede concepute şi uneori cu miez România neavând nici un fel de legături economice sau politice de o însemnătate mai deosebită cu Împărăţia Soarelui dela Răsărit, rolul principal al reprezentantului ei acolo era de informator şi de trăsură de unire cu guvernul imperial.

În ambele hipostaze Stoicescu nu era deficient, în a doua având mai cu seamă suprema calitate a unei curtenii ce ascundea o minte alambicată, ce nu putea fi decât pe placul şi înţelesul complicaţilor Nipponi. Dublat de eleganta, isteaţa, vioaia, bogata şi lumeasca sa soţie, reuşise a face din legaţiunea României una din misiunile cele mai căutate ale capitalei.

Dela început amândoi mi-au arătat o mare prietenie, lăsându-mi o mult apreciată independenţă în munca mea, pe care nu o puteam numi istovitoare.

Ajutat de-o grasă, conştiincioasă şi generoasă secretară Româncă, care fusese ani de zile funcţionară a Băncii Româneşti, m'am pus numaidecât pe lucru spre a aduce ordine în vraiştea cancelariei, a stabili un nou sistem de clasare a hârtiilor şi a pune pe o bază cât mai constructivă raporturile mele cu cei patru tălmaci ai legaţiunii.

Fig. 13 Prima mea masă oficială Japoneză oferită de contele Data la Tokio

Personalitățile lor mă încântau căci erau atât de variate, însemnând în acelaşi timp pentru mine primele contacturi mai apropiate cu Japonezii — Amarisan, fiul sărăcit şi prea corect al unui fost ministru plenipotențiar; Watanabe-san, care se topea de politeţe şi de timiditate; Hayashi-san, un catolic fervent,şi Hirata-san, care se afla într'o perpetuă stare de agitaţiune. Singurul numitor comun era aproximativa lor cunoştiinţă a francezei, pe care fiecare din ei o vorbbea pe limba lui.

Mă aflam deci într'o plăcută şi hazlie atmosferă de muncă molcomă la cancelarie, ce îmi dădea destul răgaz de-a privi în jurul meu cu un interes pasionat.

*

Nu aveam o părere mult mai bună despre acei membrii ai corpului diplomatic, pe care ospitalierii Stoiceşti m'au ajutat să-i cunosc din primele zile. Împărțite în două tabere socotite „ elegante" — ambasadele engleze şi americane de-o parte, franceze şi spaniole de alta — misiunile intermediare, cu puţine excepțiuni, erau cu desăvârşire nesocotite.

Românii erau în termeni egal de buni cu cele două grupuri ce dictau în lumea circumscrisă a albilor din Tokio, Stoicescu înclinând spre Franța, iar nevasta lui către Anglo-Americani.

Noua ambasadă a Statelor-Unite primea cu ospitalitate şi eleganță, Dl. şi Dna. Grew — cari cunoscuseră pe tatăl meu la Societatea Naţiunilor — fiind boeri în întreaga accepţiune a cuvântului, iar dânsul — cum trebuia să o dovedească în preajma războiului — unul din cei mai capabili reprezentanți ai guvernului din Washington.

Contele de Martel, reprezenta şi dânsul Republica Franceză, într'o nouă şi aşa-numită modernă ambasada, după ce fusese în aceeaşi calitate la Peking; inteligent, cult, înzestrat şi un expert al problemelor orientale, lipsea uimitor de distincţiune, creştere şi rafinament în viaţa de toate zilele.

Oracolul lui Stoicescu era expertul Martel, iar inspiratoarea soției sale era autocrata Mrs. Grew. Acceptat de grupul unora şi altora — apoi de colegi Canadieni, Olandezi, Norvegieni, Spanioli şi Ialieni — evoluam curând în aceste cercuri strâmte, ce formau de fapt un fel de ghetto occidental elegant în massa clocotitoare a Nipponilor băştinaşi.

*

Cel dintâi contact cu oficialitatea Japoneză a fost vizita mea de prezentare la Gaimusho — Ministerul de Externe — când am făcut cunoştința vice-ministrului Afacerilor Străine, precum şi a şefului protocolului. Dela început i-am găsit pe amândoi politicoşi, dar neputincioşi de-a se exprima normal în englezeşte sau franţuzeşte.

În acelaşi timp am fost înmărmurit de halul în care se prezenta Ministerul, „ o mare cocioabă, în bună parte clădită în lemn, murdară, prăfuită, neîngrijită, cu mobile vechi dezordonat împrăştiate, semănând mai de grabă a percepţie de provincie Românească, decât a Departament Imperial al Treburilor Exterioare ".

De 10 Mai am cunoscut pe Ministrul Afacerilor Străine Uchida, „ cu care

Fig. 14 Mult iubitul Daibutsu din Kamakura

abia te puteai înţelege şi care lipsea cu desăvârşire de personalitate, cu toate că părea a fi un om tare cumsecade ".

Protipendada oficială era de-obiceiu de-o vârstă venerabilă , „ ca spre pildă octogenarul Baron Hayashi, marele maestru de ceremonii al curţii, cu care am avut în două rânduri dialoguri de-o cumplită anosteală ".

Doamne iartă-mă exista şi o societate Romano-Japoneză, subt preşedenţia Contelui Ogasawara, un Budha ascuţit la minte şi care nu umbla înveşmântat decât în kimono; spre a ne cinsti, asociaţiunea ne-a oferit o simandicoasă masă într'o casă de geishe, un spectacol pe care l-am sorbit cu nesaţ.

„ Aşezaţi cu mare ceremonie pe perniţe în faţa unor mescioare de lac, într'o lungă sală goală, decorată cu mari paravane aurii, am gustat rând pe rând felurile Nippone ce m'au cucerit dela început — mai cu seamă peştele crud — orânduite cu o artă desăvârşită, spre a adeveri formula consacrată că " omul mănâncă cu ochii, cât şi cu gura ".

Lângă fiecare din noi s'a aşezat cuminte o fată surâzătoare, cu o faţă pudrată de porţelan, o pieptănătură în etaje de-o măeastră orânduire, înveşmântată într-un kimono înflorit şi un obi lat în chip de fluture. Ele nu trădau decât o naivă ştrengărie, o mirată incomprehensiune, o discretă politeţe. Gesturile şi mişcările lor erau de-o graţie oarecum stângace, dar neîndoielnic rafinate, chiar după concepţiunile noastre apusene. Cum nu puteam vorbi nici limba lor, nici ele a noastră, se limitau a ne umple ceşcuţele de sake cald — ce mi-a plăcut dela prima sorbitură — şi a ne schimba felurile din farfurioare de porţelan sau uitându-se la noi pe furiş, şi ascunzând în spatele unui evantai de hârtie uimirea lor prea aparentă de-a se afla în preajma unui bărbat cu un obraz atât de palid.

După masă, geishele de vază ne-au cântat din koto şi shamizen plângăreţe melopee pe câteva note stridente sau înăbuşite, modulaţiunile glasului fiind aproape hipnotice în dezacordul lor.

Apoi, pe fondul paravanelor ce se prindeau şi desprindeau după cerinţi, geishe în lungi şi grele kimonouri cu trena au mimat ca în gravurile vechi dansuri de-o neasemuită subtilitate, printre cari „ Jocul rândunicii subt ploaie " a emoţionat chiar pe Stoicescu, care era de-obiceiu impermeabil acestor manifestaţii artistice.

Când ne-am sculat de plecare, mi s'au arătat curticelele interioare în cari se ascundeau mici bambuşi, arbori pitici, cascade şi raulete în miniatură, luminate discret de razele unei luni ce nu apunea niciodată.

Prima mea serată Japoneză m'a câştigat cu desăvârşire, şi de-atuncea am rămas iremediabil subt farmecul acestui aspect neîntrecut al civilizaţiunii Nippone.

*

Tokio era în anii 1930 un oraş întins şi hibrid — a treia capitală a lumii ca populaţiune — cu un centru occidentalizat, înecat într'un furnicar oriental.

Ricsa şi automobile se încrucişau forfota pe bulevardele centrale şi uliţele laterale, poporul se revărsa într'un flux şi reflux neîntrerupt, kimonourile fiind încă în majoritate, iar urâtele noastre straie în minoritate.

Decoraţiunile, florile, stindardele, precum şi ideografiile lor veşnic pito-

reşti, creau un aer de perpetuă sărbătoare. „ Popor urât dar vioi, scund dar vânjos, brutal dar ceremonios, surâzător şi opac în acelaşi timp ".

Care este adevărata lui faţă, mă întrebam ? Care din feluritele sale măşti se potriveşte mai bine ?. Încotro trebue să privesc mai întâiu spre a-i înţelege ? Ori poate nu îi voi putea desluşi niciodată ?

*

De fapt mă aflam încă pe vapor când m'am întâlnit pentru prima oară cu locuitorii acestei impărăţii. Ancorasem la Beppu, pe coasta răsăriteană a insulei Kyushu, o mică localitate cunoscută pentru băile ei calde, tămăduitoare, când sute de copii în kimonouri de toate nuanţele curcubeului ne-au primit la debarcader cu cântece şi steguleţe de hârtie. Localnicii se înghesuiau pe străzi să ne vadă, femeile ne măsurau cu curiozitate, bărbaţii cu o neîndoielnică superioritate şi o vrută indiferenţă.

Oficilitatea făcuse mare caz de escala noastră, primarul stângaciu într'o redingotă prea îngustă ţinându-ne un discurs staccato în sala de spectacole a urbiei, urmat de dansurile primăverii începânde, executate de geishele locale, cari evident ne-au fermecat.

Prin urmare, din prima oră petrecută în această ţară, am dat de aspectele contradictorii ale personalităţii lor : curiozitate, interes, reţinere, haz, rafinament, superioritate şi un neîntrecut simţ al ospitalităţii.

Acelaş lucru era să se repete subt unghiuri variate în celelalte prime popasuri ale itinerariilor mele — în portul occidentalizat Kobe, în milenara fostă capitală Kyoto, prin sanctuarele mult venerate ale pădurilor din Nara.

La Kyoto, poliţia şi funcţionarii din incinta palatului imperial priveau cu o solemnă detaşare când ne-a fost îngăduit a cerceta abia o mică felie a acestui vast parc, în care se ridica un număr de pavilioane şi temple.

„ Măria Sa Împăratul nu obişnuieşte a se folosi de aceste încăperi decât cu prilejul încoronării Sale ..." ne-a luminat impasibil un bătrân însoţitor.

Majestoase, dar nu rafinate, clădirile erau de-o sobrietate aproape primitivă aşi spune, dar ce admirabile paravane şi panouri decorative în îngheţatele săli, nestânjenite de nici o altă înfrumuseţare în liniara lor simplicitate.

Preoţi Budhişti, pierduţi în rugăciunile lor, slujeau în întinsul, mândrul, massivul templu Higashi-Honganji —„ făcut şi refăcut de-alungul a şapte veacuri " — în care se strecura mirosul de tămâie cu acel al paiei proaspăt împletite în tatamii-le aşternute pe jos. Largi şi numeroase galerii încing sanctuarele, un simţământ de forţă şi reculegere desprinzându-se din aceste interioare lucitoare de curăţenie.

Încâlcita istorie a ţării vorbeşte din templele, castelele şi anticele clădiri ale oraşului, ca şi din întocmirea uliţelor ce vuesc de un public pestriţ. „ De-aceea ", spuneam celorlaţi, „ climatul acestei foste capitale aminteşte neaşteptat de cel al oraşelor Chineze, pe care le copiau pe vremuri cu atâta râvnă..."

Dar istoria te urmăreşte în Japonia chiar dacă tu nu o cauţi. Astfel, la Nara — ce fusese şi dânsa capitala ţării în veacurile al optelea şi al noulea — influenţa Chineză este şi mai vădită, rafinamentul şi armonia fiind însă precumpănitoarele calităţi ale acestei aşezări. În temple şi muzee, atât Budha cât şi feluritele zeităţi ale panteonului său, surâd, rânjesc sau meditează în atitudinile prescrise de tradiţiunea sacră.

Mii de toro — lanternele de piatră sau de bronz înfipte de generaţii în pământ — se înghesue subt centenarii criptometrii, bogatele sanctuare adăpostindu-se parcă de oboseala vârstei lor, în această minunată pădure.

Poporul dă năvală înlăuntrul lui Todaijii ce adăposteşte cel mai bătrân şi, paremi-se, cel mai înalt Budha, greoi şi mătăhălos în ritualistica sa rigiditate. Căpeteniile grupurilor de pelerini purtau redingotă şi pălărie melon, ceilalţi kimonourile obişnuite, pe când femeile de ţară, despieptănate şi zăpăcite, cu umbrele în mână şi copii mici legaţi la spate, căscau gura subt ochii severi ai uriaşului Gautama.

Ricşagii repezi ne duc pe poteci ce şerpuesc la umbra semeţilor copaci, pe lângă ape ce clipesc în desişuri, până la o întinsă poiană. Coborâm cu toţii şi, alături de un mic templu, ne adunăm în cea mai desăvârşită tăcere. Un unchiaş ne priveşte câteva clipe recules, apoi — odată, de două ori, de trei ori — sună prelung dintr'un corn.

În abia câteva minute apar la galop, din fundul pădurii, câteva sute de cerbi şi căprioare, străbat distanţa ce ne desparte şi — brusc — se opresc îmbrâncindu-se în faţa noastră. Poporul încântat le întinde pesmeţi de orez strigând „ koko-koko" — aci, aci — Fiecare din noi este înconjurat de un mic grup ce ne îmbie încetişor, cu cornitele lor, ne muşcă de haină, ne privesc insistent cu ochii lor umezi.

„ La Nara însăşi căprioarele sunt curtenitoare, fiind mult respectatele slujitoare ale templelor noastre..." cineva îmi spune. Şi adevărat, netemătoare se suiau până pe prispele şi galeriile sfintelor lăcaşuri, spre a cerşi sau a contempla — mute — ciudăţeniile oamenilor.

Din păcate drumurile sunt curând invadate de sute de studenţi şi copii de şcoală, cari se năpustesc ca gândacii în prea urâtele lor uniforme negre, lăsând în urma lor hârtii, cutioare, resturi de mâncare sau coji de fructe, zvârlite cu o supremă indiferenţă pentru higiena acestor locuri sfinte.

„ Nesocotindu-se aci personal răspunzători, nu se sinchisesc de curăţenia obştească..." ni se plânge un ghid în vârstă. „ Tinerii noştrii nu au nici o răspundere civică ", adaogă supărăcios dând din umeri.

Păşesc într'un sanctuar în care fecioarele templului înveşmântate în largi falduri albe executau un dans sacru cu o lentă demnitate la sunetele unui flaut şi a unei tobe; ele au purtat întâi câte un bucheţel de clopoţei, şi apoi o spadă ascuţită, cu care păreau mai degrabă a oficia, decât a împunge. Feţele lor sulemenite întrezărite fugar prin jocul ritmic al evantaliilor, nu arătau nici licărirea unei emoţii.

Eram în epoca troică a trecutului Nippon.

*

Pe cât Japonezii pot fi de gălăgioşi în viaţa lor din fiecare zi, pe atât sunt de silenţioşi la ocazii mari.

Mormântala tăcere pe care o păstrează — spre pildă — în preajma Fiului Soarelui, este mai impresionantă ca orice tunet de aclamaţiuni populare în alte ţări. Şi, în plus, caracterizată de-o neîntrecută ţinută.

Am luat parte, astfel, de ziua naşterii Împăratului la parada militară ce a avea loc pe platoul dela Yoyongi, în preajma capitalei. Trupele erau înşirate pe trei laturi ale unui vast careu, corpul diplomatic şi guvernul aflându-se în corturile din pragul cărora se întindea o largă vedere asupra câmpului.

Soldaţii şi ofiţerii erau nemişcaţi, noi vorbeam în şoapte, chiar adierile de primăvară muriseră. La sosirea Mikadoului în trăsura închisă a curţii, cei puţini care se aflau în mişcare încremenesc la primele note ale lui Kimigayo, imnul naţional ce are accentele unei lente şi covârşitoare melopee religioase.

Urcat apoi pe un solid cal alb numit Shirayuki — Omat-Alb — Hiro-Hito, urmat de-o sclipitoare suită de militari Japonezi şi străini, a trecut în revistă, la pas, simbolicele unităţi ale armatei sale. Nici un glas, nici un sunet, nici un freamăt. Din când în când un ordin scurt, câteva note ale unei trompete ce suna tot mai slab pe măsură ce comandantul suprem se îndepărtează de locul în care ne aflam.

L-am privit bine când s'a înapoiat spre a primi parada aniversării sale : nici un muşchiu nu tresărea pe faţa lui, nici o clipeală de ochi, nici umbra, nici lumina vreunui simţământ omenesc — era doar o mască încuiată, subt care nu părea să pulseze nimic.

Cu un gest mecanic saluta comandanţii şi drapelele apoi, când totul s'a sfârşit, a coborât de pe cal şi, fără un cuvânt, cu o preciziune de automat, s'a suit în caleaşcă. Hiro-Hito împlinise în acea zi 31 de ani.

*

Nu mai puţin solemne erau ceremoniile în cari Mikadoul trimetea un sol ca să-l reprezinte heratic, cu prilejul vreunei festivităţi speciale. Am avut astfel marele noroc de-a asista în vacanţele Paştilor la un asemenea spectacol în orăşelul Nikko din acea regiune muntoasă acoperită cu centenari coniferi şi criptometrii, ce păzesc un număr de temple şi, mai cu seamă, mauzoleele-sanctuare din veacul al şaptesprezecelea ale primului şi al treilea mare Shogun Tokugawa.

Am aşteptat cortegiul alături de puntea de lac roşu care uneşte printr'o îndrăzneaţă curbă cele două maluri ale unui pârău tumultos.

Trimisul împărătesc era guvernatorul provinciei care, pe de-a întregul înveşmântat în vişiniu, înainta cu paşi înceţi în fruntea unui mic cortegiu, precedat şi urmat de preoţi shintoisti, în tradiţionalele lor costume; în frunte, darurile împărăteşti sunt purtate într'un cufăraş acoperit cu un brocat de aur.

Publicul tace chitic, bătrânii se ploconesc în unghiu drept, cei mai tineri îşi scot doar pălăriile, alţii privesc nemişcaţi, fără curiozitate şi fără patimă. Murmurul apelor se aude parcă şi mai desluşit în tăcerea generală.

Solul abea clipeşte când şi când, astfel faţa, de-o neobişnuită tinereţe nu trădează decât o auto-concentrare ce exclude orice realitate înconjurătoare. La suiş, încălecă pe un cal slab şi un bărbat înalt îl protegueşte de soare cu o mare umbrelă ce se leagănă încet în ritmul drumului.

Urmez cortegiul până la templul Futara, unde guvernatorul descălecă cu aceeaşi nedesminţită gravitate, urcă încet treptele lăcaşului până în curtea în care pelerini zmeriţi şi copii de şcoală aşteaptă cuminţi într'o totală linişte.

După o scurtă ceremonie solul însoţit de preoţi păşeşte în interior, unde cu toţii se aşează pe jos după însemnătatea rangului lor, fără a rosti un cuvânt, fără a schimţa o mişcare inutilă.

Mă strecor de-alungul unei galerii spre a privi un serviciu lung, complicat şi monoton, pe care în zadar caut să-l pricep. Curând, piramide mici de fructe, peste legume şi flori orânduite pe farfurii înalte de lac negru trec din mână în mână, spre a fi oferite în cele din urmă spiritului celui dispărut.

În sfârşit, solul — după repetate plecăciuni — dă cetire în şoapte mesagiului împărătesc — cu desăvârşire dus ca pe alte meleaguri, omul în vişiniu se uită şi pare a nu vedea, vorbeşte dar cu vocea altcuiva, iar când se mişcă nu pare a păşi — lunecă.

La finele ceremoniei copiii de şcoală aliniaţi în rânduri milităreşti cântă acuma în cor imnul naţional, cu capetele descoperite.

Spiritul celui decedat poate odihni în tihnă, fiindcă nici chiar urmaşul Zeiţei Soarelui nu l-a dat uitării.

*

Între timp, bine credincioşii, turiştii şi bărbaţii occidentali se înghesuesc în jurul barocului Nippon ce este lăcaşul de odihnă al întemeietorului dinastiei de autocraţi politici ai familiei Tokugawa, cât şi al nepotului acestuia, care zace într'un mauzoleu senin, negru şi aur.

Mă pierd aproape în succesiunea de pavilioane, sanctuare, torii, trepte şi galerii ale ctitorului — armonia bogată a amănuntelor sculpturale şi picturale, mândria proporţiunilor architectonice, nuanţele uneori estompate, alteori vii ale culorilor, toate laolaltă fac din acest complex un loc de încântare.

M'am oprit un timp pe minunatele galerii de lac roşu, resimţind cu intensitate aceea adâncă mulţumire şi echilibru interior, pe care nu l-am avut decât rareori în viaţa mea de călător.

Undeva, notele ascuţite ale unui flaut ce cânta în pacea crescândă a serii.

*

În general, gusturile mele se îndreptau mai de grabă către netedul sanctuarelor shintoiste, de cât spre încărcatul templelor Budhiste, cu atât mai vârtos cu cât aveam mai multă înţelegere pentru cultul atât de atrăgător al strămoşilor.

Şi cu toate acestea, nu am găsit un Budha mai adânc emoţionant ca uriaşa statue a lui Gautama din Kamakura — fosta capitală a imperiului în veacurile treisprezece şi paisprezece. Templul ce îl cinstea se prăbuşise de mult, chipul său în bronz aşezat pe floarea de lotus fiind acuma înconjurat de natura bătută de vânturi din preajma oceanului Pacific.

L-am privit la toate ceasurile zilei, şi noaptea la lumina lunei, când părea să-şi mişte grelele pleoape şi buzele înconvoiate. Cu cât mă uitam mai intens la el, cu atât păream să-l desluşesc mai adânc : reculegere, seninătate, concentrare, detaşare, umanitate, o umbră de severitate, o adâncă înţelepciune, o superioritate puţin condescendentă, o ciudată notă de sensualitate puţin amară. Eram curând în dialog cu dânsul şi aveam siguranţa — ca şi 25 de ani mai târziu când ne-am întâlnit din nou — că ne vorbeam peste graniţele timpului şi al religiilor.

Într'o dimineaţă, deci, mă aflam odată mai mult în faţa lui, înconjurat de pelerini albi, de geishe rose, cerşetori cenuşii şi soldaţi în kaki, când doi elevi de liceu se apropie de mine şi cu caracteristica curtenie îşi scot şepcile şi îmi spun într'un larg surâs : „ Domnule, acesta este cel mai mare bătrân Daibutsu din Japonia, vă rog să ne credeţi...". Şi astfel am intrat în vorbă.

Câteva clipe mai târziu mă văd înconjurat de o droaie de elevi ai „ dormi-

Fig. 15 Privesc la Hikko cortegiul solului împărătesc care aduce un mesagiu al împăratului pentru unul din temple.

torului scoalii comerciale din Yokohama ", după cum am fost imediat informat. Cu rândul mă saluta scoţându-şi şi ei şepcile în patru colţuri, râzând de timiditate, cum le era obiceiul.

Întrebat fiind despre naţionalitatea mea, le-am satisfăcut curiozitatea şi tare am fost mirat să descopăr nu numai că ştiau unde se afla România, dar chiar care îi era capitala. „Şi cine dintre voi poate să-mi spună acuma numele Regelui Ţării mele ? ". „ Majestatea Sa Regele Carol II..." îmi răspunde desluşit şi respectos tânărul care îmi vorbise cel dintâiu.

Când i-am felicitat pentru cunoştinţele lor despre un regat atât de îndepărtat şi de neînsemnat pentru dânşii, toţi băieţii m'au înconjurat stigând în cor : „ Autograf... autograf mă rog, şi adresa...! ".

Peste câteva zile am primit următoarea scrisoare dela unul din tineri, pe care o redau în traducere românească păstrându-i întreaga stângăcie cu care fusese concepută : „ Mult drag Domnule George Duca, Încă odată sunt prea mulţumit de-a vă face cunoştinţă. Eu sunt băiatul care v'a întâlnit şi v'a vorbit Dumineca trecută la Kamakura despre ţara şi Regele Dv. Dela Kamakura am mers cu toţii la Enoshima — care după cum prea bine ştiţi este o insulă alăturată, mult căutată de turişti. Când ne aflam la Marele Budha mă simţeam cam adormit căci lucrasem noaptea târziu, dar schimbând vorbe atât de plăcute cu Dv. m'am răcorit la inimă. Îmi pare rău că nu am putut pricepe tot ceeace neaţi spus, căci la noi nu ne învaţă Engleza de conversaţiune în clasele mijlocii, doar literatura... La Enoshima era mare îmbulzeală şi printre toţi oamenii am descoperit câţiva străini cu neveste şi copii... Aţi vizitat cumva peştera balaurului acolo, ea este tare înfiorătoare.. Insula însă trebuie să fie bună pentru sănătate şi să-ţi clătească creerul obosit... Eu doresc să vă vizitez Dumineca viitoare la Hotel Imperial, dacă nu aveţi nimic altceva mai bine de făcut — pot veni ? Aşi fi foarte mulţumit să aflu mai multe despre Dv. şi despre ' hobbies ' pe care le-aţi avea... În plus am fost rugat să vă prezint respectele Domnului Suzuki, care este intimul meu prieten..."

Din păcate am aflat mai târziu că profesorul tinerilor nu le-a îngăduit să mă calce, probabil fiindcă o vizită făcută unui spion diplomat nu era socotită ca o acţiune patriotică din partea unor juni şcolari, fie dânşii oricât de curioşi şi de entuziaşti în inocenţa lor.

Un membru prea mucalit al Ambasadei Franceze scrisese cu câţiva ani înainte o satiră a vieţii Nippone ce făcuse mare vâlvă în trei continente, numită „ L'Honorable partide de campagne ".O găsisem şi eu de mare haz, dar o socoteam mult exagerată, până în aceea dimineaţă insorită la umbra prea cinstitului Daibutsu din Kamakura.

*

Spre surprinderea mea, chiar anumite ceremonii oficiale puteau fi comice în cadrul lor de nesurâzătoare solemnitate.

Asfel îmi amintesc cu mare haz de-o după amiază de vară petrecută în parcul a ceeace se numea atât de nostim „ detached palace ", adică o locuinţă imperială nelocuită, dar întrebuinţată pentru ocaziuni bine determinate.

În acea zi ministrul curţii ne primea cu mare cinste oferindu-ne originala distracţiune de-a picta vase de ceramică şi a le coace apoi într'un cuptor, sau — dacă eram mai sportivi — de-a pescui în lacul romantic înconjurat cu o profunzime de flori.

Prin urmare, fiecare din noi ne-am încercat arta şi fantezia decorând oale, farfurii şi vase, în ceeace noi socoteam a fi stilul Nippon, asistând apoi, la sunetul unei marţiale muzici militare, la coacerea lor subt corturile vărgate alb şi roşu, culorile naţionale.

Puţin mai departe, oficialii curţii în redingotă şi joben, pescuiau ceremonios şi nemişcaţi la marginea apei, fără a scoate un cuvânt, sau a-şi deslipi privirea depe undiţa. Fara indoiala unul din cele mai originale spectacole numite oficiale ale carierii mele de diplomat sau de călător în lumea largă.

Dacă însă este vorba de spectacole, alegeam mai de grabă acelea teatrale, adică reprezentaţiunile pieselor Kabuki.

Născute din piesele semi-religioase NO în secolele al patrulea şi al cincelea, ele nu s-au dezvoltat totuşi decât o mie de ani mai târziu, folosind material clasic şi modern cu un amestec de fineţe şi de pasiune ce erau deseori adânc mişcătoare.

Aşezat de obiceiu în primele rânduri, urmăream hipnotizat cele mai subtile gesturi şi mimici ale feţelor simbolic sulemenite în cursul celor patru-cinci ore cât ţinea spectacolul mai multor piese. Ce artă desăvârşită, îmi spuneam, şi totuşi — ce ciudate contradicţiuni între un zguduitor realism şi un convenţionalism deseori pueril, între arta maestră a decorului migălit sau a splendidelor costume, şi a unei dezordonate punere în scenă.

Poporul sublinia cu aplauze sau strigăte de aprobare un stil de joc factice, o frază sau o simplă intonaţiune, asemenea ariilor cu succes ale operelor noastre.

Mi s'a întâmplat uneori să fiu singurul aşa-numit alb în marea sală a teatrului, dar acolo nimeni nici chiar nu se uita la mine, atâta de furaţi erau spectatorii de comicele ori melodramaticele scene ale acestor superbe reprezentaţiuni.

*

Nyubai, săptămânile ploilor anuale, ce provoacă o nesuferită căldură umedă, m'a împiedecat un timp să hoinăresc în munţi sau de-alungul oceanului, ceeace mi-a prilejuit lungi după mese şi seri de lectură acasă, când îmi dădeam o lăudabilă osteneală de-a descifra cele două neamuri abia descoperite — Chinezii prin tulburătoarele romane ale lui Pearl Buck, şi Japonezii prin operele clasice ale lui Lady Murasaki şi Lady Sei-Shonagon.

Eram cu desăvârşire cucerit, dar încă prea apusean spre a culege mai mult decât răzleţe cunoştinţe şi superficiale nuanţe. Împărăţia vie, însă, aceea pe care o puteam dibui pe drumurile ţării etern umane, era mai pe înţelesul neştiinţei mele.

Insulele şi coasta Pacificului mi-au arătat mititilele târguri în care se vindeau nimicurile locale atât de pitoresc prezentate călătorului credul, care încă se preumbla în straie naţionale şi în ghetta, sandalele lui de lemn.

Sau şiragul de lacrimi prăpăstioase din vulcanicele regiuni, ce mi-au pregătit ochiul pentru minunea venerabilului Fuji-Yama.

Muta contemplaţiune a conului său ciuntit, răsărit de-odată din mijlocul câmpurilor de orez, îţi dă într'adevăr măsura simţământului religios pe care îl au băştinaşii pentru acest crater de mult stins.

Semeaţa lui seninătate, mândra sa înfăţişare şi clasica perfecţiune a linelor suişuri, se îmbină atât de armonios, de precis — aşi spune — încât umbra sa pe cer şi pe pământ emoţionează adânc.

Într'adevăr, Fuji-Yama este una din cheiele înţelegerii psichologiei Japoneze.

*

Am descoperit pentru prima oare luminoasa lui splendoare cu prilejul unui sfârşit de săptămână pe marginea muntoasă a lacului Shoji, în tovărăşia unui agitat coleg Cech.

Întotdeauna m'a atras simpla demnitate şi meticuloasa curăţenie a pitoreştilor hoteluri autochtone, dar rareori am fost cuprins mai desăvârşit de farmecul lor ca atuncea.

Pe prag ne-am scos ghetele, şi punând în picioare papucii de pâslă, am păşit cu băgare de seamă pe rogojinele de paiu şi pe scândurile lustruite. Încăperea ce ne-a fost hărăzită nu cuprindea — desigur — nici o mobilă, doar o mescioară joasă la mijloc, pentru perne netede împrejur, o lunguiaţă oglindă montată pe o mescioară de toaletă în lac roşu ; în alcova de cinste numită Tokonoma era prins de perete un kakemono reprezentând în aceea zi peşti rose înotând printre ierburi aquatice şi valuri albaştrii, iar dedesubt se aşezase un vas de flori orânduit cu neintrecută artă pentru care băştinaşii sunt pe bună dreptate vestiţi.

Pe de-asupra intrării se încârlionţează un vers dintr'un vechiu poem, de cealaltă lature ferestrele formate din patratele de bambus împlinite cu hârtie subţire alunecau încetişor de-o parte şi de alta, descoperind galeriile de lemn, lacul, muntele şi cerul — astfel am văzut piscul sfânt pentru prima oară.

Nici nu luasem bine loc pe perniţa pusă pe tatami, că o jupâneasă surâzătoare intră purtând o tavă de lac negru cu o cană verde de ceaiu, două ceşcuţe de porţelan şi o farfurioară cu prăjiturelele de fasole ce aveau gust de castanii.

Plecată până la pământ ne întreabă dacă dorim să ne îmbăiăm înainte de mâncare ; când i-am răspuns afirmativ, ne-a adus cu paşi mărunţi două yukata — kimonourile de vară şi de bae — apoi, după ce ne-am desbrăcat şi pus halatele cu mâneci largi şi croială îngustă, am coborât în marea sală unde bărbaţii şi femeile despuiate se curăţau în cea mai mare linişte, fără vreo oichire indiscretă.

Pudicitatea — sau lipsa ei — fiind ca atâtea alte fenomene o chestiune de obiceiu în viaţa din fiecare zi, am înghiţit în sec... şi am făcut ca toţi ceilalţi. De-altfel, principiul băii Nippone este mult mai higienic ca al nostru, fiindcă dânşii se freacă întâi zdravăn cu apă şi săpun, iar apoi numai intră în baia fierbinte propriu zisă, spre a avea astfel nestânjeniţi această voluptoasă plăcere.

La ieşirea din apă, proprietăreasa hotelului — o bătrână goală puşcă aşezată pe un scăunel — dă ordine unei fete să ne şteargă încetişor, cu un şervet „ căci i-am onorat casa cu onorabila noastră prezenţă ”.

Congestionaţi de căldură şi îndoială, ne-am înapoiat fuga în odăiţa noastră, spre a ne bucura în sfârşit de-o masă ale cărei feluri sunt încântător aduse pe tăviţe de lac, laolaltă cu serveţele încălzite pe aburi spre a ne şterge faţa şi mâinile. Supă de sgârci, peşte crud, ridichi iuţi, orez lipicios, fructe, bucate uşurele, sănătoase şi lipsite de imaginaţie.

Fig. 16 Pe terasa apartamentului meu la Tokio, vara 1933

Afară răsărise luna şi silueta conului decapitat a lui Fuji se oglindea în apele lacului ca pe stampele colecţionarilor. Eram înconjuraţi de pacea neîntrecută a verelor Nippone, în care greerii cântau în umbră ca păsările cerului.

*

Alta era însă atmosfera când mă duceam la Hotelul Kijo din Yokohama, „ a cărui faimă se întinde până la Singapore ".

Într'adevăr, acest loc „ de întâlnire " avea o neaşteptată atmosferă familială, cu aspectul său de pensiune onorabilă şi de dancing discret. Aşezat la malul marei, o exemplară curăţenie înconjoară cele optesprezece fete, cari schimbau de mai multe ori kimonouri în cursul serei şi se cheltuiau în curtenii şi atenţii faţă de clienţii lor — nici o vulgaritate, nici un gest deplasat, abia câte o uitătură pe furiş.

Un radio convenţional, dansuri „ ca în America ", câteva păhărele de alcool, dialoguri glumeţe cu trecătoare insinuaţii, iar apoi pe nesimţite se deschide binişor o uşiţă spre a te îmbia într'o odăiţă fermecătoare în care miroase uşurel a parfum de flori primăveratice...

Eticheta locului cerea clientului să fie fidel unei singure fete, care se ocupa de dansul cu o mişcătoare bunătate; de se întâmpla să petreacă acolo noaptea, aleasa îi aducea în pat, cu o veselă simplicitate şi o respectoasă prietenie, ceaiul de dimineaţă. În aceea epocă de „ ancestrale virtuţi ", femeea Japoneză era cu desăvârşire supusă sexului aşa-numit tare.

*

„ Ei bine ", mă interpelează într'o zi unul din colegii mei francezi, un băiat isteţ care s'a prăpădit în cursul celui de-al doilea război mondial, „ ei bine, care sunt concluziile la cari ai ajuns după o şedere de şapte luni în archipeleagul sacru al Soarelui care tot Răsare ? "

Încă nu era uşor să răspund cu un cât de inteligenţă, am căutat totuşi să-i rezum impresiunile ce se aşternuseră treptat în mintea şi inima mea de când descălecasem cu atâta curiozitate, în primele zile ale lui Martie.

„ Presupun că noi apusenii trebue să facem un salt mintal complect spre a începe numai a înţelege acest norod atât de diferit..."

„ Evident, aceasta cu atât mai mult cu cât principalele trăsături ale caracterului lor sunt ascunse cu băgare de seamă, nu care cumva să le dibuim cu prea mare uşurinţă..."

„ Nu crezi oare ", l-am întrebat, „ că aceasta se datoreşte nu numai insularităţii lor, dar în bună parte şi faptului că vreme de două sute cincizeci de ani în timpul shogunatului Tokugawa au fost cu desăvârşire tăiaţi de orice contact cu lumea exterioară ? "

„ De bună seamă. De aci, procesul gândirii lor se afla pe calapoade absolut diferite de ale noastre. Întâi de toate, să luăm calitatea inteligenţii lor : pricep greu, nu prind simultan mai multe noţiuni, nu au fantezie şi puţină iniţiativă".

„ Nu s'ar datora aceasta mai de grabă lipsei lor de cunoştinţă a limbilor străine ? "

„ De fel, Chinezii — spre pildă — au de-sigur aceeaşi greutate, şi cu toate acestea ce sprinteni sunt la minte, ce iuţi a înţelege pe apuseni când îşi dau osteneala a o face ! ". Am trebuit să-i dau dreptate. „ De aceea au şi calităţile de-

fectelor : încet-încet merg în miezul lucrurilor, le analizează cu băgare de seamă şi în cele din urmă le stăpânesc ".

„ Poate, dar Dumnezeule ce exasperantă este această încetineală ! "

„ Mie îmi spui ", a râs, „ dar trebue să te înveţi să nu dai niciodată liber curs acestei exasperări, căci altfel ai pierdut respectul lor — ' patience et longueur de temps' ..."

„ Bine, dar Japonezul este cu desăvârşire pierdut când îl scoţi din ceeace este scris la carte, sau când iese din calea bine statornicită — nu am dreptate ?"

„ Ai dreptate, din această pricină sunt imitatori atât de iscusiţi — nu crează, copiază : nu descoperă, urmează..." Eram absolut de părerea sa.

„ Şi ce lipsă de simţ al liniei drepte, nimic nu este simplu, totul este complicat, nimic nu este uşor, totul este o problemă ..." oftam, gândindu-mă la nesfârşitele mele discuţii cu tălmacii legaţiunii noastre şi, mai cu seamă, cu servitorii noştrii.

„ Pentru acest motiv rareori îţi vor da un răspuns precis — ocoliri, condiţiuni, timp de reflexiune şi, mai cu seamă, imposibilitatea de-a spune NU ! " Am trebuit şi eu să râd amintindu-mi micile mele negocieri diplomatice sau menajere. „ Dar o hotărîre luată, sunt oameni de onoare, cinstiţi, de încredere, precişi ..."

„ Oare ?... În orice caz faţă de noi, străinii adoptă o atitudine ce este un amestec de dispreţ şi de admiraţie în acelaşi timp — de ce? "

„ Fiindcă dispreţuiesc ceeace ei numesc parvenitismul şi materialismul nostru, dar nu sunt atât de proşti spre a nu-şi da seama de calităţile civilizaţiunii noastre : bătrânii ne socot oarecum sălbatici dela cari ar fi cuminte de-a învăţa câte ceva, tinerii însă văd în noi o fascinantă şi înfricoşătoare realitate a secolului ".

„ Dar ce minunat patriotism — poate deseori naiv şi necopt — conţine însă o reală frumuseţe şi grandoare în anumite din manifestaţiunile sale... nu găseşti ? ".

O clipă s'a uitat îngândurat la mine şi apoi a izbucnit în râs. „ Je vous dirai exactement ce que j'en pense : ils ont juste la quantité nécéssaire de couillonerie pour faire ce peuple grand ! "

*

Dacă avusesem vreme să mă concentrez asupra trăsăturilor principale ale Nipponilor pe de-o parte, şi a caracteristicilor artei şi priveliştilor ţării pe de alta, aceasta se datora în bună parte faptului— după cum am mai spus — că îmi croisem multe ore libere, ce mi-au pricinuit cu încetul un simţământ de ideală independenţă.

„ Niciodată nu am trăit atât de apropiat de lecturile mele, niciodată nu am muncit cu mai mult spor, niciodată nu am chibzuit proecte atât de variate pentru viitor ", scriam in toamnă cu o adâncă mulţumire, pe care o resimţeam acuma în cele mai mici amănunte ale vieţii din fiecare zi.

Rar îmi lucrase mintea mai limpede, şi rareori căutasem în trecut să dau celorlalţi ceeace socoteam că era mai bun în mine. „ N'est-ce pas que Duca est brilliant ?" a spus odată cineva, la o masă când se pare că fusesem deosebit de limbut. „ Briliant non, bavard oui ..." a răspuns stăpâna casei cu o preciziune care m'a încântat.

Printr'o dedublare ce devenea tot mai caracteristică fiinţei mele, mă judecam acuma cu o forţată obiectivitate, dar şi cu o „joie de vivre" pe care nu o mai puteam deseori înfrâna.

Şi, de ce nu, îmi spuneam cu destulă dreptate ? Două din marile mele proecte, pentru realizarea cărora lucrasem din adolescenţă, reuşiseră — Statele Unite şi Japonia — numai Hollywood dăduse greşi, probabil spre norocul meu.

De aceea, cu un reînoit entuziasm mi-am hotărît un plan de activitate ce trebuia să cuprindă doi ani şi jumătate, până la a treizecea mea aniversare. „Inutilitatea de-a mai rămâne în diplomaţie, neputinţa de-a face în această carieră o muncă adevărat constructivă, refuzul de-a fi în viitor la cheremul schimbărilor politice din Ţară, hotărîrea de-a mă sprijini numai şi numai pe mine însumi şi, în sfârşit, dorinţa de-a duce o existenţă bazată pe o cât mai deplină securitate financiară" au fost premisele oarecum simpliste ale acestei hotărîri.

Viaţa îmi surâdea, însă, din toate părţile, era deci logic ca adevărul momentului să fie astfel cum îl formulasem în acele ore luminoase. Această mult trâmbiţată independenţă urma să o îndeplinesc treptat prin scrierea de cărţi de călătorii, corespondenţe de ziare, piese de teatru şi scenarii de cinematograf.

De aceea m'am şi pus imediat pe lucru cu o emoţiune, o intensitate, o concentrare şi, uneori, o inspiraţie ce azi mă minunează. Paralel am intrat în legătură cu rude, prieteni, cunoscuţi şi străini din trei continente, spre a le cere colaborare. Puţine posibilităţi au rămas nedibuite, puţine cunoştinţe neîncercate.

Prin urmare, eram în aceea plăcută stare de euforie în care nici o tăcere nu mă îngrijora, nici un răspuns negativ nu mă descuraja. „Iar Duca-Ville luceşte din nou la orizont!" adăogam cu un reînoit optimism.

Astfel înarmat cu iluzii şi speranţe m'am zvârlit în pregătirea unei călătorii ce trebuia să mă ducă două luni de-a curmezişul Indochinei, Chinei, Manchuouo-ului şi a peninsulei Coreene.

*

Încă din România hotărâsem să'mi petrec prima vacanţă asiatică în Indochina; era un vis pe care îl nutream de multă vreme, de-aceea nu eram prea surprins la 14 Octomvrie când mi-am închis din nou geamantanele spre a lua calea Sudului.

Fiind dat condiţiunile politico-militare din China şi Manchuouo, o parte a itinerarului meu se înrudea cu aventura, atracţiunea era deci cu atât mai mare pentru mine.

În trenul ce mă duce la Kobe, se găsea şi un bătrân general, unchiu al Mikadoului, care era riguros primit la staţiunile mai însemnate de către notabilităţile locului ; ele se plecau încremenite în faţa vagonului nostru, apoi stăteau nemişcate în poziţiunea de drepţi până la pornirea trenului.

De partea sa, principele imperial primea aceste omagii cu ochi fixi şi o faţă severă, în care s'ar fi putut poate ghici umbra unei plictiseli, dar nu spunea un cuvânt, nici nu schiţa vreun gest.

„Anostă existenţă..." mi-am spus coborând la Kobe, unde am luat un mediocru vapor al lui President Lines până la Shanghai.

Obişnuit cum fusesem de şapte luni cu ticluiala şi curăţenia Japoneză, am fost parcă şi mai impresionat de murdăria, dezordinea şi mizeria Chinezilor.

Fig. 17 Regele Cambodgelui la palatul său din Pnom-Penh

Contrastul era, de-altfel, deosebit de izbitor în cadrul internaţional al metropolei , unde luxul şi sărăcia se îmbrânceau pretutindeni.

Împrietenit printr'o scrisoare de introducere a unui coleg cu un lumesc membru al misiunii comerciale Canadiene şi cu nepotul Lordului Bessborough, guvernatorul Canadei, am cutreerat cu dânşii cluburile britanice, restaurantele băştinaşe, cabareturile elegante şi cursele de câini, „ cari fugeau prosteşte după un iepure artificial ".

Pe uliţe însă îtâlneam adevărata faţă a Chinei : ciupiţi de vărsat, cu bube pe faţă, mâini cojite, răni purulente, sau înfiorătoare cicatrice, bieţii oameni se înghesuiau la pomană, ologi, plângăreţi, prăpădiţi.

Imagini desigur sfâşietoare , dar fugare pentru mine, care chefuisem de minune cu veselii mei tovarăşi, şi o porneam mai departe spre Hong-Kong pe un ferches vas al lui Messageries Maritimes.

După un nou popas sclipitor, am părăsit „ insula Victoria " pe un apus de soare „ ca o largă rană la orizont ", iar 24 de ore mai târziu am dat de coada unui taifun în Marea Chineză, prin care am trecut însă mândrii, fără a ne sinchisi de vânturi şi potop.

Am sosit la 28 Octomvrie în Saigon, înconjurat imediat de cea mai încântătoare atmosferă colonială tropicală pe care un călător rutinat şi-o poate închipui.

Cules la debarcader de un băeţandru aproape gol care m'a aşezat în confortabilul său „ pousse-pousse", am luat-o imediat la trap prin uliţele ce erau atâtea alee liniştite de pomi ale căror ramuri se împleteau într'o boltă prin care filtra o lumină tamizată ; case largi, prispe ascunse în flori, ziduri joase pătate de mucigaiu, acoperişuri ţuguiate aşternute cu muşchiu, peste care plutea o căldură umedă, un lasă-mă-să-te-las surâzător şi sensual.

Centrul avea hazliul aspect al unui orăşel de provincie Francez picat din întâmplare la equator, în care ritmul se încetinise subt un soare nemilos. Anamiţii m'au fermecat dintr'un început prin fineţa trăsăturilor, eleganţa mişcărilor şi straele lor ce împingeau armonia până a fi aproape aidoma la bărbaţi ca şi la femei ; s-ar fi putut spune că fetele sunt atâtea căprioare răzătoare, iar tinerii atâţia câini de rasă.

Când mă plimbam seara la lumina licuricilor şi cântecul greerilor, băieţii , „ pousse " fugeau după mine şoptind : „ Toi viens, je vais mener chez jolie fille Annamite ... dame métisse très bien ... jeune fille bien jolie ... garçon Chinois 17 ans ...! "

Mi se părea că luam parte la o operetă în care actorii erau să dănţuiască curând, însoţiţi de coruri invizibile.

Ducându-mă a doua zi să fac o vizită guvernatorului Cochinchinei, am fost întâi poftit într'un mic vestibul în care doi Anamiţi cu picioarele goale,întinse pe o masă,sugeau creioane şi rigle.

M. Krautheimer m'a primit obosit, anostit, făcând vizibile sforţări spre a fi curtenitor cu acest neînsemnat Român. Mi-a vorbit precis de politica Franţei în colonii, şi indiferent de guvernul Sarraut ce preluase tocmai puterea la Paris ; mi-a dăruit cărţi, mi-a făgăduit scrisori de recomandare şi mi-a dat o mână umedă de sudoare. „ Vous comprenez, nous ici en Cochinchine ce n'est pas toujours si gai que ca ... " şi m'a lăsat să mă pierd prin săli prăfuite în cari nu se sinchisea nimeni de mine.

Două zile mai târziu plecam la cinci jumătate dimineața spre Cambodia. Mândru de economiile mele, mi-am plătit luxul de a închiria un automobil, care două săptămâni m'a dus prin Cochinchina, Cambodia şi Annam, de unde am luat apoi trenul spre Tokin. Au fost atâtea itinerarii romantice prin jungla, câmpurile şi munţii acestor teritorii ce mi-au dat dintr'un condeiu măsura destoiniciei sistemului colonial Francez.

„ La noi rasele, culoarea pielei, nu ne interesează, " îmi spuneau funcţionarii Republicei, „ noi îi socotim inferiori ca Englezii, şi nu îi ţinem în întuneric ca Olandezii..." Şi adevărat, lucrau mână în mână cu reprezentanţii populaţiunilor băştinaşe, îi educau în Franţa, iar politiceşte îi întrebuinţau cu dibăcie spre a-şi urma jocul de stăpâni „ binevoitori ". Profitau fără să asuprească, se foloseau fără să dispreţuiască.

Când am trecut în Cambodia, am dat de-o populaţiune cu totul diferită de cea Annamită : mici, îndesaţi, urâţi, cu pielea cărămizie, casele lor semănau cu ale Papuaşilor, cocoţate pe ţăruşi. construite dim bambus, stuf, foi de palmieri şi ierburi; bărbaţii purtau numai pantalonaşi, femeile aveau sânii descoperiţi, copiii erau goi.

La trei ore de Saigon am trecut majestosul Mekong „ à bac ". în tovărăşia unor Cambodieni bronzaţi şi bonzi,înfăşuraţi în toje galbene ca penele păsărilor canarii. Îmi plăceau apele Indochineze — bogate, pline, adânci, liniştite, cu ierburi ce pluteau alene în voia curentului.

Am descălecat la Pnom Penh în unicul hotel civilizat,mândru numit Le Royal, unde am primit o curtenitoare scrisoare dela „ l'administrateur chef de cabinet de Monsieur le Résident Supérieur ", prin care mi se ura bun sosit, anunţândumi-se în acelaşi timp, că la ora trei va veni „ Monsieur Biscons, administrateur en service à son cabinet ", spre a mă călăuzi în capitală.

Monsieur Biscons a fost de-o regală punctualitate, adeverindu-se în plus a fi funcţionăraş modest, pedant, amabil, lipsit de humor şi obişnuit a se adresa superiorilor într'o încâlcită proză. Cu toate acestea a fost un destoinic cicerone.

„ Aici este noul nostru muzeu, Domnule Secretar de Legaţiune", îmi făcea onorurile clădirei în stil Cambodian. „ Veţi cerceta cu băgare de seamă frumoasele colecţiuni autochtone de sculpturi în lemn, peatră şi metal preţios..."

Ceeace am cercetat însă cu mai multă băgare de seamă era influenţa Indiană în arta locală, uneori chiar — mirabile dictu — aceea a îndepărtatei Hellade. În plus, m'au atras vestmintele locuitorilor în brocate sau mătăsuri ţesute în fir de aur şi argint, cu rafinate combinaţii de culori, în cari predomina roşul purpuriu şi nuanţa „ lit-de-vin ".

Monsieur Biscons însă era nerăbdător să-mi arate incinta palatului regal. ce nu era decât o palidă şi ieftină imitaţiune al aceluia din Bangkok.

„ Vă rog să observaţi, Domnule Secretar de Legaţiune, că în acest pavilion central care cuprinde sala tronului, podeaua este lucrată în mozaicuri, tavanul este pe de—a întregul pictat, iar tronul propriu zis în lemn aurit, ridicat ' en étages ' este străjuit de simbolicele umbrele cu nouă caturi ... "

Dar Monsieur Biscons a fost mai cu seamă entuziasmat de salonaşul de recepţie din fund, împodobit cu mobile occidentale acoperite cu mătăsuri ţipătoare şi perne ce îţi luau văzul. " Pe fratele şi predecesorul Majestăţii Sale Sisowath Monniwong ", mă lămureşte într'alt pavilion hărăzit sculelor, „ îl chema

Norodom, de-aci veţi vedea atâtea monograme în diamante şi smaragde purtând iniţalele lui ..." „ Îmi este teamă", i-am răspuns fără respect, „ că Majestatea Sa suferă oarecum de mania napoleoniană ...". Monsieur Biscons era prea monarhic spre a mă fi auzit.

„ Acest melon împodobit cu briliante ", continuă tânărul funcţionar, „ a fost purtat de Majestatea Sa Sisowath cu prilejul unei vizite oficiale făcute la Paris, în anul 1906 ..." (vizită a cărei fotografii îmi aduceau perfect aminte de colecţiunea revistei L'Illustration, cercetată de atâtea ori la Buftea).

Plăci de argint pardoseau pe de-a întregul templul Budhaului nu de smaragd ca în Siam, ci de cristal, la picioarele piramidalei structuri aflându-se o altă statue a lui Gautama în aur masiv, încrustat cu nestemate.

„ Vedeţi şi Dumneavoastră, Domnule Secretar de Legaţiune, ce bogăţii avem aci la Pnom Penh ", îmi surâdea Monsieur Biscons la sfârşitul vizitei. „ C'est beau, mais en architecture il y a trop de toc ... " i-am spus inutil; impresiunea generală era aceea a unei vesele cacofonii, unde sentinelele de gardă în uniforme khaki, cu jambiere şi bonete de „ chasseurs alpins " roşii foc, umblau agale cu picioarele goale printre răsadurile de flori.

„ Capitala noastră datează din veacul al paisprezecelea ", a continuat Monsieur Biscons locuţiunea sa învăţată pe de rost, când m'a plimbat prin cele trei cartiere ale oraşului – acel Cambodian, acel European şi acel al neguţătorilor Chinezi.

Depărtându-mă cu recunoştinţă de dânsul, mă gândeam cât de mult trebuie să-şi fi bătut joc camarazii lui de numele său nenorocit !

Seara m'am plimbat pe întunerecul greoi, pâclos, de-alungul potolitului Mekong la lumina unei palide luni, şi însoţit de un adevărat concert de insecte tropicale.

Înainte de-a părăsi Pnom-Penh a doua zi, am asistat cu haz la vizita pe care grăsunul Suveran o făcea unui mic vas de război Francez ancorat pe râul Tonlé Sap ; o gardă de onoare – tot desculţă, dar de data asta cu jambierele albastre de zile mari – notabilităţile Rezidenţei Superioare, preoţi catolici bărboşi, funcţionari inferiori pe care îi auzeam plângându-se amar că nu fuseseră pofţiţi la această ceremonie, datorat unor intrigi ale colegilor „ en haut lieu ". Demnitarii Cambodieni în tunici albe şi pantaloni drapaţi mauve, nu lipseau însă de-o curtenitoare demnitate.

Apoi, lung drum de şease ore jumătate până la Siem Reap. Mari orezării, întinsuri inundate, cu tufărişuri şi palmieri ieşind din băltoace; ne încrucişam cu bivoli ce se plimbau liniştiţi cu câte o pasăre în creştet, ori un copil gol culcat pe spate.

La apus, păsări mari,negre,se ridică greoaie depe şoseaua luminată de farurile noastre, iar cerul,la asfinţit,este brăzdat de amenintătoare descărcări electrice. Era întunerec beznă când am ajuns la Angkor Vadt.

*

Din prea lunga listă a ruinelor lumii, triumfătoarele pietre ale lui Angkor Vadt şi ale lui Angkor Thom,dispărute în junglă de cinci veacuri, au fost printre acelea ce doream de mult să le cunosc.

În sfârşit, în Novembrie 1933 mi-a fost dat să calc aceste drumuri sacre pentru prima şi, probabil, ultima oară în viaţă.

Fig. 18 Admirabilul Templu Angkor-Vadt în Cambodgia

În nerăbdarea mea, nu am aşteptat lumina zilei, ci, pe întunerec am pornit-o singur dela micile pavilioane ale alăturatului hotel,în care fusesem găzduit ; era nouă jumătate seara, luna îşi urma calea pe un cer înstelat şi mari umbre se întindeau ameninţătoare asupra monumentului templu ridicat — dar nu terminat — în gloria lui Vishnu şi în amintirea unui domnitor Khmer.

Urmez lungi drumuri pietruite tăiând canalele de apă, trec prin porţi oarbe, descopăr terase întinse, curţi interioare, galerii prin care lilieci flutură speriaţi, aud sunetele unor rugi ce plutesc undeva în susul turlelor.

Poticnindu-mă, alunecând, bâjbâind din colţ în colţ, dau de treptele abia luminate, ce cu greu mă suie până în creştet. Strecurându-mă apoi uşurel spre a nu fi descoperit, mă lipesc de un stâlp mare la un pas de-o adevarată râpă ce dădea în străfundurile templului.

Subt o boltă în formă de balcon, ghicesc mai mult decât văd un grup de preoţi Budhişti psalmodiînd ritmic formulele lor rituale şi aprinzând beţişoare de tămâie în faţa unui grup de statui pierdute in umbre ; nu îndrăznesc să poposesc prea mult de teama de-a nu-mi trăda indiscreta prezenţă. De aceea, cu frica în sân, îmi pipăi drumul cu băgare de seamă în jurul acestui mic altar aerian, fără să ştiu când dădeam de o statue, când de un bonz adormit.

Revenit, însfârşit pe pământ, am deşteptat câinii la marginea unor căscioare în cari mai mulţi Cambodieni cântau în şoapte la sunetele unor primitive instrumente. La o cotitură, un bătrân îmi oferă o cognai — **o fată** — sau o pipa pentru fumat opium.

A fost o fantastică preumblare între vis şi realitate, între cer şi pământ, la granita ce desparte lumina de întunecime.

*

A doua dimineaţă am putut însă descoperi întreaga splendoare ce era — ce este încă — Angkor Vadt. Vasta sa întindere mărginită de canalele—bazine cu apă, turlele îngreunate de sculpturi ce ţâşneau din pădure, cele trei incinte cuprinse de galeriile silenţioase în care mirosea a putred şi a murdărie de lilieci — „ cette odeur âcre oui saisit à la gorge ", după cum se exprimau Francezii.

Leii de peatră şi şerpii naga,cu cinci capete,ce păzesc balustradele intrărilor, basoreliefurile reprezentând cu intensitate scene din Mahabaratha şi Ramayana, enigmaticele Thevada — ajutoarele lui Budha — în hieratecele lor costume, veselele Apseras, dansatoarele sfinte ; iar de-alungul zidurilor, ori înlăuntrul turnurilor, nenumăratele întruchipări ale lui Gautama, în piatră sau lemn roşu-aurit, ce mă privesc cu o amuzată detaşare.

Douăsprezece scări suie spre sanctuarul central alături de care mă ascunsesem noaptea precedentă şi de unde vederea mea se întindea acuma peste o înmărmuritoare junglă de pietre înflorite, lucrate, săpate, suprapuse.

Acest miracol architectonic răsărit în plină sălbăticiune este cu atât mai impresionant cu cât se pare a nu fi fost locuit decât aproximativ un secol, spre a fi dat ,apoi, misterios uitării, până ce a înviat din nou în veacul al nouăsprezecelea. „ Încă nu ştim cari au fost cauzele acestei părăsiri ", îmi spune rezidentul Francez din Siem Reap când mă plimbă cu maşina prin împrejurimi. „ Războaie nefericite, epidemii, luptele Brahmanilor împotriva Budhismului cuceritor — căci templul a servit ambele religii — nu ştim ... "

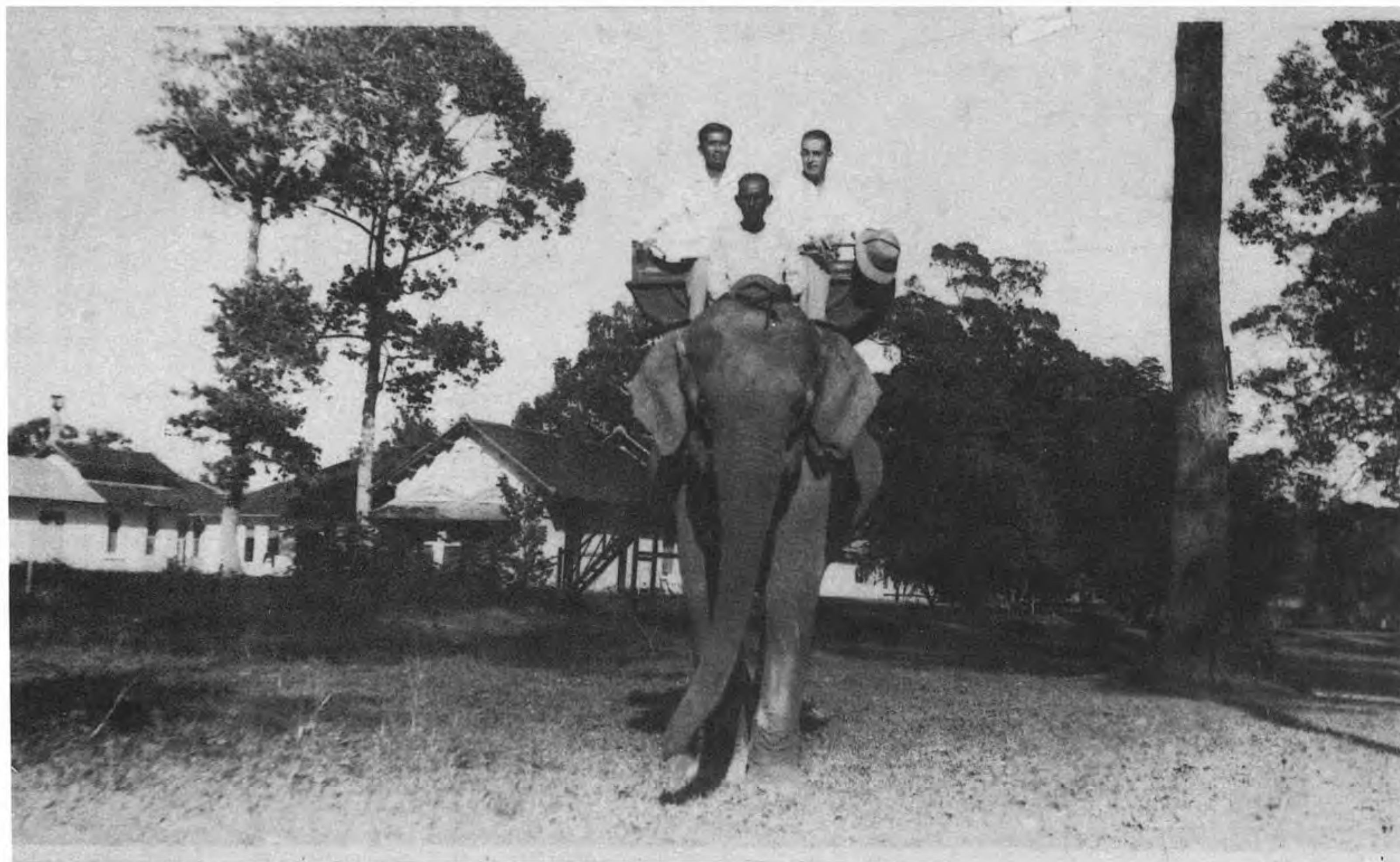

Fig. 19 Călare pe elefant la Angkor

Monsieur Lhalouette, care era un sprinten, vorbăreţ, agitat, puţin pompos şi excesiv de amabil, m'a poftit seara în locuinţa sa acoperită cu bougainvillias roşii şi mauve. „ Mâine îţi trimit maşina mea cu un ghid pentru ca să faci cunoştinţa lui Angkor Thom, fosta capitală a Regatului Khmer, „ une fois de plus vous constaterez comme ce peuple voyait grand ... "

„ Grand " într'adevăr : cuprinse într'o circomferinţă de 12 Km., resturile monumentale de temple şi palate se mai descoperă şi azi din secularа lor pădure, variaţiuni ale aceloraşi teme decorative admirate la Angkor Vadt, poate doar cu o influenţă Indiană şi Persană mai pronunţată.

Şi ca o încununare a acestor edificii, „ Le Bayon ", templul-catedrală al capitalei, umbrit de 52 de turle, fiecare format din uriaşe capete surâzătoare a ceeace pare a fi o zeitate Brahmană. Ironice şi îngândurate ele privesc frizele sculptate ce reprezintă — ca în Egipt — scene zilnice din viaţa Khmeră, precum şi luptele lor cu Chamii, vrăjmaşii învecinaţi.

Regăsesc multiplicat acest surâs şi în turlele ce se ridică de-asupra porţilor de intrare ce taie zidul de centură al oraşului — misterioase, ele mă urmăresc din popas în popas.

Ceeace, însă, m'a impresionat adânc a fost lupta pe viaţă şi pe moarte între opera creatoare a omului, de-o parte, şi natura neiertătoare, pe de alta. Vezi aproape cum crăcile, rădăcinile, lianele, ierburile, muşchii încolăcesc, ştrangulează — spărgând bolţile, spintecând statuele, crăpând zidurile, strecurându-se în toate deschizăturile, găurile, rănile.

Pomi înalţi cresc triumfători pe creştetul turlelor, din care trimet reptilienele lor rădăcini de-a-lungul pietrelor în interiorul încăperilor, urmând toate sinuozităţile arhitectonice, ştrangulând totul în înceata lor înăbuşire până la o definitivă dislocare. Într'un colţ, un pom fromager a despicat o mare bucată de granit, cuprinzând în tentaculele sale o întreagă friză de piatră : mai departe, crăcile unui alt copac susţin la trei metrii de pământ o singură secţiune de basorelief, tot ceeace a mai rămas dintr'un templu de mult dispărut.

Spectacol şerpuitor, disolvant, umed, lucios, respingător — şi totuşi măreţ ! „ Ai văzut ", îmi spune Monsieur Lhalouette, „ problema noastră de căpetenie : dacă distrugem vegetaţiunea, împotriva căreia suntem nevoiţi a lupta neîncetat, se năruie ruina ; dacă nu o atingem, se fărâmiţează cu vremea, deaceea archeologii noştrii sunt nevoiţi a lucra cu o nesfârşită îndemânare spre a scăpa ceeace mai poate fi salvat ... "

Am încheiat aceste patru zile de neuitat cu festivalul Zeului Lunii, ce se sărbătorea la Angkor Vadt şi la Siem Reap cu chiote, strigăte, pocnitori şi tam-tamuri. Suit pe un elefant, m'am plimbat ţanţoş, vreme de o oră în mijlocul veseliei generale, ce se termina seara în ritmul obsedant al instrumentelor de muzică Cambogiană cu dansuri cântate şi parodii mimate de băeţi aproape goi, ce stârneau entuziastele râsete ale simieştilor spectatori.

Luna, în cinstea căreia muritorii chefuiau cu atâta ifos, aşternea acuma o lumină argintie, lustruia vegetaţiunea, aprindea băltoacele, însemna cărările şi înconjura ruinele cu o melancolică irealitate.

*

M'am înapoiat la Saigon pe un alt drum ce străbătea dramatic o fantastică pădure : etaje de pomi monumentali, liane împletite, ierburi nepătrunse, zi-

Fig. 20 Împăratul Annamului Bao-Dai la Hue

duri opace de crengi legate, înghesuite, cusute — era o înfricoşătoare priveliş-te.

Mi-am luat rămas bun dela regatul lui Sisowath Monniwong pe o vajnică furtună ce a revărsat torente de apă la lumina aproape albă a fulgerelor, şi pe un adevărat bombardament de tunete — dar când am sosit în Annam, vremea surâdea din nou ca feţele localnicilor.

Ne suim a doua zi în munţi printre bambuşi, palmieri şi pini până la o altitudine de 1500 de metrii, întâlnind în drum primitivii Moi, cari umblă aproape goi, încărcaţi ca dobitoacele la spinare.

„ Aici este Sinaia noastră Annamită ", mă anunţă voios, la hotelul din Dalat, septuagenuarul Monsieur Feraudy, un elev al vestitului Monsieur Ritz. „ Mă vei cinsti să mănânci şi să bei cu mine ... " şi apoi îmi povesteşte încântat că a cheltuit câteva milioane chefuind, că nu regretă nimic, că a gustat de toate în viaţă, şi că era pregătit să moară oricând, fără nici o părere de rău. „ Sur celà, Monsieur, trinquons ! "

Dimineaţa următoare dau de urmele unui taifun, ce mă imobilizează două zile în portuleţul Nhatrang din Sudul Mării Chineze. Ploaie, vânt, inundaţii, poduri rupte, case dărâmate, pomi desrădăcinaţi, un cer plumburiu, morţi şi răniţi. În sfârşit, obosiţi de aşteptare, am trecut zona dezastrului până la Tuy Hoa unde se prăbuşise un pod, „ făcând două sute de victime ", îmi spun localnicii.

Zeci de vehicule aşteptau de mai bine de o săptămână cu un fatalism exasperat pe ambele maluri ; cum nimeni nu părea să ia vreo iniţiativă am sărit într'o barcă, am trecut apa, am fugit dela o autoritate Annamită la alta, până ce am dat în sfârşit de Reşedintele Francez local, care mi-a dat toate asigurările de transbordare, „ când apele vor începe să scadă ".

În zarva generală, un tânăr gardian de far mă roagă, într'o mare stare de agitaţie, să-l duc dimpreună cu cumnatul său Annamit, până la Qui Nhon unde locuia familia lui. „ Oraşul este pe jumătate distrus şi nu mai am nici o veste dela ai mei ... " îmi explica.

După o altă lungă aşteptare, am putut în sfârşit să trecem apa şi, pe şosele desfundate, am gonit cât am putut până la orăşelul devastat, unde am tras în resturile unui modest hotel Annamit.

„ Nu am curajul să mă duc acasă, îngăduiţi-mi vă rog să petrec seara cu Dv. până ce se înapoiază cumnatul meu pentru a-mi spune ceeace s'a întâmplat..." Două ore mai târziu, ne mai putând răbda această nesiguranţă, a dispărut şi gardianul farului, în întunerec.

Nu am ştiut niciodată care a fost drama acestei familii încercate.

*

Peste romanticul Col des Nuages am sosit în mai bine de şapte ore de drum la Hué, capitala-târg a Annamului.

Străbătusem mii de kilometrii cu aceeaşi maşină fără a avea un accident, ori chiar o singură pană, de aceea am băut la despărţire cu iscusitul chauffeur un bine meritat „ vin d'honneur à la gloire des ponts et chaussées en Indochine Française ! "

Şubreda dinastie a ţării subt tutela Parisului şi-a însuşit rangul imperial la începutul veacului trecut, şi actualul monarch — tânărul Bao-Dai, în vârstă de

21 de ani, împliniţi în ziua sosirii sale — locuia într'un palat înconjurat de ziduri groase şi canaluri cu apă.

Înarmat cu un permis special, am trecut printr'o poartă în stil chinezesc, decorată cu păsări, flori, crăci şi plante, croite toate din bucăţele de cristal, faianţă, émail şi sticlă, ceeace mi-a dat dela început măsura trecutei influenţe a Peking-ului în arta şi dregătoriile Annamite.

Plimbare printre pavilioanele şi grădinile pitoreşti, dar prost îngrijite ale acestui oraş aşa-numit fortificat ; în sala micilor audienţe decorată cu lacuri aurii, mi se arăta preţioase tapiţerii şi frumoase colecţiuni de fildeş, jade, lac şi obiecte în pietre semi-preţioase.

„ Acest pavilion se numeşte Can-Chanh pe limba noastră ", mă lămureşte miliţianul însoţitor cu accentul său cântat. „ Dar celălalt pavilion ? " „ C'est Tao-Hoa, Monsieur, la salle du trône ... " îmi răspunde băiatul intrând cu respect într'o vastă încăpere susţinută de pilaştrii prea violent lăcuiţi în roşu şi aur ; subt un mare baldachin în lemn lucrat ca o filigramă, se ridică de-asupra a câteva trepte tronul monarchului, ce se desprinde singuratec pe o draperie ţesută în galbenul împărătesc, cu chipul fioros al balaurului simbolic.

Temple, porţi, urne mari „ dinastice ", apoi Oraşul Purpuriu, interzis privirilor noastre, unde locueşte curtea. „ Este o China în miniatură, dar mai greoaie ca stil", îmi analizează, mai târziu, fiul unui mandarin, care mi-a servit drept ghid, „ et ne trouvez vous pas que cet air de vétusté est rempli de charme ? "

Farmec, într'adevăr, descria cel mai bine aceste obosite aşezări.

Pe Împărat l-am văzut a doua zi cu prilejul sărbătoririi zilei armistiţiului dela 11 Noemvrie, când m'am înfiinţat, fără ruşine, la şapte dimineaţa într'una din micile tribune ridicate în faţa monumentului morţilor.

Înalt, frumos, fin, cu o uitare inteligentă şi amuzată în acelaşi timp, tânărul suveran era înveşmântat în tunica naţională de mătase galbenă, ce contrasta violent cu roşul marelui cordon al Legiunii de onoare.

In jurul sau se agitau autorităţile civile şi militare Franceze, precum şi câtiva mandarini în haine liliachii sau albastre, brodate cu flori, printre cari un principe al Casei Imperiale, care pica de bătrâneţe.

Scurta paradă militara mi-a părut mediocră, dezordinea din jur m'a surprins, iar ofiţerii Împărăţiei m'au nemulţumit.

„ Majestatea Sa Imparatul ", imi spune cineva luandu-ma probabil drept un musafir de cinste, „ s'a înapoiat în 1932 după zece ani de studii în Franta, un Regent înlocuindu-l în urma morţii prea respectatului său părinte în 1925.."
„ Bietul de el ... " mă gândesc, lasandu-ma apoi condus la mauzoleele regale risipite idilic pe înălţimile împădurite şi înflorite a ceeace se numeşte atât de frumos fluviul Parfumurilor.

Acolo zac — părăsite sau îngrijite — rămăşiţele împăraţilor cu nume scandate : Gia-Long, Minh-Mang, Tu-Duck, Dong—Khanh, Thien-Tri, Khai-Dinh.

Acesta din urmă fiind tatăl lui Bao-Dai, amintirea sa a fost cinstită cu un monument înflorit de piatră şi ciment, ridicat pe o înălţime de unde vederea pluteşte agale peste deluşoarele dimprejur. Scări, turle, balauri, mare altar acoperit cu obiecte preţioase, statuia de aur a defunctului monarch mărime naturală aşezată pe tron, este încadrată de ziduri încărcate cu decoraţiuni multicolore ce sclipesc obositor.

Un miros de tămâie ne urmăreşte până în încăperea în care se află veşmintele şi obiectele personale ale lui Khai-Dinh. „ De ce nu doriţi să vă aşez pe cap micul turban al Împăratului — vă va aduce noroc ..."

Împreună au fost vâsliţi într'o barcă arhaică de către doi Annamiţi, în picioare, la ambele sale extremităţi, noi luând mândrii loc în micul pavilion din centru.

În linştea apusului ne-am încrucişat cu un sampang ce plutea lin, abea încreţind suprafaţa majestoasă a fluviului Parfumurilor.

*

Douăzeci-şi-patru de ore mai târziu iau trenul pentru Tonkin, care mă duce scârţâind şaisprezece ore într'un primitiv „ wagon-couchettes ", fără plapumă sau cearceaf, doar cu o perniţă tare ca o bucată de lemn. Din fericire aveam de obiceiu un somn foarte bun şi , cu toate că obişnuit cu un minimum de comfort, o duceam surprinzător de bine la tăvăleală.

Urmând sfatul şefului meu Stoicescu, m'am prezentat din prima zi la Hanoi guvernatorului general al Indochinei, un venerabil, simpatic şi amabil bătrân cu barbă albă. Inutilă vizita, căci bietul om se afla în plin consiliu superior ce se aduna o dată pe an spre a soluţiona treburile protectoratelor ; deci, după abia zece minute de curtenii reciproce, am părăsit repede modesta sa reşedinţă ce se înălţa într'un parc atrăgător.

Croiala capitalei nordice mi-a plăcut, dar cu toate că îşi dădea o prea vădită osteneală de-a se occidentaliza, colonia totuşi triumfa. Ceeace m'a atras mai mult era aceea parte a cartierului indigen ale cărui uliţe sunt categorisite — practic — după specialităţi : strada pipelor, a cămătarilor, a mătăsii, a tingirilor, a cânepei, a doftorilor şi câte altele.

Influenţa Chineză este şi mai pronunţată ca în Sud, de-asemenea şi murdăria mai aparentă, mai insistentă. Femeile au dinţii lăcuiţi cu negru, orăşencele purtând îngrijite pieptănături împletite cu stofe, asemănătoare unor minore kakoshnikuri Ruseşti ; iar acelea dela ţară poartă enorme pălării-umbrele de paie, subt care dispar aproape când sunt aşezate în piaţă.

Hoinăreli prin grădini şi sfinte lăcaşuri, dintre cari m'au fermecat Cot-Co, al cărui sanctuar se afla în mijlocul unui bazin cocoţat pe un picior cilindric de piatră, unde mi s'a oferit o ceaşcă de ceaiu indigen, cu tot dichisul cuvenit.

Întors la hotel, cumpăr după obiceiu, ziarul de seara şi, deodată citesc neaşteptata veste a demisiunii guvernului Român. Imediata mea reacţiune este: „ Veni-va Tatăl meu la putere ? ... În cazul afirmativ, mă va chema oare dela Tokio, după cum ştiu că avea intenţiunea să o facă ? ... Ori ... ?"

Era treisprezece Noiemvrie, iar a doua zi plecam cu un autocar la Haiphong cale de două ore. Acolo ziarele tăceau. „ Cred şi eu ", îmi spuneam logic, „ ce poate interesa în creerul Indochinei criza ministerială din prea îndepărtata Românie ... şi totuşi, la Hanoi vestea fusese înregistrată ... "

Spre seara iau un vaporaş „ de modă veche cu roata la spate ca pe Missisipi ", după cum notam, în tovărăşia unui Annamit tăcut şi mai mulţi soldaţi Francezi beţi. La miezul nopţii sosim la Hongai, unde sunt nevoit să deştept proprietarul micului Hotel des Mines, spre a mă putea culca câteva ore.

Dimineaţa, iarăşi nimic în ziarul local ; las grijile, şi mă îmbarc pe un soa-

re miraculos pe o barcă cu motor spre a petrece ziua în acel golf Halong, vestit pentru extraordinarele sale masse stâncoase.

Pe o întindere de zeci de kilometrii, aceste culmi, spete, lanţuri, piscuri răsar din apă subt cele mai ciudate întruchipări geologice — golaşe, abia acoperite cu verdeaţă, ele par a fi fost împrăştiate de-o uriaşă explozie, ori orbeşte cioplite de ciocanul unui gigant.

Unele formaţiuni par atâtea clădiri grosolan construite, altele se încolăcesc aşa de maestru, încât formează adevărate fiorduri roşii, crescute din marea albastră.

Dejun într'o antică corabie Chineză, ancorată în paşnicul Golf des Surprises. Înapoiat prin Hongai la Haiphong, jurnalul Francez îmi anunţa că în ziua de 14 sau 15 — nu pot desluşi cu preciziune — Ion Duca a reuşit într'adevăr să formeze guvernul său.

„ O dată în analele familiei ", scriu emoţionat în caetul meu. „ Şi ce zi însemnată pentru dânsul ! Întrebându-l anul trecut, care a fost ambiţiunea sa când a pornit în viaţă ca adolescent, mi-a răspuns : ' Să guvernez Ţara ' . Ei bine, azi şi-a atins ţinta urmărită pas cu pas de mai bine de treizeci de ani ... Dar ce muncă, ce moştenire a guvernului trecut, ce timpuri neînchipuit de grele. Acuma însă va putea da întreaga măsură a capacităţilor sale — numai nervii să-l susţie... Cât despre mine ", adaogam egoist, „ Titulescu rămânând la Externe şi Regele fiind, mi se pare, pentru păstrarea Legaţiunii la Tokio, sper să mai pot rămâne un număr de luni în Japonia... "

*

Tare nedumerit, prin urmare, am părăsit Indochina în ziua de 17 Noembrie pe vaporaşul „ Canton " al lui Compagnie Indochinoise de Navigation, dimpreună cu un grup de provinciali Francezi mâncaţi de molii şi vreo treizeci de bivoli rose.

Vasul fiind prost încărcat, valurile măturau punţile cu atâta furie între coasta Chinei şi marea insulă Hainan, încât am fost nevoiţi să ne baricadăm în interior. După 36 de ore de luptă cu elementele naturale şi cu prostia oamenilor, am sosit în sfârşit la Hong Kong.

Ce minunată ocazie, îmi spuneam odată mai mult entuziasmat, şi imediat am trimis Tatălui meu o telegramă pe care o doream laconică nu numai din motive economice, dar şi pentrucă ştiam gustul său pentru formulele lapidare: „ Felicitări şi condoleanţe ". Atâta tot.

După drama dela Sinaia, s'a scris chiar în presa străină că aşi fi ştiut primejdia ce îl pândea ; inutil să adaog că eram absolut neştiutor din îndepărtata Mare Chineză de cele ce se unelteau în ultimele săptămâni.

Două zile am petrecut întâi la Kow Loon, apoi pe plaja dela Repulse Bay, în plin soare sudic, înconjurat de comfortul şi florile hotelului în terase ce coborau spre marea fosforescentă.

Un pachet de scrisori venit din Europa şi Statele Unite mă aştepta; cu mulţumire constatam că primele proecte literare şi începeau să ia chip — îmi spuneam deci că poate ultimele evenimente din Ţară mă vor ajuta în mod neaşteptat, poate ...

Când am ajuns la Shanghai nu m'am putut opri a surâde constatând că

abia ieşit din clădirea vamei, o duzină de Români mi-au ieşit întru întîmpinare spre a-mi ura bun sosit. „ Ion Duca să trăiască !" spuneam dând mâna cu ei şi primind pofteala lor la o masă programată în aceeaşi seară.

Escortat de compatrioţii principali ai coloniei am intrat la ora opt intr'o sufragerie a Hotelului Astor House, unde am fost rugat să iau loc într'un fel de jilţ — Doamne iartă-mă ! — subt portretul lui Carol II, între două stindarde tricolore.

Interviewat, fotografiat, cercetat, linguşit şi ospătat, mi-am jucat noul rol cu o veselie şi — vreau să cred — o curtenie în care căutam să nu transpire nici o ironie. Orchestra a cântat arii naţionale, prietenii au lăcrămat, eu am aplaudat şi am cotropit tineri şi bătrâni cu dovezile recunoştinţei mele. A fost o absurdă, şi totuşi mişcătoare manifestaţiune românească.

Mai mulţi tineri m'au căutat a doua zi la frumosul Cathay Hotel unde locuiam, spre a-mi vorbi „ în chestiune personală ", sau spre a mă pune la curent cu intrigile coloniei, poveşti pe care le ascultam cu un interes solemn. Apoi m'am despărţit de dânşii spre a nu îi mai întâlni niciodată.

În aceeaşi seară am luat trenul pentru Nanking, tare amuzat de însemnătatea ce se dădea neînsemnătăţii mele.

*

Capitala Generalului Chiang-Kai-chek era în anii treizeci ceeace numeam cu nedumerire „ ce îi trebue chelului ... '. În loc ca guvernul Chinez să caute — nu spun să modernizeze — dar cel puţin să paveze, să cureţe, să alinieze, să dezinfecteze focarul de mizerie şi boli ce era atuncea Nankingul, cheltuia enorme sume pe care nu le avea spre a ridica monumente,mauzolee, arene, amfiteatre, ministere, în speranţa de-a lua ochii prostimii cu aşa-numita occidentalizare a ţării.

Prin urmare, pe de-o parte răsăreau aceste edificii impunătoare ce îmbinau destul de armonios — de altfel — Orientul cu Occidentul, pe de alta, însă, străzile rămâneau desfundate, maidanele puturoase, casele şubrede, iar canalele umplute cu gunoi duhneau înspăimântător.

La fel istoricele monumente pe care le-am cercetat singur pe un frig tăios, căci nu am găsit pe nimeni care să mă îndrume. Pe stearpa câmpie, dincolo de cruntele ziduri crenelate ce înconjoară oraşul, la poalele unor deluşoare cafenii, am găsit mauzoleul împăratului Tai—Tsu, din veacul al 14-lea ; pavilioanele erau în parte dărâmate, statuiele şi lespezile de marmură mâncate de ierburi, cerul plumburiu, totul plutind într'o adâncă tăcere, tristeţea gloriilor trecute.

Mauzoleul lui Sun-Yat-sen, însă era atât de sclipitor, de curat şi de mândru, pe cât cel precedent fusese de patinat, de murdar, de părăsit, de copleşit.

Trepte monumentale suie la pavilionul principal, unde luceşte un interior de marmură şi pietre lucrate, spre a servi drept decor statuii „ Tatălui Republicii ", care priveşte sticlos, prin înalte uşi de bronz, intinsa vedere asupra Nanking-ului turmentat.

Propaganda prezentului nu dădea răgaz amintirilor trecutului.

În faţa sanctuarului neisprăvit ridicat în cinstea morţilor conflictului Sino-Nippon, aud un străin şoptind unui bătrân Chinez : „ Pentru o cârmuire ce abia are cu ce plăti armata şi funcţionarii ...! "

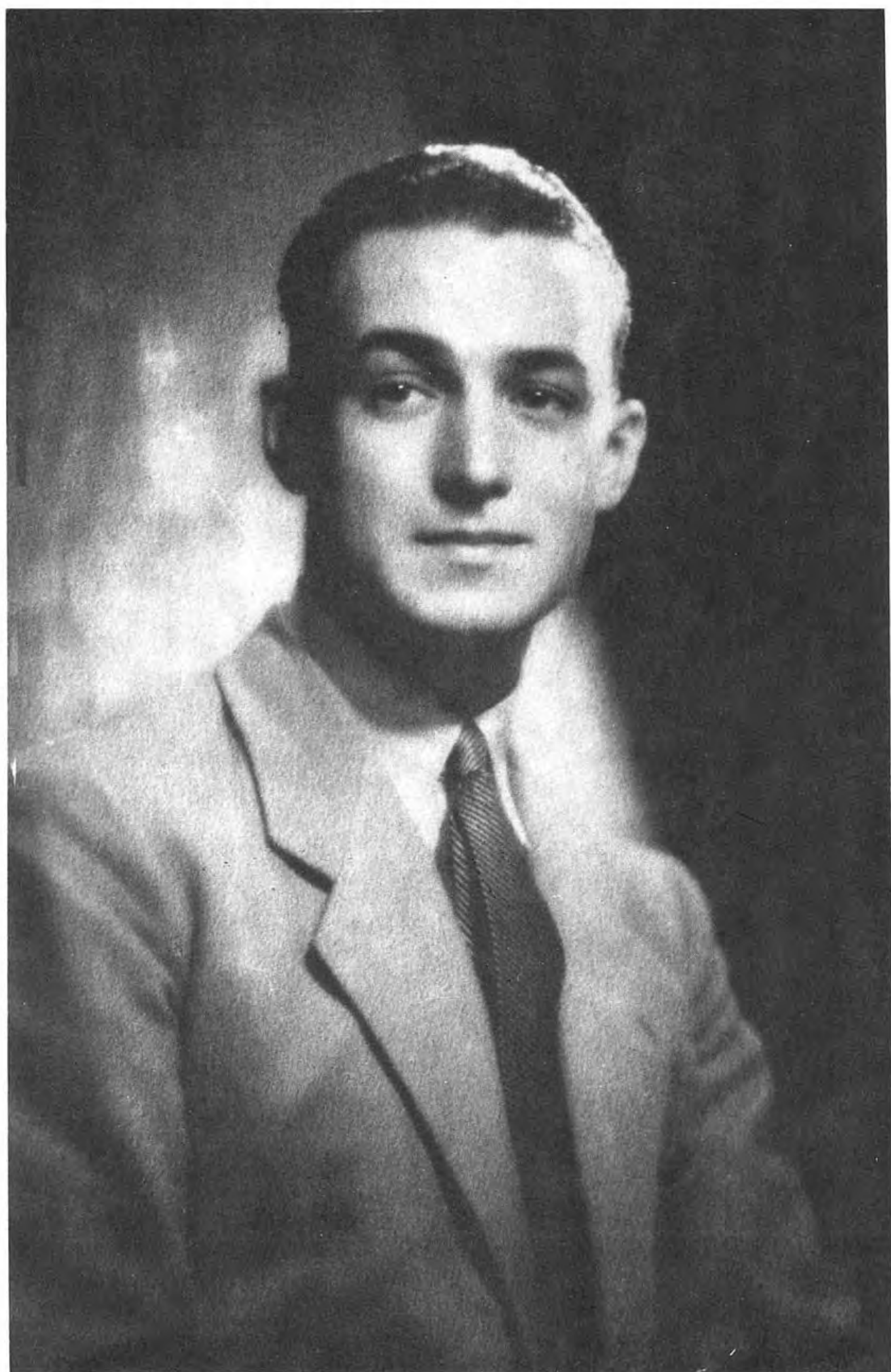

Fig. 21 Triumfător la Shanghai!

La marginea oraşului mă preumblu pe malul lacului „ florilor de lotus ", în mijlocul căruia răsare o insulă transformată în grădină publică, prin care se înghionteau oameni desmăţaţi, dar de-o energică vitalitate în soarele nesigur al acestei după mese de iarnă.

Pe uliţi, automobile şubrede şi căruţe scârţâitoare abia îşi croiesc drumul în mijlocul îmbrâncelei generale şi a vociferărilor ce izbucnesc voios la fiece pas.

Mai multe regimente ale trupelor guvernamentale cantonează pe marginea fluviului cu echipamentul lor de campanie, gata să o pornească spre Sud, la Fochow, spre a combate o revoltă comunistă ; împachetaţi în blănuri şi uniforme groase, pământii, soldaţii par bine hrăniţi şi adoptă în consecinţă aere de supremă superioritate faţă de civilii adunaţi în jur, cari îi privesc gură-cască, muţi de-o patriotică admiraţiune.

*

Am părăsit Nanking-ul de-a 28-a mea aniversare, pe care o caracterizam juvenil drept „ o respectabilă vârstă ".

Două zile împlinite m'a dus trenul de-a curmezişul Chinei ; cum nu găsisem nici o carte străină în capitală , am rămas 36 de ore cuc cu gândurile mele, privind neîncetat filmul monoton al şesurilor şi deluşoarelor îngheţate de vânturile iernei; ici-colea răsăreau păcătoasele lor ferme, sate sau orăşele clădite din argilă, acoperite cu stuf ori ţiglă şi înconjurate de caracteristicele ziduri ocrotitoare, ce împart aşezările în concentrice curţi interioare.

Coboram în mai toate gările, spre a mă preumbla pe peroanele înţesate de ţărani în lungile lor straie îmblănite, albastre ori negre; gălăgioşi se înghesuiau la ferestrele vagoanelor, în jurul bucătarilor ambulante, ori al tăvilor întinse prin ulucile curţii — pui fripţi, raţe jupuite, ouă clocite, supe de fidea, legume decolorate, prăjiturele rotunde, orez fiert lipicios, toate pregătite într'o încântătoare murdărie, ce mirosea însă minunat de bine în gerul de Noemvrie.

Lungi ore gândurile mă duc peste continente, mări şi oceane , către Bucureştiul nostru unde evenimente ce nu puteam încă bănui se şi desfăşurau cu o dramatică finalitate.

Când am ajuns în sfârşit la Tientsin, am cercetat nerăbdător primele ziare — nimic. Este România totuşi atât de îndepărtată, mă întrebam dezamăgit ? Când m'am regăsit însă la Peking, am fost din nou furat de neîntrecuta sa vrajă.

Pe jos sau în ricşă, pe soare ori în întunerec, pe uliţi sau în temple, mă găseam iarăşi la unison cu ceeace ceilalţi numeau „ acest ritm propriu al architecturii, al străzii, al oamenilor ..."

„ Şi de ce, mă rog ", întrebam pe Jacques Bardac, directorul Băncii Indochinei, care mă poftise la o veselă masă, în fermecătoarea sa casă, „ de ce sunt captivat odată mai mult de acest Peking fantomatic ?"

„ Fiindcă ", îmi răspunse surâzând, „lumina se filtrează aci ca nicăieri aiurea prin praful auriu stârnit de vânturile marilor platouri centrale...iacă de ce!"

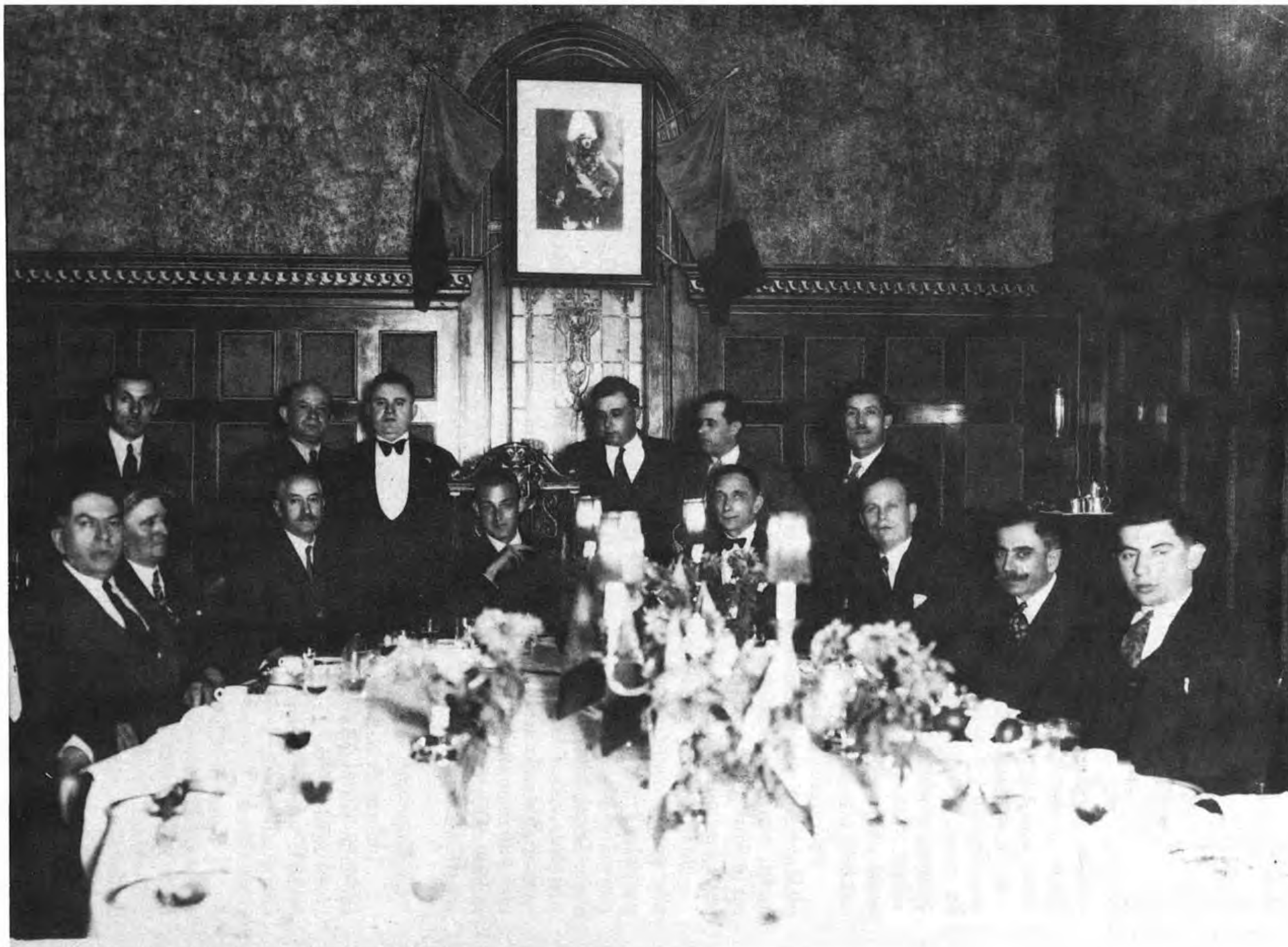

Fig. 22 Masa ce mi s'a oferit la Shanghai de către colonia Română după venirea la putere a liberalilor

Muzeele şi palatele erau acuma cu desăvârşire golite de tezaurele lor artistice, ce fuseseră transportate definitiv la Shanghai de teama invaziunii Nippone. Spre surprinderea mea am descoperit însă în Oraşul Interzis o secţiune ce nu mi se arătase în Februarie, şi anume un număr de pavilioane, temple, curţi, grădini şi terase de curând refăcute cu bani anglo-americani, şi în care — alături de câteva admirabile bronzuri Han uitate — am călcat în apartamentul modernizat întrebuinţat de ultimul Împărat Pu-Yi „ pentru studiile sale de engleză ".

Acestea erau de altfel singurele încăperi vii şi migălos întreţinute ale acestui monumental mauzoleu istoric ce era oraşul imperial — pentru care motive, nimeni nu a fost în măsură să-mi tălmăcească.

În aceeaşi zi o maşină m'a dus spre Dealurile Apusene, spre a privi mormintele Ming, sau mai bine spus, unul singur, celelalte fiind prea îndepărtate. În drum, ne încrucişam cu caravane tacticoase de cămile lăţoase şi grupuri de ţărani cari duceau mărfurile lor la târg ; privindu-i constatam că rar se mai întâlnea câte o Chinezoaică bătrână ţopăind pe picioarele ei deformate, căci acest obiceiu barbar era pe cale de-a dispare, mai cu seamă în preajma marilor centre.

Prin nouri de praf şi neîntrerupte hopuri am ajuns în cele din urmă la primele porţi şi pavilioane funebre, ce se succed pe o distanţă de mai mulţi kilometrii; apoi, urmează o lungă alee de animale şi demnitari în marmură, a căror menire este a străjui şi a însoţi pe imperialul lor stăpân în viaţa de apoi, peste intemperiile climei şi fanteziile istoriei.

Mai departe, solide tablete lăudând faptele dispărutului, aşezate pe spatele unei broaşte ţestoase, simbolul nemuririi ; iar în fund, măreţul sanctuar parţial năruit, dar încă susţinut de mândre coloane de lemn lucios. În sfârşit mormântul, ascuns undeva subt un deluşor plantat cu o stufoasă pădurice cenuşie. Îngândurat, am luat calea înapoierii.

Într'un sat, ne-am putut abia croi un drum prin prostimea ce se adunase spre a admira în aer liber o trupă de teatru venită din Peking ; actorii sulemeniţi asurzeau ţăranii în aşa hal cu surlele şi tobele lor, încât aceştia erau gata a se lăsa călcaţi de maşină, mai de grabă, decât să scape un cuvânt sau un gest al artiştilor.

*

Înainte de-a părăsi probabil pentru întotdeauna această fostă şi viitoare capitală, am mai avut o caracteristică icoană a vieţii grupului de străini ce locuiau acolo dela războiul mondial. Poftit în felurite rânduri de Contesa de Martel, soţia ambasadorului Franţei la Tokio, la ferma ei din târgul Pam-machang, am gustat trecător încântătoarea lor viaţă de sporturi, petreceri şi intrigi amoroase.

„ Ador pe Chinezi şi nu pot suferi pe Japonezii Dumitale ", îmi spunea această femeie bondoacă, inteligentă, cetită, urâtă, semită şi originală, care trăia în micul ei paradis, înconjurată de păsări, câini, cai, cărţi şi prieteni. „ Sunt aci de-o minunată independenţă ", continua oferindu-mi şampanie de dimineaţa, „ mă instruiesc şi călătoresc, vânez şi cercetez ţara, iau parte la

aventurile sexuale ale amicilor... toate acestea cu nesaț, pe marginea vulcanului ce va izbucni curând spre a ne îngropa pe toți ! "

Astfel s'a şi întâmplat.

*

I-am părăsit cu melancolie pe unii şi pe alții, trecând prin Tientsin — unde occidentalismul prosper al concesiunilor străine m'a surprins — spre a mă îmbarca pe un vaporaş urât mirositor, de-o dubioasă naționalitate. Încet am navigat pe canaluri înguste până la Tangku — unde se iscălise ultimul armistițiu Sino-Nippon — apoi am străbătut golful Petchili până ce am debarcat în ziua de 5 Decemvrie la Dairen, în noul domeniu al ocupanților de peste apă.

Citind câteva zile înainte într'unul din ziarele engleze din Peking că Guglielmo Marconi adoptase cam acelaşi itinerariu spre a vizita apoi Port Arthur, am călcat pe urmele lui.

Prin urmare, iată-mă trecut subt oblăduirea unui ghid bătrân şi guraliv pentru a cerceta tranşeele, adăposturile betonate şi câmpurile de luptă de acuma abia treizeci de ani. Lung am privit din susul culmei pe care se înălța un monument comemorativ, aceste priveliști turmentate, ce au însemnat o răscruce atât de hotărîtoare în istoria contemporană a Japoniei.

O după amiază şi o noapte South Manchurian Railway m'a dus confortabil până la noua capitală a noului imperiu Manchuquo, zămislit cu atâta sălbatecă energie de militariştii Nipponi.

De când sosisem în Orient am fost interesat de tragicul destin al actualului suveran, căruia i-a fost sortit să domnească subt trei nume diferite : Hsuan-Tung şi Pu-Yi în China imperială, Kangh—Te în Manchuquo. Bătut de uraganele istoriei, a fost întrebuințat ca un simbol docil de ambițiile compatrioților şi de intrigile inamicilor.

Ceeace m'a izbit mai mult la acest monarch încă relativ tânăr, a fost ciudatul fapt că adoptase numele lui Henry VIII al Angliei din admirațiune pentru personalitatea sa, iar soția lui pe acela de Elisabeta, în cinstea Reginei-Fecioare. Curând era să fie înscăunat de cotropitorii Japonezi, de-aceea tare aşi fi dorit să îl întâlnesc când am sosit la Hsinking, fostul Changshun Chinez. Din păcate domnia din Tokio nu mi-a îngăduit-o , subt pretextul că România nu avea încă legături diplomatice cu Manchuquoul.

Am trebuit, prin urmare, să mă limitez a privi dintr'o brişcă mongolă modestele ziduri ale reşedinței sale, păzite de sentinele nemişcate.

„ Capitala Nouă " se afla în plină febră de creştere : se croiau bulevarde, se însemnau parcuri, se dărâma, se clădea, se săpa, se măsura ; locurile virane erau atâtea planuri vii pe care se desemnau marile cartiere ale viitorului centru. Stilul adoptat era atrăgător, căci, în urma atâtor răsturnări politice din prima jumătate a veacului nostru, China părea a se întâlni aci pe picior de egalitate cu Japonia şi cu Rusia.

Un ger tăios m'a urmărit până la Mukden, a doua etapă Manchiuriană, de unde am scris o carte poştală Tatălui meu, ce se termina cu următoarele cuvinte, neşteptat aşternute în englezeşte :„ ... and how goes the ruling of the country ? " Acestea au fost ultimele rânduri pe care i le-am trimes şi ce au sosit în Țară după ce s'a prăpădit.

Monumentele dinastiei Manciuriene ce cucerise China propriu zisă în mij-

locul veacului al şaptesprezecelea subt numele de Ching, erau în parte încă surprinzător de bine păstrate în „ demnitatea lor imperială ", după cum glăsuiau textele consacrate.

De aceea m'am putut reculege cu un interes reînnoit în impunătoarea sală a tronului ce aducea cu aceea a Fiului Cerului din Peking, şi in care mai vegheau trofee, arme stindarde şi obiecte învelite în veştede mătăsuri galbene, ce serviseră de mult pompei cortegiilor împărăteşti.

Pretutindeni, înlăuntru ca şi afară, se aşternuseră încet straturile groase ale colbului Manciurian, ce părea să pecetluiască astfel încă un capitol din istoria acestui popor turmentat.

M'am deşteptat însă în curând la realitatea prezentului, când am fost nevoit a primi la hotel vizita unui funcţionar al poliţiei locale ; cunoşteam prea bine obiceiul autorităţilor Japoneze de-a urmări străinii pas cu pas, mai cu seamă în regiuni ca Manciuria, ce se aflau pe picior de război ; ceea ce m'a iritat însă copilăreşte în aceea după amiază sură a fost nedibăcia interogatorului la care am fost supus, ca şi prostia individului însărcinat cu această toantă misiune.

În dimineaţa de 9 Decemvrie am trecut fluviul Yalu, a cărui consonantă îmi deştepta întotdeauna amintirile lecturilor mele despre războiul Ruso — Japonez şi, străbătând apoi jumătatea nordică a peninsulei Coreene, am ajuns în ultima capitală a lungului meu drum de două luni.

După tipicul rozei vânturilor, Coreenii au clădit reşedinţe impunătoare pentru domnitorii lor în zilele în cari se credeau independenţi — palatul de West, palatul de Nord, palatul de Est, toate frumuşel restaurate în mijlocul a lacuri în cari se întindeau grădini opulente, printre cari unele croite „ după felul Apusean ".

„ Coreenii noştrii sunt întotdeauna înveşmântaţi în alb ", îmi spune un aşa-numit jurnalist, care chipurile venise şi el să-mi ia un interview. „ Aceasta fiindcă pe vremea împărăţiei, întreg poporul era nevoit să ia doliul la moartea unui membru al familiei domnitoare, şi cum aceştia erau cam numeroşi, bieţii oameni au hotărît, odată pentru totdeauna, să nu mai poarte altă culoare ...".

„ Armonios, dar puţin practic ", îi răspund, „ şi ce hazlii sunt micile jobene de sită ale bărbaţilor purtate pe creştetul capului, ce le dă uneori înfăţişarea de clowni surâzători ..."

„ Cari sunt însă părerile Dv. despre ...? " jurnalistul-poliţai îşi continua interogatoriul mai mult sau mai puţin discret, fără a lipsi a-mi da informaţiuni locale, printre picături, spre a-mi adormi bănuielile.

În urmă am îngăduit să mă fotografieze, respectând astfel regulele jocului cu cea mai mare seriozitate.

Pe jos, în ricşă şi în maşină, m'am supus apoi tuturor itinerariilor turistice prin hârtoape, praf şi pitoresc, vizitând — pentru a câta oară ? — mauzolee, palate, temple şi mânăstiri. Ajunsesem însă la un punct de saturaţie ce abia îmi mai îngăduia să înregistrez ceeace vedeam.

Ultima seară la Seoul am petrecut-o într'un restaurant autochton ce m'a încântat : aşezat cu multe plecăciuni într'o săliţă particulară, mi s'au adus pe-o măsuţă joasă vreo douăzeci de feluri înşirate în variate boluri de porţelan, la mijloc colcotind o supă bine-mirositoare.

„ Ca şi întreaga Coree ", spuneam fetelor ce mă serveau cu mare grijă,

„ Şi bucatele voastre sunt o îmbinare de Japonie şi de China, accentul fiind însă pe aceasta din urmă — nu am dreptate ? "

O fată înveşmântată în imaculatul alb naţional, s'a aşezat în faţa unei tobe lungueţe şi a unui shamizen, apoi cu o voce aspră, aproape bărbătească, a ştiut să-mi cânte cu mult dor, vechi cântece Coreene. A fost astfel o neîntrecută serată, un epilog de care îmi mai amintesc şi azi cu nostalgia lucrurilor ce nu se vor mai repeta.

*

La 11 Decemvrie am trecut din nou apa în Imperiul Soarelui dela Răsărit, laolaltă cu un tânăr Principe Li, al fostei case imperiale Coreene. Însoţit la gară de mai mulţi militari urâţi şi pompoşi, nu ştia — bietul de el — nici să salute cumsecade, nici să umble cu demnitate, nici să mulţumească cu simplicitate.

Firav, într'o uniformă prea largă, s'a aşezat îmbufnat lângă mine, privindu-mă când şi când pe furiş, când a descoperit că eram singurul alb din tren.

„ Vă rog să binevoiţi a primi să vă arăt oraşul ", mi-a spus un bătrân sprinten când am sosit la Shimonoseki, „ străinilor de seamă ataşându-li-se câte un detectiv care vorbeşte engleza, pentru ca să profite cât mai temeinic de vizita lor aci ...". Resemnat, am fost dădăcit şi în acest port fortificat, unde în spaima lor de spioni, autorităţile fac pe ospitalierii, făţiş şi fără înconjur, spre a avea pe străini continu subt priveghere.

Abia înapoiat la Tokio, prietenii şi cunoscuţii m'au înconjurat ca pe un mire felicitându-mă de venirea la putere a liberalilor, iar poftelile lor se ţineau în lanţ. Eram măgulit şi mişcat în acelaşi timp.

În 23 Decemvrie am fost deşteptat la şapte dimineaţa de lungi şuerături de sirenă, cari repetându-se la intervale de şaizeci de secunde au anunţat astfel poporului că Împărăteasa Nagako născuse în sfârşit un băiat, după patru fete.

O săptămână mai târziu, pruncul a fost botezat după ritul milenar Tsuguno-Myia-Aki-Hito, toate clădirile din preajma palatului fiind luminate seara a giorno, sute de mii de Nipponi — tineri, bătrâni, copii, soldaţi, boeri şi ţărani, dimpreună cu nesfârşite asociaţiuni, defilând cu lanterne roşii, muzici militare, flamuri şi neîntrerupte strigăte de „ banzai ".

Grandios spectacol al acestor sclipitoare procesiuni ţâşnind din amurgul străzilor, asemenea unor şerpi de flăcări, în larma focurilor de artificiu şi al pocnitoarelor ce asurzeau oraşul.

Iar drept contrast, de cealaltă parte a şanţurilor de apă şi a zidurilor ciclopeene ce înconjurau domeniul imperial, domnea cea mai adâncă beznă şi liniştea cea mai desăvârşită. Câteva minute numai am zărit lampioane mişcându-se în susul parapetelor — abia mai târziu am aflat că „ pentru prima oară în istorie " Mikadoul s'a oprit acolo o clipă spre a privi religiosul entuziasm al supuşilor săi.

CAPITOLUL ŞAPTE

1933 - 1934

Nu avusesem în ultimele două săptămâni ale anului 1933 nici o veste mai precisă din Ţară, decât aceea că guvernul liberal se bucurase de-o mare izbândă la alegerile pentru cameră, luând 300 de mandate dintr'un total de 387 de locuri.

„ Chiar dacă în România partidul care este la putere are prea deseori alegerile asigurate ", spuneam prietenilor, „ totuşi, neîndoielnicul prestigiu al lui Ion Duca, faptul că dânsul nu cârmuise încă Ţara până acuma şi că liberalii au fost cinci ani în opoziţie, este îndestulător ca încrederea alegătorilor să se manifeste astfel faţă de noul lor prim ministru ".

În primele ziare primite din Bucureşti am putut constata cu o adâncă satisfacţie sincerul entuziasm cu care venirea la putere a Tatălui meu fusese primită de către marele public, precum şi speranţele ce se aninau de opera constructivă la care se înhămase.

Cele dintâi declaraţii pe care dânsul le-a făcut presei, cuvântările ţinute la radio, întrevederile cu reprezentanţii puterilor străine, toate respirau marea încredere pe care o avea în rezultatul final al programului său de reînnoire, dublat de-o adâncă cunoştinţa a tuturor greutăţilor pe care avea să le înfrunte.

Într'o scrisoare pe care o găsisem la înapoirea mea la Tokio, şi trimisă la începutul lui Octomvrie din Măldăreşti, îmi mărturisea că toamna va fi probabil o răscruce hotărîtoare pentru dânsul şi că, dacă pentru motive personale era mulţumit de-a veni la putere, era îngrozit de moştenirea pe care guvernarea naţional-ţărănistă o lasă în urma ei.

Prin urmare, fiind dat că nici familia nici prietenii nu îmi scriau nimic în acele prime zile ale cârmuirei liberale, presupuneam că situaţiunea se deslega treptat în mod normal şi că — după toate probabilităţile — guvernul său va putea deţine puterea un număr de ani.

În noaptea de 29 spre 30 Decemvrie am avut un vis absurd, pe care îl puneam odată mai mult pe seama acelui ciudat snobism al somnului meu ce mă făcea de ani de zile să mă gândesc pe un picior de egalitate cu mai marii pământului, un amănunt de care făceam întotdeauna mare haz. În aceea noapte, m'am trezit cu Roosevelt şi cu Hoover în odaia mea de baie discutând cu aprindere New-Deal-ul, ce se afla tocmai în plin curs de dezvoltare, pe când Mrs. Roosevelt şi cu mine îi ascultam cu toată atenţia.

Ca de obiceiu, curând după ora opt am pornit-o pe jos la legaţiune, un drum de vreo trei sferturi de oră ce îmi făcea întotdeauna o deosebită plăcere din pricina pitorescului străzii Nippone de care nu mă puteam destul sătura.

Fig. 23 La Tokio, puțin după aflarea asasinatului

Sosit la birou, am făcut mai multe ciorne de răspunsuri, pentru corespondenţa mea curentă, am ascultat gongul templului Budhist în grădina căruia dădeau ferestrele mele, apoi, pe la zece şi un sfert am început o scrisoare către Antoine Bibescu, spre a-i mulţumi pentru textul ultimei sale comedii pe care mi-a trimes-o în toamnă şi a-i anunţa în acelaşi timp expedierea piesei mele scrise în vară.

Pe când mă aflam încă la prima pagină a scrisorii, văd cu mirare pe Stoicescu intrând în odaie cu un obraz descompus. „ Cher ami, je suis terriblement boulverse ", îmi spune grăbit, „ venez en bas avec moi ... ". Am fost imediat convins că se întîmplase ceva mamei sale pe care o ştiam grav bolnavă la Bucureşti, şi coborând scările în urma lui, mă pregăteam tocmai să îndrug câteva cuvinte de simpatie, când dânsul mă întrerupe : „ C'est vous que ces mauvaises nouvelles concernent ... " Imediat gândul mi-a zburat către Tatăl meu. " C'est mon Père ... ". „ Oui ... un attentat ... ". „ Il est ... " vroiam să spun grav rănit, când el mă opreşte : „ Oui, il est mort, je prefere vous le dire tout de suite ... Îmi întinde apoi o telegramă ce îi fusese adresată : „ Prevenez avec ménagement Georges président Duca tué attentat. Retenez Georges Tokio. Grégoire. "

M'am aşezat atuncea pe o canapea a salonului în care ne aflam şi nu am simţit nimic — nimic decât, poate, un mare gol interior. Neîncetat reciteam telegrama şi îi spuneam : „ Dar cum ... dar pentru ce ... dar nu e cu putinţă ... dar cum tocmai dânsul ... ". Un atentat politic la noi, laconicul telegramei, moartea dintr'un cer senin, erau toate noţiuni ce nu puteau încă cuprinde mintea. Mi se părea mai de grabă că era vorba de altcineva, că se făcuse o monstruoasă greşeală ... de-aceea nu am avut în acele prime clipe nici un simţământ de durere, nici de revoltă, nimic decât — brusc acela a unei mari singurătăţi.

Am aflat mai târziu că nefericitul de Stoicescu, în lipsa nevestii sale care se afla în Australia, nu a avut curajul să-mi aducă vestea, ci a rugat pe Baronul de Bassompierre, decanul corpului diplomatic, să o facă. Între timp, Domnişoara Nicolau, cu bunul ei simţ naţional, i-a spus :„ Nicidecum, băiatul trebuie să afle ştirea dela noi, Românii, nu dela un străin, fie el chiar decan ...".

Între timp aşi fi dorit să mă fac mititel pe canapea, căci începea de-odată să-mi fie frig. Nu a trecut însă un sfert de ceas, când Ambasadorul Belgiei intra pe uşa. „ Vous lui avez deja dit ... ?" apoi m'a îmbrăţişat şi, aşezându-se lângă mine, a început să-mi vorbească. Ce mi-a spus nu mai ştiu, dar îmi amintesc că îi răspundeam cu o extraordinară luciditate. Apoi a plecat.

Abia începeam să mă desmeticesc, când a sosit o mare prietenă, Simone Washington, nevasta secretarului American, la care ţineam foarte mult şi care cu o afecţiune şi un tact desăvârşit a ştiut imediat cum să-mi vorbească.

Atuncea numai m'a înnecat pentru prima oară plânsul şi, într'un potop de cuvinte i-am vorbit de Tatăl meu — uşurat, recunoscător, copleşit — repetându-i între altele cuvintele pe care mi le spusese dânsul la plecarea mea în Statele Unite, în 1928, şi care erau acuma o enormă mângâiere pentru mine.

Cu discreţiune, Stoicescu ne-a lăsat multă vreme singuri, până ce mi-am dat seama că trebuie să mă gândesc la un număr de amănunte în legătură cu doliul meu, amănunte ce de altfel au fost menite a-mi otrăvi următoarele zece zile.

La amiază Stoicescu m'a însoţit înapoi cu maşina la hotel, unde m'a lă-

sat în plata gândurilor mele — locurile şi obiectele cele mai obişnuite îmi păreau acuma schimbate, şi iarăşi aceeaşi senzaţiune ciudată de frig.

Associated Press m'a chemat la telefon spre a avea confirmarea vestei şi spre a mă întreba „ dacă noua situaţiune avea vreo înrâurire asupra postului meu la Tokio ", ca şi cum aceasta mă mai putea interesa acuma. Câteva minute mai târziu au sosit câţiva jurnalişti Japonezi cari au insistat a-mi pune felurite întrebări pe care nici nu le pricepeam lămurit, ca şi de altfel motivul pentru care i-am primit ; am avut totuşi bunul simţ de-a refuza cu energie când au cerut să mă fotografieze.

Abia rămăsesem singur când a intrat un tânăr jurnalist Polonez cunoscut de curând, a cărui inteligenţă şi fantezie îmi fuseseră pe plac. „ Eşti singur la dejun ... ? " „ Sunt ... " şi am mâncat împreună în odaia mea, prea înmărmurit încă spre a putea rămâne cu desăvârşire părăsit.

La masă fiind, am primit dela directorul ziarului englez local primele amănunte ale dramei : un membru al Gărzii de Fier trăsese în Tatăl meu pe peronul gării Sinaia, în seara de 29 Decemvrie, după ce ieşise dela o audienţă cu Regele şi se pregătea să se suie în trenul ce urma să-l înapoieze la Bucureşti. Atâta tot.

Am resimtit imediat o nemărginită uşurare de-a afla pe această cale că moartea i-a fost fulgerătoare ... dar ce grozăvie, în acelaşi timp când mă gândeam din depărtarea la care mă aflam, la amănuntele acestei uciderí !.

Şi — ce, de ce, mă tot întrebam, tocmai acuma când era să arate Ţării însuşirile sale de conducător, începând opera ce trebuia să încunune mai bine de treizeci de ani în serviciul României.

A mai venit ataşatul francez să mă mângâie, au sosit primele telegrame, câteva scrisori şi cărţi de vizită din oraş, iar spre seară o fugară şi ceremonioasă apariţie a lui Stoicescu, care nu gândea în minunata sa deformaţiune profesională decât la însemnătatea părţii oficiale a acestui doliu naţional.

Când am rămas seara, cu desăvârşire singur, am recitit cu lacrimi în ochi cele câteva scrisori laconice pe care le aveam dela Tatăl meu — şi iarăşi şi iarăşi îmi era cu totul imposibil să concep realitatea acestei crime.

Priveam prelung fotografiile pe care le adusesem cu mine, apoi, cu ochii închişi îl revedeam viu — oh, atât de viu ! — căutând a-mi aminti gesturile lui, sunetul glasului, ori ritmul atât de caracteristic al paşilor săi.

Când mi-au adus ziarele de seara am găsit aceleaşi amănunte ce îmi fuseseră comunicate la amiază, şi, deasupra imaginei lui citeam şi reciteam cu o uimire neîncetat reînnoită : „ Assassinated !"

La opt jumătate m'am simţit atât de obosit, cu toate că nu tăcusem altceva decât să stau aşezat sau să cutreier odăiţele mele dela un capăt la celălalt, încât abia îmi mai puteam ţine ochii deschişi.

În aceea noapte m'a copleşit un somn aşa de adânc, încât nici chiar subconştientul meu nu mi-a mai vorbit despre mai marii pământului.

*

M'am deşteptat ciudat de liniştit a doua dimineaţă, îmi era numai teamă de orice sunet mai aspru, aşi fi dorit ca lumea să-mi vorbească în şoapte ; când primeam însă vreo scrisoare mai inimoasă, o vizită mai însufleţită, sau vorbe mai afectuoase, mă înnecau iarăşi lacrămile. Astfel, când în seara reveillon-ului servitorii legaţiunii *mi*-au trimes un mare coş de flori albe — culoarea morţii în Japonia — am fost cuprins de-o nesfârşită desnădejde.

Mă simţeam neîncetat apăsat de-o povară şi, instictiv nu puteam pricepe cum totul în jurul meu îşi urma nestânjenit acelaşi ritm ca înainte de 29 Decemvrie. Şi cu toate acestea nu m'am gândit decât prea puţin la mine, adevărata mea durere ce îmi făcea rău până în fundul sufletului, era, nu neînlocuita pierdere pe care eu o suferisem ci, mai degrabă, grozava nedreptate a soartei ce încuviinţase un asemenea sfârşit.

La ce bun atâta trudă, atâta muncă, atâtea jertfe şi succese, pentru ca la momentul hotărîtor al vieţii sale să se prăpădească, lăsând neterminat ceeace abia începuse ? În acele clipe mărturisesc că eram cuprins de un crunt desgust de ţară, fiindcă a fost cu putinţă ca un fiu al ei să ucidă pe omul de care aveam cea mai mare nevoie, singurul ce socoteam că putea să o scoată atuncea la liman, din critica situaţiune în care se afla. Cât despre durerea alor mei — mai cu seamă a Nadiei — nici nu o puteam bine cuprinde cu gândul ...

Cum stăteam toată vremea închis în odăile mele, am şi fost cu încetul nevoit să răspund sumedeniilor de scrisori primite dela diplomaţi şi cunoscuţi, oricât mă dezgusta de-a face literatură dintr'o moarte ce mă împietrise.

La nouă seara, în ziua de 2 Ianuarie, oră aproximativă, ce corespundea cu aceea a înmormântării la Bucureşti, m'am dus cu Stoicescu la mica capelă a bisericii Sfântului Neculae, pentru un părăstas ortodox, şi rareori cred că inima mi-a bătut mai puternic ca în acele clipe. Pentru mine era de neînţeles că eu, unicul copil al lui Ion Duca, să asist singur, la celălalt capăt al pământului înconjurat de o mână de străini, la un serviciu Rusesc, când zeci de mii de oameni îl puteau însoţi la cimitirul Bellu, oameni cari poate nici nu îl întâlniseră vreodată în viaţa lor.

Dar cu toate acestea, a fi asistat la grozăvia acestor impersonale funeralii naţionale, mi-ar fi însutit durerea, mă simţeam deci mai liniştit în singurătatea mea.

La 3 Ianuarie am hotărît să mă întorc la legaţiune, apăsat însă de o atât de adâncă tristeţe, încât aveam deseori simţământul că la finele anului 1933 se sfârşise de-a-binele cu tinereţele mele ; şi poate că nu m'am înşelat.

Cinci zile mai târziu abea a avut loc un mare requiem în catedrala Rusească, Japonezii evitând orice ceremonii mortuare până la 8 Ianuarie căci, conform tradiţiilor Budhiste şi Shintoiste, ar fi fost astfel nevoiţi să se supună unor rituri speciale de purificare.

De 48 de ore bietul meu şef, urmărit de însemnătatea unei asemenea ceremonii pe care dorea să o regizeze până în amănunte, mă sâcâia cu cele mai noroade întrebări. Când lumea a început să umple biserica, mă găseam în fruntea guvernului şi a corpului diplomatic cu faţa la altar, spre a mă putea concentra şi izola în acelaşi timp. Lângă mine, Stoicescu îmi tot şoptea la ureche : „ Ei, tot este mai multă lume decât mă aşteptam ... Ah, vezi, a venit şi Vicontele Saito, Preşedintele Consiliului, ar fi trebuit să vie şi toţi ceilalţi membrii ai gu-

vernului ... Vai de mine, de ce s'a aşezat Ambasadorul Spaniei acolo, eu hotărîsem ... ".

Slujba oficiată de Mitropolitul Serghie înconjurat de şase preoţi a fost adânc zguduitoare pentru mine, treptat însă, simţind atâta lume străină în jurul meu şi. fatal, atâta indiferenţă oficială, ajungeam cu încetul a fi propriul meu spectator în dorinţa „ de-a mă ţine bine " şi de-a nu da curs sentimentelor ce mă copleşeau.

Mai penibil a fost la ieşire, defileul participanţilor cari veneau cu rândul să ne strângă mâna, fiecare cu vorbele sale de circumstanţă ce nu puteau fi pentru mine decât lipsite de miez, de căldură, de noimă.

Când mă despuiam tocmai de uniforma mea diplomatică la hotel, m'a ajuns în sfârşit o telegramă din partea a lor mei, sfâşietoare în crudul lor laconism : „ Frânţi de durere te îmbrăţişăm ". Cuvintele obişnuite pierduseră însă pentru mine valoarea lor intrinsecă.

*

În următoarele trei săptămâni căutam dintr'un fel de instinct de conservare să-mi dovedesc mie însumi că — cine ştie — această dramă avea totuşi rostul ei pe care noi nu îl putem încă desluşi. „ Un om politic nu trebuie niciodată să supravieţuiască ", îmi spusese odată Tatăl meu. Pe de altă parte, ştiam că dânsul avea groaza decadenţei şi destrămării organice şi, desigur că la 54 de ani, dispăruse în plină forţă de activitate, în plin avânt optimist, în deplina posesiune a facultăţilor sale fizice şi intelectuale.

Pentru cei care rămâneau în urmă, însă, ce continuă reîmprospătare a durerii lor faţă de amănuntele acestei vieţi frânte într'o clipă, fără ca ei să fi avut măcar timpul de-a se obişnui cu gândul unui sfârşit — hainele lui, odaia sa, masa de lucru, hârtiile lăsate în sertare, tot-tot ceeace constituia cadrul unui om perfect sănătos, răpus într'un vârtej de activităţi neîncetate.

Spre a reuşi a-mi crea cu încetul un cât mai stabil echilibru interior care să mă liniştească, îmi spuneam că dânsul s'a prăbuşit având încă întreaga încredere a Ţării şi că popularitatea lui era neatinsă de dezamăgirile născute din imperfecţiunea fatală a oricărei activităţi omeneşti.

Aflam din nenumăratele scrisori ce începeam să le primesc cu încetul, că nimeni în Ţara Românească nu a fost plâns atât de sincer, şi că nici înmormântarea lui Ionel Brătianu, nici îngroparea celor doi Regi nu au luat asemenea proporţii de apoteoză.

„ But perhaps as Prince Stirbey wrote to me ", îmi scria Regina din Austria în Ianuarie, „ nous davons peutêtre le considérer un élu ' d ' être enlevé avant de plus grandes desillusions ' ! ".

Cine ştie, îmi spuneam şi eu, dacă zâzaniile şi intrigile din partide, neîncrederea pe care Regele o nutrea împotriva liberarilor, pericolul neîncetat treaz al disidenţii lui George Brătianu şi, mai presus de toate, nervii pe care nu îi stăpânea suficient — cine ştie, dacă ar fi reuşit în opera sa ? Şi fiind dat trecutul lui, trebuia să reuşească, o preşedinţie mediocră fiind de neconceput.

Fără îndoială că adânca mea convingere era nu numai că ar fi reuşit, dar că Ţara ar fi găsit într'însul un om mult mai mare chiar decât o bănuia. Însă, cum puteam ghici azi ceeace ar fi fost să fie ?

Astfel ceeace mă chinuia mai mult în acele zile, era posibilitatea ca lumea să-l poată uita, ca generațiile viitoare să nu mai știe de dânsul — această uitare mă durea aproape fizic !

„ Pricep durerea ta, care nu este numai a ta, ci a noastră și a unei Țări întregi dezonorată prin ceeace s'a petrecut ", îmi scria, la rândul ei Principesa Ileana. Da, astfel simțeam și eu.

*

De câte ori primeam câte o scrisoare — căci poșta făcea multe săptămâni, fie prin Siberia sau pe calea mărilor din Sudul Asiatic — șubredul echilibru pe care reușisem a-mi constri cu încetul, se năruia brusc ; era un fel de muncă de Sisif, o reîmprospătare continuă a forțelor mele interioare, spre a face față acestor mărturii de dragoste și de prietenie sosite din toate părțile.

Exact o lună după drama de la Sinaia, am primit o scrisoare din partea Tatălui meu expediată la 18 Decemvrie, în care îmi spunea între altele : „ De o lună de când sunt ' prime minister ' poți să-ți închipui cât am fost de ocupat. Situația este foarte grea, dar sunt plin de încredere în reușita finală a operei ce am întreprins. "

Iar a doua zi, o altă scrisoare trimesă abea cu două zile înainte de sfârșit : „ ... Aci am avut un frumos succes în alegeri și începem deci cu toată autoritatea opera constructivă de guvernământ ".

Nu am nevoie să spun cât de sfâșietoare erau pentru mine aceste rânduri primite dincolo de mormânt — credeam uneori că nu voi mai avea puterea de-a reacționa normal și sănătos.

Cu încetul, însă, un alt factor intra în joc, un factor la care nu mă gândisem încă, dar care constatam cu o mare surprindere că începea să fie luat în considerațiune de ceilalți : acela de-a mă înapoia în Țară, spre a intra în lupta politică și a continua tradițiunea Tatălui meu.

Cum ultima dorință a sa fusese de-a fi îngropat la Urșani și cum iarna era prea grea în aceea parte a Țării, familia și guvernul au hotărît ca coșciugul să fie depus în capela cimitirului Bellu, până în primăvară, când urma să fie transportat la Vâlcea.

Gândul de-a mă întoarce în România pentru această ceremonie nici nu mă atinsese până atuncea, nu numai din pricina lungimii drumului, dar și fiindcă nu ași fi putut suporta povara unor asemenea cheltuieli.

Când însă prieteni și cunoscuți începeau să mă lase a înțelege că era de datoria mea de-a face acest drum, vedeam schimbându-se, dintr'o dată — năruindu-se dintr'un condeiu — tot ceeace plănuisem cu atâta băgare de seamă pentru viitorul meu.

Fără nici o îndoială că nu mă lăsam atât de ușor ademenit de cuvinte și simțăminte ce le știam dictate sub impulsul unei puternice emoții, ce le socoteam a fi în interesul meu. Nicidecum, dar mă întrebam, acuma, dacă nu ar fi într'adevar datoria mea de-a fi, întâi, alături de familie la ceremoniile înmormântării și, apoi, de-a asculta ceea ce unele persoane ar avea eventual a sugera în materie politica, rămânand ca eu să fiu arbitrul viitorului; aceasta însă nu o puteam face dela zeci de mii de kilometrii depărtare.

Am hotărît, deci, după chinuitoare ore de luptă interioară, de-a mă reîntoarce în România pe calea Transiberianului, şi cum nu aveam incă legături diplomatice cu Rusia Sovietică, am fost nevoit a cere încuviinţarea Ministerului nostru de Externe.

Rareori am fost mai abătut şi cu inima mai îndoită ca în acele zile — toate păreau să-mi alunece printre degete şi această nesiguranţă înzecea celelalte simţăminte ce mă munceau.

Ministerul mi-a răspuns abia după douăsprezece zile spre a-mi comunica interdicţiunea de-a trece prin Rusia şi a mă sfătui, în acelaşi timp, de-a lua altă cale, fără a mă gândi la factorul timp şi la cheltuieli ; concomitent, familia m'a înştiinţat că ceremonia dela Urşani va avea loc la începutul lui Mai.

Bazat pe aceste date fixe am hotărît , deci, de-a părăsi Japonia la finele lui Martie, prin Canada şi Statele Unite, spre a mă îmbarca apoi, la New York pentru Cherbourg şi a mă înapoia via Paris, la Bucureşti.

*

În plus. mai era un alt motiv ce mă făcea, în Februarie,să socot necesara înapoierea mea — acela că încă nu eram la curent cu amănuntele dramei, cu tot ceea ce precedase atentaul dela Sinaia, precum şi de primele consecinţe pentru familie, pentru partid şi pentru Ţară, în general.

Prin jurnale, scrisori sau telegrame am putut reconstrui numai cu aproximaţiune ceea ce avusese loc, aceasta cu atât mai mult cu cât, anumite fapte esenţiale nu mi se puteau transmite deschis, ci urmau să-mi fie împărtăşite din viu grai. De aceea căutam să ghicesc adevărul printre rânduri, analizând situaţiunea cu datele imperfecte pe care le aveam la dispoziţie, spre a ajunge, aşadar, la concluziuni ce erau — fatal — uneori cu desăvârşire greşite.

Astfel, judecam, de pildă, numirea noului Prim Ministru drept „ prima mulţumire pe care am avut-o dela inceputul doliului "., nu numai fiindcă îl socoteam pe Tătărescu printre singurii colaboratori ai Tatălui meu, faţă de care eu personal aveam o adevărată simpatie, dar şi fiindcă reprezenta în mintea mea „ din toate punctele de vedere " continuarea operei acelui dispărut.

De altfel, în toate declaraţiunile sale ţinuse să accentueze că va urma cu sfinţenie programul constructiv al lui Ion Duca, iar omagiile ce se aduceau memorii lui cu acest prilej, de către Rege şi Brătianu — ales şef de partid — păreau a fi împlinite de-o sinceră emoţiune. Paralel, săptămâni de zile nu se mai sfârşeau pomenirile, conferinţele, articolele ce i se închinau ; în plus, fiecare judeţ din Ţară a dat numele de I.G.Duca uneia din comunele sale, iar fiecare oraş sau târg i-a dat numele lui unei străzi din centru.

Spuneam in naivitatea şi necunoştinţa mea că, „ Tătărescu se va dovedi un prim ministru capabil şi constructiv, căci este inteligent, energic, impunător, posedând un deosebit talent oratoric şi o mare putere de muncă ". Şi totuşi, adăogam, ce durere de-a vedea că altul continua opera concepută de Ion Duca, cu toată mângâiereade-a şti că dânsul a fost colaboratorul său cel mai apropiat.

Datele sau fotografiile dramei nu mă ajungeau la Tokio decât în rate, uneori pe neaşteptate, prin ziare străine, ce le răsfoiam din întâmplare, în câte o librărie. Astfel, nu voi uita niciodată simţământul de copleşire ce-l aveam

când dădeam peste aceste crâmpeie de veşti sau fotografii– de pildă, primele imagini ale morţii şi ale înmormântării le-am găsit într'o după amiază în „Illustrated London News ", iar amănuntele atentatului în „ New York Times ".

Da, repet ceea ce am spus mai sus, eram necontenit nevoit să-mi împrospătez echilibrul intern, de care aveam acuma nevoie mai mult ca oricând spre a înfrunta drumul înapoierii şi, mai cu seamă, tot ceea ce mă aştepta în Ţara Românească.

*

În dimineaţa plecărei din Tokio am asistat depe balconul apartamentului meu la cortegiul primului ministru al Manchuquoului care, însoţit de o numeroasă delegaţiune, pornea dela hotel, în trăsurile curţii, spre a fi primit în audienţă solemnă de Mikado; bătrânul premier în costumul său brodat era aşezat nemişcat, cu braţele încrucişate, o expresiune de intensă reculegere pe faţa lui zbârcită şi subţire, de intelectual.

Suita, costumată în frac şi joben, îşi încerca mănuşile albe prea înguste, aşezându-se nervoasă în caleştile împărăteşti — ultim spectacol gratuit ce îmi oferea acest Orient, care mă atrasese aşa de mult din ziua acuma atât de îndepărtată, în care l-am descoperit în uimitoarea peninsulă a Indiilor.

Înainte de-a mă îmbarca pe un vapor Nippon ce pleca direct în Canada, consulul American la Yokohama — care fusese la Bucureşti — mi-a oferit o masă de adio în tovărăşia Stoiceştilor şi a prietenilor mei străini.

După două zile de navigaţie am fost prinşi de un dublu taifun, însoţit de ninsoare, ploaie, ceaţă şi un vânt ce urla sălbatec prin catarge, în şuieratul lugrubu al sirenei vasului. Munţi de valuri se năpusteau pe bietul „ Hikawa Maru ", şi a fost o adevărată minune că am scăpat cu faţa curată din această epică deslănţuire a elementelor nordice.

La Vancouver am citit cu uimire în ziarele locale că cei trei asasini ai Tatălui meu au fost condamnaţi la munca silnică pe viaţă, dar că toţi ceilalţi complici au fost achitaţi, ceeace — o mărturisea însăşi jurnalul — era socotit drept un triumf pentru Garda de Fier.

Dela frumoasa aşezare a portului Canadian, am trecut la Seattle unde am fost câteva zile musafirul familiei Eddy, cunoscută pe „ Empress of Britain ", şi care m'a primit cu multă înţelegere şi căldură. „ Toată lumea în jurul meu pare extrem de fericită ... " notam cu melacolie .

Presa a căutat să mă întâlnească şi, când am refuzat să o primesc, o jurnalistă mai întreprinzătoare m'a pândit la ieşire spre a-mi vorbi. „ Nu ştiu ceea ce mă aşteaptă ... Am fost multă vreme departe de Ţara mea ... Vremurile evoluează ... Iar eu sunt, probabil, la o însemnată răscruce a vieţii mele ", am spus printre alte banalităţi ce au fost, ca de-obiceiu, necinstit răstălmăcite.

Acelaş vas Japonez m'a dus odată mai mult la Vancouver, de unde am făcut un salt până la Victoria, o insulă ce m'a fermecat prin grădinile şi pădurile sale „ pline de lumină şi de umbre verzi ", ce copiau Anglia cu o patriotică lealitate.

Cu un alt jurnalist — mai isteţ de astă dată — am avut o interesantă convorbire, nu despre România însă, a cărei situaţiune nu doream să o mai discut, dar despre problemele zilei din cele trei continente pe care le cunoşteam.

Patru zile am străbătut Canada dela Apus la Răsărit, cu un scurt popas în inima munților Stâncoși, la Banff, în regiunea lacurilor adânci, cu nume Indiene; căprioare și bisoni se plimbau prin livezi și poeni iar ghețarii scânteiau în soarele nesigur de Aprilie.

British Colombia, Alberta, Saskatchewan, Manitoba, Ontario — atâtea state cu enorme teritorii aproape pustii, prin cari gonea expresul de-a curmezișul șesurilor ce se suiau până în regiunile arctice.

Am coborît în urîtele gări dela Calgary, Regina, Winnipeg, unde am fost izbit de tristețea acestor așezări cenușii ce aminteau încă anii pionierilor descoperitori.

Din zăpezile canadiene am picat în primăvara americană la sosirea mea în New York. Regăsesc frumosul Ritz Carlton pentru prima oară, fără plăcere — mă apropiam acuma adevărat de Țară și gândurile îmi erau tot mai încordate, cu toate că geograficește mă găseam încă atât de departe de București.

Colegii legațiunii m'au primit cu mare prietenie, primul contact fiind cu atașatul nostru de presă — instruitul și inteligentul Rosenthal — care spre marea mea surprindere îmi repeta neîncetat că este datoria cea mai absolută să intru în politică, să fiu continuatorul lui Ion Duca, să-i apăr memoria de tot ceeace criminalii de azi îl acuzau pe nedrept, să iau inițiativa unei noi mișcări de tineret în sânul partidului liberal, tineret pentru care — afirma dânsul — numele meu va fi „un steag, un program și un crez ".

Davila, mai circumspect mă sfătuiește de a aștepta desfășurarea evenimentelor, spre a lua apoi o hotărîre adecvată — „o mare criză internă fiind iminentă, când vei trebui să acționezi în consecință ". Astfel mi-a fost dat să aflu , „ lucruri grave, interesante și triste ", după cum mă exprimam în ajunul plecării.

Înregistram spusele unora și altora, hotărît de-a nu mă avânta în nici o direcțiune înainte de-a judeca prin propriile mele mijloace, realitățile din Țară. Apoi m'am îmbarcat în ziua de 20 Aprilie pe monumentalul vas Britanic „ Mauretania ".

În timpul trecerii Atlanticului m'am întâlnit cu frumoasa Ducesă de Sutherland, pentru care îmi dăduse Davila o scrisoare, căci cunoscuse pe ai mei când vizitase România în 1925. Am găsit-o de-o supremă distincțiune, curtenitoare, „ cu humor, dar fără prea multă inteligență ". Apoi am debarcat în Franța.

La Paris m'am oprit douăzeci-și-patru de ore la micul hotel Roblin, unde poposea de-obiceiu Tatăl meu — ultima oară fiind în Iunie 1933 — și am fost mișcat de primirea pe care mi-a făcut-o nu numai proprietarul, dar chiar servitorii, cari nu mai pridideau să-mi povestească despre dânsul.

Ultima etapă a lungului meu circuit mondial era să fie cea mai grea.

*

Plecat din Paris cu Arlbergul în seara zilei de 27 Aprilie, am petrecut o bună parte a zilei următoare trecând prin minunații munți ai Austriei, scăldați în soare, și, cu toate că încercam să mă concentrez asupra lecturilor mele, totuși gândurile se îndreptau neîncetat către Țară, iar curajul îmi era încordat spre a mă putea stăpâni cât mai bine în clipa sosirii.

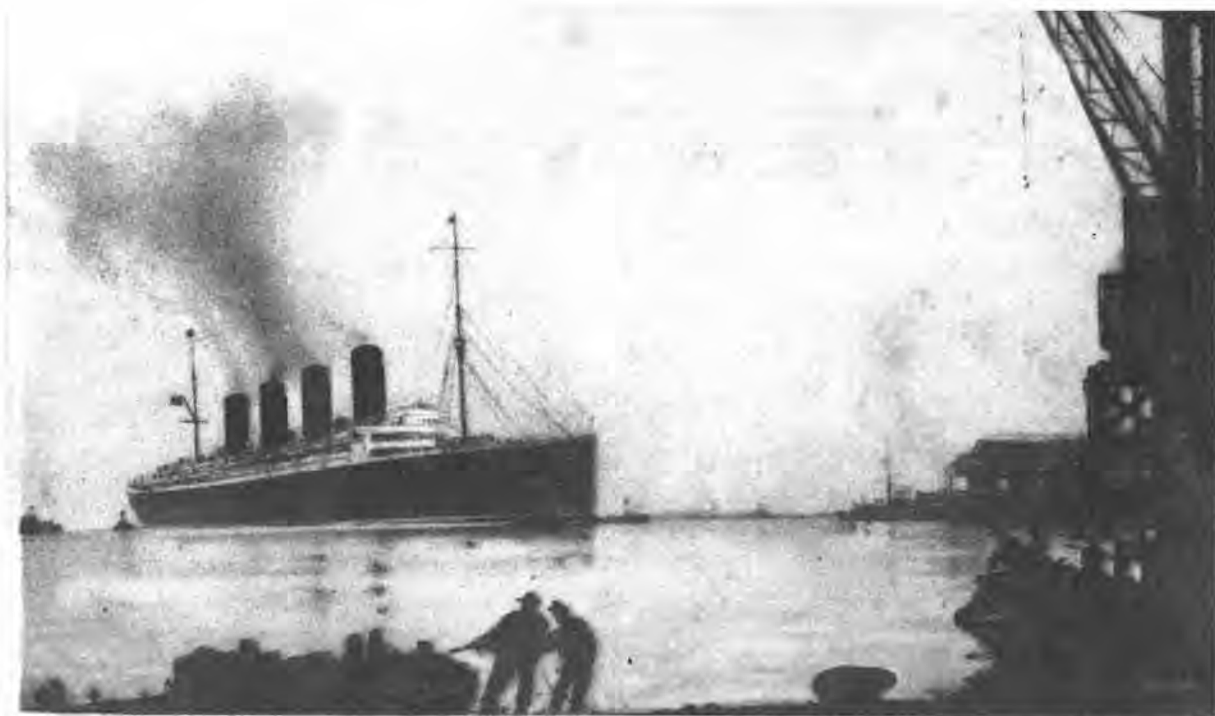

Fig.24: Bătrâna „Mauretania" mă duce la Charbourg

Devreme, în ziua de 29 am trecut granița și, pe când mă îmbrăcam în compartiment, am ajuns la Cluj unde Unchiul meu Grigore, însoțit de mătușa mea Gabriela mi-au ieșit întru întâmpinare.

„ Repetasem " de atâtea ori, cu mine însumi această dureroasă revedere, încât realitatea nu a fost mai nesuferită decât mi-o închipuisem – toți trei am fost, desigur mișcați, dar cu sobrietate, nici un gest inutil din partea lor, nici un cuvânt de prisos – familia Duca, îmi spuneam odată mai mult, a avut întotdeauna o neasemuită măsură în toate crizele grele prin care a trecut.

Lungi ore am petrecut împreună în compartimentul meu spre a fi pus la curent cu realitatea evenimentelor, precum și cu toate amănuntele pe care trebuiam să le cunosc, spre a fi în măsură a-mi croi drumul odată sosit la București ; amândoi mi-au vorbit cu o mare durere stăpânită, pe când trenul străbătea Transilvania,uscată de secetă – altă nenorocire, după toate celelalte.

Primul Ministru trimisese vorbă că îmi va ieși întru întâmpinare la Sinaia; când ne-am oprit însă în această gară, pe peronul căreia nu vroiam să privesc, Sibiceanu, șeful său de cabinet s'a suit în vagon spre a ne spune că Tătărescu

Fig. 25 Ion Duca, în ziua când a devenit Prim-Ministru al României

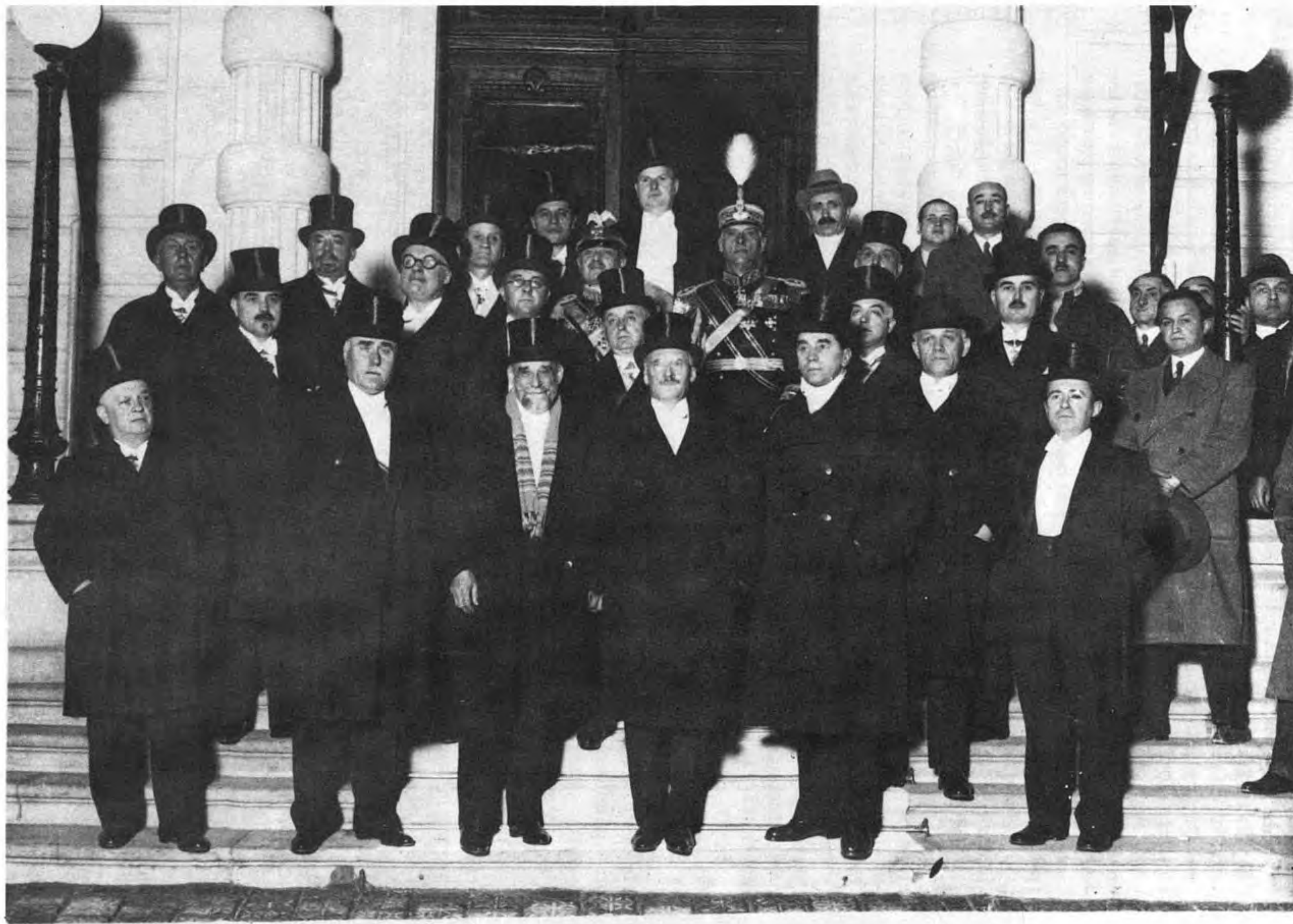

Fig. 26 Guvernul liberal al lui Ion Duca, după depunerea jurământului la Palat

fiind „ suferind ” nu a putut veni, dar că mă va întâlni a doua zi.

La şapte seara am intrat în gara Bucureşti, unde am fost primit de familie, de câţiva colegi din minister şi o mână de prieteni. Fără îndoială că eram extrem de emoţionat, dar m'am ţinut cât de bine am putut şi, în tovărăşia Ninei Duca şi a surorilor Ştirbey, am mers în Grigore Alexandrescu, unde urma să locuesc până la lămurirea situaţiunii mele.

Seara, după masă, m'am dus pe jos în fosta Stradă Cometa, numită acuma I.G.Duca ; un sergent mi-a deschis uşa de intrare, micul apartament era tăcut şi slab luminat, o jupâneasă pe care nu o cunoşteam a chemat pe mama mea vitregă din odaia ei de culcare, din care a ieşit repede, îmbrăcată într'o simplă rochie neagră pe care o purta cu o surprinzătoare tinereţe.

Nu a spus un cuvânt, m'a îmbrăţişat prelung, apoi, luîndu-mă de mână m'a dus în iatac şi, aşezându-se pe pat, şi-a strivit faţa în mâini, plângând nemişcată, fără un sughiţ, dar cu o zguduitoare intensitate.

Cu obrazul scăldat în lacrimi tăcute s'a uitat apoi prelung la mine — avea o faţă bătrână şi o piele pământie. În sfârşit, încet - încet am început să vorbim de Tatăl meu, de dânsa, de mine ; după un timp am trecut în minusculul său birou, singura încăpere a acestui impersonal apartament, care îmi amintea de dânsul.

Am plâns acolo amândoi—apoi am plecat, spunându-mi odată mai mult că dela început nu mă putusem gândi la această biată femee, fără a fi cuprins de un simţământ de ameţeală faţă de cumplita ei prăbuşire.

*

A doua zi, dis de dimineaţă am plecat singur la cimitir, cu braţele încărcate de flori şi, înaintând pe aleea ce duce spre capelă îmi aminteam de câte ori mă gândisem, în ultimele luni, la această sosire, şi acuma — în sfârşit sunase ceasul.

În spatele bisericii am găsit uşa deschisă şi, coborînd o scară, am ajuns într'o rotondă subterană, în mijlocul căreia se găsea o încăpere ovală; pe uşă se afla o ramură de palmier în argint, cu drapele naţionale de ambele laturi. Înlăuntru, pe un catafalc acoperit cu flori, plante şi ghivece, era sicriul masiv de bronz, înfăşurat în tricolorul Ţării. Patru înalte sfeşnice de argint, aprinse, străjuiau cele patru colţuri, zidurile erau acoperite cu largi draperii negre şi drapele îndoliate, iar în fund se afla o mare icoană luminată de o candelă greoaie, darul oraşului Bucureşti.

Trecusem deja prin întreaga gamă a emoţiilor, mă văzusem de atâtea ori în faţa acestui cosciug, de aceea — odată mai mult — realitatea nu a depăşit imaginaţia. În plus, aveam adânca convingere că spiritul său ştia că venisem — şi astfel, când am îngenunchiat, m'am simţit extraordinar de liniştit, de potolit.

Revenit la Bellu cu ai mei, am resimţit aceeaşi pace interioară, înţelegere, comunitate sufletească — era o neînţeleasă şi duioasă întâlnire ...

În seara zilei de 5 Mai, pe la ora zece, ne-am dus cu toţii la cimitir pentru o scurtă pomenire, înainte de-a conduce corpul la gară.

În acele clipe am fost cuprins de aşa o mare revoltă văzând întreg guvernul în faţa mea, încât nu mai puteam resimţi nici o durere — clocotea desgus-

tul în mine ! Iar când a venit rândul lui Inculeţ să-mi dea mâna, vroiam să cred că nu era să uite privirea mea atât de curând.

Sicriul a fost apoi ridicat pe umerii tinerilor săi secretari şi, odată aşezat în camioneta cimitirului înconjurată de mari făclii, a înaintat încet spre ieşire; nu se auzea decât scârţâitul paşilor noştrii pe pietrişul drumului – era începutul sfârşitului.

Un cortegiu de automobile a pornit spre gara de nord unde sicriul a fost purtat într'un vagon furgon transformat în capelă ; în mare tăcere coşciugul a fost aşezat pe un alt catafalc tricolor înconjurat de-o masă de flori.

Înaintea plecării trenului am supravegheat toată orânduirea, apoi m'am închis în compartimentul pe care îl împărţeam cu Unchiul meu Grigore. Mai multe vagoane cu paturi erau ocupate de prieteni şi cunoscuţi, eu însă nu doream să văd pe nimeni.

Puţin după miezul nopţii trenul s'a pus în mişcare, iar la patru dimineaţa m'am sculat spre a trece în vagonul mortuar. La Slatina, o oră mai târziu, s'au deschis porţile vagonului ; la Piatra Olt peronul era negru de lume – şcolile, armata, autorităţile, ţărănimea, poporul şi întregul cler. Am văzut oameni plângând şi, mărturisesc că am fost mai răscolit de lacrimile acestor străini decât de propria mea durere.

După o mică slujbă, s'au depus flori la picioarele catafalcului şi pe când trenul se urnea încet din gară, toate locomotivele au şuerat prelung, ca un strigăt de jale, cu accente aproape omeneşti.

La Drăgăşani scena s'a repetat, doar cu mai multă lume ; chiar în cele mai mici gări, ţăranii adunaţi cu preoţii,în frunte, veneau cu buchetele de flori – adânci mişcătoare mărturii de dragoste şi respect.

În sfârşit, după ce vreme de trei ore am rămas în picioare la capul cosciugului, şi în timp ce soarele inunda peisajul Vâlcean, am ajuns la halta Băbeni, şi ea botezată acuma I.G.Duca.

Am găsit pe Nadia aşteptându-mă pe peron, căci venise din ajun cu maşina, dela Bucureşti – în jur nespus de multă lume din judeţ şi din capitală.

Un lung şir de maşini a pornit apoi în spatele unui camion mortuar, tapisat cu culorile naţionale şi acoperit de un mare baldachin în lemn lucrat, cosciugul răsărind abi lintr'o adevărată explozie de flori.

Toate satele prin care treceam erau înşirate la marginea şoselii, cu şcolile, preoţimea şi jandarmii în poziţie de drepţi ; unii aruncau flori în calea dricului, alţii ţineau lumanări aprinse sau ingenunchiau, pe când gornişti sunau „ Pentru Rugăciune ".

Pe dealul din faţa Măldăreştilor am zărit din depărtare Cula şi casa nouă, ultimul său drum prin acele plaiuri pe care le iubise cu atâta patimă şi înţelegere.

La Horez a fost copleşitor, ţăranii plângeau nestăpâniţi, preoţii abia puteau să slujească de lacrimile ce le înecau cuvintele, şcolarii cu lumânări în mâini cântau coruri bisericeşti.

Încet am suit dealul Urşanilor, însoţiţi de sute de bărbaţi, femei şi copii cari, în arşiţa soarelui înconjurau carul, în fugă, spre a-l duce până la biserică. Pe poienile din jur am găsit mii de ţărani, iar alături de sfântul lăcaş, în faţa unei mese de lemn, acoperită de un tricolor, pe care s'a aşezat coşciugul, a avut loc o slujbă, însoţită de minunatul cor al episcopiei de Vâlcea.

O singură cuvântare emoţionată a unuia din cei mai apropiaţi colaboratori Vâlceni ai lui Ion Duca — Eugen Băcescu — şi apoi, cu încetul, umerii a opt ţărani spătoşi l-au dus înăuntru, pogorându-l cu toată grija în groapa deschisă din pronaos.

Stând singur alături de ei, eram atât de inundat de lacrimi, încât aveam simţământul că mă aflam scufundat în apă : dar erau lacrimi liniştite, de rămas bun şi parcă de revedere, în acelaşi timp.

Acuma, deci, era totul sfârşit, ori poate dimpotrivă, începea o nouă fază a rolului său dincolo de graniţele morţii ... ?

Am luat apoi pe Nadia de braţ şi, trecând printre rândurile oamenilor cotropiţi de emoţie, ne-am îndreptat spre Măldăreşti. Programul hotărîse să iau masa cu membrii guvernului, în casa prefectului Vâlcii,la Horez, mi-a fost însă cu neputinţă să îndur prezenţa şi vorbele acestor domni, de aceea — scuzându-mă — m'am înapoiat acasă.

Când m'am regăsit în odaia Tatălui meu, care de-acuma încolo trebuia să fie a mea, am realizat abia că Măldăreştii îmi aparţineau cu adevărat, şi am fost cuprins de un simţământ de adevărat sacrilegiu.

După ce ne-au părăsit prietenii în frunte cu Dinu Brătianu, delegaţii de ţărani au defilat până seara, oameni din Râmnic, precum şi un grup de studenţi, ce trebuia să joace un rol neşteptat în viitoarele săptămâni.

Am fost, prin urmare, nevoit să le vorbesc tuturor cu o sinceritate şi — uneori — o patimă, îndreptăţită de faptul că mă aflam moralmente şi sufleteşte pe un plan nou, de unde, dezbărat de orişice alte considerente, puteam să fiu obiectiv, ca o judecată istorică.

Mai toţi plângeau, ţăranii, îndeosebi spunându-mi că îşi puneau de-acuma speranţa în mine, rugându-mă să nu îi părăsesc, şi câte alte vorbe adânc mişcătoare, pe care nu le puteam lua decât drept simţăminte sincere, fără îndoială, dar spuse subt imperiul emoţiunii ce îi stăpânea.

Fusese probabil cea mai copleşitoare zi a vieţii mele.

*

Primele săptămâni în Ţară au fost, prin urmare, nesuferite de durere, revoltă şi desnădejde — şi încă nu venisem cu nici un fel de iluzii.

Paralel cu această stare sufletească, nu mă simţeam bine fiziceşte, de-sigur fiindcă tensiunea nervoasă începea a avea repercuţiuni şi asupra stării mele fiziologice. O lună a ţinut această criză, ce mă exaspera, cu atât mai mult cu cât eram nevoit să văd lume de dimineaţa până seara, trebuind să fac astfel neîntrerupte eforturi spre a mă pune la diapazonul tuturor acelora cari doreau să mă vadă.

Într'o bună dimineaţă însă, m'am deşteptat reînviat şi fără nici un fel de tranzitie am putut, îm sfârşit să mă concentrez, cu mintea limpede, asupra acelora pe care trebuiam sau doream să-i întâlnesc.

Intr'adevăr, programul meu era atât de încărcat, încât fiecare jumătate de oră îmi era prinsă cu o întrevedere, o vizită, sau cu nenumăratele cereri ce îmi erau adresate, deseori din partea a oameni cu desăvârşire necunoscuţi, cari îşi închipuiau că aveam vreo influenţă pe lângă oamenii zilei.

Din sutele de persoane întâlnite, nu voi alege decât cele mai interesante sau, mai bine spus, acelea la a căror contact am învăţat adevărul.

*

A doua zi după sosirea mea, Tătărescu insistând să vie să mă vadă, ne-am întâlnit pe terenul neutru al casei Unchiului meu Grigore.

Am adoptat cu dânsul aceeaşi atitudine ca şi faţă de ceilalţi membrii ai guvernului, vorbindu-i cu o perspectivă ce mă îndrituia a-i spune lucruri ce nu mi-aşi fi permis niciodată să le ating în împrejurări normale.

Tătărescu m'a îmbrăţişat şi m'a sărutat cu o emoţiune ce părea reală — dar totuşi oarecum teatrală — mărturisindu-mi dela început că nici el nici colegii lui nu au crezut vreodată în realitatea unui pericol din partea Gărzii de Fier; în acelaşi timp, a adăogat că atitudinea luată de guvern în timpul procesului a fost greşită.

„ De-sigur, că aşi fi trebuit să-mi dau demisiunea imediat ", a continuat, ghicind gândul meu, „ dar neputând şti cine ar urma liberalilor, fiece zi în care stăteam la putere era câştigată asupra haosului ce fatal ar urma guvernării noastre ..." Autodramatizându-se apoi, m'a asigurat că şi dânsul ar dori să moară ca Ion Duca, care a avut un admirabil sfârşit şi că , de-altfel, chiar acuma, în fiece zi, el însăşi putea fi ucis.

„ Situaţiunea noastră este extrem de grea, guvernul bâjbâie în întunerec, trăim de la o zi la alta ... ". Apoi mi-a vorbit prelung de Tatăl meu, de întreaga dramă a sfârşitului său, de săptămânile de guvernare, repetând tot timpul cât de mult ţinuse la mine.

La urmă îmi spuneam că, în definitiv, nefericitul de el era sincer şi, în plus, pe deplim conştient de aproape imposibilitatea sarcinei sale, cât şi de neînlocuita pierdere pe care cu toţii au suferit-o.

În aceeaşi seară m'am întâlnit cu Titulescu.

*

„ Ai dreptate să fii desgustat ! " mi-a strigat imediat ce a intrat pe uşă. „ Dar cine v'a spus că ... " „ Lasă că ştiu eu, şi îţi dau toată dreptatea ! "

„ Da, într'adevăr, sunt desgustat şi revoltat în acelaşi timp ..." am adăogat cu patimă. Titulescu a început atuncea o lungă peroraţie ce începea cu mărturisirea că el nu mai era om dela moartea Tatălui meu, că nimeni nu a suferit mai adânc ca dânsul, că pierduse un adevărat frate, că legăturile lui cu Regele şi cu guvernul sunt proaste şi că, într'un cuvânt, situaţiunea sa a devenit imposibilă.

Fără a mă lăsa să-l întrerup, mi-a spus că acuzaţiunile ce i s'au adus că ar fi fost pentru dizolvarea Gărzii de Fier sunt calomnii, întorcând argumentele cu o atât de „ avocăţească meşteşugire, încât mi-a fost imposibil să-l contrazic fără a-l face mincinos.

„ Să ştii că Tatăl tău a avut o admirabilă atitudine în această chestiune, luând asupra sa întreaga răspundere ; marea vinovăţie o poartă Regele şi camarila din jurul lui ..." Mi-a povestit atuncea dramaticele scene pe care le-a avut cu Carol II în luna Ianuarie, când l-a acuzat făţiş de vina ce o purta, acuzaţiune ce ar fi avut drept rezultat demisiunea lui Puiu Dumitrescu, factotum-ul Monarchului.

M'a întrebat la urmă ce doream să fac, eu cerându-i un răgaz de vreo două-trei săptămâni, spre a fi în măsură a lua hotărîrea cuvenită. Multe au fost subiectele pe care le-a atins — fără şir, descusut, volubil şi sclipitor — şi a sfârşit prin a mă asigura că sunt liber să aleg orice post, căci de-acuma încolo dânsul se va ocupa de viitorul meu.

„ Vorbe de clacă, ce nu m'au înşelat o singură clipă ..." am însemnat atuncea în notele mele. Odată mai mult, aşa a fost.

*

Două zile după sosirea mea, Regina m'a chemat la dânsa reţinându-mă aproape două ore în salonaşul ei, unde am regăsit vechea atmosferă ce îmi era atât de dragă.

I-am vărsat tot focul meu, şi am mers până a-i spune că dacă Regele refuza să respecte îndatoririle sale constituţionale şi să se înconjoare cu oameni de bine, dinastia va merge curând spre pieirea ei. „ Niciodată încă nu am auzit marele public înjurând un Suveran în gura mare ca acuma ", am continuat, „ nu este aproape om care să nu îl acuze de cele mai josnice fapte, chiar de-a fi autorul moral al uciderii Tatălui meu. De ar primi cel puţin să îndepărteze pe Doamna Lupescu ! "

Regina m'a ascultat cu băgare de seamă, şi mi-a mărturisit că împărtăşea întocmai punctul meu de vedere, cu atât mai vârtos cu cât multă lume venea să i se plângă cu aceeaşi desnădejde. Mi-a povestit astfel că la marea recepţie dată la Peleş, puţin după moartea Tatălui meu, cu prilejul vizitei oficiale a Suveranilor Bulgari, recepţie lugrubă, asupra căreia plana încă întreaga dramă, un general, la abia câţiva paşi de Rege,a exprimat Reginei, în voce tare, asprele lui păreri asupra Suveranului său, într'atâta chiar încât dânsa a fost nevoită să-l oprească, cu toate că ştia prea bine cât de îndreptăţite erau plângerile sale.

„ Aceasta era caracteristic pentru starea de spirit a militarilor, cari mai deunăzi făceau zid împrejurul său, iar azi par a fi ptintre duşmanii lui cei mai înverşunaţi ... But I still think that we can pull through ", a surâs cu un silit optimism.

Vorbind apoi despre Tatăl meu, am fost iritat să constat cum dânsa, în ciuda faptului că „ the impression caused by this horrible murder filled the whole world with horror ", totuşi ţinea să sublinieze că „ he was such a very anxious prime minister, and as you know, he was not really strong ... I was stauncher than he was, his excitability often made him uncertain ; there were times when he was unfair to me and not absolutely loyal, but we always had it out and, if I may say, I had a certain indulgence for dear Jean, because I was so truly fond of him ... Yes, he was unique of his kind, and there are few left of the food sort ..."

Suverana îl judeca astfel fiindcă Tatăl meu o criticase în trecut pentru anumite atitudini politice pe care le adoptase şi pe care dânsul nu le socotise potrivite în cadrul evenimentelor timpului.

„ It was cruel for you to lose your father whom you dearly loved, but who was father to you in quite a special way ... You always had a wise head and were older than your years — stood on your own feet ... " mă măgulea, „ and now you have three Mamas and no father ...! ".

Lăsând, în sfârşit de o parte nenorocirile Ţării, am vorbit de îndepărtatele călătorii, de Japonia, de memoriile ei ce urmau să apară la toamnă. La urmă m'a sfătuit şi dânsa să plec pentru un timp şi, „ as your fourth Mama — because I have a real deep affection for you, as to me you are still a little boy !"

Surâzătoare, fermecătoare, elegantă şi încă încântător de frumoasă, am mai privit-o odată din pragul uşii — a fost ultima oară că am mai văzut în viaţă, această suverană, care jucase un rol atât de hotărîtor în tânăra mea existenţă.

*

Cele mai ciudate şi neaşteptate întrevederi pe care le-am avut în acele zile au fost cu Neculae Malaxa — fratele nabab al mult iubitei mele profesoare — care mi-a trimes vorbă că ar dori să-mi vorbească ; nu am primit să mă întâlnesc cu dânsul decât împins de mama mea vitregă, care îmi tot repeta cât de bun fusese cu ea în ultimele luni.

M'am găsit în faţa unui bărbat fin, cu cap de complotist, ochi pătrunzători, dar obosiţi în acelaşi timp, cu un debit pe puţin neaşteptat, fiindcă făcea ostentative pauze între fiecare cuvânt, ba uneori chiar între anumite silabe .

Şi dânsul mi-a vorbit cu emoţiune de Tatăl meu şi a ţinut să-mi sublinieze faptul că Regele „ a resimţit adânc neînlocuita sa pierdere, căci intrase subt farmecul personalităţii sale, şi că îşi dăduse prea bine seama că împreună ar fi putut face mari lucruri pentru Ţară ".

I-am răspuns însă că atitudinea Monarchului faţă de familie şi, apoi, faţă de memoria acelui dispărut a fost de aşa natură încât nu puteam decât să pun la îndoială simţămintele lui. Malaxa a protestat spunând că Regele avea anumite lapsusuri de educaţiune ce nu i se puteau imputa mai mult decât, spre pildă, culoarea ochilor săi. Când am replicat că Suveranul Ţării primeşte trei luni după uciderea primului său sfetnic defilarea studenţilor gardişti dela balconul palatului, subt pretextul puţin plauzibil că nu cunoştea identitatea lor politică, şi se întâlneşte cu Corneliu Codreanu, Malaxa mi-a afirmat că niciodată, nici Carol II, nici Doamna Lupescu nu au văzut pe Căpitan.

Întrebându-mă apoi dacă doream să-l văd pe Suveran, şi am răspuns că dânsul nu m'a chemat. „ Bine, cum tot mă duc azi după amiază în audienţă, îl voi întreba dacă vrea să te primească ".

Câteva zile mai târziu m'a chemat din nou la dânsul. „ Regele mi-a spus că nu te-a văzut fiindcă nu i-ai cerut audienţa şi, după felul în care s'a exprimat reieşea că dorea să te întâlnească". „ Nu am nici o intenţiune să-i cer audienţa ", i-am răspuns liniştit, „ fiindcă în orice ţară civilizată Suveranul cheamă dânsul, în asemenea împrejurări pe fiul primului său ministru asasinat, fără să aştepte să ... " „ Protocolul cere însă ca Dumneata să faci întâi acest pas ..." mi-a replicat cu un început de iritaţiune. „ Protocolul este exact invers în această materie, Domnule Malaxa, şi îl cunosc prea bine căci am fost doar destul la curte ..."

Dialogul nostru luase, acuma, o întorsătură atât de supărătoare, încât după alte schimburi similare de cuvinte, m'am trezit spunându-i răspicat : „ Perfect, dacă ne punem atunci pe terenul protocolului oficial, secretarul de legaţiune nu simte nevoia unei audienţe cu Suveranul său ! "

Uimit de obrăznicia mea, Malaxa uitase să mai pună pauze între cuvinte şi mă privea cu un rece antagonism. Ciudat, dar am avut mai de grabă pofta de-a râde decât de-a plânge de absurditatea unei asemenea scene.

Parafrazând azi cuvintele lui Paul Morand despre Fouquet, puternicul vistiernic al tânărului Louis XIV, „ Malaxa a du croire que tout s'achète, même le destin ! ".

*

Am ascultat deci, prelung, pe unii şi pe alţii, am întrebat, am cercetat, am căutat să drămuesc toate faptele şi părerile cât se poate mai cinstit şi obiectiv şi, cu toate că Dumnezeu numai ştie că nu era uşor să mă dezbar în cele zile de intensele emoţiuni pe care le resimţeam, totuşi cred că reuşisem să îmi fac o părere civilizată despre evenimentele ce au precedat şi au urmat moartea atât de tragică a Tatălui meu.

Prietena noastră Cella Delavrancea-Lahovary, botezată Sainte Fantaisie de către Tatăl meu, pentru care dânsul avea o adâncă afecţiune, Cella, spun, era întotdeauna de părere că subconştientul oamenilor mai evoluaţi îşi cunoaşte viitorul şi că, de aceea, uneori, acţionează în consecinţă.

Aceasta, credea dânsa, ar fi poate o tălmăcire a atitudinii sale în ultimul an al vieţii lui, precum şi a emoţiunii atât de puternice pe care a resimţit-o când eu am plecat în Japonia. Într'adevăr, când a mers în aceea după amiază de 17 Decemvrie 1932 spre a însoţi pe Mama mea la gară, i-ar fi spus deodată: „ Ştii, eu nu o să mai revăd pe George ..." Încremenită, dânsa i-a răspuns : , „ Eşti nebun, cum poţi să spui un asemenea lucru, când băiatul pleacă atât de departe ! ". „ Nu ", a replicat dânsul, „ nu m'ai înţeles: Dumneata o să-l întâlneşti din nou, Eu însă nu ..."

În vara următoare, la Măldăreşti, petrecea ore întregi făcând pasienţe ori pierdut în visări preocupate, din care nimeni nu îl putea scoate. Iar când a părăsit Vâlcea, la începutul lui Octomvrie, revenea pe întinsa pajişte din faţa mult iubitei sale Cule, de parcă nu se putea despărţi de acest loc ce îi fusese atât de drag, de peste un sfert de veac.

Într'adevăr, frământările şi neîncetatele negocieri ce au precedat venirea sa la putere au fost de aşa natură încât nervii săi erau greu încercaţi. Pe de-o parte se găsea prins între nerăbdarea crescândă a partidului, care după cinci ani de opoziţie era stăpânit de unicul gând de-a veni prin orice mijloace la cârmă iar pe de alta, între adânca sa onestitate ce se revolta de compromisurile ce era nevoit să le facă, şi cărora nu era în măsură a li se împotrivi.

Astfel, atitudinea sa faţa de Rege nu putea fi limpezită decât cu ajutorul acelora cari se aflau în preajma Suveranului şi prin cari se îndeplinea totul în Ţara Românească, cu atât mai vârtos pe tărâm politic.

Franassovici şi Tătărescu, cari aveau avantajul de-a nu fi atacat pe Carol în trecut, au mijlocit prin Doamna Lupescu întrevederea lor cu Regele, în cursul căreia discutând eventualitatea venirii la putere a partidului, ar fi garantat „ buna credinţă a lui Duca faţă de dânsul".

Tatăl meu, de partea lui, a fost silit să negocieze cu Malaxa care devenise cel mai însemnat industriaş al Ţării şi, în plus, omul de afaceri şi un fel de eminenţă cenuşie a lui Carol II. Întâlnirile au avut loc în Septemvrie 1933 la ferma

Fig. 27 Ultima fotografie a Tatălui meu luată pe peronul gării Sinaia, la 29 Decemvrie 1933

lui Pamfil Șeicaru dela Ciorogârla, unde Malaxa nu ar fi adus nici o condițiune din partea Suveranului, afară de făgăduința ca Doamna Lupescu să nu fie expulsată din Țară Astfel, când a preluat frânele, se pare că nu a existat nici o ipotecă menită s-i împiedeca libertatea de acțiune.

Din păcate, vârstnicii partidului, în frunte cu Dinu Brătianu, au făcut nesfârșite greutăți lui Ion Duca, în preajma formărei guvernului, și mai târziu, cu prilejul înjghebărei listei guvernamentale.

Cu toate că mai târziu am fost asigurat că în cele din urmă „ cabinetul s'a format fără nici o greutate ", totuși aflasem dela ai mei că până la ultimul moment s'au ivit revoltătoare complicații, și că odată jurământul depus, Ion Duca a spus mai multor amici că era desgustat de felul în care fusese nevoit să vie la putere. Însăși mama mea vitregă mi-a mărturisit că bietul de el ajunsese într'un așa hal de oboseală și nervozitate, încât repeta cuvinte fără șir, în noaptea acelei fatidice zile, de parcă și-ar fi ieșitcu adevărat din minți.!

Apoi a început opera constructivă de guvernământ și, paralel, pregătirea alegerilor.

Ceeace însă nu puteam bănui dela distanța la care mă aflam, era că Garda de Fier — organizațiune anti-semită, naționalistă, fascistă — luase o neașteptată dezvoltare în ultima vreme, numărând mulți studenți, preoți și învățători în rândurile ei, în plus câteva personalități de vază.

Când au venit liberalii la putere, gardiștii au întețit numaidecât propaganda lor fascistă, cât și atacurile împotriva evreilor, cu atât mai mult cu cât guvernul precedent al lui Vaida-Voevod îi încurajase pe subt mână, în speranța de-a le căpăta astfel simpatiile.

Presa Americană scrisese cu acest prilej că nenumărați agenți hitleriști îi ațâțau fățiș, în scopul de-a discredita pe noul prim ministru, înainte de alegeri, antagonismul lor împotriva sa datorîndu-se în bună parte simpatiilor sale franceze și politicii lui antantiste.*

Ion Duca era prea democrat din fire și prea parlamentar prin însăși structura sa politică, spre a putea admite o dictatură la noi, și, mai cu seamă un regim ce propovăduia violența, de care avea o înăscută oroare.

Concomitent cu acțiunea gardistă, Nichifor Crainic în „ Calendarul " și Nae Ionescu în „ Cuvântul ", au adus o veninoasă campanie de presă împotriva sa, acuzându'l între altele că este francmason, vândut Franței și evreilor, că trebuia, într'un cuvânt să fie socotit drept dușman al Țării.

Marele public însă, cât și țărănimea în general — cu bunul simț ce o caracteriza câteodată — a simțit unde era adevărul, astfel încât cu prilejul alegerilor generale nu s'a sfiit a declara : „ Noi nu votăm pentru liberali, ci pentru Ion Duca, fiindcă este singurul cinstit și că avem toată încrederea în aptitudinile sale, neîncercate până acuma la cârma Țării ! ".

La depunerea listelor de candidați, gardiștii s'au prezentat în întreaga Țară, ducând o campanie de-o violență și de-o rea credință ce depășea cu mult

---

** Vestita jurnalistă Geneviève Tabouis povestește următoarele în Amintirile ei: „L'Ambassadeur d'Allemagne à Paris(Roland Koester) me dit:'...ils voudraient (à Berlin) en finir avec la Roumanie, en particulier avec Titulescu, le fidèle alliè de Paris et de Londres...' Je l'interromps en disant: 'Mais croyez-vous que Berlin ait eu son mot a dire dans l'assassinat de Duca?'—Sans sourcillier Koester rèpond:'Peutêtre ont-ils juqé oue c'était nècessaire, mais j'en sais rien ..."*

Fig. 28 Cortegiul funebru pe Calea Victoriei

obişnuitele lupte electorale dela noi.

În faşa acestor sfidări, consiliul de miniştrii a discutat dacă trebuia să împiedece sau nu participarea gardiştilor la alegeri ; după aprinse discuţii s'a hotărît, în cele din urmă, ca dânşii să nu fie împiedecaţi, ceea ce fusese dela început şi punctul de vedere al primului ministru.

La acest consiliu însă, nu participase Titulescu, care a făcut a doua zi o adevărată scenă de isterie Tatălui meu — cum numai dânsul era în stare să le însceneze — ameninţând cu demisiunea sa din guvern dacă gardiştii nu vor fi excluşi dela alegeri. Consiliul întrunindu-se din nou, s'a luat hotărîrea ca Tatăl meu, dimpreună cu ministrul de externe să expună cazul Regelui.

Suveranul a tranşat discuţiunea în favoarea tezei lui Titulescu, al cărui argument principal era că dânsul nu putea să urmeze politica sa faţă de aliaţi, dacă Ţara ar tolera o anarchie gardistă. Totuşi, Carol II nu a vrut să şi ia răspunderea semnării decretului — „ fiind pericol de atentate " — ci a cerut un jurnal al consiliului de miniştrii. „ Foarte bine ", ar fi răspuns Ion Duca, „ prefer evident ca aceste atentate să fie îndreptate împotriva mea, decât împotriva Majestăţii Voastre ... ".

Şi astfel a iscălit decretul, printr'un jurnal al consiliului de miniştrii, ceeace a însemnat iscălirea propriei sale condamnări la moarte, căci din clipa aceea Garda de Fier, ce nu fusese la curent cu hotărîrea sa iniţială, a hotărît suprimarea lui.

Mai târziu s'a susţinut că asasinii ar fi acţionat independenţi de conducerea gărzii — faptul era inexact, după cum l-am aflat eu însumi în urma unei penibile explicaţii pe care am avut-o cu prietenul meu Viforeanu, care lucra cu dânşii, şi care mi-a mărturisit că, într'adevăr, anumite căpetenii gardiste erau perfect la curent cu cele ce se puneau la cale.

„ Subt pretextul că gardiştii erau în solda străinătăţii — mai cu seamă a Italiei — ", îmi spunea Viforeanu, „ persecuţiunile autorităţilor împotriva lor ajunseseră atât de departe, încât ne mai găsind altă cale de 'apărare', au lovit în acela care era in fruntea treburilor Ţării, în primul ministru ".

„ Să presupunem că argumentarea lor ar fi îndreptăţită " , i am spus, făcând o sforţare supra omenească de-a rămâne obiectiv, „ găseşti oare că pe cadavre se câştigă o cauză — dacă a lor se poate numi o cauză ! — sau că gloanţele au făcut vreodată dovada superiorităţii în luptele politice ?". Vrândnevrând a trebuit să recunoască dreptatea argumentării mele. „Dacă dânşii se socotesc azi într'adevăr salvatorii Ţării, altele erau căile de urmat spre a încerca să impună programul lor ...". Când Viforeanu a tăcut, am continuat cu întreaga amărăciune şi durere acumulate de atâtea luni : „ De-a onora un om care o viaţă întreagă s'a arătat un patriot înfocat, un om de-o admirabilă cinste, care a avut creditul său — pe lângă atâtea alte îndepliniri — mişcarea cooperatistă, reforma agrară şi care, prin prestigiul său intern şi extern avea de jucat un rol unic în politica României, este mai mult decât o crimă, este o monstruoasă prostie ! ".

Ca şi la început simţeam, atuncea, că adevărata tragedie a Tatălui meu era că Ţara noastră nu l-a meritat. Şi, ciudat lucru, chiar dânsul a întrebuinţat cuvinte similare faţă de prietenul său, jurnalistul Streitman, după ce a venit la putere : „ Să ştii că de azi încolo începe tragedia I.G.Duca ... "

Un alt martor, care a lăsat o zguduitoare descriere a climatului în care trebuia să trăiască Tatăl meu, în acele prime săptămâni de guvernare, a fost Constantin Xeni. „ Ce spui de Garda de Fier ? ", l-a întrebat dânsul cu două zile înainte de asasinare. „ Stai să-ţi arăt ce scrisori de ameninţare cu moartea mi-a trimes chiar Zizi Cantacuzino subt semnătură proprie ", i-a răspuns primul ministru. „ Iaca ceea ce primesc zilnic ... dar telefoanele ... dar soţia mea,săraca, ce primeşte ? " Când Xeni a dorit să ştie ce anume măsuri s'au luat, Tatăl meu a răspuns : „ Nu ştiu dacă s'au luat măsuri. Îmi este indiferent ce va fi cu persoana mea. Eram dator pentru salvarea Ţării să fac ceea ce am făcut. Am conştiinţa că mi-am îndeplinit datoria ...". Iar după o pauză a adăugat : „ Poate voi pieri, este riscul însărcinării de-a guverna ..."

Unii din colaboratorii săi, de altfel, mi-au spus că în ultima vreme dezvoltase un suveran dispreţ faţă de partidul său, iar pericolul ce îl pândea era limpede în mintea sa. Acelora care căutau a-l convinge de-a lua măsuri de pază, le răspundea fatalist : „ Nu scapi de ceeace îţi este scris, nici chiar Alexandru II al Rusiei nu şi-a putut înşela destinul, cu toată puterea formidabilă a poliţiei Ţariste."

Cu atât mai mare găseam deci, răspunderea guvernului, ce nu a făcut mai nimic spre a-l apăra de pericolul ce îl pândea la fiecare oră ; câteva zile abia înainte de moartea lui, Nadia a întrebat pe ministrul de Interne,Inculeţ, dacă luase precauţiunile cuvenite ; dânsul i-a răspuns afirmativ, adăogând că propria lui răspundere era în joc.

Grave complicităţi — în cari chiar palatul ar fi fost amestecat — au dat tare de bănuit, că, spre pildă, faptul că două zile înainte de atentat Puiu Dumitrescu, secretarul Regelui, ceruse ca siguranţa Sinaiei să fie trecută în mâinile lui, el care se ştia că subvenţiona mişcarea pentru a apăra pe Doamna Lupescu şi, printr'însa, indirect pe Monarch.

Multe, multe erau acuzaţiunile ce trebuiau să ascult în acele zile dureroase, spre a încerca să'mi fac o imagine cât mai precisă a situaţiunii.

*

Şi astfel a sosit ziua dramei.

În după amiaza de 29 Decemvrie Tatăl meu a călătorit spre Sinaia, în tovărăşia lui Marie Ştirbey-Costinescu şi a lui Dinu Brătianu ; ajuns la destinaţiune, i s'a făcut o manifestaţiune de simpatie în gară, unde s'a şi luat ultima lui fotografie.

La ora patru s'a suit direct la Peleş, unde a avut o întrevedere de două ore cu Regele, spre a'i desfăşura planul său de guvernare în urma marelui succes avut la alegeri, precum şi proectele sociale şi economice pe care le avea în vedere. Se pare că această ultimă audienţă ar fi fost extrem de cordială şi că înţelegerea între Monarch şi premier începea să fie mai apropiată.

Dela palat, Tatăl meu a plecat la villa Costinescu unde, mi-a povestit apoi Marie, a stat toată vremea la telefon spre a afla rezultatul alegerilor dela senat, întrerupt fiind numai de venirea a nenumăraţi prieteni politici.

La masă — ca şi în restul zilei, de altfel — a fost deosebit de bine dispus, glumind, povestind, făcând planuri pentru viitor. Trenul ce trebuia să-l înapo-

ieze la Bucureşti având însă întârziere din pricina zăpezilor, dânsul nu a coborît în gară decât puţin după ora zece, când cu toţii i-au urat mulţi ani fericiţi în preajma ajului 1934.

La gară, publicul i-a făcut o altă manifestaţiune de simpatie ieşind pe peron, împreună cu Constantin Vlahide şi Doctorul Costinescu, a zărit pe un domn Anghelovici, director de bancă ; întorcându-se puţin, cu mâna întinsă spre a-i da bună seara, asasinul care îl urmărise l-a apucat de-odată de guler şi i-a tras trei gloanţe în ceafă, iar când s'a prăbuşit, încă alte două în spate.

Sfârşitul a fost fulgerător şi, în plus, nici o clipă nu a avut viziunea morţii — astfel dorise întotdeauna să moară.

Când a fost dus în salonul gării şi culcat pe o canapea, s'a constatat că îşi dăduse sufletul. Cu un automobil trimes de Rege a fost transportat la Peleş unde corpul a fost depus în aşa-numita odaie galbenă, de musafiri.

După crima, unul din complici — căci erau trei la număr — a aruncat o petardă ce a rănit uşor pe Costinescu şi pe Vlahide ; asasinul a fost însă prins, iar ceilalţi a doua zi.

O oră mai târziu, Unchiul meu Grigore urmat de mătuşa mea Gabriella şi însoţit de Doctorul Anghelescu — care trebuia să fie numit, în mod provizoriu prim ministru — au plecat în tren special la Sinaia.

Regele, care depusese primele flori pe patul mortuar, nu a socotit însă nimerit să iasă întruîntâmpinarea a lor mei, nici în dimineaţa următoare, când văduva primului său ministru asasinat a intrat în casa lui.

La aflarea atentatului in capitala, mi s'a spus ca cetaţenii au parăsit sălile de spectacol şi restaurantele, că necunoscuţii se interpelau pe străzi şi în localuri, spre a se îndrepta apoi către redacţiunile ziarelor, pentru a avea confirmarea crimei. Încă azi, atâţia ani după această moarte, mai întâlnesc compatrioţi care ţin să-mi povestească „ cum au aflat vestea în aceea tragică noapte ". A fost, cum îmi spunea o prietenă, ca şi cum fiecare familie s'ar fi socotit direct lovită.

Când trenul mortuar aştepta în gara Sinaia, a doua zi, Radu Polizu — un simpatic netot, frate vitreg al Ninei Duca — a tras mai multe gloanţe în ucigaşul care era păzit într'o magazie, fără însă a-i nimeri — o patetică şi inutilă manifestaţiune, care nu a avut nici chiar darul să reuşească.

Ziarele scriau că nu numai poporul, dar chiar soldaţii cari se aflau în poziţiunea de drepţi au fost văzuţi plângând prin gările în care trenul funebru se oprea câteva clipe, iar la Bucureşti două sute de mii de oameni mărgineau străzile parcurse de cortegiu.

Corpul a fost expus trei zile la Atheneul Român, în mijlocul unei mări de coroane, mătuşa mea Gabriella depunând pe sicriu, în numele meu, o mână de trandafiri galbeni.

Zeci de mii de oameni au defilat neîntreupt, printre ei mulţi ţărani cari, cu lacrimi în ochi aduceau câte o floare.

Înmormântarea a avut loc în ziua de 2 Ianuarie 1934, în mijlocul unei enorme afluente, slujbele şi cuvântările ţinându-se lanţ, cum este neomenosul obicei în astfel de ceremonii oficiale. Suveranul Ţării nu a asistat la funeralii, trimiţând doar pe fratele său Neculae, spre a-l reprezenta.

Dela ora patru după amiaza, Ion Duca odihnea provizoriu în capela cimitirului dela Bellu, în aşteptarea primăverei şi a înapoierei mele din Japonia.

*

După asasinat, guvernul şi-a pierdut colectiv capul, cum era de altfel uşor de înţeles. Doctorul Angelescu de-o parte, şi Tătărescu şi Franessovici pe de alta, nu au avut — odată desmeticiţi — decât gândul de- a prelua dânşii succesiunea. În trenul în care cel dintâiu se suise dimpreună cu ai mei în noaptea crimei, nu ar fi găsit nici chiar un singur cuvânt de mângâiere pentru dânşii, iar atitudinea sa, odată sosit la Sinaia,a fost de aşa natură, încât nu îmi venea să cred că un om normal de civilizat să se poată astfel purta într'o atât de dramatică împrejurare.

Am spus că Tătărescu a fost însărcinat în cele din urmă de Suveran să preia succesiunea Tatălui meu, după scurtul interimat al Doctorului Angelescu. Din păcate, noul cabinet a manevrat atât de lamentabil, încât acest asasinat ce ar fi putut să constituie o serioasă lovitură pentru Garda de Fier, a însemnat dimpotrivă un strălucit succes pentru dânsa.

Felul în care s'a procedat la arestări, înjghebarea procesului ce a tărăgănit săptămâni de zile, alegerea judecătorilor militari cari erau mai toţi simpatizanţi gardişti, au fost atâtea dovezi ale nemaipomenitei slăbiciuni a guvernului.

În sala în care s'a desfăşurat procesul lumea vibra pentru gardişti, iar implicaţii primeau prietenii lor în închisoare, ca la dânşii acasă. Până la ultimul moment, Generalul Uica, ministrul de război, a declarat că o mare parte a inculpaţilor vor fi condamnaţi, în ciuda faptului că însăşi comisarul regal — ca acuzator — a vorbit aproape în favoarea acuzaţilor.

Ofiţeri mi-au declarat că Regele trimisese o listă a acelora cari urmau să fie condamnaţi şi ce fusese pre-stabilită de dânsul ; dar când Unchiul meu George Moruzi, s'a prezentat în audienţă, în numele camarazilor săi spre a avea confirmarea acestui fapt, Suveranul a negat realitatea.

Achitările au fost primite fără nici o reacţiune vizibilă de către partid, şi în toată liniştea de către guvern — astfel de mare era teama lor de represalii.

Mie însumi mi s'a afirmat că in dosarele instrucţiunii nu s'a mai găsit o singură hârtie prin care să se poată dovedi negru pe alb vinovăţia Gărzii de Fier, cu toate că era bine cunoscut că acestea au existat, dispărând la momentul oportun.

Nu era deci de mirare că reacţiunile mele să fi fost acelea pe care le-am descris mai sus.

*

Cu atât mai adânc am fost mişcat şi încurajat de atitudinea acelor tineri cari se aflau în fruntea „ Grupării Intelectuale I.G.Duca ", de activităţile căreia Tatăl meu se ocupase foarte de aproape.

Poftit să-i întâlnesc, am făcut un aspru rechizitoriu al guvernului, precum şi al partidului liberal. Am fost ascultat într'o adâncă tăcere, apoi, după o scurtă pauză, mi-au dat dreptate, mărturisindu-mi că au rămas cu desăvârşire pierduţi dela moartea Tatălui meu, şi că acuma nu cer decât să aibe un nou program, un alt drapel.

Întrebându-i dacă mă puteam bizui pe dânşii, în unanimitate mi-au răspuns, fără nici o îndoială, adăogând că dacă nu aşi fi hotărît să plec din Ţară, m'ar fi ales drept preşedintele lor. Măgulit, i-am asigurat că îmi voi aminti de făgăduiala lor, în ziua în care aşi avea — poate — nevoie de dânşii.

În acelaşi timp i-am informat că vărul meu Matei Ghika va păstra legătura cu ei în numele meu.

Într'adevăr, un alt factor răsărise între timp, un factor al cărui însemnătate nu eram încă în măsură a o cântări, dar care mi-a mers drept la inimă, în acele zile deja atât de încărcate cu mari emoţii.

Am menţionat că în ziua înmormântării de la Urşani un grup de studenţi, în majoritate membrii ai facultăţii de teologie din Bucureşti, a venit să mă întâlnească la Măldăreşti. Cum mi-au făcut atuncea o foarte bună impresie, rămăsese înţeles să ne vedem din nou în capitală.

O săptămână mai târziu au venit la mine acasă şi, după oarecari şovăieli, m'au informat că o mână de tineri au hotărît sa răzbune moartea Tatălui meu, formând în acest scop un partid cu un program ale cărui puncte esenţile erau distrugerea Gărzii de Fier, epuraţiunea politică a României şi înjghebarea unei cuprinzătoare organizaţiuni democratice „ pentru reînălţarea şi reînvierea Ţării ".

Le-am răspuns că nu puteam decât să fiu mişcat constatând că, în sfârşit, tinereţea reacţiona, dar că în ciuda bunelor sentimente exprimate, punctele lor de program mi se păreau încă prea nebuloase, prea puţin concrete.

„ Noi nu am făcut decât să vă schiţăm viitorul nostru program de activitate, ce urmează să fie dezvoltat de acela care va fi în curând şeful organizării ... " „ Care va fi ...? „ Care veţi fi evident Dumneavoastră ... "

Mirat de neaşteptatul propunerii lor, le-am mulţumit pentru marea cinste, dar i-am asigurat că nu mă socoteam de loc indicat pentru a mânui o asemenea mişcare. Vii discuţii s'au încins pe această temă, eu ajungând cu încetul la convingerea că aveam de-a face, desigur, cu oameni sinceri, dar încă din cale afară de necopţi.

Când băeţii şi-au dat seama că nu doream să mă las atras de dânşii pe un teren atât de nelămurit, mi-au dezvăluit, în cele din urmă, că pentru motive de disciplină nu îmi vorbiseră încă de actualul lor conducător.

Amuzat de aceste procedee, oarecum copilăreşti, dar şi curios de-a cunoaşte anonima lor căpetenie, m'am întâlnit a doua zi cu un băiat care vorbea cu un puternic accent rusesc, fiind de fel din Basarabia ; dânsul studiase la academia de comerţ şi intrase în partidul liberal în urma admiraţiunii ce o purta lui Ion Duca.

Activ în mişcările studenţeşti, a fost un aprig duşman al Gărzii de Fier, iar după asasinatul de la Sinaia a socotit ca o sfântă datorie de-a răzbuna această moarte. De aci a pus bazele acestei grupări ce număra peste o sută de membrii, şi pe care dânsul spunea că se putea bizui „ oricum şi oricând ".

„ De aceea, după ce ne-am informat despre persoana Dv., am hotărît că eraţi singurul menit a ne conduce, ca o datorie morală faţă de această mişcare inspirată de sacrificiul sângeros al lui Ion Duca ".

„ Îţi spun şi Dumitale ceea ce am spus ziua trecută băeţilor : sunt mişcat şi recunoscător de propunerea voastră, dar vă datorez vouă ca şi mie însumi

Fig. 29 Cu Nadia şi unchiul meu Grigore la Urşani

de-a vă vorbi cu cea mai desăvârşită sinceritate ". ın răspuns. „ Nu doresc cu nici un preţ să primesc o asemenea însărcinare subt impulsul emoţiei prezente, sau a unei vanităţi trecătoare ". I'am vorbit apoi de toate motivele, în virtutea cărora nu mă socoteam la înălţime spre a prelua o astfel de misiune . „ Dacă pe d(ı) parte socot că,într'adevăr,faţă de memoria Tatălui meu,este de datoria mea să vă dau cel puţin un concurs moral, nu mă pot avânta, pe d( ) altă altă parte, într'o mişcare pentru care tare mă îndoiesc să am temperamentul cuvenit ..."

Lungi au fost argumentele,pentru şi contra, până ce tânărul a conclus. , „ Înţeleg. Dar nu veţi pleca înainte ca sâmburele organizaţiunii să fie format pe o bază solidă; vreme de doi-trei ani noi vom continua să lucrăm pe subt mână, iar când totul va fi pregătit vă vom anunţa, şi vă veţi înapoia din străinătate. Atuncea abia vom porni marea noastră ofensivă în Ţara întreagă ..."

Bietul băiat era atât de convins, serios, de temeinic, de calm, de ponderat în lunga sa argumentare, încât m'am trezit deodată primind aproape împotriva voinţei mele această însărcinare. „ Nu am nevoie să adaog că numele Dv. nu va fi niciodată menţionat, la momentul oportun însă veţi apare conform hotărîrii noastre."

Puţine zile mai târziu am avut o altă întâlnire cu băeţii şi, odată mai mult am fost impresionat de cinstitul lor entuziasm şi de emoţiunea lor reţinută, dar iarăşi nu mă puteam opri a-i găsi totuşi insuficient de realişti. Cât despre căpetenia lor, el s'a dovedit până la urmă un bun organizator, nelipsit de bun simţ, bucurându-se de multă autoritate, fără îndoială curajos, deosebit de şiret şi având o extraordinară încredere în dreptatea cauzei lor, încredere aliată cu un oarecare misticism, ce dădea o calitate de nebulozitate procesului său de gândire.

Atât Matei Ghika cât şi vechiul meu coleg şi prieten Bodo Seber, m'au însoţit la întrunirile şi întrevederile pe care le-am avut, şi amândoi au împărtăşit reacţiunile mele.

După reînoite întâlniri şi discuţiuni s'au pus în sfârşit bazele unui prim plan de campanie, Matei şi cu mine dăruind fiecare câte o sută de mii de lei pentru primele cheltuieli, totul urmând a fi învăluit în cel mai deplin secret.

Împlinindu-se în ziua de 29 Iunie şase luni dela moartea Tatălui meu, s'a organizat un mare părăstas la Urşani. Cu acest prilej, cincisprezece dintre băieţi hotărîseră să vină spre a face un jurământ solemn şi tăinuit la mormânt;în seara în care trebuiau să sosească i'am aşteptat trei ore la biserică,în pronaosul căreia se aşezase tocmai o frumoasă piatră de marmură albă,pe care se săpase :

Ion Gheorghe Duca
1881 – 1933
Preşedinte al Consiliului de Miniştrii
căzut în slujba Ţării
la 29 Decemvrie 1933

Lungi şi neuitate ore am petrecut orânduind florile, sau cugetând în faţa admirabilei vederi, pe când razele apusului luminau mormântul, jucându-se cu petalele trandafirilor roşii.

Când am intrat a doua zi de dimineaţă cu Nadia în biserica ticsită de oameni, a început monotona slujbă, când deodată s'a ridicat triumfător corul

Fig. 30 Slujba înainte de coborîrea sicriului în biserică

băieţilor „ mei " sosiţi, în sfârşit, după o serie de pane a maşinei închiriate cu care veniseră tocmai dela Bucureşti. Un val de emoţie m'a cuprins ştiind că au fost fideli întâlnirei noastre — şi azi mai aud izbucnirea tinerească a vocilor, ca o trâmbiţă a judecăţii de apoi.

În aceeaşi după amiază, însoţit de Matei şi de tinerii seminarişti, m'am înapoiat la Urşani, unde odată sosiţi, am ferecat uşa bisericii, şi orânduindu-ne în jurul mormântului, căpetenia lor a dat cetire textului legământului compus de mine, cu ajutorul mai multor ciorne ce îmi fuseseră supuse.

Cu glas tare, repetând în cor cuvintele, băieţii s'au prins astfel : „Jurăm în faţa mormântului lui Ion Gheorghe Duca, căzut jertfă în slujba Ţării : 1/ că vom răzbuna moartea sa prin metode demne de dânsul, păstrând vie şi într'un nimic atinsă memoria lui; 2/ că vom lupta oricând, oricum şi oriunde, împotriva duşmanilor Ţării, din afară, ca şi dinlăuntru; 3/ că vom lucra fără preget la desăvârşirea morală şi materială a României, prin muncă, cinste, ordine şi patriotism constructiv,şi, 4/ că ne vom supune neclintiţi şefului nostru Gheorghe Ion Duca. Aşa să ne ajute Dumnezeu ".

Dinadins nu pusesem numele meu în formula de jurământ, dânşii l-a adăogat însă la ultimul moment, ceeace fără îndoială m'a mişcat mult.

Mă uitam la tinerii mei în timpul legământului : unii priveau ţintă mormântul, alţii pe tânărul Basarabean, iar alţii pe mine, cu o convingere şi o intensitate ce erau adevărat zguduitoare. A urmat apoi o mare tăcere, după care mi-am luat un ultim rămas bun dela mormânt, am descuiat uşa şi am păşit iarăşi în soare. Ceva începuse — poate — dar ce anume ?

*

Concomitent cu aceste întâlniri, convorbiri şi neaşteptate întorsături, trebuiam să hotărăsc ce cale va lua viitorul meu diplomatic, din clipa în care hotărîsem să nu rămân în Ţară, spre uşurarea multora, fără îndoială.

Titulescu îmi spusese doar că puteam obţine orice post în străinătate, dânsul „ocupându-se de acuma de viitorul meu ".

Puţin după întrevederea noastră, a avut loc vizita oficială a Ministrului Afacerilor Străine Polonez,Beck, urmată de aceea a colegului său Turc, Tewfik-Rushi Bey ; pe neaşteptate marele nostru european a părăsit Ţara cu acesta din urmă, spre a-l însoţi la Belgrad, în Franţa şi la Geneva.

Între timp, Unchiul meu Grigore insista să cer postul dela Londra, cu toate că dorinţa mea iniţială fusese de-a mă duce în America de Sud. Am ajuns prin urmare la compromisul de-a solicita Anglia întâi, şi Brazilia apoi.

Pe când ne aflam în aşteptarea lui Titulescu, Regele a declarat din senin o criză ministerială ; nimeni nu pricepea pentru care motive, dar oamenii politici bănuiau odată mai mult că Suveranul urmărea planul său iniţial de-a învrăjbi partidele şi disidentele din sânul acestora, în speranţa de-a rămâne singur arbitru al situaţiunii, în chip de dictator neoficial al ţării Româneşti.

Criza a fost curând rezolvată , tot cu liberalii la putere evident, Tătărescu începând lunga sa carieră de slugă plecată monarchului său, cariera ce trebuia să-l ducă mai târziu la compromisuri nedemne atât de inteligentă, cât şi realele sale capacităţi.

Spre mulţumirea mea am aflat că Titulescu nu era în măsură a'mi da pos-

Fig. 31 Castelul Sonnberg al Arhiducilor Austriei

tul dela Londra — care făcea parte din legaţiunile rezervate personal Regelui — dar îmi oferea orice alt post în Europa. De aceea, la întoarcerea sa din străinătate,în primele zile ale lui Iunie cu " succesul " proaspetei recunoaşteri a Sovietelor în buzunar — recunoaştere ce era menită a tranşa litigiul recunoaşterei Basarabiei conform iluziunilor pe care şi le făcea — la înapoierea lui zic, am mers din nou la dânsul.

Îndelung şi volubil mi-a vorbit de problema rusească, întrebându-mă apoi ce hotărîre am luat ; când i'am răspuns că alesesem Rio-de-Janeiro, a insistat să mă duc la Paris, la Berlin, sau la Roma, „ cu toate că ", a adăugat, „ să ştii dela mine că Italienii l-au ucis pe Tatăl tău ! "

Când am refuzat hotărît sugestiunile lui, a propus să mă trimeată însărcinat de afaceri în Chili, ceea ce din nou nu am primit, spunând că nu prea aveam „ mutra de chargé d'affaires ! " Titulescu s'a crucit în faţa încăpăţânărei mele, şi, în cele din urmă a fost silit să cedeze, numindu-mă secretar al legaţiunii noastre în Brazilia.

Pentru mine personal a fost un mic triumf, fiindcă mă gândisem la posibilitatea acestui post de când mă înapoiasem din Statele Unite; motivul acestei preferinţe era dublu : întâi fiindcă doream să cunosc o altă regiune a lumii înainte de-a mă concentra asupra Europei şi, apoi, ocupând un post în care socoteam că nu eram să fiu din cale afară de ocupat, era, să fiu în măsură a'mi vedea liniştit de planurile mele ce erau orientate în alte direcţii.

*

Puţin înainte de-a părăsi Ţara, pentru meleaguri din nou atât de îndepărtate, am mers cu Seber la Sinaia spre a privi locul asasinatului — o stofă neagră, aşezată pe piatra peronului, înconjurată de patru mici stâlpi legaţi cu fier şi luminaţi de-o candelă aprinsă, indicau punctul precis în care avusese loc crima.

Şeful gării mi-a arătat canapeaua acoperită cu catifea roşie din salonaşul său, pe care corpul a rămas întins până ce o maşină a palatului l-a ridicat spre a-l transporta la Peleş. De acolo m'am suit la Castel, unde am fost introdus în odaia galbenă, în care rămăşiţele pământeşti au rămas până a doua zi.

„ Vedeţi şi Dv. " îmi spunea intendentul palatului, cu o ciudată lipsă de tact, „ vedeţi şi Dv. aceste pete pe covor : ne-a fost imposibil să le scoatem, căci Doamne, cât de mult sânge a pierdut Domnul Prim Ministru ... !". „ Da ", i am răspuns, încet, „ era foarte sănătos ... "

În ajunul plecării din Bucureşti, un tren special a dus familia, guvernul, parlamentari şi prieteni la ceremonia dezvelirii plăcii puse pe zidul din faţa locului nenorocirii. Când a căzut la pământ draperia neagră trasă de Tătărescu şi Dinu Brătianu, Archimandritul care era în fruntea unui sobor de preoţi, a binecuvântat marmora comemorativă spunând Ion Ghika, în loc de Ion Duca — tot bine că a rămas în cadrul familiei, îmi spuneam cu un trist surâs.

Părăsind în sfârşit Bucureştii la 6 Iulie — după ce fusesem fără nici o îndoială înconjurat cu o aproape unanimă dragoste, înţelegere şi căldură — eram din nou cuprins de-o mare oboseală fizică, dar moralmente socoteam că revenisem la un normal aproximativ.

„ Mă pregătesc acuma pentru un nou capitol de viaţă ", scriam în caietul al nouăsprezecelea al Cronicii mele, „ existenţa fiind TOTUŞI surprinzător de interesantă ... ".

CAPITOLUL OPT

1934 – 1937

Am părăsit România în dimineaţa de 7 Iulie 1934, făcând o primă escală în Austria, unde trebuiam să fiu două zile musafirul Archiducesei noastre.

Când avionul liniei Air France şi-a luat zborul în zorii luminoşi, după un ultim rămas bun de la ai mei, cât şi de la prietenii cari avuseseră curajul a mă însoţi atât de departe la aeroport, am fost cuprins de o adâncă emoţiune gândindu-mă că pentru prima oară plecam peste continente şi oceane fără ca Tatăl meu să fi fost alături de mine în ora despărţirii – şi simţământul fugar de singurătate m'a atins din nou, ca în aceea clipă în care aflasem la Tokio tragedia noastră.

Vizita la Sonnberg fusese hotărîtă încă din primăvară, când Principesa Ileana îmi trimisese o scrisoare pe „ Mauretania ", prin care îmi propunea acest popas în Aprilie sau, mai târziu, în vară.

„ Mi-am cumpărat un minunat castel datând din secolul al XV-lea ", îmi scria, „ dar cu tot confortul modern ; este plin de soare şi de lumină, are un întins parc şi un teren de aterisaj – sunt sigură că îţi va place aci ".

Când zburam încă la o mare altitudine deasupra Ungariei, Arhiducele Anton mi-a trimis prin radio un mesaj spre a'mi anunţa că la Aspern să fiu pregătit „ für weitere Reise ", adică în minusculul său avion până la moşie . Pe vremea aceea suferеam încă deseori de răul aerului – un rău ce m'a părăsit cu desăvârşire mai târziu – de aceea eram tare îndoit când am debarcat la Viena unde m'a primit tânărul Principe în costum Tirolez.

„ Vino, te ajut să-ţi duc bagajul în Puss-Moth-ul meu ! " mi-a spus amuzat de halul în care mă aflam ; şi astfel, sărind din gol de aer în gol de aer am ajuns mai mult mort decât viu – dar cu un surâs eroic – spre a fi întâmpinat de veselele urări ale stăpânei casei.

După crizele mele în ultimele două luni jumătate la Bucureşti, insula de fericire care era căminul tinerii perechi din Sudul Austriei, era exact ceea ce aveam nevoie în ajunul unei noi aventuri. Totul la Sonnberg era pace, căldură, afecţiune şi înţelegere, într'un ritm de burgheză potoleală.

Decorul înconjurător era frumos, chiar impunător aşi spune ; castelul clădit în vremea domniei Mariei-Thereze cuprindea mai bine de patruzeci de odăi, în parte boltite, cu ferestre late şi uşi solide. O aripă era hărăzită Reginei care şi'o orânduise cu gust şi fantezie, „ căci dacă s'ar întâmpla ceva în România, Mama să aibe cel puţin colţul ei la Sonnberg ", mă lămurea fiica ei.

În aceea vară încăperile stăpânilor cât şi saloanele şi sufrageriile erau in-

complect mobilate, dar formau în totalitaea lor o instalaţiune nespus de atrăgătoare. Arhiducesa nu mi-a cruţat un singur amănunt, ducându-mă din vârful turnului în beciurile arcuite ; grădinile înconjurate de un larg canal cu apă erau încă neîngrijite, iar mari alei de pomi şi pajişti verzi se aliniau în jur.

Lungi au fost dialogurile noastre, fie în parcul unde micul Ştefan se juca şi blonda Minola născută în Decemvrie dormea în căruciorul ei ; ori în vastele fotolii acoperite cu cretone din salonul mare.

Arhiducesa şi începuse a se interesa de evenimentele politice din ţara ei de adopţiune, urmând de aproape posibilităţile unei eventuale restauraţiuni Habsburgice, pe care membrii fostei dinastii o prevedeau cu o matematică siguranţă, în caracteristica lor miopie. Dânsa se înapoiase tocmai din Belgia, unde se plecase pentru prima oară, ca Arhiducesă de Austria, în faţa tânărului „ Împărat " Otto şi a mamei sale, veşnic îndoliata, Împărăteasa Zitta.

Firea ei activă prevedea deja nenumărate posibilităţi de viitor, de aceea omagiile ce i se aduceau în anumite cercuri Austriace nu erau menite a-i displace. Când după două zile jumătatea Arhiducii m'au dus cu maşina lor la Viena spre a putea lua trenul de noapte către Italia, am poposit câteva ore la prieteni comuni în plin centru monarchic, unde contesele şi baroanele se succedau făcând reverenţele de rigoare, iar o fostă metresă încă frumoasă şi acoperită cu scule ale unui Archiduce de mult trecut în lumea celor drepţi, a spus Principesei noastre cu un surâs încântat : „ Ach, wie kann man denn so jung und schön sein ! "

A fost o fericită prolegomena a lungului meu drum spre continentul Sud American.

*

Am petrecut ultimele două zile europene la Triest făcând lungi circuite cu maşina, spre a descoperi pitoreasca coastă a Adriaticei. Fascismul agresiv ce domnea de aproape douăzeci-şi-doi de ani îşi aşternea obraznic dictatorialele formule de propagandă pe ziduri şi balcoane, dar se manifesta şi printr'o febră constructivă ce nu era lipsită nici de grandoare, nici de armonie.

Fără îndoială că am făcut şi un pelerinagiu la Miramare, acel castel alb crenelat aşezat atât de frumos la marginea marei albastre, ce fusese pe vremuri reşedinţa tragicei perechi imperiale, Maximilian şi Carlotta a Mexicului, cari au plătit atât de crunt un vis de mărire efemeră în secolul trecut.

La 12 Iulie m'am îmbarcat pe atrăgătoarea „ Neptunia " a liniei Cosulich, ce trebuia să mă ducă, în două săptămâni de plăcută navigaţiune, până la Rio de Janeiro.

La Neapole revăd statuiele romane, bronzurile dela Pompei şi Herculaneum, marmurele Palatului Farnese, precum şi sălile de pictură ce nu le cercetasem deajuns în 1930 — a fost un melancolic rămas bun dela această clocotitoare Europă pe care nu am mai putut-o revedea vreme de cinci ani, până în ajunul celui de-al doilea război mondial.

O escală ce m'a fascinat a doua zi a fost Algerul franco-arab, ce mi-a dezvăluit o imagine a Africii de Nord pe care nu o cunoşteam în Egipt. Rareori îmi fusese dat să cercetez un cartier mai violent pitoresc ca acea Kasbah, de atâtea ori senzaţional şi ieftin răstălmăcită în filme şi romane de senzaţie.

Fig. 32 Arhiducesa Ileana cu Ştefan şi Minola la Sonnberg în vara lui 1934

Realitatea mi s'a părut mai uimitoare ca orişice ficţiune — stradele înguste şi, la diferite niveluri mărginite cu case în etaje, uşi, ferestre şi balcoane strâmbe, un întunerec ciuruit de lămpi chioare şi pete de lumină nesigure, pe ziduri leproase, pavajii grosolane şi canale de apă murdare.

Femei de toate dimensiunile, vârstele şi volumele, vopsite ca în teatrele de mahala, mai mult goale decât îmbrăcate, şi mai mult patetice decât respingătoare, te interpelau pe pragul uşilor, ori îţi făceau un semn discret după o perdea cârpită, sau o uşă şchioapă întredeschisă. Unele fumau cu o vrută indiferenţă, altele se tolăneau pe paturi concave, în cămăruţe cu un lavabo, un scaun, o masă. La intrarea stabilimentelor păzea o cerberă buhăită — de ce oare nu exista patroane slabe de bordel, mă întrebam ? — care te măsurau placid sau cu severitate.

La câte un colţ de stradă, marinari şi Algerieni se înghionteau în cafenele afumate, bând, înjurând, cântând sau îndopându-se cu cus-cus. Bărbaţi păroşi, în turbane şi burnous late, circulau în şoapte, trecând grăbiţi în faţa băilor publice, acoperite cu faianţă colorată.

Sute de credincioşi făceau mătăniile prescrise, scăldaţi în lumina aurie a unei moschee cu ziduri albe ; alături, un anticar îmi arăta manuscrise persane, arme algeriene, covoare orientale. Apoi, earăşi umbrele dramatice ce tăiau de-a-curmezişul uliţele în trepte ce se suiau şi se întretăiau într'un furnicar tot mai aiuritor de umanitate jerpelită ce se scurgea, se prelingea tăcută în opacul nopţii Africane.

Din nou am trecut Equatorul, regăsind tropicele părăsite în Asia doar de un an şi jumătate. Primele icoane Braziliene au răsărit din depărtare Pe un promontoriu foarte verde, cu palmieri înalţi şi răzleţi, o biserică în stil Portughez se profila pe cerul azuriu, iar mai departe o puzderie de căsuţe colorate, turtite, cu acoperişuri joase şi ondulate.

Sosim la Pernambuco şi ancorăm la cheiurile unde se înghesuiau negrii şi negrese, cari ofereau fructe tropicale, păsări sclipitoare, maimuţe caraghioase şi o sumedenie de nimicuri, pentru neîncrezătorii turişti.

Prima impresiune a oraşului, prin care m'a dus o maşină, ce suna îngrijorător a fierărie veche, era aceea a marelui număr de băştinaşi de toate nuanţele metisajului, pavajele cu desemnuri geometrice în pietricele albe şi negre, o generală desmăţare, un aer nedesluşit de colonie săracă, case înflorite cu balcoane murdare, lucrate cu fiare sucite şi răsucite.

Mai puternică a fost însă impresiunea de colonie neagră pe care am avut-o la escala următoare, făcută în oraşul mai civilizat şi impunător al Bahiei, ce era înfrumuseţat cu un număr surprinzător de biserici, versiunea Braziliană a baroque-ului „ flamboyant ".

Păgâne întruchipări de îngeri, sfinţi, archangeli, madone, ghirlande, flori, fructe, mai toate încărcate şi supraîncărcate cu aur, albastru sau alte culori, din care trăsneau parcă raze de lumină cerească, spre a înmărmuri pe bieţii muritori ce tremurau în faţa atotputerniciei catolicismului triumfător.

Încântat şi, oarecum nedumerit, am ajuns în zorii dimineţii de 12 Iulie în minunatul golf al Guanabarei, din care răsare alba capitală a republicii Braziliene. Era o luminoasă zi de soare, nu destul de limpede însă spre a lăsa privirea să hoinărească până pe culmile îndepărtate ce desăvârşeau priveliştea acestei minunate aşezări, una din cele mai vestite în lume.

Fig. 33 „Neptunia" mă duce din Trieste la Rio de Janeiro

Oceanul era lin şi de un albastru lăptos, ce părea să pregătească ochiul pentru verdele estompat al coastei ce se ridica din abureala dimineţii.

Răscolitele chipuri ale dealurilor stâncoşi şi ale coamelor la picioarele cărora se întindea, se încolăcea capitala, adoptau cele mai ciudate siluete, dela prea cunoscuta Căpăţână de Zahăr, la piscul lui Corcovado încununat de monumentala statue a lui Christos cu braţele răstignite, ca o cruce albă, pe albastrul cerului.

Era o panoramă croită în linii largi, curbe, întinse, legate măestru de sentinelele muntoase ce întrerupeau brusc această armonie tropicală, dându-i, în acelaşi timp, o înfăţişare de dramatică splendoare.

Spre a complecta supranaturalul acestei sosiri, nu intrasem încă bine în port când, pe deasupra capetelor noastre Zeppelinul ce făcea, atuncea regulat cursa între Europa şi America de Sud, venea masiv şi argintiu din Nordul indepărtat – sosirea MEA era, astfel, îndestulător de spectaculară spre a-mi vesti o şedere pe care o doream atât de însorită ca şi zorii acestei zile de toamnă, după calendarul antipozilor.

*

Când am ajuns, deci, în Statele Unite ale Braziliei, ce era numele oficial al acestei Republici Federale, Getulio Vargas era de aproape patru ani preşedintele autocrat al Ţării.

În ciuda micii sale staturi, nu avea în aparenţă complexul oamenilor mărunţi – căci era de-o înfăţişare mai mult modestă, ce nu lipsea însă de-o demnitate naturală. Se spunea de dânsul – ca mai târziu de Franco – că era un solitar, care nu se destăinuia nimănui, dar că subt aparenţele sale curtenitoare şi de emoţii stăpânite, se ascundea o mare abilitate, dublată de-o subtilă inteligenţă ; în plus, trecea drept a fi mai mult sever decât crud, chiar dacă ştia uneori să taie în carne vie cu o calculată brutalitate.

Vargas îşi pregătise lovitura de stat ce l-a adus la putere, în statul Rio Grande do Sul, al cărui guvernator era, în urma înfrângerii sale la alegerile preşedenţiale din 1930 ; de aceea, neprimindu-şi mandatul prin voinţa poporului, a ştiut să atragă încet, cu o egală iscusinţă clasa muncitoare, ca şi pe capitalişti, atât armata, ca şi anumite elemente de stânga.

De fapt, în politica internă tindea spre un regim nazisto-fascist, cu anumite principii asemănătoare New-Deal-ului Preşedintelui Roosevelt, pentru care se spunea că nutrea o mare admiraţiune.

În politica sa externă se îndrepta mai mult către puterile europeene fasciste decât spre Statele Unite, iar faţă de „ colegii " săi din America Latină manevra cu o echilibristică ce dădea întreaga măsură a şireteniei lui.

Cu toate că Vargas suprimase rând pe rând partidele politice, dânsul a avut originalitatea de-a nu îşi înjgheba un partid propriu ; conducător „ provizoriu " din ziua preluarii puterii, a fost ales definitiv preşedinte al ţării de către o constituantă, câteva zile după sosirea mea.

Cu puterea legislativă şi executivă în mâinile sale, Getulio Vargas a devenit – prin urmare – în vara anului 1934, stăpânul nedesminţit al acestei republici, în care mi-a fost sortit să trăesc mai bine de doi ani jumătate.

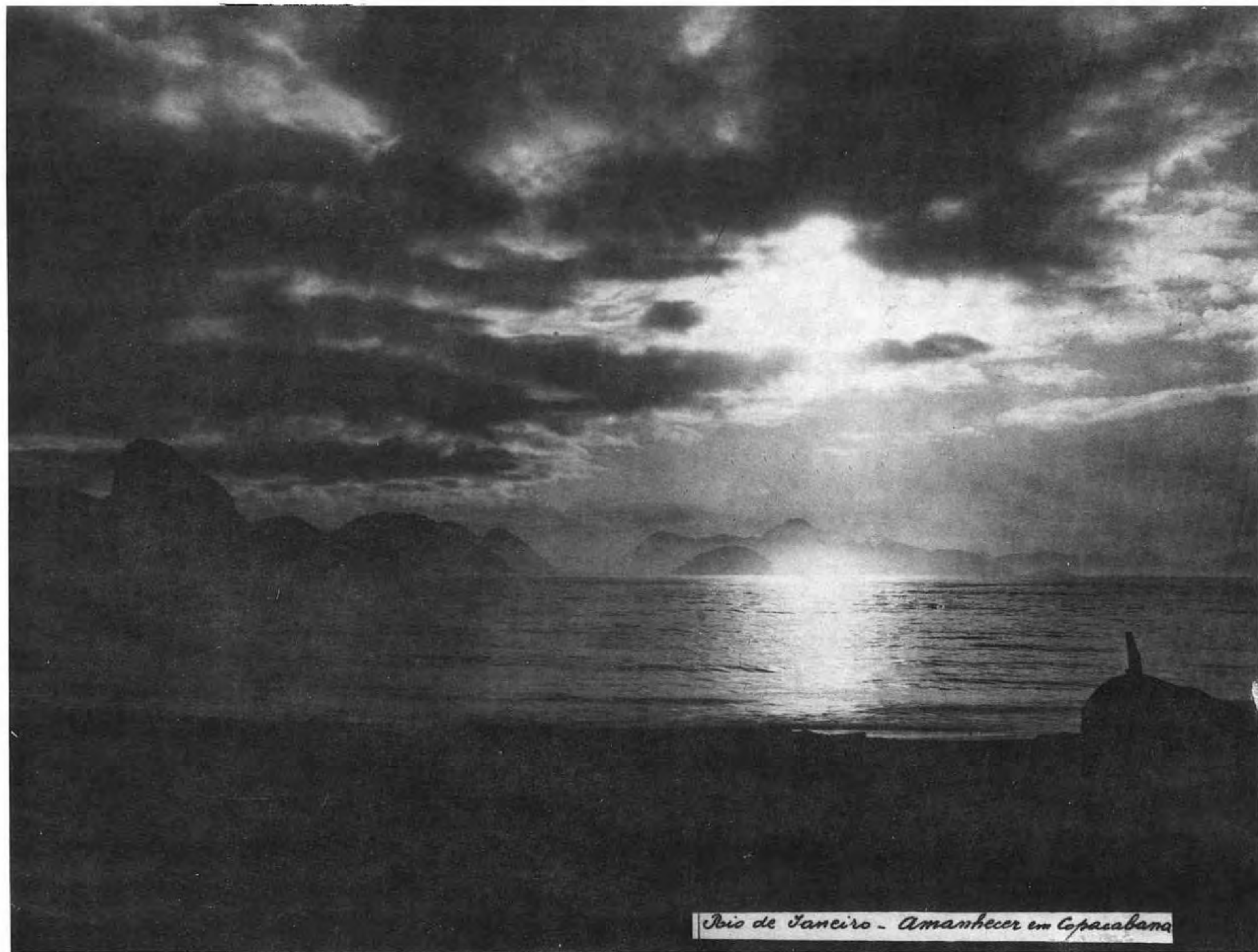

Fig. 34 Rio de Janeiro văzut din apartamentul meu

*

Nu voi putea niciodată să uit prima impresie de explozivă luminozitate când mi-a răsărit în faţă plaja dela Copacabana, ce se arcuia între munţii ciuntiţi şi largul Atlanticului. Era un fel de triumfătoare exuberanţă pe această coastă în semi-lună, ce m'a hotărît imediat să-mi caut o locuinţă chiar acolo, fără umbra vreunei îndoieli.

Noul meu şef, care m'a primit cu multă prietenie, era Alexandru Duiliu Zamfirescu — fiul vestitului nostru scriitor — pe care îl cunoşteam de mult, ca şi atrăgătoarea, eleganta, mucalita, dar oarecum rezervata sa soţie.

Frumos, închipuit, inteligent, muncitor, citit, lumesc şi de-o exagerată eleganţă, Alexandru Zamfirescu fusese de mult botezat „ catafale " de răutăcioşi, din pricina unei pompozităţi în vorbă şi în atitudini, ce nu se potrivea nici cu o sinceră spontaneitate, nici cu o veselie de craiu, ce-o descopereai cu surprindere când îl cunoşteai mai bine.

Constructiv în munca lui, putea fi deseori exagerat de tipicar, sau neaşteptat de indiferent, după toanele momentului şi nevoile treburilor.

Defectul ce mă supăra însă la acest om de lume — care nu avea deci nici o scuză spre a se înjosi astfel — era o uluitoare lipsă de caracter, lipsă ce, eram curând să descopăr, îl dusese până a se ploconi în faţa Doamnei Lupescu, spre a câştiga laudele lui Carol II.

Casa lor era de-o burgheză eleganţă, mesele şi primirile la care eram curând să asist, un amestec ciudat de boierie şi vag ciocoism, dar oamenii ce-i întâlneam la dânşii erau printre cei mai de frunte ai ţării şi ai corpului diplomatic local. Pe scurt, mă simţeam destul de bine în tovărăţia lor, cu atât mai vârtos cu cât buna creştere şi internaţionalismul de bun gust ai fiilor şi fetei lor mă încânta.

De altă calitate era însă consilierul lor,Neculae Mishu, fiul poliglotului boier care fusese ministrul palatului, un bărbat asupra păcatelor căruia este mai nimerit să nu mă întind după atâţia ani, dar ale cărui calităţi principale erau o frumoasă cultură şi un talent pentru tenis ce l-a adus până la finalele cupei Davis. „ Faţă de dânsul sunt întotdeauna împărţit între un simţământ de haz şi de exasperare ", notam în acele zile, „ cu toate că îmi dau osteneala de-a fi de-o scrupuloasă amabilitate ".

Ceilalţi funcţionari erau cu toţii buni muncitori şi prietenoşi colegi, chiar dacă unul dintre ei colecţiona câini, pisici şi maimuţe de cari se lăsa tiranizat cu o patetică slăbiciune, sau că cealalată a sfârşit prin a câştiga mai mult decât trecătoarea simpatie a ministrului.

Dar viaţa îmi surâdea din nou şi eram hotărît, odată mai mult, să profit cu nesaţ de tot ceeace mă înconjura, indiferent de slăbiciunile unora şi de nebădăile celorlalţi.

Cum misiunea noastră era relativ nouă şi Zamfirescu era un ambiţios, activităţile noastre zilnice se îndreptau în multe direcţiuni, dela nevoile coloniei române, la informaţiunile de ordin politic, şi dela un scrupulos raport de presă — una din însărcinările mele — la contacte economice şi financiare spre a încuraja raporturile pe acest plan ale ţărilor respective.

De aceea am descoperit curând şi cu o oarecare mirare că aveam deseori

Fig. 35 Personalul Legaţiunii Române la Rio strâns în jurul lui Alexandru Duiliu Zamfirescu

mai mult de lucru decât în cursul anilor petrecuţi la Washington.

Astfel mi-am şi croit, din primele săptămâni, un program zilnic ce mă satisfăcea şi interesa suficient spre a-mi prilejui un echilibru şi o mulţumire sufletească de care aveam încă o neîndoielnică nevoie

*

Trei luni am fost nevoit să locuesc mai mult decât modest într'un frumos hotel — „ ultima odaie de obţinut în capitală ", din pricina Argentinienilor şi Uruguayenilor cari inundau oraşul în acele săptămâni ale anului — hotel din care m'am mutat în Octomvrie la Copacabana, după cum hotărîsem din ziua sosirii.

Noul meu cămin mă mulţumea adânc, fiindcă se afla la etajul al cincilea al unei clădiri ce dădea chiar pe Avenida Atlantica ce urma curba golfului, cu o neasemuită vedere dela ferestrele şi balcoanele apartamentului.

Mobilele comandate, cât şi obiectele sosite din Tokio mi-au reconstituit şi la acele latitudini un frumos cadru de oarecare originalitate, ce făcea pe ceilalţi să spună — cu o amabilă exageraţiune, fără îndoială — că era unul din cele mai reuşite apartamente de diplomat burlac la Rio.

„ Cerul, marea, munţii îşi schimbau atât de des coloritul şi atmosfera ... " scriam în acele zile, „ încât par a mă afla continuu în faţa unei privelişti diferite ; în plus, orizontul este atât de larg, că pot avea în acelaşi timp spectacolul unei furtuni de-o parte şi acel al unui apus de soare, de cealalaltă — nu prididesc să o admir, pe lună, pe ploaie, la amurg, la răsărit ... "

Soarele intens mă deştepta de vreme dimineaţa, iar foşnetul continuu al valurilor mă adormea târziu seara — eram iarăşi fericit.

*

Dacă nu puteam să particip încă la serate din pricina doliului meu, luam totuşi parte la mese şi anumite recepţii, cu atât mai mult cu cât erau un bun prilej de-a face treptat cunoştinţa nu numai a noilor mei colegi dar mai cu seamă, a Brazilienilor „ carioca ", locuitorii capitalei.

Astfel am asistat puţin după sosirea mea la audienţa colectivă de prezentare a întregului corp diplomatic, după definitiva înscăunare a Preşedintelui Vargas la Palatul Guanabara. „ Saloanele de recepţie sunt destul de arătoase, cu ferestre şi uşi mari deschise pe lungi terase,umbrite de palmieri înfoiaţi ", observam cu curiozitate. „ Pe marea scară dela intrare se aflau înşiraţi elevii şcoalei militare,în uniformele lor roşii cu alb, iar pe pajiştile parcului înflorit cânta de zor o muzică militară. Getulio Vargas — un om scund, cu trăsături adânci şi oarecare prestanţă — ne-a primit înconjurat de întregul său cabinet, şi rareori am văzut oameni pe a căror faţă se citea mai lămurit cât de anoste şi inutile socoteau aceste strângeri de mâini protocolare ! ".

A doua zi ne-am prezentat din nou, in corpore, la prea frumosul Palat Itamaraty, Ministerul Afacerilor Străine, mobilat cu un gust impecabil, asemenea unei locuinţe boiereşti din veacul trecut. Domnul Macedo Soares, titularul departamentului avea o faţă blândă şi obosită, dublată de-o absentă curtenie. Apoi, după plecăciunile de rigoare, ne-am pregătit a primi pe Preşedintele Republicii Uruguayene, care venea în vizită oficială la Rio.

„Pe înserate am asistat, pe Avenida Rio Branco, la sosirea cortegiului ce trecea dela debarcader la Palatul Cattete, unde Gabriel Terra urma să fie găzduit. Amândoi preşedinţii mulţumeau cu gesturi largi poporului, ce abia se sinchisea de dânşii, aplaudându-i doar ici şi colo, cu indiferenţă. Garda călare prezenta un trist spectacol de desmăţare, dar motocicliştii dictatorului erau de-o meticuloasă eleganţă vestimentară. În nesfârşitul şir de maşini ce urma, nenumărate femei, aşa zis elegante, erau însoţite de oficiali, egal de gătiţi, cari, la rândul lor credeau că onorurile zilei li se adresau fiecăruia în parte ... La o uriaşă recepţie dată pentru cei doi preşedinţi, la arătosul cerc militar, am fost nevoit a asculta cu sfinţenie o lungă serie de cuvântări rostite cu înflăcărarea discursurilor electorale ... La opera unde s'a prezentat „ Turandot ", actorii erau îmbrăcaţi cu cea mai încântătoare fantezie : eroina părea picată dela Follies Bergeres, eroul era în Robin Hood, chinezoaicele în ceea cepărea un amestec de straie Siciliene şi Algeriene — dar vocile erau surprinzător de bune, iar aspectul sălii destul de elegant ".

Concomitent avusese loc un congres eucharistic la Buenos-Aires, la încheerea căruia am avut la Rio „ o invaziune de cardinali "

Cel dintâi sosit a fost Cardinalul Pacelli, care a fost primit cu onoruri suverane, după care i-am fost cu toţii prezentaţi, pe o copleşitoare căldură şi o înghesuială nebună, la Palatul Cattete. Viitorul Papa Pius XII avea o mare distincţiune, în ciuda urâţeniei şi excesivei sale sălbăticiuni şi, mărturisesc, că i-am sărutat inelul cu oarecare emoţiune, căci rar mi-a fost dat să văd mâini făcute parcă dinadins spre a binecuvânta — Greco nu ar fi putut să le croiască mai duhovnicesc. La o elegantă recepţie dată de ambasadorul Portugaliei, a cărui nevastă era cumsecadea şi tontuţa Domnişoară Capri,dela Galaţi,am admirat pe arătosul cardinal Lusitan ; iar la o provincială primire dată de Polonezi, pe cardinalul primat al republicei, care mi-a vorbit cu o neaşteptată bunătate de Tatăl meu.

Printre episcopii, archiepiscopii şi feluiţii monseniori mai mărunţi, cari mişunau în preajma prelaţilor de vază, se afla şi ruda noastră îndepărtată, pe care o cunoşteam din copilărie, şi care era protonotarul apostolic Wladimir Ghika, fratele fostului titular al Palatului Sturdza.

Prea ortodocşii membrii ai familiei îl judecaseră drept un fel de trădător al religiei sale strămoşeşti, eu însă socoteam că era dreptul fiecăruia să adopte credinţa sau secta ce îl satisfăcea mai adânc, cu condiţiunea să fie rezultatul unei puternice convingeri interioare. Wladimir Ghika a fost o frumoasă figură a bisericilor noastre, căci a acţionat pe ambele tărâmuri, cu o abnegaţiune şi un spirit de sacrificiu ce l-au dus, în cele din urmă, la o moarte de adevărat martir, în temniţele comuniste din Ţară.

Îl întâlnisem şi în anul dinainte la Tokio, unde venise să organizeze ceea ce trebuia să fie primul Carmel în Japonia, şi cu acest prilej se şoptise că săvârşise „ o adevărată minune ", tratând o fată paralizată „ în văzul tuturor ". Personal eram însă destul de sceptic de puterile sale tămăduitoare căci — pe drept sau pe nedrept — mi se părea încă prea lumesc în acele timpuri pentru asemenea miracole, şi nici nu eram convins că poseda aceea umilinţă pe care o asociam cu convertiţii cari trecuseră prin mari zbuciume sufleteşti.

Atât la Tokio cât şi la Rio avusesem dialoguri cu dânsul şi, dacă în Orient

mă întărâtaseră sforăriile prea aparente ale argumentărilor sale, în Brazilia a ştiut să mă atingă — şi deci să mă mişte — vorbindu-mi despre Tatăl meu cu o o subtilă şi intensă elocinţă.

Încercările de prozelitism îmi displăceau însă adânc, ca şi ceea ce socoteam a fi o lipsă de simplitate şi sinceritate ce mă izbeau regulat ; cu toate acestea, simţeam că dacă şi-ar fi dat o adevărată osteneală, aşi fi putut cădea poate subt influenţa sa, căci eram încă tare vulnerabil din pricina tragediei prin care trecusem. Nu mi-a fost însă dat nici atuncea, nici mai târziu să intru subt farmecul catolic al Monseniorului Wladimir Ghika, despre a cărui beatificare se vorbise mai târziu la Vatican.

*

În cursul primelor luni petrecute la Hotelul Gloria din Rio am cunoscut bine pe Serge Lifar, socotit drept urmaşul cel mai înzestrat al lui Nijinski ; contradictoria sa personalitate m'a interesat cu atât mai mult cu cât nu îmi fusese încă dat până atuncea să dibui mai de aproape un dansator de faima lui.

Efeminat şi viril în acelaşi timp, amabil şi distant, prietenos şi distrat, simplu şi orgolios, brutal şi săltăreţ, avea o faţă şi un corp de adevărat faun. Curând a devenit marele favorit al cercurilor diplomatice şi lumeşti ale capitalei, de aceea îl întâlneam până şi la legaţiunea noastră, Zamfireştii făcând mare haz de dânsul.

Cum locuia în acelaşi hotel cu mine, ne întâlneam mai în fiecare zi, uneori mâncam împreună, alteori îl călcam în apartamentul său, ori venea dânsul la mine, vorbindu-mi cu pasiune şi duh despre trecutul său, sau despre planurile lui de viitor. Mă interesa întotdeauna să-l ascult, fiindcă avea o minte ascuţită şi plină de fantezie, ce dădea un mare colorit gândurilor şi cuvintelor sale.

Fără îndoială că l-am aplaudat şi pe scenă, dar cu mai puţin entuziasm, căci, în ciuda perfecţiunii sale technice, interpretările lui mă lăsau prea deseori rece — altfel de emoţionat fusesem în faţa Pavlovei şi a dansatorilor ei la Paris, în 1925, sau de baletele lui Diaghileff la Londra, în 1927.

Totuşi, după preşedinţi şi cardinali, a fost un interesant şi pitoresc interludiu al noului meu capitol Brazilian de-a fi cunoscut şi pe acest mare artist al dansului.

*

În după amiaza zilei de 9 Octomvrie mă aflam tocmai la cumpărături pentru apartamentul meu, în mijlocul forfotelei ce era centrala Avenida Rio Branco, când, deodată aud vânzătorii de ziare urlând cât îi ţineau gura : „ Asasinarea Regelui Alexandru !... Moartea Regelui Yugoslaviei ... !"

Am încremenit, şi privind repede jurnalele întinse pe trotuar, am citit cu groază despre uciderea Suveranului vecin, cu patru ore înainte, la Marsilia, unde tocmai debarcase spre a fi primit oficial a doua zi, la Paris. Abia câteva minute mai târziu am priceput că Regina scăpase de gloanţele asasinului fiindcă se îndreptase spre Franţa cu trenul, dar că Barthou, Ministrul de Externe, fusese şi dânsul răpus.

Inutil să adaog că am fost din nou copleşit de toate amănuntele dramei noastre, cu toate că prima mea reacţiune a fost să mai mulţumesc odată soartei

ce a îngăduit Tatălui meu să se prăpădească fără a-şi da seama de nimic, pe când nefericitul Suveran nu numai că a văzut pericolul mortal al atacului, dar şi-a închis ochii înconjurat de necunoscuţi, cu aparatele fotografice şi cinematografice înregistrând până şi ultimele sale clipe.

Cu o bolnăvicioasă obsesiune mă urmăreau acuma toate laturile acestei noi tragedii, reîmprospătate când am văzut intregul film al asasinatului, ce nu cruţa nici un amănunt. Ceea ce m'a izbit cu acest prilej a fost faptul — poate coincidal — că în fotografiile luate cu câteva minute înainte de atentat, Regele Alexandru avea o expresiune atât de dureroasă pe faţa lui, ca şi cum şi-ar fi presimţit sfârşitul.

Mărturisesc că în acele două săptămâni, ce au urmat drama dela Marsilia, am fost atât de abătut cum nu maifusesem dela începutul doliului nostru, pe de-o parte din pricina amintirilor personale şi, pe de alta, fiindcă vedeam, în Suveranul răpus, o nouă victimă a unei organizaţiuni teroriste ce părea a abate cu încetul principalii exponenţi ai acestei politici europene ce era contrară dictaturilor din Sudul şi Centrul continentului. De altfel, ziarele din Occident o mărturiseau în atâtea cuvinte, legând moartea lui Ion Duca în Decemvrie 1933 şi omorirea Cancelarului Dolfuss în Iulie 1934, cu asasinarea Monarchului Sârb.

Îmi aminteam cu acest prilej cât de mişcată fusese Nadia când bătrânul Barthou venise să o vadă în Strada Cometa, cu prilejul unei vizite oficiale pe care o făcuse guvernului nostru în timpul când eram şi eu la Bucureşti, cerându-i să-i dăruiască o fotografie a Tatălui meu spre a o păstra „ drept amintire ".

Simţămintele mele au fost cu atât mai răscolite în Octomvrie, cu cât legaţiunea noastră fusese însărcinată de guvernul Yugoslav de a-l reprezenta printr'un părăstas oficial, Sârbii neavând o misiune diplomatică în Brazilia.

Am trebuit, prin urmare, să trec iarăşi prin întreaga gamă de pregătiri mortuare, ce s'au terminat printr'un serviciu solemn în jurul unui cosciug simbolic, aceste macabre amănunte nefiind tocmai menite a-mi uşura povara amintirilor.

Întreaga măsură a acestei drame am găsit-o puţin mai târziu, în scrisorile pe care le-am primit atât din partea Reginei Maria, cât şi din aceea a Archiducesei, în luna Noemvrie.

„ The name above will show you that I am still with my poor Mignon. If ever I was necessary anywhere, I was certainly necessary here just now ", îmi scria Suverana din Belgrad.

„ You more than any other could understand the extreme and stunning horror of such a blow. No respite, no help, no hope; only the bitter, merciles reality which must be borne in spite of ones deep revolt. A monstrous, overhelming fact."

„ The news came to me in London whilst I was gaily drinking a cup of tea in an old friend's house. I was full of delight of being in the beloved old home, was being spoiled and made much of, everywhere, had still the prospect of two happy weeks before me — and then like lightening falling — the abominable news, and I immediately tried to get in touch with Mignon so as to meet her as very soon as possible."

„ Mignon's regal blood showed in the terrible ordeals. She was magnificently simple and dignified, full of kind comprehension for poor Lebrun's shattering despair and humiliation. She never let herself go, she was a real soldier's wife, but her face became very small and there was a wounded look in her mild blue eyes ".

„ Here the days are heavy and uniform. He was the living spirit, the animator, now everything is dead, colorless, anxious, oppressive. But we must stand, go forwards, shoulder the heavy burden. Fortunately Paul and I were always very good friends. Though of the younger generation, he always knew how to appreciate me, and was indignant how the inexperienced members of my family set me aside to go their own way, without understanding anything about it and ignoring what had been so carefully constructed by the two generations which had gone before ".

„ But Paul is a ' lotus eater ', he loved the good easy and charming things of life, he is delicate, sensitive, over-refined ; so the burden he has shouldered, although he is intelligent enough to find it interesting, is crushing his fastidious nature, he shrinks from the ugly impact of raw reality as represented by politics and politicians at near quartes. He has not the ' Genialer Sinn ' of his cousin, who was big enough to shove people here and there on his political and national chess-board, and to enjoy the game. Paul shrinks from all ugliness, besides his health is poor. ' et il s'écoutait ' whilst luxuriously nursing his health and his artistic tastes. Now life stands realistically brutal before him ".

„ I will soon have to leave Mignon as I can't entirely forsake my own home and country, even ' si mes lumières ' are not much in demand in ' dulce Țară ' just now ; but I have a feeling that I must be there as much as possible, or I lose contact, feeling ".

Principesa Ileana îmi descria mai grafic însăşi scenele la care a luat parte cu prilejul funeraliilor naționale făcute cumnatului ei :

„ ... Este atât de grav, de crud, de nedrept. Biata Mignon, când te gândeşti că pentru ea totul s'a terminat, visurile, planurile, tovarăşia. Văduvă, când abia începea să se bucure de căsnicie, erau atât de fericiți. Acuma nu îi mai rămâne decât să vegheze pe viitorul nesigur al copilului. Este oribil de trist. E prea tânără să fi rămas singură, să fie Regină Mamă. Din fericire are un bun şi statornic prieten în Paul, cu care se înțelege foarte bine ".

„ În viața mea nu am asistat la o aşa cumplită şi sfâşietoare dezasperare a unui întreg popor. Îngrozitor de văzut. Oameni mari şi mici, bătrâni şi copii îngenunchiați de-a-lungul drumului întreg ce l-a făcut coşciugul prin țară, plângeau cu hohote, până ce aveai impresia că întreg pământul şi casele se văitau de oribila pieire. Şase milioane de oameni au făcut pelerinajul."

„ Mignon în tot timpul acesta s'a purtat atât de admirabil, cu atât curaj şi demnitate, cum nu pot descrie. Ca întotdeauna s'a gândit la alții, şi la ea de loc. A fost dulce şi primitoare, a găsit un cuvânt bun pentru fiecare, ca şi cum alții şi nu dânsa aveau nevoie de consolație, şi ce amarnică durere trebuie să fie în sufletul ei. Mama cu obişnuitul ei calm şi adâncă pricepere i-a fost de ajutor şi mă bucură că şi eu i-am putut ajuta întru câtva. Întotdeauna ne-am înțeles şi am trecut prin multe împreună, aşa că în aceste clipe am făcut un bloc, noi trei, ceea ce a susținut-o pe Mignon, singurul ajutor ce i-l puteam da ".

Fig. 36 Zbor din Rio spre Montevideo

„ Din nefericire, sănătatea ei este foarte proastă având teribile crize de ficat, săraca, din această cauză Sandro la ultimul moment nu i-a îngăduit să meargă cu el pe mare şi i-a fost astfel viaţa scăpată ".

„ La înmormântare a fost şi George al Angliei. Nu îţi pot spune ce impresiune bună ne-a făcut şi ce drag ne-a devenit. Marina, era şi ea, şi fericirea lor împreună era bună de văzut, o licărire de lumină în atâta durere ... "

Cu încetul însă a trecut şi această criză, de aceea am hotărît să nu mă aflu la Rio de prima aniversare a morţii Tatălui meu, ci de-a petrece Crăciunul în Uruguay.

*

Din ziua în care am plecat în America de Sud, plănuisem să-mi petrec primul concediu anual zburând în jurul continentului. Cum acest circuit urma să fie deosebit de lung, am socotit nimerit să-l scurtez printr'o vizită la Montevideo, în 1934 — de aci plecarea în zorii de 21 Decemvrie, într'un hidroavion al lui Panair do Brasil.

Cum am zburat o parte a timpului la mici altitudini, am putut urmări coasta Braziliei cu o meticulozitate de navigator : cocioabele negrilor, ascunse în desişurile unei vegetaţiuni explozive, plajele albe, părăsite, ce păreau a se întinde fără de sfârşit, pădurile seculare ce se suiau semeţe până în cununa ondulaţiunilor muntoase.

Am făcut etape luminoase la Santos, Paranagua, Florianopolis şi, în sfârşit, la Porto Allegre, spre a petrece noaptea. Ciudat oraş provincial ce nu îşi merită numele, în care am fost izbit de marele număr de femei cu păr oxigenat şi strânse în fuste prea înguste, de prea numeroşii bărbaţi în doliu, cari purtau noduri de cravate umflate, şi de extrema slăbiciune a câinilor cerşetori

După o escală matinală, a doua zi la RioGrandedo Sul — fieful politic al vajnicului Getulio — am amerizat în apa fosforescentă de-a lungul debarcaderelor capitalei Uruguayene. „ Odăile hotelului Parque ce mi s'a recomandat a fi cel mai bun al capitalei ", notam dezgustat în caetul meu, „ sunt murdare, mobilele vechi, perdelele zdrenţuite, acoperământul patului pătat — dar vederea mi se întinde deasupra lui La Plata, ce îşi rostogoleşte valurile estuarului cu o leneşă majestate ".

Montevideo nu mi-a plăcut mai mult ca încăperea în care eram găzduit : arterele principale se laudă cu câteva clădiri mai răsărite — chiar cu un autentic zgârie-nouri — uliţele secundare sunt mărginite de case scunde, identice, ce se întind în profunzime, cu ferestre şi uşi ferecate de parcă a dat molima în ele... În anumite cartiere mai avute, clădirile, înflorite cu turnuleţe şi creneluri, terase şi coloane, îmi aduc straniu aminte de Strada Copou a Iaşilor.

Frumoasa nevastă a unui subţire diplomat Italian, care fusese pe vremuri la noi şi se afla acuma la ambasada lor din Rio, m'a plimbat în împrejurimile capitalei acestei ţări, unde îşi avea obârşia, cu toate că în România socotea mai elegant de-a se da drept Spaniolă. În întovărăşia ei, deci, am cunoscut încântătoarele plaje dela Carrasco şi Pocitos, unde vilele ascunse în grădini exuberante erau înconjurate de eucaliptuşi ce îmbătau literalmente întregul cartier. Pini mititei se zvârcoleau în nisip şi ierburi înalte mărgineau coasta zgrunţuroasă.

De acolo am trecut la târgul ce m'a fermecat prin extraordinara varietate

Fig. 37 Rodeo organizat pentru mine, în centrul Uruguay-ului
Crăciun 1934

de mărfuri ce se oferea curiozității cumpărătorilor, dela papagali și șoareci, la lemne din Paraguay și gravuri din revista L'Illustration dinaintea războiului.

Am sărbătorit Crăciunul cu o burgheză masă la legațiunea Italiei — o arătoasă clădire mobilată cu un prost gust desăvârșit — alături de ministrul, care este un om destul de modest subt înșelătoarele sale aparențe de mare guraliv și bărbat frumos, cu succes la cucoane.

Apoi, prin intermediul colegilor mei cari fuseseră la București am fost poftit să petrec 36 de ore la o estancia din provincia Durazno, în tovărășia unuia din fiii proprietarului, un tăcut arătos și curtenitor, care nu pricepea decât limba în care fusese crescut.

Julio-Cesare Bordaberry a venit la cinci jumătate dimineața, în costum de călărie, când soarele tocmai răsărea deasupra lui La Plata. Într'un Ford uimitor de rezistent — însoțit de un tânăr servitor, care s'a nimerit a fi un Sârb din Banatul Românesc — am străbătut 230 km. în preajma capitalei bombardați mai departe cu coclauri balcanice.

Pe măsură ce înaintam spre interior, dealurile verzi lăsau locul unor întinse câmpii pietroase, pe care ne încrucișam cu țărani purtând berete ca în Țara Bascilor, și păstori cu pălării late, ca în Țara Argentinilor.

După zdravene scuturături peste câmpuri și brazde, sosim, în sfârșit, la o casă înaltă și albă, fără grădină, așezată în preajma acareturilor moșiei. „ Bun venit la Estancia Maria Ysabel ...! " ne salută administratorul energic și îndesat, frumos numit „ majordomo ", de oaspetele meu.

Casa era tare slut mobilată, se lăuda însă cu odăi de baie și bucătării „ ca la oraș ". Cu toate că odăile erau strânse, ni s'a pregătit repede un gustos dejun, și pe când tânărul Julio-Cesare respecta sfânta oră a siestei, am inspectat cu majordomo întreaga gospodărie a acestei moșii de 800 ha., ce se afla la 17 km. de cea mai apropiată așezare omenească.

„ Avem aci 4500 de vaci, 1700 de oi, 2000 de viței și vreo 200 de cai ", înșira mândru însoțitorul meu. „ Abia 16 ha. sunt hărăzite agriculturii, restul fiind întinse pășuni, împărțite în 17 "potreros", înconjurate de garduri în lemn, fiecare din acestea adăpostind animale de rase diferite ... vreți să vă arăt și clădirea în care se tund oile noastre ... ? "

În mijlocul după amiezii mi s'a împrumutat un costum de călărie, apoi ne-am suit din nou în săltărețul Ford — ce adoptase elasticitatea unui tanc — și, suind delușoare, coborînd văi, urmând toate asperitățile terenului, am ajuns din potreros în potreros, pe înălțimea unde se pregătise un rodeo în cinstea noastră.

Lumina soarelui ce se apropia de asfințit sclipea pe vârfurile argintii ale înaltelor ierburi ce se plecau ca valurile în adierea vântului ; umbrele se întindeau tot mai oblice, întreaga atmosferă părând împlinită de-o puzderie aurie.

Șase peones călări pe cai iuți încep a goni cu strigăte aspre o sută de capete de vite spre a le înghesui între despărțiturile de lemn. Apoi, galopând în spatele unui cornut, unul din ei aruncă un lasso ce se afla încolăcit pe șea, spre a tăia brusc fuga animalului, paralizându-i picioarele, pieptul, capul.

Altul se năpustește asupra unui mic taur nedomesticit, saltă pe crupa lui și îl trântește la pământ. „ Bravo ! " strig entuziasmat. „ Aceasta este imaginea pe care mi-o făcusem întotdeauna despre America de Sud în visurile mele de adolescent ! ".

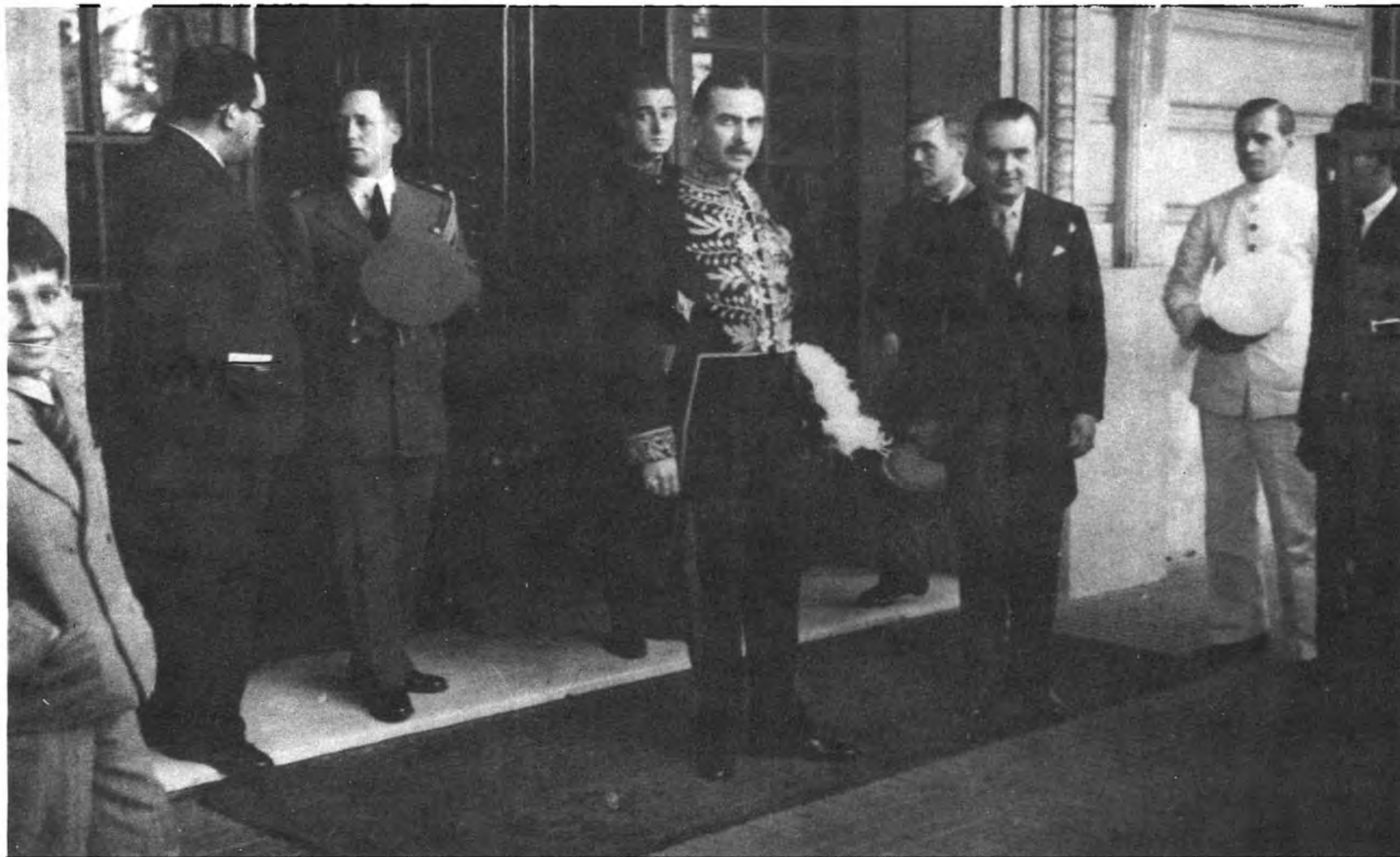

Fig. 38 Vizită oficială cu Zamfirescu guvernatorului Statului Sao Paulo

La urmă, toţi peones călări, în frunte cu căpetenia lor numit capataz, s'au orânduit spre a-i putea fotografia — singur acesta din urmă purta pitorescul poncho pe care îl zvârlea peste umăr cu un gest brusc şi mândru.

Ne-am luat rămas bun într'un larg salut, pe când umbrele serii se şi întindeau asupra neîntreruptei tăceri a ondulatelor câmpii.

A doua dimineaţă am mai făcut un lung circuit cu maşina gonind iepuri şi struţi, pe când păsări grase se ridicau speriate în văzduh.

„ O Senhor Rumeno es mucho simpatico e democratico..." m'a complimentat Senhor majordomo. Astfel măgulit am reluat calea capitalei în care am sosit în mai puţin de şapte ore, încă uimit de extraordinara ospitalitate a acestui tânăr care şi-a lăsat familia de Crăciun spre a pierde două zile cu un necunoscut pe care nu avea să-l mai întâlnească vreodată.

M'am înapoiat din nou pe calea aerului în Brazilia, prin Rio Grande, Santos şi Sao Paulo — unde cu abia doi ani înainte avortase o revoluţiune împotriva autocratului Vargas — pentru a mă sui în trenul de noapte spre capitala ţării, de prima aniversare a morţii Tatălui meu.

*

În după amiaza zilei de 13 Decemvrie 1934 am terminat doliul meu de un an; încet am desprins stofa neagră de pe hainele şi mantalele ce purtaseră lună de lună acest simbol convenţional al morţii. „ Neaşteptata tristeţe a acestui termen, " scriam cu emoţie, „ un an întreg, şi pe urmă altul şi altul ... dar totuşi am mângâierea că amintirea sa nu va dispare cu noi cei care l-am cunoscut ".

Da, căci deasupra zvârcolelilor şi dramelor trecătoare ale prezentului, aveam nezdruncinata convingere că Ion Duca intrase senin în istoria Ţării Româneşti.

*

Două zile mai târziu am stat prelung să cumpănesc viitorul meu. Trecusem în ultimii ani prin două mari crize sufleteşti: una croită pe de-a'ntregul din fantezia mea — Hollywoodul — alta datorată evenimentelor politice naţionale şi internaţionale, asupra cărora nu avusesem, desigur, nici un *fel de influenţă*.

Amândouă însă m'au însemnat adânc pe planuri diferite, de aceea mă găseam acuma la o răscruce, silit de a lua o hotărîre într'o discuţiune sau într'alta.

Nu mă puteam însă avânta pe calea ce o părăsisem în Japonia înainte de drama dela 29 Decemvrie, fără a avea siguranţa că jurământul dela Urşani însemna sau ba, începutul unor activităţi politice pe care eu nu le provocasem, dimpotrivă.

Din fericire sau nefericire, instinctul meu nu mă înşelase în Ţară: am aflat după o lungă tăcere că certuri, intrigi, gelozii, spionaje, secătuirea fondurilor, toate laolaltă au contribuit la prăbuşirea prea vremelnică a „ complotului " tinerilor care încercaseră atât de vajnic să mă reţină în România.

Convins, fără îndoială, de entuziasmul iniţial, cât şi de onestitatea acestor băieţi, totuşi nu mă puteam mira destul de faptul că luni de zile nici unul din ei nu mi-a scris un singur rând, în ciuda solemnelor făgăduieli făcute la plecare,

şi, că apoi s'au descurajat cu atâta uşurinţă de greutăţile ce au avut să întâmpine.

„ Aceasta fusese oare valoarea unui legământ solemn făcut în împrejurări atât de dramatice ? ", mă întrebam mai mult cu tristeţe decât cu supărare. Şi, spre surprinderea mea descopeream în subconştientul meu o licărire de dezamăgire — clipită în care gustasem umbra unei puteri trecătoare şi superficiale de aşa-numit fruntaş al unui grup de tineri. „ The psychology of power is, indeed, a very strange thing ", îmi spusese odată Regina Maria vorbindu-mi despre Fiul ei Risipitor.

În orice caz, aceasta fiind realitatea, m'am socotit acuma cu desăvârşire deslegat de orice răspundere viitoare, liber de-a-mi îndrepta din nou energiile şi imaginaţiunea în direcţiuni opuse, adică diplomaţia sau literatura.

Într'adevăr, până acuma nu consacrasem carierii mele decât o muncă indispensabil adecvată spre a fi socotit sârguincios şi descurcăreţ de către superiorii mei, şi nimic mai mult. Nu a venit oare timpul, mă întrebam acuma, de-a mă pune serios pe treabă spre a mă îmbarca cu întreaga mea voinţă — de care ştiam că eram capabil — înceea ce ceilalţi numeau „ o mare carieră diplomatică ? "

Care ar putea fi însă ţinta finală a unei asemenea ambiţiuni ? „ În cazul cel mai bun, şef de misiune, la 40 de ani ... Paris ... Londra ? ... O frumoasă situaţiune la Societatea Naţiunilor ? Un mic rol la o conferinţă internaţională ... Unul mai însemnat la un Congres Balcanic ? ", mă întrebam cu o detaşare ce astăzi mă miră.

„ În afară de ipoteza în care aşi avea o mare inteligenţă, ori un talent de mâna întâia ", continuam raţionamentul meu, „ ceea ce evident că nu este cazul, nu voi putea niciodată fi decât a patra roată la car. De aceea, ca diplomat de carieră aşi depinde întotdeauna pentru rezolvarea problemelor mai de frunte de oamenii cari sunt temporar la putere în România ".

Aşadar, ajungeam la concluziunea ce îmi părea atunci matematic logică, nu doream să mă avânt cu toată energia pe-o cale ce ştiam dinainte că nu va duce la nimic constructiv. Pe de altă parte — împingeam analiza mai departe — o independenţă financiară era, odată mai mult, indispensabilă îndeplinirii proiectelorînjghebate cu atâta băgare de seamă în Japonia. „ Având o deosebită uşurinţă pentru scris, puţin talent, oarecare originalitate, multă imaginaţiune şi, desigur, un veşnic împrospătat entuziasm ", mi-am spus încă odată că aceasta ar fi singurul mijloc de-a ajunge la scopul propus.

Premisa fiind bine stabilită, îmi statorniceam doi ani — 1935 şi 1936 — spre a-mi dovedi în mod definitiv dacă puteam îndeplini ceva concret în această direcţie ; în cazul negativ, mă voi concentra exclusiv asupra carierii mele — ce nu aveam nici o intenţiune a o părăsi pentru moment — sau spre politica internă, dacă situaţiunea din Ţară o va îngădui.

Fericit de-a fi astfel statornicit în Ianuarie 1935 viitorul meu apropiat, conform adevărului momentului, m'am pus pe muncă.

Iarăşi ca la Tokio, cu doi ani în urmă, am scris în Statele Unite, în Franţa, în Anglia, în Elveţia, în România, spre a solicita ajutorul şi sfatul oamenilor de meserie — agenţi literari, gazetari, scriitori, oameni politici, femei de lume — trimiţându-le drame, comedii, articole şi impresii de călătorie.

„ Ciudat ", scria agenta care lansase „ Grand Hotel " al lui Vicky Baum, la New York, „ dar piesa lui Duca iese adevărat din comun. Are un subiect excepţional de bun. Este poate puţin prea scurta sub forma ei actuală pentru Broadway, dar voi căuta să o plasez ori pe scenă, ori pe ecran ".

Triumfam, păstrându mi totuşi un binecuvântat scepticism.

Paralel s'a jucat o tragi-comedie la Rio ce mi-a dat poate mai mult ca orice nu numai dovada şubrezimii unor asemenea activităţi, dar mai cu seamă măsura dezordinei şi lipsei de seriozitate a bunurilor noştrii Brazilieni.

Renato Viana, directorul teatrului Escola din capitală, ce urma să se transforme curând în Tetrul Naţional, a primit să'mi joace aceeaşi piesă, fixându-i chiar premiera pentru 16 sau 18 Mai. Două săptămâni însă înainte de începerea stagiunii cu o piesă a directorului, modest intitulată „ Deus ", actorii principali şi-au dat demisiunea subt pretextul că Viana „ le datora bani şi că î-i tiraniza "; în acelaşi timp inginerii primăriei au descoperit ca prim minune că întreaga clădire a teatrului se afla într'aşa o proastă stare încât amenința să se prăbuşească „ în fiece clipă ".

După sgomotoase negocieri, acuzaţii şi contra-acuzaţii, stagiunea s'a deschis în sfârşit în marele şi înfloritul Teatro Municipal, programul anunţând piesa mea drept a doua premieră, iar ziarele publicând, în acelaşi timp acest eveniment trâmbiţat drept „ diplomatico-literar ".

Teatro Municipal având însă angajamente ulterioare de mult contractate, Viana s'a pus cu desperare să caute, pe de-o parte, o nouă sală de spectacol şi, pe de alta, o actriţă care să-mi fie pe plac spre a interpreta rolul principal al dramei mele, „ eu refuzând să am pe Julietta Telles de Menenes, care juca eroina melodramei lui, ca Francesca Bertini la cinematograf, acum 20 de ani !"

În acelaşi timp răzvrătiţii au petiţionat pe Preşedintele Republicii, au iniţiat o aprigă campanie de presă, au intentat un proces senzaţional, au provocat interpelări în parlament, astfel că bietul om, hulit şi copleşit, a fugit cu restul trupei credincioase, în provincie.

„ Aceste evenimente de operetă au pecetluit soarta bietei mele piese ", spuneam exasperat, „ ceea ce aşi fi socotit normal de un haz nespus, dacă nu aşi fi rămas eu atât de păcălit ! "

Astfel a luat naştere în Brazilia primul Teatru Naţional autochton !

*

Eu însă continuam să scriu cu înfrigurare şi să conduc ofensiva mea pe celelalte fronturi, fiindcă cu cât aveam mai multe dezamăgiri, păream a reacţiona cu mai multă întărâtare.

Odată mai mult m'am îndreptat către Regină, cerându i să mă povăţuiască cui aşi putea să mă adresez la Londra.

„ I really know none of the stage people in London ", mi-a răspuns în Martie, dela Cotroceni. „ I used to know Tree and his wife, Oscar Ashe, Lily Braighton, Ellen Terry etc., but that was very long ago. Since then I have had no direct contact with the English stage and have no idea who would be of the entreprising sort, glad to discover young talents. Also I have been breaking my head who could become enthusiastic, and the only person I can think of is the Duchess of Rutland who lives for art, but she is very old, also erratic, but ' très

lancée ' dans le monde des artistes, ' if not specially the stage. But she generally has an open house for all manner of talents. I can put a recomandation for her in my letter. But this is of course ' ganz aus der Luft gegriffen ' ".

„ I shall be in England for ten days in May and shall enquire who could help. I have been asked to preside the annual banquet of the ' Royal Literary Fund ' a very ancient institution which comes together each year in May for a tremendous banquet which is always presided over by ' quelqu'un de huppé '. But I am the first woman to be ever asked, and this because of the quite unexpected success of ' The Story of my Life ', which has also in our country been immensly appreciated and is having a tremendous sale, although only the first volume has, for the moment, been published. At this great meeting I am to come together with all the literary world, and although I do not suppose I can have any more ' eingehend ' conversation that evening, something may turn up ".

Biletul de introducere către Ducesa de Rutland era măgulitor conceput , „ bătrâna zănatecă" însă nu mi-a răspuns decât după ce mă adresasem şi fiicei ei — prea frumoasa şi vestita Lady Diana Manners, nevasta literatului bărbat politic şi diplomat Alfred Duff-Cooper, pe care o cunoscusem în primăvară.

„ O Senor Duca ! " începea aiuritor scrisoarea mâzgălită cu creionul a noii mele protectoare, prin care îmi recomanda cu entuziasm pe „ Herr Doktor Kommer a Roumanian ". Pe când căutam să identific cine oare ar putea să fie acest ciudat animal, descopăr absolut din întâmplare, într'o carte pe care tocmai o citeam în acele zile, că acest Kommer, fost asociat al lui Reinhard, fusese într'adevăr născut la Cernăuţi, fiind cunoscut azi drept un „ producer " de mare succes, chiar de se spunea că nu fusese tocmai străin pe vremea traficului de albe, „ al cărui centru în vechiul continent se afla tocmai în capitala Bucovinei !! "

Odată mai mult eram îndrituit a mă mira de fanteziile soartei ce mă puneau în legătură cu muritori de toate culorile curcubeului românesc !.

*

Ieşit din perioada doliului, m'am avântat cu o reîmprospătată vioiciune în ritmul vieţii diplomatice şi sociale al capitalei.

Rio de Janeiro, după cum mă exclamasem la sosire, avea „ o înfăţişare de o dramatică splendoare ", dar, adăogasem mai târziu, ceea ce oamenii înălţaseră, era prea adesea de-o tristă sluţenie.

Şi cu toate acestea eram atras de vechile uliţe mărginite de case patriarchale în stil Portughez, solid răsărite din mijlocul lucioasei vegetaţiuni de ţară caldă. Mahalalele împuţite din susul dealurilor — prea vestitele favela — se transformau treptat în cartiere tot mai moderne şi elegante, pe măsură ce coborau spre ocean, iar dealungul plajelor se ridicau pitoresc de occidentalele clădiri şi case particulare, ale căror înflorite faţade se jucau în fluxul continuu al valurilor spumegătoare.

Arterele comerciale ce înaintau către portul oraşului vuiau zi şi noapte de asurzitoarea hărmălaie a vehiculelor şi a pietonilor nedisciplinaţi, unicul zgârie-nori, acela al ziarului „ A Noite ", înălţându-se obosit în faţa debarcaderelor.

Farmecul neîntrecut al acestei capitale era, după cum am mai spus, explo-

ziva sa lumină. o încântare veşnic reînoită, în prima ca şi în ultima zi a şederii mele, căci preschimba chiar nesuferita ei căldură umedă într'o tremurătoare transparenţă.

Era cu desăvârşire ireală, văzută din susul formaţiunilor muntoase ce însoţeau ţărmul Atlanticului ; când mă suiam, spre pildă, pe prea cunoscuta Căpăţână de Zahăr, sau pe creştetul creştinescului Corcovado, interiorul ţării deo parte, şi puzderia de insule de pe alta, pluteau ori într'o irizată boare, ori într'o fosforescentă văpaie ce se întindea până la orizontul îndepărtat.

La spate aveam sumbrul pădurilor equatoriale, în faţă clipitul apei, în jur azurul cerului — era într'adevăr o privelişte pentru Zei, cum s'ar fi exprimat Mama mea !.

În acel prim anotimp al şederii mele m'am suit de mai multe ori la Petropolis, trecutul loc de odihnă al imperialilor Braganza, şi actuala aşezare de vară a locuitorilor capitalei, unde misiunile străine şi boierii carioca se întreceau a duce aceeaşi viaţă lumească ca în căldurile dela Rio.

Într'un rând, Zamfireştii, instalaţi pentru un timp la mai îndepărtatul Therezopolis, m'au poftit să petrec câteva zile minunate cu dânşii; ne aflam la o altitudine în care răcoreala era binecuvântată, în mijlocul unei flore cum nu mai dibuisem din Sudul Asiei. Cu toate acestea descopeream că tentaculara vegetaţiune a ţării era tristă, verdele ei cenuşiu neavând nimic din verdele luminos al altor regiuni calde.

Călare cu tatăl şi băieţii Zamfirescu am făcut lungi plimbări peste munţi şi în inima pădurilor în care ţâşneau aprige torente ; într'un rând chiar am fost surprins de-o atât de straşnică furtună, încât nu mai vedeam înlăuntrul codrului decât la câţiva paşi, în faţa cailor — era o înfricoşetoare senzaţiune de neputinţă în faţa elementelor deslănţuite ale unei naturi ce părea a ne înfăşca tot mai strâns între crengile şi lianele sale ; descărcările electrice spălau şi aprindeau alternativ imensele păduri într'o fantezie de tonuri şi o intensitate de clarobscururi de un uriaş teatralism.

Atuncea abea am început a înţelege cu adevărat ilimitatul măreţ al acestei Republici, mai întinsă decât Statele Unite, şi care era încă atât de apropiată de vremurile primitive.

*

Unul din cele mai caracteristice fenomene ale vieţii Braziliene era anualul carnaval, ce întrecea în lux şi exuberanţă tot ceeace lumea creştină a putut inventa în acest domeniu.

„ Ah, dacă ai putut asista la carnavalele trecutului ! ” îmi spuneau bătrânii, neputându-mi închipui cum au putut fi mai fantastice vremuri.

Într'adevăr, marea zminţeală izbucnea imediat după anul nou, când se lansau treptat noile samba şi maxix, sacadat săltăreţele dansuri naţionale. La data fixată avea loc marele concurs în cea mai vastă sală de teatru a capitalei, unde două mari orchestre jucau alternativ melodiile compozitorilor participanţi, melodii ce erau reluate în cor de miile de voci entuziaste ale publicului, care urmărea versurile copilăreşti pe minuscule petice de hârtie, ce plouau dela galerie la începutul fiecărei noi arii.

Poporul aplauda frenetic melodiile favorite şi, astfel, printr'o treptată eli-

Fig. 39 Pe balconul apartamentului meu din Rio în 1935

minare, se alegeau cei şase câştigători — trei pentru fiecare dans — în mijlocul strigătelor de bucurie.

Apoi au început balurile particulare şi publice, la cari participam cu o vijelioasă exuberanţă, ori la prieteni, ori pe stradă. La prima petrecere dată de un coleg Francez am cunoscut — după cum am amintit — pe Lady Diana Duff-Cooper, care avea încă foarte atrăgătoare resturi ale unei renumite frumuseţi, şi cu care m'am întâlnit apoi de mai multe ori, la mine ori la alţii, în timpul şederii sale la Rio, în tovărăşia Lordului Beaverbrook.

Plăcută, veselă, fermecătoare şi sprintenă la minte, nu a dat însă în vileag acel subtil intelect, dublat de un mare talent de exprimare, pe care l-am descoperit mulţi ani mai târziu, citind stilizatele ei amintiri.

Carnavalul era un egalizator în înţelesul adevărat al termenului, adică ritmul diavolicesc al ariilor băştinase fiind numitorul comun ce numai făcea nicio deosebire între boier şi ţigan, alb sau negru, bătrân şi tânăr ori — mirabile dictu — între bărbat şi femee. Eram cu toţii vrăjiţi, aiuriţi, înebuniţi de vertiginoasa înlănţuire sincopată, monotonă, cicălitoare a notelor cântate, urlate, sau psalmodiate trei zle şi trei nopţi, pretutindeni, fără întrerupere.

Repet, dacă am petrecut într'un continu vârtej la ceilalţi, am fost un spectator nu mai puţin entuziast al „ balurilor de cartier " ce aveau loc în anumite uliţe şi pieţi. Aci, negrii împărţiţi în cluburi încărunţite într'o strictă tradiţiune, pregătiseră febril, de lungi săptămâni, organizarea cortegiilor prin care urmăreau sfidător să uimească prostimea şi să turtească concurenţa.

Priveam fascinat această voluptoasă imaginaţie, ce nu se dădea în lături dela nici un fel de iniţiativă aşa numită artistică; unii ofereau versiunea lor pe puţin originală, a unui grup Louis XV retuşat de Africa, alţii se costumau — sau mai degrabă se despuiau — în ceeace era o interpretare liberă a primăverii, copiii negrii ca tăciunele plutind ca îngeraşi subt baldachine de flori şi lampioane multicolore ; ori iarăşi parodiau mitologia Greacă, în toge pestriţe, înfrumuseţate cu pene şi mătăsuri, spre a le da mai multă splendoare.

În frunte defilau însă solemn femeile grase din Bahia, cântând tristele lor melopee, cu sugacii la piept, coşul de fructe pe cap, înfloritele fuste înfoiate pe şolduri, camizolele albe pe sâni, coloanele de metal şi sticlă revărsându-se până la genunchi ; ritmic se balansau la sunetele corurilor şi orchestrelor însoţitoare, nedesminţind o singură clipă concentraţiunea lor rituală, demnitatea lor detaşată, ce erau uneori neaşteptat de mişcătoare.

Era triumful fugar — dar totuşi real — al acestor năpăstuiţi, cari asemenea fluturilor strălucitori ai ţării, îşi arătau fala o singură clipă, spre a se topi apoi în umbra nopţii.

Alta era însă adevărata stradă, mai cu seamă în centrul oraşului : cât puteai cuprinde aci cu ochii nu vedeai decât sute de mii de costume şi măşti ce dansau cântând, ţipând, gesticulând, beţi — nu de alcool, ci de ritm — asudaţi, răguşiţi, istoviţi, fericiţi.

Din lungile şiruri de maşini, chefliii bombardau publicul cu confetii, serpentine şi acele caracteristice sifoane în miniatură numite"lansa - perfume" din care ţâşnea eter parfumat îngheţând partea corpului pe care o atingea, spre enorma şi neîncetata încântare a participanţilor.

Omenirea toată părea — şi era — cuprinsă de frenezia colectivă a sambei

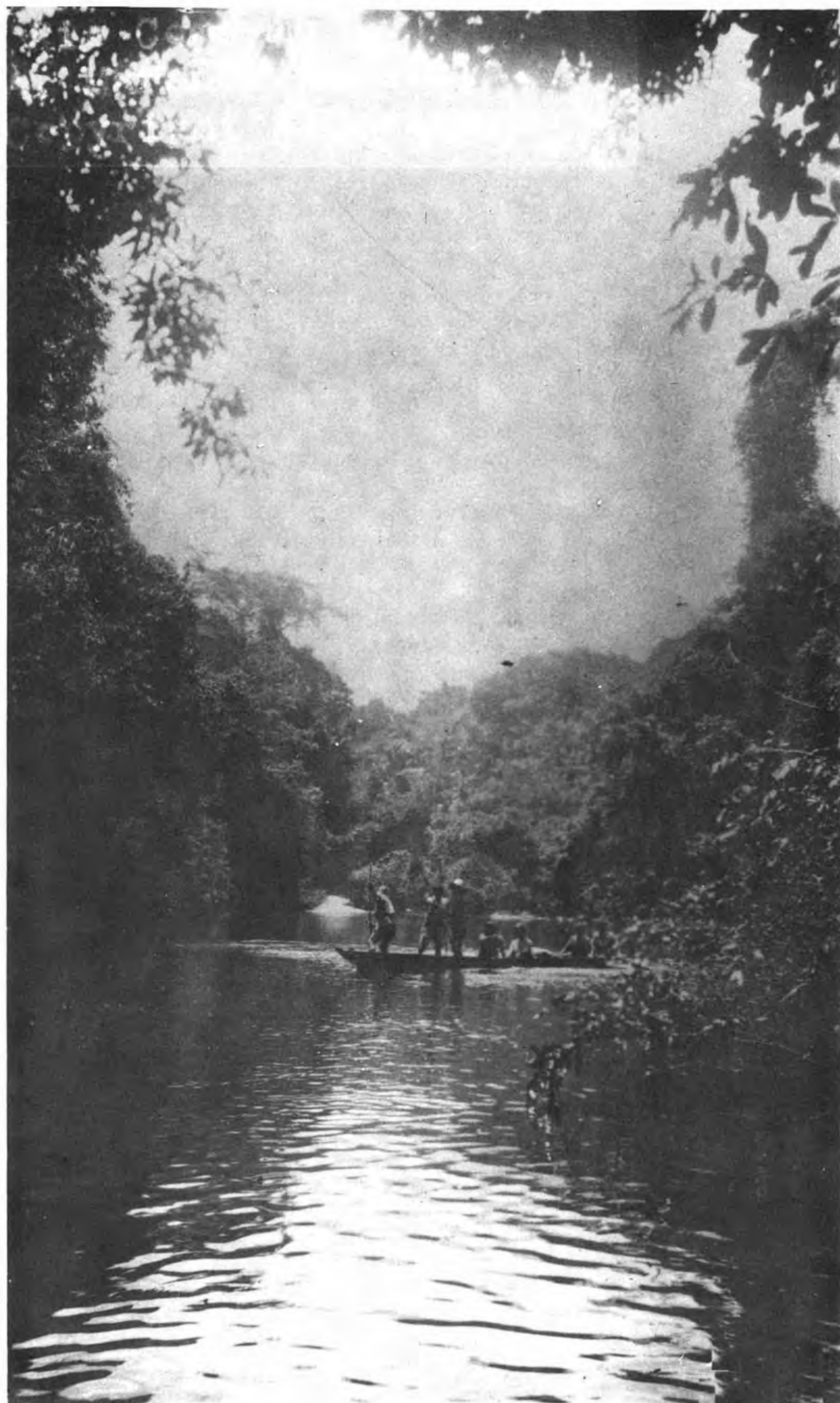

Fig. 40 În Amazonas

şi a maxix-ei — aceste imnuri ale veseliei naţionale — la lumina ghirlandelor de pere electrice, din duhoarea grea a sudoarei parfumate, la sunetele guturale ale dănţuitorilor, în bătaia înăbuşită a tobelor, care ceas de ceas însoţeau necruţător toate fericirile, toate nebuniile.

Ultima viziune pe care am avut-o după trei zile şi trei nopţi în care abia am dormit, abia am mâncat şi am bătut talpa singur sau cu omenirea toată, a fost o neaşteptată şi cumplită spargere de nouri ce a dat naştere la o uriaşă panică — carele alegorice au fost părăsite în mijlocul străzii, casele au fost luate cu asalt, costumele decolorate se lipeau pe corpuri leoarcă, iar fulgerile şi tunetele se luau la întrecere cu reflectoarele şi răcnetele victimelor.

„ Vai ", se tânguia o jună negresă alăturea de mine, „ vai ce păcat, şi tocmai când petreceam atât de bine !". „ Într'adevăr ", îi răspunsei şi eu plouat, „ Dumnezeu NU poate fi Brazilian ...".

*

Câteva săptămâni mai târziu am fost chemat a însoţi pe Ministru şi pe Doamna Zamfirescu în vizita lor oficială la Sao Paulo, capitala statului cu acelaşi nume care, după părerea băştinaşilor „ era creerul, inima şi punga Republicii "

Arzătorul lor provincialism era dublat de un snobism patriotic ce făcea deseori să surâdă pe străini, dar ce era neîndoielnic, bazat pe o independenţă politică şi o dezvoltare economică atât de înfloritoare, încât mândria lor era pe puţin îndreptăţită.

Prin urmare, fiece şef de misiune trebuia să şi prezinte omagiile dregătorilor acestui stat, primirea lor fiind orânduită după un tipic mai desăvârşit chiar decât la Preşedintele Republicii din Rio.

Întâmpinaţi în dimineaţa sosirii noastre de autorităţile locale pe peron, de armată în piaţa gării şi de un „ Trăiască Regele " cântat în tempo de vals, plutoane de cavalerie au însoţit maşina ministerială până la hotelul unde „apartamente speciale erau rezervate ", după cum glăsuia prima pagină a programului tipărit.

Schimbând jacheta cu uniforma diplomatică, şi însoţit de aceeaşi escortă, ne-am îndreptat către palatul guvernatorului de-a-lungul arătoaselor străzi ale acestei prospere metropole americanizate. Domnul Armando Salles de Oliveira, un bărbat înalt, frumos şi distins, ne-a primit într'un salon roşu aurit şi înflorit, aşezând pe Zamfirescu pe-o canapea alături de dânsul, iar pe mine alături de Ministrul de Finanţe ; restul guvernului şi a notabilităţilor mai mărunte ne priveau în picioare „ dela o respectuoasă distanţă ", pe când feciorii ne aduceau tradiţionala cafea neagră amară, iar fotografii ne treceau la nemurire ; convorbirile au fost, conform stilului ziaristic, „ însemnate de cea mai mare cordialitate "

O jumătate de oră după înapoiereanoastră la hotel, şeful casei militare a guvernatorului — un bulldog placid şi preocupat — ne-a înapoiat protocolar vizita, pe care am primit-o cu cea mai mare seriozitate.

Căpitanul Odilon Aquino de Oliveira — un nătăfleaţă cumsecade şi burghez — a fost apoi ataşat persoanei lui Zamfirescu, însoţindu-ne pretutindeni

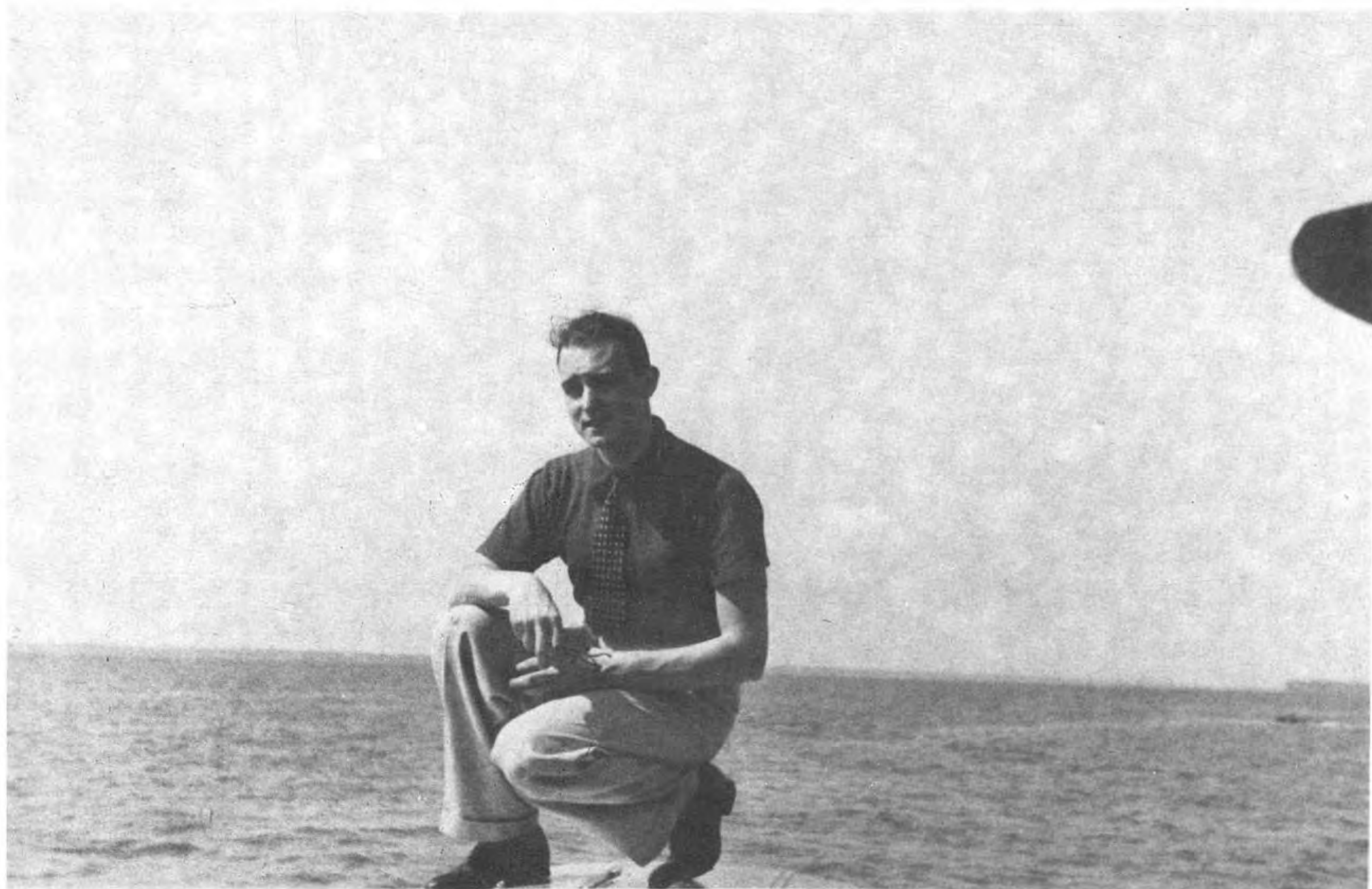

Fig. 41 Pe fluviul Amazoanelor

dimpreună cu un june dela poliţia secretă, cu mustăcioară şi păr creţ, menit a ne păzi de pericolele urbei.

Din primele vizite făcute instituţiilor locale, unde am fost întâmpinaţi cu mare curtenie, m'a interesat mai mult Butantan, sanctuarul în care se creşteau toate familiile de şerpi, broaşte şi păianjeni otrăvitori, pentru pregătirea vaccinelor anti-toxice.

Reptile roşii, verzi şi negre ondulau printre muşuroaie semi-cilindrice de beton, aşezate pe pajişti tăiate de drumuleţe şi despărţite de public prin canale şi ziduri scunde. Asistenţi calmi şi iscusiţi prindeau brusc câte un şarpe de gât, deşertându-i pungile de venin într'o farfurioară de sticlă, spre scârbita şi fascinata noastră uimire.

În pom atârnau ciorchini de reptile nemişcate, iar ici-colo câte un şarpe se ridica furios în iarbă, şuierând cu ură împotriva gardianului, care ne prezenta râzând un întreg buchet, „ clienţilor " săi.

„ Ca un cap de Meduză ... " se minuna Lucie Zamfirescu.

Dela frumoasele grădini botanice la murdarele abatoare, nimic nu ni s'a iertat în această după amiază; cuminte urmam cortegiul ministrului ascultând politicos toate tălmăcirile ce ni se dădeau într'un stil înflorit, cu nenumărate „ Excelentissimo Senhor ... Vossa Excelencia ! "

La ora nouă a avut loc în sala de recepţie a automobil-club-ului, masa oferită de guvernator, „ o masă în formă de cerc, cu o fântână la mijloc, înconjurată cu flori false, în corolele cărora răsăreau mici pere electrice colorate ", o descriam oarecum mirat.

„ Cam ca la Moşi ... ", îmi şopti Coana Lucie.

A doua zi am coborît pe ploaie la portul Santos, prin care se scurgea comerţul cafelii — „ când avem ce scurge ... " ni se plângeau autorităţile, tot mai îngrijorate de endemica criză economică ; după ce am fost bine ospătaţi, ele ne-au condus cu un vaporaş pe întinsa plajă dela Guaruja cu care se lăudau nevoie mare, cu atât mai vârtos cu cât nu se vedea mare lucru prin perdelele de apă cenuşie ce ne înconjurau.

Ne-am înapoiat la Sao Paulo punctual pentru masa elegantă ce noi o dădeam de data aceasta lui Armando Salles, care a ştiut să ne vorbească cu o însufleţire puţin obişnuită unor asemenea prilejuri oficiale ; Zamfirescu se umfla vizibil în pene cu acea copilăroasă vanitate, ce mă făcea întotdeauna să surâd.

De vreme, ziua următoare ne-am suit într'un vagon-salon aurit, cu fotolii de damasc galben, spre a vizita, în interiorul statului,culturile de bumbac ce înlocuiau acum treptat pe acele de cafea, care nu se mai puteau desface pe piaţa internaţională.

Un mătăhălos perfect ne-a dus la galop, prin şcoli, biserici, pieţe şi izvoare de radium, înainte de-a ne îndopa într'un hotel modest. De acolo, popas la Fazenda — ferma, proprietate — Santa Eliza, ce aparţinea statului, precum şi la aceea particulară a unui domn subţire numit Octavio de Alves Lima, care ne-a primit într'o bătrână casă înconjurată cu largi cerdacuri şi arbori centenari, dar mobilată cu o ciudată lipsă de gust.

Încet am trecut prin întinsele culturi, şi nespus mi-au plăcut câmpurile pătate la infinit cu albul bumbacului.

După aceste zile „ regale " cum mă exprimam cu ifos, am mai petrecut

Fig. 42 În Anzii Peruvieni

patruzeci-şi opt de ore neoficiale spre a primi consulii străini, presa paulistă şi mai cu seamă spre a cerceta nevoile compatrioţilor noştrii, care erau în bună parte Basarabeni.

Am părăsit, în sfârşit oraşul în mijlocul unei surprinzătoare afluente la gară şi în sunetele imnului nostru regal, ce ne-a răscolit neşteptat în acest colţ atât de îndepărtat de Ţară.

„ Vizita Ministrului a avut desigur mult succes ", rezumam pedant la înapoere. „ Dânsul a lăsat o excelentă impresiune, convorbirile avute cu oamenii politici şi, mai cu seamă, cu ziariştii, au constituit o bine venită propagandă pentru noi, iar luarea de contact cu mulţi oameni de afaceri a deschis noi posibilităţi pentru viitoarele legături economice între ambele ţări ".

*

Iluzii pentru bietul Zamfirescu, căci puţin mai târziu a fost transferat pe neaşteptate la Lisabona, în ciuda temenelelor pe care le făcuse prea deseori Regelui Carol prin rapoarte şi telegrame directe, sau prin daruri scumpe oferite Doamnei Lupescu.

Personal, mi-a părut rău de această schimbare, fiindcă nu avusesem decât a mă felicita de legăturile mele cu întreaga familie; spre adânca mea mulţumire însă, Ministrul a avut curtenia să-mi îngăduie a pleca în concediu înaintea înapoierii sale în Europa, căci hotărîsem — după cum menţionasem mai sus — să fac înconjurul continentului Sud American.

„ Mai mult ca oricând continui a fi propriul meu spectator ", scriam voios în ajunul noii mele plecări. „ Simt atâta interes, haz şi curiozitate pentru tot ceea ce mă aştepta în viitorul apropiat — fie bun, fie prost — încât, odată mai mult, nu pot găsi viaţa DECÂT pasionantă ! "

De sigur o încurajatoare stare de spirit pentru cineva care se îmbarcă la un drum de zeci de mii de km., ce trebuia să ţie două luni împlinite, din valea Amazonului, până în Patagonia.

*

M'am despărţit de Zamfireşti în ajunul plecării, după un dejun la Legaţiune, când am fost sărbătorit cu şampanie, daruri, cuvântări, îmbrăţişări şi lacrimi în ochi — dar în ciuda emoţiunii momentului, gândurile mele şi erau pe alte meleaguri.

Bahia, 8 Septemvrie ... Îmi plac, în această ţară bătrânele negrese, obeze de pot abea mişca, purtând fuste largi ca malakoafele, bluze scrobite cu floricele, o stofă drapată peste piept şi un tulpan violent colorat în jurul capului ... de fapt le găsesc aproape monstruoase aşezate în spatele mărfii lor, întinsă pe trotuar — fructe şi dulciuri — pe care o păzesc meditând în tăcere cu un aer profund desgustat ...

La Para, în delta fluviului Amazoanelor, aflu supărat că am pierdut vaporul ce trebuia să mă ducă în interior. Prind în schimb un mic hidroavion ce face cursa de nouă ore până la Manaos.

Manaos, 11 Septembrie. Grandios spectacol ! Într'adevăr, nu ştiam la care

geam al avionului să fug mai întâi spre a nu scăpa ceva din biblica priveliște ... Da, aveai simțământul a asista la facerea lumii când s'au despicat elementele — pământul, apa, cerul, dobitoacele, ființele ... Cât mă ducea privirea nu vedeam decât o nesfârșită întindere de apă cenușie, întretăiată de enorme insule și fâșii de pământ, acoperite cu nestrăbătute păduri equatoriale ...Din aer păreau uriașe căpățâni de conopidă, în cari se jucau toate tonalitățile verdelui, stropite pe alocuri cu roșu sau galben ... Când pilotul zbura aproape de nivelul fluviului, zăream crăcile, rădăcinile, foile, trunchiurile, ierburile împletite și prăvălite în apă, cu miile de paraziți vegetali, de nu se mai găsea nici urmă de mal... Din loc în loc răsărea câte o colibă de Indian, iar alături, bărcuța lui cu vele cârpite ... „ Multe din triburile lor sunt atât de primitive ", îmi spune tânărul pilot American, „ încât aparțin mai de grabă epocii de piatră, decât veacului nostru ... " „ Doamne iartă-mă ", adaogă vexat un deputat local, „ deseori nici nu știu că aparțin unei țări ce se numește Brazilia !". Minunat, privesc apoi cârduri întregi de păsări verzi-portocalii, ori albe pătate cu albastru, ori roșii cu aripi transparente... "

La Manaos tragem la o mică pensiune ținută de-o Nemțoaică, fosta proprietară de bordel, devenită „ respectabila ", în urma coabitării ei cu un atlet local ... Orașul construit acum patruzeci de ani, în vremea bogăției plantațiunilor de cauciuc, a căzut de mult în părăsire. Totuși, din timpurile splendoarei sale, au mai supraviețuit pomișori chinuiți, în forme geometrice, precum și un teatru monumental, de o mie de locuri, gol și patetic, în vecinătatea junglei, ce pare a-și aștepta prada ...

Para, 15 Septemvrie. Nu știu pentru ce, dar acest orășel cald, umed și adormit, îmi amintește de Saigon ... Găsesc în port, corăbii mânuite de Indieni încrucișați cu albi și negrii, pe fețele lor inăsprite oglindindu-se toate nuanțele rasselor, dela cenușiu la tăciuniu ...

Înainte de-a părăsi acest enorm stat Amazon, am mai cutreerat câteva zile cu vaporașe, mașini și trenulețe — pe ploaie, soare și lună — miracolul acestor regiuni calde ce păreau să atârne între apă și cer ... Apoi mi-am luat zborul, către Nord, peste adevărate banchize de nouri albi, ce m'au tăiat brusc de fantasticul acestei lumi.

Popas la Cayenne, în Guyana Franceză; o mizerabilă aglomerațiune de cocioabe, așezată pe marginea pădurilor de-o neaipomenită densitate.

La Paramaribo, în Guyana Olandeză, natura pare mai netedă, tăiată fiind de canaluri ce dau o impresiune de dichiseală generală.

În Georgetown, capitala Guyanei Engleze, găsim un oraș măricel, cu o activă circulațiune și un port modern. „ Și astfel se oglindesc caracteristicele stăpânilor în aceste colonii pierdute ..." observa cu exagerațiune un călător, alături de mine ; puțin mai târziu mă trage de mânecă: „ Iată și întinsa deltă a fluviului Orinoco, pătată de negru, umbrele norilor ... "

La patru după amiaza am picat în plină furtună tropicală, pe insula Trinidad.

Port of Spain, 20 Septemvrie. Ce minunate zile am petrecut în ceea ce so-

cot — fără a mă ruşina de acest clişeu — un adevărat rai pământesc !... Băştinaşii, pentru care aveam scrisori de introducere, mă poftesc, mă plimbă, mă răsfaţă ... Regăsesc Java, regăsesc Ceylonul prin drumurile umbrite de bambuşi uriaşi, bananieri înfoiaţi, cocotieri eleganţi, stropiţi de vesele lumini ...„ Uite arborele de cacao ", îmi strigau voioşi însoţitorii mei, „ şi, mai departe, pomii saman, în chip de umbrele eliptice ... "

Pârâiaşe fug printre palmieri răzători, deluşoare cu vederi întinse coboară până la mare ... „ Hai să ne scăldăm în golful Macqueripe , acest loc idilic unde Ducele de Kent şi frumoasa lui Marina şi-au început călătoria lor de nuntă ..." Fugim mai departe cu soarele, şi ne oprim la golful Chaquaramus, ce era imaginea pe care mi-o făceam de insulele Pacificului de Sud ... Subt cocotieri, la marginea apei, se odihnesc câteva căsuţe de negrii, formate din câte două odăiţe, în care se tăvălesc copii goi, pe când mamele lor gătesc sau cos de zor printre purcei şi porumbei. Mă opresc izbit de fericirea neumbrită pe care o văd pe feţele lor râzătoare ...

„ Cum, nu ai gustat încă laptele de cocos ? " şi hai, îmi desprind o nucă din pom. O negresă plină de glume ne pregăteşte o gustare în odăiţa ei, pe picioroange, abia despărţită prin uşurele perdeluţe roşii, de palmierii înalţi, de marea albastră, de vecinele care râdeau necontenit ... Mai târziu, cu desăvârşire despuiaţi, ne aruncăm subt apele reci ale unei cascade ce se prăvăleşte într'un lăcşor verde. Pe când ne uscam la umbra pădurei semeţe, un băeţandru ne aduce să gustăm mai multe fructe mangoo — zemoase, dulci, acrişoare ...

Întorcându-mă la plecare, către noii mei prieteni, le-am citat, cu un dor anticipat, cuvintele lui Shah Jehan: „ Dacă se află un rai pe pământ ... ! "

*

Anzii pleşuvi, roşii, liliachii mă însoţesc până la La Guayra, unde dau imediat de caracteristicele restricţiuni ale unei crunte dictaturi.

De 27 de ani Juan Vicente Gomez era tiranul absolut al ţării Venezueliene, care i-a adus, în ciuda unei sălbatice asupriri, o stabilitate economică necunoscută în acest furtunos continent.

Oficial botezat El Benemerito, dânsul avea reputaţiunea de-a fi strâns o enormă avere, căci socotea întreaga Venezuelă drept patrimoniul său personal. Amănuntul ce mă încânta în mod deosebit era că, burlac fiind, avea reputaţiunea de-a fi tatăl a vreo 80 sau 100 de copii, celor mai înzestraţi dintre ei dându-le cele mai însemnate posturi ale republicii.

Caracas, era în acea epocă, un orăşel Spaniol înghesuit de munţi, cu mici pieţe unde fântânile ciripeau umbrite de palmieri, air stradelele părcau păzite de case severe, ale căror ferestre, cuprinse în zăbrele concave uşurau cucoanelor proptite pe-o pernă, să privească critic nebuniile străzii.

Eroul naţional, Simon Bolivar, El Libertador, îşi arăta pretutindeni faţa severă — pe statui, pereţi, oale ori cutii de chibrituri — iar umbra stăpânului actual plutea invizibilă din centrul activ până în cartierele posomorâte, prin intermediul poliţiei ce sfredelea totul cu impasibilul ei ochi atotştiutor.

Maracay, 23 Septemvrie. Aflând că El Benemerito sărbătorea azi a 35 -a aniversare a redeşteptărei acestui oraş ce este cartierul sau general, am cerut şi

eu să fiu poftit la serata guvernului, prin intermediul însărcinatului cu afaceri Olandez, cunoscut la Rio.

După un drum pitoresc de trei ore, ce şerpuia printre înalte dealuri muntoase, înveselite de-o vegetaţiune mai mult continentală decât equatorială, găsesc aci totul înzorzonat cu drapele şi ghirlande.

Protipendada oficială se aduna la marele hotel iscusit construit pentru această climă caldă, cu coloane, patiouri, săli largi deschise spre grădină. Întâlnesc acolo pe şeful protocolului, care îşi purta numele de Senor Paris, cu eleganţă şi amabilitate.

„ Iată pe Excelenţa Sa Domnul Preşedinte al Republicii ", îmi spune surâzător, după câteva minute, „ dă-mi voie să te prezint ... ". Mijlociu, slab, desumflat, umbla îngreunat de povara celor optzeci de ani, susţinut de un prieten care îl ajuta să ia loc încetişor, pe o estradă aşezată la un capăt al sălii de festivităţi.

„ După cum vezi ", îmi şopteşte Senor Paris, „ nici urmă de poliţie, nici urmă de securitate ... ". Oare ?!, mă întreb, plecându-mă în faţa acestui antic simbol al tiraniei latino-americane. Surâzând binevoitor, dictatorul îmi întinde o mână moale, într'o mănuşă albă, pe care, am observat mai târziu, că şi-a scos-o exact după ploconelile ultimului supus smerit.

Alături luase loc făţarnica lui fată favorită, în jur nevestele grase ale înalţilor demnitari. Constat cu oareca amuzament că toate femeile erau aşezate laolaltă, în fundul sălii, bărbaţii şi orchestra grupându-se la stânga. „ Priveşte acuma ochii bătrânului ", îmi spune Olandezul la ureche, „ nimic nu scapă privirii lui de pasăre de pradă ... "

Şi adevărat, odată ce sfârşise cu feluritele curtenii ale prezentărilor, şi-a plimbat uitatura încet, din grup în grup, dela musafir la musafir, spre a reîncepe dela început cu o incomfortabilă intensitate.

Apoi, ridicând imperceptibil degetul arătător, a dat ordin muzicii să înceapă balul. Cum nu îndraznea însă nimeni a păşi la dans, am luat de talie pe prea nostima fiică a şefului protocolului, fiind astfel dat unui tânăr diplomat din prea îndepărtata Românie să deschidă ceea ce s'a nimerit a fi ultima serată a temutului Gomez.

El Benemerito a murit la câteva luni mai târziu, azvârlind ţara în braţele unei noi revoluţii.

*

Maracaibo, cu vastele sale puţuri de petrol, apoi Baranquilla, pe pământ Columbian; hangarele, vama, sălile pentru pasageri, toate se găsesc într'un freamăt de activitate — avioane vin şi pleacă la Panama, Jamaica, Venezuela, sau în interiorul ţării.

Acolo ne îndreptam şi noi într'un solid monoplan German ; suim treptat ramificaţiunile tot mai înalte ale Cordilierilor, străpungând mări vijelioase de nouri, piscuri ascuţite, de unde privirile noastre coboară adânc până în valea fluviului Magdalena ; apusul însângerat pare să oglindească groaznice incendii cereşti, lăsând continentul cuprins de mari umbre în care tresar clipiri ciudate de lumină, ce se pierd apoi, în superbul infinit al Anzilor.

La şase seara sosim în capitala ţării.

*

Bogota, 28 Septemvrie. Mă aflu, pe un frig simţitor, la o altitudine de 2800 de metrii, într'un orăşel răsărit, desmăţat pe un întins platou, înrămat de munţi neînsemnaţi.

Pretutindeni mă încrucişez cu Indieni mongoloizi puturoşi, care se plimbă agale în îngustele străzi din care se înalţă un uimitor număr de biserici. Cercetez dealurile din jur, unde bieţii oameni locuiesc într'o mizerie de nedescris, bărbaţii purtând ruana, versiunea Columbiană a poncho-ului, femeile broboade şi o pălărie turtită, din care iese părul lor lăţos.

„ Duca ... Duca ! " mă interpelează cineva gălăgios, în holul hotelului Granada, strângându-mă apoi, pe amplul său piept. După o clipire de nedumerire, recunosc pe Eduardo Pombo, unul din chefliii noştrii bogaţi, întâlniţi pe „ Empress of Britain ", fratele proprietarului acestei clădiri.

Din aceea clipă şi până la plecare, dânsul m'a ospătat, m'a plimbat, m'a dus în excursii, la spectacole, la dansuri, la legaţii, la bogătaşii urbei, încununând totul cu o corrida ce a început cu mare alai şi s'a sfârşit pe o ploaie torenţială.

Ultima seară a fost, însă, cea mai armonioasă, petrcându-o în minunata casă a însărcinatului de afaceri al Braziliei, José Cochran de Alencar, însurat cu o elegantă Austriacă ; subţiri, distinşi, culţi, simplii, au făcut amândoi o mică capo d'opera dintr'o veche casă Columbiană şi din grajdurile ei, afară de oraş.

Croită în jurul unui patio cu basin, lespezi şi galerii pătate de ghivece, odăile sunt despărţite de arcuri, tavanele susţinute de bârne ; mari căminuri, tablouri heratice, stofe aurii, argintărie veche, sculpturi sfinte se desprind pe zidurile albe, la lumina lumânărilor.

Pentru mine a fost una din cele mai neaşteptat de armonioase—repet adjectivul — seri petrecute oriunde, în cele cinci continente, pe care le-am cutreerat în viaţa mea.

Iar Eduardo Pombo a refuzat să plătesc nota mea la hotel.

*

Medellin, Cali, Buenaventura, unde regăsesc Paçificul, după şase ore de tren, prin regiuni ce erau un fel de Vale a Jiului, pe care s'ar fi altoit straniu vegetaţiunea Cambodiei.

Guayaquil, 1 Octomvrie. Am sosit în Republica Equadoriană cu avionul de Panama, după ce am tăiat Equatorul, pentru a cincea oară. Uriaşe flăcări par a fi pârlit aceste privelişti uscate, la marginea liniştitului ocean.

Din păcate nu am putinţa de-a mă sui până la Quito, capitala aşezată în interior, trenurile circulând aci numai ziua şi doar de trei ori pe săptămână. Mă mângâi, deci, cu acest port pretenţios, ce nu ascunde prea bine mizeria şi murdăria sa.

Şi acuma, spre Peru, unde zburam mai toată vremea, de-alungul coastei şi a Anzilor înzăpeziţi, lungind măreaţa ariditate a acestei regiuni aproape lunare.

Fig. 43 În Anzii dela Macelus Pichu

Un vânt rece sufla la fiecece popas, unde Indienii ne privesc gură-cască, ori caută a ne vinde stranii olării.

*

Lima, 5 Octomvrie. Peru m'a izbit ca fiind, poate, ţara în care s'a păstrat cel mai concret tradiţiunea Iberică, cel puţin în clasele diriguitoare şi în burghezia intelectuală. În orice caz, arătoasa capitală este fizic şi cultural un centru de mândră hispaniolitate.

Strada — vreau să spun publicul, precum şi vitrinele — este mai elegantă, mai rafinată ca în celelalte centre latino-americane, în ciuda marelui număr de Indieni, cu tipuri de adevăraţi Nipponi, pe care îi întâlnesc.

În austera catedrală mi se arăta mumia topită a lui „ Căpitan General Don Francisco Pizzaro '., trecut în lumea umbrelor de trei veacuri, iar în barocul palat Torre-Tagle, noile instalaţiuni ale Ministerului Afacerilor Străine, „ orânduit aci din dărnicia acestei familii avute ".

Mărturiile majestosului imperiu Inka, cât şi ale civilizaţiunilor premergătoare se încalecă clae peste grămadă, în greoiul muzeu archeologic, spre a încurca dinastiile, epocile şi domnitorii, în minţile noastre neştiutoare.

De ce însă, mă întreb mirat, sculele de aur poartă o asemănare atât de izbitoare cu tezaurul Atrizilor dela Micaena ? Coincidenţă, sau vreo misterioasă osmoză istorico-artistică ?

Când vreau să uit trecutul, iau o maşină spre a cerceta împrejurimile muntoase ale capitalei, până ce arida sălbăticiune a Anzilor ne taiecalea.

Drept contrast, succesivele cartiere ale Limeide-a-lungul Pacificului răsar prospere dintr'o profunzime multicoloră de flori.

Arequipa, 7 Octomvrie. Aflând că prea vestitul Clark Gable pleca ieri spre Sud, hai şi eu în acelaşi avion. Sute de oameni îl pândeau la decolare, când,bietul om, abia şi-a putut croi un drm cu ajutorul poliţiei. La fiece oprire era asaltat de fete, fotografi, ziarişti, îmbrâncit, strivit. Mărturisesc că suferea aceste servituţi ale gloriei ecranului cu destulă bunăvoinţă şi humor, dar am crezut, am simţit şi o bună doză de dispreţ faţă de publicul său.

Sosind la Arequipa, unde era mare învălmăşeală şi o cacofonie de strigăte inarticulate, l-am întrebat : „ Crezi, oare, că va mai rămâne ceva din Dumneata la sosirea în Santiago ? ". „ Tare îmi este teamă că nu ", mi-a răspuns râzând, „ dar aci mă împotrivesc să mai cobor ! ".

Cele trei piscuri ce poartă nume de pisici — Misti, Chachami şi Pichu-Pichu — cum scrisese Paul Morand de curând în „ Air Indien ", se înalţă golaşe, în atmosfera nemaipomenit de limpede a Anzilor.

După masa mă duc cu o tânără pereche Americană de însurăţei, la o cursă de tauri ce a rămas de pomină. Arena era mică, tribunele improvizate, pânzele acoperământului cârpite, publicul gălăgios. Primele trei curse s'au desfăşurat normal, unul din matadori închinând chiar viitoarea sa victimă însoţitoarei mele, altul oferindu-i tichia lui cu un gest de mândră galanterie.

„ Până acuma toate bune şi frumoase ", se îngrijora soţul ei, „ dar ce se întâmplă de acuma înainte ?". Nu am avut prea mult de aşteptat.

Când s'au descalificat doi tauri, socotiţi din cale afară de tonţi, poporul a început să murmure, iar când juriul a dat un verdict asemănător a treia oa-

Fig. 44 Ruinele Inka la Macelus Pichu

ră, s'au format, imediat două tabere vrăjmaşe, pentru şi împotriva nefericitului taur. Readus la luptă, s'a repezit, cu subita furie a slabilor, asupra unuia din chinuitorii săi, rănindu-l grav în stomac.

Revoltaţi la culme, Peruvienii au sărit în arenă, unde s'au luat la bătaie, cu urlete fioroase; când însă tineri prea entuziaşti au dat foc pânzelor ce ne ocroteau de soare, poliţia călare a sosit în galop, cu săbiile scoase, spre a restabili ordinea.

Matadorul a fost cărat la infirmerie, femeile au leşinat, taurul uitat în învălmăşeală s'a pitit într'un colţ, iar noi trei am sărit peste baricade, scăpând teferi în stradă.

În pitoreştile pavilioane ale internaţionalei Quinta Bates, în care trăsesem, turiştii au făcut mare haz de păţania noastră.

Înainte de-a mă culca, descopăr în cartea de aur a directoarei, un mucalit poem al lui Noel Coward, care preamărea, în versuri farmecele locului, cercetat inter alia: „ By the matron from the Middle West — The Minister from Bucarest ... "

Prin urmare mă şi avansase în grad !

*

Cuzco, 14 Octomvrie. Ne aflăm la 3500 de metrii, în creerul Anzilor — şi după ce drum ! Unsprezece ore de cale ferată, într'un pullman modest, în care locurile erau înarmate cu aparate de oxigen, pentru cei ce ar suferi de răul altitudinei.

„ Eu ? Nici gând ... " răspundeam Americanilor mei, care se nimereau să urmărească acelaşi program călător ca mine. Ne suim pufăind la 3000 ... 4000 ... 4600 m. „ Cum vă simţiţi ?", mă întreabă controlorul care găsea că eram congestionat. „ Minunat ! " îi răspund cinstit şi cobor mai în fiecare gară, spre a gusta bucatele de carne friptă, mâncărurile „ gătite ", fructele, şi a sorbi din puternica chica, făcută din struguri, sau pisco, distilat din porumb.

Trenul trece prin defileuri sterpe, peste culmi pătate cu zăpadă, pe platouri acoperite ici-colo cu tufe şi cactuşi răzleţi. Părăsim seara trenul la Juliaca şi tragem la o modestă pensiune decorată cu blănuri de lamă, vicunia şi câteva grosolane covoare Indiene.

Deodată m'a pocnit — dureri de cap şi de ochi, respiraţiune anevoioasă, stomacul în revoltă şi o perpetuă senzaţiune de frig ; unsprezece ore m'am chinuit în pat, fără a putea dormi, până ce, deodată , a doua zi, de dimineaţă, m'am sculat din nou teafăr — poticnit, prin vorbă, dar cel puţin renăscut.

Din fericire mai aveam zece ore de drum, până aci, la Cuzco.

Prin urmare, iată-mă ajuns şi în inima fostei împărăţii a Inkaşilor, adoratorii soarelui, ridicată de conouistadori, pe ruinele inamicului răpus în veacul al 16-lea. Uliţele au rămas strâmte, locuinţele turtite, ferestrele burtoase iar marile blocuri ciclopeene ale Indienilor netezite de veacuri răsar şi azi din casele moderne.

Intoleranţi şi necruţători, catolicii au clădit pe temeliile rotunjite ale templului soarelui, mândra lor mânăstire închinată Sfântului Domingo, altarul încărcat aflându-se exact pe locul cel mai sfânt al „ barbarilor ". O ciudată sen-

Fig. 45 Tânăr Indian întâlnit în Anzii din Peru

zaţiune de admiraţiune pentru înfrânţii acelui vast şi semeţ imperiu se desprinde din simetricele pietroaie ieşite din temeliile creştinătăţii, astfel cum au fost impuse de fanaticii Spanioli.

„ Schimbatus'au, oare,mult de atuncea băştinaşii ? " mă întreba nedumerit tânărul însurăţel. Privind Indienii ce duc cârdurile de lama lăţoase, în mijlocul pieţii, aşi spune că, de fel . „ Uitaţi-vă doar la chipurile de pe vasele timpului din muzeu, unde aceleaşi trăsături virile rânjesc cu un uimitor realism ..." „ Sau la mumiile lor aşezate pe rafturi ce par a se văita neîncetat, cu scheleticele lor braţe înnodate în jurul capului ... " se scutură nevasta lui ca de un vis rău.

*

A doua zi am pornit la cinci dimineaţa, pe întunerec, într'un mic wagonet, spre vestitele ruini dela Machu-Picchu. Descoperite abia la începutul veacului nostru, faima lor se datorează nu numai ciudăţenii arhitecturale, dar, mai cu seamă superbei lor aşezări.

Soarele răsare pe coamele înzăpezite ale munţilor, apoi razele inundă treptat valea lui Rio Urubamba, de-a-lungul căreia am dârdâit patru ore. Păşim cu băgare de seamă la sosire peste un pod suspendat, spre a ne sui apoi până pe culmea încununată de ceea ce romanticii cred a fi fost ultimul refugiu al Inkaşilor, după cotropirea Spaniolă.

Acest pisc înaintează în chip de uriaşă peninsulă, între două văi adânci, vederea întinzându-se în jur, peste valuri muntoase printre care se împletesc păduri seculare. Pe creastă şi laturile oraşului-cetate se usucă la soare o puzderie de locuinţi, stradele, ziduri, scări, altare, băi, conducte de apă, toate înălţate curajos pe terase ce suie şi coboară într'un tot architectonic de-o măieastră concepţiune.

„ Grosolan dar solid ... " comentează Americanul.

Blocurile de piatră aduc cu Egiptul, de asemenea forma deschizăturilor — uşi sau ferestre — din fruntea cărora privirea se plimbă la mari depărtări. „ Vedeţi aşezările nobililor făcute din pietre netezite ", ne tălmăceşte însoţitorul, „ pe când acelea ale oamenilor de rând erau din bolovani nelucraţi ... "

Sus de tot se afla marele bloc de piatră rotunjită, un fel de cadran solar, prin mijlocirea căruia se măsura timpul şi epocile anului.

Din acest centru distrus — şi totuşi uneori surprinzător de viu — se desprinde o obraznică mândrie, un fel de încăpăţânată întărâtare, ce se datoresc probabil, mai mult aşezării strategice decât amănuntelor construcţiilor ; de fapt, în afară de netegăduita frumuseţe a materialului întrebuinţat şi a preciziunii inginereşti cu care a fost orânduit, pretutindeni domneşte o sobrietate, o economie — aşi spune — ce exclud orice inutile înflorituri.

„ Această aşezare ar fi trebuit să inspire proză sau versuri nemuritoare ... " mă gândesc cu voce tare, în faţa măreţiei epice a acestui decor. „ Poate că se află ascunse undeva, cum a dormit uitată şi această cetate, vreme de patru veacuri ... " răspunde ghidul, suindu-se pe cal.

Şi astfel ne-am înapoiat, cu mintea împlinită de noi făgăduieli.

*

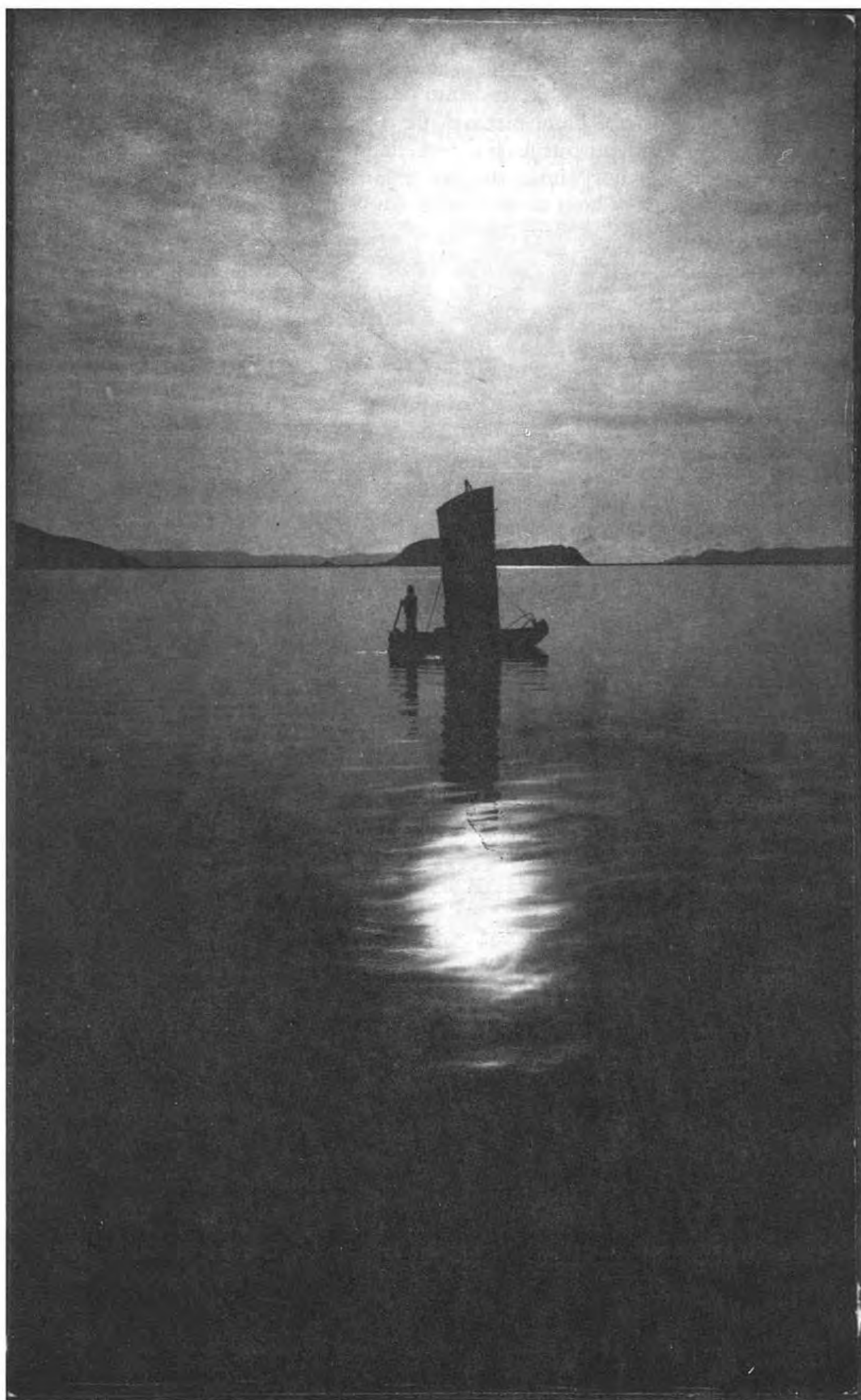

Fig. 46 Pe lacul Titicaca între Peru şi Columbia

Mai vizităm cu curiozitate și alte așezări — călări sau cu mașina — la Saxohuaman, Ollantaytambo și Pisak, unde am descălecat în plin târg de Duminecă. O biserică umbrită de doi pomi înfoiați, pe o piață pavată cu bolovani, unde era mare zaiafet de Indieni puturoși — femeile în fuste crețe, roșii sau portocalii, cu pieptul prins în șaluri ținute de mari linguri-ace de argint, pe cap purtând un fel de panamauri, sau largi pălăriuțe turtite, cu stofe brodate ce atârnau de ambele laturi ; bărbații, la rândul lor, purtau bluze și pantaloni scurți, peste care erau așternute faldurile colțurate ale poncho-ului național, lucrat ca un covor.

În bisericuța cârpită cu lut, credincioșii se înghesuie smeriți într'un miros de oase, câine ud, murdărie și tămâie. La ieșire, șase primari cu poncho negre și cârje lucrate cu argint s'au înșirat în fața tinerilor ajutoare, care suflau de zor din scoici, ca din bucium ; apoi, cu rândul au sărutat mâna preotului, pe care l-au însoțit până acasă, în sunetele frumoaselor instrumente.

„ Aci, noi mai trăim în așa numitele vremuri patriarhale ... " a surâs chauf-ferul nostru. „ Din fericire ..." i-am răspuns cinstit.

*

La Paz, 19 Octomvrie. Lacul Titicaca, a cărui aliterațiune face încântarea copiilor care învață geografia, desparte drumul nostru între Puono în Petru, și Guaqui, în Bolivia.

Un vaporaș burduchos ne duce noaptea peste lacul cel mai întins la o asemenea latitudine. Cum la culcare nu am putut ghici nimic în întunecimea înstelată, m'am sculat dela patru jumătate dimineața, spre a descoperi sălbăticiunea în care ne aflam.

Decor muntos, sterp, o suprafață lină, abia încrețită de-o barcă lucrată din fibre vegetale, cu vele ce păreau aripi galbene de insecte. O mare tăcere ne învăluia.

Deodată sosim la Guaoui, în mijlocul unei cumplite îmbulzeli de Indieni care se cățărau pretutindeni, în trenul pe care îl luam și noi intră o nemaipomenită hărmălaie de femei, bărbați, copii, căței, pui, traiste și coșuri.

Pornim cu mare tărăboi și, după câteva ore de drum începem să coborîm dela patru mii de metrii, spre valea în fundul căreia se afla La Paz — o modestă aglomerațiune de case cu acoperișuri roșii sau cenușii, ce se pierd în uniformitatea tristă a stâncilor din jur.

Tristă este și strada, unde zărim urîtele femei cholo — albe încrucișate cu Indieni — purtând hazlii meloane pe cap, și prea mulți soldați desmățați sau invalizi, patetice victime ale sângerosului război din Chaco cu Paraguayul, ce tocmai se sfârșise.

Cu toate că respir aci la trei mii șase sute de metrii, nu mă mai resimt de altitudine ; sui și cobor ore întregi, spre a descoperi un frumos ce îmi scapă în a cincea mea capitală Sud-Americană.

Mă uit la munții care taie orizontul împrejur — șiruri stâncoase, ciopârțite, crenelate, iar sus, în nouri, piscul înzăpezit și tăcut al lui Illimani.

Energica propietăreasă, Englezoaică, a micii noastre pensiuni, ne conduce pe toți trei — perechea Americană și cu mine — la cel mai cunoscut anticar al orașului. „ Trăesc aci fericit, înconjurat de ruinele civilizațiunilor Inka, Chimu

Fig. 47 Pe lacurile Argentino-Chiliene din Patagonia

şi, mai cu seamă, Tiahuanacu, ale cărei resturi, datând cu vreo 2-3000 de ani înainte de Christos, le-aţi zărit pe marginea lui Titicaca ... "

Ne face onorurile încăperilor sale, apoi ne tălmăceşte pedant metoda pe care a urmat-o spre a descoperi înrudirea civilizaţiunii Inka cu aceea Tihuanacu, şi acesteia, cu civilizaţiunea Maya, din Mexico. Rareori mi-a fost dat — mie, un neştiutor, dar care a citit şi văzut destule — să ascult o prelegere atât de fascinant logică ca aceea a anticarului Bolivian. Încet-încet priveam acuma aceste înfloriri ale geniului omenesc, în această parte a lumii, ca un tot din Nordul Americii până în Sud.

Zburând, acuma, spre Apus, încălecăm mai multe fruntarii. Din Bolivia, la Tanca în Peru — unde florile năpădesc uliţele — apoi la Antofagasta,în Chili; aci, toată regiunea este arsă de salpetru, pe un fond de decor roşu, violet, asemenea unei hărţi în relief, pe care, cineva ar fi uitat să picteze verdele.

*

Santiago, 25 Octomvrie. Farmec şi vitalitate ar caracteriza această capitală, dacă ar fi să formez odată mai mult o impresiune fugară după abia câteva zile decontinuie cercetări.

Ciceronele meu neobosit a fost Marcial de Martinez, muieratecul fiu al ambasadorului ţării sale la Rio, spre care mă îndreptase sora lui, care îmi era o foarte bună prietenă. Fiind, în plus, şi secretarul Preşedintelui Republicii, Alessandri a fost în măsură a-mi face inventarul oraşului său natal, cu o entuziastă migăleală.

Nimic nu era prea neînsemnat sau prea anost pentru dânsul — architectura noilor clădiri oficiale, tradiţiunea vechilor cluburi, menu-rile restaurantelor mai de vază, modernul sălilor de spectacol, circulaţiunea străzilor din centru, tăcutul cartierelor reşedenţiale, reculegerea de pe dealul San Cristobal, dedicat Fecioarei Făcătoare de Minuni şi, mai cu seamă, pitorescul localurilor de noapte, unde am aplaudat queca naţională, dansată cu o nesfârşită graţie şi un joc de batistă ce m'a încântat.

„ În loc de secretar particular ai trebui să fii Ministrul Turismului " am spus tânărului Marcial, când mă înapoia la Hotelul Crillon, pela trei a.m.

Apoi, la Valparaiso, cu un tren elegant ce trecea grăbit prin văi largi, verzi, peste dealuri muntoase, pătate de soare şi acoperite cu covoare de flori portocalii, galbene, roşii — căci ne aflăm tocmai la începutul primăverii antipoadelor.

„ În afară de Rio şi São Paulo, nu mi-a mai fost dat să întâlnesc atâtea femei fermecătoare şi bine îmbrăcate ca aci ", spuneam admirativ acelora care mă plimbau prin marele port, în amfiteatru, ca şi la europeanul casinou dela Viña del Mar.

„ Femei, cupru şi salpetru — da — cu acestea se poate făli limba noastră de ţară atât de înghesuită, între oceanul infinit şi Cordiliera nepătrunsă ", îmi răspundeau râzând.

*

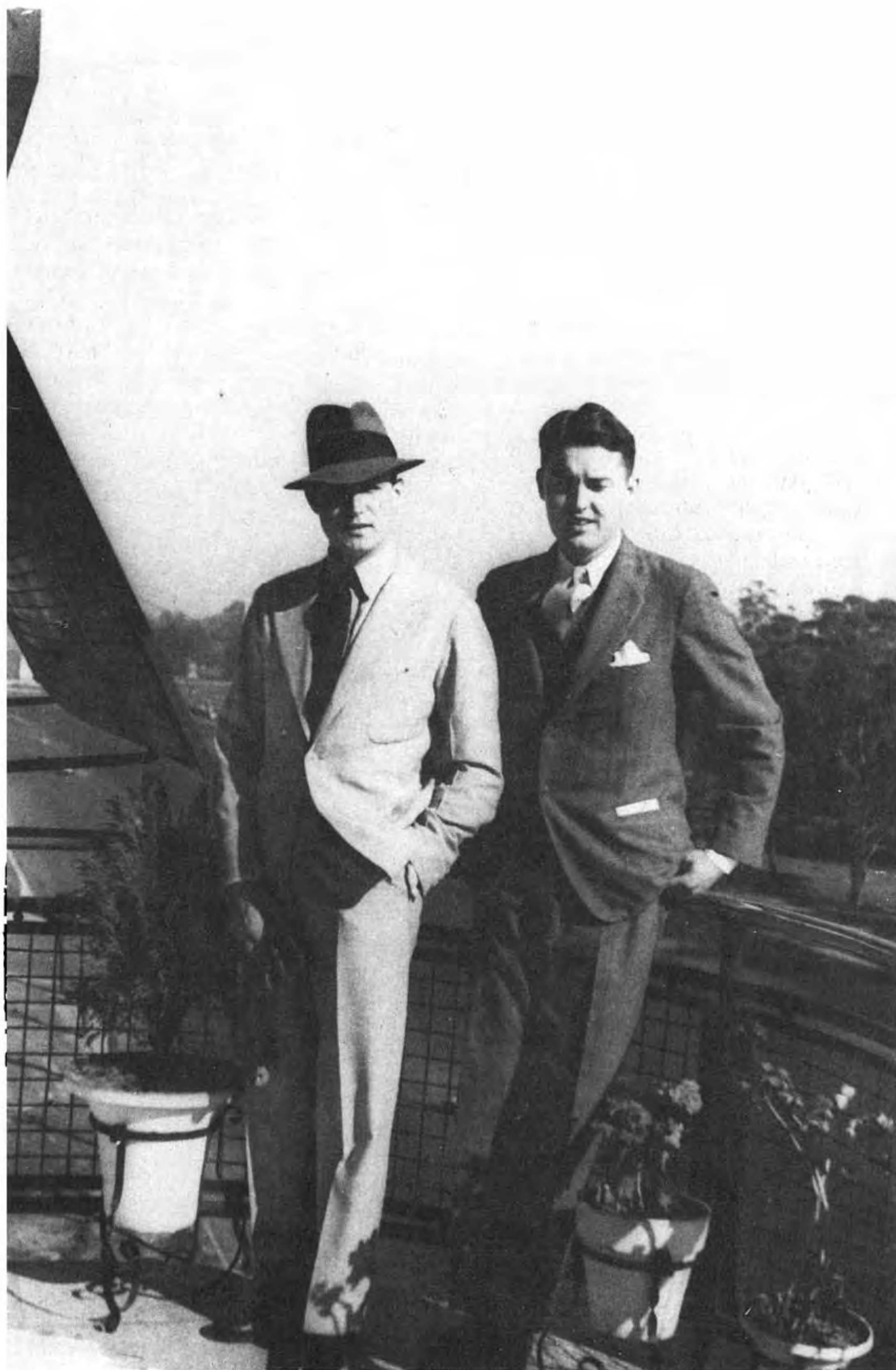

Fig. 48 Cu Alain Lightner pe balconul locuinței sale
La Buenos Aires

Patagonia Chiliană, 27 Octomvrie. Tăiam Sudul continental dela Pacific la Atlantic, dela Osorno in Chili, la Bariloche în Argentina — cu trenul, cu vaporul, cu maşina şi călări, spre a sui Anzii, şi a-i coborî apoi, în Patagonia.

Imigraţiunea Germană a civilizat această sălbatecă şi măreaţă regiune a continentului, oferind turiştilor netede hotele, curăţele restaurante, blonde servitoare şi valsuri de Strauss.

Vulcanii Osorno şi Calbuco astupă orizontul până la întinsul lac, frumos numit Llanquihue ; în jur numai piscuri înzăpezite, ape îngheţate, păduri, stânci. Învăţ geografia ţării — Ensenada, Petrohue, Todos los Santos, Esmeralda, Peulla.

Căţăraţi pe spatele unor catâri obosiţi o luăm peste culmi, unde ploaia ce ne urmărise de două zile se transforma în nouri, iar nourii într'un omăt ce dă fantomatice întruchipări pomilor jupuiţi, de care atârnau zdrenţe de muşchi. Dobitoacele se poticnesc subt povara călăreţilor înveliţi în poncho şi a bagajului ce se bălăbăneşte ritmic în mersul lor.

La Laguna Frias întâlnim postul de vamă Argentinian, o căsuţă în lemn pierdută pe marginea unui lac verde ce tace chitic, la picioarele unor munţi ameninţători.

„ Lacul Nahuel-Huapi ! " ne anunţă însoţitorii, zigzgând barca cu motor printre cascade şi ziduri stâncoase. „ Nici în Suedia, nici în Canada, nici în Statele Unite, nici chiar în Japonia nu am întâlnit o asemenea măreaţă îmbinare de munte şi apă ... " anunţ uimit, când sosim după câteva ore, la Bariloche.

Deatuncea am găsit numai fiordurile Norvegiene, care să întreacă aceste privelişti.

*

Buenos Aires, 6 Noemvrie. Ultima capitală a prea lungului meu circuit, pe care o descopăr cam zăpăcit, după 36 de ore de tren prin Pampa Argentiniană, cu nesfârşitele ei întinsuri pustii, acoperite cu plante ţepoase — tristeţe, monotonie, praf.

Aci locuiesc în eleganta Avenida Alvear, de-a-lungul parcului Palermo, în apartamentul lui Allan Lightner, secretarul Ambasadei Americane, care a fost un vesel prieten la Rio.

Adevărat o mare metropolă, ce aduce cu Parisul, ba cu Londra, ba cu New York, ba cu ... America de Sud ! La obsedantele ritmuri de tango ce ţâşnesc melancolic, din toate aparatele de radio, am cercetat totceea ce omeneşte se putea cerceta, într'o singură săptămână.

Întâlnesc prea mulţi Americani, numeroşi diplomaţi, nu destui Argentinieni — la mese, serate, cocktailuri, recepţii, dansuri, literalmente de dimineaţa până noaptea târziu.

Vizita oraşului La Plata — „ al treilea însemnat centru al ţării " — rugi minusculei Madone din Lujan, copleşită de brocaturi, flori şi lumini, în cea mai vastă catedrală a Argentinei.

Matchuri de polo — „ există 67 de cluburi în întreaga ţară ", mi se spune cu mândrie — curse de cai — „ vedeţi, aci, cele mai elegante femei ale continen-

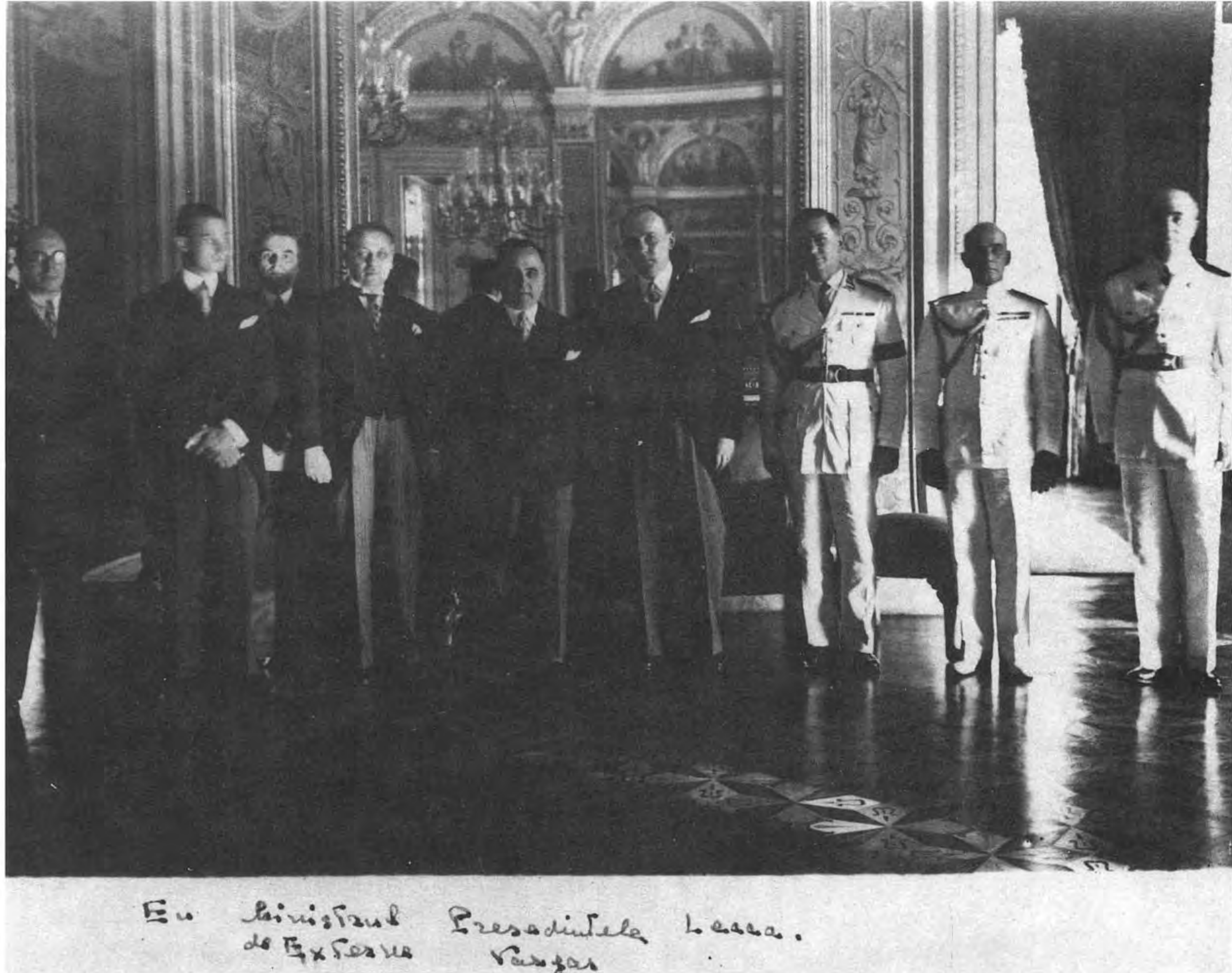

Fig. 49 Preşedintele Republicii ne primeşte la Palatul Cattava

tului " — întreceri de bărci cu vele, la Clubul Nautico din San Ysidro, înălţat la împreunarea lui Rio Parana cu Rio Uruguay, ce formează astfel, îmbinate, Rio de la Plata.

Clădiri, străzi, circulaţie, parcuri, oameni, fum, vapoare, lumini, sirene şi un ultim chef până la trei noaptea ... La cinci, când abia se crăpa de ziuă, hidroavionul Brazilian „ Clipper " îşi ia zborul spre Montevideo şi Rio-de-Janeiro.

Prea ostenit, am căutat în zadar să aţipesc.

*

Brazilia mi-a dăruit o autentică revoluţiune de-a 30-a mea aniversare.

Ziua de 27 Noemvrie era ploioasă, ceţoasă şi caldă ; nu am observat nimic neobişnuit în drum spre legaţie, decât — poate — grupuri de oameni care priveau cu nedumerire în direcţia cartierului Urca, la picioarele Căpăţânei de Zahăr.

Abia sosit însă, la cancelarie, aflu că mai multe unităţi militare s'ar fi răzvrătit şi că aeroplane guvernamentale începuseră să bombardeze clădirile în care rebelii se baricadaseră. Nedorind să iau veştile prea în serios, mi-am văzut de treabă, dar, pe măsură ce se scurgea dimineaţa, am observat cum numărul avioanelor se înmulţea pe cerul cenuşiu, iar trupele ocupau, cu încetul, punctele strategice ale capitalei.

Deodată , la vremea dejunului, două prietene Braziliene opresc brusc automobilul lor în faţa restaurantului în care mă instalasem, şi îmi strigară, agitate : „ Vite-vite, venez avec nous voir la révolution ! ", de parcă ar fi fost vorba de o reprezentaţie teatrală.

Aşa şi era, bun înţeles pentru spectatorii opriţi la câteva sute de metrii de locul dramei, unde vedem flăcări înalte, fum gros şi turle prăbuşindu-se în grupul clădirilor Regimentului 2 de Infanterie. Avioanele zburau jos, bombardând cartierul general al rebelilor, de-o parte şi de alta trupele trăgeau cu carabine şi mitraliere, bubuiturilenu mai conteneau.

Ca la un spectacol gratuit, mulţimea luase loc pe străzi, la ferestre, balcoane, acoperişuri şi în pomi, aşteptând actul final ca să aplaude pe învingători. Când, însă, câteva gloanţe s'au pierdut în popor, iar unul chiar a căzut la picioarele noastre, cât ai clipi din ochi ne-am ascuns cu toţii în spatele maşinilor şi a arborilor din stradă.

„ Hai să mâncăm ... " am liniştit fetele, „ altfel o păţim ca proştii în asemenea împrejurări ... "

După masă am cedat totuşi curiozităţii şi m'am înapoiat la Urca ; rebelii tocmai se predaseră, dar cum mai domnea o mare vraişte în piaţa regimentului, m'am putut uşor strecura printre camioanele cu prizonieri, ambulanţele cu răniţi şi autobusele cu soldaţi, până la vreo câţiva zeci de metrii de cazarma incendiată.

De altfel şi populaţiunea continua să nu prea ia revoluţiunea în serios — voioşi, bărbaţii întovărăşiţi de neveste, bătrâni şi copii discutau situaţia cu mare lux de adjective şi gesturi, pe când sentinelele ofereau băieţandrilor încântaţi, schije şi gloanţe, iar proprietarii caselor ciuruite, dimprejur, se interpelau dela o curte la alta, povestindu-şi cu foc aventurile.

Fig. 50 Cape Town

Mai târziu abia am aflat că nu lipsise mult ca această mişcare de stânga să reuşească, căci dacă unul din batalioanele regimentului nu s'ar fi împotrivit răzvrătiţilor, dând astfel timp trupelor guvernului să-i încercuiască, conform programului, rebeliunea s'ar fi întins asupra întregei garnizoane, cu scopul final de-a lua prizonier pe Preşedintele Vargas.

Cum un asemenea pericol nu mă atingea încă direct, mă lăudam doar că de ziua mea de naştere, a anului 1935, primisem botezul focului.

*

Unul din bărbaţii politici Brazilieni, care urmărise cu cea mai mare băgare de seamă curba ultimelor evenimente din ţara sa, era Raul Fernandes, însurat cu fosta noastră compatrioată, Lucia Mănescu.

I'am cunoscut pe amândoi dela începutul şederii mele la Rio, şi multe au fost bunele mese pe care le-am luat în frumoasa lor casă, din Rua Eduardo Guinlé. Fiindcă Fernandes semăna cu Voltaire, spuneam că adoptase instinctiv personalitatea acestuia, căci rareori mi-a fost dat să întâlnesc un bărbat mai subţire, mai citit, mai sarcastic, mai mucalit şi mai răsfăţat în viaţa lui din fiecare zi.

„ Ori, poate caracterul lui i-a creat masca volteriană ? " îmi răspundeau prietenii noştrii comuni. Indiferent de cauză şi efect, Doutor Raul — cum i se spunea la Rio — trecea drept a fi un strălucit jurist şi un tare îndemânatec om politic ; ca fost reprezentant al Braziliei la Societatea Naţiunilor îşi făcuse în plus reputaţiunea unui om de stat de-o mare subtilitate.

Pentru mine era mai presus de toate un mare civilizat, prea evoluat pentru josnicele tranzacţiuni ale vieţii politice Braziliene, motiv pentru care Vargas l-a şi îndepărtat dela orice activitate în tot timpul dictaturei sale. „ Nu fac nici un fel de compromisuri cu domnii care sunt astăzi la putere ", ne spunea răspicat, şi toată lumea îl respecta pentru curajoasa lui atitudine, care i-a costat însă anii cei mai productivi ai maturităţii sale.

Dona Lucie, pe de altă parte, care fusese măritată, în prima căsnicie cu viitorul General Ressel, era a doua lui nevastă Româncă, prima fiind însăşi vara ei primară, care murise de piept. Frumoasă, elegantă, bună, inimoasă şi foarte Moldoveancă, se ocupa de noi toţi cu multă căldură, arătându-mi, îndeosebi mie o vie prietenie şi afecţiune.

„ Vino cu noi în statul Minas Gerais să cercetăm împreună bisericele baroque ", mi-a spus în primăvară. Şi astfel i am însoţit, câteva zile, petrecând în tovărăşia lor, una dintre cele mai plăcute vacanţe de Paşte, din ultimii zece ani.

Pe un apus de soare intensificat de culoarea roşie a pământului, caracteristic statului Minas, am ajuns de Joia Mare, în târguleţul Barbacena. Negri şi albi îngenunchiau laolaltă, în biserici, purtând lumânări aprinse, copiii cântau rugăciuni latineşti, ceşetorii se amestecau la intrare cu vânzătorii de dulciuri, pe când juneţea indiferentă se furlăndişea pe stradă, în haine de sărbătoare.

De Vinerea Mare am sosit la São João del Rey, unde întreg târgul părea a se îndrepta către biserica principală, ce îi chema insistent, cu clopotele ei, la o lugrubă slujbă creştinească. Aceasta a fost prima din lunga serie de lăcaşuri baroque, pe care le-am cercetat cu acest prilej ; în trecut nu fusesem sensibil aces-

tui stil încârlionțat și greoi, acuma descopeream însă, cu încetul, o armonie generală, o finețe de amănunte, precum și un gust precis în ornamentație, ce erau cu adevărat o revelație pentru mine.

Pe o enormă înghesuială și o nemaipomenită zăpușeală, am asistat la procesiunea Zilei Patimilor — preoții ieșeau din biserică subt un baldachin înflorit, congregațiunile religioase îi urmau, ținând lumânări în mână, copiii înveșmântați în alb însoțeau statuele purtate pe umerii credincioșilor ; la urmă, autoritățile urbei umblau încet, cu acei presupuși a reprezenta actorii principali ai calvarului, înconjurați de îngeri, care își pierdeau aripile, de mici archangheli negrii în bigoudis, și fete de pension, în cămăși de noapte — „ ca pe lumea cealalată probabil " râdea Fernandes.

Cortegiul era, deci un ciudat amestec de mascaradă și autentică emoțiune religioasă căci, chiar dacă unii oameni cântau și se rugau de zor, în fumul de tămâie, printre picături râdeau pe înfundate și nu pridideau să trăncănească între ei.

De Sâmbăta Mare am fost primiți la vestitul Ouro Preto, cu alte sunete de clopot, pocnitori și focuri de artificii fiindcă, conform obiceiului local, Învierea era astfel anunțată, cu mare alai, înainte de miezul nopții.

Acest pitoresc oraș fusese de mult decretat monument național, datorind faima sa anilor de glorie ale minelor de aur descoperite aci în veacul al 18-lea. Două zile am cutreerat această încântătoare așezare cățărată pe dealuri, cufundându-ne într'o adevărată orgie religioasă.

De două secole architectura orașului fusese abia atinsă, astfel încât baroqul nenumăratelor biserici, cât și căsuțele acoperite cu țigle păstraseră pitorescul lor bătrânesc. În plus, fântânile antice din piețe și crucile dela întretăierea ulițelor înguste, pavate cu pietre colțuroase, creau o atmosferă de un farmec neîntrecut.

„ Uită-te bine la ornamentațiile lucrate în moalea piatră verzulie ' de săpun ' de mâna negrului Alleijadinho, al cărui nume înseamnă ' micul infirm '", îmi spunea Doutor Raul. „ Vei întâlni chiar în bisericile noastre, cele mai înflorite, o demnă sobrietate și o rațională armonie, ce nu vezi, spre pilda, in bolnăvicioasa exuberanță dela Bahia ".

Mie, însă, îmi plăceau mai mult interioarele albe, pe care se desprindeau lucrăturile în lemn auriu patinat, ori faianțele albastre de lângă sfinții minori, îmbrăcați ca pentru nuntă. „ Nu te opri la reprezentările prea idolatrice ale calendarului nostru catolic ", rezuma Fernandes, „ ci caută să înțelegi naivul și adâncul simț religios ce a inspirat aceste lucrări ... "

La Bello Horizonte, capitala statului Minas, leaderul majorității parlamentare ne-a făcut onorurile orașului modern și bine chibzuit, ce părea însă lipsit de suflet după frumusețile întruchipărilor creștinești pe care le lăsasem în urma noastră.

„ Iaca o scrisoare din partea Ministerului Comunicațiilor ", îmi spune Raul Fernandes, înainte de despărțire, „ îți va deschide porțile apropiatelor mine de aur dela Mouro Velho ce sunt, după cum ai trebui să știi, cele mai însemnate din lume ".

Primit de directorul Britanic, acesta însărcinează un inginer Brazilian să mă însoțească în măruntaele pământului. După meticuloasa vizitare a instala-

ţiunilor technice, am coborît perpendicular cu ascensorul, vreme de aproape o oră, până la 3000 m. adâncime, în uniformă, purtând o cască de azbest şi o lampă de acetilenă în mână.

Mari curente de aer rece măturau galeriile, dar căldura se înteţea pe măsură ce ne indepărtam de nivelul pământului. La trei km. adâncime însă, se lucra cu dinamită şi, prin urmare, nu mai exista ventilaţiune; echipe de negrii,aproape goi,mânuiau sfredelele de aer comprimat, ce făceau o larmă asurzitoare, iar detunăturile înăbuşite ale exploziilor împrăştiau fum şi praf, în atmosfera ce devenise aproape irespirabilă.

Înaintam poticnindu-ne de bolovani, alunecând pe pietrişul stâncilor sfărâmate, uneori plecaţi în două, spre a nu ne izbi de tavanul colţuros. Acuma nu mai umblam decât în cămaşe, leoarcă de înăduşeală, aiuriţi, gâfâind.

Dar drumul de înapoiere a fost şi mai anevoios, vârtejurile de praf din galerii biciuindu-ne violent faţa, echipele de negrii şi mulatrii ce se schimbau la aceea oră înghesuindu-se în ascensor, asudaţi, despuiaţi, simieşti.

Murdari şi uzi am ieşit după trei ceasuri, la lumina crudă a soarelui.

La ora 1, spălat, schimbat, pieptănat şi civilizat, am fost ceremonios poftit de Englez, la un dichisit dejun, pe terasa frumoasei sale locuinţe. Fusese totul un vis rău, mă intrebam uluit, sau o cruntă realitate ?

*

Revoluţii şi excursii însă nu mă abăteau dela programul de lucru personal, pe care mi-l organizasem cu obişnuita-mi pedanterie, în orele libere — dimineaţa, dela răsăritul soarelui, deasupra luminoasei Copacabana, până ce mă duceam la cancelarie ; după amiaza, când nu eram de serviciu la legaţie.

Dacă, pe de-o parte scriam de zor piese, articole şi note de călătorie, pe de altă parte, nu reuşisem încă să ating nici un rezultat concret, în ciuda anumitor încurajări. „ Piesele Domnului Duca sunt inteligente şi mai interesante ca multe din acelea ce se află acuma pe scenele londoneze ", raportase o cunoscută agenţie teatrală Ducesei Rutland, „ de aceea trebuie să fie încurajat, iar scrisurile lui constructiv criticate ".

După fiascoul Teatrului Escola din Rio, am intrat în legătură cu cea mai apreciată pereche teatrală Braziliană — Dulcina de Moraes şi Odilon Azevedo — doi actori cu mult humor şi temperament, dar care, in ciuda bunelor noastre raporturi nu m'au putut ajuta nici dânşii, ei jucând mai cu seamă comedii uşoare, în stilul Elvirei noastre naţionale, la Paris.

Nu mă dădeam însă bătut nici acuma. „ Poate că perseverenţa mea atinge ridicolul ", spuneam la începutul verii, „ dar continui să am siguranţa că împotriva tuturor obstacolelor voi avea totuşi posibilitatea de-a exploata finciarmente uşurinţa literară pe care o am "

Drept corolar, hotărîsem ca în cursul anului 1937 să mă înapoiez în România —„ via insulele Pacificului de Sud, Australia, Noua Zeelandă şi, de acolo direct la Londra, spre a asista la incoronarea lui George VI " — pentru a mă afla aproape de centrele teatrale de care speram să fiu de acum încolo legat.

Familia însă a fost de altă părere. „ Din ce în ce mai mult se dă o crâncenă luptă în jurul memoriei Tatălui tău ", îmi scria precis Unchiul meu Grigore. „ mişcarea fascistă susţinută de străinătate câştiga teren, iar guvernul — din

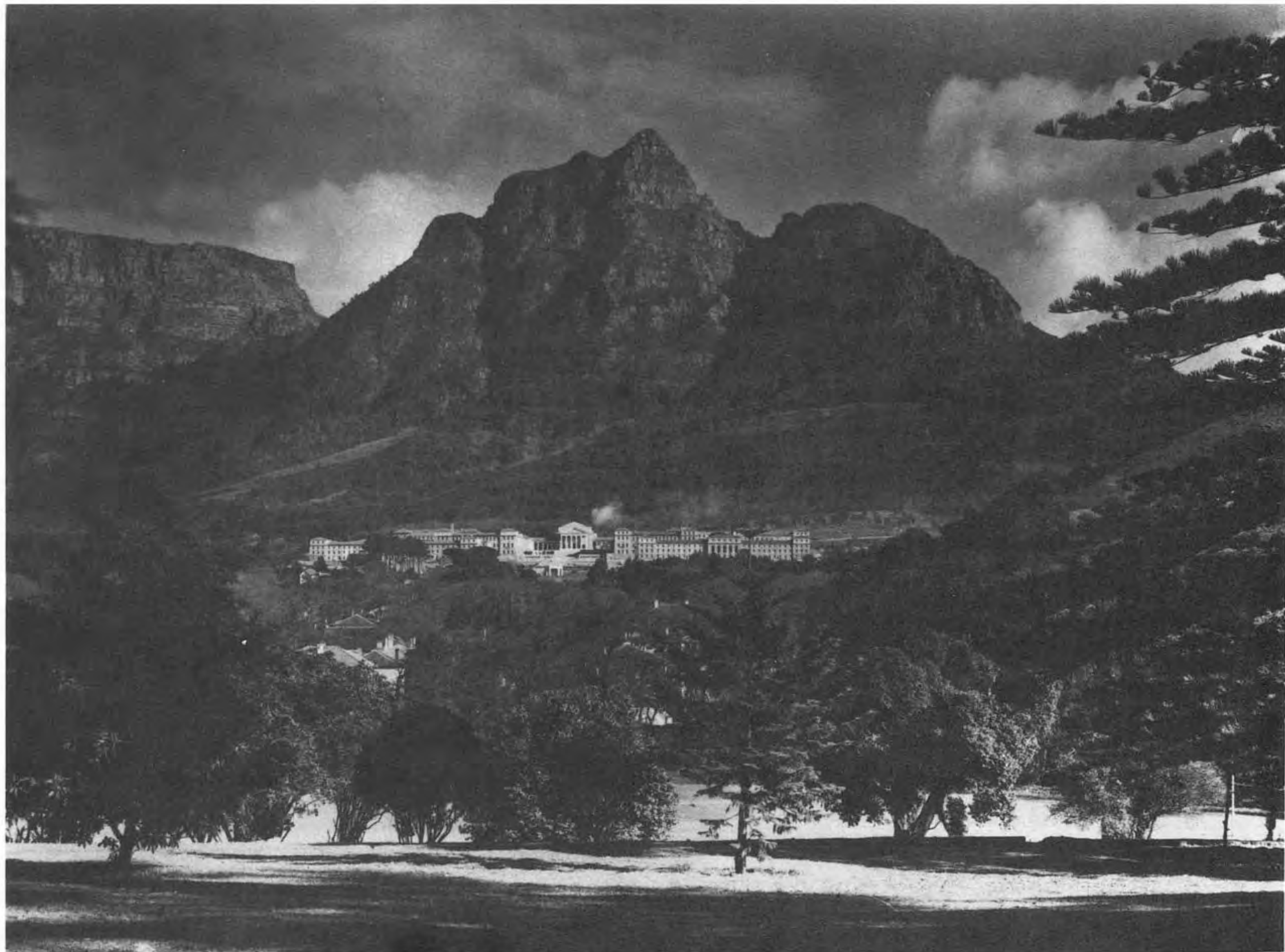

Fig. 51 Universitatea Africii de Sud

slăbiciune sau de teamă – nu împiedecă libera activitate a ucigaşilor fostului său prim ministru. Spre pildă, „ continua dansul ", cu prilejul unui aşa-numit congres studenţesc, ce era de fapt al unui nou partid ce şi-a luat titlul pretenţios de ' Totul pentru Ţară ', tinerii au mânjit placa comemorativă din gara Sinaia, în sunetul cântecelor preaslăvind pe asasini "

„ Este adevărat ", îmi scria la rândul ei Mama mea, „ că opiniunea publică a fost revoltată de această mârşăvie, că multe slujbe s'au ţinut cu acest prilej, şi că pelerinaje au fost organizate la mormânt, cât şi la Sinaia, sau că noi statui au fost dezvelite ; pe de altă parte însă, atacurile anti-semite se înmulţesc, însoţite de bătăi, omoruri şi incendieri de temple, toate menite a întreţine un climat de teamă şi perpetuă nelinişte."

Prin urmare, concluziunea unora şi altora era că, înapoierea mea la Bucureşti nu era nimerită, putând prea uşor să fiu expus unor situaţii nu numai neplăcute, dar chiar periculoase. „ Raţionamentul vostru nu mi se pare logic, sau îl socot pe puţin exagerat ", le-am răspuns. „ Mie nu îmi este teamă de situaţia dela noi, dimpotrivă găsesc că este periculos de-a fugi dela o stare de lucruri menită a dăinui încă multă vreme ".

În cele din urmă am ajuns la compromisul de-a mai sta un număr de luni în America de Sud, spre a vedea cum se desfăşoară atât evoluţia din România, cât şi plasarea scriptelor mele.

*

Ceea ce a contribuit însă mult la luarea acestei hotărîri , a fost sosirea noului Ministru al Ţării, în persoana lui George Lecca.

Într'adevăr, îl cunoscusem bine, din vremea în care era secretarul Tatălui meu la Externe, când venea deseori să ne povestească cu duh, comicele lui aventuri cu „ Vâlcenii ", pe care, şeful său, îl ruga să-i însoţească cu jalbe,pe la felurite ministere.

Din acele zile păstrase o admiraţie şi un respect pentru Tatăl meu, ce mă mişcau azi, adânc. Se înţelege, deci, că eram mai mult decât mulţumit de numirea sa la Rio.

Ce hazliu contrast între George Lecca şi Alexandru Zamfirescu, îmi spuneam după sosirea lui în Brazilia ! Pe cât fusese acesta din urmă de lumesc, de elegant, de exagerat, de chefliu şi de dinamic în munca lui, pe atât succesorul era de retras, de liniştit, de modest în îmbrăcămintea sa, de burghez în obiceiurile lui şi de rutinier în lucrul său din fiecare zi.

Mai echilibrat, mai sobru, mai ironic, mai sceptic şi de mai bună calitate ca bietul „ catafalc ", nu avea însă nici vioiciunea acestuia, nici energia, nici spiritul său de iniţiativă. De fapt, Puiu Lecca era un provincial, care nu se găsea în largul său decât „ cu ai lui ", când putea povesti glume Româneşti şi, închinzând ochii, să se creadă în Ţară.

„ Vreau să-ţi plătesc cel puţin în parte tot ceea cedatoresc lui Ion Duca..." mi-a spus dela sosire. Cum puteam, aşadar, să-i refuz rugămintea de-a nu îl lăsa singur, de-a amâna înapoierea mea în România, şi de-a mai sta cu dânşii, până ce Ministerul mă va rechema ?

Marianna Lecca – fiica generalului Athanasescu, care fusese mulţi ani ataşat pe lângă persoana Reginei Maria – era o subţire, inteligentă, calmă şi oare-

Fig. 52 Zulu la Durban în Natal

cum ironică femee, care împărtăşea în linii generale, gusturile şi desgusturile bărbatului ei.

„ Unde vrei să-ţi petreci concediul anul acesta ?" m'au întrebat, tare amuzaţi de circuitele mele mondiale, ale căror farmece nu le puteau înţelege.„ În Africa de Sud şi de Est ", le-am răspuns imediat, „ dela Colonia Capului în Kenya ... ". Amândoi s'au crucit şi, volens-nolens, m'au lăsat să plec din nou, două luni jumătate după sosirea lor.

*

Plecarea mea din Rio, la 11 August, pe un vapor Japonez, ce urma să mă ducă până la Cape Town a fost, fără îndoială, una din cele mai hazlii ce mi-a fost dat să trăesc.

Îmi făcusem un bun număr de prieteni şi cunoscuţi, de mai bine de doi ani, lăudându-mă, mai cu seamă, cu un grup de fete care erau pe atât de nostime şi de isteţe la minte, pe cât erau de cucoane şi de elegante.

Număram, mai ales printre ele, încântătoarele surori de Mello — una fiind o frumuseţe blondă, alta brună — şi pe Bella Paes Leme, o dragă prietenă, fină şi cultă, care era mai târziu să se mărite cu sculptorul Polonez Zamoisky.

Printre băieţi, mă legasem în mod neaşteptat cu cei doi fraţi Orlèans-Brągance, strănepoţii ultimului Împărat Don Pedro II, a căror soră era Contesa de Paris. Spun, în mod neaşteptat, fiindcă erau mult mai tineri ca mine, mai cu seamă Dom João, socotit pe departe favoritul tuturor.

Frumuşel, vioi, hazliu şi optimist, a organizat numaidecât un mare chef pe „ Hikawa Maru ", spre a-mi sărbători îmbarcarea. Când afumat de şampanie şi sake a spart paharul său pe punte — „ precum boierii Ruşi! " — toţi ceilalţi i-au urmat exemplul cu entuziasm, de săreau cioburile ca schijele, în toate direcţiile.

Lecca era tare amuzat, Dona Lucie nedumerită, eu cam neliniştit, iar bieţii Japonezi se sileau din răsputeri să nu vadă nimic. „ Halal de aşa plecare ", a râs şeful meu la coborîre , „ cel puţin să fie cu noroc ! ". Şi aşa a fost.

*

Prea lungă a fost calea de 12 zile până ce am atins continentul African. Când ne-am apropiat, în sfârşit de Cape Town ni s'a comunicat, la ultimul moment că nu puteam intra în port, o furtună bătând din larg atât de violent încât ar fi fost periculos de-a trage la chei. Prin urmare, am petrecut ultima noapte descriind elipse în faţa ţărmului, vaporul urcând şi coborînd adevărate cataracte de valuri ce măturau năpraznic punţile, pe când vântul şuera prelung în catarge.

La cinci dimineaţa, mult încercatul nostru vas s'a tăvălit cu încetul, până la cheiuri, pe un cer furtunos, printre diguri şi vapoare. Când s'a luminat complect de zi, am avut prima viziune a oraşului mic şi roşcovan, crescut între ocean şi Table Mountain, turtita formaţiune stâncoasă, ce părea să proteguiască portul şi restul continentului african.

„ Sunt dezamăgit ", scriam seara, „ totul este mic, îngust şi extraordinar de provincial — câteva clădiri publice mai îndrăzneţe, apoi case cu largi verande, ca în ţările calde. Şi cu toate acestea mă atrage amestecul stilului cottage

Fig. 53 Cu fete Zulu în Valea celor O Mie de Dealuri

Britanic, cu cel al locuinţelor Neerlandeze, ce se suprapune aci, cu succes şi imaginaţiune ".

Din fericire, ceea ce natura a creat depăşea cu mult mâna omului. Într'adevăr, rar mi-a fost dat să parcurg cu maşina privelişti atât de superbe ca acelea ce însoţesc şoseaua săpată de-a-lungul lui Cape Peninsula — coasta vulcanică a piscurilor, valurile sălbatece ce se sparg în adâncime, zdrenţele de nouri ce fug pe clar-obscururi furtunoase ce ba luminează, ba întunecă apa şi pământul, toate îmbinându-se într'un epic spectacol.

Sosesc, apoi, pe un soare radios, la Capul Bunei Speranţe, unde găsesc doar un munticel de stânci cocoşat, scăldat de valuri spumoase — la dreapta Oceanul Atlantic, la stânga Oceanul Indian ... Păcat, îmi spun îngândurat, căci capetele marilor continente ar trebui să fie întotdeauna măreţe...

Şi totuşi, nu mă puteam opri a resimţi o oarecare mândrie de-a fi reuşit a păşi chiar pe acest pământ îndepărtat.

Prin portuleţe, târguşoare, ferme şi plantaţiuni, tai peninsula, spre a mă înapoia în oraş, la poalele decorului ales pentru preamărirea lui Cecil Rhodes.

Citisem tocmai biografia „ marelui visător " şi mult m'au atins cuvintele compatrioatei sale, scriitoarea Sarah Gertrude Millin : „ With all modesty, Rhodes could not help admitting that it was the English-speaking peoples that followed the highest ideal of Justice, Liberty and Peace : the people of Great Britain, her dominions and America. The conclusion was clear. If Rhodes wished to please and follow God he had, in what ever way he could, to promote the unity and extend the influence of the English-speaking race. To himself, personally, he alloted the task of Africa ".

Da, într'adevăr îmi spuneam, cred că admir pe vizionar, tot atât ca pe omul de acţiune, pentru că visurile lui măreţe erau aşezate pe o bază practică: întâi miliardele, apoi execuţiunea.

Şi, deodată , cu o aproape dureroasă intensitate, am resimţit din nou nevoia de-a reînvia proectul Cetăţii Universitare Româneşti. Privind de pe colonada şi terasele memorialului întinsa câmpie cuprinsă între cele două oceane, mi-am mai spus odată că, poate, cumva, voi putea totuşi să-mi împlinesc şi visul meu minor.

Apoi, îmi repetam cuvintele Reginei drept încurajare : „ Der gute Mut ist immer Wahrheit ... "

*

Două zile şi trei nopţi m'a dus trenul răguşit prin Cape Province şi Orange Free State, unde formaţiunile geologice repetau neîncetat strania formă a lui Table Mountain, până ce am sosit la Durban, în provincia Natal.

În prima zi descopeream din goana trenului „ Bushmen " piperniciţi, cu feţe turtite, galbene şi încremenite, cu ochi de animale speriate şi suferinde. În ziua următoare însă dau de arătoşii negrii Basutos, înalţi, lucioşi, cu priviri inteligente şi amuzate ; înveliţi din cap până la picioare în plapomi violent colorate şi împestriţate cu desene geometrice, aveau o pitorească demnitate, ce nu întâlnisem încă la băştinaşii acestui continent.

„ La Durban ", notam supărat, „ nu pot avea, în cel mai bun hotel nici apă caldă, nici serviciu, până la ora opt dimineaţa ".

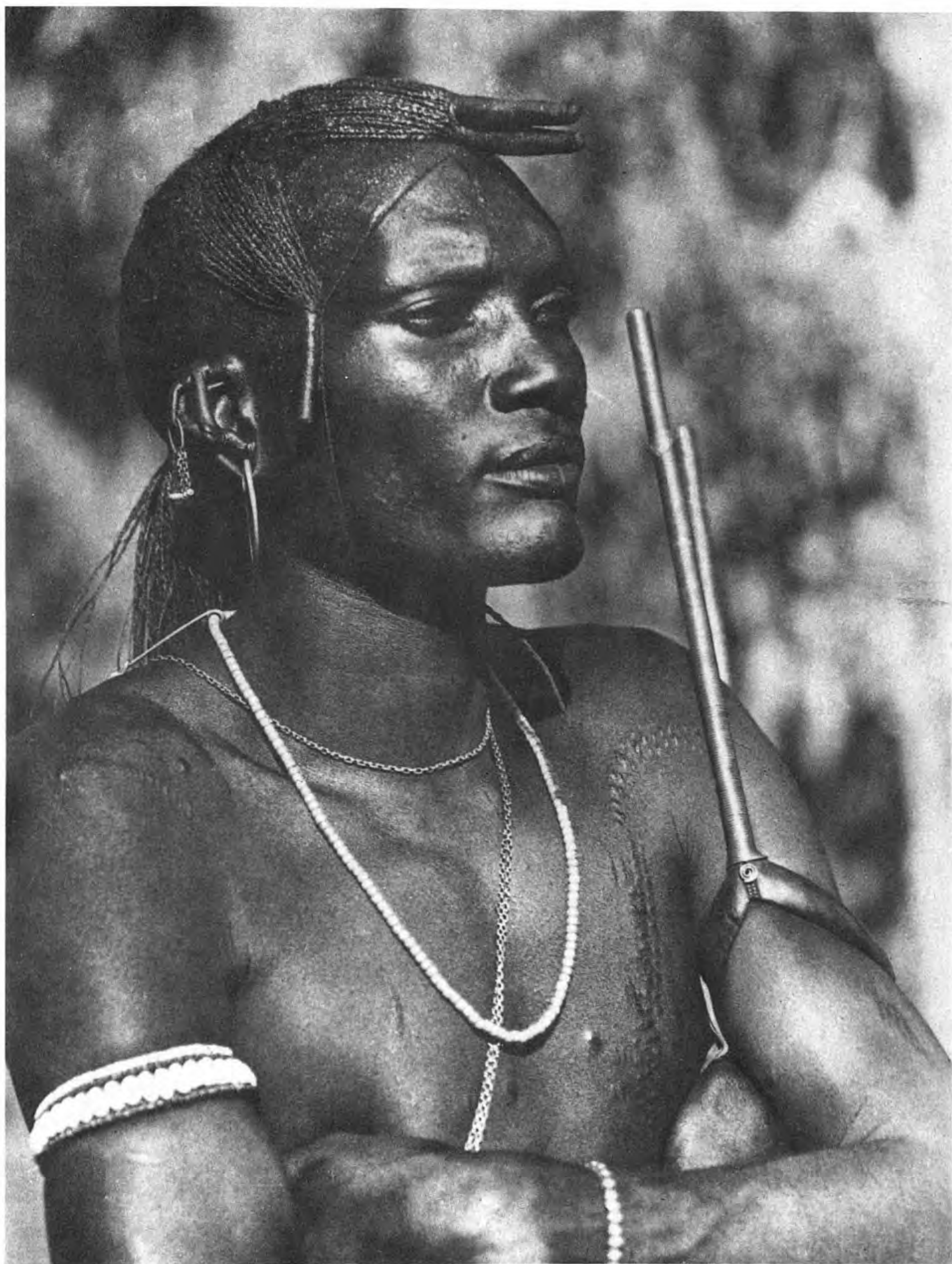

Fig. 55 Luptător Masai în Kenya de Răsărit

Nerăbdător, o pornesc însă, mai departe cu maşina, în ceea ce se numeşte „ Valea celor o mie de dealuri ", un platou destul de ridicat, unde elementele au săpat aceste încreţituri ale scoarţei pământului ce se întind cât cuprinzi cu ochiul — regiuni arse, roşietice, pietroase, patria triburilor Zulu.

Curând întâlnim fetele scunde, grăsune, aproape goale, cu piepturi frumoase, drepte, o piele întinsă, caldă, purtând doar o mică stofă drapată în jurul taliei şi câteva modeste podoabe.

Dealurile erau pătate cu kraal-uri — îngrădiri de pământ bătut — ce înconjurau cocioabe semi-sferice, ori conice, făcute din crăci cu lut uscat şi acoperământ de stuf. „ Pot oare fotografia fetele ?" întreb chaufferul, care vorbea limba lor. Subt doi-trei pomi slăbănogi umblau câteva vite scheletice, printre pui şi capre. „ Fără îndoială, dacă le plătiţi ceva ... Să intrăm însă în casă până ce fata se pregăteşte ... ". O femee sfărâma porumb între două pietre, animalele se odihnesc lângă oalele de mâncare, o etajeră cu o cană spartă, un ceas, bălării uscate.

„ Uite fata gătită de sărbătoare .. " surâde chaufferul. Goală puşcă, tânăra fecioară îşi pusese doar câteva brăţări de metal, minuscule ornamente cu mărgăritarele lucrate în desemne colorate, câţiva clopoţei şi niscaiva panglici.

Intimidată, s'a lăsat fotografiată cu mine, apoi m'a dus într'un flux neînţeles de cuvinte, la o altă cocioabă alăturată ; aici ne primeşte o bătrână aproape despuiată şi dânsa, cu sânii ce-i atârnau până în brâu, şi un moşneag topit de ani şi boală, de abia se putea ridica de pe rogojina sa.

„ De patru ani boleşte subt ţoală ", îmi spune însoţitorul, „ dar totuşi vă face acuma semnul de bun venit ...". Le mulţumesc, le dăruiesc şi lor ceva bani, schimbăm curtenii în limbi barbare, pentru unii şi pentru alţii, apoi părăsesc cele o mie de dealuri, pe un soare perpendicular şi fierbinte.

„ Dar unde sunt bărbaţii ?" întreb la înapoiere. „ La Durban, căci şase luni lucrează în oraş, iar şase luni se tolănesc în kraal cu burta la soare ..."

Găseam programul lor foarte cuminte, de aceea revenit la hotel am şi chemat o ricksha trasă de unul din aceşti Zulu-boys, cunoscuţi în întreaga provincie Natal, pentru fantasticele costume pe care şi le-au inventat : înalţi, puternici, bine legaţi, se înveşmântau în pene, blănuri, stofe ţipătoare şi mărgăritari, iar pe cap purtau un monumental buchet format iarăşi din pene lucrate cu flori şi coarne, efectul general fiind acela al concepţiunii pe care ar fi avut-o un mare regisor de reviste spectaculare, despre un rege negru în ziua încoronării sale.

*

Când mi-am făcut la Durban programul circuitului meu spre Nord-Estul continentului, am trebuit să renunţ din lipsă de timp la Uganda, ruinele dela Zimbabwe şi Zanzibar — insistasem să mă duc în acest din urmă port, numai fiindcă Radu Crutzescu îmi spusese odată batjocoritor: „ Eşti atât de nebun după călătorii, încât într'o bună zi o să nimereşti chiar la Zanzibar ! ".

Noul meu itinerar a început cu Johannesburg — supranumit şi Jewburg din pricina prea marelui număr de Evrei — unde regăsesc, pentru prima oară America în Africa : începuturi de zgârie nori, întinse magazine, străzi paralele şi perpendiculare, afişe electrice, vuiet de circulaţie.

Cum mă miram de acest ritm, mi se explică la neterminatul hotel Carlton „ Totul este în prefacere la noi ; în plus, întreg orașul este în fierbere din pricina marii „ Empire Exhibition " ce se iaugurează peste două săptămâni, spre a comemora cincizeci de ani ai existenței sale ".

Ce era vechiu și urât se dărâma, spre a se înlocui cu clădiri numite moderne, grădini socotite frumoase și case netede de raport, fiindcă în plus, după cum alții sunt gata să mi explice cu efuziunea noilor convertiți : „ Aici toată lumea are bani de cheltuit pentrucă minele de aur produc neîncetat ... ". Probabil un caz unic în aceste vremuri de criză generală, îmi spuneam cu oarecare invidie.

De-aceea m'am și dus să cercetez aceste binecuvântate mine, unde peste o mie de lucrători negrii munceau cu o disciplină militărească și cu o intensitate ce nu am găsit în Brazilia.

„ Viitorul Africei de Sud se găsește aci, nu aiurea ... " îmi declara mândru un călător la plecare.

*

Ajung in Transvaal, spre a face un circuit de două zile cu o mașină „ închisă " în vestitul Krueger Național Park .

„ Keep to the road ! ... Stay in your car !" te anunța imediat, la intrarea marei regiuni de opt sute de mile pătrate unde, vreme de patruzeci de ani nu s'au vânat animalele sălbatece.

Cu carabina totuși alăturea, chaufferul Olandez mă conduce pe drumuri rar împădurite, pietroase, seci, arse, gălbui, prăpădite, triste ; din această goliciune a naturii se desprinde un farmec adânc și neașteptat, o melancolie greu de pus în cuvinte.

În super-grădina zoologică în care mă găsesc, m'am jucat de v'ați ascunselea cu dobitoacele pământului. Antilope de toate neamurile săreau, fugeau sau tropăiau după placul micii lor inimi — „ sable antilopes " cu coarne lungi și coame stufoase, „ impala " asemănătoare căprioarelor stilizate, „ kudu " striate, cu coarnele învârtite, „ inyala " vărgate ... hop-hop veneau din tufișuri și, într'un singur salt o luau peste șosea dispărând în pădure.

„ Sunt favoritele mele ", îmi mărturisea chaufferul, „ fiindcă au atâta grație și sunt așa de vulnerabile ... ".

Porcii sălbateci se plimbau în cârduri, iar așa numitele „ wildebeeste " asemănătoare bivolilor, rumegau la soare. „ Iată trei hipopotami care își fac siesta in râul Sabie... " imi indica tânărul. Coborîm din mașină și îi descoperim pufăind adânc — cu un prelung oftat — cu desăvârșire cufundați în apă și nămol, doar nările umflate și linia spatelui lucind la suprafață.

Coloritul cadrului devenea tot mai sur — sau „ fauve " cum ar spune Francezii, adică tocmai nemerit pentru asemenea animale.

După dejun ne încrucișăm cu un automobil din care ne strigă o femee în culmea agitațiunii : „ There are lions on the road ! " Chiar așa, câțiva metrii mai departe, un leu rágea, dând din coadă ca o pisică supărată, alături de o leoaică culcată pe marginea șoselii.

Mai departe dăm de un leu mai tânăr, pătat cu sânge, care mârâia înceti-

Fig. 54: Leii din Kruger National Park în Transvaal

şor, ca un câine bolnav. „ Uite ce umflat este ", râde tovarăşul meu, „ trebue să se fi îndopat cu o antilopă întreagă !".

Puii de lei însă m'au cucerit : umblau cuminţi unul după altul, înaintea mamei, tatăl precedându-i gata să sară la cel mai mic semn de pericol. „ Minunate bestii ! " spun admirativ. „ Da, însă dela depărtare ... " şi o cârmeşte pe stânga, către câmpul Skukuza, unde petrecem noaptea.

Un mare loc îngrădit de pământ bătut, un număr de pavilioane mici, primitive, focuri mari întreţinute de negrii Swazi, pentru încălzirea bucatelor aduse de turişti. La apus, porţile îngrădirilor se închid, pericolul fiind prea vădit în mijlocul acestei sălbăticiuni.

„ Do you hear the lions roar, Sir ? " mă deşteaptă chaufferul la răsăritul soarelui. Şi pe această notă dramatică o pornim din nou la drum. Din pricina secetii nu găsim crocodilii la locul ce le poartă numele, în schimb dăm de duzini de maimuţe nervoase şi păsări strălucitoare ca în Amazonas.

Când şi când întâlnim alţi lei culcaţi pe şosea, cari ori refuză să se mişte, ori se scoală cu o plictisită încetineală, de parcă o fac dinadins, spre a ne pune pune răbdarea la încercare. La o cotitură însă, doi lei s'au supărat de-a-binelea pe o maşină, care, îngrozită a făcut repede marche-arrière, urmărită de răgetele dobitoacelor.

„ Acuma trei luni am ucis un leu ce făcea mari stricăciuni în afara parcului ", îmi povesteşte proprietarul unui camping unde mă oprisem pentru dejun. „ Când m'am suit însă într'un copac spre a vedea dacă nu puteam descoperi şi leoaica lui, un alt leu ascuns în tufărişuri mi-a sărit deodată în spate, m'a trântit la pământ, şi dacă nu aşi fi avut curajul să fac pe mortul, m'ar fi sfâşiat ... Nenorocitul a rămas cinci minute în ghiarele leului – „ cinci secole, credeţi-mă ! " – până ce leul l-a lăsat în plata Domnului.

„ Patruzeci de răni am avut pe corp şi acuma încă abia mă pot mişca ...".

L-am compătimit dar l-am şi felicitat pentru supra-omenească lui voinţa ; apoi am pornit-o mai departe în regiunea mai blândă a zebrelor — „ aceşti poney costumaţi " după cum povesteam mai târziu — şi a maimuţelor baboon.

*

Sosire la Pretoria, capitala nou-nouţă a Uniunii Sud - Africane, unde sunt poftit în casa Însărcinatului cu Afaceri Olandez, care fusese în post la Bucureşti.

Găsesc frumoase icoane Româneşti — ce îmi fac o ciudată impresiune în acest punct geografic al Africei — şi o jupânească Săsoaică, care mă primeşte cu demonstraţii de bucurie. „ De fapt nu ai ce vedea aci ", îmi spun oaspeţii mei desgustaţi, „ în afară de monumentalele clădiri ale lui Union Buildings — desemnate de acelaşi architect, Sir Herbert Baker, care a înălţat palatul vice-regelui la Delhi — şi de câteva decente cartiere de grădini şi bungalows, restul nu este decât un mare sat, prăfuit, urît, anost ... ".

La ora apusului am silit pe bieţii Craandijk să mă ducă la Premier Mine, din împrejurimi, cea mai mare mină de diamante din lume. „ Dacă nu mă pot duce la Kimberley, cel puţin să văd această exploataţiune ... ", mă scuzam.

Care înjugate cu câte şase perechi de boi ne încrucişează pe un praf de abia vedeam lămurit în faţa ochilor. „ Din pricina supra - producţiunii — şapte milioane de tone de diamante în treizeci de ani ! — Premier nu mai funcţionează de patru ani jumătate ", mă lămureşte colegul meu. Cu toate acestea, un inginer jovial ne-a îngăduit să păşim pe terenurile de exploatare, spre a privi imensul crater adânc de două sute de metrii, în care se jucau mari umbre roşietice şi liliachii.

„ Mulţumesc ", am strâns mâna călăuzei, „ chiar dezafectată m'a interesat să cercetez această mină ce lipsea colecţiunii mele ... ".

*

Ziua următoare trenul goneşte prin Bechuanaland. În micile gări bătute de vânturi calde, băieţoi negrii, goi, fantastic de urîţi, joacă, ţopăie şi cântă din aşa numite instrumente tăiate din cutii de conserve ; ori ne oferă piei de antilopă, sau hazlii sculpturi de animale.

La Bulawayo sar din tren în avion, şi înainte de a'mi ocupa locul, un bărbat cu trăsături semite şi ochi pătrunzători intră în vorbă cu mine. Un ofiţer care îl însoţea îmi spune apoi la ureche, spre a-mi tăia piuitul, probabil: „ Domnul cu care aţi vorbit era Excelenta Sa Guvernatorul Rhodesiei de Sud!".

I-am mulţumit frumuşel de această mare cinste şi mi-am luat zborul spre Rhodesia de Nord, unde Excelenta Sa nu domnea încă. Popas la Broken Hill o expresiune geografică, unde nu dorm decât patru ore, într'un atrăgător mic hotel colorat albastru şi portocaliu, cu flori în toate încăperile.

Mă scol în plină noapte la trei spre a continua drumul o oră jumătate mai târziu către Nord-Est, cu opriri în halte aeriene, cu nume care îmi plac : Mpika, Mbeya, Dodoma, Moshi. Zburam peste Tanganyika şi ne apropiam de uriaşul Kilimandjaro ale cărui poale sunt acoperite de păduri dese, până ce nouri fioroşi ni-l ascund vederii; iar spre seară aterizăm în Kenya, la Nairobi.

Fig. 56 Tree-Top în Kenya, unde am poposit o noapte

„ În afară de micul centru comercial, acest târg botezat ' Locul Apei Reci ' de triburile arătoşilor Masai, este construit cu un perfect dispreţ pentru logică şi simetrie ", notam în aceea zi de Septemvrie. „ Căsuţe frumuşele răsar din grădini dichisite, pe deluşoare, în văi, printre pomi ".

Pe uliţe dau de mulţi Indieni cu turbane, dar mai cu seamă negrii – femeile lor sunt rase în cap, deseori aproape goale, cu loburile urechilor găurite împlinite cu mari cercuri, colane de metal îmbucate unele într'altele, încolăcindu-se în jurul gâtului.

Dar programul mă grăbeşte, căci doream să îndeplinesc un circuit cu maşina de 450 km. dus-şi-întors, până în regiunile lui Mount Kenya. Întinse culturi de cafea, puţină verdeaţă, variaţiuni pe aceeaşi temă a podoabelor populaţiunii feminine Kikuyu. La Nyeri, o mică comunitate de Englezi rentieri,care mă face să cred că, din Africa,pic pe neaşteptate în Anglia. Trag la Outspan, o succesiune de bungalows decorate cu gust şi comfort, străjuite de chiparoşi şi, literalmente, înecate în flori.

În fund, vârful ascuţit şi acoperit cu zăpadă al lui Kenya, scăldat la aceea oră într'o transparentă lumină de apus.

Proprietarul acestor locuinţeera un atrăgător Maior Sherbrook - Walker, care fusese în România la finele războiului, şi numai prididea să povestească cu dor despre şederea sa la noi. „ Mai există încă minunata cofetărie Capşa ?... Bravo ! Niciodată nu am mâncat atât de bine ca acolo ...! "

A doua zi,la amiază,mă însoţeşte la Tree Tops, pavilionul aerian pe care l-a construit pentru turişti, în crăcile vânjoase ale unui „ fig tree " centenar, „ Am lărgit un luminiş, am adâncit câteva ochiuri de apă şi am organizat astfel un cuib de veghe spre a privi nestânjenit dobitoacele în libertate..."

O caminonetă safari ne-a dus până la marginea pădurii unde ne aşteptau mai mulţi indigeni, spre a ne purta bagajul pe creştetul capului. I-am urmat înarmaţi, înlăturând cu băgare de seamă crăcile şi ierburile din potecă.

„ Vezi verdeaţa strivită, în dreapta ? ", îmi arată maiorul, „ acolo s'a odihnit un hipopotam ... Iată, puţin mai departe urmele late de elefant ... " Mă şi simţeam în pielea unui autentic explorator. „ Cât despre acest trunchi răvăşit de ghiarele unei pantere, aşi spune că fiara a fost aci abia cu câteva ore în urmă..."

Când am sosit în poiană, am găsit o scăricică ce suia la 15 metrii spre galeriile pavilionului ce fugeau printre frunze, din cracă în cracă ; negrii au suit rosturile noastre cu frânghii. ne-au pregătit paturile în cele două chichineţe aeriene, de-a-lungul largilor ferestre, apoi s'au topit în desişuri, după ce au scos scăricica.

Rămăsesem deci prizonier, cu maiorul, 24 de ore în coroana copacului. De fapt, noul meu adăpost avea două mici etaje, acel superior,cu odăiţele menţionate, iar jos, bucătărioara şi colţul de toaletă. Trepte şi scărişoare suiau şi coborau dela un etaj la altul, toate orânduirile fiind uimitor de practice şi de comfortabile.

Vorbeam în şoapte, umblam în vârful picioarelor, cu urechile ciulite spre fiecare foşnet sau scârţâitură de cracă. Cu ajutorul unui mare ochian cercetam cu băgare de seamă desişurile şi pădurea dimprejur. Nu se auzeau decât strigătele păsărilor, zumzetul gângăniilor şi, ici, colo, câte un ruget răzleţ, în depărtare.

Fig. 57 Victoria Falls

„ Un porc sălbatec ce seamănă cu mistreţii voştrii ..." îmi arătă maiorul poiana. „ Mai departe vezi acest „ water buck ", cu marile lui coarne? Paşte într'o stare de perpetuă panică, căci nu ştie niciodată de unde îl pândeşte moartea ..."

Minunată era lumina aurie la apusul soarelui ; o desăvârşită linişte domnea în freamătul uşor al frunzelor. Seara maiorul pregăteşte masa gustoasă pe o mică maşină de gaz — „ fireşte, nu ca la Capşa !" — scoasă din cutioare şi pachețele. Când şi când auzim câte un răcnet răguşit de leopard, o plângăreaţă chemare de hienă, ori sunetul sec al unei crăci rupte de trompa unui elefant.

Multă vreme am stat astfel nemişcaţi, în întunerec pândind împrejurimile ; maiorul avea o ureche foarte fină pentru freamătele pădurii şi mormăielile din jurul băltoacelor poienii. Deodată se oprea din vorbă, stingea lumina odăiţii în care stăteam pitiţi în spatele ferestrelor ferecate şi mă îmbia afară, pe galerie.

Cu un puternic projector de mână surprindeam rinocerii lingând gălăgios sarea ce le întinsese de cu vreme Englezul lângă apă ; speriaţi se opreau o clipă orbiţi de lumină, apoi se împrăştiau în pădure, cât de iute îi duceau scurtele lor picioare.

Alteori, porci sălbateci veneau în cârduri, sau antilope săltăreţe, gata să dispară îngrozite la cel mai mic semn de alarmă.

Din nefericire, pe la zece seara a început să plouă, ceea ce a supărat mult pe oaspetele meu. „ Acuma nu o să mai putem vedea elefanţii căci, oricât de ciudat ar părea, nu le place ploaia de care se feresc adăpostindu-se subt pomi ..." Curând ploaia şi vântul în crăci a început să bată zdravăn acoperământul cuibului nostru aerian. „ Este prea târziu pentru dobitoacele mari, nu mai este nimic de făcut — păcat ".

După o noapte neliniştită, ne-am ras şi îmbrăcat căscând în ceaţa şi umezeala dimineţii. „ Nu mă pot mângâia de absenţa elefanţilor ..." repeta maiorul pregătind un ceai bun cu bacon-and-eggs. „ Nu ai de ce ", i-am răspuns entuziast, „ chiar fără elefanţi a fost o experienţă pe care nu voi mai repeta probabil niciodată în viaţa mea !".

*

Când reiau drumul Sudului, avionul zboară atât de jos peste Tanganyika, încât zărim duzini de hipopotami bălăcindu-se în mlaştini, turme de elefanţi cu urechi late ca uriaşe foi de palmieri, şi girafe ce fugeau speriate de umbra noastră.

Mă opresc din nou la Bulawayo, spre a face un pelerinagiu la mormântul lui Rhodes, ce se afla în dealurile Matopos — stranii formaţii cenuşii de stânci încălecate unele peste altele, monstruoase mormane risipite printre pomişori firavi.

Apoi, sus, pe un spate de stâncă ce formează un mic platou, cu o largă vedere asupra văilor de uriaşe pietre prăvălite asemenea unei imense metropole ruinate, o placă de bronz pe o scurtă treaptă de beton :

„ Here lie the remains of Cecil John Rhodes ".

Atâta tot.

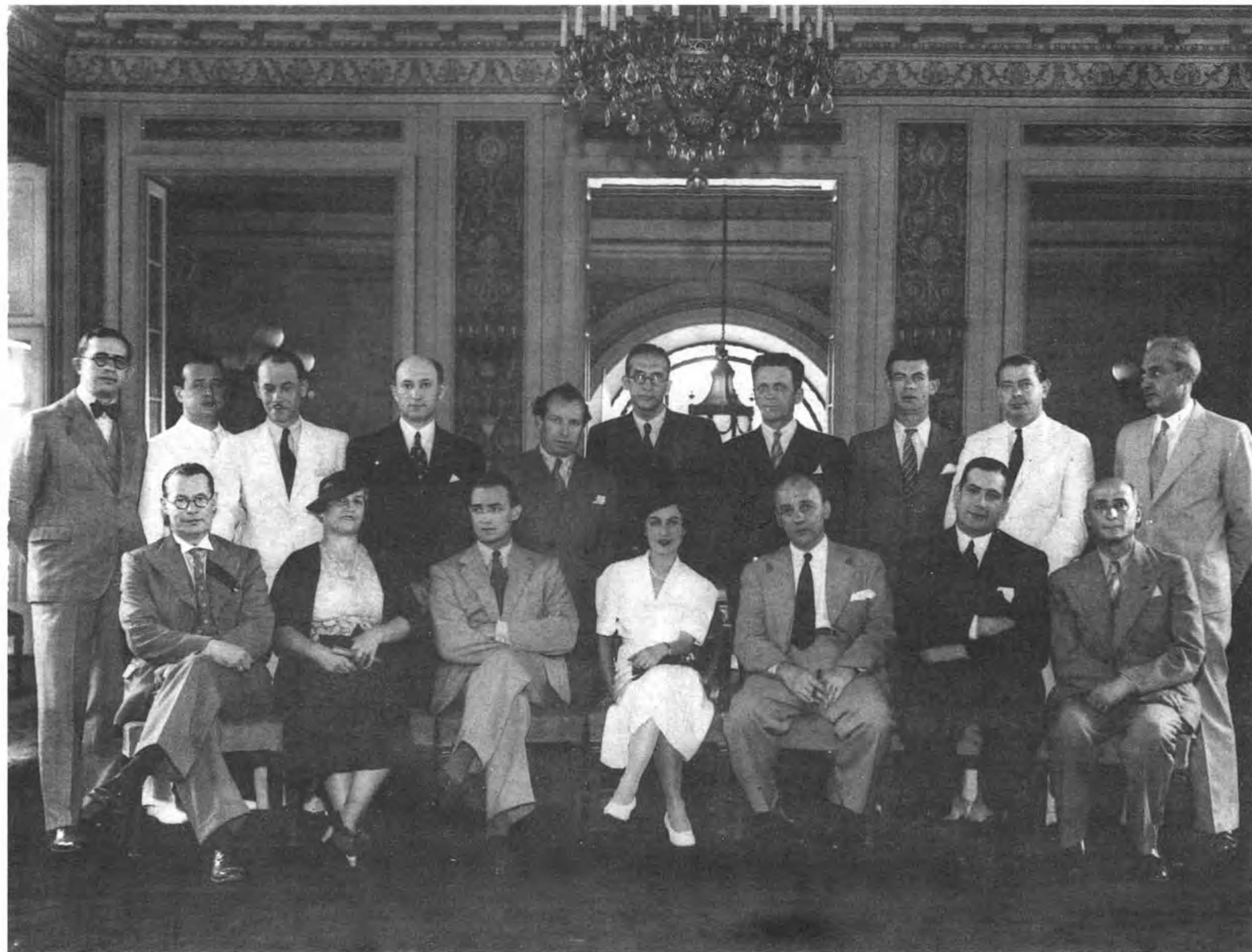

Fig. 58 Dejun de plecare cu perechea Lecca la Rio

Iar în jur, aşezaţi parcă într'adins, câţiva bolovani rotunjiţi păzesc mormântul. Rhodes însăşi alesese locul, de unde vederea cuprindea până la orizont măreaţa ariditate a regiunii, pe care dânsul ar fi botezat-o în caracteristicul său orgoliu : „ The view of the World !"

*

La mijlocul lui Septemvrie mi-a fost dat a cerceta ceea ce socot a fi una din marile privileşti ale lumii, şi anume cataractele Victoria, din Rhodesia de Sud.

Două zile împlinite am petrecut în preajma acestei măreţii, unde vegetaţiunea se îmbia cu apa atât de strâns, încât mă aflam uneori într'un fel de acvatică irealitate. Nouri de stropi învăluie canyonul îngust în care se prăvăleşte Zambezi în tunete neîntrerupte.

Fluviul clocotitor aruncă trombe de apă din fundul invizibil, trombe ce se risipesc apoi în puzderii de stropi plimbaţi de vânturi subt forme de perdele argintii, pe care băştinaşii i-au botezat „ Fumul care tună ".

Am suit, am coborît, am escaladat, m'am pitit, am lungit în lung şi în lat cărările acestui miracol al naturii. Apoi, nebuneşte, am mers cu o barcă vâslită de trei negrii, până la insula Livingstone, în suişul fluviului, de unde — sărind din stâncă în stâncă m'am apropiat până la câţiva metrii de marginea căderii... Da, era o adevărată nebunie, căci, chiar dacă apele erau scăzute în acel anotimp, un pas greşit m'ar fi precipitat în adâncuri.

Impresiunea era însă supra-omenească şi nu o voi uita niciodată : la picioare abisul spumegător, de ambele părţi massele ce se prăvăleau în vuiete uriaşe, împrejur duble curcubee ce încercuiau această orgie de apă — păream a fi suspendat deasupra elementelor.

Mărturisesc că mi-a trebuit oarecare voinţă spre a mă menţine un timp mai îndelungat pe aceste stânci alunecoase, singur în faţa a ceea ce părea a fi întreaga natură deslănţuită. Şi — ciudat lucru — nu eram cotropit, dimpotrivă, eram înălţat, ridicat la nivelul acestui uluitor spectacol.

*

Am făcut mai multe excursii pe apele albastre ale lui Zambezi, de-a-lungul malurilor aliniate cu palmieri, tufărişuri, liane, flori, toate scăldate într'un soare lin, în care se jucau păsări, maimuţe, veveriţe şi şopârle mari.

Dealtfel, nimic mai hazliu ca spectacolul maimuţelor baboon, cu şezuta goală, de piele roşie. Când mă sculam, pe la şase jumătate dimineaţa—pajiştele din faţa ferestrelor mele roiau de animale, babonii mari se preumblau tacticoşi, cei tineri se urmăreau în fugă, iar cei mici călăreau pe spatele mamelor, asemenea puilor de Japonezi.

Când mă zăreau, o luau cu toţii la goană apoi, uitând curând de mine, reveneau să vâneze de-ale mâncării. Maimuţele dele Victoria Falls au fost animalele ce m'au încântat cel mai mult în Africa de Sud.

„ Dar leii ? " m'au întrebat fetele cu care am călătorit pe alt vapor spre a mă înapoia la Rio. „ Leii ", le-am răspuns sentenţios, „ nu au simţul umorului ca baboonii cu şezuta roşie ... "

*

Nu pot caracteriza următoarele şapte luni petrecute în Brazilia decât cu adjectivul luminos, la propriu şi la figurat.

„ Un şef ideal la legaţiune ", sintetizam situaţiunea în acele zile, „ o complecta independenţa, prietenii solide, bani destui spre a-mi plăti gusturile momentului, veşti încurajatoare despre piesele mele, o viaţă zilnică la Rio, pentru care simt acelaş entuziasm ca în primele timpuri ale şederii mele ".

Ceea ce poate caracteriza mai desăvârşit climatul meu interior, era facultatea — pierdută un timp, după moartea Tatălui meu — de-a găsi o intensă plăcere în cele mai variate amănunte ale existenţei.

În plus, în această perioadă eram şi în contact epistolar cu un surprinzător număr de persoane, din toate continentele, „ dela Suverani la ţigani ", după cum mă exprimam cu oarecare exagerare.

Mulţi erau şi necunoscuţii care soseau la Rio cu scrisori de introducere dela prieteni şi neprieteni, de care eram nevoit deci să mă ocup spre a le arăta capitala „noastră". Printre sutele de persoane primite la mine sau întâlnite la alţii, nimeni nu m'a impresionat mai mult ca familia ambasadorului Raul Regis de Oliveira, decanul corpului diplomatic la Londra.

Nevasta lui, mult admirata Dona Gina, a fost poate cea mai perfectă personificare a Ambasadoarei „ ayant les grandes allures " — cum s'ar fi exprimat Ion Duca — întâlnită în viaţa mea. Într'adevăr, dânsa reuşise a împinge artificialitatea până la natural, ca o mare artistă care îşi joacă rolul cu o perfecţiune ce exclude orice eforturi aparente.

Mijlocie, nostimă, fermecătoare, vioaie, inteligentă, citită, era o răsfăţată cu urme de cochetărie, ceea ce nu o împiedeca însă o singură clipă de-a fi cucoană până în cele mai mici amănunte. În plus, mai şi avea darul de-a cânta şi de-a spune versuri cu o neasemuită artă. Pentru toate aceste motive era o veşnică încântare de-a privi cum — alături de atrăgătoarea ei fată — îşi îndeplinea rolul pe o scenă de pe care culegea cu nesaţ entuziastele sufragii ale admiratorilor ei.

Cu dânşii mi-a fost dat să calc odată la Petropolis, pe bătrânii Bragance, care trăiau într'o hărăbae de casă coşcovită, prost îngrijită şi ţinută cu o economie ce nu se potrivea cu marea lor avere. Curtenitori şi burghezi, blânda principesă — care era o contesă Cecha — purta ciorapi cârpiţi, iar simpaticul Dom Pedro, haine vechi, de mult uzate.

În seara de zece Decemvrie, decorativa familie Regis de Oliviera mânca la legaţiunea noastră, când ambasadorul Angliei a intrat în salon şi ne-a cetit cu voce tare mesagiul de abdicare al lui Eduard VIII, pe care tocmai îl primise — un document istoric pe care îl descriam drept „ foarte mişcător, plin de nobleţă şi de simplitate ".

Puţin mai târziu, Archiducesa noastră îmi scria şi dânsa, cu oarecare emoţiune, despre acest ciudat interludiu dinastic, ce a zguduit Imperiul Britanic până la temelii : „ Încă din Mai când fusesem în Anglia, pentru zece zile, simţisem un fel de nelinişte în privinţa Regelui. Săracul, îmi este tare milă de el, nu îşi dă încă seama de tot ceea ce a pierdut. Mărturisesc că toţi, în afară de Mrs. Simpson s'au purtat admirabil, marele public, cât şi politicienii. Patriotismul lor se arată în fapte, nu în cuvinte...".

*

De-a 31-a mea aniversare, la 27 Noemvrie, am fost deşteptat de bubuitul tunurilor — nu din pricina unei revoluţiuni, ca în 1935 — ci, spre a sărbători sosirea oficială a Preşedintelui Roosevelt, care se oprea o zi, în drum spre Buenos Aires, unde inaugura conferinţa pan-americană pentru pace.

Dimineaţa, pe trotuarul din faţa cancelariei noastre, am privit trecerea cortegiului ce mi s'a părut prea modest, publicul aplaudând cu economie, într'o atmosferă de neaşteptată indiferenţă.

Altul a fost însă spectacolul la care am asistat în aceeaşi după amiază, la solemna şedinţă a parlamentului. Entuziasmul iniţial din incintă a fost moderat, dar urmat de o absolută tăcere, când şeful statului s'a proptit cu greutate în fotoliul său pe rotiţe, s'a ridicat încet, s'a târât câţiva paşi până ce, sprijinindu-se pe pupitru s'a întors deodată către noi, cu o atât de cuceritoare energie şi un surâs aşa de irezistibil, încât de data aceasta a fost întâmpinat cu tunete de aplauze.

Fusese o remarcabilă performanţă, căci transformase penibila sa infirmitate într'un triumf de voinţă omenească.

Din elocventa sa cuvântare, presărată cu formule fericite, se desprindea un magnetism aşa de puternic, încât am înţeles atuncea, în bună parte, triumfătoarea sa realegere la preşedenţia Statelor Unite cu câteva săptămâni în urmă.

*

Curând după înapoierea mea, Unchiul Grigore — care cu tact şi afecţiune căuta să înlocuiască acuma pe Tatăl meu — mi-a comunicat că ar dori să ceară lui Victor Antonescu, noul Ministru al Afacerilor Străine, de-a mă trimite la Londra. L-am rugat imediat să nu dea curs acestei intervenţiuni, fiindcă nu doream să mai cer nimic guvernului Tătărescu ; dânsul totuşi a insistat şi, dela sine putere, nu numai că s'a adresat noului titular dela Externe, dar chiar şi lui Vasile Grigorcea, de curând numit şef al misiunii noastre în Anglia.

Astfel m'am trezit, într'o zi de Noemvrie, cu o scrisoare prin care mi se cerea să cumpănesc bine situaţiunea spre a fi în măsură a da un răspuns ce urma să angajeze viitorul carierei mele. Întrebarea era simplă : doream, da sau ba, să mă duc la Londra ? Nici nu am avut timp de-a mă desmetici, când m'a ajuns o telegramă ce reclama un răspuns urgent la această precumpănitoare întrebare.

În aceste împrejurări, reacţiunea mea a fost evident afirmativă, „ chiar de socot în plină sinceritate că nu merit un asemenea noroc, pe care nu mi l-am croit, dimpotrivă ".

Se vede treaba că avusesem prea dreptate, căci Regele a opus un veto formal acestei numiri. „ Suveranul socotind că o bună parte a intrigilor ce se ţes împotriva lui vin dela Londra, dorea să aibe acolo o misiune diplomatică pe lealitatea căreia să se poată bizui, fără nici un fel de excepţii ".

Eu fiind, prin urmare, această excepţie, mi se trimetea acuma vorba că puteam alege orice alt post, în afara Angliei. Dacă, pe de-o parte eram iritat pe Unchiul meu care mă pusese — din interes afectuos pentru mine, se înţelege — în situaţiunea de-a întâmpina odată mai mult resentimentele Monarchului, pe de alta eram uimit că puteam fi socotit un factor de încredere într'o capitală, dar nu într'alta. „ În materie de lealitate ", mă exprimam atuncea cu dreptate, „ nu pot exista fracţiuni, căci un bărbat este ori nu este cinstit ori leal, şi atâta tot. Nu pot înţelege această drămuire ".

Odată supărarea trecută însă, m'am găsit, prin urmare, într'o situaţiune de care nu mă puteam plânge, şi anume aceea de-a alege viitorul meu post. Mă văd încă cu harta lumii întinsă pe covorul iatacului meu, cântărind toate posibilităţile ce mi se ofereau – marile capitale apusene ? ... Balcanii ? ... Scandinavia ? ... Rusia Sovietică ? ... Washingtonul ? "

Două au fost argumentele ce au cântărit până la urmă în favoarea unei înapoieri în Statele Unite : acela că în ipoteza unei înrăutăţiri a stării interne din România, tot în aceea ţară mi-ar fi mai uşor să-mi refac o nouă viaţă ; şi, apoi, noi aprecieri despre scrisurile mele.

„ Îţi trimet o scrisoare pe care o primesc din partea lui Georges Pitoeff ", îmi scria mătuşa mea Mana Le Marois, „ din care vei vedea că dacă situaţiunea teatrului la Paris nu ar fi azi atât de proastă, datorită crizei financiare, dânsul ar fi căutat să prezinte una din piesele tale, pe care le socoteşte în general, ' foarte interesante '."

Paralel, Rachel Berendt, creatoarea mai multor din eroinele lui Giraudoux, a găsit „ exquise " ultima mea piesă, prin urmare ... am ales din nou capitala Statelor Unite, spre a fi mai aproape de Broadway.

Şi astfel, în ziua de 9 Martie am primit telegrama de numire.

„ Voi purta întotdeauna dorul minunilor naturale ale Braziliei ", scriam în ajunul plecării. „ Sunt satisfăcut de-a nu mă fi înşelat insistând să fiu numit aci. Am lucrat cu spor, am făcut călătorii minunate, am fost fericit, ' I was at peace '. Nu mă pot plânge de nimic şi sunt recunoscător vieţii de-a-mi fi pregătit un nou răstimp de 2 - 3 ani, pe care îl prevăd de un interes pasionant.

„ Plec, aşadar, cu inima uşoară, cu puţine păreri de rău, şi cu mari speranţe ".

CAPITOLUL NOUĂ

1937 – 1939

Logica geografică a dictat itinerariul ce urma să-l adopt spre a mă înapoia în Statele Unite. Singurele regiuni pe care nu le cercetasem încă în această parte a lumii erau Mexicul şi micile republici ale Americii Centrale.

Prin urmare, spre acele tărâmuri mi-am luat zborul din Rio, pe un cer frumos, în dimineaţa zilei de 26 Martie 1937.

După un elegant popas în somptoasa noastră legaţiune din Buenos Aires, unde am fost musafirul lui Alexandru Buzdugan, fiul fostului Regent, am tăiat continentul din Argentina în Chile. Toţi pasagerii au fost fotografiaţi înainte de-a se sui în avionul trans -andin, probabil, glumeam eu, spre a avea o ultimă imagine a noastră, înaintea periculoasei treceri a Cordilierei.

„ Trei ore am zburat peste anosta pampă arămie, ce plictiseşte ochiul, după cum scriam mai târziu. „ Opriţi o jumătate de oră pe vânt, praf şi căldură la Mendoza, am început de-acolo să ne suim tot mai sus, până aproape de 5500 metrii, peste vârfuri ciopârţite, coame înzăpezite, văi prăpăstioase, nouri opaci.

Printre formidabilele prăvăliri de stânci ruginii zăream câte un lac nemişcat, ca un strop verde, o creastă ce spărgea banchizele de cumulus spumoşi, apoi Aconcagua, cel mai înalt pisc al emisferei sudice, ce se profila violent pe albastrul cerului.

„Cu toate că luam oxigen şi respiram amoniac, capul se îngreuna, urechile vâjâiau, ochii se bulbucau, iar când avionul cădea în câte un gol de aer, nu mai ştiam bine unde îmi era stomacul ".

În sfârşit, după ce am luptat împotriva vârtejurilor haine, prin cel mai periculos defileu mărginit de ziduri, ce se pierdeau în ceruri, am coborît deodată lin, spre Santiago, unde am păşit zăpăcit, în soarele după amiezii. Fusese un fantastic zbor.

În Chile am fost ospătat la noua şi sluta noastră legaţiune, condusă de ciudatul Niculae Dianu. Acesta fusese pe vremuri directorul presei la Externe, când Ministerul era condus de Tatăl meu. Apoi am zburat mai departe, de-alungul litoralului Pacific.

La Arica mă surprinde un scurt cutremur de pământ, la hotelul în care, „ carabineros chilenos " cântau de zor, ca într'un final de operetă.

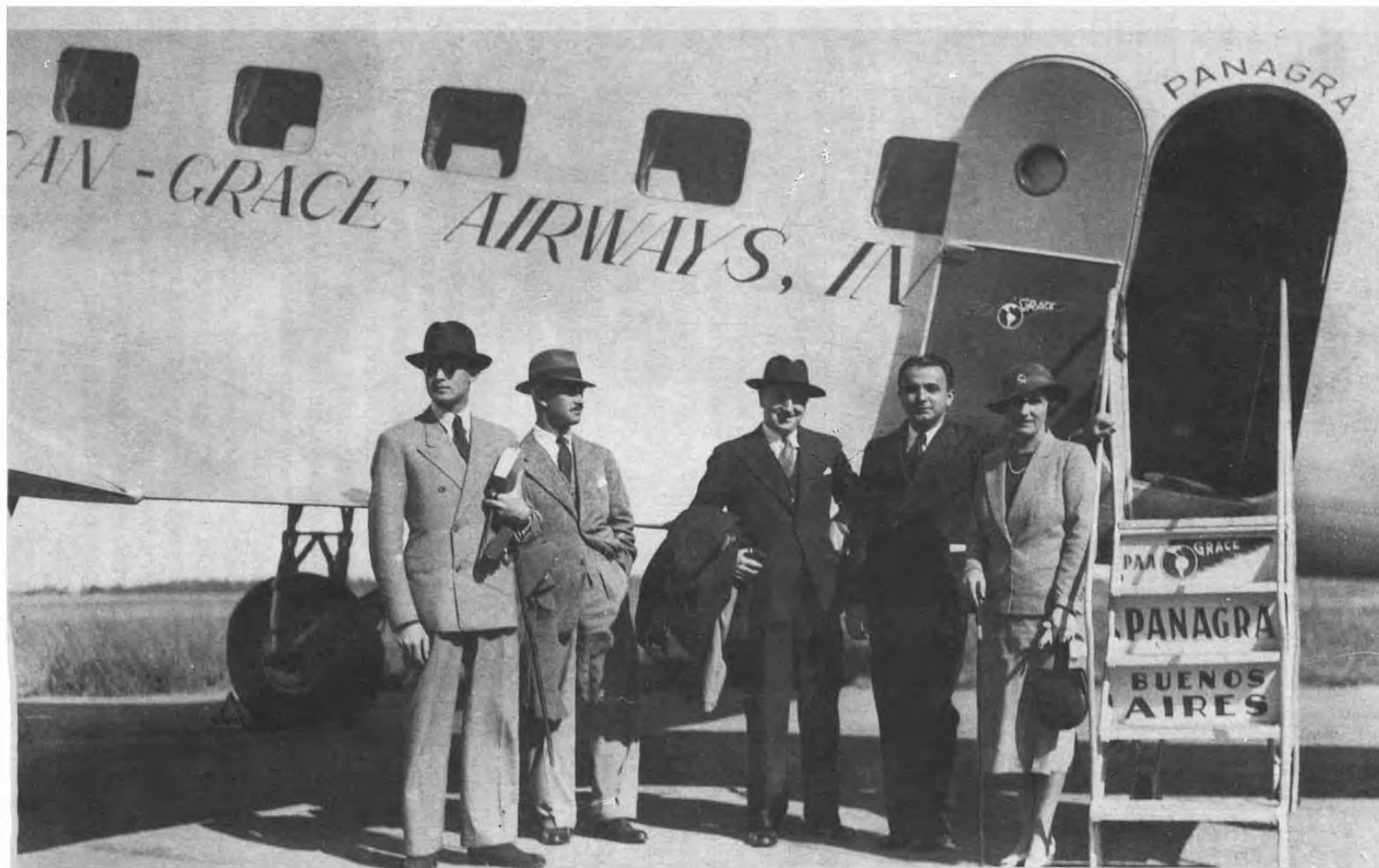

Fig. 59 Ne suim în avion la Mendoza în Argentina, spre a trece Anzii în Chile

Munţi morţi şi un ocean opac mă primesc în Peru, înainte de-a sălta peste Equator, spre Panama. „Aci începe cu adevărat călătoria mea ", anunţam la Canalul de Panama, buimacit de nesomn după cinci zile de zboruri abia întrerupte de-a curmezişul şide-a-lungul continentului Sud - American.

Aveam să-mi amintesc multă vreme de acest început. Ies seara la Cristobal, spre a descoperi atracţiunile locului ; în centru se înşirau nenumărate cabareturi, dancinguri, cafenele, baruri, varieteuri, la mesele cărora se lăfăiau marinarii Americani, cu o extraordinară varietate de femei — metise, Japoneze, negrese, albe, de toate vârstele, îmbrăcate în rochii de seară ori pijamale, pictate sau palide, mate sau ciupite de vărsat ; o gamă uluitoare de epave femenine, pentru toate viciurile şi gusturile, pentru chiori, beţivi şi trezi, care te chemau, aşteptau, beau, dansau ori se îmbrăţişau.

Pe trotuare se înjghebau târgurile, înlăuntru se continua ofensiva, la spate ori alături se consumau poftele. Băieţii, mari şi blonzi, păreau cam pierduţi, cei de culoare se potriveau mai bine in această sensuală atmosferă tropicală.

Radio şi orchestre variate cântau neîntrerupt, beţivii se poticneau în colţuri, scaunele înalte de baruri se clătinau subt greutatea marinei la chef, iar la intrarea localurilor, fotografii de femei goale şi dansatoare cu pene anunţau plăcerile programului nocturn.

Toate naţionalităţile păreau a'şi fi dat acolo întâlnire — Chinezii păzeau barurile, Indienii vindeau „ curiozităţi " în magazinioare îngrijite, latinii discutau afacerile în stradă, iar negrii se preumblau forfota peste tot locul.

Locuinţele acestora, de altfel erau uluitoare : mii de fiinţe mişunau în promiscuitate, murdăria şi larma cea mai asurzitoare ; uşile tuturor locuinţelor fiind larg deschise, privirea pătrundea prin chichineţele în care familii întregi erau tolănite în pat şi pe jos, întinse la joc, aşezate la treabă sau, de cele mai multe ori, proptite în prag la un taifas obosit dar continuu

Într'un cuvânt, întregul centru al oraşului părea un imens bordel, ce se înfrăţea voios cu viaţa familială a acestor nenorociţi, care trăiau claie peste grămadă, pe verande, trotuare şi grajduri, printre rufele atârnate la uscat, gunoaieleputrede şi copii chiuitori.

*

Ani de zile căutasem în zadar să învăţ capitalele republicelor aflătoare între Panama şi Mexic. „ Nu ai nevoie să-ţi pierzi vremea şi banii să le cunoşti ", mi se spusese în Brazilia, „ nu prezintă nici un interes şi toate se aseamănă ..."

Totuşi, m'am încăpăţânat să descopăr cel puţin Costa Rica şi El Salvador, spre a mă convinge de identitatea lor.

Imediat am fost cucerit de proaspetele privelişti din jurul lui San Jose, ca şi de surprinzătoarea fineţă a băştinaşilor de obârşie Spaniolă, care rareori îşi amestecau sângele cu cel al Indienilor.

Totul, în această capitală, era pe o scară minoră, în afară de Teatrul Municipal, „ unde am fost instalat în loja preşedenţială şi mi s'au aprins toate luminile, spre a mi se dovedi palpabil că era cel mai vast din întreaga America Centrală ".

La Ministerul de Externe — al cărui titular mai ocupa şi alte trei departamente — mi s'a arătat nu numai micul bureau al ministrului, ce aducea cu acel

al uni modest avocat de provincie, dar chiar bucătăria clădirei ce se afla burghez, câteva camere mai departe.

Seara, muzica militară cânta cu emfază bucăţi clasice ascultate respectos de publicul disciplinat care ţinea programul concertului în mână : în pauze, fetele treceau ca la pension, două câte două, în jurul grădinei, subt privirile critice şi admirative ale bărbaţilor, care nu se sfiau să comenteze în gura mare.

„ Îmi plac aceste târguri - capitale, a căror cunoştinţă o poţi face într'un circuit molcom de vreo două-trei ore ", spuneam amuzat.

Ceea ce însă m'a impresionat mai mult în Costa Rica au fost ascensiunile pe care le-am făcut până în vârful celor doi vulcani activi, Irazu şi Poas. Pornit puţin după miezul nopţii până la o mică localitate luminată a giorno — „ fiindcă electricitatea este foarte eftină la noi " — m'am suit cu un ghid, pe doi cai leneşi, dar nelipsiţi de neaşteptate fantezii.

Îmi amintesc mai cu seamă drumul până la 3000 m. în vârful lui Poas, ca de un adevărat basm. Rareori am pomenit o asemenea lună, un cer atât de înstelat, o aşa fantastică lumină ce vrăjea parcă pădurile, piscurile, poienile. Mă credeam pe altă lume, atât de uriaş stilizate păreau aceste privelişti.

Ajunşi la marginea craterului ce ocupa un imens amfiteatru de lavă torturată, un vânt tot mai rece şi tăios vesteşte răsăritul soarelui, încreţind greoi lacul ce fumega în fundul craterului.

Deodată , totul în jur este scăldat într'un rose fraged ce inundă treptat măreţile privelişti cu o lumină proaspătă.

Valurile tumultoase de lavă devin, din nou, atâtea încreţituri cenuşii, crăcile ameninţătoare ale copacilor îşi reiau chipurile obişnuite, întinsa vedere asupra unei părţi a acestei mici republici îşi reia aspectul surâzător de decor Vâlcean. Basmul se sfârşise.

Cu prilejul excursiunilor făcute în împrejurimi, prin vaste plantaţii de portocale, banane şi cafea, am vizitat şi o fermă - lăptărie model, la Las Nubes. „ Bătrâniorul acela politicos,cu cap de Indian ", îmi şopteşte chauffeurul la ureche, „ este un exilat politic Venezuelian, fost guvernator de provincie pe vremea tiranului Vicente Gomez şi, zice-se, cunoscut pentru cruzimea lui. Închipuiţi-vă Domnule ", se minuna tânărul, „ îşi ucidea adversarii politici punându-i la zid spre a-i secera apoi cu mitraliera !"

Nu m'am încumetat să-i mărturisesc că abia cu un an jumătate în urmă am dănţuit la ultima serbare a tiranului Gomez !.

*

A doua zi, avionul mă ducea mai departe. Popas la Managua, capitala Republicii Nicaragua. Seamănă mai mult a mahala decât a oraş !

Apoi, la Tegucigalpa, centrul politic al ţărişoarei Honduras, unde mă amuză, mai mult ca oriunde, publicul ce asista la plecarea şi sosirea avioanelor. Familii întregi apar cu bunici, copii şi paneraşe de provizii. Însemnătatea lor este proporţională cu numărul rudelor şi prietenilor pe care îi petrec.

Norocoasele, care îşi încredinţează viaţa destoiniciei piloţilor cu mustăcioară, sunt înveşmântate ca de sărbătoare ; ele se suie în avion cu boarfe, căţei şi colivii, după ce au făcut ostentativ semnele crucii — înlăcrămate, primesc flori, pupături, îmbrăţişări şi repetate adios cu fluturări de batiste parfumate.

„ S'or fi schimbând mijloacele de transport ", râde unul din piloţi, „ dar mentalitatea a rămas aceeaşi ca pe vremea poştalionului !"

*

San Salvador, puchinoasa capitală a lui El Salvador. „ Oare de ce am venit ... ?" mă întreb nedumerit, privind străzile prăfuite, Indienii jerpeliţi, casele turtite, acoperite cu ţigle rotunde.

Cobor până la Libertad, porul Pacific, unde un străin îmi spune desgustat: „ Sper că libertatea San Salvadoriană este mai atrăgătoare ca infecţiunea acestui port !"

Sui la vulcanul local cu un băieţandru bleg şi un căţel lăţos care tuşeşte continuu. Mă întristez de pustietatea creată de marea erupţiune din 1917. Junele meu însoţitor mă asigură că „ cantitatea de lavă era atât de mare încât, vă rog să mă credeţi, i-a trebuit unsprezece ani să se răcorească ..."

Mă gândesc cu înfiorare la o viitoare erupţie !

*

Consulul onorar în Guatemala m'a primit la aeroport, spre a mă depune apoi într'un hotel cu flori, fructe şi turişti, în sunetele unei orchestre cu marimba, xylofonul autochton.

Domnul Schlesinger - Carrera era deştept, subţire, cult şi architect de meserie, de aceea a ştiut să-mi arate capitala lui cu inteligenţă şi haz.

„ Centru urît , americanizat, atrăgător ", notam critic, „ restul primitiv, nepavat, prăfuit, numitorul comun fiind însă dragostea de flori şi o oarecare căutare de estetică urbană, ce lipseşte celorlalte capitale central-americane ".

„ Să vezi însă interiorul ţării, acolo vei înţelege adevărata Guatemală ", mă pregăteşte Schlesinger - Carrera. Şi nu s'a înşelat.

O maşină solidă mă conduce, pe şosele cu hârtoape, la liniştitul lac Amatitlan, pitit la poalele munţilor Coborîm vâlcele, şerpuim printre dealuri, ne suim pe margini de torente, facem o haltă la aglomeraţiunea Indiană, Santa Maria de Jesus, situată alături de vulcanul Agua.

Găsesc în piaţă o încântătoare bisericuţă cu nişe pentru sfinţi, săpate în piatra faţadei. În naos miroase a crini, flori veştede şi tămâie — lipseşte doar busuiocul lăcaşelor noastre.

La amiază sosim la Antigua, care până ce a fost distrusă de catastrofalul cutremur din 1773, se mândrise a fi fost vreme de două veacuri şi jumătate capitala Regatului Guatemalian, ce cuprindea întreaga Americă Centrală.

Ceea ce văd cu 160 de ani mai târziu aduce cu decor de teatru — faţade baroque, meticulos restaurate, cu sfinţi, flori, fructe şi motive decorative atât de încărcate, încât par adevărate turte înghirlandate cu frişcă ; apoi, în spatele lor mucigăesc mari spaţii ruinate, bolţi sparte, colonade prăbuşite, curţi interioare dărâmate.

„ Aceste resturi nu au sobra linie architectonică a clădirilor Peruviene, nici simplitatea acelora din Minas, ci sunt de-o concepţiune mai greoaie — influenţă Maură, sau necesitate dictată de pericolul cutremurilor ?" mă întrebam vizitând abia o parte a acelor şaizeci de biserici prăvălite.

Prin urmare, orăşelul oferea un ciudat contrast între casele moderne, scunde, urîte, şi ruinele monumentale ce adevereau odată mai mult somptuozitatea în care trăiseră, pe vremuri, reprezentanţii Majestăţii Sale Catolice.

Când am hoinărit, mai târziu, pe întunerec, printre aceste albe fantome ale trecutului Spaniol, am descoperit din întâmplare o mică orchestră marimba ce cânta pentru simpla plăcere de-a cânta. „ Învăţaţi-mă şi pe mine cântecele ţării voastre ", i-am rugat în spaniola mea portugheză ; şi, astfel, până târziu am ascultat melopeele monotone, dar minunat ritmate, în penumbrele nopţii, ce pătau ruinele cu o melancolică grandoare.

*

Când am reluat calea interiorului, un cer sur mătura pământul, drumul ceţos ducând prin localităţi cu originale consonante Indiene : Chimaltenango, Patzicia, Patzum, Tzanjuyu ; aci străbat lacul Atitlan la umbra vulcanilor San Pedro şi Toliman, spre a cerceta mica comunitate Santiago - Atitlan.

„ Sat primitiv dar curat, cu cocioabe acoperite cu stuf, înconjurat de ziduri nesigure din bolovani, cu o nenorocită bisericuţă în care, sfinţii stricaţi de ploi se înghesuiau în colţuri, cu gesturi desperate ". Mi-a plăcut însă populaţiunea Indiană, femeile cu catrinţe roşii şi albe, uşor brodate şi cozi împletite cu limbi colorate de stofă ; bărbaţii in pantaloni scurţi, cu bete, cameşi şi largi pălării de paie.

Marea revelaţiune a fost însă Chichicastenango. Citisem prima oară acest nume încâlcit în „ Beyond the Mexique Bay ", cartea cu amintiri de călătorie a lui Aldoux Huxley, pentru care avusesem de mult o mare admiraţiune. De aci dorinţa de-a petrece acolo un sfârşit de săptămână, spre a lua parte laceea ce păreau a fi adânc impresionantele slujbe de Dumineca.

Târguşorul întreg este strâns în jurul unei pieţe în care două biserici albe stau faţă în faţă, sobre, nedichisite, primind cu o egală imparţialitate valurile mulţimii adoratoare.

Dela şase dimineaţa clopotele şi tobele stârnesc creştinii sosiţi din ajun, pentru târgul săptămânal. Smeriţi, ei urcă treptele circulare ce duc la uşa bisericii principale, unde îngenunche spre a şi spune primele rugi, cădelniţând şi repetând aceleaşi cuvinte în dialectul lor Indian, asemenea unei magice incantaţii. Apoi, fac de mai multe ori înconjurul pragului, înainte de-a păşi înlăuntru, fie către altarul mare, fie către sfinţii secundari, în dreapta şi în stânga naosului — capul familiei, pentru ai săi, bătrânul pentru cel tânăr, tatăl pentru fiu.

Priveam şi mă minunam. Din prag până în fundul lăcaşului se întindea un covor de lumânări scunde, lipite pe lespezile de piatră, ce clipeau straniu într'o fumăraie albăstrie, care cuprinsese întreaga biserica. Indienii îngenunchiaţi de ambele laturi ale acestui drum de foc, se rugau cu voce tare, femeile stând ghemuite în spatele bărbaţilor, uneori cu un copil la sân, alteori nemişcate, ca în transă.

Când sosea cel mai vârstnic în faţa petecului ales, saluta mai întâi rând pe rând pe toţi cei din jurul său cu un frumos gest de mână, care cuprindea o întâmpinare cât şi o binecuvântare. Apoi, punând un genunchiu la pământ, începea lungul murmur de rugăciuni, desfăcându-şi desagul din care scotea lumânări, o bucăţică de pânză, câteva flori şi porumb, pe care le aşeza apoi frumos, în faţa lui, ca un fel de altar.

După ce îşi aprindea lumânările, fără a-şi conteni rugile o singură clipă, presărea totul cu petale de trandafiri, cădelniţând în jur şi stropind cu apă sfinţită, făcând necontenite semne ale crucii pe frunte, pe obraji, pe buze, pe piept.

Variaţiunile acestui ceremonial preliminar sunt însă finite. Semnele crucii, de pildă, se mai fac subt forma unei ofrande divinităţii, cu lumânările în mână, sau cu basmaua plină, care, astfel sfinţită, se aşează pe capul aceluia care trebuie binecuvântat, ori care a cerut o îngăduinţă specială, sau o vindecare.

Unii, dacă socot că au fost nedreptăţiţi se iau chiar la harţă cu Dumnezeu, interpelându-l cu gesturi violente şi cu rugile lor nesocotite, spre a sfârşi, în cele din urmă, a se umili cu desăvârşire.

Nourii de tămâie ce se ridică din cădelniţele dela intrare şi din mirodeniile arse pe trepte, formulele pe care le întrebuinţează în dialogurile lor cu Dumnezeu, Isus sau sfinţii calendarului catolic, pitoreştile lor costume roşii, negre, galbene, toate contribuie a face din acest spectacol o ceremonie de-o impresionantă intensitate.

Întâlnesc pe părintele Ildefonso Rossbach, un Neamţ în vârstă, de mare cultură şi inteligenţă, care de treizeci de ani îşi cheltuieşte energia în comunităţile Indiene, care îl socot un adevărat sfânt. „ Sunt nişte copii mari, dar cu un adânc simţ al binelui şi al răului, cu o credinţă născută din străfundurile veacurilor, şi pe care trebuie să o înţelegem şi să o adoptăm cu bunătate şi toleranţă ... " Apoi, arătând un deal învecinat, dincolo de târg : „ Dacă îl suiţi după amiază, veţi găsi acolo o statue păgână de piatră, înconjurată de cruci, într'o mică poiană cu pini ... De ce nu ? Dacă această suprapunere de credinţi le satisface cerinţele ancestrale, eu nu mă împotrivesc ... "

Dar o procesiune ne întrerupe vorba. Sfinţii sunt duşi prin târg cu mare alai, cu ramuri verzi, fum de tămâie, sunete de flaut şi tobă, lumânări aprinse. Când procesiunea soseşte la biserică, bărbaţii care poartă ramurile verzi şi simbolurile religioase, trec printr'un complicat ritual de îngenunchieri, salutări reciproce şi rugi repetate.

Noaptea, uşa lăcaşului este ferecată, dar bunii oameni nu se lasă : înfig lumânările în prag, îngenunchiază cu cădelniţele ce trimet fumul parfumat în văzduh, umbre fantastice jucându-se pe alba boltă a intrării.

Chichicastenango a fost cea mai emoţionantă desfăşurare de credinţă colectivă văzută până atuncea, fie ea creştină, hindusă sau budistă.

Neuitate imagini !

*

Vintilă Petala era noul nostru însărcinat cu afaceri când am sosit la Mexico City, în ziua de 12 Aprilie. Ospitalier, cum îi era firea, m'a poftit să stau la dânsul, ceea ce a uşurat mult încărcatul program pe care mi-l înjghebasem pentru cele trei săptămâni ce le hărăzisem descoperirii acestei fascinante ţări.

Venit abia din ajun dela Bucureşti, mi-a deşertat sacul cu veşti proaste ce, mărturisesc, m'au zguduit momentan din euforia turistică în care mă aflam dela plecare.

„ Principele Neculae a renunţat definitiv la toate drepturile sale ... Scene neauzite încă în analele Hohenzollernilor Români s'au petrecut între diverşii

membrii ai familiei noastre regale... Regina suferă de-o boală destul de gravă a cărei exactă natură nu este încă cunoscută ... Marele Voevod reclamă înapoierea mamei sale ... Situaţiunea internă se agravează în urma atacurilor tot mai înverşunate ale elementelor de dreapta ... "

Dacă prima informaţiune mă lasă rece, iar ultima intra în cadrul climatului politic devenit endemic Ţării Româneşti, eram foarte neliniştit de sănătatea Suveranei.

„ Personally I am well as health, but somewhat anxious as are all *thinking* human beings today ", îmi scrisese în ultima ei scrisoare,anul precedent. „ This summer I spent two days at Măldăreşti, which was overfull of the souvenir of your father. Did I tell you that I laid my most giant dahlias on his grave ? Already two years !"

Cuprins însă de farmecul noului meu decor, am amânat pentru un timp grija ce o purtam bolnavei dela Cotroceni.

*

Fiind deci comfortabil instalat la legaţiune, am putut organiza itinerariile în diferitele regiuni ce erau menite să-mi dea, în linii generale, măsura civilizaţiunilor autochtone.

Într'adevăr, nici chiar în Peru nu am găsit o atât de puternică înflorire artistică ca în trecutul acestui muncit popor, precum şi oameni atât de înzestraţi ca marii maeştrii ai picturii contemporane.

De multă vreme mă luptasem cu studiul vechiilor civilizaţiuni ale acestor regiuni Nord şi Central Americane, până ce am priceput în cele din urmă că materialul istorico - cultural era încă prea incomplect pentru un neştiutor ca mine, spre al putea categorisi în mod inteligent.

„ Dacă înţeleg bine ", spuneam cunoscuţilor Mexicani întâlniţi la legaţiune, „ antica cultură Maya s'ar putea oarecum asemui cu cea Ellenă în Europa, iar cea a Aztecilor, cu aceea Romană ?" „ Simplificând problema aproape până la absurd, da !", îmi răspundeau cam încurcaţi.

De aceea am plecat intâi in Yucatan, spre a dibui adevarul.

Petrec o noapte caldă în pitoreasca dezordine din Merida, capitala peninsulei şi, continui drumul cu maşina prin vaste culturi de sisal ; întâlnim nouri de fluturi, păsări sclipitoare, iguana — mari şopârle ce aduc cu crocodili în miniatură.

Cu mare curiozitate sosesc la Chichen - Itza, centrul populaţiunilor Maya din Nord, unde mă instalez într'un rustic pavilion acoperit cu papură, subt foile proteguitoare ale unui bananier.

Două zile m'am ostenit conştiincios să descopăr aceste prea vestite ruine şi — am fost dezamăgit. Pe soare şi pe lună, pe ploaie şi pe uscat, am escaladat, am coborît , am suit, m'am oprit ore întregi spre a simţi, spre a înţelege aceste mărturii ale unui trecut prea puţin cunoscut.

Am găsit o incontestabilă măreţie în piramida cea mare, unde Toltecii — „ mari constructori " — s'au suprapus predecesorilor Maya. Când am pătruns în măruntaele sale, mi s'a arătat un jaguar de piatră, cu incrustaţiuni de jad şi pietre semi-preţioase, de curând ieşit la lumina zilei, după aproape un mileniu şi jumătate ; „ o sculptură lipsită de subţirime ", comentam criptic.

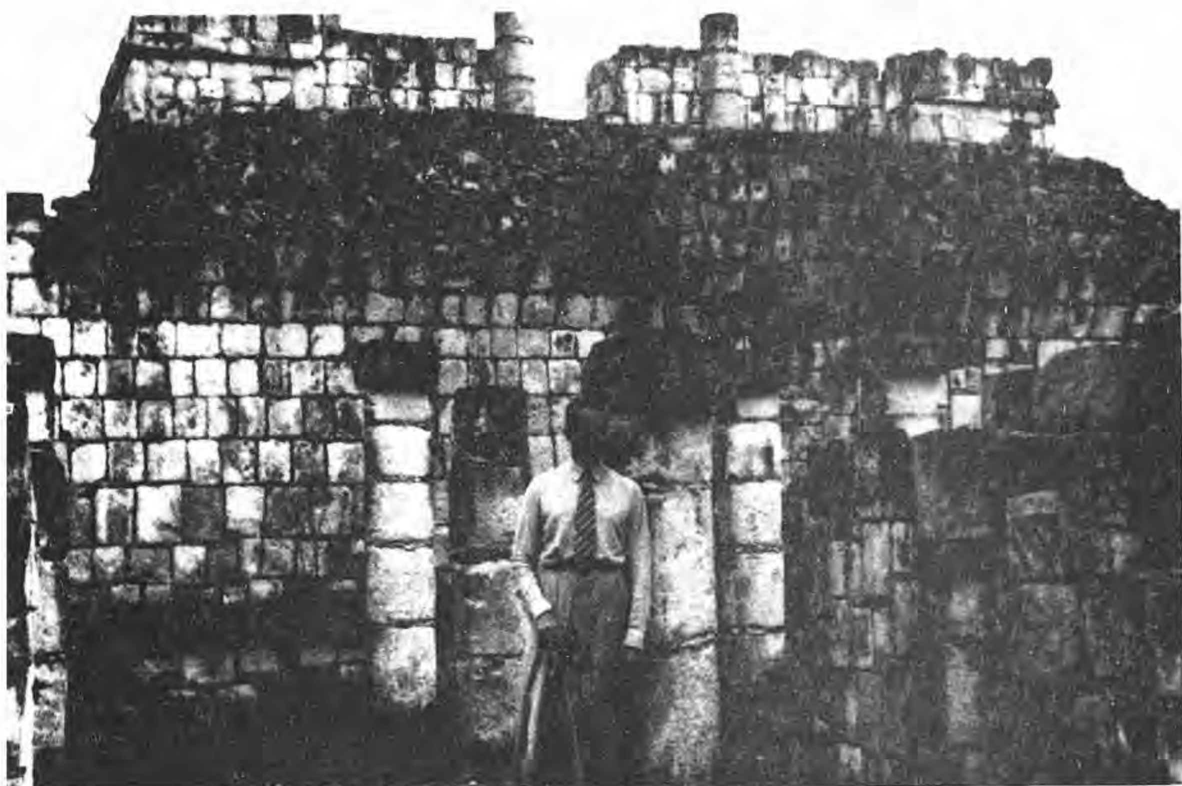

Fig. 60 Printre ruinele Aztece din Yucatan în Mexico

Grandoare iarăşi, la aşa-numitul Templu al Tigrilor, în susul zidurilor acelui isteţ teren pentru „ jocul cu mingea ", sportul favorit al acelor vremuri ; frescuri foarte deteriorate, în care se mai ghicesc detalii parţial colorate ale luptelor Maya cu Toltecii, ce dovedesc destulă viaţă în mişcări, fără prea multă convenţionalitate.

La acelaşi templu privesc şi basoreliefuri cu înflorite reproduceri de scene şi personagii Maya, în complicatele lor veşminte : „ execuţiune naivă şi stângace, prea puţin adâncită ", comentez.

Iarăşi : pe coloanele Templului Luptătorilor – în faţa căruia se săvârşeau sângeroasele sacrificii omeneşti – sunt desemnate siluetele protipendadei Maya, în fantasticele lor îmbrăcăminţi ce fuseseră, pe vremuri şi ele, colorate.

Într'un loc ca şi într'altul, originalitatea înlocuieşte frumosul, iar ciudatul, rafinamentul.

Scări aproape perpendiculare duc la statuia zeului Focului, zidurile din jur purtând măşti groteşti, cu nasuri de elefant, ale zeului Ploii, precum şi şarpele din gura căruia iese Cul - Cul - Can „ născut din înţelepciune ".

„ Fără îndoială, o interesantă iconografie ", mărturiseam, „ dar nici concentraţiune artistică, nici technică înaintată ".

Alături, resturile celor una mie coloane retezate, par un Pompei lipsit de eleganţă.

Numai în casa cunoscută prin „ panourile ei sculptate " am observat o neaşteptată fineţă de execuţiune ; în plus, o felie de boltă, căci nu cunoşteau încă însemnătatea arcului.

Toate aceste fugare impresiuni erau rezumate în greoaia, întinsa, parţial refăcuta „ Mânăstire " în trei etaje, unde scările monumentale, lungile terase, altarele pentru sacrificii şi camerile intacte erau înfrumuseţate ici cu sculpturi grosolane, colo cu motive decorative „ foarte evoluate "

„ Formula scărilor largi şi aproape perpendiculare este de-sigur izbitoare, d· ˎemenea soliditatea anumitor desemnuri geometrice ", spuneam în concluziune. „ Cu toate că este o greşeală de-a compara, nu am găsit aci nici rafinamentul exuberant al Khmerilor, nici primitivismul cotropitor al Inkaşilor. Dar adevăraţii cunoscători sunt poate de-o altă părere ".

Când am trecut la ruinele oraşului rival din Uxmal, am găsit o mai largă concepţiune architectonică, ca şi o mai mare varietate de lucrături; fundamental însă era acelaşi nivel de civilizaţiune.

*

Petala mă aştepta în capitală cu invitaţia de-a asista la înscăunarea Archiepiscopului ţării. Eram cu atât mai mulţumit de-a lua parte la această ceremonie fiindcă eram deosebit de interesat de stilul bisericilor din această parte a lumii, unde se adoptaseră cele două ramuri ale baroque-ului Spaniol: „ platerescul ", izvorit din prima epoca a renaşterii Iberice, un fel de amestec al renaşterii Italiene, al Maurescului şi al ultimei faze a goticului ; şi „ churrigarescul " perioadei baroque tot Spaniolă, dela sfârşitul secolului al 17-lea şi începutul acelui urmator.

Acesta din urmă se distingea printr'o teatrală exuberanţă, cel dintâi printr'o delicată mânuire a amănuntelor, a căror bogăţie era, deci, mai rafinată, mai încătuşată.

Catedrala era un fericit amestec de monumentale proporţiuni, ale căror linii generale eau ritmice şi a vechilor sculpturi ce contrabalansau greoiul capelelor copleşite de prea mult aur.

Lungă a fost ceremonia în faţa înaltelor coloane drapate în catifele liliachii vărgate cu aur şi a nenumăratelor asociaţiuni grupate în jurul majestoaselor stindarde.

Pe când archiepiscopul citea din amvon cuvântarea sa,cu gesturi oarecum electorale, deodată se prăbuşete un colţ al podelii - câteva minute mii de credincioşi au fost cuprinşi de-o panică animală, şi simţeam momentul când eram să fim cu toţii târîţi într'o nebună înghesuială spre portalurile de ieşire.

Din fericire însă, o neaşteptată disciplină a reştabilit o ordine aproximativă, în ciuda văicărelilor înăbuşite ale victimelor. Imperturbabil, sărbătoritul şi-a continuat sfânta oratorie, ce era de-o tristă platitudine.

*

Un fost diplomat bătrân Mexican mă însoţeşte ca ghid la Cholula şi Puebla, regiuni în care înfloriseră Toltecii „ cu mare splendoare " şapte veacuri după naşterea lui Christos.

La Cholula — unde zicala este că s'ar afla atâtea altare câte zile ale anului — catolicii au împlântat o slută biserică pe fosta piramidă a lui Matzalcoatl. La monumentala biserică Santo Domingo din Puebla mi se arată capela Rosariului, „ o tumoare baroque, ce a stropit toate zidurile cu aur, de sus până jos ", spuneam desgustat bunului ghid, care m'a privit îngrozit de această blestemăţie.

Popas la Vichyul Mexican numit Garci - Crespo, de unde trimet Mamei mele o scrisoare oarecum pretenţioasă, dar care traducea exact starea mea de spirit în aceste zile : „ ... Quand je juge que le temps est révolu, je me sépare des gens et des choses avec — quelquefois — une facilité un peu déconcertante pour les autres, mais toujours logique pour moi. Je vis la pluspart du temps en dédoublement — comme les fous ! — et les divers chapitres de ma vie s'enchainent de telle façon a former un tout dont je suis en train de construire l'édifice — de là la sensation que la chaine, plus importante que les chainons, continue — indifférement d'arrivées de départs, de détails et de visages ..."

Acest raţionament mi se pare valabil şi azi, după atâtea transformări tragice şi fericite,de-a-lungul existenţei mele.

*

Trec mai departe în fostele domenii ale Zapotecilor, „ despre ale căror origini nu se ştie nimic, cu toate că dânşii credeau că se trăgeau din peşteri, stânci, pomi şi jaguari ".

Cum - cum, civiliazaţiunea lor a fost foarte înfloritoare, dovadă minunatul tezaur dela Monte Alban lucrat în aur, onix şi jad, pe care îl admirasem cu uimire în muzeul capitalei.

Mai departe, un tren cu doar patru wagoane mă duce cu neîncetate fluerături, prin nouri de praf şi fum, până la Oaxaca, unde poporul se îmbrâncea la gară spre a ne vinde fructe enchiladas, carne friptă, pâinişoare, ape şi limonăzi variat colorate.

„ Biserici şi iarăşi biserici. Mă plimb prin piaţa în care târguielile se fac la sunetele cântărilor de chitară, pe când copiii şi câinii se tolănesc într'o veselă porcărie. Cum soarele era foarte cald, aveam senzaţiunea că întregul furnicar de mizerie omenească fermenta în mijlocul a variate putori. Mi-a amintit de India.

La Santa Maria del Tule am dat de o nuntă Indiană, care în sunete de trâmbiţe, flauturi şi viori făcea roată rudelor spre a le pofti la ospăţ. Mireasa in alb, cu un mic văl pe cap şi cu un buchetel modest în mână, intra în casele musafirilor, pe când mirele o aştepta afară îmbrăcat într'o cămaşă de mătase rose şi o batistă roşie legată de gât. Toată lumea se saluta de repetate ori, iar la fiece haltă focuri de artificii şi adevărate bombe cu praf de puşcă explodau în cinstea însurăţeilor.

La Mitla, centrul religios Zapotec, găsesc ruine de mare interes din veacul al 13-lea, zidurile fostelor palate şi temple fiind înfrumuseţate cu decoraţiuni geometrice de piatră supranumite mozaicuri, impresiunea generală fiind aceea de-o „ mare sârguinţă technică ".

Fig. 61 Credința Indienilor botezați la Cicicartenango în Guatemala

Când am plecat mai departe la Orizaba, dau de un exemplu al tragicei lupte începute în veacul trecut între stat şi biserică. „ Uitaţi-vă şi Dv. " mi se spune cu emoţiune, „ la noi în statul Vera Cruz toate lăcaşurile au fost ferecate deaproape zece ani, şi nu s'au deschis decât acuma două luni jumătate ..." Intru să le cercetez, şi le găsesc abia înfiripate, sărăcăcioase, ba într'una mai funcţiona un garaj.

Şi de-acolo înapoi la Mexico City.

*

Mă concentrez acuma asupra picturilor moderne. Descopăr întâi pe Diego Rivera, prin frescurile sale, la sever impunătorul Palat Naţional, „ o obositoare îmbulzeală din istoria ţării, o vrută stilizare, ce este în detrimentul technicei şi a vieţii subiectelor — nici colorit, nici mişcare, ritmul compoziţiunilor fiind static ".

„ Pour cet espace reduit, c'est un tour de force de mise en page ", îmi spune cu dreptate un coleg diplomat. Regăsesc pe Rivera în frescurile Ministerului Educaţiunii, unde a reprezentat scene din viaţa Indienilor din diferitele ţinuturi Mexicane. „ Foarte decorativ, colorit şters, tonuri moarte, o neîndoielnică forţă interioară.

Prin urmare şi începuse să mă atragă, nereuşind însă să mă cucerească cu desăvârşire decât Şcoala de Agricultură. „ În ceea ce fusese odinioară o biserică, Rivera a pictat — inter alia — simbolurile fertilităţii pământului, reprezentate prin vânjoase femei, ' izvorul tuturor bogăţiilor ' reuşind să creeze cu brutalitate, în uimitoare raccourcis, compoziţii reliefate printr'un colorit viu subt tonuri mate ".

Înţelegeam acuma pentruce acest maestru a avut atâţia imitatori în juna generaţiune, entuziastă atât prin originalul technicii şi a coloritului său, cât şi prin substratul comunizant al compoziţiunilor lui.

Caricaturalul operelor lui Orozco, pe de altă parte, nu m'a atins. Iar pe Siquieros şi Covarrubias nu i-am putut dibui îndestulător spre a-mi face o părere obiectivă. „ Mai lasă aceste namile moderne ", îmi spune grăsunul Petală, „ şi hai la Tolteci ... "

„ Hai ... " şi ne îndreptam la o oră de oraş, spre a escalada piramida soarelui cu cele cinci rânduri de terase şi scări monumentale. Din creştet vedem piscurile înzăpezite ale lui Popocapetepel şi Ixtaccihuatl — „ Femeea care doarme " — ce răsar între nourii cafenii ; câmpiile sterpe se întind în jur pătate de cactuşi spălăciţi, printre care păşesc încet asinii încărcaţi cu mari tufe de fân blond, conduşi de Mexicani cu umerii obrajilor ieşind de subt latele lor sombreros.

„ Aşa mi-am închipuit întotdeauna Mexicul ... " gândesc pe un apus de soare potolit.

*

Am socotit însă cu desăvârşire inutilă prea lunga excursiune organizată de Cooks în regiunea lacurilor din statul Michoacan.

Patzcuaro, Uruapan în regiunile civilizaţiunii Tarascane, „ sunt de-o mino-

ră însemnătate în complexul celorlalte civilizaţiuni Mexicane, „ mi se explică pedant, la faţa locului.

„ Totul mi se pare şi mie de-o minoră însemnătate ... " dădeam din cap dezamăgit, când, deodată sunt deşteptat din toropeala mea de vajnicele manifestaţiuni ale zilei de 1 Mai. Sindicatele defilează cu drapele roşii în frunte, tineri jerpeliţi urlă formule revoluţionare din goana camioanelor, iar bieţii elevi de şcoală îşi târşâie picioarele fără a înţelege probabil mare lucru din precumpănitoarea însemnătate a zilei. Discursuri înflăcărate, aplauze asurzitoare, apoi Indienii îşi văd de treabă, iar publicul râde pe înfundate de grandilocvenţa serbării proletare.

Astfel am încheiat pe o notă de comică răzvrătire, cercetarea ţării Tarascanilor.

*

„ Nu cred că am pomenit un neam mai slut la faţă ca Mexicanii Dumitale ... " spuneam lui Petală. „ Parcă te ştiam pe vremuri un mare admirator al lui Dolores del Rio ...". „ Odată mai mult excepţiunea pare să confirme regula ", m'am apărat. „ Dacă prezentul te împiedică a fi obiectiv, uită-te la secţiunea archeologică a muzeului naţional — caraghioase, deformate, grosolane măşti ..." „ Da, însă cât de vii, cât de expresive, cât de umane — pe stradă, ca şi în muzeu !"

Şi aşa ne-am certat până la marea mânăstire Jezuită dela Tepozotlan, unde churrigarescul şi platerescul se îmbinau, dacă nu armonios, cel puţin exploziv în monumentalele altare brodate — nu sculptate — acoperite pe de-a întregul cu foiţe de aur.

Când am trecut prin măreaţa succesiune de galerii, bolţi, capele, arcade şi curţi interioare, Petala se opreşte : „ Înţeleg acuma pentru ce biserica catolică devenise nesuferită Mexicanilor oropsiţi — prea mult !" şi a îmbrăţişat cu un gest larg domeniul Jezuit.

*

Am încheiat aventura Mexicană cu o luminoasă raită la Cuernavaca spre a admira frescurile lui Rivera în loggia Cortes, şi mai cu seamă la fermecătorul Taxco.

Oraşul care răsare printre înălţimi golaşe ca într'un tablou de El Greco, era de un cotropitor pitoresc : nu era colţ, perspectivă, căsuţă, curticică, ori grădină care să nu fie de-o veselă fantezie, chiar în această ţară atât de atrăgătoare din punct de vedere artistic.

Un zid crăpat, o lanternă veche, o faţadă de biserică, trepte de piatră, o poartă sculptată, trotuare colţuroase, pomi centenari, terase cu coloane, iar peste toate se revărsau adevarate cascade de bougainvillea mauve, roşii, albe.

Prezentul era însă tot atât de pitoresc ca şi trecutul. Spectacolul la care am asistat din întâmplare avea loc pe o străduţă îngustă, în faţa unei porţi de biserică, pe jumătate năruită, unde se întinsese o sârmă de-a curmezişul trotuarelor de care erau prinse vreo cinsprezece fâşii de mătase cu câte un inel.

Cavaleri îmbrăcaţi în costumele locale, cu mari sombreros şi suiţi pe cai

iuţi de munte, căutau în plină goană să prindă inelul cu vârful unui creion — dacă reuşeau, panglica se desfăşura cu numele brodat al „ naşei " care o dăruise. Atunci, în aplauzele poporului căţărat pe toate zidurile, învingătorul descăleca în faţa junei doamne, care îi prindea eşarfa de-a curmezişul pieptului.

Mai târziu însă spectacolul a degenerat în cruzime, căci în locul panglicilor s'a prins de picioare un pui viu, marele sport fiind de-ai suci gâtul în galopul calului — cavalerul care îl decapita fiind proclamat sus şi tare triumfătorul zilei. „ Dacă este vorba de sânge, prefer cursele de tauri ... " zise Petală întorcând spatele publicului.

Când s'au lăsat umbrele serei, fiece colţ al oraşului era o mică lume aparte de clar - obscururi suprapuse. Pe piaţa mare din faţa mult - înfloritei catedrale se sărbătorea victoria Mexicanilor dela Puebla împotriva Francezilor în 1862, juneţea de aur dănţuind de zor la sunetele unei orchestre jazzificate, pe când Indienii supravegheau impasibili aceste occidentale fâţâeli.

Pe la unsprezece a avut loc o aşa - numită corrida : un bărbat a intrat într'un fel de taur în carton ce semăna mai mult a miel jumulit, peste care se construise un întreg eşafodaj de jocuri de artificii ce explodau în serii scuipând jerbe de scântei, adevărate comete de foc ţâşnind zig - zag prin văzduh. Poporul încântat fugea în toate direcţiunile urmărit de omul - taur, iar copiii îl atacau aruncând petarde în calea lui.

A fost literalmente o explozivă plecare din pitorescul Taxco.

*

Ultimele viziuni ale murdăriei, lăbărţatei, dar totuşi atrăgătoarei capitale pe care le-am avut înainte de-a o părăsi, au fost Chapultepec şi Xochimilco.

Intinsa vedere de pe terasele castelului compensa oarecum urîţenia burgheză a interiorului, iar canalele înflorite printre înalţii plopi, pe care pluteam la sunetele de flaut şi marimba, compensau neîndoielnic comercialismul ieftin al vânzătorilor ambulanţi.

„ Ei ", îmi strânge mâna Petala la aeroport, „ cred că ai profitat bine de acest interludiu ? "

„ A fost o strălucitoare încheere a doi ani şi jumătate de şedere în America Latină " i-am mulţumit, „ fiindcă Mexicul a încununat toate itinerariile făcute în acest continent !"

„ Amin ! " a strigat Petală, iar avionul şi-a luat zborul spre Statele Unite.

În timpul primei mele şederi la Washington mă împrietenisem cu un tânăr pictor Român, originar din Craiova, numit Jean Negulescu, care era miluit cu talent, fantezie şi deşteptăciune ; subt aparenţele sale de veselă inconştienţă ascundea multă ambiţiune, precum şi o fire ce nu era întotdeauna de prea bună calitate.

Ne întâlnisem din nou în California, cu prilejul primei mele vizite pe coasta Pacificului, şi de atuncea am rămas în corespondenţă fiindcă încercase cu multă prietenie să-mi ajute dela distanţă proiectele teatralo-cinematografice.

Ca pictor şi caricaturist era normal să fie atras treptat de buclucaşa lume a studiourilor, unde a sfârşit prin a deveni unul din cei mai înzestraţi directori. Din păcate însă, prea numeroasele compromisuri pe care a fost nevoit să le facă până când a ajuns în vârful piramidei i-au deformat cu încetul firea, evoluţiune ce am constatat la atâţi oameni din categoria sa.

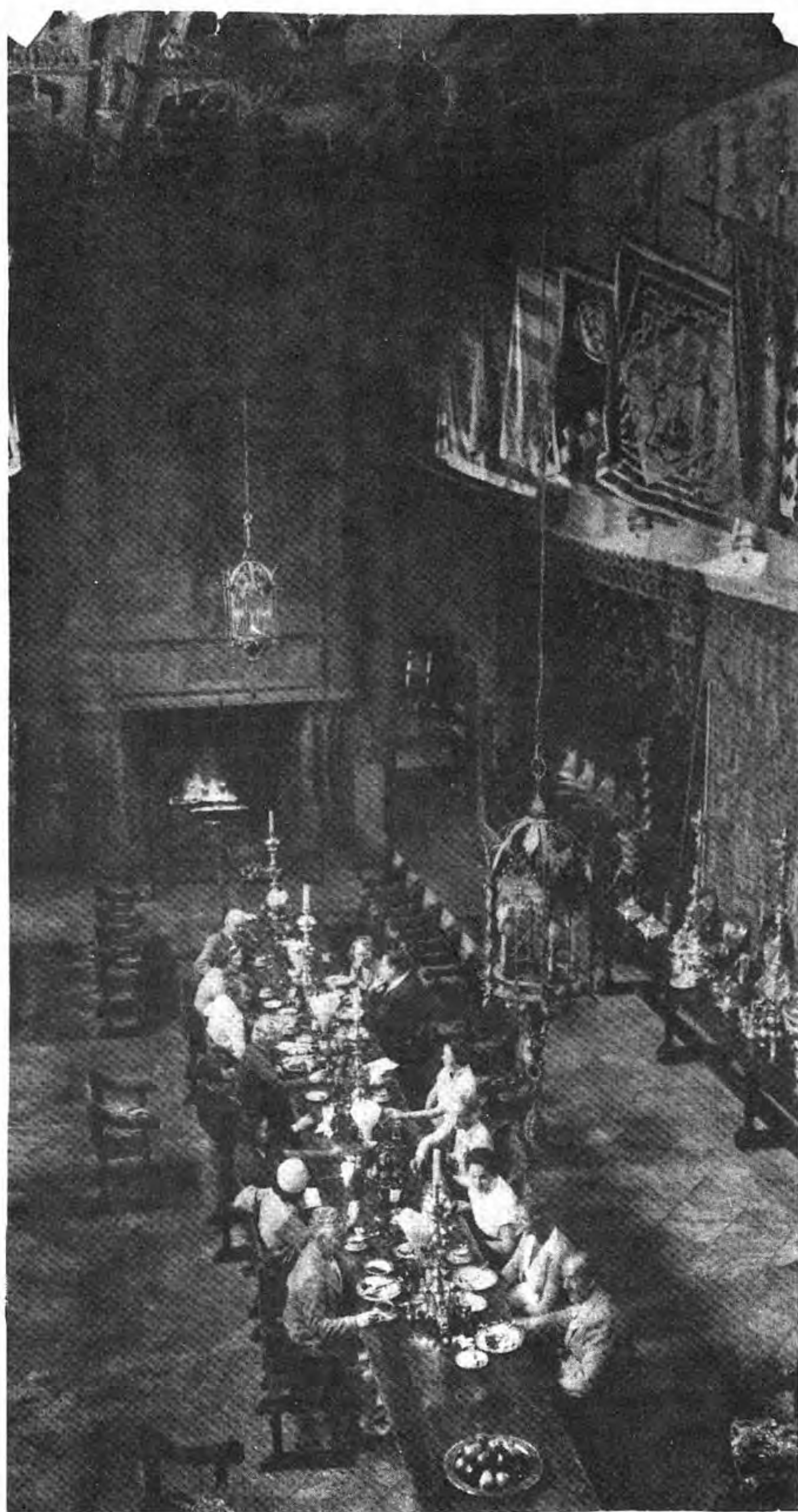

Fig. 62 În sala de ospățuri la Castelul San Simeon din California al lui William Randolph Hearst

Am verificat ieftinirea şi vulgarizarea personalităţii lui din prima noastră întâlnire la Hollwood, unde am debarcat — nu fără oarecare emoţiune — la începutul lui Mai. I-am datorat totuşi câteva ore hazlii şi plăcute, când m'a dus în două rânduri la arătoasa casă a lui Myriam Hopkins — ce aparţinuse pe vremuri lui John Gilbert — şi la care am întâlnit între alţii pe regizorii Anatole Litvak şi Lewis Milestone, „ ale căror salarii ating astronomice sume în bieţii noştrii lei româneşti ".

De asemenea şi fermecătoarea Mady Christians — „ the toast of the Vienna theatre " — care mi-a arătat o deosebită prietenie fiind înrudită cu familia Iancovescu din România.

Aveam o ciudată senzaţiune de-a mă regăsi deodată — fără tranziţiune — în această nouă-veche lume artificială, după şase ani jumătate petrecuţi în trei continente atât de diverse. Nu pierdeam însă o singură clipă din vedere că alesesem revenirea în Statele Unite numai spre a'mi croi viitorul conform planului de mult chibzuit, de aceea nu pridideam să lucrez în această direcţiune din prima zi a descălecărei mele în luminoasa Californie.

Cine m'a ajutat în mod neaşteptat a fost un alt Român — Felix Ferry numit în noua sa hipostază — fost impresariu al cazinoului dela Monte Carlo şi actualmente un fel de regizor la studioul Metro - Goldwin - Meyer.

Prin intermediul său, aşadar, nu numai că am intrat în contact cu o mare agenţie teatrală, dar am vizitat vestita sa companie unde am asistat la veşnic fascinanta pregătire a feluritelor filme — de mare sau de mic spectacol — fiind prezentat cu tot dichisul cuvenit stelelor zilei, ca prea frumosul Robert Taylor, încântător de femininei Virginia Bruce, veselei cântăreţe Jeanetta MacDonald sau bărbosului George Murphy, care mulţi ani mai târziu s'a avântat într'o neaşteptată carieră politică.

„ Ce bune amintiri am păstrat vizitei pe care am făcut-o în România cu Madame Robinne ", mi-a spus fermecătorul Charles Boyer, care tocmai ţinea rolul lui Napoleon alături de Greta Garbo, în „ Marie Walewska ". „ Cred că Românii sunt poate cei mai vibranţi din toţi spectatorii străini în faţa cărora am jucat ..."

Am mulţumit frumos şi l-am rugat dacă, cumva, printr'un miracol, nu mi-ar putea obţine o întrevedere cu „ divina Garbo ". „ Hèlas, c'est la chose au monde gu'il m'est impossible de faire pour vous ..."

Astfel m'am mângâiat cu „ the sexy platinum blonde Jane Harlow ", care juca într'o scenă cu Clarke Gable şi Lionel Barrymore, fără a ghici că era să moară în mod tragic abia câteva săptămâni mai târziu, la vârsta de 27 de ani.

Punctul culminant al şederii mele pe coastă au fost însă zilele petrecute la aşa-numitul ranch al lui William Randolph Hearst. Davila vestise pe autocratul magnat al presei Americane de venirea mea, de aceea mare mi-a fost mirarea de-a fi poftit la San Simeon.

Unul din avioanele personale ale mult hulitului bogătaş aştepta la Burbank, unde am întâlnit alţi doi musafiri, o jună şi atrăgătoare actriţă, precum şi elegantul tânăr fiu al proprietarului teatrelor Pantages.

După două ore de zbor lin aterizămpe aeroportul proprietăţii, de unde suim cu o maşină printr'o serie de porţi ce se deschideau automat ; în jur se plimbau fel şi chipuri de vietăţi în libertate — lama, cămile, cerbi, girafe, maimuţe şi lei, o adevărată grădină a lui Noe.

Fig. 63 Un colț al apartamentului meu studio din Washington

Pe o culme se înălţau turlele palatului principal, înconjurat de clădiri, terase, colonade, temple, fântâni, basinuri, sarcofagii şi statui presărate la diferite niveluri, printre faianţe, chiparoşi, flori şi ape curgătoare.

„ Dumneavoastră locuiţi în Casa B..." mă informează un fecior stilat, care mă conduce ceremonios într'o villă nedefinită ca stil, unde ocup o încăpere cu un tavan sculptat greoi în lemn aurit, decorată cu brocaturi şi mobile renaissance, mediocre pânze pe pereţii catifelaţi şi bibelots-uri de toate neamurile.

Iar prosoapele din baie sunt găurite ... " descopeream încântat. Ieşind mai târziu pe terasele stropite cu o profunzime de marmure albe, întâlnesc pe stăpânul întinsului domeniu, care îşi plimba solitar căţeii. Curtenitor şi indiferent, îmi arată întâi faţada palatului mare în care locuia cu metresa lui de 20 de ani, actriţa Marion Davies, apoi cele două mari săli dela intrare..

Măsuram cu băgare de seamă pe acest înalt bătrân, care tocmai împlinise 74 de ani : avea trăsături subţiri, bine desenate, ochi adânciţi, omenoşi, pătrunzători, uneori obosiţi ; corpul era greoi, mersul tineresc, gesturile lente, iar din întreaga sa înfăţişare se desprindea o impresiune de liniştită forţă, de concentrată autoritate.

Vreo douăzeci de musafiri anonimi s'au adunat în jurul a patru din fiii şi norele lui Hearst, fără ca cineva să se gândească a-i prezenta unii altora.

La ora nouă apare vedeta - stăpâna casei, la braţul amantului ei — urîţică, cu ochii bulbucaţi, păr oxigenat, talie drăguţă, vioaie, exuberantă, vorbăreaţă, caraghioasă şi vulgară, avea oarecare farmec şi un umor primitiv.

Cum băutura era interzisă fiindcă, şopteau gurile rele, încântătoarea Marion era o cunoscută beţivană, am trecut imediat în catedrala - sală de festivităţi, unde se afla sufrageria — stindarde vechi atârnau de-a-lungul zidurilor, strane de lemn sculptat alternau cu mobile presărate cu vase de aur şi argint.

Am luat cu toţii loc la o lungă masă de mânăstire pe care erau aşezate mari sfetnice înconjurate de receptacole verzulii cu şerveţele de hârtie, borcane de compot, murături şi muştar. Aşezat la stânga lui Marion Davies — care, neîndoielnic, avea hazul ei — am constatat că nu mânca mai nimic, ci îşi petrecea o mare parte a timpului uitându-se într'o mică oglindă murdară, înroşindu-şi buzele sensuale şi pudrându-şi nasul cârn.

Dialogurile lipsite de interes evoluau în jurul patriarchului casei, căruia i se bătea voios în strună, nenumăraţii feciori dându-se peste cap la cel mai neînsemnat din gesturile sale.

După o masă modestă dar bunicică, trecem în sala de cinematograf a palatului, unde ni se arată, pe lângă ultimul film romantic al lui Ginger Rogers şi Fred Astaire, filmul enormei festivităţi organizate cu câteva săptămâni înainte spre a sărbători cei aproape trei sferturi de veac al lui Hearst, când un circ întreg a fost cărat la proprietatea lui Marion Davies dela Malibu Beach, pentru încântarea sutelor de invitaţi gură-cască.

La miezul nopţii ciudata pereche se retrage, iar musafirii, în sfârşit eliberaţi de disciplina tiranului, îşi dau poalele peste cap comandând băuturi, jucând cărţi, dănţuind, ori dispărând în întunecimile parcului până la cinci dimineaţa.

Feciorul care îmi aduce cafeaua a doua zi mă întreabă respectos ce doresc să fac — să joc golf, ori tenis, să călătoresc sau să vânez, să mă scald ori sim-

plu, să mă plimb ? Ceea ce mă interesa însă mai mult ca orice era să vizitez „ casa " în tovărăşia uneia din tinerele Doamne Hearst.

Dumnezeule, mă crucesc când mă duce din sală în sală, ce monstruozitate architectonică, ce uluitoare salată de stiluri ! Dărâmând în Europa biserici, castele, mânăstiri şi palate, autocratul le reconstruieşte aci, claie peste grămadă, fără unitate, fără logică. Rezultatul era, deci, la înălţimea acestei aberaţii.

Şi cu toate acestea, câte tezaure în încăperi – brocaturi, marmure, sculpturi, argintării, tabloturi, tapiţerii şi mobile de care s'ar putea făli cele mai vestite muzee din lume. În pluns, o minunată bibliotecă cu rarisime volume de istorie, literatură şi descrieri de călătorii, se învecinează cu o minunată colecţie de vase antice Greceşti. Dar ce folos, îmi spuneam, privindu-le orânduite aci cu o strigătoare lipsă de gust şi înţelegere. La fel era şi subt cerul liber, unde bietul om desfăşurase mult lux în colţuri de mare frumuseţe, pe lângă altele demne de cea nai autentică grădină publică.

În aceste decoruri heteroclite lumea venea şi pleca înconjurată de aparenta indiferenţă a oaspeţilor. Hearst nu apărea cu coapta sa egerie decât la vremea mesei, când nu vorbea mai cu nimeni, plimbând doar frumosul său cap de senator Roman, cu o frunte bine încreţită de grijile vastului său imperiu politico - jurnalistic.

După 48 de ore petrecute la „ Alice in Wonderland ", am plecat cu acelaş avion, recunoscător de-a fi putut dibui această „ curiozitate americană ", dar mulţumit de-a fi scăpat teafăr din această lume de-a'ndoaselea.

*

Am părăsit Hollywoodul după o ultimă vizită la Paramount, spre a putea admira la lucru stele atât de diferite ca Marlene Dietrich, Bing Crosby, sau Gary Cooper ; şi apoi am pornit-o mai departe.

„Georges ressemble au Blue Boy de Gainsborough..." spusese pe vremuri Martha Bibescu la Mogoşoaia. De aceea, amintindu-mi acest compliment al adolescenţei mele, m'am întâlnit cu mine însumi la minunatul muzeu Huntington din Pasadena şi, mirabile dictu, am găsit că, într'adevăr, bietul băiat avea o faţă Moruzească .

Apoi, prin Santa Barbara de dragul amintirii, m'am suit la San Francisco, de unde am cercetat impunătoarele chei ale lui Yosemite. În sfârşit, în primul meu zbor de noapte, sunt uimit străbătând continentul „ numai în 12 ore şi nu ca în 1929, când fusesem aproape patru zile şi patru nopţi dela Atlantic la Pacific !"

Cu emoţiune m-am regăsit la New York-ul „ Meu " unde mi-am clătit ochii şi urechile la teatrele ce trebuiau să joace de-acum înainte un rol tot mai însemnat în viaţa mea. Helen Hayes, Maurice Evans, Burgess Meredith, Beatrice Lilli ...

Iar noaptea, înconjurat din nou de feericele lumini ale uriaşului bâlciu din Times Square, mă cercetam îngândurat : „ Oare ... ? "

*

La începutul verii anului 1937 Statele Unite erau cu desăvârşire încătuşa-

te puternicii personalităţi a lui Franklin Delano Roosevelt, care tocmai începuse al doilea termen al administraţiunii sale.

Pacifica revoluţiune pe care o lansase cu atât succes în 1933 spre a salva ţara de ceea ce se socotea atuncea a fi cea mai gravă criză economică prin care trecuse în cursul istoriei ei, i-a dat un mare prestigiu, nu numai acasă, dar şi în străinătate. Dacă osanalele ce i se făceau se transformaseră într'o adevărată mistică, opoziţia inamicilor săi interni nu era mai puţin pătimaşă.

Cercurile conservatoare, mai cu seamă, îl socoteau drept un adevărat trădător al clasei sale — un raţionament pe care nu l-am priceput niciodată când era vorba de salvarea ţării — din pricina radicalismului reformelor lui economice, financiare şi sociale, care provocau enorme cheltuieli şi, în consecinţă, creiau un buget de înfricoşătoare proporţiuni.

Curtea Supremă — acel sanctum sanctorum al edificiului legal American ridicându-se împotriva inconstituţionalităţii unora din legile guvernului — Roosevelt a atacat-o fătiş spre a o pleca voinţii lui.

Reînoita criză economică, pe de-o parte, lupta împotriva tribunalului suprem, pe de alta, erau aşadar polurile principale în jurul cărora gravitau în acele luni preocupările oamenilor de răspundere din capitala ţării. Şi, alăturat de ei, discuţiunile diplomaţilor acreditaţi la Washington.

Personal fusesem — din prea modestul meu punct de observaţie — întotdeauna fascinat de larga viziune, cât şi de crunta energie a politicii rooseveltiene. Şi, de când îl văzusem la Rio, în Noemvrie 1936, am fost şi eu, ca atâtea milioane de alte fiinţe, subt puterea farmecului său cuceritor.

*

Dacă am găsit, deci, Statele Unite într'o stare de constructivă fermentaţiune, atmosfera la legaţiunea noastră era surprinzător de paşnică, camaraderească, voioasă.

Situaţiunea lui Davila, care domnise de opt ani era, mai de grabă, aceea a unui ambasador reprezentând o putere mult mai însemnată decât Ţara noastră. Legăturile personale ce şi lefăcuse în toate cercurile vieţii Americane îi dăduseră posibilitatea de-a pleda cauza României cu o autoritate ce depăşea uneori misiunea ce i se încredinţase. Închipuit şi sigur de dânsul cum era, a început cu încetul a-şi lua în serios un rol pe care de fapt nu îl avea. De aci treptata sa alunecare pe tărâmul politicii interne româneşti, ce era să-l ducă la inceputul lui 1938 nu numai la termenul abrupt al carierei sale diplomatice dar, ceea ce era mai grav, la o violentă ruptură cu Regele Carol.

Toate acestea însă le ghiceam abia după primele contacte la Washington, unde am fost primit cu o prietenie şi uneori chiar cu o bucurie ce mai întâi m'a mirat iar apoi m'a mişcat.

La început am petrecut ore întregi la cancelarie orânduind — după prostul meu obiceiu — cea mai mare parte a încăperilor, stabilind noi reguli pentru un mers mai bun al treburilor, „ o disciplină primită de ceilalţi cu mult humor şi bună voinţă ", mărturiseam optimist.

Printre noii mei colegi se afla consilierul de legaţiune Babeş, fiul doctorului care a lăsat un nume atât de frumos în medicina noastră, un bărbat potolit şi conştiincios, cu care m'am împăcat atât de bine, încât am primit să împart

biroul său ; singurul său păcat era o soţie Poloneză de dubioasă origine, tare ieftinioară şi de-o rară tonteală.

„ Da sunt mulţumit de-a mă fi reîntors ", notam în vară, „ o mulţumire izvorîtă din logica unei situaţiuni pe care o doream cât se poate de lămurită: caut să-mi îndeplinesc cu prisosinţă datoria mea faţă de legaţiune, dar nu pierd nici-o singură clipă din vedere scopul final pe care mi l-am propus "

Paralel am reuşit să găsesc un frumos studio, ce l-am orânduit după pofta inimii. „ Parcă suntem la San Simeon !" râdea Davila văzând bolţile înalte, ferestrele de catedrală, marea vatră, scara în spirală şi balconul în care dormeam la etaj. Meridian Hills pe strada a 15-a a fost, fără îndoială, cel mai frumos cămin pe care l-am avut în cursul vieţii mele diplomatice.

Aveam cu atât mai mare novoie de un asemenea cadru, cu cât petreceam o bună parte a timpului liber cu cărţile şi caietele mele, scriind şi cetind alternativ cu o încăpăţânată râvnă. În primele luni, cum refuzam să ies în lume şi rareori pofteam pe cineva la mine acasă, mă sculam uneori dela patru dimineaţa spre a-mi îndeplini programul de muncă.

Prin intermediul agenţiilor teatrale găsite de Ferry la Hollywood şi de jurnalista - autoare dramatică Katherine Dayton la New York, am avut prilejul de-a avea măsura valorii pieselor mele. Cu încetul am trebuit să accept sugestiunea lor repetată de-a primi un colaborator American pentru deficienţele inerente cuiva care nu numai că nu scria în limba sa, dar nici nu era încă stăpân pe technica meseriei lui. Mare mi-a fost însă mirarea când mi s'a sugerat măeastra pană a lui George S. Kauffman — unul din cei mai cu succes autori dramatici şi producători Americani—un compliment pe care l-am apreciat cu atât mai vârtos cu cât toate celelalte încercări dăduseră greşi până acuma.

De câte ori aveam posibilitatea mă duceam la New York spre a discuta piesele cu „ agenta mea " Miss Ethel Taylor, cât şi toate posibilităţile ce îmi ieşeau — ori nu îmi ieşeau — în cale, spre a le lansa.

Într'o zi trece la hotel să mă întâlnească un cunoscut actor scund, cănit, purtând o mare umbrelă subt braţ, care avusese mult succes într'o vestită comedie a sezonului :„ Spune-i lui Kauffman că sunt interesat în piesa Dumitale ..."

Într'altă zi mănânc cu fercheşul tânăr Terrence Rattigan — care era abia la începutul strălucitei sale cariere de autor dramatic şi fiu al acelei frumoase Mrs. Rattigan, nevasta secretarului legaţiunii Britanice la Bucureşti, amândoi mari prieteni ai Ştirbeylor. „Dă-mi piesele Dumitale şi îţi făgăduiesc că voi face ceea ce îmi stă în putinţă ..."

Întâlnesc la un supeu pe sclipitoarea comediană Ina Claire, care juca la Washington, într'o piesă de Lonsdale. Elegantă, nostimă şi plină de duh, mă prezintă lui Gilbert Miller, „ marele nostru producer ". „ Dar aşează-ţi mai întâi ochelarii pe nas ca să arăţi mai serios ! ", adaugă ea.

„ Să ştii că ai un miez interesant într'una din piesele Dumitale ", îmi spune apoplecticul Miller după ce le-a cetit. „ Nu este încă pusă la punct, dar scrie, scrie, scrie ... "

Era oare vina mea, îmi spuneam cinstit, dacă unii din marii meseriei teatrale erau destui de superficiali spre a mă ajuta, apre a mă încuraja ?

Mai mult ca oricând deci învăţam virtutea răbdării şi iarăşi mă sculam cu noaptea în cap spre a urma sfaturile primite, „ scrie, ... scrie ... scrie ! ".

*

Când şi când însă mă destindeam spre a face faţă unui minimum de obligaţiuni ale vieţii diplomatice din capitala ţării.

Astfel, mă întâlnesc într'o zi cu ambasadorul Chilian, care mă întreabă aflându-mi numele : „ Eşti oare nepotul acelui inginer George Duca, care la o conferinţă de căi ferate la Londra acuma patruzeci de ani a prezentat un vestit raport asupra organizaţiunii internaţionale feroviere ? ... De fapt sunt şi eu inginer de meserie, şi vezi că faima bunicului Dumitale ajunsese până la Santiago ".

Altă dată prieteni mă poftesc la o serată muzicală dată de Garrett, fost ambasador la Roma, care ne-a primit într'o stranie casă, lângă Baltimore, cu tablouri de Zuloaga, Forain, Modgliani şi panouri de Covarrubias, ce reprezentau toate posturile sale diplomatice. Muzica era executată de un quartet de Stradivarius într'un salon decorat de Bakst, bătrâna stăpână a casei — o fostă vestită frumuseţe — purtând enorme jaduri verzi pe o rochie rose, ne servea apă rece la intrare, în păhăruţe de carton.

În toamnă petrec un sfârşit de săptămână în casa de ţară a unei vârstnice şi excentrice Mrs. Sandra Starr, care sărbătorea o zi de naştere ce se pierdea în noaptea timpurilor,ceea ce însă nu a împiedecat-o a se înveşmânta într'o lungă rochie albă decoltată, cu trenă şi a-şi pune flori albe în peruca roşie ori a-ţi recita Shakespeare şi Tennyson când îţi era lumea mai dragă.

Printre ciudaţii ei musafiri se afla şi un ursuz din Boston, care a insistat să facă spiritism, mortul convocat spunându-mi numaidecât : „ Duca, think straight !"ceea ce am socotit pe puţin umilitor.

*

Pe măsură ce se scurgeau lunile însă, gândurile începeau să mi se îndrepte cu o reînoită grijă către situaţiunea din Ţară care, după toate rapoartele primite atât la legaţiune, cât şi după cele particulare, era din ce în ce mai gravă. Infiltraţiunile Gărzii de Fier deveneau tot mai adânci în straturile populaţiunii, mai cu seamă în sânul armatei ; acest progres era socotit mai mult ca oricând drept un vehement protest, pe de-o parte împotriva lipsei de scrupule şi a demagogismului politicienilor noştrii, şi pe de altă parte împotriva Regelui şi a camarilei sale, ce era acuzată de-a face ruşinoase afaceri şi de-a se dădea la un trafic de influenţă demn de vremurile fanariote.

Se pare că niciodată nu se vorbise cu mai mare dispreţ şi mai deschis împotriva Suveranului şi a Doamnei Lupescu, chiar de către acei cari recunoşteau râvna, inteligenţa şi viziunea lui Carol II în multe din activităţile sale.

O criză acută era aşteptată cu prilejul alegerilor din luna Noemvrie, liberalii terminându-şi guvernarea de patru ani în mijlocul unei campanii îndârjite a cărei răspundere o purtau, fiindcă încurajaseră de atâta vreme pe gardişti cu tacita aprobare a Regelui, găsindu-se acuma întrecuţi de acest curent pe care nu îl mai puteau stăpâni.

„ Vodă a lucrat însă aşa de strâns cu plecata lui slugă care este Tătărescu,

ni se scria din Ţară, „ încât nu doreşte încă să se despartă de primul său sfetnic, chiar dacă ultimele alegeri au arătat răspicat marile simpatii ale votanţilor pentru naţional - ţărănişti ..."

Oamenii obiectivi erau cei dintâi care recunoşteau că feluritele formaţiuni guvernamentale liberale au constituit tot atâtea echipe ministeriale de mâna întâia, care au muncit cu temeiu pentru binele Ţării. „ Dacă bietul Tătărescu ar fi fost un om mai de caracter, şi nu o marionetă ale cărei sfori Regele ştia să le tragă cu atâta dibăcie ! " oftau prietenii, cu dreptate !

Alegerile din preajma Crăciunului au fost o mare surpriză pentru noi, căci au însemnat nu numai înfrângerea cârmuirii, dar şi o palmă dată guvernăriii personale a Suveranului ; liberalii nu au obţinut majoritatea de patruzeci la sută, ţărăniştii au avut mai puţine voturi decât se prevăzuse, iar Garda de Fier a primit aproape şaptezeci de mandate, un triumf la care se spune că nici dânşii nu se aşteptau.

În faţa acestei neaşteptate situaţiuni, Carol II a încercat fel şi chipuri de formule fiind nevoit să aducă pe ţărănişti la putere. Liberalii s'au opus însă oricărui compromis, demisionând câteva zile după Sărbători.

Situaţiunea devenise astfel de gravă, încât unii credeau că era o chestiune de zile înaintea înfiinţării unei dictaturi de dreapta.

Personal eram pregătit pentru orice eventualitate ; îmi amintesc chiar un concert al lui Jose Yturbi, la începutul lui Decemvrie, în timpul căruia mintea îmi fugea necontenit către problema viitorului meu apropiat. Plănuiam amănuntele demisiunii mele din cariera diplomatică pentru a mă instala la New York, spre a avea întreaga libertate de- a lucra cu temei în preajma lui Broadway.

„ Am destui bani economisiţi apre a putea trăi aproximativ un an jumătate fără a duce grija zilei de mâine ", cumpăneam cu băgare se seamă şi, cu toate că nu eram tocmai liniştit, această lipsă de siguranţă era departe de-a-mă înfricoşa. Aventura Hollywoodiană mă învăţase însemnătatea unei independenţe care excludea orice ajutor din partea acelora care mă înconjuraseră până atuncea în viaţă cu grija şi afecţiunea lor. Acuma păream iarăşi sortit a mă bizui numai pe mine însumi.

În ziua de 29 Decemvrie, a patra aniversare a morţii Tatălui meu, am aflat cu uimire formarea guvernului Goga. Într'adevăr, Suveranul constatând că nu mai putea păstra pe liberali prin nici o formulă constituţională, a făcut apel, pro-forma, la ţărănişti, impunîndu-le însă asemenea condiţiuni, încât venirea lor la putere era o imposibilitate.

Mărturisesc că oricât eram de uşurat că se inlăturase pentru moment posibilitatea unei dictaturi de dreapta, eram totuşi revoltat de soluţiunea adoptată. Şi am avut dreptate.

Cele şapte săptămâni ale acestei formaţiuni ministeriale naţional-creştine au fost într'adevăr un vis rău. Presa Americană ne ataca cu vehemenţă din pricina campaniei anti-semite a noului guvern. Patima şi superficialitatea îşi dăduseră parcă mâna, reuşind să ne acopere cu oprobriul şi râsul străinătăţii ; măsurile luate de guvern se contraziceau neîncetat, creind un asemenea haos încât se prezicea că România se va găsi în pragul falimentului în câteva săptămâni.

Viaţa economică era în bună parte paralizată din pricina persecuţiunilor

evreieşti, pasiunile politice erau stârnite într'aşa o măsură, încât însăşi ţărănimea, îndeobşte paşnică şi indiferentă nebuniilor acelora dela oraşe, se afla în pragul revoltei.

Cum era şi de aşteptat, politica externă a lui Goga se îndrepta tot mai mult către puterile fasciste, dându-se astfel Ţării noastre o neaşteptată însemnătate în jocul politicii europeene. Dacă am fi trecut cu desăvârşire în câmpul acelora de dreapta, balanţa puterilor s-ar fi găsit serios zdruncinată, căci ar fi însemnat sfârşitul Micii Antlante, al influenţei franceze în Sud-Estul european, încercuirea Cehoslovaciei, Germania faţă în faţă cu Rusia şi triumful axei Roma - Berlin într'o bună parte a vechiului continent. Drang-ul nach Osten ar fi devenit o realitate, iar democraţia — astfel cum puterile occidentale o înţelegeau — ar fi ieşit învinsă pe toată linia.

Ţara Românească ajunsese astfel la ordinea zilei în politica continentală, spre încântarea Germaniei şi supărarea Francezilor, cari jurau că nu se vor mai încrede niciodată în cuvântul Regelui Carol.

Când lucrurile au ajuns la un punct atât de exploziv încât ne puteam aştepta la o izbucnire revoluţionară dela o zi la alta, Regele a recurs în sfârşit la singurul mijloc de salvare care îi mai rămăsese la îndemână : dictatura personală.

Goga a fost concediat ca o slugă, Patriarchul chemat să formeze un aşa numit cabinet de concentrare naţională, după care s'a înjghebat în grabă o constituţie, s'a declarat starea de asediu, s'a decretat pedeapsa cu moartea, s'au numit prefecţi militari, s'au desfiinţat partidele, s'a oprit orice propagandă politică şi s'au pus bazele unui stat corporativ.

La finele lunei Februarie s'a întocmit un plebiscit oarecum de operetă, ce a dat — evident — o zdrobitoare majoritate noului regim — „ şi astfel ", anunţam obosit, „ a început un nou capitol în istoria politică a României ".

Imediat după instaurarea dictaturii regale, campaniile anti - semite au luat sfârşit, economia Ţării şi-a reluat ritmul ei normal, iar poporul scăpat de blestemul politicii, a răsuflat uşurat — „ oamenii îşi văd din nou liniştiţi de treburile lor ", îmi scriau ai mei.

„ Tonul trâmbiţor al noii domnii este reîmprospătarea morală a Ţării, lupta împotriva necinstei, a leneviei, a lipsei de caracter, a nepotismului, a afacerismului ..." scriam în caietul meu.„ Dacă campania este condusă cu sinceritate şi dârzenie, se va lua apa dela moara gardistă, ce macină tocmai aceleaşi deziderate. Tare îmi este însă teamă că atâta vreme cât Regele rămâne înconjurat de păcătoasa lui camarilă — mai cu seamă de Doamna Lupescu — acestea vor rămâne cuvinte deşarte ".

După deslănţuirea presei evreeşti în Statele Unite împotriva României, jurnalele au privit dictatura Suveranului cu o oarecare simpatie. Din păcate însă dânsul nu avea autoritatea morală pe care — de pildă — cumnatul său Alexandru o avusese într'o situaţiune similară, încrederea pe care străinătatea o avea într'însul fiind dublată de un mare scepticism, ceea ce complica evident şi mai mult misiunea reprezentanţilor noştrii în posturile pe care le ocupau.

„ În concluziune problema este simplă ", scriam după aceste precumpăni-

Fig. 64 Regina Maria şi Nadia Duca cu prilejul ultimei vizite a Suveranilor la Măldăreşti în 1935

toare evenimente„ dacă Carol II reuşeşte, suntem scăpaţi de un regim nazist, de nu, porţile vor fi larg deschise pentru dictatura Gărzii de Fier. De aceea, „ adăugam cu mirare şi nu fără ironie ", nu am fost încă niciodată atât de carlist ca azi !.

*

Paralel cu această dramă politică a Ţării Româneşti, se juca şi tragedia Reginei Maria. Mulţi ani mai târziu am cetit scrisoarea prin care dânsa descria lui Barbu Stirbey începuturile acestei cu totul neşteptate boli ce trebuia să o răpună într'un an jumătate.

„It came to me as a great surprise, especially since all winter I had been feeling especially well, also looking my best. I had been very active and been a great deal to concerts etc. doing my social duty bravely, also giving many lungcheons, receiving many people.

Then I caught a slight grippe and having many engagements, I could not immediately look after myself. Then my atomach began to behave rather strangely and one night having to get up, I wanted to reach my bathroom, when suddenly I was taken by a queer faintness and my legs would not obey me ; and instead of being able to turn into my bathroom, my silly legs carried me in another direction and I finally fell over the screen standing near the door. The screen came down and I with it. I managed however to pull myself together and finally reach my bathroom, where I collapsed on my couch. Luckily I could find the bell and my maids appeared.

I was feeling awfully bad, so unlike my usual habits ; I told to telephone Doctor Mamulea and sent him a motor. He came rather quickly and whilst talking to him, I was suddenly fearfully sick, before one was able to bring me a basin, and what I brought out looked awfully nasty and certainly like blood. He told me not to move but to keep quite still on my back — I think he had a good fright. I was still feeling very giddy, so was quite patient and did all I was told.

They thought it must be a Magengeschwür but after the radiographie they saw that my stomach was quite all right, but all analysis proved that there was a loss of blood from somewhere. I had no pain — it must have been a small vein which burst, or something. Of course absolute quite was recommended and no food except some cold liquid. I submitted with outward grace, but inward revolt ".

Acesta a fost doar începutul. După multe diagnoze contradictorii s'a declarat că Suverana suferea de-o foarte gravă boală de ficat, o acută ciroză, ce apăsa pe sistemul vascular provocând hemoragii şi, prin urmare, o atât de serioasă anemie, încât biata femee putea abea să se mişte şi să vorbească.

Cum medicii noştrii nu păreau a fi destui de destoinici, Regina Mignon a adus doi mari specialişti din străinătate, Doctorii Eppinger şi Castellani, cari au preluat boala Suveranei în mâinile lor competente. Rezultatul a fost o progresivă îmbunătăţire, ajutată de lungi şederi în liniştea pitorească şi comfortabilă de la Sinaia şi Bran. În sfârşit sănătatea ei a fost socotită îndestulător de satisfăcătoare spre a i se încuviinţa să se ducă la Balcicul ei mult iubit.

Şi acolo, iarăşi din senin, a avut o nouă hemoragie atât de gravă, încât s'a

Fig. 65 Ultima fotografie a Reginei Maria la Sanatoriul din Dresda în Germania

găsit de-odată pe pragul morţii. Această înrăutăţire după o perioadă în care se sperase cel puţin într'o parţială vindecare, a fost o mare lovitură pentru Regină.

Cu prilejul zilei ei de naştere, la finele lui Octomvrie i-am scris în Dobrogea, de unde mi-a trimes câteva rânduri laconice ce descriau desnădejdea ei :

„Thank you for your letter. I was pleased to hear from you again. After having been much better, I have had a relapse — most discouraging, but I expect to pull through. I could not alas enjoy much of my dear Tenha Yuvah "

*

La finele aceluiaşi an fatidic pentru familia noastră regală, Marele Voevod Mihai împlinind matura vârstă de 16 ani, Regele Carol l-a înaintat cu mare pompă la gradul de sublocotenent, într'o ceremonie ce a avut loc sub pomii rumeniţi ai Sinaiei.

Printre musafirii regali poftiţi cu acest prilej era şi Principele Moştenitor Gustav - Adolf — viitorul Gustav VI Adolf al Suediei — care, înainte de-a părăsi România a mers la Măldăreşti, unde a fost primit de Nadia, care locuia acolo o parte a anului.

Regina Maria fusese cu atât mai tristă de-a nu fi putut lua parte la sărbătorirea nepotului său, cu cât dezvoltase în ultima vreme o mare dragoste pentru dânsul. „ Who gives me much pleasure actually, is the Mare Voevod ", îmi scrisese dânsa în anul 1936. „ He has grown beyond recognition and we have become firm friends. You know by experience that I was always fond of the young; this bud which is slowly opening fills me with a desire to fill some of the pathetic emptiness of his royal little life, but it needs, like in all things, discrete and unobstrusive tact ..."

*

Când Davila s'a înapoiat în cursul iernii, din concediul său petrecut în Europa, nu am fost prea mirat, să aflu că luase hotărârea de-a-şi da demisiunea. „ Opiniunea publică românească fiind în mare parte pentru formarea unui guvern naţional ţărănesc subt preşedenţia lui Mihalache ", mi-a declarat ţanţoş, „ mă voi retrage din diplomaţie, spre a intra în viaţa noastră publică, de unde am plecat acuma zece ani, când eram membru al parlamentului. Adaog că mi s'a oferit subsecretariatul de stat la Ministerul Afacerilor Străine, de-aceea nu pot aştepta până după alegeri ' pour accourir au secours de la victoire !' "

Cu toate că ştiam dela unchiul meu Grigore, care era un mare prieten al său, că Davila contribuise substanţial financiarmente la cheltuielile campaniei electorale a ţărăniştilor, nu prea puneam temeiu pe făgăduielile ce i s'ar fi făcut.

În consecinţă, l-am sfătuit, să nu dea vrabia din mână şi să aştepte desfăşurarea evenimentelor, înainte de-a-şi tăia toate punţile diplomatice. De sigur însă că şi-a urmat planul iniţial, cu rezultatul că în câteva săptămâni a rămas şi fără subsecretariat şi fără legaţiune.

„ Când vestea curândei plecări a devenit oficială, întreg Washingtonul a început să jelească ", notam la începutul anului 1938. „ Netăgăduit că dânsul fusese foarte popular, mai cu seamă în cercurile aşa-numitei ' lumei - lumi ', mă întreb însă dacă oamenii cu scaun la cap, l-au luat întotdeauna în serios, chiar

Fig. 66 Rămășițele pământești ale Reginei Maria în Sala Tronului a Palatului Regal din București

când recunoşteau agerimea minţii lui. Neîndoielnic că ne-a adus mari servicii aci, făcând — în plus — din legaţiunea noastră unul din cele mai căutate centre ale vieţii diplomatice din capitala Americană ".

Personal însă, plecarea lui m'a lăsat indiferent, fiindcă nu mă putusem niciodată împăca cu egoismul, diletantismul şi, mai cu seamă, cu fundamentala lui proastă calitate. (Câteva luni mai târziu a revenit în Statele Unite spre a face o zgomotoasă şi inutilă campanie anti-carlistă, o atitudine pe puţin lipsită de eleganţă într'o ţară în care fusese ministrul Regelui vreme de opt ani)

De-aceea am fost cu atât mai mulţumit,când am aflat numirea lui Radu Irimescu, fost reprezentant al Băncii Chrissovelloni la New York şi fost ministru al aerului şi al marinei, un bărbat cunoscut pentru corectitudinea şi energia, precum şi experienţa sa în problemele financiare, economice şi politice ale ţării în care avea acuma să reprezinte România.

În plus, blânda şi atrăgătoarea lui soţie era născută în Statele Unite,unde fusese de multă vreme o membră proeminentă a bisericii Christian Science Americană. Prin urmare, elegantul Citta Davila a plecat,declarând sus şi tare,că după neaşteptatele rezultate ale alegerilor,i-ar fi fost imposibil,să mai reprezinte un asemenea regim politic ca acela instaurat de autocraticul Carol II ; iar Irimescu a sosit declarând tot atât de răspicat presei Americane,că dictatura regală ce a urmat scurtei guvernări naţional - creştine, salvase Ţara Românească.

Tăios, dar înţelegător, neavând rafinamentele omului de lume, însă energia şi voinţa omului de acţiune, noul meu şef a luat treburile legaţiunii noastre în mână din prima zi a sosirii sale. Curând după aceea l-am însoţit la Casa Albă, când şi-a prezentat scrisorile de acreditare într'o ceremonie ce m'a uimit prin scurtimea ei.

Roosevelt, în haine de lucru, ne-a primit în picioare la braţul aghiotantului său de serviciu, întreţinându-se surâzător şi plin de farmec cu noul ministru al României. După ce l-a întrebat apoi,ce veşti mai avea „ despre bunul meu prieten Anton Bibescu ", ne-a concediat. Audienţa nu durase mai mult de câteva minute.

*

Puţin după ora trei, în după amiaza zilei de 18 Iulie 1938, Regina Maria s'a prăpădit la Castelul Pelişor din Sinaia.

Ca şi după 29 Decemvrie 1933, socoteam că un capitol al vieţii mele se încheiase cu dispariţiunea ei. Eram adânc recunoscător soartei,de-a-mi fi prilejuit a cunoaşte, atât de aproape, această femee pe care o considerasem întotdeauna drept una din marile personalităţi ale timpului, în ciuda temeiniciei multor critici ce i se aduseseră. A doua Regină a României avea însă de mult locul ei bine statornicit în istoria neamului, de-aceea aveam convingerea că, atât pentru Ţară cât şi pentru prestigiul coroanei noastre, dispariţiunea ei era o mare pierdere.

Şi lungă i-a fost agonia. După noi crize, medicii au profitat de temporara îmbunătăţire spre a o transporta la sanatoriul San Martino din Merano, unde au urmat două luni de pace. Când hemoragiile au reînceput însă, Principele de Hohenzollern dela Siegmaringen a insistat, să o mute la sanatoriul Weisser Hirsch de lângă Dresden.

„ Am văzut pe mătuşa mea,înainte de plecarea ei din Merano ", mi-a spus Marea Ducesă Kyra întâlnită la Washington în călătorie de nuntă cu bărbatul ei, al doilea fiu al fostului Kronprinz German. „ Am găsit-o atât de slăbită, încât abea ne-a putut vorbi, dar era încă uimitor de frumoasă !"

Doctorii pe mâna cărora a încăput în Germania, au descoperit în cele din urmă că răul se întinsese nu numai la splină, asupra căreia apăsa volumul deformat al ficatului, dar şi a esofagului ce dezvoltase varice — de aci neîncetatele hemoragii.

„ Regina Maria a fost frumoasă, fermecătoare, curtenitoare, regală până la urmă ", mi-a declarat Doctorul Warnekros, vestitul ginecolog, unul din doctorii care au îngrijit-o şi pe care l-am întâlnit la Stockholm în 1944. „ Însăşi Doctorul Sturmer, care a fost chemat abia la urmă, mi-a spus că Suverana fusese într'atât de prost căutată până atuncea, încât se întreabă dacă nu se făcuse dinadins ; şi, a adăogat dânsul, dacă ar fi fost chemat la căpătâiul ei în 1937, ar fi putut să o scape ..."

Regina văzând că starea ei nu se îmbunătăţise, a insistat să se înapoieze în România — simţise oare că i se apropiase sfârşitul şi de-aceea dorea să moară la ea acasă ? În cele din urmă a fost transportată în vagonul ei — Regele Carol refuzând să-i puie un avion la dispoziţiune — şi astfel a început lungul calvar până la Sinaia.

Cum era şi de aşteptat, vibraţiunile vagonului au provocat o nouă hemoragie, aşa de gravă că trenul a fost nevoit să se oprească în preajma Cernăuţilor. Cum dimineaţa era neobişnuit de călduroasă, publicul în mod spontan a sărit să acopere vagonul regal cu crengi verzi, stropindu-le apoi necontenit cu apă rece spre a uşura zăduful.

Când trenul a sosit în sfârşit la destinaţiune, Generalul Rusescu, care era de faţă,mi-a povestit mai târziu,că Suverana refuzând să apară pentru ultima oară în public întinsă pe o targă, ofiţerii regimentului ei,4 Roşiori,au aşezat-o pe un fel de jilţ portativ, pe care l-au coborât încet - încet pe peron.

„ Regina era îmbrăcată într'un fel de haină lungă şi subţire gris- argintie şi, nu o să mă crezi dacă îţi spun,că era încă — totuşi — necrezut de frumoasă. în ciuda faptului că moartea o şi însemnase ..."

Douăzeci - şi - patru de ore mai târziu s'a stins,înconjurată de copiii care o făcuseră cel mai mult să sufere, Carol şi Elisabeta.

*

Vreau să încheiu aceste pagini închinate memoriei Reginei Maria,pentru care am avut nu numai admiraţiune, dar pe care am „ simţit-o " cu o acuitate pe care rareori am avut-o faţă de o altă fiinţă omenească, cu un portret pe care l-am aşternut pe hârtie în August 1938, şi pe care îl transcriu azi, după 46 ani, cu puţine modificări.

Pentru mine, Regina Maria a rămas cea mai frumoasă femee pe care am întâlnit-o, nu atât poate prin perfecţiunea trăsăturilor ei, ci prin neîntrecutul său farmec, puternicul ei magnetism şi atotcuceritoarea vitalitate ce-i era atât de specifică.

Fiziceşte, Suverana era departe de-a fi lipsită de defecte. Corpul era disproporţionat, picioarele prea scurte pentru un bust prea lung, membrele greoaie

încheieturile groase. Talia a variat după feluritele epoci ale vieţii şi, conform cerinţelor modei. Ca Principesă Moştenitoare a fost de-o încântătoare subţirime, mai târziu însă, liniile corpului s'au îngreunat, spre a deveni iarăşi de-o neaşteptată sveltețǎ în ultimii ani ai vieţii. Aceste imperfecţiuni erau însă compensate printr'o admirabilă distincţiune, un mers viril, hotărât, apăsat, cuceritor, ce rămânea totuşi uşurel, puţin ondulat.

Disproporţiunea corpului o făcea să pară foarte înaltă când era aşezată, ceeace îi permitea în ceremoniile oficiale atitudini rigide şi puţin înclinate, de-o împărătească înfăţişare. Acest fapt era cu atât mai izbitor seara când Regina se decolta, pregătind astfel ochiul pentru perfecţiunea gâtului şi a capului.

Forma acestui cap era într'adevăr minunat : mic, rotund, cu o frunte largă, uşor bombată, încadrată de un păr blond ce rămânea veşnic tânăr de-asupra ovalului feţei de-o clasică perfecţiune. Linia deasă a sprâncenelor se arcuia în aşa fel spre coada ochilor, încât aceştia păreau adânciţi în orbitele din fundul cărora priveau cu o deosebită intensitate. Ochii minunaţi ai Reginei Maria schimbau tonalitatea albastrului lor neîntrecut, după starea ei sufletească. Când exprimau umor, ironie şi mulţumire interioară, apăreau de un albastru atât de azuriu, încât, în razele nemiloase ale soarelui dădeau, dela distanţă, impresiunea a fi aproape ochi de corb. În momentele de durere, de supărare, sau de concentraţiune, deveneau de un albastru intens, spre deosebirea celor Anglo - Saxoni de zile bune.

Nasul Reginei, subţire, arcuit, cu cele mai încântătoare nări de închipuit, era o mică operă de artă, în care, rasa şi mândria se găseau admirabil îmbinate. Distanţa între nas şi gură, însă, era prea mare, ca la sora ei Victoria - Melita, care era fiziceşte perfecta ei caricatură.

Gura Suveranei era prea lungă şi oarecum sensuală, dar tinerească şi plină de farmec când surâdea. Surâsul Reginei Maria ! Nu am cunoscut nimic mai radios, mai cald, mai uman, mai feminin şi mai nuanţat ca acest surâs care îi întinerea faţa în mod uimitor, spre deosebire de râsul ei ce era prea plin, oarecum gălăgios.

Gesturile ei erau largi, voluntare, puţin exagerate şi studiate, uneori chiar din cale afară de actoriceşti. Acest amestec era, din fericire, atât de maestru îmbinat, încât oriunde s'ar fi aflat şi oricum ar fi fost înveşmântată, apariţiunea ei era de neuitat. Magnetism, farmec, vioiciune, majestate, erau atâtea adjective cari caracterizau imediat prezenţa, esenţialmente regală, a acestei femei.

Portretul ei moral urma aproape paralel înfăţişarea fizică. Era croit în linii largi, fără meschinării, micimi şi inutile complicaţii. Crescută fără o educaţiune solidă morală şi intelectuală, Regina Maria era întotdeauna la limita periculoasă, între ceeace se poate şi nu se poate face în viaţă ; era o nedisciplinată care asculta mai de grabă de impulsiunea temperamentului ei — deseori regretabilă — decât de serbedele reguli ale bunului simţ. În purtarea ei a fost o rebelă mai mult din slăbiciune, decât din tărie de caracter, iar intelectualiceşte o autodidactă plină de curiozităţi.

Inteligenţa ei naturală, îmbinată cu o percepţiune sprintenă, un umor delicios şi un mare dar al vorbirii, a făcut multă lume să creadă în realitatea unor calităţi cu totul excepţionale, atât ale minţii, cât şi ale inimii.

O bunătate împinsă până la slăbiciune, o facultate de înţelegere uimitoa-

Fig. 67 Înmormântarea Reginei la Curtea de Argeş

re, o caldă umanitate şi o largă toleranţă o scoteau într'adevăr cu totul din comun. Totuşi, contradicţiunea dintre marea ei simplitate şi un dramatism bine studiat în fapte şi atitudini, au contribuit ca dânsa să fie deseori judecată cu o nedreaptă severitate.

Frumuseţea ei, situaţiunea socială, succesele de femee şi de Suverană, au făcut o perfectă vanitoasă din Regina Maria. Această vanitate era însă retuşată de atâta naivă simplicitate, încât nu irita decât rareori, cel mult te făcea să surâzi deseori, cu o afectuoasă indulgenţă.

Foarte sigură de farmecul ei feminin şi de puterea optimismului ei irezistibil, Regina era cel mai extraordinar exemplu de narcisism pe care să-l fi întâlnit vreodată. O perpetuă dedublare avea loc în personalitatea ei, „ elle se regardait vivre " cu o candoare, un haz şi o sinceră mulţumire de sine, ce erau cu desăvârşire dezarmante. Vorbea deseori de dânsa ca despre o altă persoană, lăudând şi acuzându-se succesiv, cu o egală pseudo-obiectivitate.

În apocele sale de triumf această auto-îmbătare nu mai cunosştea margini şi în acele clipe făcea şi spunea cele mai neaşteptate lucruri. În timpuri de restrişte însă, dovedea mare curaj — Regina necunoscând niciodată frica fizică — energie, putere de muncă, îndrăzneală şi o desăvârşită abnegare de sine.

Acţiunile ei erau însă săvârşite în deplină cunoştinţă de cauză, ea dându-şi perfect seama de valoarea actelor îndeplinite.

Pe măsură ce treceau anii, iar dezamăgirile şi suferinţele morale se înmulţeau, caracterul — ca şi faţa ei, de-altfel — au câştigat în nobleţă şi adâncime, fapt de care inimicii ei nu ar fi crezut-o capabilă. Sclipitoarea ei superficialitate de altă dată dădea loc unei sobrietăţi de-o calitate tot mai regală — în îmbrăcăminte, în decoraţiune, în scris. Treptat a pierdut aceea atracţiune pentru tot ce era lucitor, izbitor, bogat — învăţase deosebirea între lux şi eleganţă.

Doar în mult iubitele sale fotografii a rămas aceeaşi mare vedetă ca în tinereţe — şi, de ce nu, mă întrebam deseori, când ele făceau atâta plăcere la mii de persoane prin pitorescul şi neîndoelnica lor calitate artistică ?

Regina Maria nu a avut niciodată rolul politic pe care l-ar fi dorit ori pe care şi l-a închipuit că îl are. Pe vremea domniei Regelui Ferdinand a fost întrebuinţată — cu succes, de-almintrelea — de Brătianu, de Stirbey şi de alţii : astfel, a fost un instrument, nu o iniţiatoare. Ceea ce însă nu a împiedecat ca rolul ei, în vremea neutralităţii şi a războiului întregirii,să fie precumpănitor în anumite momente de criză — simpla ei prezenţă era o încurajare, un imbold.

Nu a fost Suverană, cred, care să-şi fi iubit meseria de Regină cu mai mult entuziasm, de-aceea şi-a îndeplinit datoria cu o veselie şi un „ entrain " ce încântau întotdeauna marele public. Cine nu a văzut-o călare în fruntea regimentului ei la 10 Mai, ori în caleaşca deschisă mulţumind aclamaţiunilor poporului cu gesturi largi şi surâs radios nu îşi poate da seama de neîntrecutul farmec al acestei unici îmbinări de Suverană şi de femeie frumoasă.

Cu toate acestea dânsa va purta în fața istoriei marea răspundere de a nu-și fi crescut copiii după cum se cuvenea. Educată, după cum însăși o mărturisea, la școala bunului plac, nu a știut — la rândul ei — să dea vlăstarilor regali, dimpreună cu o tinerețe fericită — pe care desigur că au avut-o — acele principii fundamentale care se găsesc la temelia unor adevărate caractere. Biata femee însă a pătimit destul din această pricină, fiind pedepsită cu mare cruzime tocmai acolo unde a durut-o mai adânc — în marea dragoste ce le-o purta.

Înzestrată fiind cu imaginațiune, originalitate și un oarecare pitoresc intelectual, creațiunile ei artistice au purtat pecetea unei personalități hotărâte, dar nu întotdeauna de un gust foarte sigur.

În pictură nu a depășit limitele unui amabil simț decorativ, înviorat de un colorit delicat. În literatură a fost inegală, uneori copilăroasă, superficială, câteodată însă, de-o remarcabilă putere de evocațiune. Din tot ce a scris, cred că enorma ei corespondență va rămîne drept un atribut solid al inteligenței, bunătății și talentului ei real. Unele din scrisorile Reginei Maria sunt neîntrecute ca stil, alegere de cuvinte, material omenesc și istoric.

Puterea ei creatoare s'a dovedit însă cu mare succes în chibzuirea feluritelor ei așezări și, mai cu seamă, în minunatele orânduiri de grădini, pasiunea ei Anglo-Saxonă pentru flori fiind una din caracteristicele sale cele mai fermecătoare. De-aceea Balcicul și Branul, mai cu seamă, au fost mărturii ale acelui frumos cu care a știut să se înconjoare oriunde se așeza.

Natura și viața au fost într'adevăr foarte darnice cu a doua Suverană a României, de-aceea a și crezut până în 1930 în neînfrântul ei noroc. Cum însă îmi spunea cineva cu mare perspicacitate :„ Elle a vécue toute sa vie, elle a aimée tout son amour " și tare îmi este teamă „ qu'elle est morte toute sa morte ..."

*

După emoțiile ultimelor săptămâni, am fost cu atât mai mulțumit când Irimescu — care îmi arăta o altă încredere și prietenie ca predecesorul său — mi-a îngăduit să-mi petrec concediul de câteva săptămâni în Nord - Estul țării, până în îndepărtata Alaskă.

Înainte de-a pleca am avut marea mulțumire de-a putea înlocui pe Miss Taylor — pe care o socoteam lipsită de imaginațiune — cu Edmond Pauker, unul din cei mai cunoscuți agenți teatrali ai New York-ului. Reprezentant al lui Mann Molnar, Vicky Baum și Jacques Deval între alții, socoteam o cinste de-a fi clientul său. Și pe bună dreptate.

După cercetarea scripturilor mele, a însărcinat pe un tânăr autor dramatic Dennis Plimmer — ale cărui piese de un act fuseseră reprezentate atât în Anglia cât și în Statele Unite — să adopte una din dramele mele și, spre evidenta mea bucurie, un contract a și fost iscălit la începutul verii.

Drept rezultat complimentar, energicul Pauker mi-a comandat textul unei „ operete fantastice " care l-a mulţumit într'atâta când l-a cetit, încât l-a trimes lui Arthur Schwartz, „unul din compozitorii cei mai de seamă ai muzicii uşoare Americane ".

Odată mai mult îmi puteam spune că — poate, totuşi — nu greşisem calea ce mi se părea, uneori, a fi tare lungă.

*

Trei avioane m'au zburat în 16 ore peste trei sferturi ale continentului American, noaptea luminile oraşelor peste care treceam părând a fi exacta replică a stelelor cerului.

Trei zile jumătate am petrecut în întinsul Yellowstone Park din statul Wyoming, în tovărăşia geyserilor şi a urşilor. Neaşteptată varietate a ţâşniturilor fierbinţi, a conurilor vulcanici în miniatură, sau a pâlniilor adânci verzi, albastre, galbene, roşietice ; pretutindeni clocote, ori câte o erupţiune albă, cu zgomotoase şuerături, de parcă erau succesive explozii de proectile.

Urşii, pe de altă parte, îşi vedeau greoi de treburile lor în pădurile ce acopereau aceste minunate regiuni muntoase ; ba, într'un rând, cel mai înţelept dintre ei a privit maşina noastră cu o plictisită curiozitate apoi, obosit de neroziile oamenilor, s'a suit tacticos într'un pom unde ne-a întors spatele său lăţos spre a'şi arăta îndreptăţitul său dispreţ.

După alte trei ore petrecute într'un avion mititel am aterizat la Glacier National Park în statul Montana, unde am făcut o lungă cavalcadă în tăcuta tovărăşie a unui ghid cow - boy, cu pălărie lată, cizmuliţe înguste şi o batistă înfăşurată în jurul gâtului.

„ Admirabil drum de cinci ore peste văi şi piscuri, peste torente, prin poeni pătate de omăt, păduri torturate de vânturi ; întinsa vedere se pierde în regiunile preriilor din învecinata Canadă ", scriam în caetul meu.

Seara asist la ceeace se numeşte atât de hazliu un pow - wow al Pieilor Roşii din tribul Picioarelor Negre. Căpetenia lor, dimpreună cu şefii mai mici şi nevestele acestora, erau cu toţii înveşmântaţi în haine albe, brodate cu mărgele colorate, înaltele lor coroane de pene fâlfâind mândru în vântul rece.

Dansurile ritmate, cântecele guturale şi jocul mimat nu aveau nimic din ieftinul exibiţionism pe care îl criticasem în 1929 la Marele Canyon din Arizona, ci dimpotrivă, aveau o demnitate şi o simplicitate ce impunea respectul turiştilor celor mai gălăgioşi.

Am regăsit Pacificul la Seattle, unde am prins un vapor ce m'a dus întâi în vecinătatea coastei Canadiene, iar apoi de-alungul malurilor sfârtecate ale Teritorului Alaska. Astfel a început interludiul meu pitoresc şi primitiv de zece zile în acest colţ îndepărtat al Statelor Unite.

La Ketchikan, un portuleţ de lemn căţărat pe poalele unui munte, fostul

Fig. 68 Ministrul României la Washington cu Doamna Radu Irimesu după parastasul în memoria Suveranei Țării

primar al urbei face onorurile târguşorului cu un simţ al ospitalităţii ce depăşea cu mult obiectul mândriei sale.

La Juneau, capitala tot de lemn a Teritoriului, mi se arată în împrejurimi „ gheţarul leneş care moare, fiindcă topindu-se cu încetul, nu mai are destulă vlagă spre a se reînoi ", după cum mi se explică frumos. Turiştii, căţăraţi pe massa murdară şi cenuşie a gheţii ondulate păreau atâtea insecte pe hoitul înmărmurit al unei enorme namile preistorice.

Avionul ce m'a zburat dela Juneau până în inima Teritoriului cu halte în întinsurile din Canada şi Alaska, a trecut tremurând din întreg corpul său metalic la 3000 m. peste aiuritoarea sălbăticiune a munţilor înzăpeziţi şi a gheţarilor sticloşi ce succed, cresc, se înmulţesc până ce pământul întreg pare acoperit de nesfârşite coame, vârfuri, prăpăstii încreţite, crenelate, crăpate.

Aterizăm la 200 km. de Cercul Polar, în preajma orăşelului minier Fairbanks, ce se lăuda cu gălăgioase gramofoane răguşite, jocuri de noroc, cafenele ticsite cu bărboşi, uliţe nepavate, trotuare şi căsuţe din lemn.

„ Aci cucerim noile teritorii nordice ale ţării !" îmi anunţa un tânăr sportiv cu şapca pe ceafă, cuprinzînd cu un gest larg lumea toată până la orizontul asfinţitului. Dar nu mă opresc decât o zi la graniţa acestui infinit şi o pornesc mai departe, cinci ceasuri cu trenul, la Mount McKinely National Park, unde se ridica uriaşul masiv stâncos, de şapte mii de metrii.

Două zile m-am jucat de-a v-aţi ascunselea cu dânsul dela câmpul primitiv unde am aşteptat răbdător ca nourii furtunoşi să ni-l dezvălue. Ca şi îndepărtatul său frate din Himalaya nu mi s'a arătat decât la răsăritul soarelui într'o apoteoză de gheţari sclipitori — o enormă pată pe azurul nordic.

Iar apoi, pudic, „ gigantul continentului " s'a topit în nourii văzduhului.

*

Am reluat calea coastei într'un vagonet ce l-am împărţit cu o femee beată, care era în mare dragoste cu un minier, fără însă a scăpa o clipă din ochi o mare damigeană de whisky ; junele coborând după o jumătate de oră, dânsa nici nu a aşteptat bine să ne punem în mişcare, că s'a şi aruncat de gâtul conductorului şi a încasatorului ; apoi a venit la mine cu damigeană cu tot şi a răsturnat-o promt la prima cotitură, cu rezultatul că a trebuit să-mi ţin picioarele pe banchetă tot restul drumului spre a nu mi le bălăci în whisky.

Când a sfârşit să-mi povestească „ drama vieţii ei ", s'a întors cu acelaşi entuziasm către alţi doi băeţi, pe care i-a sărutat, îmbrăţişat, ciupit şi înjurat succesiv până ce am ajuns la miezul nopţii în staţiunea Curry fără a deraia.

Restul nopţii şi al dimineţii următoare am aşteptat în zadar un mijloc de locomoţiune făgăduit din ajun, până ce a apărut trenul special de două vagoane al lui Harold Ickes, Secretarul Internelor în guvernul Roosevelt.

Şeful gărişoarei a vorbit directorului căilor ferate, care la rândul său a cerut îngăduinţa ministrului de-a mă pofti să-i însoţesc mai departe. Îl cunoşteam pe Ickes din reputaţiune şi admirasem nu numai darul său binecunoscut de-a se exprima cu o colerică sinceritate, dar şi curajul de-a se fi căsătorit de curând cu o fată aproape cu patruzeci de ani mai tânără ca dânsul.

Am avut destul prilej în timpul celor cinci ore ale drumului în comun să observ această contradictorie pereche Ickes, un bătrân dintr'o bucată, dar po-

Fig. 69 Munţii din Alaska văzuţi prin fereastra avionului meu

tolit, cu o uitătură directă şi trăsături obosite ; iar soţia lui o fermecătoare femeie cu un bogat păr arămiu, mult humor şi o inteligenţă vie. Plăcutele noastre dialoguri au atins moartea Reginei Maria şi domnia lui Roosevelt, administraţiunea Teritorului Alaska şi muzica lui Enescu.

După amiază am sosit la Anchorage în preajma insulelor Aleutiene, de unde am pornit cu o maşină hodorogită la o distanţă de două ore spre interior în valea Matanuska. Precedat de scrisori de recomandaţie, dorisem să cercetez mult criticata întreprindere guvernamentală, care adusese în această regiune pierdută vreo două sute de familii cu fonduri ale administraţiei federale.

New Deal-ul rooseveltian construise un număr de ferme împrăştiate pe o destul de mare suprafaţă, fiecărei familii dăruindu-se iniţial patru sute de acrii precum şi sumele necesare pentru toate celelalte cheltuieli gospodăreşti.

Tânărul director general al acestei colonii — din care aproape jumătate se şi înapoiase dezamăgit în Statele Unite — m-a condus la fermele cele mai răsărite. „ Cinstit vorbind ", am întrebat, „ proiectul a reuşit, ori ba ? " „ Cinstit vorbind, nu " mi-a răspuns fără înconjur. „ Regiunea era prea greu de despădurit, colonia nu rezolva evident problema celor fără de muncă de acasă, nici nu poate încă servi drept exemplu de colonizare din punct de vedere administrativ şi agrar. Întreprinderea cooperativă a fost modern concepută şi inteligent pusă în aplicare — păcat doar că toţi coloniştii nu au fost la înălţimea însărcinării primite, în bună parte din lipsă de cunoştinţe agricole... "

Dl. Ickes, mi s'a spus drept concluziune, purta greul acestei răspunderi, de-aci vizita sa de inspecţie.

*

În virilul portuleţ Seaward, unde am ajuns după un admirabil drum în munţi, ziarul local îmi măguleşte vanitatea luându-mi un interview. „ Ciudat", observ amuzat, „ cum însemnătatea mea creşte proporţional cu lipsa de importanţă a centrelor pe care le cercetez — Seoul, Nairobi sau Bulawayo, spre pildă — unde gazetarii locali au înregistrat nemuritoarele mele păreri pentru edificarea cititorilor de culoare !"

Mare haz de-a descoperi noaptea înainte de-a mă îmbarca pe vapor variatela case de toleranţă care datorită puritanismului Yankeu, afişau echivoc marfa lor printr'un semn de „ rooms " la intrare.

Orarul burtosului meu vaporaş era din cale afară de fantezist, fiind zilnic în funcţie de cantitatea de peşte ce trebuia să încarce în pitoreştile aşa-numite „ surprise ports ".

Cerul de-asupra pacificului Pacific era lustruit cu azur, iar în îngustele fjorduri împădurite descopeream micile industrii pescăreşti ce vuiau de activitate prin hărnicia muncitorilor Filipini.

„ The best food of the sea — eat more salmon !" trâmbiţau reclamele, dar până una, alta, mă strâmbam, căci l-am mirosit cu prisosinţă. Nu ştiam niciodată când soseam într'o asemenea văgăună, nici cât eram sortiţi a poposi acolo, nici mai cu seamă, când urmam să plecăm. Cum însă nu mă grăbeam de fel, profitam cu răbdare şi interes de acest spectacol pitoresc şi veşnic variat în impunătorul decor nordic.

Fig. 70 Marea înghețată din Alaska

Într'o după amiază vaporul se apropie încet de măreţul gheţar Columbia ce înaintează până la ocean, formând un zid înalt de peste o sută de metrii, o suprafaţă de mai bine de un kilometru. În jur, apa este împestriţată de mici icebergun plutitori, printre cari navigam pe un frig simţitor în tovărăşia pescăruşilor hrăpăreţi. Când şi când se desprind dela sine mari blocuri de gheaţă ce se prăvălesc în adâncuri cu detunături de trăsnet.

„ Îmi plac regiunile arctice ...” îmi şopteşte vag o fată cu cârlionţi. Seara asistăm pentru prima oară la înfricoşătorul spectacol al aurorei boreale. „ O privelişte comandată tocmai pentru Dumneata ...” îi spun pe puntea superioară unde se adunase grupul tăcut al călătorilor.

Cerul se luminează ca-ntr'o vraje cu lungi dâre lăptoase perpendiculare, ori albastre-verzulii, asemenea unor uriaşe reflectoare ce se transformă brusc în tot atâtea falduri de perdele argintii legând un pisc muntos al coastei de celălalt. Intensitatea luminii variază necontenit, creind un simţământ de netălmăcită nelinişte în faţa acestei fantomatice splendori.

Wrangell, Mitlakathla, şi înapoi în Statele Unite. „ Ei ”, mă întreabă familia Eddy întâlnită din nou la Seattle după trei ani jumătate, pe când mă plimbam pe micul lor yacht, „ ei, spune cum îţi place Nordul nostru necioplit între Siberia şi Canada ? ” „ Am fost întotdeauna fascinat de tot ceeace este tânăr şi în creştere ”, le-am răspuns cinstit, „ epoca pionieră în istoria unei ţări sau a unei regiuni este pasionantă, fiindcă totul este ÎNCĂ posibil, fie în bine, fie în rău ...”. „ Banal ”, comentează sentenţios unul din băeţi, „ banal, dar adevărat ...”

*

Călare şi pe jos am desoperit mai departe frumuseţile helvetice ale lui Mount Rainier National Park din statul Washington ; îmbrăcat în strae de alpinist şi bocanci cu crampoane de fier, am cutreerat ore întregi subt conducerea unui tânăr ghid student, care purta o obraznică pălăriuţă Tiroleză lăsată pe sprânceană.

Hai - hui peste morene şi gheţari. ba alunecând la vale pe fundul pantalonilor, ba tras la deal cu frânghii înnodate pe povârnişurile gheţarilor ce zvâcnesc spre ceruri până la cinci mii de metrii altitudine.

Prin înfloritul Portland, în mănosul stat Oregon, am luat şerpuitoarea cale de-alungul fluviului Columbia, printre vaste culturi de pomi roditori, întinse câmpuri de gladiole sau trandafiri, şi cheiuri stâncos împădurite.

Apoi, la Salt Lake City, cetatea Mormonilor. Cu inima cam îndoită vizitez vastul Tabernaclu unde suntem cinstiţi subt răsunătoarele sale bolţi cu un neaşteptat concert de orgă — Haendel, Bach, Tchaikowski au alternat cu imnuri mormone şi tălmăcirile unui septuagenar vizionar, care ne-a copleşit cu declaraţiuni umanitariste într'un stil de-o mieroasă bunătate şi de-o exasperantă banalitate.

„ Să ştiţi însă ”, îmi şopteşte o vecină de bancă, „ că aceşti mormoni sunt gospodari de mare renume, cele mai însemnate bănci, industrii şi hotele ale oraşului le aparţin ...”

M'am înclinat respectos şi am luat apoi din nou avionul trans-continental spre New York.

*

Un pachet de scrisori mă aşteaptă la hotel şi, mare mi-a fost emoţia când am găsit o mândră fotografie a Reginei trimeasă cu vreo trei săptămâni înainte de-a se fi prăpădit şi pe care scrisese cu o mână nesigură : „ Together we have been talking about you. I send you all affectionate greetings, sad to tell you that I am not yet well ".

Aceste rânduri primite dincolo de graniţele morţii mi-au fost transmise de o Frau von Schnitzler, soacra unui dârz secretar nazist al Ambasadei Germane la Washington, pe care o cunoscusem în primăvară, când am fost fermecat de frumuseţea, eleganţa şi inteligenţa ei. Dânsa se împrietenise cu Suverana noastră prin Principesa de Hohenzollern, de-aceea a fost să o vadă la Weisser Hirsch în ziua de 27 Iunie, de unde mi-a trimes apoi o lungă scrisoare spre a-mi descrie starea în care a găsit-o.

Nu mă codesc a mărturisi după atâţia ani că am plâns când am citit cuvintele de mai sus – pe un alt plan, era şi împrospătarea rândurilor primite dela Tatăl meu, săptămâni după uciderea lui.

„ Ştiu ce bine pricepi durerea mea, căci şi tu o împărtăşeşti ", îmi scria Archiducesa în acelaşi timp. „ De sigur că îmi găsesc o mare mângâere în faptul că i-am fost copilul preferat şi mai ales că niciodată din voia mea nu i-am pricinuit vreo durere ... Adormirea ei a fost cât se poate de paşnică şi fericită, căci era reîntoarsă în Ţară şi a primit în acele câteva ceasuri numai dragoste din partea lui Carol ..."

În amintirea ei îmi trimetea o mică madonă de fildeş din timpul Evului Mediu German, pe care Regina o avusese pe biroul salonaşului ei dela Cotroceni. Această întruchipare a Fecioarei m'a părăsit rareori de-atuncea, şi se va înapoia după moartea mea nepotului preferat Ştefan, fost Archiduce de Austria. tria.

*

Revenit în capitală am căzut imediat în plină criză a capitulaţiei dela München şi recitind azi rândurile aşternute în acele ore de mare dramă, sunt izbit de violenţa reacţiunilor mele.

Admirator al democraţiei Cehe, din anii activităţilor politicii internaţionale ale lui Ion Duca, asistam acuma la dispariţia acestei ţări, cu un simţământ de revoltă pentru prezent şi de desnădejde pentru viitor. „ În aceste zile de dramatică tensiune ", scriam, „ guvernul din Praga a arătat lumii întregi o demnitate, o disciplină şi o stăpânire de sine ce, faţă de istericele manifestări ale Fuehrer-ului şi ale aghiotanţilor săi, oferă o izbitoare imagine de contrasturi a ceeace înseamnă a fi civilizat ".

Cu toate că nu puteam încă crede în realitatea unui război mondial, Irimescu şi cu mine eram pe punctul de-a cere cu insistenţă Ministerului de-a ne rechema în Ţară dacă situaţiunea s'ar agrava.

„ Ieri s'a pecetluit soarta Cehoslovaciei la München ", continuam la 30 Septemvrie. „ Azi triumful lui Hitler este complect şi Germania – care nu ar fi fost în măsură să iasă victorioasă dintr'un conflict armat – devine mai puter-

nică ca oricând în istoria ei. Este, aşadar inutil să ne facem iluzii că vom scăpa şi noi politiceşte şi economiceşte de arogantul ei diktat ...Va fi abia o chestiune de luni până ce se va pune problema revizuirii fruntariilor, şi să vedem atuncea cum vom putea rezista presiunii germano-ungare... Înmormântând Mica Antantă vom da, probabil, un nou imbold Înţelegerii balcanice. Presupun că vom reveni în parte la politica lui Carol I, căci între două rele alegem pe cel mai mic, un război neputând avea decât urmări catastrofale pentru România ...".

*

„ A trăi perfect conştient de ceeace ţi se întâmplă, atuncea când se întâmplă, a fost una din cele mai vii dorinţe ale vieţii mele ", scriam între altele în ziua în care descoperisem că am împlinit o treime de veac. „ Legat de aceasta mai este şi o bună doză de optimism ce mă caracterizează : am avut până acuma o viaţă uşoară, fericită şi interesantă, ceeace — dublat de-o excelentă sănătate în ultimii douăzeci de ani — m'a ajutat să dezvolt această calitate înăscută. NU ştiu însă dacă îmi voi putea păstra optimismul şi în ziua când viaţa mă va zgudui cu adevărat ".

Curând îmi va fi dat să pun la încercare această veselă încredere în viitorul meu, ce îmi fusese abia ştirbită chiar în timpul dramaticelor luni ce au urmat dispariţiei Tatălui meu.

Într'adevăr, vastul orizont al politicii internaţionale Europeene se întuneca treptat în cursul iernii 1938 - 1939.

Paralel, evoluţiunea mea personală lua şi ea o întorsătură ce îmi fusese cu desăvârşire străină până atuncea. „ Eu care spusesem în Septemvrie cu prilejul crizei Sudete că orice era preferabil unui război, scriu acuma după încorporarea Cechoslovaciei de către Reich că numai un conflict armat cu groaznicele sale urmări poate să ne scape de brutala dominaţiune a Germaniei Naziste ".

Ochii noştrii se îndreptau acuma către Maghiari care au ocupat în Martie Rusia Subcarpatică, căci ne întrebam într'ucât Hitler o îngăduise ca o primă etapă a rezolvării cererilor revizioniste ale Budapestei.

Concomitent, misiunea noastră la Washington a fost înmărmurită când a aflat condiţiunile unui guasi - ultimatum pe care guvernul Reichului l-a prezentat la Bucureşti, şi a cărui acceptare ar fi însemnat desăvârşita noastră înfeudare în noul imperiu nazist.

Cum minorităţile noastre începeau deja să reacţioneze la aţâţările tot mai provocatoare ale Berlinului, guvernul Român a concentrat trupe in Ardeal „ aşteptând în linişte desfăşurarea evenimentelor ", după cum glăsuiau declaraţiunile oficiale.

De-aceea în Sheridan Circle ajungeam cu încetul la concluziunea că decât să devenim vasalii Germaniei cu o Ţară desmembrată, mai de grabă eram datori să luptăm pentru independenţa noastră. Hans Thompson, însărcinatul cu Afaceri German, un bărbat deosebit de abil pe care îl cunoşteam bine, a venit în audienţă la Irimescu spre a-i mulţumi „ pentru promptitudinea cu care desminţise în presa Americană aşa-numitul ultimatum economic ", desminţire ce ne fusese evident cerută dela Palatul Sturdza. „ Reichul nu are nici o intenţie de-a ataca milităreşte România ", a adăogat Thompson, „ aceasta nefiind decât o ştire tendenţioasă răspândită de presa evrească internaţională ". (mai târ-

ziu s'a dovedit că iscălirea acestui tratat — ce, de fapt, prezenta multe avantaje pentru economia românească — hotărîse pe Hitler să renunţe de-a ataca atuncea Ţara noastră).

Pe de altă parte, atitudinea Departamentului de Stat American era în acele zile că România trebue să lupte, dacă situaţiunea se va deteriora într'atâta spre a-i periclita însăşi fiinţa naţională. Şi repetau cuvintele lui Theodore Roosevelt din 1914 : „ I am not anti German, I am anti brutality !"

Când o nouă criză părea iminentă, Irimescu a telefonat la 21 Martie lui Tilea la Londra, spre a se sfătui cu dânsul ; acesta se înapoiase tocmai dela banchetul oferit Preşedintelui Franţei la Buckingham Palace, cu prilejul vizitei oficiale a acestuia în Anglia. „ Ungurii stau să ne atace la Nord - Est şi Bulgarii la Sud ", îi spune Ministrul nostru pe lângă curtea dela Saint James, „ socot chiar situaţiunea atât de gravă, încât ar putea fi o chestiune de ore, nici chiar de zile, ca conflictul să izbucnească !"

Dimpreună cu Irimescu socoteam însă previziunile lui Tilea din cale afară de pesimiste. Şi aşa a fost, fulgerele Führer-ului îndreptându-se acuma spre Memel, Lithuania, Dantzig şi Coridor.

Aflăm însă că în mod preventiv, Bucureştiul a mobilizat 30.000 de oameni la graniţele pe care le socotea primejduite. „ După părerea mea cheia actualei situaţiuni se afla în jocul Germaniei faţă de Maghiari ", scriam în acele zile de mare tensiune. „ Ori le va susţine revendicările teritoriale, şi în acest caz suntem pierduţi ; ori nu le va conveni de-a avea o Ungarie puternică în coastă, şi în acest caz vom mai dăinui, de bine de rău, în situaţiunea noastră actuală".

Era deci lesne de înţeles că aveam tot mai mare nevoie de optimismul cu care mă lăudasem odată mai mult la treimea mea de veac.

*

Cu cât se urca criza externă, cu atât creşteau şi îngrijorările noastre privitoare la starea internă din Ţara Românească.

În timpul absenţei Regelui plecat în Occident, cu prilejul unei serii de vizite oficiale şi oficioase, aflăm că gardiştii au comis o serie de atentate teroriste, unii afirmând chiar că erau pe punctul de a pregăti o răscoală generală.

Abea înapoiat în Ţară, Suveranul s'a hotărît, prin urmare, să lovească în plin şi astfel, înscenând o încercare de evadare a căpeteniilor gărzii, când au fost transportaţi dela închisoarea Râmnicului Sărat unde se aflau deţinuţi după ultimele evenimente, i-a ucis pe toţi, până la ultimul om.

„ Fără îndoială că nu doream moartea nimănui ", spuneam la aflarea acestui măcel, „ dar asemenea fanatici criminali şi-au meritat soarta cu prisosinţă. Măsuri drastice ar fi trebuit să se ia împotriva lor în 1933 - 34, după asasinarea dela Sinaia, şi nu să se aştepte cinci ani până ce au reuşit nestânjeniţi să primejduiască întreaga structură internă a Ţării ".

Puţin după lichidarea gardiştilor, Carol II a aruncat bazele unui partid unitar numit Frontul Renaşterii Naţionale, ce a avut un neaşteptat succes, peste patru milioane de Români înscriindu-se — mulţi de bună voie — în rândurile sale. Chiar eu, care nu făcusem încă parte din nici un partid politic până atunci m'am înrolat „ cu o adevărată încredere în menirea acestei noi organizaţii ".

Din Ţară ni se scria — şi nu aveam motive să o punem la îndoială — că se

lucra pe toate tărâmurile cu mare spor, inteligenţă şi o largă viziune a viitorului. Regele, informatorii noştri adăugau, era temut, admirat şi parţial iubit, iar toţi recunoşteau forţa lui creatoare, chiar dacă nu se opreau de-a-l critica pe alte tărâmuri.

După moartea Patriarhului Miron Cristea, în Martie 1939, energicul Armand Călinescu a preluat succesiunea sa la preşedenţia consiliului, Grigore Gafencu venind spre marea noastră satisfacţiune, în fruntea Ministerului Afacerilor Străine.

„ Echipa Regelui este — poate — azi una din cele mai bune pe care le-a avut vreodată România ", spuneam drept concluzie, „ numai să fim lăsaţi în pace să zidim !"

*

Dramele ce mă înconjurau ca Român şi ca cetăţean al lumii nu m'au oprit, de-sigur, a continua munca mea personală începută cu atâta însufleţire imediat după revenirea mea în Statele Unite. Din păcate am trebuit să constat la începutul anului 1939 că, în ciuda tuturor cuvintelor de încurajare, m'am ales în cele din urmă cu exact nimic.

Situaţiunea mea era cu atât mai dezamăgitoare cu cât mă găseam încurajat de ani de zile la Londra, Hollywood şi New York de reacţiuni ce mă îndrituiau a crede că nu aveam nici destul talent, nici destulă technică spre a învinge toate obstacolele ce îmi răsăreau în calea mea de aşa-numit autor dramatic.

Şi Dumnezeu numai ştie câtă osteneală mi-am dat ! Căci, pe lângă lucrul meu zilnic, nu era aproape piesă la New York sau la Washington pe care să nu o fi puricat-o cu o meticulozitate de neofit . Pe toţi mai marii scenei contemporani i-am aplaudat — sau criticat — iar pe unii dintre ei am căutat să-i întâlnesc personal pe Broadway sau în capitală. Printre aceştia, cea mai fermecătoare actriţă era Elissa Landi, care avea o stranie asemănare cu Împărăteasa Elisabeta când era tânără, ceeace s'ar fi explicat pare-se prin faptul că dânsa se trăgea într'adevăr din Habsburgi.

Iar printre bărbaţi, am întâlnit în sfârşit pe Noel Coward, ale cărui piese le admirasem dinaintea călătoriilor mele în Extremul Orient, unde le studiasem cu un atât de tineresc entuziasm. „ Fin, hazliu, vesel, cu ochii sclipitori de inteligenţă şi umor ", îl descriam după un supeu la Însărcinatul de Afaceri Britanic, dat în cinstea premierei ultimei sale comedii-reviste.

În aceaşi iarnă am făcut şi cunoştinţa biografului Englez Hector Bolitho, care fusese in Ţară de unde se înapoiase spre a scrie măgulitoare articole despre Carol II şi opera sa. „ Omul însă nu mi-a fost simpatic ", mărturiseam după un dejun la Legaţiune şi o masă la New York. „ Are o faţă umflată de babă şi gesturi stângace de fată, dar mintea şi vorba sa sunt pline de haz ".

Cum ştiam că pregătea o carte depre Suveranul nostru, am insistat să scrie mai prelung şi despre Mama lui ceea ce am constatat mai târziu, a îndeplinit cu destulă obiectivitate.

Dar aceste interludii plăcute nu puteau să neutralizeze adânca amărăciune a insuccesului meu, ce era să mă ducă curând, la o surprinzătoare hotărîre.

*

Evenimentele internaţionale, însă, nu îmi dădeau răgaz să mă opresc timp mai îndelungat asupra năruirii viselor mele. Melodramatica invaziune a Albaniei de către Mussolini în Săptămâna Patimilor m'a revoltat din nou până în străfundurile mele.

„ În fiecare telegramă şi corespondenţă străină se anunţa o nouă victimă pe calea neoprită a cuceritorilor fascişti ", notam cu desgust. Eram deci cu atât mai interesat în rezultatele vizitelor pe care noul nostru Ministru de Externe le făcea acuma în capitalele Apusului.

„ Nu voi încuraja nici o revendicaţiune nedreaptă împotriva României ", i-a declarat Hitler, „ atâta timp, evident, cât îmi va fi îngăduit să mă pot bizui pe prietenia ei ."

„ Dacă România este prietena noastră ", i-a spus la rândul său Göring, „ dorim ca ea să fie mare şi puternică. Dacă însă va participa la politica de încercuire a puterilor occidentale, o vom lăsa pradă vecinilor ei Bulgari şi Unguri ".

Marea Britanie şi Franţa,venind în sfârşit în ajutorul României şi a Greciei — după făgăduieli similare făcute Poloniei — au dat solemne garanţii de-a ne apăra, cu toate mijloacele ce le stăteau la îndemână, dacă independenţa noastră s'ar găsi primejduită.

„ Această independenţă a ţărilor din valea Dunării şi din Balcani este indispensabilă echilibrului continental ", a subliniat cu tărie Churchill lui Gafencu. „ Dacă agresiunea Germană a silit România să primească garanţiile franco-engleze ", a replicat cancelarul nostru, „ acestea la rândul lor au provocat noi presiuni din partea Reichului ".

După vizita sa la Paris, Gafencu ajunge la aceeaşi concluziune ca Bonnet : „ Rusia trebue să fie legată de cauza păcii, adică să fie asociată garanţiilor date de Franţa şi Anglia. De aceea, cheia situaţiunii se găseşte la Moscova —ACOLO se va hotărî războiul sau pacea ... "

*

Faţă de endemicul izolaţionism American, Roosevelt a avut să se lupte în acele luni cu o energie ce era foarte încurajatoare pentru bietele noastre ţărişoare. În primăvara 1939 a lansat un răsunător apel pentru pace lui Hitler şi lui Mussolini, cerându-le o garanţie de neagresiune faţă de un număr de ţări, printre cari şi România.

Pregătea astfel opiniunea publică pentru necesitatea de-a transforma treptat Statele Unite în ceea ce era să numească „ arsenalul democraţiei ", o luptă ce o ştiam cu toţii că nu putea fi uşoară, fiind dat că marele public se temea că în caz de război, forţa evenimentelor avea să târască şi ţara lor într'un conflict global.

Pe noi toţi, însă, după cum am mai spus, Washingtonul ne împingea să rezistăm pe cât posibil spre a opri înaintarea nazistă spre Răsărit. „ Cum şi până când ?" se întreba realistul Radu Irimescu.

*

Brusc, preocupările mele pe plan internaţional au coborît pe cel personal

— egal de arzător pentru mine — când am aflat definitiv că urma să fiu rechemat pe data de întâi August 1939.

Ştiam de mai multă vreme că se hotărîse această rechemare şi că numai o intervenţie a lui Irimescu — pe care nu a vrut să mi-o mărturisească — a mai amânat-o până la data menţionată. De aceea se punea acuma problema viitorului apropiat : da sau ba.Renunţam definitiv la activităţile teatrale ?

Nu mai aveam timp de pierdut şi chestiunea trebuia rezolvată fără nici o întârziere. „ Am crezut că puteam duce paralel două acţiuni atât de diferite — teatrul şi diplomaţia — „ mărturiseam după mult zbucium interior, „ or, lucrul s'a dovedit a fi în detrimentul amândurora şi acuma, la răscrucea rechemării mele, trebuie să aleg definitiv o direcţiune sau alta ".

De aceea, spre a avea conştiinţa împăcată, am pus lui Pauker limpede, următoarele întrebări : „ Merită ori nu să mai continui a scrie ? În cazul afirmativ, este oare de dorit să mă instalez pentru un răstimp de doi ani la New York, spre a mă concentra exclusiv studiului literaturii dramatice ?"

Ştiam dinainte că puteam cere Ministerului o punere în disponibilitate de doi ani, când speram să fiu în măsură a trăi modest din economiile mele. Pauker a răspuns afirmativ ambelor întrebări. „ Îmi dau prea bine seama de răspunderea ce îmi asum dându-ţi un asemenea sfat, dar cunosc autori dramatici de vază cari au început cariera lor fiind, poate, mai puţin echipaţi ca Dta. La partea activă", a continuat, „ ai dialog, umor şi imaginaţiune, la partea pasivă o lipsă de technică, precum şi o oarecare imaturitate, pe care însă ţi le poţi însuşi cu timpul. Dacă iei această hotărîre, sper că mă vei lăsa tot pe mine să mă ocup de scrierile Dumitale ..."

O dragă prietenă m'a ajutat şi încurajat mult în acele săptămâni hotărîtoare, fiindcă împărtăşea — poate cu o vinovată uşurinţă — „ viziunile " mele, mai cu seamă aceea a oraşului universitar, ce rămăsese neştirbită pe linia orizontului meu îndepărtat. Cynthia era fiica bogătaşului Dwight Davies, fost guvernator general al Filipinelor şi ministru de război în administraţiunea Hoover, ceea ce i-a dat posibilitatea să-mi aducă servicii în vremea războiului pe care nu le-am uitat niciodată.

„ Dacă reuşesc în cursul acestor doi ani, problema este rezolvată ", îi spuneam cu foc, „ dacă nu, atuncea mă voi înapoia definitiv la cariera mea diplomatică — este ? ". „ Este ! " râdea Cynthia, „ dar ai face totuşi bine să vorbeşti întâi lui Irimescu, care îţi este un adevărat prieten ..."

„ Aprob planul tău ", mi-a răspuns Ministrul după o lungă chibzuire, „ cu atât mai vârtos cu cât ţi-am spus întotdeauna că nu reuşeşti în viaţă decât cu perseverenţa. Totuşi, trebue să amâi hotărîrea pe care ai luat-o cu un an, căci cu numele pe care îl porţi ar fi o lipsă de eleganţă ca, după o şedere de şapte ani în străinătate, să ceri o punere în disponibilitate, fără să vorbim de criza în care se găseşte Ţara în momentul de faţă. Vei putea ajunge la aceleaşi rezultate păstrând formele, acţionând cu tact, fără a da prilej colegilor dela Minister de a spune că nu te-ai purtat ca un boier..."

Am trebuit, de sigur, să recunosc temeinicia raţionamentului său şi, cam plouat, am comunicat rezultatul Cynthiei şi lui Pauker.„ Aşa simţeam şi eu", a surâs fata, „ dar doream să ţi-o spună Ministrul tău, cu cuvintele lui, pe româneşte."

„ Bine ", s'a răzgândit agentul, „ te aştept deci la New York în primăvara

anului 1940. Am încredere că vei reuşi până în cele din urmă. Noroc bun !"

*

Uşurat ca întotdeauna când mă găsesc în faţa unei situaţiuni precise — fie bună, fie rea — m-am avântat în toate agitaţiunile plecării, cu elasticitatea ce m-a scăpat de-obiceiu de dezamăgirile vieţii.

Printre acestea se aflau şi felurítele vizite la marea expoziţiune internaţională din New York, unde România era mândru reprezentată prin două pavilioane.

Clădirea lui George Cantacuzino — bărbatul Sandei Stirbey, pe care o admirasem atâta în juneţe — era concepută în linii sobre, spre a cuprinde sintetic producţiunea Ţării Româneşti, precum şi înfăptuirile regale, dela străjerie la munca de ridicare a satelor.

Sufragiile mele se îndreptau totuşi către Casa Românească construită de Doicescu, cu un gust şi un rafinament ce presimţeau marele architect care a devenit mai târziu — scări de marmură albă şi alabastru, coloane şi bolţi de mânăstire, ferestre de fier lucrat, uşi de lemn sculptat, friză de mozaicuri, draperii brodate în tonuri şterse, mobilă modernă stilizată cu mare fineţă. În plus, un bun restaurant unde clienţii erau desfătaţi de orchestra lui Dinicu şi naiul lui Fănică Luca.

Fără nici un fel de îndoială ne puteam lăuda că pavilioanele noastre erau printre cele mai frumoase, inteligent şi cu gust concepute, din mai toate clădirile străine.

Cele mai mândre clipe le-am avut însă când am asistat la mai multe concerte ale filarmonicelor din New York şi Philadelphia conduse cu o neîntrecută măestrie de Enescu — gârbovit, strâmb, înţepenit, îngreunat, a stârnit în sală, un entuziasm ce ne-a adus lacrimile în ochi. Ciudat, dar succesul său în Statele Unite a fost întotdeauna mai mare ca şef de orchestră, decât ca violonist.

Cât despre restul acestui târg uriaş pe care l-am cercetat subt toate cutele sale, m'a izbit mai cu seamă neaşteptata unitate de stiluri în diversitatea lor, ce reuşiseră a crea un ansamblu surprinzător.

„ Cel mai măreţ spectacol de asemenea natură pe care l-am văzut vreodată !" declaram entuziast, în faţa feericei privelişti a luminilor, apelor, muzicii şi focurilor de artificii ce au încheiat ultima mea zi la New York World's Fair.

*

„ România căuta să păstreze un echilibru ostenitor între cele două tabere ", scriam în dimineaţa plecării mele, „ oscilând economic de partea Germaniei şi politic, de partea democraţiilor, fără a uita să întărească în acelaşi timp Înţelegerea Balcanică şi armamentul ei. De aceea socot că este azi o sfântă datorie pentru fiecare dintre noi de-a face zid în jurul Regelui, căci ori ne salvăm cu el în actuala criză, ori ne cufundăm cu dânsul.Ceea ce Carol II a îndeplinit în ultimele cincisprezece luni este absolut uimitor : de aceea este natural să fiu atât de nerăbdător de-a mă înapoia la Bucureşti, spre a cercetă totul la faţa locului ".

Când am părăsit New Yorkul în seara de 14 Iulie, după doi ani şi zece zi-

le de şedere în Statele Unite, am avut de-odată simţământul precis că această plecare era doar provizorie şi că nu va trece prea multă vreme înainte de-a mă înapoia.

Opt ani mai târziu suiam din nou fluviul Hudson, dar de astă dată — cine ar fi putut-o bănui în 1939 ? — ca refugiat, fără naţionalitate, fără meserie, după totala prăbuşire a României.

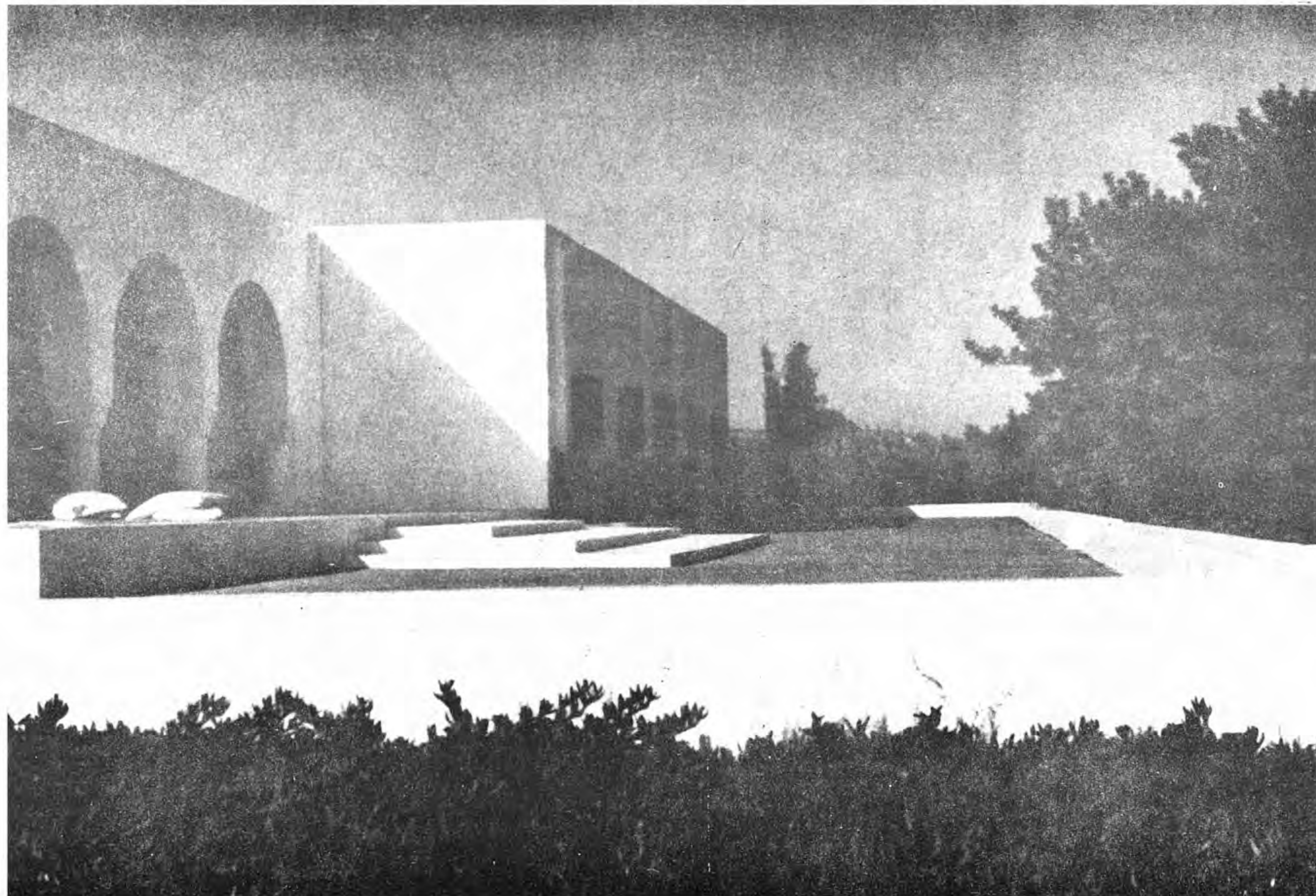

Fig. 71 Casa lui Georges Sebastian la Hammamat în Tunisia

CAPITOLUL ZECE

1939 – 1942

Când am reluat calea Europei la 14 Iulie 1939, m'am îmbarcat în ceeace trebuia să fie ultima mea călătorie mai lungă până în anul 1947. Se terminase, prin urmare, seria de itinerarii transcontinentale începută în 1932, ce m'a dus pe pământ, în văzduh şi pe apă din Europa în Asia, şi din Americi în Africa.

Etapele însorite pe care le-am făcut molcom cu frumosul vas italian „ Vulcania " au fost în Azore, la Vigo, la Lisabona şi la Gibraltar, „ unul din punctele nevralnice ale nefericitului nostru continent ".

„ Monsieur Michel Rosier, Sous Préfet, Chef du Secrétariat particulier du Gouverneur Général de L'Algérie " mi-a transmis la debarcader în Alger o comunicare din partea compatriotului meu Georges Sebastian din Tunisia, unde urma să petrec trei săptămâni.

Auzisem de mult vorbindu-se despre acest Român expatriat din 1918, care trăise la Paris şi, după ce se căsătorise cu o foarte bogată Americană, îşi construise o minunată casă pe marginea Mediteranei, la Sud de Tunis. „ Georges Sebastian este un mare original " îmi spuneau prietenii comuni, „ călătoreşte în lumea largă înconjurat de o curte de prieteni de-obiceiu scăpătaţi, fascinându-i şi iritându-i alternativ cu duhul, cultura şi istericalele lui de copil răsfăţat"

După ce l-am cunoscut la Washington, am fost, la rândul meu, atras, amuzat şi tare îndoit de neobişnuitul şi exuberanţa personalităţii sale ; de aceea am primit invitaţia sa cu entuziasm şi curiozitate,când m'a poftit să-l cale în Nordul Africii.

Monsieur Michel Rosier, Sous Préfet, m'a primit la Palatul de Vară, o ciudată clădire decorată cu multi-colorate faianţe, mobilă aurită şi bolţi de mozaicuri, în încăperi de impunătoare proporţii, dar de un prost gust, ce depăşea obişnuitul unor asemenea aşezări oficiale.

După ce m'a ajutat cu alcătuirea itinerarului meu în alăturatul Protectorat, mi-a dat o maşină ce m'a plimbat în ceeace părea a fi un centru provincial Francez ocupat de Arabi desmăţaţi – dela sluta catedrală Notre Dame d'Afrique la Kasbah, unde soarele nemilos al zilei mi-a ştirbit întregul dramatism creat de umbrele nopţii, în 1934.

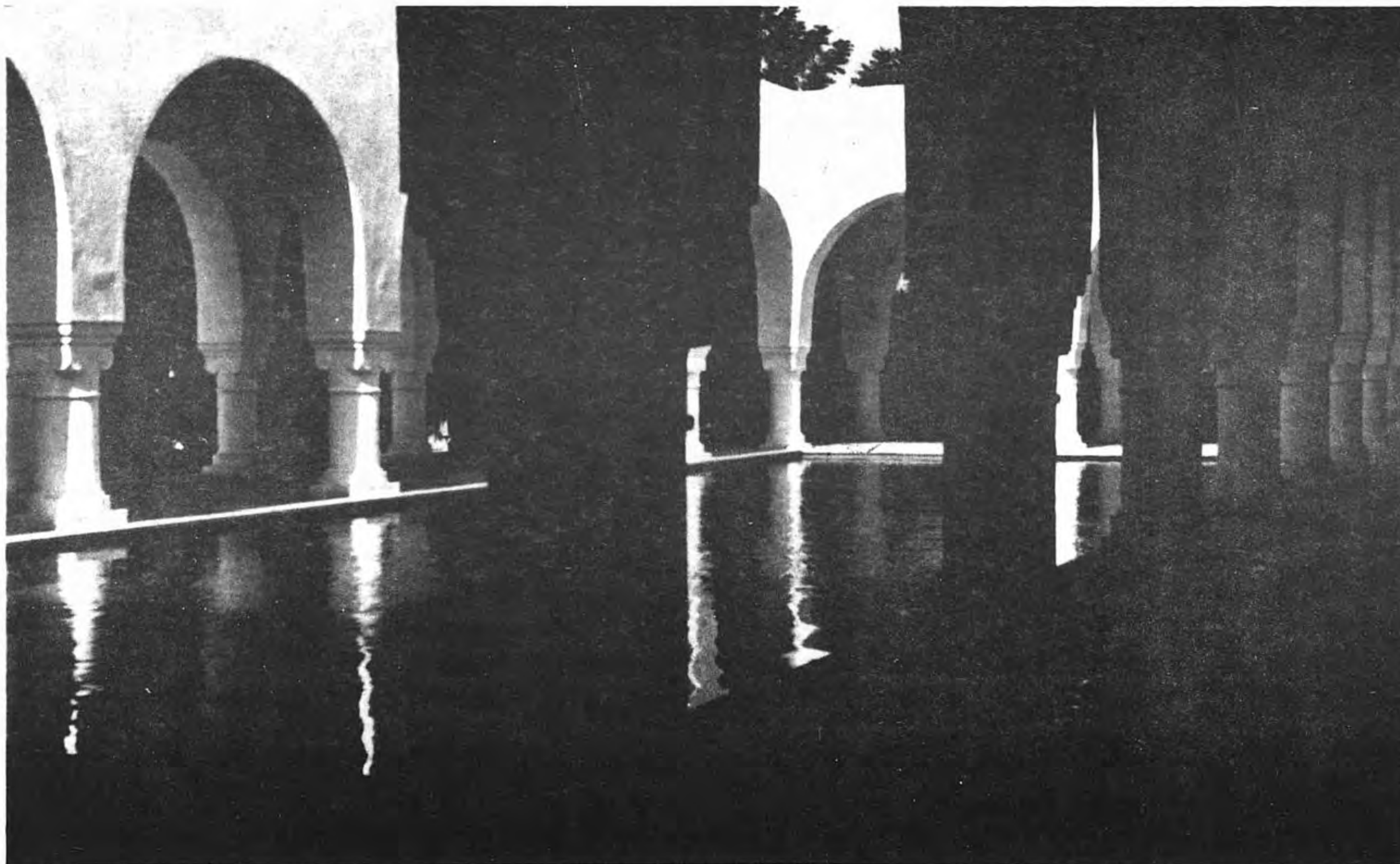

Fig. 72 Piscina casei Sebastian

Popas la Constantine, împestriţată cu locuitorii din interior, veniţi în pitoreştile lor straie şi tatuaje pe mâini şi frunte.

Apoi, la două ore jumătate, în Sud, la Timgad, spre a pipăi resturile civilizate ale unui oraş Roman clădit la umbra arcului de triumf ridicat în cinstea Împăratului nostru Traian. Un soare arzător şi perpendicular mai pedepsea încă şi azi aceste statorniciri de mult apuse, unde măgarii, cămilele şi Arabii abia se urneau în arşiţa verii.

„ Aşezat la acest punct strategic între Constantine şi Biskra, pe încrucişarea cărărilor dela Răsărit la Apus ", mi se explica doct, „ admiraţi resturile arătoase ale unei prosperităţi datorite nu numai bogătiilor create de comerţul Roman, dar şi mănoaselor câmpii ale provinciei noastre..."

După o hazlie noapte petrecută in portuleţul provincial din Bone, m'am sculat dela patru dimineaţa spre a parcurge într'un autocar - diligenţă, lungul drum până la Tunis. „Toată lumea coboară la Babouch ! " ni se strigă în gura mare când am trecut fruntaria, dar autorităţile adormite nici nu se sinchisesc de noi.

Am depăşit Tunisul cu încă şaizeci de kilometrii până la mult cântatul Hammamet, unde am intrat brusc în plin basm.

*

Această vestită colonie, aşezată pe un gol albastru, prea perfect arcuit, era formată din anglo-americani instariţi, esteţi rafinaţi şi câteva femei în cautare de aventuri echivoce, unii şi alţii trăind într'un climat teatral de gelozii, intrigi şi complicaţiuni amoroase.

Oaza internaţională a compatriotului nostru era însă un centru de superioare rafinamente, peste care dânsul domnea cu sarcasm, umor, sensualitate, în mijlocul unei ospitalităţi orientale de-o atrăgătoare sobrietate.

Mult trâmbiţata locuinţă pe care dânsul şi-a construit-o fără ajutorul vreunui architect, era ridicată în planuri albe geometrice, tăiate de înguste ferestre proteguite de fier lucrat, interiorul pardosit cu marmură fiind orânduit în jurul unei mari săli boltite, a unui patio acoperit cu laligue şi a unei colonade ce înconjura o piscină albastră.

Largi trepte formau adevărate terase ce urcau spre uşa maură a intrării, sau coborau lin în direcţiunea mării. Albul domneşte pretutindeni, subliniat ici-colo de câteva pete,ori linii negre.

Puţine mobile întrerup această mânăstirească calitate a casei ; pereţii sunt goi, într'un colţ se află o piele de zebră, într'altul o blană de panteră. O masă grea de marmură neagră abea şlefuită se întinde subt coloanele piscinei.

În iatacul lui Sebastian descopăr bronzuri Han şi cristaluri Japoneze orânduite pe etajere de sticlă ; topaze şi alte pietre semi-preţioase alternează cu mici lămpi Romane pe-o mescioară; candele atârnă în ramurile curbe ale candelabrelor Arabe aşezate pe mese scunde, acoperite cu oglinzi.

Strania atmosferă schimba după orele zilei — translucidă, virilă dimineaţă, cotropitoare, aproape albastră, subt soarele greoi al amiezii ; feminină, uşor onctuoasă învăluită de abureala zilei la apus, când cerul, marea şi vegetaţia îi împrumută delicate nuanţe de pastel.

Iar noaptea, pe lună, priveliştea nu se putea descrie în cuvinte normale,

căci rareori am avut o vedenie de-o mai pură şi fascinantă frumuseţe, când totul se află scăldat într'un alb argintiu, venit din altă lume.

Lumina pătrundea lină prin vastele încăperi, jucându-se în clar-obscururi prin bolţile şi marmurele albe, crestând apa liniştită a piscinei, înconjurând coloanele ce păreau a se multiplica prin prismele de laligue ale patioului, spre a se pierde apoi în micile focuri de artificii ale candelelor.

Mai multe pavilioane pentru musafiri răsăreau în spatele înaltei alee de chiparoşi, la intrare, sau alături de casa mare ce domina priveliştea depe o înălţime, înconjurată de lauri, măslini, portocali şi lămâi. Scunda vegetaţiune grasă creşte aproape sălbatecă, din nisip, pe o pantă uşoară, ce duce până la plajă.

„ Această vrută sobrietate a casei şi a plantaţiunilor este astfel orânduită spre a păstra asprimea, severitatea peisagului nostru Tunisian ", îmi explica Sebastian în prima zi când mă miram de lipsa coloritului Mediteranean. „ Nu uita că aci suntem în Africa, nu pe Riviera !".

*

Egal de neaşteptat prin structura lui era şi stăpânul acestor fermecătoare dar stranii aşezări. Ca fiece fiinţă prea râzgâiată de oameni şi de viaţă, şi care în plus nu a cunoscut nici o altă răspundere decât aceea a bunului plac, se complăcea prea deseori în toane de femee nevricoasă.

Nerăbdător şi grăbit, nu avea destulă disciplină spre a—şi încătuşa patimile şi nervii ; fiind însă deştept şi ironic, trecea cu o egală uşurinţă dela nervoase îmbufneli la însorite explozii.

Când se afla în această fericită ipostază, putea fi sclipitor, elocvent, hazliu, împrăştiindu'şi cunoştinţele şi anecdotele cu o maestră volubilitate. Generos, dacă era bine dispus, se încuia însă prea uşor într'un egoism cu atât mai sălbatec, cu cât pretindea a fi esenţialmente altruist. Plin de temperament, deci de sensualitate, veşnicele contradicţiuni ale sucitei sale naturi erau prea anevoios de urmat, chiar de către acei cari simţeau o adevărată prietenie şi afecţiune pentru dânsul.

Fără îndoială că Georges Sebastian avea o fire darnică, dar după tipicul complicatelor legi ale unei vieţi pe care şi-a înjghebat-o singur cu o superbie de estet decadent.

*

Ritmul zilei în acest trecător „ raiu de nerozi " în preajma tragediilor ce ne pândeau, era un far-niente continu, ruşinos şi încântător.

Chipeşul Said, în costumul său alb, cu fes roşu, mă aştepta abia la nouă spre a-mi aduce ceaiul de dimineaţă, în luxosul pavilion pe care îl ocupam subt lauri rose.

Lectura tot mai neliniştitoare a presei internaţionale avea loc mai târziu, la umbra unui bătrân corcoduş, de care erau agăţate colivii albe cu mici papagali albaştrii şi galbeni. Agale, coboram apoi în căscioara ascunsă la marginea plajei in care ne ungeam tacticos cu untdelemn parfumat, apre a ne apăra astfel, bărbăteşte, de dogoarea soarelui African.

Arcul plin al întinsului golf era străjuit la dreapta de munţi vaporoşi şi, la stânga, de-o antică cetate Turcească, ce se desprindea albă, pe fundul azuriu al

cerului. Marea potolită este călduţă, nisipul gălbui, fierbinte.

La amiază trecem pentru aperitive la marginea piscinei, înainte de a lua dejunul într'o mică clădire acoperită cu flori voluptoase.

Băştinaşii dorm netulburaţi după masă, pe când eu — conform unei lungi servituţi — îmi văd de corespondenţă, de notele zilnice sau, tolănit în pace, citesc uimit,de-o asemenea blagoslovenie.

Când cei ai casei abea încep a se trezi, fac un salt până la micul „ marabout " aşezat printre cactuşi, de unde vederea îmbrăţişează întreaga regiune în colorituri de pastel.

Deodată la ora şase, soseşte ţanţoş un instructor muschiulos dela regimentul Francez învecinat, spre a ne scoate din vinovata noastră letargie, cu o energică oră de gimnastică. Ieşiţi de subt duş, musafirii îşi pun apoi bournous-urile albe, covoarele Tunisiene se întind pe treptele terasei şi ne aşezăm pe mari perne, în amurgul crescând, cu faţa spre potolita Mediterană.

Tăcuţi, servitorii aduc fructe în cupe cu şampanie, dimpreună cu buchetele de jasmin montate isteţ pe beţişoare împletite cu fire de mătase colorată. Masa servită pe lespedea de marmură neagră subt coloanele piscinei este înfrumuseţată cu pahare de argint, vase de cristal acoperite cu lauri albi şi lumânări aprinse în mici lanterne de sticlă. Lumini ascunse se joacă în coroanele pomilor verzi.

Până noaptea târziu ne lăfăim în vajnice disputaţii politice şi literare, înveliţi în amplele falduri ale bournous-urilor noastre.

„ Fost-a vreodată o mai desăvârşită pace înaintea furtunei ?" ne întrebam căscând înainte de a trece la culcare.

*

Vizita la Palatul Beyului din Tunis, unde aripa haremului este transformată într'o sinteză a feluritelor civilizaţii locale ce s'au urmat în decursul veacurilor. „ Cercetează cea Punică cu băgare de seamă ", mă sfătuieşte Sebastian, , „ căci este probabil ceeace avem mai original de oferit aci ".

Greoaie tavane lucrate în aur şi culori obraznice apasă pe mobilele Louis - Philippe, ce se sprijină pe dantelele de stucuri ce acoperă pereţii. În sala tronului un tânăr Franz - Josef priveşte un visător Napoleon III, pe când feluriţii Bey se uită fioroşi sau pierduţi din ramele lor de aur.

„ După cum vezi, un amestec de prefectură şi de casă boerească cu pretenţii de occidentalizare, dar ce nu este lipsită totuşi de o oarecare demnitate ", observa oaspetele nostru cu dreptate.

Ceea ce m'a atras însă mai mult în zarva urbei era puzderia de cafenele în care se tolăneau Arabii burtoşi şi desculţi pe bănci şi în colţuri, lăsându-şi copiii goi să fugă în uliţele înghesuite printre dobitoacele placide şi vânzătorii obosiţi.

Fiece colţişor ale acestor magazinioare era un amestec de iatac pentru siesta zilei, şi de tarabă pentru afacerile familiei, strada intrând în cameră şi camera prelungindu-se pe trotuar, totul cuprins în lenta forfoteală din penumbra arcurilor bazarului, stropite de intensele pete de lumină, prin care alunecau bournous-urile romboidale ale Arabilor.

„ Iacă locul meu de predilecţie ", îmi indică Sebastian o mică cafenea co-

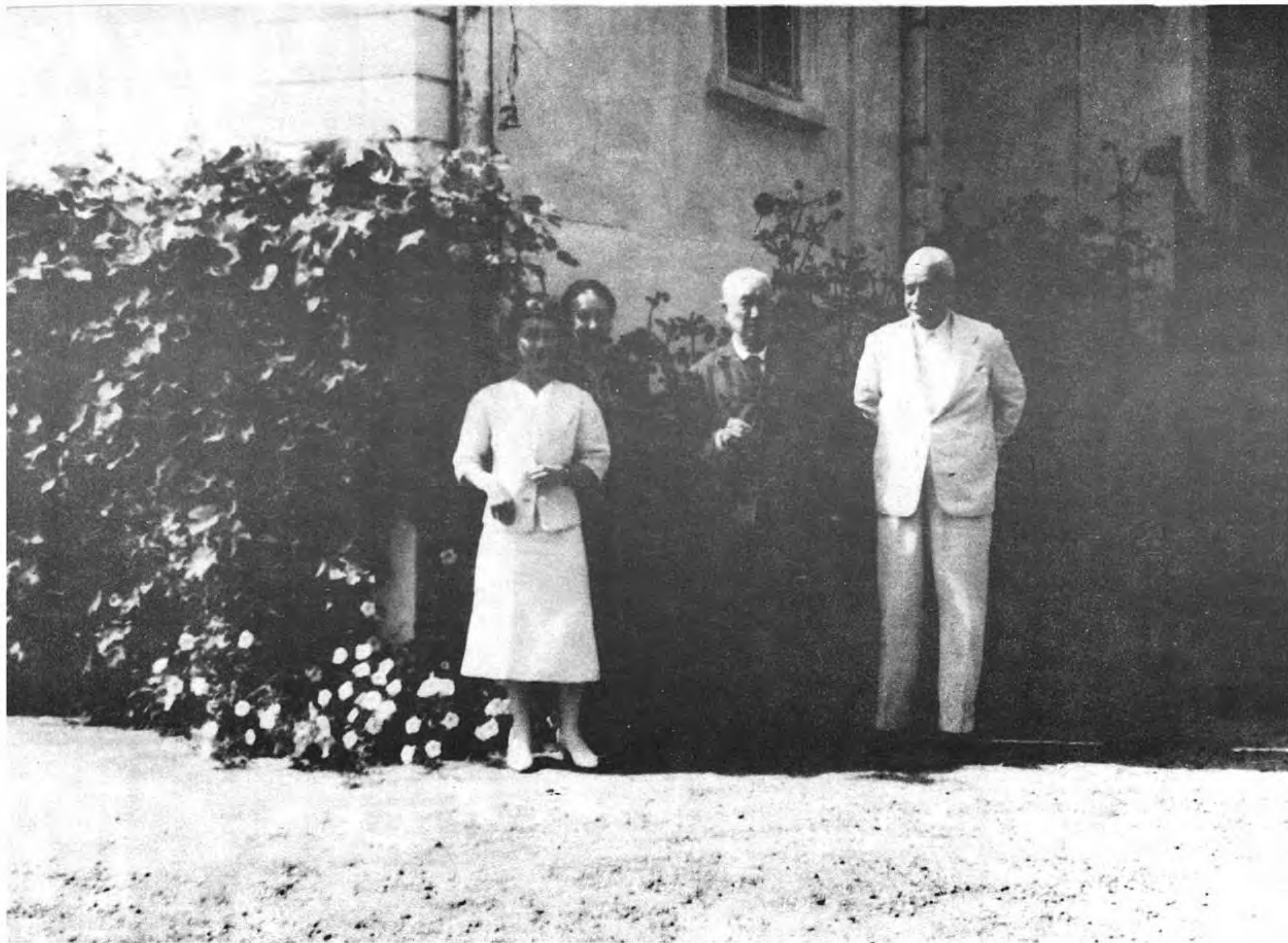

Fig. 73 Revenit la Vorniceni în August 1939, laolaltă cu Georgeta Stroici, Mama mea, Conul Ilie Stroici și Lascăr Rosetti

coţată printre flori pe creştetul Sidi-Bou-Said ", căci de aci priveşti peste veacuri până la Carthagina, unde doar imaginaţiunea noastră se mai joacă cu praful ruinelor de altădată ..." Şi totuşi ..." încerc să discut. „ Nimic nu a mai rămas !" mi-o taie autoritar. „ Nimic, decât sărăcăcioase ziduri ale palatului ce aparţinuse lui Hamilcar Barcas, restul fiind risipit prin muzee prăfuite şi moschee ermetice. Nimic ".

Soarele se lasă cu încetul pe ruinele Romane pe care le cercetez mai mult din datorie. Şi, odată cu umbrele serii, se lasă o binecuvântată răcoreală.

*

De când se prăpădise nevasta lui, Sebastian făcea onorurile casei cu un rafinament, rareori întâlnit la un bărbat neînsurat.

Rosita Forbes a venit în aceea seară cu musafirii ei titraţi, pe care îi găzduia în prea frumuşica ei casă occidentalizată, pe care o închiriase în vecinătate. Vestită pentru îndrăzneţele exploraţiuni şi originalele ei cărţi, am fost imediat cucerit de eleganţa, fineţea, femeninul aparaţiunii ei în lungile straie arabizate ce purta, precum şi de dezarmanta sinceritate ironică cu care tăia pe unii şi spânzura pe alţii.

„ Sunt fascinată de heterosexualismul acestei colonii ", îmi şoptea la ureche când ne mutam după masă, la o pereche Engleză ce sărbătorea regularizarea unei lungi legături. „ Priveşte, spre pildă, dansurile lascive ale acestor tineri Arabi chemaţi a ne desfăta ..." Nu lăsau într'adevăr, nimic imaginaţiunii noastre la sunetele răguşite ale unei prea stridente orchestre băştinase. „ Femenini în dansuri ... bărbătoşi la călărie ..." se minuna privind o mică „ fantasia " ce avea loc la lumina unor mari focuri aprinse pe plajă. „ Iar orgiile ce mi se spune că urmează unor asemenea petrecanii nocturne, par a încurca sexurile de nu mai ştiu nici ei cine-i ce ... Nu este aşa, atotştiutorule Georges ?"

Sebastian s'a mulţumit să zâmbească amuzat, plimbându-şi încetişor pe la nas tradiţionalul bucheţel de jasmin.

*

A doua zi, plecare spre Sud.

La Kairouan, oraşul sfânt, înconjurat de ziduri albe, crenelate, îndrăznesc să păşesc încetişor în prea venerata moschee ce păzeşte trei fire din barba Profetului Mohamed. „ Întinsa sală a Marii Moschei este susţinută de şase sute de pilaştrii furaţi dela Carthagina ", mă lămureşte oaspetele meu, „ şi cred că din Indii nu ai mai întâlnit asemenea proporţiuni, ce crează o tăcută demnitate. Aşa ceva nu am găsit nici chiar la Istanbul."

Întâlnesc primii legionari la Sousse, într'o Sâmbătă seara, când fraternizau gălăgios cu soldaţii Senegalezi.

La Sfax fac lungi plimbări în souks-urile scăldate în violente umbre şi lumini,croindu-mi lent drumul între spahis, Arabi, neguţători, cerşetori şi măgari.

La El Djem găsesc mare tărăboi din pricina iarmarocului săptămânal; sute de Arabi se înghesuiau în praf şi căldură printre mărfuri sleioase, asini răbdători şi cămile plictisite. Legume, fructe, peşti, carne, olării, obiecte casnice trec

Fig. 74 Înapoiat la București după 5 ani

din mână în mână cu nesfârşite tocmeli — strigăte, certuri, sudori — în preajma unui cor antic de orbi, chiori, schilozi şi sfrijiţi.

Când şi când trece un bătrân în gandoura albă, ori un tânăr cu un fes mândru, fără a privi chiar o singură dată femeile ce mişună în jur şi nu par a se deosebi de animalele de povară.

Deasupra acestei mizerii omeneşti se înalţă senin amfiteatrul Roman ce face faima El Djem-ului de astăzi, şi ce pare a fi cu cele 60.000 de locuri ale sale abea mai redus ca fratele său din Cetatea Eternă.

„ Presupun că furnicile dimprejur şi-au clădit veac de veac maghernitele lor puturoase din ceeace fusese acuma 1700 de ani o înfloritoare metropolă ..." meditează unul dintre noi. „ Da ", subliniază Sebastian, „ şi mie îmi plac construcţiile ridicate pentru vecie, chiar când aceste popoare le fac din trufie, fiindcă ei aveau adevărata concepţiune a măreţului ..."

M'am despărţit de colţul de raiu ce este Hammemet cu teama crescândă că acesta ar fi — poate — ultimul paragraf fericit al unui prezent ce se arată tot mai ameninţător. „ Grăbim înapoierea noastră în Anglia ", îmi spune Rosita Forbes la plecare. „ Veştile sunt tot mai neliniştitoare, situaţiunea este gravă ... miros războiul !"

Zbor peste Sardinia şi Corsica până la Genova, unde realitatea zilei mă deşteaptă cu desăvârşire când citesc pretutindeni aţâţătoarele extrase patriotice din cuvântările Ducelui, ale cărui nume obsedant repetat dădea întregului oraş un clocot de agresivă activitate fascistă.

La 20 August 1939 trec fruntaria Română la Jimbolia, păşind astfel din nou pe pământul Ţării după cinci ani împliniţi cu vastele orizonturi a trei continente.

*

Din prima clipă caut să împrumut ochii unui străin spre a privi Ţara mea cu obiectivitate după un răstimp atât de indelungat.

Agăţat de fereastra compartimentului, urmăream totul cu o intensă curiozitate, nelipsită — fără îndoială — de-o adevărată emoţiune. Îmi spuneam, prin urmare, că un călător de pe alte meleaguri nu s'ar fi putut opri a găsi Banatul nostru vesel, roditor, de-o fermecătoare varietate ; Românii desmăţaţi, dar vioi, cu mutre inteligente, ochi pătrunzători ; femeile nostime şi atrăgător îmbrăcate ; copii isteţi şi zburdalnici; ofiţerii tare arătoşi, iar soldaţii tare prăpădiţi.

Când am sosit la Bucureşti unde am fost primit de către ai mei, cu braţele deschise, am continuat vrând-nevrând jocul început la fruntarie, când dânşii au insistat să-mi facă onorurile „ noilor frumuseţi ale Şoselii în vraja serii ".

Într'adevăr, totul era nou, îngrijit, civilizat ; Arcul de Triumf sobru, impunător, luminat de puternice reflectoare ; clădirile Parcului Carol I în care răsăreau marile colonade ale expoziţiunii Muncii şi Voii Bune ; aleile duble până la Minovici cu cascadele noii fântâni ale Mioriţei, şi sobrietatea gării regale Mogoşoaia ; apoi, spre a încununa aceste îndepliniri, lanţul de lacuri creat din mlaştinile trecutului, cu yacht-cluburi şi vile particulare răsăritene printre plantaţiuni de flori şi pomi, un cadru idilic pentru bărcile cu motor şi vele ce pluteau agale pe apele transparente.

Fig. 75 Palatul Sturdza la finele anului 1939

Eram uimit ! Capitala, pe de altă parte, începea să arate a centru mare, activ, viu, în plină fierbere de dărâmare, de transformare, de creştere. Preajma palatului aducea cu un cartier bombardat — „ Sper că nu este o neagră prevestire ! " adăogam neliniştit — iar noua statue a lui Carol I, de Mestrovici, privea mândră o piaţă încă neînchegată.

Şi, spre a pecetlui mulţumirea mea, m-am înscris atât în registrul Suveranului, cât şi în acel al Marelui Voevod, un gest pe care nu îl făcusem încă niciodată în trecut.

Apoi am luat drumul Moldovei.

*

„ Eaca Coane Ilie pe nepotul Cneazului !" mă prezintă voios Mama mea octogenarului Ilie Stroici, care era musafirul ei la Vorniceni.

Bătrânul, scund, cu ochi şireţi, fusese un prieten politic al bunicului meu Moruzi, căruia îi păstrase o fidelă şi neprecupeţită amintire. „ Apoi bine, băete că ţi-ai mai amintit şi de Ţara Românească după ce ai tot fost hai - hui în lumea largă ! " m-a luat glumeţ la rost.

Septuagenarul meu tată vitreg, Lascăr Rosetti, mi-a făcut marea cinste de-a mă primi la intrare gata îmbrăcat, dânsul rămânând de obiceiu în halat şi în papuci până la ora dejunului, indiferent de protestările familiei.

În ciuda sihăstriei moldoveneşti, am găsit pe Mama mea uimitoare ca activitate intelectuală, la curent cu tot ceeace se petrece în lumea largă, discutând oameni şi evenimente cu o voluptate şi o discriminare ce mă făcea uneori a mă simţi mai provincial ca dânsa.

„ Uluitoare inteligenţă ..." îmi spuneam odată mai mult, gustând cu nesaţ această viaţă de ţară, patriarhală, a copilăriei mele.

*

În dimineaţa zilei de 1 Septemvrie 1939 m'am prezentat la Palatul Sturdza, câteva ore abia după izbucnirea ostilităţilor între Reichul German şi Republica Poloniei. A fost probabil cea mai neavenită dată pentru o asemenea înapoiere pe care aş fi putut-o alege în întreaga mea carieră.

Pe de altă parte, însă, m'am găsit dela început în centrul nevralgic al tuturor ştirilor ce au năpădit din zori Ministerul nostru al Afacerilor Străine. Repartizat imediat la secţiunea occidentală a direcţiunii politice — secţiune ce cuprindea occidentul Europei şi cele două continente Americane — am putut citi până seara târziu primele telegrame primite din partea reprezentanţilor noştrii diplomatici cei mai de frunte. A fost, deci, o nepreţuită iniţiere.

Astfel, Radu Crutzescu, care era noul nostru ministru la Berlin, ne informa că discursul ţinut de Hitler în faţa Reichstagului a fost penibil, atmosfera generală fiind apăsătoare şi lipsită de entuziasm ; Crutzescu adaogă că Germanii cu răspundere îşi dădeau seama acuma de greşeala iscălirii pactului lor de neagresiune cu Sovietele care, indiferent de abilitatea cu care fusese negociat şi parafat, îi va costa cooperaţiunea Japoniei, va provoca şovăirea Italiei şi neutralitatea Spaniei.

Cu drept cuvânt Ministerul nostru socotea ca o cruntă ironie faptul că un nou război mondial izbucnise pe chestiunea Dantzigului şi a Coridorului — ce

Fig. 76 Începutul Monumentului ridicat de Mestrovici în cinstea Regelui Ferdinand la Şosea, apoi demontat de comunişti

sunt indiscutabil Germane — fiindcă au devenit azi un simbol al imperialismului brutal nazist, când democrațiile din Apus nu s'au mișcat în ziua dispariției Cechoslovaciei.

Cât despre guvernul Țării noastre, părerile erau împărțite, chiar dacă atitudinea inițială era aceea a unei înfricoșate neutralități: unii erau de părere să intervenim de partea foștilor aliați, spre a ne asigura dela început drepturile noastre alături „ de justiția și libertatea popoarelor de-a rezista forței și bunului plac " — alții propovăduiau o oportunistă neutralitate căci, „ dacă Germanii înving, nu îi vom avea împotriva noastră, iar dacă ceilalți ies victorioși, nu vom avea nici un fel de revendicări la masa verde ".

„ Păcat de biata Românie ", scriam în seara acelei fatidice zile, „ tocmai acuma când am început și noi să ne ridicăm cu atâta avânt nou și optimist !"

3 Septemvrie. În urma respingerii ultimatului Anglo-Francez, prin care se cerea Reichului retragerea trupelor sale de pe teritoriul Polonez, Anglia a declarat azi dimineață, la ora 11 războiu Germaniei, iar Franța, la 5 după amiaza... Pentru mine, în această zi solemnă a istoriei lumii în care se hotărește soarta a imperii, precum și a noastră, a tuturor, victoria democrațiilor nu face nici o îndoială

5 Septemvrie ... Ieri, făcând buletinul politic al zilei, cu Cezianu, tânărul meu colaborator, am petrecut zece ore la Minister, rezumând marele număr de telegrame sosite de pretutindeni ... La noi pare să fie calm, în ciuda reînoitelor concentrări în massă. Guvernul, însă, nu a dat nici o comunicare oficială privitor la atitudinea Țării ...

6 Septemvrie ... Guvernul a dat, în sfârșit, un comunicat anunțând menținerea „ atitudinei noastre pașnice ", deci nu încă neutralitate. În același timp se discută posibilitatea iscălirii unui pact de neagresiune cu Ungaria ...

8 Septemvrie. În urma unui consiliu de coroană, ținut la Cotroceni România a declarat o strictă neutralitate în actualul conflict. Noua hotărîre a liniștit mult opinia publică, care se și alarmase că vom fi nevoiți să intrăm în acțiune, drept urmare a succeselor germane în Polonia...

9 Septemvrie. Ieri prima mea întâlnire cu Gafencu, care a fost amabil și foarte prietenos... După amiază îl revăd la dânsul, unde mă dusesem să fac o vizită nevestei sale, în frumoasa, dar prea teatrala lor locuință ... Mă înapoez în centru cu fosta soție a lui Take Ionescu, azi Principesa Woroniecki, care este prăpădită de înfrângerea țării ei de adopțiune ...

13 Septemvrie ... Situațiunea din Polonia este din ce în ce mai gravă, aproximativ jumătatea țării fiind ocupată de inamic ... Cum în aceste vremuri devenim cu toții de un sălbatec egoism, noi Românii trebue să fim mulțumiți dacă Germanii ocupă regiunile Poloneze din Nordul Bucovinei, pentru ca problema ajutorării prietenilor noștrii să nu se mai poată pune...

16 Septemvrie ... În Polonia înaintarea trupelor Germane continuă pe toată linia. Guvernul se află refugiat alături de fruntaria noastră, iar dușmanul caută să taie armatele în două ... Franța face presiuni ca noi să intrăm în acțiune,ceea ce în momentul de față, ar fi o curată nebunie ! Ieri seara, mănânc la Wladimir și Claire Mavrocordat, cu atașatul aerului Francez și un general Francez de aviație. Amândoi erau uimiți de proasta organizațiune a armatei Poloneze ... În același timp, Contesa Szembek refugiată din Polonia, sosea alături de noi, în casa lui Alice Sturdza. De altfel, refugiații au și inundat de câteva zile Țara noastră ...

18 Septemvrie. Sunt la Breaza musafirul Brâncovenilor, pentru un sfârşit de săptămână, primit cu simplitate şi prietenie de limbutul şi subţirele Constantin, şi de arătoasa şi amabila Colette ...

Trupele Sovietice au trecut în Polonia ieri dimineaţă, la ora 6, Moscova dându-ne asigurarea că ele vor continua a păstra neutralitatea, „ mişcările de trupe neînsemnând un atac, ci, mai de grabă o acţiune de poliţie". Prin urmare, a patra împărţire a Poloniei. Presupun că pentru noi situaţiunea este simplificată prin acest rapid desnodământ al dramei Poloneze ...

Cerând, ieri dimineaţă să vizitez centrul străjeresc din Breaza, care este inima întregei mişcări din Ţară, m'am dus să-l calc cu Coletta Brâncoveanu şi fiul ei mai mare, Costi. Clădiri urâţele, dar destul de arătoase, flori multe, spaţii largi pentru exerciţii la poalele dealurilor. Comandantul ne-a primit cu mare cinste, arătându-ne întreaga gospodărie ce era destul de bine închegată, dar nu pe un plan suficient de vast. Apoi ne-am suit pe scena sălii de festivităţi, unde adunaseră mai multe sute de învăţători, preoţi, ofiţeri şi elevi cari urmau cursurile lunii curente. După primirea raportului, comandantul a ţinut o emoţionantă cuvântare vorbind de jertfa lui Constantin Brâncoveanu şi a Tatălui meu „ a cărui moarte a dat imboldul principal pentru organizarea Străjeriei ". Au cântat la urmă cu toţii frumosul imn dela Breaza, după care a trebuit să trecem cu braţul ridicat, în mijlocul aclamaţiunilor asistenţei ...

19 Septemvrie. Drama Poloneză a luat sfârşit, căci guvernul, în frunte cu Preşedintele Republicii se afla de două zile pe teritoriul Românesc... Au fost întâi primiţi la Palatul Metropolitan din Cernăuţi, apoi li s'au desemnat ca domicilii Bicaz pentru Mosciski, Slănicul - guvernului, iar Craiova - mareşalului Ridz-Smigly, care şi dânsul a trecut la noi, în mod ruşinos, cu întregul său stat major ... Multe unităţi ale armatei s'au predat în Bucovina, unde au fost dezarmate de noi, conform regulilor neutralităţii, iar zeci de avioane aterizează necontenit la Bucureşti. Refugiaţii vin în sute de automobile, oraşul fiind plin de aristocraţi şi oameni de rând...

21 Septemvrie. Ne găsim limitrofi cu Sovietele până la graniţa Slovacă, Germanii aducând comunismul din nou spre centrul Europei, prin politica lor oportunistă, cinică, dar evident foarte abilă ... În ciuda acestei drame, trebue să mărturisesc că toată lumea are un mic simţământ răutăcios de satisfacţie de-a vedea morga, suficienţa şi obrăznicia Poloneză îngenunchiate ; chiar acuma în refugiu au arătat o lipsă de simţ al realităţilor, uneori dublată de pretenţii ce au uimit pe acei dintre ai noştrii care le-au ieşit oficial întru întîmpinare !...

Anne Marie Callimachi orândueşte un dejun la dânsa spre a face cunoştinţa tânărului ministru al Italiei Ghigi — inteligent, vioi, guraliv — şi a maturului ministru al Spaniei, Prat y Soutzo, a cărui boierie, cultură şi deşteptăciune m'au atras mult ...

22 Septemvrie. Ieri, la ora două fără un sfert, Armand Călinescu a fost asasinat in dreptul podului Sfântului Elefterie, când se inapoia acasă dela Ministerul Apărării Naţionale. Se pare că, la un moment dat, o căruţă a barat intenţionat strada şi, când omul siguranţei a coborât spre a cerceta ce se întâmplase, un automobil venind din urmă a dat drept în maşina Preşedintelui Consiliului, cinci-şase tineri năpustindu-se asupra lui, ciuruindu-l de gloanţe ... Ţi se opreşte mintea în loc că, în gravele împrejurări în care ne găsim, un număr de Români, puşi la cale de Germani să fi săvârşit o asemenea faptă. Pe lângă

pierderea unui om curajos, capabil şi inteligent, străinătatea se întreabă azi, cu drept cuvânt, dacă se poate bizui pe o Ţară în care Garda de Fier mai are atâta forţă destructivă după luni de zile de aparentă inactivitate ... În aceste vremuri, socot aceasta drept o trădare de Ţară! ...

Regele a convocat imediat un consiliu de miniştrii la Cotroceni, generalul Argeşeanu fiind numit premier. La şapte jumătate am mers la Nadia, pe care am găsit-o liniştită, dar înmărmurită de această dramă ce a răscolit evident toate amintirile ei. La ora opt m'a rugat să o însoţesc la Doamna Călinescu, cu toate că eu nu o cunoşteam, dar se pare că bărbatul ei fusese cel dintâiu care a venit la noi în noaptea de 29 Decemvrie, de-atuncea rămânând un apărător deosebit de activ al memoriei lui Ion Duca, în comparaţie cu mulţi alţii dintre liberalii noştrii.

Am găsit, într'o casă frumuşică, lângă locul crimei, un grup de bărbaţi tăcuţi şi câteva femei plânse ; Jean Mitilineu, fiind un fel de maestru de ceremonii, ne-a introdus într'un mic birou al etajului întâiu, în care se găsea nenorocita femee cu Nouchette Gafencu. Deşi umflată de lacrimi, era calmă, demnă, vorbind necontenit pe franţuzeşte şi tânguindu-se de soarta, la care de altfel s'a aşteptat.

L-a lovit, tocmai când Ţara avea mai multă nevoie de dânsul.

Si seulement il avait été blessé ..., vorbea ca Nadia, acum şapte ani !.

Spunea că dânsul oferise Regelui, acum o săptămână demisiunea sa, spre a-i lăsa mână liberă de-a duce o politică mai puţin francofilă, dar că dânsul a refuzat-o ... La ieşirea din odaie mă duc spre fiul lui Călinescu, un biet tânăr de 16 ani, care stătea ghemuit într'un mare fotoliu. Am fost foarte emoţionat de acest copil ...

Seara, după o masă luată cu Ioana şi Constantin Soutzu, atraşi parcă de un simţământ nesănătos, ne-am îndreptat spre podul Sfântului Elefterie, şi care nu ne-a fost groaza să găsim acolo opt-nouă cadavre însângerate, culcate în plină stradă, înconjurate de soldaţi şi grupuri de cetăţeni curioşi ! Aflăm că erau criminalii cari, după reconstituirea crimei, au fost executaţi în plină stradă, ca nişte câini !

25 Septemvrie. Înmormântarea lui Călinescu a avut loc ieri, cu pompa obişnuită, în emoţionanta prezenţă a Regelui la Atheneu, şi a Voievodului care a urmat cortegiul până la Curtea de Argeş. Am fost şi eu în prima seara să privesc catafalcul din rotondă, dar am găsit totul puţin impunător, cu atât mai mult cu cât se adunaseră puţine flori ...

Corpurile ucigaşilor au rămas expuse aproape 24 de ore, iar în toată Ţara se spune că s'au ucis vreo 3 - 400 gardişti cari se aflau în câmpurile de concentrare, armă extrem de periculoasă şi cu două tăişuri ...

29 Septemvrie . Alaltăeri seara am condus la gară pe Davidescu, fostul meu şef la direcţiunea politică şi noul ministru la Moscova, în pielea căruia nu aşi dori să mă aflu. Într'adevăr, dânsul soseşte într'un moment deosebit de grav, când Sovietele au şi început să facă presiuni asupra ţărilor Baltice, şi să concentreze multe unităţi la graniţele Basarabiei ... Saradjoglu, Ministrul Turc al Afacerilor Străine, se află la Moscova în speranţa de-a putea iscăli un pact de neagresiune ; această vizită este pentru noi de-o covârşitoare însemnătate, fiindcă Regele l-a însărcinat să apere şi interesele noastre faţă de Rusia ...

La noi, Polonezii sosesc cu miile şi Crucea Roşie, încă incomplect organizată, nu mai pridideşte să le vie într'ajutor. Oraşul este plin de maşini camuflate şi mânjite cu noroi, în care familii întregi îşi petrec nopţile, până ce li se poate găsi un rost. Românii sunt pretutindeni foarte săritori ...

Băeţii veniţi dela ambasada noastră din Varşovia povestesc că din prima zi a conflictului a domnit un aşa mare haos în întreaga Polonie, încât nu era de mirare ceeace s'a petrecut în ultimele săptămâni ... La un alt dejun la Callimachi, întâlnesc doi conţi Tarnowski, care locuesc la dânşii ca refugiaţi şi care, în ciuda tinereţii lor, nu par să fi fost pe front ...

1 Octomvrie. În seara de 28 Septemvrie s'a constituit guvernul Argetoianu care, cu mici schimbări, era asemănător celui anterior. Argetoianu este fără îndoială singura soluţiune în marea criză actuală, nu numai datorită marei sale experienţe politice şi economice dar şi din pricina energiei şi cinismului său, indispensabile în vremuri în care sentimentalitatea poate fi fatală în treburile Ţării ...

Mă aflu de eri la Măneşti, unde Jean şi Anne Marie Callimachi m'au poftit să petrec un sfârşit de săptămână cu dânşii. Găsesc aci un mare, impunător şi fermecător conac, înconjurat de un vast parc, mobilat cu multe lucruri frumoase şi amintiri de familie. Nesfârşite dialoguri în trei, întreţinute mai cu seamă de limbuţimea sclipitoare dar obositoare a stăpânei casei. Când am puricat un vraf de documente, am dat şi asupra unei scrisori a bunicii Moruzi de-acuma 45 de ani, dar care nu prezenta nici un interes...

8 Octomvrie. Situaţiunea României s'a ameliorat parţial, asigurări indirecte venind atât din partea Rusiei, cât şi din partea Germaniei, că fruntariile noastre vor fi respectate ; vom putea intra astfel în iarnă mai liniştiţi ...

Între timp, ţările Balcanice primesc servituţi Sovietice ... totul dublat de rizibile pacte de asistenţă mutuală. Moscova va fi deci complect stăpână pe Marea Baltică, ceea ce în cazul unui eventual conflict cu Reichul, va întări foarte mult poziţiunea ei ...

Intern, situaţiunea pare să se fi liniştit oarecum, cu toate că cruzimea reprimărilor faţă de gardişti a făcut deplorabilă impresiune şi nu ştiu de fel dacă a reuşit să distrugă astfel ultimele cadre revoluţionare. Mai cu seamă expunerea cadavrelor pe pieţele publice a umplut publicul de oroare ; la Ploeşti, spre pildă, corpurile celor ucişi au fost lăsate expuse în faţa statuii lui Ion Duca — dânsul care avea o adevărată groază de asemenea sălbăticii ! ...

16 Octomvrie. Regele împlineşte 46 de ani şi, în mijlocul serbărilor zgomotos organizate de guvern, mă întreb dacă anul viitor Carol II va mai domni asupra unei Românii asemănătoare celei de acuma.

Pentru moment însă, pericolul din partea Rusiei pare oarecum amânat — dacă nu îndepărtat — datorită în mare parte presiunilor Germaniei, al cărui interes este de-a păstra o Românie neştirbită, care să-i servească şi de-acuma încolo de grânar şi centru petrolifer de aprovizionare. Rămâne de văzut cât de mult va mai fi în interesul Moscovei de-a asculta de Berlin ...

Cred că scăparea noastră, a tuturor în Balcani şi în Sud-Estul Europei ar fi crearea unui bloc solid de 70 milioane de suflete, care ar reacţiona ca un singur om în cazul unui atac. Bulgarii însă ne pun condiţiuni inacceptabile, în care caz însă nu văd dece nu i-am lăsa izolaţi ...

22 Octomvrie. După o umilitoare şedere de 23 de zile, Saradjoglu a părăsit Moscova fără a fi îndeplinit nimic ... Însă, din ziua în care înapoierea sa la Ankara a fost hotărîtă, Turcii au şi iscălit tratatul tripartit de asistenţă mutuală cu Franţa şi Anglia, în virtutea căruia ei vin în ajutorul lor dacă sunt atacaţi de-o putere alta decât Rusia ; Anglo-Francezii, cari ne-au garantat şi nouă integritatea, vor intra în luptă pentru noi — mare mângâiere, când pericolul ne vine tocmai dela Răsărit ! ...

30 Octomvrie. Sunt deieri seara la Villa Costinescu din Sinaia, de unde Tatăl meu, după ultima lui masă, a coborît la gară să înfrunte moartea ...

Afară, prima mea zăpadă românească — ninge des, mic, în valuri strânse de pulbere albă. Mult îmi fusese dor de iernile noastre, după atâţi ani fără zăpadă ...

Am venit aci cu Caterina, după o noapte petrecută la Buftea, unde am fost mişcat şi fericit de-a regăsi totul ca pe vremuri ; bătrânul Assan ne-a deschis uşa, apoi am trecut din încăpere în încăpere, regăsind vechi mirosuri şi sunete uitate, fiecare obiect aproape având propria sa amintire pentru mine...

Marie m'a primit cu mare dragoste în această veche vilă ce datează din 1882 şi este îmbrăcată în lemnării mediocre şi ţoale Româneşti moderne. Climat de vagă dezordine, bună dispoziţiune şi placidă fericire ... Imi place să regăsesc trecutele atmosfere atât de calde şi de statornice.

Vizită Argetoienilor, noul Preşedinte al Consiliului strănutând, scuipând şi suflându-şi necontenit nasul în urma unei răceli proporţionale volumului său ; prea multă lume gălăgioasă a venit la ceai, dar atmosfera generală era de un simpatic orientalism ...

Înainte de-a părăsi Sinaia, am fost cu Maria pe peronul gării spre a face semnul crucii în faţa tăbliţei comemorative, pe care am găsit-o bine îngrijită şi decorată cu flori.

13 Noemvrie. Sunt instalat într'un nou şi pentru mine nespus de plăcut apartament din Intrarea Armaşului, lângă Piaţa Lahovary ... Reîncep, deci, aşadar, ritmul obişnuit al vieţii mele întrerupt atâtea luni, cu deosebirea că am lăsat evident în plata Domnului activităţile mele aşa-numite literare, socotind aproape indecent de-a mă ocupa de asemenea obiecte în drama împrejurărilor actuale. ... Cum dela început mi-am regăsit Ţara fără a mă fi simţit înstrăinat o singură clipă, sunt convins că aci — ca şi aiurea, de-altfel — voi şti să-mi organizez o existenţă plăcută şi interesantă. Cum lumea este neaşteptat de bună cu mine, înseamnă că mai sunt încă în plină lună de miere cu România mea !.

14 Noemvrie... Pentru moment ne mai strecurăm destul de bine : Ruşii ne lasă în pace, Bulgarii ne dau asigurări că nu ne atacă nici chiar în cazul în care am avea dificultăţi cu Sovietele ; Ungurii însă, fiind dat că s'a descoperit un vast complot iredentist în Ardeal, condus în parte de preoţi şi care trebuia să izbucnească în cazul unui eventual conflict în care armatele Maghiare ne-ar fi atacat, Ungurii spun, se arată foarte revoltaţi de măsurile de represiune pe care guvernul nostru a trebuit, evident, să le ia faţă de complotişti ; eu însumi am fost nevoit să fac un lung referat pentru mai multe din legaţiunile şi ambasadele noastre bazat pe vastul dosar al siguranţei, ce mi s'a încredinţat.

27 Noemvrie ... Joia trecută guvernul Argetoianu a demisionat pe neaşteptate, datorită unor neînţelegeri între primul ministru şi feluriţi membrii ai cabinetului ... După 36 de ore de consultări, Tătărăscu a format noul guvern,

cu elemente cam disparate, care tare mă întreb dacă vor fi viabile în starea lor actuală ... Gafencu a rămas la Externe, ceea ce cred că desminte versiunea că Germanii fac mari presiuni economice asupra noastră.

Alaltăieri, Voievodul a fost primit cu mare ceremonial la Senat, ca membru al Maturului Corp. Unchiul Grigore, care a asistat, mi-a spus că Moştenitorul a făcut o excelentă impresiune, cu toate că pica de timiditate şi că vocea lui era lătăreaţă şi piţigăiată ...

3 Decemvrie. După ce au provocat cu o revoltătoare rea credinţă o serie de incidente de fruntarie, Ruşii au atacat Finlanda cu armele în dimineaţa zilei de 30 Noemvrie ... Ajunge să-ţi fie ruşine de această omenire degenerată care, în epoca noastră, întrebuinţează ca organizaţiune de stat mijloace de care, ca indivizi, se servesc numai criminalii. „ Securitatea Uniunii Sovietice este primejduită ! ... Leningradul este în pericol !" Trei-milioane-opt-sute-de-mii de Finlandezi, contra una-sută-optzeci-de milioane de Ruşi – este de râs, dacă nu ar fi o dramă atât de cumplită ! ...

În ziua de 29 Noemvrie am fost la Senat, spre a asculta cuvântarea lui Gafencu asupra politicii externe în faţa comisiunilor afacerilor străine reunite. Un discurs bine închegat, cetit apăsat şi cu un paragraf foarte civilizat la adresa lui Csaky, Ministrul Maghiar al Afacerilor Străine, care fusese neobişnuit de vehement la adresa noastră. Uniformele Frontului Renaşterii dau o unitate şi o prestanţă oamenilor noştrii politici, pe care nu au avut-o niciodată în hainele lor lăbărţate.

Acum trei zile am mâncat la Argentoianu, pe care l-am găsit atât de mulţumit de libertatea sa, încât am presupus că au fost mari greutăţile, pe care a avut, să le înfrunte şi că cine ştie, nici nu a dorit să fie părtaş la anumite hotărîri.

10 Decemvrie. Finlandezii se apără cu înverşunare ... Agresiunea Rusă a produs condamnarea lumii întregi, cu o unanimitate aşa mare, încât sunt convins că efectul s'a făcut simţit la Moscova. Cu toate acestea, radioul Sovietic atacă din nou România, declarând făţiş că după Finlanda va veni şi rândul nostru „ fraţii oropsiţi din Basarabia să aibe numai puţină răbdare ..."

Între timp eu continui a fi extraordinar de mulţumit aci – aceea pace interioară, dublată de-o adevărată fericire, ca în Japonia în 1933 – ce uneori mă sperie aproape ca o prevestire pentru viitoare drame. Lucru interesant la Minister, mese neîntrerupte, prea puţine seri libere, multe vizite şi neaşteptată prietenie a tuturor celor care mă înconjoară ...

28 Decemvrie. Revenire pe o iarnă grea la Măldăreşti, după cinci ani jumătate. Mâine aniversarea de şase ani a morţii Tatălui meu, amintirea sa fiind aci încă atât de vie, dar dezbărată acuma de aceea durere acută, ce era aşa de nesuferită în trecut.... Măldăreştii subt zăpadă are farmecul său, mai cu seamă când toţi pomii sunt încărcaţi cu straturi mari, albe şi când omătul se aşterne mai bine de o jumătate de metru – „ ca în Finlanda !"

29 Decemvrie. Abea vom putea ajunge la Urşani, căci a început din nou să ningă, iar ieri după masă nu ne am putut sui decât cu sania. Am dorit să mă duc singur, pentru prima oară după atâţia ani, mai cu seamă fiindcă vroiam să orânduesc eu însumi florile în jurul mormântului. Drumul de o oră până la bisericuţă a fost o frumuseţe de privelişti iernatice, satele fiind îngropate subt zăpadă, iar pomii plecaţi subt povara omătului.

Un frig năpraznic domnea în biserică, dar am regăsit toate după cum le lăsasem în Iunie 1934. Am îngenunchiat la mormânt făcându-mi un mic examen de conştiinţă al ultimilor ani, din care nu am ieşit prea mândru ...

6 Ianuarie 1940. Am început o nouă decadă într'un spirit extrem de optimist, nu numai pentru motive de mulţumire şi comfort personal, dar şi din pricina înfrângerilor Sovietice în Finlanda, care sunt — cel puţin pentru prezent — o chezăşie de pace pentru România.

În dimineaţa de 29 Decemvrie am pornit-o în două sănii dela Măldăreşti. ... La Horez ne-am întâlnit cu alţii, astfel încât drumul de mai bine de o oră până la Urşani s'a făcut într'o adevărată caravană pe o fină ninsoare şi un frig de aproape minus zece grade. Se strânseseră destul de mulţi ţărani la biserică, printre care şi o vânjoasă delegaţiune din Vaideeni , în frunte cu primarul, toţi bărbaţi chipeşi, cu plete şi şube lăţoase. Serviciul a fost scurt şi mediocru, pe când dârdâiam cu toţii de frig şi priveam bietele flori încremenite în jurul pietrii mormântului.

La urmă am trecut în casa alăturată a preotului — construită de Nadia — unde se afla o masă întinsă şi o foarte bine-venită ţuică caldă. După ce am dat mâna cu toţi ţăranii şi am mai mers odată la mormânt — stânjenit însă de curiozitatea celorlalţi — ne-am înapoiat pe acelaş decor de basm ...

Am petrecut sfârşitul de an la Suţeşti, în judeţul Brăila, moşia lui Constantin şi a Ioanei Şutzu ... Fermecătoare casă patriarhală, cu mari încăperi mobilate, cu un gust aproximativ, amuzante tablouri de străbuni urîţi pe pereţi şi o caraghioasă scară ce pare că s'a aşezat în ultimul moment când arhitectul şi-a dat seama că o uitase !. În general, o atmosferă de roman Rusesc, servitori stilaţi, mari sobe supraîncălzite, samovare, perdele grele de brocat, mâncare bună ...

După masă buhaii, irozii şi caprele s'au ţinut lanţ, iar seara am petrecut atât de ştraşnic, încât nu mai puteam respira bine de atâta râs ... Jean Diamandy a fost o grădină de om cu poveştile, cântecele şi scamatoriile lui ... iar la miezul nopţii am băut tradiţionala şampanie, ascultând cuvântarea Regelui la radio ...

De 1 Ianuarie au venit ţăranii cu plugul, iar tineri lăutari ne-au cântat în salon cu mare ifos ... o încântătoare atmosferă deci, de mulţumire, veselie şi căldură ...

Acuma câteva zile am avut prima mea masă diplomatică, şi anume la legaţiunea Spaniei, dată în cinstea Contelui Palffy şi a încântătoarei sale soţii, a cincea. Printr'o ciudată coincidenţă, dânsul mi-a povestit că fiind într'o iarnă la Paris, Tatăl meu îşi pierduse butonii de manşetă la Hotelul Crillon şi că dânsul, Palffy, i-a împrumutat tocmai perechea pe care o purta în aceea seară la Prat y Soutzo — „ chiar se întâmpla să am 24 de perechi " a adăogat repede.

21 Ianuarie. Cred că din punct de vedere politic situaţiunea României nu a fost niciodată atât de favorabilă dela izbucnirea războiului. Într'adevăr, conflictul cu Finlanda a trezit definitiv Italia asupra iminenţii pericolului bolşevic, în această parte a Europei, şi de aceea Ciano a cerut la începutul lunii Contelui Csaky, la Veneţia, ca revendicările teritoriale Ungureşti să fie amânate până la viitoarea conferinţă a păcii ... În orice caz, pare destul de puţin probabil ca Sovietele să exercite serioase presiuni asupra Basarabiei, când pe frontul Finlandez le merge atât de prost ... Cu tot ajutorul trimes de pretutindeni, Helsinki

este totuşi foarte îngrijorat, o rezistenţă activă de lungă durată devenind din ce în ce mai grea...

Regele, care a avut buna idee de a petrece Crăciunul, Anul Nou şi Boboteaza cu trupele din Ardeal, Dobrogea şi Basarabia, a făcut cu aceste prilejuri declaraţiuni ce au avut mare răsunet în străinătate. Mai cu seamă declaraţiile dela Chişinău, în care accentua apăsat asupra voinţei de a se lupta pentru păstrarea integrităţii acestui teritoriu, au produs o excelentă impresie...

4 Februarie. Războiul pe frontul de vest continuă a se rezuma în angajamente de patrule, dueluri locale de artilerie, ori lupte aeriene. De săptămâni de zile nici nu mai citesc comunicatele oficiale ... Cu toate acestea se prevestesc lupte decisive pentru primăvară, iar până atunci numai pe mare se înteţesc atacurile navale şi aeriene ...

La noi presiuni repetate din partea Reichului, pentru ca să sporim exportul nostru, iar din partea aliaţilor ca să nu le trimetem Germanilor surplusul petrolului ce ne-a fost reclamat de Berlin ...

18 Februarie. Rezistenţa Finlandeză continua a uimi lumea, căci de 15 zile neîncetate valuri de trupe Sovietice şi formidabile bombardamente de artilerie se concentrează asupra liniei Mannerheim ...

Noi continuăm a face o echilibristică periculoasă, destul de siguri însă pe poziţiile noastre actuale, orice zi de pace fiind un bun câştigat. Până acuma împrumutul pentru înzestrarea armatei a produs aproape unsprezece miliarde. Leul însă scade, dar situaţiunea economică nu este proastă ...

3 Martie. Trupele Sovietice au reuşit să străpungă două din liniile de apărare Mannerheim, ajungând la porţile oraşului Viipuri, din care se spune că nu ar fi mai rămas decât o masă de ruine fumegânde ...

Cu cât se va întinde mai mult conflictul în Nord, cu atâta Germania va fi mai strâns legată de Rusia, şi cu atâta, deci, puterea ei de rezistenţă va creşte. Aşadar, acuma nu ar fi exclus ca timpul să lucreze cu încetul mai mult în favoarea Reichului, sau, în orice caz, mai puţin în favoarea aliaţilor ca până acuma.

17 Martie. În ziua de 12 Martie s'a iscălit la Moscova pacea între Finlanda şi Soviete ... încheindu-se astfel unul din cele mai eroice capitole ale istoriei contemporane. Condiţiunile de pace sunt istovitoare ...

La noi, concentrările continuau, ca şi înarmările şi echipamentele massive ...

Comedia Franceză a sosit la Bucureşti în frunte cu Yonnel şi Marie Bell ... Frumuseţea gesturilor şi sobrietatea jocului, nobleţea costumelor şi minunea versurilor, admirabila dicţiune a artiştilor, toate laolaltă au fost o desfătare pentru mine ... O sală ticsită, frumoasă, dar nu destul de caldă. Apoi, supeu la Mavrocordaţi ; Yonnel, crescut de Max aduce cu dânsul, Marie Bell se furlandiseşte cu un aer de copil viţios. A treia zi, mare recepţie la Ambasada Franceză, un bâlciu amuzant şi vulgar, urmat de un supeu extrem de plăcut la Bebe Petrescu, care adusese o orchestră de balalaice ce ne-a încântat pe toţi — într'atâta chiar, încât Nouchette Gafencu, uitând de actualele ei măriri, şi amintindu-şi de trecutul ei „ artistic ", a tras un dans Rusesc ce a justificat pe deplin succesele ei de-acuma un sfert de veac !

25 Martie. Ultima săptămână am petrecut-o subt semnul memoriilor lui Simky Lahovary, ce mi-au fost încredinţate în taină de fata ei Irina. Avusesem

întotdeauna admiraţiune pentru inteligenţa, cultura, humorul şi independenţa intelectuală a acestei femei, a cărei moarte în 1936 m'a întristat, căci o găseam prematură şi un sfârşit nedrept pentru un creier atât de luminos organizat ...

Am cercetat deci o parte a caietelor ei, şi anume perioada din 1923, până ce s-a prăpădit. Rareori mi-a fost dat să citesc însemnările zilnice scrise într'o franţuzească atât de pură, cu o preocupare atât de continuă a valorii cuvintelor întrebuinţate şi o mai desăvârşită limpezime de gândire. Nu degeaba spusese Robert de Flers că era femeia care scria cel mai bine în România...

Au defilat, aşadar, în faţa mea treisprezece ani de viaţă la palat, întrerupţi de pasionante călătorii în Europa, America, Africa şi Asia Mică ... Simky nu era reflexul persoanelor şi evenimentelor dela curte, cum se întâmplă de atâtea ori cu acei care vieţuiesc în preajma mai marilor pământului, ci a ştiut să-şi păstreze întotdeauna o perfectă obiectivitate şi o mândră independenţă, dublată de un sarcasm ce ne încântă azi ...

27 Martie. Săptămâna trecută, dineu simandicos la Viforeni cu Micescu şi Gafencii. I-am interviewat pe amândoi despre recenta supunere a gardiştilor „ faţă de noua ordine existentă ". Amândoi o cred sinceră şi necesară, rămân totuşi căpeteniile fugite în Germania ; pe aceştia Micescu crede a şti că Reichul îi tratează cu acelaşi dispreţ pe care l-a avut acum 23 de ani faţă de trădătorul Sturdza.

L-am regăsit pe Micescu mai încovoiat ca în trecut, dar egal de mefistofelic, iar pe Gafencu — de-obiceiu reţinut faţă de mine — de astă dată surâzător şi amabil. Mi-a îngăduit de-altfel să-i citesc rapoartele sale privitoare la vizitele făcute anul trecut la Roma, Paris, Berlin şi Londra ; acestea nu mai prezintă azi decât un interes documentar, dar îmi place faptul că nimeni nu l-a impresionat mai mult ca Papa Pius !

30 Martie. Azi, dejun în noul şi neisprăvitul apartament al Nadiei, cu Tătărăştii. Dânsul a fost curtenitor şi de-o pompoasă solicitudine cu mine : „ Trebuie să vii la noi, pentru un dejun intim, ca să mai depănăm firul gândurilor noastre ... !" După şase ani îl revăd greoi, masiv, şters şi foarte oficial. Fata lor Sanda, însă, este încântătoare ...

7 Aprilie. Acuma o săptămână Molotov a ţinut o lungă cuvântare privitoare la atitudinea Sovietelor în actuala situaţiune internaţională, întrebuinţând cuvinte aspre la adresa României: chestiunea Basarabiei rămâne deschisă, - cu toate că nu va fi soluţionată pe calea armelor ; era, cred, pentru prima oară că Sovietele au declarat în mod oficial nerezolvată problema Basarabiei ... Păstrându-ne însă un echilibru între rivalitatea de interese Sovieto-Germane, vom fi poate în măsură de a nu fi târâţi în horă.

Pe de altă parte, lumea este foarte preocupată pentru moment de situaţiunea agriculturii noastre, ce se dovedeşte extrem de îngrijorătoare, din pricina întârzierii arăturilor şi semănăturilor de primăvară datorite timpului ce a fost — şi mai este — deosebit de nefavorabil. Această problemă devine azi şi mai acută, atât din pricina crescândelor nevoi interne, cât şi a presiunilor Reichului, fără a vorbi de toate celelalte angajamente extreme, cărora trebue să le facem faţă.

Înarmarea şi concentrările continuă — avem mai bine de un milion jumătate de oameni subt arme — cheltuielile sunt, prin urmare, enorme, ceea ce a

provocat noi dări şi devalorizarea mascată a leului — chiar noi, burlacii trebuie să plătim acuma o taxă proporţională cu veniturile încasate, taxe ce sunt totuşi infinit mai scăzute decât cheltuielile unei neveste !

10 Aprilie. În noaptea de alaltăieri trupele Germane au ocupat Danemarca, întreaga ţară aflându-se în mâinile naziştilor în mai puţin de douăsprezece ore ... Paralel cu această acţiune, unităţi ale flotei Reichului au pătruns în cele mai însemnate porturi Norvegiene, după ce guvernul Regelui Haakon a refuzat să accepte ultimatul German ... Capitala a şi fost ocupată, guvernul şi familia regală s'au retras într'o mică localitate le Nord-West de Oslo...

Prima noastră reacţiune a fost un simţământ de uşurare, în speranţa că Nordul va însemna un nou abces de fixare; cu toate acestea, ajungem la concluziunea că nu mai putem nutri nici un fel de iluzii despre intenţiunile marilor puteri privitor la neutralitatea statelor : când interesul le-o va dicta, ne vor târâ pe toţi în conflict, cu cinism şi brutalitate ... Am avut un exemplu caracteristic acuma câteva zile când s'a descoperit la Giurgiu că un remorcher Englez — sau o şalupă — transporta arme şi muniţiuni pe ascuns, cu intenţiunea ori de-a crea un incident cu vasele Germane pe Dunăre, ori de-a bloca canalul Orşova, prin explozia sau scufundarea vasului ...

Ieri, mare şi rafinat dejun la Nina Duca, cu Argetoienii, perechea Démètre Ghika, Ducele şi Ducesa di Regina dela Legaţiunea Italiei, toţi înmărmuriţi de ultimele evenimente, pe care le pricepeau cu atât mai puţin cu cât legăturile directe continuau să fie tăiate cu Danemarca, Norvegia şi, intermitent cu Suedia ...

11 Aprilie Marea bătălie aero-navală din Nord continuă ... În general veştile sunt foarte neliniştitoare ... Molotov în persoană s'a plâns cu emfază de anumite incidente de fruntarie la noi, incidente ce în împrejurări normale nu ar fi fost decât chestiuni de bucătărie locală grănicerească.

Lecca îmi povesteşte la minister că era un lucru ştiut în ţările nordice că Germanii aşteptau doar un prilej favorabil spre a ocupa baze de operaţiune în Scandinavia, de unde să poată apoi porni atacuri massive împotriva Marii Britanii. Cu atât mai mare deci, prostia aliaţilor de-a se fi lăsat surprinşi ...

14 Aprilie ... Din Berlin Radu Crutzescu ne informează că întreaga operaţiune în Nord a fost concepută şi executată din ordinele Führer-ului, în ciuda vehementelor protestări ale lui Goering şi a unor şefi militari, conştienţi de vulnerabilitatea acestui front atât de întins şi încă neînchegat ...

Alaltăieri seară, supeu la însărcinatul cu afaceri Englez, Hankey, după premiera piesei compatriotului său jurnalist, Derek Patmore, la Teatrul Regina Maria. ... Interesante dialoguri despre teatrul anglo-saxon cu perechea Bulandra, pe care am găsit-o plăcută şi deşteaptă ; obrazul ei pare a fi descompus şi sulemenit, spre a camufla ravagiile — ca la mort.

21 Aprilie. Aliaţii au debarcat în Nord ... La Stockholm se lucrează pentru o eventuală apărare ... La Haga s'a declarat stare de asediu pentru întreg teritoriul Olandez ... La Belgrad, ca urmare a unei iniţiative Româneşti, s'a reuşit a se da o declaraţie comună Româno-Yugoslavo-Bulgaro-Maghiară, pentru proteguirea şi patrularea Dunării ... rezultat foarte îmbucurător al „ incidentului" dela Giurgiu.

Aflu că guvernul a desfiinţat ultimele lagăre de concentrare gardistă, iar

că Regele a reuşit să numească pe Michalache consilier regal. Toate bune dacă exista sinceritate de-o parte şi de alta – mă îndoiesc.

28 Aprilie, Dumineca Paştilor. Mă aflu pe Dunăre, în tovărăşia unui foarte plăcut grup de prieteni internaţionali, îmbarcat pe sobrul şi frumos decoratul vas „ Carol II " ... Pe când Rusciukul Bulgăresc îşi aprindea luminile, am pornit-o în josul fluviului revărsat peste mii de kilometrii pătraţi. Seara, supeu la miezul nopţii, în cinstea primei mele Învieri Româneşti, după nouă ani ... Vânt rece, soare schimbător, trecere fără oprire în faţa Brăilei şi escală, de aproape trei ore la bătrânul Galaţi. Port infect, centru vioi, public în sărbătoare, case vechi ... Drumul continuă prin mari suprafeţe inundate, case de lut topite de ape pământii, sălcii cu coroanele aşezate pe valuri ca şi cum ar merge în voia apei, fără trunchiuri ...

29 Aprilie. Ieri, la şapte seara am acostat la noile debarcadere dela Vâlcov, alături de cari se ridică încântătorul hotel nou orânduit cu un gust desavârşit. Toţi Lipovenii se înghesuiau în jurul nostru, gătiţi de sărbătoare, în straie curate, tipuri Ruseşti sănătoase, bine hrănite şi vesele. Căsuţele din jur sunt uimitor de ticluite, cu neaşteptate reminiscenţe architectonice Scandinave. Străduţele forfoteau de-o lume pestriţă ce mânca seminţe, se interpela pe Ruseşte şi se săruta pe gură, după tipicul ortodox. Tinerii pescari cu feţe arse de soare şi şepci pe ceafă, trăgeau broboadele de mătase albă ale fetelor frumuşele şi încântate.

Mari biserici, spoite, ce se terminau cu caracteristicele turle verzi, bulbucate ; înlăuntru iconostase bogate, policandre monumentale şi mari semne exterioare de credinţă din partea Lipovenilor. Seara ne-am dus la un circ local, unde atleţi muşchiuloşi făceau „ nicovala morţii ", ori „ ruperea lanţului pe piept ", iar orchestra cu trei instrumente se pasiona într'atâta de spectacol, încât ba unul, ba altul din executanţi rămânea gură cască, uitând să sufle din trombon.

. *30 Aprilie.* Lung drum pe jos, de-alungul canalurilor Vâlcovului şi intrare în bisericile ticsite de fete rumene şi pescari bărboşi ... Apoi, plimbare în lotci mari, negre, prin canalurile inundate de apa murdară, subt sălciile sărăcăcioase; lipsea soarele şi căldura şi morunii graşi, din care se scot icrele în zilele de lucru ...

Spre seară s'a stârnit un vânt puternic şi îngheţat, într'atâta încât la sosirea noastră în Sulina abia am putut umbla pe trotuarele înguste şi cheiurile biciuite de apă ...

La Isaccea s'a arătat un soare tot mai curagios, ce părea să omoare cu încetul vântul ... La Tulcea găsim un port de-o orientală lăbărţeală. Nesfârşite întinderi de apă întrerupte de pomi anemici, ori case risipite printre valurile ursuze. Ici-colo vite singuratece pe câte o coamă de pământ, ori găini cocoţate pe şoproane ce stau gata să se prăbuşească subt eroziunea apelor. Marile inundaţii au ceva definitiv, ce este nespus de copleşitor ...

1 Mai ... Spunândumi-se în ultimul moment că nu ne putem duce pe Filipoiu fiindcă intra în zona militară, am fost atât de exasperat de proasta organizaţiune a acestei excursii, încât am mers în supărarea mea până la căpitănia portului. Un sfert de oră mai târziu grupul nostru era instalat într'un remorcher Grec şi naviga pe canalul Măcin, între două rânduri de şlepuri şi vase străine De-acolo am intrat în Filipoiu, însoţiţi de ambele părţi de pomi stufoşi, din

care soarele scotea încântătoare tonalităţi de verde fraged şi gălbui lucitor. În fundul canalului ne-am oprit la mica locuinţă de pescuit a Casei Regale, înconjurată de raţe sălbatice, berze şi strigăte de cuc ...

7 Mai .. Aliaţii au suferit o serioasă înfrângere în Norvegia, unde au trebuit să reîmbarce cu mari pierderi toate trupele lor din centru ... De nepermis uşurinţa cu care s'a organizat din partea Angliei această parte a campaniei, ce a lovit atât prestigiul aliaţilor ! ...

10 Mai. Pe când mă pregăteam a mă duce azi dimineaţă la această paradă, pe care nu o mai văzusem de nouă ani, mi se telefonează că radio Londra anunţa intrarea trupelor Germane, la ora trei noaptea, în Olanda, Belgia şi Luxemburg ... Veştile sunt încă foarte incomplecte, până acuma ştiindu-se numai că Olandezii au şi dat drumul zăgazurilor, iar că Belgienii au putut să respingă debarcarea din văzduh a unui întreg corp de paraşutişti ...

Pentru noi, căci în aceste vremuri reducem totul la fiinţa noastră, cred că pericolul s'a îndepărtat din nou, căci – însfârşit – se va putea da o luptă mare pe frontul occidental, în care Francezii se vor putea măsura cu Reichul ...

În această atmosferă de încordare a avut, deci loc, anuala paradă, azi mult redusă din pricina concentrării trupelor la fruntarii; şi anume, în faţa palatului. Pentru motive de securitate am primit defilarea prin ferestrele închise ale Fundaţiei Carol,ceea ce dădea spectacolului un ce ireal ; scurtă şi mediocră, a avut darul să supere pe Rege, care a părut extrem de nemulţumit după trecerea primelor unităţi. Altfel, Vodă era destul de impunător – îl vedeam pentru prima oară, cu frumoasa lui mantie Mihaiu Viteazul – şi i-am descoperit neaşteptate gesturi ale Mamei lui ;Voievodul, la rândul său, era foarte chipeş, având în plus o uimitoare ţinută.

Insistasem să văd această paradă căci, cine ştie când şi dacă vom mai asista la altele, viitoare. Din această pricină aşi fi dorit-o mai marţială, mai închegată, mai orânduită, mai desăvârşită.

12 Mai ... Amănuntele primite dela Crutzescu despre felul în care s'a petrecut la Berlin întrevederea între von Ribentroop şi Ambasadorul Olandez de With (pe care îl cunoscusem bine la Washington) de o parte, şi Vicontele Darignon, Ambasadorul Belgiei de alta, sunt atât de revoltătoare, încât începi să resimţi o adevărată ura pentru aceşti criminali. Ambasadorul Belgiei, care a fost înmărmurit de cinismul, brutalitatea şi minciunile sfruntate din nota Germană, Ribentropp într'un acces de neaşteptată furie i-a spus că „ Belgia va fi rasă de pe suprafaţa pământului, nu va rămâne piatră de piatră ! "

Între timp, după două zile de dezbateri furtunoase în Camera Comunelor, privitor la nenorocita campanie Norvegiană, cu care prilej Chamberlain s'a apărat lamentabil, guvernul său a căzut, reconstituindu-se cu mici schimbări, subt preşedenţia lui Churchill. Sper acuma că Englezii vor avea însfârşit un şef dinamic, cu iniţiativă şi curaj ...

15 Mai. Lucrurile merg prost pe frontul occidental. Familia regală Olandeză s'a şi refugiat la Londra, iar guvernul a părăsit ieri capitala. Cea mai mare parte a ţării a fost ocupată de inamic ... Acuma aflu că înaltul comandament ar fi dat ordinul încetării ostilităţilor ; coasta Ţărilor de Jos va fi deci de acuma încolo o suliţă în trupul archipeleagului Britanic.

În Belgia, rezistenţa a fost mai dârză ... În momentul de faţă pe Meusa se dă probabil una din cele mai mari bătălii ale istoriei ... Soarta noastră, a tutu-

ror depinde de rezultatul acestui îngrozitor măcel, de aceea stăm neîncetat cu ochii aţintiţi spre Apus ...

16 Mai. Duminecă am luat dejunul în mica dar atrăgătoarea casă a Doctorului şi a Alinei Costinescu, la Snagov ... Printre musafiri era şi o pereche Austriacă — Baronul Remmingen, înrudit cu Regina prin casa de Coburg — care a venit în Ţară spre a încerca o împăcare între Rege şi Nicolae .. Când acesta ar fi scris de curând Suveranului că, fiind dat grelele împrejurări prin care trece România, ar dori să se înapoieze, acesta i-a răspuns că „ situaţiunea Ţării nu este încă atât de gravă pentru ca prezenţa ta aci să fie necesară ".

Dimpreună cu bătrâiorul cuplu şi cu Ion Costinescu am făcut o lungă plimbare pe lac, într'o barcă cu motor până la marea casă a exilatului, pe care am vizitat-o cu amănunţime. Clădită într'un stil Italiano - Românesc nedefinit şi înconjurată de terase şi colonade la marginea apei, nu are nici o unitate architectonică. Vastele şi boltitele sale interioare sunt însă impunătoare, având resturi de mobilă frumoasă, aşezată cu mult gust. Fotografiile nevestii morganatice ca şi poveştile Austriecilor despre dânsa m'au iritat. Sus, uniformele fostului Regent mucezeau pe terasă, mărturii ale unei epoci mai bune pentru acest nefericit, şi mai proaste pentru această biată Ţară !.

18 Mai. Din zi în zi se aştepta intrarea în acţiune a Italiei ... Toate misiunile noastre în străinătate sunt unanime în a spune că nu mai sunt decât prea puţini sorţi de scăpare pentru această nenorocită ţară ... Cu o armată prost echipată, o marină bună, o aviaţie veche, şi o apărare anti-aeriană inexistentă pentru o peninsulă atât de vulnerabilă, Mussolini crede că-şi va duce poporul la victorie, când acesta nici nu vrea să lupte — ce nebunie şi greşeală de neiertat !

19 Mai... Bruxelles a căzut alaltăieri seara — a şaptea capitală ocupată de Reich ! ... Ultima săptămână am fost din plin în grupul aliaţilor — Luni, dejun la Aristide Blank cu Gafencii şi Emanuel de la Rochefoucauld, reprezentatul ordinului de Malta, într'un decor de rafinament şi bogăţie ; Miercuri, la Callimachi, cu Ambasadoarea Franţei, Madame Thierry, o Rothshild, însoţită de perechea Spitznueller dela misiunea ei, cari sunt mari prieteni ai României ; Joi, masa la Irina Procopiu, în înghesuitul ei apartament, cu amintiri de un sfert de veac petrecut la curte, dimpreună cu constipatul Ministru al Angliei, care are aerul să nu priceapă nimic ...

23 Mai. Ieri, pentru prima oară dela începutul războiului m-am îndoit de victoria aliaţilor, căci ne-am găsit deodată — lucru de necrezut ! — faţă de un dezastru al armatei Franceze. Trupele Germane au înaintat vertiginos până la canalul Mânecii izolând, astfel, un milion de soldaţi Francezi, Englezi şi Belgieni din Nordul Franţei şi al Belgiei ... Parisul este pe punctul de-a fi evacuat ... Lumea este uluită de aceste succese zdrobitoare, iar la Berlin se socoteşte că conflictul a intrat în faza sa finală, ce va începe acuma probabil printr'un atac în massă asupra insulelor Britanice ... Nu îmi vine să cred că nu ne vom găsi curând în faţa unei schimbări a situaţiei, este imposibil ca admirabila armată Franceză să nu poată reacţiona împotriva înfrângerii ...!

Asistăm la un extraordinar capitol din istoria lumii, ce va fi, probabil comparabilă epocii napoleoniene sau acelei a lui Alexandru cel Mare ...

29 Mai. Ieri dimineaţa Regele Leopold a depus armele, capitulând în faţa atacurilor succesive ale Reichului, ce încleştea tot mai mult regiunile în care

trupele aliate se găseau prinse între inamic şi mare ... Aşadar, mai bine de o jumătate de milion de aliaţi vor fi luaţi ostateci. Lumea spune „ Sângele familiei Wittelsbach !" spre a tălmăci defecţiunea fiului lui Albert I !

Dacă Hitler câştigă într'adevăr războiul, ceea ce încă nu pot şi nu vreau să cred, nu este exclus să pornească împotriva Sovietelor...

31 Mai. Alaltăieri dimineaţa Jean Callimachi îmi telefonează la Minister pentru a mă pofti la dejun ; mă întreabă de veştile zilei, îmi anunţă că bursa scade ... „ nous en reparlerons demain "Ieri, când am sosit la unu jumătate, fata lui m'a primit cu lacrămi : „ Tata a murit acuma o jumătate de oră !" O parte a musafirilor a şi sosit—Ministrul Italiei, Valentina Argetoianu, Bebe Petrescu, Wladimir Mavrocordat. Ne-am suit în iatacul său, unde l-am găsit întins pe pat, umflat, galben, cu gura încă deschisă şi legat la fălci ... Cu toate că fusese perfect conştient că moartea îl pândea în fiece clipă, nu se îngrijea decât în mmentele în care avea o criză de inimă — „ nu doresc să-mi petrec ultimii ani ca un invalid " Şi totuşi a avut norocul nemăsurat de-a muri în propriul său pat, pregătindu-se a primi musafiri la masă, ceea ce era probabil plăcerea lui cea mai mare în viaţă ...

„ Acuma câţiva ani la Nissa ", îmi povestise dânsul în iarnă, „ unchiul tău şi vărul meu, Georges Moruzi, Grigore Filipescu şi cu mine am format ceea ce numeam clubul cardiacilor, spre a vedea care din noi va rezista mai îndelungat. Acuma am rămas singurul supravieţuitor, astfel încât într'o zi vei afla şi despre moartea mea ..."

Cu dânsul s'a stins probabil ultimul reprezentant al boierimei noastre din alte vremuri, patriarchal şi generos, asemenea strămoşilor lui din această Românie Orientală, dar occidental prin cunoştinţele, mentalitatea şi programul său de viaţă. Mândru de rafinamentul mesei şi vinurilor sale, amuzat şi exasperat de inteligenţa şi originalitatea nevestei lui, mâhnit de viaţa deşănţată a fiicei sale, lovitura de graţie pentru dânsul a fost moartea băiatului său, în urma unui accident stupid în Grecia.

Acest om, care fiziceşte avea ceva dintr'un Toulouse - Lautrec semăna de altfel mult cu bunicul meu Moruzi — era mai degrabă şiret decât adevărat inteligent, mai mult egoist decât bun, dar avea gusturile largi ale unui boier de viţă. Cu dânsul se stinge încă un nume vechi şi o tradiţie de casă boierească...

6 Iunie. Acuma trei zile l-am înmormântat pe Callimachi într'o orgie de bujori roşii şi albi, Bebe Petrescu orânduind totul cu multă demnitate şi gust, vicarul patriarhiei slujind înconjurat de patru preoţi, răspunsurile fiind date de impunătorul cor dela Domniţa Bălaşa.

Ultima lui reuniune mondenă a fost, deci, tot atât de reuşită ca cele din trecut, cu singura deosebire că de data asta el părăsea casa înaintea musafirilor. Ieşind spre a urma cortegiul la cimitir, m'am mai uitat prelung la micul salon unde fusese atâta veselie în trecut : când Anne-Marie plecată de trei săptămâni în Anglia, se va înapoia într'o zi, casa va fi vândută, locul parcelat — sic transit — odată mai mult ...

7 Iunie . Gafencu a demisionat pe neaşteptate, motivul principal fiind greutatea de-a mai încredinţa politica externă cuiva ale cărui simţăminte erau din cale afară de francofile. Bietul de el, fiind un sentimental, suferea prea vizibil de dezastrul aliaţilor, iar realitatea noastră geografică fiind ceeace este, Regele a

socotit că era mai prudent ca aşa-zisa strictă neutralitate a României, să fie nu numai din punct de vedere economic, dar şi politic îndreptată spre Berlin.

De aceea Gigurtu, până mai deunăzi Ministru al Comunicaţiilor, a luat reşedinţa la Palatul Sturdza. Nu l-am cunoscut niciodată şi, în afară de sentimentele sale pro-germane, nu mai ştiu nimic despre dânsul. L-am găsit destul de bine ca aparenţă fizică, şi dacă ne-a părut tuturor rău de plecarea lui Gafencu, ne-am bucurat cel puţin că a rămas Alexandru Cretzeanu într'un rol care sper că va fi acel de subsecretar la Externe.

Cu acest prilej am fost foarte măgulit când Gafencu – care urma să plece ca ambasador la Ankara – mi-a spus că dorise să mă ia cu dânsul, dar că Alexandru s'a opus. I-am dat acestuia perfectă dreptate, cu atât mai mult când mi-a spus că Gafencu vroia să mă ia drept consilier,ceea ce ar fi fost o strigătoare nedreptate faţă de ceilalţi din seria mea. În plus, Alexandru a adăogat că avea nevoie de mine la Direcţiunea Politică şi, în orice caz, că abia mă înapoiasem din străinătate.

Între timp, Germanii au lichidat situaţiunea din Flandra, ocupând Dunkergue-ul după ce mai bine de două treimi din trupele aliate au reuşit să se scurgă pe mare, într'o eroică retragere ...Hitler nu a pierdut nici 24 de ore spre a începe o cruntă ofensivă în direcţiunea Parisului ...

10 Iunie. Italia a declarat azi după amiază război aliaţilor ... În ziua de 6, Bossy ne telegrafiază din Roma că Ciano a cerut Ambasadorilor Franţei şi Angliei să se pregătească de plecare, Italia luând hotărîrea să intre în acţiune ; din acest punct de vedere Italienii au fost singurii cari au respectat regulile jocului. Apoi, dânsul ar fi adăogat că spera să-i întâlnească după război – încântătoare ironie ... Bieţii Francezi sunt încolţiţi de moarte din toate părţile ...

14 Iunie. Acuma trei zile am avut o neşteptată şi foarte mare bucurie când Zwiedenek – azi general – îmi telefonează dimineaţa la Minister spre a-mi spune că Archiducesa sosită din ajun la Bucureşti, mă roagă să vin la Regina Elisabeta să o văd. Încântat, dar şi adevărat emoţionat de această revedere după şase ani împliniţi de atâtea evenimente precumpănitoare sosesc în ciudatul palat al fostei Suverane, aşezat la marginea lacurilor.

Condus prin coridoare cu jilţuri roşii, scări de lemn sculptat şi încăperi cu o largă vedere asupra grădinilor de trandafiri, sosesc în apartamentul Principesei noastre, unde cădem unul în braţele celuilalt şi ne sărutăm „ca fraţii regăsiţi!" ... O regăsesc, deci, cu aceeaşi vitalitate, veselie şi sănătate radioasă ca pe vremuri, cu câteva kilograme în plus şi o lipsă de cochetărie şi îngrijire fizică, pe care azi trebuim să le primim cu resemnare .

Archiducele se luptă pe frontul Francez, copiii încântători după ultimele fotografii au rămas la Sonnberg, dânsa a venit în Ţară numai pentru cinci zile, poftită de Rege pentru sărbătorirea celor zece ani de domnie. Cum însă aceşti Habsburgi par să fie acceptaţi de anumite elemente ale regimului din Reich, graţiosul nostru Suveran a socotit, probabil, că era o politică oportunistă să-i arate – după mizeriile trecutului – o faţă mai luminoasă ... Am surâs de noua ei însemnătate şi i-am recomandat să fie mărinimoasă în micul ei triumf !

La cinci am trecut pe terasa unde Principesa Elisabeta – căreia oficial nu îi displace ca ceilalţi să-şi amintească de fostele ei măriri – ne aşteaptă greoaie, învelită într'o rochie cu flori galbene, acoperită de broşe cu smaragde şi purtând minunaţii mărgăritari ai Reginei la gât.

Fig. 77 Cu Arhiducesa Ileana la Bran în 1940

Cu mine a fost de-o prietenoasă amabilitate, vorbind destul de bine, ca o femeie cultă ce ştie să mânuiască cuvintele cu abilitate, dar cu o rece detaşare, nelipsită de sarcasm şi de-o anumită răutate. A vorbit de Rege cu ironie, de Ileana cu amuzament, de evenimente cu obiectivitate şi de mine cu complimente şi o notă de severitate,ceea ce presupun că trebuia să mă măgulească ... La despărţire m'am uitat încă o dată bine la dânsa, la această faţă pe care am admirat-o atâta în trecut şi din care nu a mai rămas decât o nobilă linie a nasului şi o foarte pură arcuire a sprâncenelor restul este un dureros dezastru ! ...

Ieri după amiază am condus-o pe Archiducesă într'un lung itinerariu prin noul Bucureşti ; însoţiţi de Zwiedenek, strălucitor in uniforma lui acoperită cu medalii, i-am indicat întâi locul dela Şosea unde se va ridica monumentul Regelui Ferdinand sculptat de Mestrovici, apoi piaţa Palatului cu noua sa geografie. De-acolo am trecut la Banca Naţională, unde primiţi cu multe temenele, am fost conduşi în sala portretelor regale, spre a vedea impunătorul tablou în care Laszlo a pictat-o pe Regina Maria. În acelaşi an a pictat un portret retrospectiv al Regelui Ferdinand şi unul al lui Carol II, care are multă ţinută, dar puţina valoare artistică. Alături, tablourile primilor Suverani de Flameng, Laszloul generaţiei lor ...

După ce i-am arătat planşeul Dâmboviţei şi am luat o dulceaţă la Zwiedenek acasă, am făcut un lung popas la mine. Fotografii din trecut, încântătoare reminiscenţe din adolescenţă, politică.

Ora 8 şi jumătate seara. Germanii au intrat în Paris. Este de necrezut ca aceasta să se fi înfăptuit şi, totuşi, vom vedea pe Hitler la Versailles plănuind un dictat la fel de draconic ca acel din 1919 – şi trupele naziste defilând pe Champs Elysees ... Devine o durere aproape fizică gândul ca brutalitatea totalitară germană să calce în picioare atâtea secole de strălucită cultură, de luminoasă inteligenţă, de creatoare libertate ...

Franassovici, refugiat cu guvernul la Tours, ne comunică că o pace separată nu ar fi exclusă, în favoarea căreia ar lucra anumiţi oameni politici ca Laval şi Bonnet ...

17 Iunie. Franţa a fost nevoită să capituleze azi dimineaţă, după ce trupele Germane în vertiginoasa lor înaintare ameninţau să impresoare pela spate linia Maginot. Mareşalul Petain a format ieri un guvern dimpreună cu Weygand ca vice-preşedinte al consiliului ... Franassovici ne-a telegrafiat eri din Bordeaux – unde se retrăsese guvernul în ultimul loc – că se va iscăli probabil o pace separată ale cărei condiţiuni esenţiale ar fi retrocedarea Alsaciei – Lorenei şi predarea intactă a întregei flote, spre a o îndrepta apoi împotriva Angliei ...

În faţa unui asemenea desnodământ de tragedie antică te simţi ca în preajma unor elemente nestăpânite ale naturii – năvala germană are ceva total ca focul cerului, sau puhoaiele pământului. Invaziunile barbarilor făceau parte din aceeaşi categorie de catastrofe... Câtă vreme, însă, nu va izbucni un conflict Ruso-German, putem spune că suntem liniştiţi.

22 Iunie... Două curente principale se zbat în jumătatea Franţei ce a mai rămas neocupată de Reich : cel care propovăduieşte continuarea luptei – alimentat evident de Anglia – şi cel al majorităţii oamenilor politici şi al militarilor, cari împing spre o pace onorabilă ...

La noi, oportunismul grăbit al regimului, a întors o foaie nouă în viaţa politică a Ţării. Dar îmi este teamă.Frontul Renaşterii Naţionale s'a transformat eri în Partidul Naţiunii, de-o formaţiune complect totalitară, cu Regele ca şef suprem. Se va alcătui, în acelaşi timp un guvern de uniune cât mai largă, ce va cuprinde şi pe gardişti ; indiferent de simţămintele mele personale, cred că este abil de-a preveni furtuna de peste hotare în felul acesta. Dacă este vorba să ni se impue un Gauleiter într'o Europă nazificată, atuncea mai bine Carol II cu calităţile şi defectele sale pe care le cunoaştem şi care, din păcate, sunt şi ale noastre. Peste câteva ore Suveranul va anunţa poporului prin radio marile schimbări ale viitorului.

Erzherzogin Anton von Oesterreich a plecat depe aeroportul Băneasa, unde a fost însoţit de Legaţiunea Germană, de Mareşalul Palatului şi ... de noi, mai mărunţeii. Felul în care roata lumii se învârteşte a fost întotdeauna un spectacol încântător pentru mine. De-altfel şi pentru Ileana ...

26 Iunie. Ieri în zori a încetat focul pe frontul Francez, după ce un armistiţiu a fost iscălit în ajun la Roma, între Franţa şi Italia ...

Guvernul lui Pétain are aerul să creadă că fiind dat împrejurările, condiţiunile impuse la Compiègne nu sunt prea grele ... În orice caz, coloniile au declarat că ele continuă lupta, iar la Londra, disidentul General de Gaulle a înfinţat un comitet naţional, care creează un adevărat caz de conştiinţă pentru fiecare Francez în parte, căci ambii generali reprezintă azi o Franţă pentru care se poate lucra — sau muri — cu un egal simţământ al datoriei împlinite.

Între timp, noi creăm ceea ce se şi numeşte România Naţionalistă, cu un regim totalitar desăvârşit, cadre noi, ce exclud pe evrei dela orice manifestaţiune profesională sau intelectuală, şi Ernest Urdăreanu, şef al marelui stat major al partidului ca Goering-ul Ţării. Noului partid s'au raliat toţi gardiştii rămaşi în viaţă — what price politics ?!

27 Iunie, ora 9 şi jumătate seara. Ieri seară, la ora 10, orologiul Moscovei, Molotov a prezentat un ultimatum lui Davidescu, ce a exprimat acum o jumătate de oră, ultimatumul prin care ni se cere „ Basarabia întreagă şi Nordul Bucovinei " — „ ca despăgubire pentru pagubele pe care Rusia Sovietică le-a suferit vreme de 22 de ani, prin ocuparea teritoriului în litigiu dintre Prut şi Nistru ". Telegrama a sosit la ora două noaptea, statul major a lucrat necontenit, iar la amiază, un consiliu de coroană la Palat a hotărît — în ciuda spiritului războinic al multora — să propunem trimeterea de plenipotenţiari spre a discuta chestiunea „ într'un spirit amical ". Regele a semnat decretul de mobilizare pentru ora şase după amiază, între timp însă s'a hotărît să se amâne până la noi ordine.

Prin urmare cedăm, căci nu avem ce face, ameninţaţi din trei părţi cum suntem, fără de ajutor dela nimeni, cu un Occident în descompunere, cu Balcanii indiferenţi şi Germania ce ne sfătuieşte să câştigăm timp prin negocieri. Chiar dacă ne-am apăra, rezultatul ar fi acelaşi, mai curând sau mai târziu, în plus, cu o Ţară complect ruinată. O situaţiune desigur umilitoare, când avem exemplul tragic — dar eroic — al Finlandei în faţa ochilor, dar în lumea nebună de azi, bunul simţ poate da rezultate mai mulţumitoare ca vitejia ...

În orice caz, văd trecând orele ce vor fi poate ultimele de pace pentru noi, şi aceasta cu o linişte deplină, căci sunt pregătit pentru orice eventualitate — iată marele învăţământ pe care l-am tras din aventura Americană ...

28 Iunie. Azi dimineaţă mi s'a povestit că ieriseară au fost clipe de adevărată panică la Minister, căci răspunsul nostru nu se putea comunica la Moscova din pricina întreruperii misterioase a comunicaţiilor telefonice. Între timp Ruşii ne-au trimes vorbă că dacă nu primesc răspunsul nostru la ultimatum până la 10 seara, trupele Sovietice vor ataca cele două provincii. În sfârşit, pela nouă s'a primit comunicaţiunea ca prin farmec, iar la patru dimineaţa s'a transmis răspunsul Moscovei : nici o negociere, ci azi, până la miezul nopţii, Cernăuţii, Chişinăul şi Cetatea Albă să fie complect evacuate, iar până în patru zile întreaga Basarabie, plus un colţ din Dorohoi.

La unu noaptea s'a remaniat guvernul cu Argetoianu la Externe, iar gardiştii Sima şi Simeonescu ca subsecretari de stat. Condiţiunile Ruseşti au fost evident acceptate, cu toate că sacrificiul neaşteptat de mare al Bucovinei a îndârjit într'atâta pe Rege, încât preconiza lupta cu orice preţ ... Predarea Cernăuţilor este pentru mine o adevărată durere. În ciuda, deci, a tuturor împrejurărilor cunoscute, nu mă pot opri de-a resimţi, totuşi, o adâncă umilire – prima ciuntire, cari fi-vor oare cele viitoare ?

30 Iunie. Alaltăieri seara s'a declarat mobilizarea armatei ... Retragerea din Basarabia şi Bucovina s'a efectuat cu panică, de-o parte din pricina populaţiunii evreieşti, care a tăbărât cu furie pe ai noştrii, şi pe de alta, din cauza trupelor Sovietice, cari au intrat mai de vreme, luând prozonieri soldaţi şi ofiţeri Români, prădând, ucigând. Trăind aceste drame am impresiunea că am un rol într'o piesă ce nu este a mea !.

Post Scriptum. Printr'o naşteptată coincidenţă, am petrecut ultima seară a României Mari „ en beauté " la Mogoşoaia. Principesa Martha trimiţându-mi vorbă să vin la masă în tovărăşia Sandei Tătărăscu şi a lui George Assan, am regăsit pentru prima oară, din 1934, vechea terasă de marmură rose, susţinută de înfloritele coloane Brâncoveneşti, printre cari ochiul se plimbă cu încântare asupra grădinilor geometrice de pe marginea lacului.

Mult îmbătrânită, stăpâna casei, îmbrăcată învoaluri închise, purta şerpi de aur în jurul gâtului şi părea a se afla neîncetat pe scenă. Cu toate că rareori ne-am mai întâlnit după incidentul pe care l-am avut cu dânsa în urma articolului lipsit de tact şi inimă pe care l-a scris despre Regele Ferdinand în 1927,* întrevederea noastră a fost cordială, Tatăl meu revenind deseori in conversaţiune, artele şi înalta politică au înflorit vreme de trei ore.

Decorul nou al palatului era fermecător dar teatral, masa rafinată subt un Winterhalter elegant de familie, iar atmosfera aceea a unei autentice curţi. Mai târziu mi s'au arătat amintirile Napoleoniene, precum şi acelea mai puţin ilustre, dar totuşi mai palpabile, ale lui Brâncoveanu şi Bibescu.

Când am părăsit acest loc de intensă frumuseţe ce mă atrăsese atât de

---

* *„ Georges Duca, fils de mon vieil ami, Jean Duca the oldest friend ... m'écrivit une lettre folle ou il allait jusqu'a me dire : ' Croyez - vous qu'un Bibesco sur le trône aurait mieux fait ?' ... J'envoyai la lettre à l'Abbé Mugnier pour être analysée par lui, avec ma réponse, et c'est par respect mélancolique pour la mèmoire de mon ' Oldest Friend ' ... que je ne citerai ici ni l'une ni l'autre de ces lettres, ni le jugement téméraire de celui qui me jugeait, ni mon jugement à qui le temps a donné force de prophètie." „ La Vie d'une Aimitié " 2e vol. Princesse Bibesco.*

mult în adolescenţa mea, îmi spuneam că în ciuda farmecului, culturii şi talentului ei, Principesa Martha a devenit azi propria ei caricatură – stilul este învechit şi miroase puţin a mucegaiu şi a trandafiri vestejiţi. A fost, probabil simbolul unei Românii pe cale de-a apune ...

1 Iulie. Cu toate că piesa nu era a mea, am optat să mă duc la regiment în caz de război, cedând astfel dreptul meu de-a fi mobilizat pe loc, colegului Bilciurescu. Astfel, dacă sună mobilizarea mă şi pot prezenta în câteva ore la regimentul 4 Roşiori. Cum însă acesta se află în retragere din Basarabia,trebuie să aştept câteva zile înainte de-a-l întâlni undeva în Moldova.

Între timp, am propus familiei Synadino refugiată din Chişinău, să locuiască la mine ; aceşti vechi prieteni mi-au povestit ieri seară cum şi-au părăsit oraşul natal, în mijlocul entuziasmului populaţiunii evreieşti, străzile fiind acoperite cu drapele roşii şi portrete ale lui Stalin, magazinele jefuite, iar acei cari plecau, bătuţi cu pietre şi insultaţi. Armata noastră se retrăgea cu baioneta la armă şi mitralierele pregătite, sute de soldaţi Basarabeni dezertând.

De la Ungheni şi de la Iaşi, mii de evrei se îndreptau spre Chişinău. Aşi dori să-i revăd peste câteva săptămâni !

3 Iulie. Mâine la şase şi jumătate dimineaţa, plec pe zonă, undeva în direcţiunea Bârladului. Personal continui să nu cred în posibilitatea unui război, de-aceea plecarea mea „ pe front" are puţine accente dramatice, şi sunt încântat de-a mirosi aventura! Toate dispoziţiunile mele au fost luate cu privire la apartamentul meu în care vor locui membrii familiei Synadino ; hârtiile şi preţiosul meu „ Jurnal " au fost încredinţate Legaţiunii Braziliei. Acest volum îl predau Unchiului Grigore spre a-l feri de ochi indiscreţi şi de-o eventuală pierdere ...

Azi la amiază s'a terminat cu evacuările acestor două provincii, de-aceea fiind doliu naţional, întreg oraşul era acoperit cu drapele cernite. Se pare că această retragere a fost foarte umilitoare, cu atacuri în toată regula din partea evreilor înarmaţi de Ruşi, şi multe ciocniri cu trupele bolşevice ce s'au soldat cu morţi şi răniţi, de-o parte şi de alta. La Galaţi a fost un adevărat măcel de evrei, când aceştia au tras în ofiţerii noştri, iar trupa i-a doborât în gară, cu armele.

8 August. Războiul ne-a ocolit, dar îmi este teamă că nu pentru multă vreme. Concentrarea mea în Moldova s'a petrecut. Nu se poate mai bine – ruşinoasă constatare, căci tradiţiunea vrea să te înapoiezi dela asemenea manifestaţiuni militare plin de acreală şi de plângeri !.

Plecat în zorii zilei de 4 Iulie, cu un grup de ofiţeri de rezervă, o bună parte a drumului ne-am încrucişat cu trenuri militare încărcate cu oameni, echipament şi armament, iar prin gările principale, cantinele Crucii - Roşii şi ale străjii ţării împărţeau pâine şi ceaiu soldaţilor şi refugiaţilor din Basarabia şi Bucovina. La Galaţi, unde ne-am oprit îndelung, câteva sute de evrei, păziţi de sentinele, în piaţa gării, aşteptau să fie transportaţi în Rusia ; oamenii păreau destul de înstăriţi şi făceau parte dintr'o massă de peste 100.000 de Basarabeni şi semiţi cari au cerut să părăsească România. Se mai ghiceau împrejur urmele luptei ce avusese loc acuma câteva zile ...

Am continuat apoi cu alt tren spre Tecuci, unde în plin centru militar, cotropiţi de căldură şi cu o bună doză de fatalism, am datîn sfârşit de urmele

regimentului nostru. Cu un camion scârţâitor al aviaţiei, prin hârtoape prăfuite şi regiuni sărăcăcioase, am ajuns în cele din urmă într'un mare sat din Covurlui numit Cudalbi, unde 4 Roşiori sosise abia de câteva ore, două zile după trecerea Prutului.

Umbre mari, praf înecător, lanterne orbitoare, cai obosiţi, soldaţi vioi şi o droaie de ofiţeri neraşi şi asudaţi. Postul de comandă se afla în localul şcoalei, dimpreună cu popota ofiţerilor; într'unul tuna şi fulgera colonelul Traian Ionescu, în celălalt se scremea un radio răguşit ; dela cel dintâi am aflat că am fost repartizat escadronului de mitraliere, dela celălalt că guvernul dându-şi demisiunea, Gigurtu a format noul cabinet ...

La 5 August, fiorosul colonel a strâns întreg regimentul în careu, spre a mulţumi oamenilor pentru purtarea pe care au avut-o în timpul retragerii din Basarabia, precum şi spre a le anunţa melodramatic „ că de-acuma încolo ne-am aliat Germaniei şi Italiei învingătoare, ţările cele mai puternice din lume !"

Retragerea fusese într'adevăr foarte bine organizată, de-aceea 4 Roşiori a şi fost citat la ordin de zi pe armată . Toţi ofiţerii erau unanimi în a spune că afară de aviaţie şi de paraşutişti, ceea ce au văzut ei din armata bolşevică era mizerabil din toate punctele de vedere. Ei nu erau în cale afară de dezamăgiţi de necesitatea acestei retrageri — pe care o ştiau inevitabilă în actuala conjunctură politică — dar criticau felul în care marele comandament a procedat cu planul său de evacuare ... Alte regimente au avut de suferit crunte şi umilitoare pierderi, atât din partea bolşevicilor, cât şi din aceea a evreilor. Nu mai pridideau cu toţii să povestească toate, văzute şi auzite, cu fantastice versiuni, despre cele petrecute cu acest prilej...

Între timp am fost mutat la escadronul de armament greu, comandat de căpitanul Giuriade, un om subţire, potolit şi extrem de amabil ... Nici nu am avut timpul să ne desmeticim bine în satul Cudalbi, că am şi pornit-o noaptea într'un lung marş de şase ore, spre Tecuci; în drum am dat de resturile regimentului 9 Roşiori, ce fusese capturat şi dezbrăcat până la piele de Ruşi — patetică înfăţişare a oamenilor desculţi, cu haine de împrumut, cu picioarele umflate de atâtea marşuri forţate, căruţe jerpelite şi cai plini de rosături ...

4 Roşiori a poposit două zile în satul Umbrăreşti, din judeţul Tecuci, unde am fost însărcinat să iau în primire un pluton, de care mă ocupam cu o aproximativă conştiinciozitate, ştiind prea bine că în trei săptămâni nu puteam face mare lucru cu bieţii leţi ... Când am intrat ofiţer de serviciu, am fost paralizat de noile mele răspunderi şi de formulele consacrate — nu am dormit toată noaptea, iar a doua dimineaţă am pornit-o mai departe în Covurlui, unde după 24 de ore de nemâncare şi 36 de ore de nesomn nu mai ştiam bine pe ce lume mă aflam ...

Am petrecut restul lunii la Barcea, un sat întins şi sărac, nelipsit însă de un oarecare farmec primitiv şi de împrejurimi plăcute. Ordonanţa mea desgheţată, care răspundea la numele neaşteptat de Petz, îmi găsise o cameră modestă cu lut pe jos, un pat de scânduri, ştergare pe pereţi şi purici pretutindeni. Cum o duc de obiceiu bine la tăvăleală, noua mea viaţă mă amuza, ofiţerul improvizat devenind de-odată milităros şi disciplinat ...

Programul zilnic era foarte împlinit, cu toate că eu aveam neîncetat simţământul că băteam literalmente apa în piuă ... Mă înţelegeam bine cu mai toţi

ofiţerii, a căror mentalitate şi conversaţii până la gradul de maior era aceea de slugi analfabete — atâta vulgaritate concentrată devenea uneori un fascinant spectacol !

Cu toate că primisem la mijlocul lui Iulie ordinul de mobilizare, m'am înţeles cu colonelul să mai stau două săptămâni, în bună parte fiindcă îmi era ruşine faţă de unii colegi cari erau concentraţi de mai bine de un an ... Înainte de termen a venit o nouă adresă peremtorie dela Minister de-aceea, nedorind totuşi să fac exces de zel, am binevoit a mă lăsa să fiu desconcentrat ... La plecare am dat câte un pachet de ţigări fiecărui soldat din plutonul meu, am organizat un mic aperitiv pentru vreo duzină a ofiţerilor, cari fuseseră mai prietenoşi cu mine, după care am avut o lungă convorbire cu tiranul colonel, care a fost curtenitor,ceea ce părea să fie împotriva obiceiurilor sale ...

*

Când am sosit în capitală, după această fugară icoană aceea ce ar putea fi un război adevărat, am dat în plin de „ noua stare de lucruri ". Un număr de gardişti făcea acuma parte din guvern, iar Manoilescu fusese numit la Departamentul Externelor. Pentru mine, noul nostru şef era Românul prin excelenţă: arătos, inteligent, şmecher, oportunist, lipsit de caracter, ambiţios şi cu desăvârşire necinstit.

Alexandru Cretzeanu ne mai vrând să facă parte din această formaţiune ministerială, şi-a dat demisiunea, fiind numit un fel de consilier technic la dispoziţiunea Ministerului. Cu venirea la putere a acestei hibride formaţiuni ministeriale, am trecut — prin urmare — cu desăvârşire de partea axei, am ieşit din Societatea Naţiunilor, am tăiat toate punţile cu Marea Britanie — care este departe de-a fi învinsă — şi am început o perioadă de înjositoare temeneli faţă de Roma şi Berlin ce sunt revoltătoare. În presă şi la radio nu se mai aud decât osanale la adresa axei, ce, natural nu înşeală pe nimeni şi ce ne face să fim şi mai dispreţuiţi, mai cu seamă de Reich. Un spectacol dureros de umilitor ...

15 August. Plec peste o jumătate de ceas la Turnul Severin, spre a însoţi ca secretar, delegaţiunea Română ce va trata chestiunile în litigiu cu Ungurii. Acest rol mi-a fost încredinţat de Dinu Hiott, fostul bărbat al Caterinei. Situaţia era destul de ironică fiindcă primeam o primă însărcinare diplomatică din partea unui guvern parţial gardist, şeful meu fiind un om care nici nu mă cunoştea.

Valer Pop este căpetenia delegaţiunii noastre, cu generalul Dragalina şi Sabin Manuilă ca experţi, Ministrul Broşu şi cei doi ataşaţi D'Albon şi Blaga formând secretariatul. Faţă de gravele momente prin care trecem — pentru care suntem, vai, atât de puţin pregătiţi — am un mare simţământ de teamă, dar şi de nestăpânită curiozitate !

29 August. În ziua de 15 a domnit o zăpăceală fără seamăn la Minister — nimic nu era pregătit, organizat şi lămurit pentru conferinţă. În afară de partea statistică a lui Manuilă, care a făcut o minunată operă constructivă, restul înnota într'o exasperantă nehotărîre. Culmea a fost când ni s'a spus că trebuia neaparat să ne cumpărăm uniformele albe ale Frontului Naţiunii — de geaba am insistat să ne lăsăm de asemenea prostii, a fost zadarnic, şi a trebuit astfel să ne pierdem cea mai mare parte din zi fugind dela un magazin la altul, spre a ne completa noua înfăţişare.

Seara, la Minister am avut naiva speranţă că ni se va da materialul documentar — doar eram, chipurile, secretarul delegaţiunii — pe care să-l studiez şi să-l repartizez la timp. Un mic dosar repertoriu a fost predat lui Pop, pentrucă lucrările ce ar fi trebuit înmânate, ori nu erau terminate, ori nu erau complectate, ba unele chiar nici nu erau începute ! Mă apucă desnădejdea când, trecând în revistă toate fişele am ajuns până la urmă a nu mai avea nimic în mână. Am împachetat deci câteva hârtii şi materialul de secretariat — şi astfel ne ducem să înfruntăm cea mai precumpănitoare problemă a românismului dela război încoace !

La gară, întâlnire cu restul delegaţiunii : Valer Pop se prezintă bine, un om în vârstă, cu ochi inteligenţi, oarecare eleganţă şi o mare stăpânire de sine; Brosu este o tristă caricatură de om, Dragalina, un general gros şi burtos, dar deştept, foarte omenos şi extrem de prietenos ; venise şi George Crutzescu dela Budapesta, care dimpreună cu Manuilă şi delegaţiunea ofiţerilor dela Statul Major, complecta delegaţiunea noastră ...

Sosiţi a doua zi dimineaţa la Turnul Severin, am fost încartiruiţi în comfortabila casă a unui sârb - român Nicolovici, care îşi pierduse de curând nevasta, a cărei imagine, perne şi panglicuţe se arătau pretutindeni.

La opt eram gata îmbrăcat în faimoasa uniformă albă, spre a mă duce la gară unde m'am pus la dispoziţiunea lui Pop. Autorităţi, salutări, grupuri de cetăţeni pe stradă, plecare în cortegiu la Palatul Cultural, în biblioteca căruia trebuiau să aibe loc şedinţele. Uimitoare clădire pentru un oraş atât de mic, cuprinzând un muzeu, săli de festivităţi, un teatru, un cinematograf şi o preţioasă bibliotecă cu zeci de mii de volume, fundaţiunea Bibicescu. Acolo s'au întins trei mese lungi într'o sală mare, subt portretele ocrotitoare ale lui Ferdinand, Maria şi Carol II.

Deodată am constatat cu groază că nu existau nici hârtii, nici cerneală, nici creioane, nimic din cele de care trebuiau să servească ambele delegaţiuni, în timpul şedinţelor. A urmat o nebună alergătură şi de abia după o lungă oră librăriile oraşului şi-au dat contribuţiunea într'o harababură de nedescris, a cărei comandă o luasem cu îndărătnicie şi exasperare. Din fericire că Ungurii cari soseau pe yachtul lor erau întârziaţi, astfel încât abia la amiază au suit treptele Palatului Cultural.

Trebue să mărturisesc că delegaţiunea Maghiară se prezenta destul de bine; o comanda Andreas de Hory, un bătrân diplomat inteligent, abil, rafinat, extrem de curtenitor, principalul instrument al alianţei Ungaro-Italiene ; tinerii diplomaţi care îl însoţeau erau de-o foarte aproximativă curtenie, în afară de Bardossy, Ministrul la Bucureşti, care cu capul său de ogar, era afabil cu fiecare în parte. Militarii în frunte cu Generalul Naday — un om subţire şi de-o tăioasă deşteptăciune — erau prietenoşi şi, pare-se, aleşi pe sprânceană.

După prezentări, bateri din pinteni şi salutări fasciste, am luat loc în jurul meselor, şi prima şedinţă s'a deschis printr'un cuvânt de bun venit al lui Pop, cetit într'o franţuzească cam şchioapă. Hory a mulţumit banal, şi apoi cu un glas stins de septuagenar a dat cetire unui aide-memoire ce era atât de fantastic ca conţinut, încât nici nu ne puteam încrede urechilor !

Într'un stil agresiv şi cu aluziuni lipsite de tact şi de bun simţ, ne cereau, bazaţi pe o hartă anexă, nici mai mult nici mai puţin decât peste două treimi

din Transilvania ! Şedinţa a fost suspendată pentru pregătirea răspunsului nostru, în care timp am avut primele contacte cu Ungurii — Hory, cu o moşie lângă Cluj şi care cunoscuse bine pe Tatăl meu, în trecut.

La reluarea şedinţei, Pop a protestat împotriva neauzitelor pretenţiuni Ungare şi a cerut un răgaz de două zile pentru a-şi consulta guvernul.

Au urmat 48 de ore de vacanţă: dedicate musafirilor, cari aşteptatu cu o semeaţă încredere răspunsul României ... Am cercetat astfel, pe îndelete încântătorul Turnul Severin, apoi Mânăstirea Tismana, unde se organizase un dejun pentru cele două delegaţiuni. Toate ar fi fost bune şi frumoase în fermecătorul peisagiu Oltenesc, dacă drumurile nu ar fi fost proaste, mai toate podurile luate de ape şi automobilele, atât de şubrede, încât aveau necontenite pane. Prin praf, hârtoape şi cu întârzieri, am crezut deci că mor de ruşine şi de supărare ... Ne-am înapoiat seara cu Ungurii, cari nu puteau fi decât furioşi şi batjocoritori ...

A doua seară, după o vizită la ruinele Romane dela Drubeta, am prezidat o masă oficială oferită jurnaliştilor străini, pe bordul lui Carol II, iar în dimineaţa de 19 August m'am sculat la cinci, în prada unei vii emoţii — putea fi o dată istorică pentru România, cu atât mai vârtos cu cât concomitent începuseră şi negocierile cu Bulgarii la Craiova.

Calm, Pop s'a înapoiat din Bucureşti cu alţi delegaţi, la deschiderea şedinţei dând cetire răspunsului nostru : guvernul Român rămânea intransigent asupra principiului etnic, adică schimb de populaţii cu compensaţiuni teritoriale proporţionale cu numărul acelora strămutaţi dintr'o ţara intr' alta. Acest răspuns, bine cetit de Pop, a fost energic şi demn, iar şedinţa a fost, evident, din nou întreruptă până la amiază ...

Inexorabil, programul impunea totuşi un dejun pe yachtul Maghiar, ce a avut loc pe puntea superioară, într'o falsă atmosferă de camaraderie ... Mâncare mediocră, vinuri bune, fotografii variate, şedere interminabilă la masă ... De aci, încă o amânare până seara.

Pop îşi omoară timpul luîndu-ne într'o scurtă plimbare pe o şalupă militară în susul Dunării. Apoi, delegaţiunea noastră dă un ceai agitat ziariştilor străini, pe bordul lui Carol II, cu toţii prevestind ruperea tratativelor, şi deci plecarea Ungurilor.

În sfârşit, cărţile lui Bibicescu ne primesc din nou în sânul lor şi Hory ne citeşte o reafirmare a punctului lor de vedere : întâi soluţionarea teritorială şi apoi cea a problemei etnice. Iarăşi ne retragem într'un birou alăturat, subt portretele primilor Suverani, spre a moşmondi răspunsul nostru. Fără îndoială că şi noi rămânem morţiş pe poziţiunile noastre ; urmează o lungă convorbire pe ungureşte între Maghiarul Hory şi Transilvăneanul Pop, după care Ungurul, emoţionat şi înăduşit anunţă plecarea sa la Budapesta în aceeaşi seară, spre a lua instrucţiuni directe dela Teleky şi Csaky.

„ Primul ' round ' revine Românilor !" anunţau jurnaliştii Americani, după care ne ducem cu „ colegii " Unguri la Băile Herculane. Prea frumos drum de-a-lungul Dunării şi al Cernei, iar la destinaţie găsim triumful burgheziei de băi, pe un fond de operetă Vieneză ... Apoi, cu Românii la Ada - Kaleh, o insulă de un pitoresc forţat şi comercial, un decor de teatru Turcesc pictat în peisagiul nostru Românesc — anachronic, dar bine executat.

În dimineaţa de 23 August studiez la Liceul Traian, cu ofiţerii, hârtiile Marelui Stat Major, pe care se delimitaseră cele trei linii hipotetice de fruntarie, în cazul schimbului de populaţiuni ... Între timp ni se raportează dela Bucureşti că rămânem intransigenţi, dar că ar exista mari disensiuni în guvern şi nelinişte în Ţară. Spre seară se înapoiază Hory dela Budapesta şi Pop din capitală.

Actorii principali fiind deci din nou prezenţi, în ziua de 24, s'a dat cetire, într'o tăcere mormântală, răspunsului Maghiar : ori indicăm dela început care sunt teritoriile pe care suntem dispuşi a le ceda — cesiune urmată de schimb de populaţii — ori negocierile vor fi rupte.

Răspunsul nostru era, dela sine înţeles, cu corectivul că suntem gata a prezenta întreaga argumentare a principiului etnic. Schimb de cuvinte curtenitoare dar severe, de-o parte şi de alta — toate pe limba Germană — cu care prilej Pop, în largul său, a fost abil şi demn.

La urmă am luat şi eu parte — pe nemţeşte, mă rog — la hotărîrile privitoare la parafarea documentelor, şi şedinţa s'a ridicat în aceeaşi după amiază. Când m'am înapoiat de pe yachtul Maghiar, unde am revăzut cu Hory textele proceselor verbale, am găsit în culisele Palatului Cultural, elementele unei drame ce se juca, între noi şi preşedenţia consiliului, prin intermediul aparatului de transmitere Hugues: într'adevăr, Manoilescu acuza pe Pop cu severitate de-a fi rupt tratativele ce trebuiau reîncepute pe baza unui fel de compromis. Primul nostru delegat a demonstrat că nu dânsul, ci Ungurii au rupt tratativele, dacă însă guvernul doreşte să schimbe bazele discuţiunilor, atât dânsul cât şi Dragalina îşi vor da demisiunea.

Pop a primit, în cele din urmă să propună Ungurilor o eventuală reluare a negocierilor, într'un viitor apropiat ; odată hotărîrea luată, l-am însoţit pe vasul Maghiar, unde a avut o lungă convorbire cu Hory şi Naday, pe când eu pregăteam cu ceilalţi procesele verbale pentru pecetluire şi iscălire.

Pe la 9 şi jumătate seara a avut loc mica ceremonie, iar la ora zece Pop şi cu mine am revenit pe vaporul nostru, unde am luat un bine meritat supeu, uşor legănaţi de valurile Dunării ...

Când ne-am înapoiat la Bucureşti, Miniştrii Germaniei şi Italiei şi-au luat zborul spre capitalele lor respective, purtători ai unui memorandum Românesc bine conceput, prin care expuneam eforturile noastre, dar ce se sfârşea cu aiuritoarele cuvinte : „ ...acuma vă rugăm să ne spuneţi Dv. ce mai putem face !"

Răspunsul lor a fost rapid : Ciano şi Ribentropp ne aşteaptă pe noi şi pe Unguri la Viena. Deci, a doua dimineaţă o nebună alergătură spre a pune totul pe roate — dela Minister nu pleca decât Dinu Hiott cu Ministrul şi un băiat dela cifru.

Trenul special se urneşte din gara de Nord la 4 şi jumătate, toată lumea fiind de-o veselă excitaţiune, de parcă ar fi spus că pleacă într'o călătorie de plăcere ...

Între timp, autorităţile evacuau deja o parte a oraşelor Moldovei din pricina unor prea des repetate incidente de fruntarie cu Sovietele, cari massau trupe multe de-alungul graniţei — de-aci, evident, mare panică în Nordul Ţării. În plus, Ungurii au bombardat aerodromul dela Satu Mare, iar noi le-am doborât vreo două avioane.

Într'adevăr, plecarea putea fi veselă !

Noaptea de 29 spre 30 August. Mă înapoez dela Externe, după şapte ore neîntrerupte petrecute la cifru, spre a ajuta băieţilor de-a descifra primele telegrame dictate prin telefon dela Viena. La primirea celei dintâi comunicări am resimţit o cruntă disperare : Ciano şi Ribentropp, cu brutalitatea lor bine cunoscută, ne-au pus în faţa unui ultimatum precis : ori acceptăm arbitrajul lor necondiţionat în chestiunea Transilvaniei, până la miezul nopţii, ori atunci, ambele puteri ale axei ne vor socoti ca duşmani, ajutând o imediată agresiune a Ungariei împotriva noastră, ce s'ar desfăşura cu o ofensivă Rusească pe frontul Răsăritean. Nimic nu le-a putut schimba atitudinea, doar păsuirea s'a extins până la 3 dimineaţa.

Puternicii zilei au adăogat însă că, în caz de acceptare, ne garantează toate fruntariile — nu au garantat-o şi Cehoslovaciei ? — făgăduindu-ne şi ajutor armat împotriva oricărui atacant. Răspunsul Regelui, care a sosit adineaori — băeţii îl cifrează acuma — este ca din pricina greutăţilor technice de-a aduna noaptea membrii consiliului de coroană risipiţi prin Ţară, răspunsul nu se va putea da înainte de ora 9-10 dimineaţa ...

30 August. Acceptarea României a arbitrajului din Viena a fost dat astă noapte la trei, probabil că dictatorii nu au îngăduit păsuirea cerută, de aceea nici nu a fost timp să se adune consiliul de coroană. S'au purtat cu noi ca cu nişte slugi, ce am fost de-altfel faţă de ei de două luni ... Azi vom afla cât vom fi de sacrificaţi — cred că jumătate din Transilvania se va duce .

Ora 7. Acum o oră s'a primit telegrama laconică din Viena ce conţinea noua fruntarie ce ne-a fost impusă cu un cinism şi o stupiditate ce ating grotescul : cedăm jumătate din Transilvania cu vreo 2 MILIOANE de Români ! Adică, procesul milenar reîncepe — dreptatea axei ! Nebunia acelora cari s'au încrezut în cuvântul ei ! Această revoltătoare soluţiune va crea răscoale în ţinuturile de românism compact ... De aşi fi Regele, m'aşi opune acestui arbitraj mârşav şi aşi apăra cu armele teritoriul meu, altfel nu mai merităm să trăim ca entitate de stat !

Emoţiunea tuturor aci la Minister de unde scriu este mare ; Transilvănenii cu lacrămile în ochi sunt plini de revoltă. Eu socot această nouă formă a Ţării tot atât de trecătoare ca aceea impusă prin pacea dela Buftea. Mă cutremur însă de clipa în care marele public — mai cu seamă acel de peste Carpaţi — va afla adevărul ... Abia acuma Regele ia cunoştinţă de ceeace ne aşteaptă. Va şti cel puţin azi să aibe gestul indispensabil unui Suveran ?

4 Septemvrie. Situaţiunea în Ţară este foarte gravă. După cum prevedeam, imediat ce arbitrajul dela Viena a fost cunoscut, au avut loc o sumă de manifestaţiuni şi incidente în principalele oraşe din Transilvania, mai cu seamă la Cluj şi la Braşov. Într'unele locuri au fost demonstraţiuni pur naţionaliste, într'altele au luat un caracter anti-axă şi, natural, anti-unguresc.

Dacă nu puteam decât să aprob aceste manifestaţiuni sănătoase de revoltă — în cazul în care nu depăşeau anumite limite — am fost extrem de îngrijorat când mi s'a spus că armata, exasperată de un an şi jumătate de inacţiune, nu vrea cu nici un preţ să se retragă, şi chiar unii comandanţi de unităţi refuză să predea întăririle construite pe fruntarie, cu atâta trudă şi sacrificii.

Pe această situaţiune s'a altoit ieri seară o mişcare gardisto-militară la Bucureşti, Constanţa şi la Braşov, ce a încercat să ocupe poşta, telefoanele etc.,

în plus, cinci desmetici au tras în ferestrele Palatului Regal. Paralel, gardiştii au lansat un manifest acuzând pe Rege de a fi trădător, necinstit, amoral — revolta împotriva Suveranului, azi, în bună parte nedreaptă, este enormă. Nu văd prin ce echilibristică s'ar mai putea menţine pe tron !.

La amiază, Gigurtu şi-a dat în sfârşit demisiunea, iar Generalul Antonescu — care până acum câteva zile era de vreo două luni închis la Bistriţa, fiindcă îndrăznise să spună Regelui câteva crude adevăruri — Antonescu spun, a fost însărcinat cu formarea noului cabinet.

În momentul de faţă — ora 9 seara — negocierile sunt în plin mers, iar Barbul, secretarul lui Pop, care ar fi şi dânsul ministeriabil, îmi telefonează că pe la miezul nopţii totul va fi terminat. Ce ne aşteaptă ?

5 Septemvrie, ora 10. De douăzeci de minute avem un nou Suveran. Azi dimineaţă la 5 Carol II a părăsit Tronul, după ce o oră înainte Generalul Antonescu i-a adresat o scrisoare prin care îi cerea să se retragă, oamenii politici ne mai vrând să coopereze cu dânsul întru soluţionarea situaţiunii care este de o precumpănitoare gravitate.

Sosind la cifru, la nouă fără un sfert, mi s'a arătat telegrama prin care se aduceau la cunoştinţă cele de mai sus, oficiilor noastre diplomatice, adăogându-se că Regele va pleca din Ţară, în cursul zilei, spre a se instala cu o mică suită în Elveţia. Apoi, strânşi cu toţii în biroul lui Constantinidi, directorul cifrului, am ascultat la radio proclamarea concisă şi oarecum banală a fostului Suveran, urmată de ceremonia depunerii jurământului. Mihai I — ori al doilea ? — a jurat credinţă cu o voce nesigură — aşi fi vrut, în ciuda emoţiei sale de înţeles, să aud un timbru tineresc, cu avânt, sau cu gravitate.

Acuma, începând domnia celui de-al patrulea Rege al României, nu mă pot opri a privi cu oarecare melancolie plecarea lui Carol II, care într'un şase a sosit şi tot într'un şase va părăsi această Ţară, căreia i-a făcut mult rău, dar şi pentru care a muncit cu o râvnă şi o adevărată viziune a viitorului.

Melancolie, fiindcă soarta sa a fost atât de strâns împletită cu a noastră, a tuturor, de aproape un sfert de veac, în momente de triumf şi, din păcate, în atâtea altele de răstrişte. Nu doresc azi să arunc piatra biblică, fiindcă — iarăşi şi iarăşi o repet — am meritat stăpânul nostru. Ţara a făcut o legendă din Principele Carol, nevrând să aibe încredere în experienţa şi patriotismul lui Ion Btrătianu, care nu-i îngăduia să sacrifice, din motive personale, pe Moştenitorul Tronului. Oamenii de atuncea l-au cunoscut. Când acuma zece ani a fost primit ca un erou naţional, afară de câteva persoane, nimeni nu a avut demnitatea şi caracterul să se opună anumitor tendinţe îngrijorătoare. Nici el nu ar fi făcut din Ţara Românească ceeace a dorit, dacă nu ar fi fost încurajat direct de laşitatea şi oportunismul conducătorilor noştrii.

Ţara l-a vrut cu pasiune. Ţara l-a mistuit şi până în cele din urmă, Ţara l-a gonit. Brătianu, Ion Duca şi ai lor au avut prea dreptate când spuneau : „ Degeaba, credeţi-ne, nu este nimic de făcut cu dânsul ..." Şi totuşi ...

În vremuri normale, cu oameni întregi împrejurul său, ar fi putut fi un mare Monarh căci avea deosebite calităţi de conducător. Omul însă, după cum am mai spus-o de-atâtea ori în trecut, este respingător. Să nu uităm că dacă a distrus viaţa politică a Ţării, a ştiut totuşi să aducă un avânt nou, o organizaţie occidentală, un orizont vast şi o putere de muncă neobişnuită. Şi-a cunos-

cut România şi oamenii atât de bine, încât le-a exploatat defectele, spre a-şi atinge anumite scopuri şi a-şi întări autoritatea, ce îi era contestată chiar din 1930. Devenise un fel de cerc vicios, în care nu ştiai unde încep viţiile lui, şi unde se opresc păcatele Ţării.

Un om plin de contradicţii, a fost un bizantin autentic — primul produs al dinastiei înpământenite — odată mai mult, al cui păcatul original ?...

Iar acuma ? Totul este azi în mâinile unui om energic, cinstit, nemăsurat de ambiţios, dar care încă nu a putut dovedi măsura calităţilor sale de conducător. Mihai tânăr, fără experienţă, cu anume trăsături frumoase de caracter — lealitate, dreptate, fidelitate — nu contează pentru moment.

Dacă experienţa Antonescu nu reuşeşte, soarta României este pecetluită. Îl plâng pe junele nostru Suveran din suflet, dar mă gândesc, în acelaş timp la fericirea lui, când Principesa Elena se va înapoia. De altfel, Ţara întreagă — sau cât a mai rămas dintr'însa — o aşteaptă cu un imens entuziasm ...

Ora 4 şi jumătate. Generalul Antonescu — care se intitulează în mod ciudat „ şef al statului " — a şi telegrafiat Principesei Elena la Dresda, spre a o ruga să se întoarcă cât mai de grabă în România ; şi, caracteristic, vorbeşte de sine la persoana a treia (ca şi la depunerea jurământului, când a făcut lui Mihai dictatoriala urare : „ Dumnezeu să ajute Ţării, Majestăţii Tale şi mie !")

Înainte şi după masă am trecut prin străzile din centru ce forfoteau de lume. Pretutindeni drapele şi portretele tânărului Suveran, iar la oportunistul „ Julietta ", primele fotografii reînviate ale Principesei Elena. În piaţa Palatului sute de oameni desmăţaţi, mai cu seamă juni gură cască şi fete tinere, aclamă anost, căţărându-se pe soclul lui Carol I. Ediţiile speciale se succed, „ Universul " între altele, cu un mârşav articol al lui Stelian Popescu, care cu obişnuita laşitate Românească uită că, de bine de rău, vorbeşte despre Tatăl actualului Rege. În plus, pe toate zidurile, manifeste legionare cu fotografia lui Codreanu şi extrase din apelurile sale. Întreg spectacolul dă o impresiune de improvizaţie, lipsită de demnitate şi de adevărată seriozitate.

Ora 10. După Minister am mai fost odată în centru ca să pipăi publicul. Acolo unde mi s'a spus că eri seară au fost îmbrânceli cu armata şi că s'au tras focuri de armă în aer, azi erau mii de oameni, iar în piaţa Palatului, o mare de capete. Câteva ferestre aprinse, restul cufundat într'un întunerec morocănos. Pe calea Victoriei coloane de manifestanţi tineri gardişti treceau cu oarecare ordine, cântând, cu drapele şi purtând portretul lui Codreanu. Publicul părea destul de entuziast — extraordinară vitalitatea acestei mişcări quasimistice. Printr'o ciudată coincidenţă, astăzi este „ Minunea Sfântului Arhanghel Mihail " patronul Gardiştilor.

7 Septemvrie. Fostul Rege a părăsit capitala prin gara Mogoşoaia, ieri noapte, la 4 şi jumătate, însoţit fiind de aghiotanţii Filitti şi Pastia, şi de cinci servitori. Noul Suveran l-a dus la gară şi a povestit lui Stîrcea şi lui Mosconyi că, în ciudata bucuriei sale de-a-şi revedea Mama, despărţirea de Tatăl său, cât şi întâmpările din ultimele zile, au fost îngrozitoare pentru dânsul. Principesa Elena — căreia i se şi dă titlul de Regină — pleacă la Florenţa spre a-şi aduna parte din lucruri, sosirea ei în Ţară fiind anunţată pentru finele săptămânii viitoare.

Între timp, Antonescu simplifică, curăţă şi transformă aparatul de stat,

nedorind să formeze noul guvern decât în ziua în care va fi sfârşită evacuarea Transilvaniei ... Când am aflat la Minister că am fost pus de Pop pe lista acelora care urmau să-l însoţească săptămâna viitoare la Budapesta, pentru orânduirea unor chestiuni însemnate cu Ungurii, m'am dus val-vârtej la Dinu Hiott să protestez, căci nu înţelegeam să iau parte la ruşinea noastră, într'o capacitate fie ea cât de modestă.

Nici nu terminasem bine, că Manoilescu trimete după mine spre a-mi face cunoştinţă şi, după o serie de curtenii, mă anunţă că m'a numit secretarul general al comisiunii noastre, cu dorinţa ca eu să-i fiu „ la cheville ouvrière " – pas să mai refuz !. Mă bucur de încrederea lui, dar ...

Ora 10 şi jumătate seara. Azi după amiază, la trei, s'a semnat la Craiova convenţiunea cu Bulgaria, prin care îi retrocedăm, după 27 de ani, Cadrilaterul. Dacă istoriceşte şi economiceşte nu aveam dreptate să protestăm, totuşi îmi pare rău pentru Balcicul care a jucat dela război încoace un rol atât de însemnat în pictura Românească şi apoi în viaţa Reginei Maria. Vreau să cred că acet sacrificiu a fost ultimul, căci acuma am plătit din plin şi destul pentru păcatele şi greşelile noastre.

8 Septemvrie. Ieri seară trenul fostului Suveran a fost atacat cu focuri de armă, în gara Timişoara, câteva sute de gardişti căutând a-l lua cu asalt. Se pare că toţi au scăpat teferi, cu toate că ar fi fost urmăriţi până la fruntaria Yugoslavă.

Antonescu organizează comisiuni pentru revizuirea averilor oamenilor politici şi a fondurilor pentru înarmare, suprimă Ambasadele şi un număr de Legaţiuni, asemenea unele ministere, precum şi fondurile secrete,

Principesei Elene îi dă titlul de Regină - Mamă. Azi dimineaţă i-am scris o scrisoare de bun venit, pe care o încredinţez lui Nelly Catargi, care pleacă să o aducă dela Florenţa.

14 Septemvrie. Se pare că viitorul meu apropiat se află iarăşi la o răscruce : 48 de ore după ce am fost anunţat că voi pleca la Budapesta, Manoilescu – iarăşi, deosebit de amabil – mă cheamă spre a'mi spune că negocierile noastre cu Ungaria urmând să ţie multă vreme, s'a gândit că ar fi mai bine pentru mine de-a păstra independenţa mea de acţiune şi că, deci, a hotărît să mă trimeată în străinătate într'un post la alegerea mea. I-am răspuns că sunt foarte recunoscător pentru curtenia sa, dar că, fără a dori să fiu socotit un rebel şi fără nici un romantism patriotic, nu doream să plec în împrejurările actuale. Am simţit imediat că acest răspuns nu i-a plăcut şi, când a fost să ne despărţim, a insistat că mi se va da un post bun.

Dinu Hiott, prietenii şi familia mă împing să accept propunerea spre a lipsi din Ţară în această primă perioadă de transformări, în care gardismul se şi socoteşte atot- cuceritor (acum două zile au spart cu securile placa de marmură de pe zidul gării Sinaia, înlocuindu-o cu un drapel verde). Dela început am avut şi eu impresiunea că motivul dat de Manoilescu a fost doar un pretex, ceeace mi-a fost confirmat mai târziu, „ fiind din toate punctele de vedere mai bine să lipsesc un timp din Ţară ". Dacă mi-am păstrat, în principiu, atitudinea mea iniţială – căci nu înţeleg să plec pentru un pericol nedefinit şi tocmai într'o epocă atât de pasionată – vechiul virus al călătoriei s'a trezit din nou în mine ...

Fig. 78 Înapoierea Reginei Elena la București în Septemvrie 1940

Antonescu doreşte să facă o echipă ministerială cât mai largă, cu o participare redusă a legionarilor. Unii ca şi alţii, însă, vor duce o luptă surdă pentru definitiva cucerire a puterii: gardiştii se organizează cu înfrigurare şi se bizue, probabil, pe oportunismul Românilor spre a câştiga de partea lor elemente de valoare ...

Ieri s'a terminat dureroasa noastră retragere din Ardeal, fără incidente serioase, cu toate că în urmă, Maghiarii au şi început să persecute populaţiunea Română.Bucureştiul însă, în mijlocul acestor drame şi clocotiri, se pregăteşte să primească mâine dimineaţă pe noua Regină - Mamă, cu mare alaiu. Regele şi Antonescu au plecat ieri seară spre a-i ieşi într'u întâmpinare, la Jimbolia, unde a sosit azi la amiază...

15 Septemvrie. Ziua de azi, pentru care mă pregătisem cu o adevărată emoţiune, a fost întunecată citind în ziarele de dimineaţă că : 1/ România a fost decretată Stat Naţional Legionar; 2/ noul guvern s'a constituit ieri seară cu Luca Sturdza la Externe ! Acest om prost, ţâcnit şi de-o patentă mediocritate nu are decât meritul de-a fi fost gardist, iar nevasta lui, un timp secretara lui Codreanu ... Restul cabinetului este format din doi-trei oameni ai lui Antonescu – Mişu Antonescu, Mareş şi caraghiosul de Roşianu – un număr de militari de bună reputaţiune, vreo doi-trei neutrii ca George Cretzeanu, restul fiind gardişti, în frunte cu Horia Sima, care a fost numit vice-preşedinte al consiliului; acesta din urmă rămâne, în plus, „ Comandantul Mişcării Legionare ", iar Antonescu devine „ Şeful Regimului Legionar " – dragostea de titluri complicate la toate regimurile totalitare.

În ciuda acestor schimbări atât de însemnate pentru viitor, am mai fost totuşi cu oarecare entuziasm la Palatul Stirbey, spre a asista la paradă. Pe platforme improvizate de-a lungul grilajului, am privit mai întâi – cu mai multă curiozitate decât tristeţe – noua înfăţişare a străzii : coloane de legionari, cu cămeşi încă improvizate din prea multe nuanţe de verde, semi-militarizate şi de-o bună disciplină, formau un gard viu în faţa trupelor şi a publicului, în mijlocul agitaţiunii populare şi a saluturilor fasciste.

La 11 a trecut sobru, cortegiu în faţa noastră – entuziasmul nu a fost prea mare, s'au aruncat multe flori asupra trăsurii à la Douaumont, din care ne-a surâs o Elenă delicioasă, tânără, extrem de elegantă şi mult slăbită. În ciuda indiscutabilului ei farmec şi a marei ei distincţiuni, saluta cu o prea exagerată modestie. În urmă, Generalul într'o maşină, alături de Mircea Elefterescu, fostul meu comandant la Târgovişte şi aghiotant al Unchiului George Moruzi ...

Apoi, mare înghesuială în piaţa Palatului, unde perechea se înapoiase tocmai dela Patriarhie spre a apare cu Antonescu, guvernul şi diplomaţii la balcon. De data aceasta a fost destul entuziasm, dar mai cu seamă când a început defilarea legionarilor ...

În faţa acestor zvârcoliri, stau să-mi cercetez conştiinţa spre a şti dacă mai pot rămâne cinstit funcţionar de stat, şi ajung la concluziunea că atâta vreme cât nu sunt silit să fac compromisuri, ori că situaţiunea mea personală nu devine din cale afară de penibilă, mai pot rămâne la Minister. În cazul contrariu, drumul Americii rămâne deschis şi, odată acolo, voi şti ceea ce am de făcut ...

21 Septemvrie ... Antonescu – cotropit de lucru şi trăind continu într'o

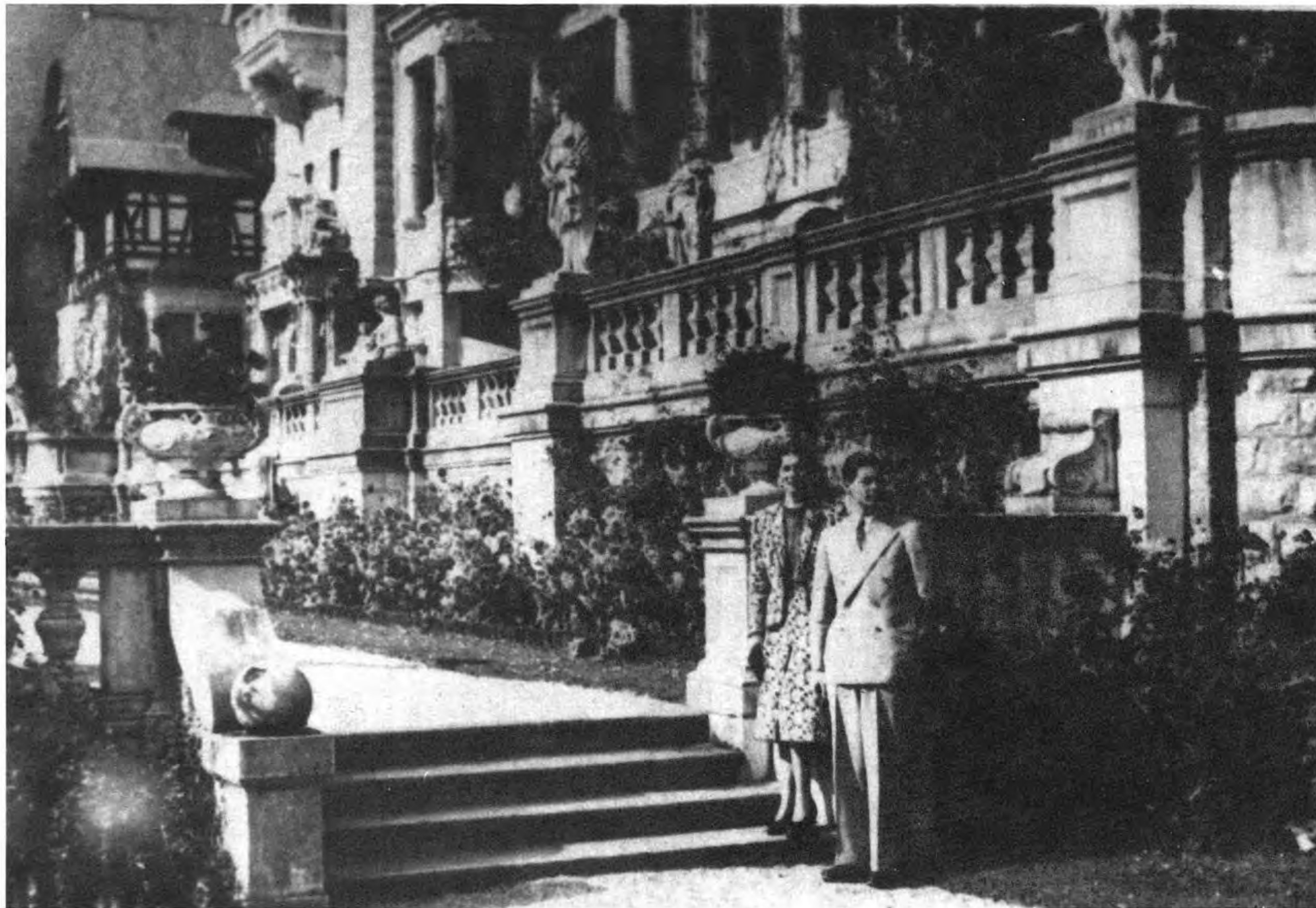

Fig. 79 Regele Mihai cu mama lui reuniți la Castelul Peleș din Sinaia

mare tensiune nervoasă — este pretutindeni depăşit de gardişti care cu încetul pun mâna pe întreg aparatul de stat. Acest lucru nu ar fi decât normal dacă ei ar avea oameni de mâna întâia, care să fie la înălţimea gravitaţii situaţiunii în care ne aflăm azi ...La noi, Luca Sturdza este umbra unui Ministru de Externe, Legaţiunea Germaniei pe de-o parte, şi Antonescu, pe de alta, ducând politica noastră dincolo de graniţe ...

Nadia, aflând ceea ce s'a petrecut la Sinaia, a protestat cu vehemenţă pe lângă General, care a chemat pe Sima ; acesta i-a spus că nu ar fi fost la curent cu cele întâmplate, „care nu sunt demne de gardişti " şi a făgăduit că asemenea manifestaţiuni nu se vor mai repeta. Între timp, Nadia a mers să depună flori la Sinaia şi, înainte de-a scoate drapelul gardist ce ascundea locul depe zid, a telefonat Doamnei Antonescu, care a rugat-o însistând, din partea Generalului să nu o facă, spre a nu îi crea greutăţi.

Mărturisesc că aceste persecuţiuni post-mortem nu mă pot atinge, după cum ele nu lovesc nici în memoria lui Papa ; mă simt, din fericire, de-asupra acestor micimi — fie acestea cât de revoltătoare în nedreptatea lor — şi încerc a judeca totul depe un plan infinit mai superior, chiar dacă în fundul inimii mă ustură. De s'ar atinge însă de mormânt, evident că nu aşi mai gândi la fel ...

9 Octomvrie. În noaptea de alaltăieri spre ieri, două divizii Germane motorizate, numărând aproximativ 25-30.000 oameni, au trecut fruntaria spre a ocupa regiunea noastră petroliferă. Pretextul oficial este că ne aduc material nou destinat armamentului, dimpreună cu technicienii necesari - 30.000 ! — pentru instruirea trupelor noastre... Pentru moment nici chiar la Minister nu mi s'au putut da amănunte complecte asupra acestei ocupaţiuni deghizate.

Prin urmare, s'a afârşit acuma definitiv cu independenţa Ţării, deja atât de compromisă din primăvară. Cu acest prilej, sunt înmărmurit să constat nu numai indiferenţa atâtor compatrioţi, dar chiar o tendinţă de-a găsi această ocupaţiune drept normală, în cadrul alianţei noastre cu axa ! În plus, mai asistăm la spectacole publice nedemne şi revoltătoare, ca mare manifestaţiune gardistă, ce a avut loc Dumineca trecută, spre pildă, când tribuna oficială a lui Antonescu şi a lui Sima era acoperită cu culorile Germane, Italiene, Japoneze şi Spaniole, iar 30.000 de legionari au defilat în faţa miniştrilor axei, aclamându-i. Aceasta după arbitrajul dela Viena ! Îţi stă literalmente mintea în loc ...

Pentru mine, legiunea a devenit simbolul asupririi Germane în România ... poliţia ei schingiue şi aresteaza subt false pretexe de sabotaj inginerii Englezi din regiunea petroliferă ... Legaţiunea Britanică se şi gândeşte să părăsească România ... Rusia nu a reacţionat încă, după cum nu a luat nici o poziţiune faţă de pactul tripartit iscălit acuma zece zile. Frumoasă perspectivă pentru biata Ţară — Sovietele sau naziştii ...!

10 Octomvrie. Acest regim, cu toate că se află încă la începutul instaurării sale, îmi face o penibilă impresiune de incoerenţă, nesiguranţă şi improvizaţie. În întreaga administraţiune, precum şi în orice ramură a activităţii de stat şi particulare, gardiştii au numit oamenii lor, de cele mai multe ori tineri incompetenţi, care — după modelul naţional - socialist — au lichidat trecutul, luând totul asupra lor. Depăşit pretutindeni, Antonescu a rămas totuşi stăpânul atot-muncitor şi hotărîtor , dar fără a da încă aceea impresiune de forţă şi de încredere, ce se potrivesc cu noţiunea de dictator.

Ungurii persecută sălbatec pe Românii din regiunile cedate, căutând să distrugă tot ceeace este intelectualitate şi burghezie mai răsărită ...

13 Octomvrie. Ieri seară s'au înapoiat Tante Nadèje şi Principele Barbu, după un exil de zece ani. Am mâncat la Caterina şi apoi am mers cu dânsa, Flondorii, Nicu Costinescu, fidelul bătrân Chirileanu (bibliotecarul Palatului) şi Nina Duca, la gară. Mătuşa mea, Helene Moruzi le-a ieşit întru întâmpinare la Timişoara, iar Marie cu fata lui Elise au mers până la Craiova. Flori, multă lume, jurnalişti —„ cea mai mare victimă a lui Carol II " — Principele Barbu mi-a părut puţin mai adus şi complect albit, când foarte emoţionat şi cu lacrimi în ochi, strângea mâna tuturor cu caracteristica-i distincţiune.

Dânsa, a rămas literalmente neschimbată — veselă, râzătoare, vorbăreaţă şi agitată ; rămăsesem în corespondenţă de-alungul acestor ani şi rareori am primit — în vremuri bune, ca şi în cele de răstrişte — scrisori mai afectoase şi mai calde ... Dar în ce hal le-a fost menit să regăsească Ţara ! ...

Chiar în aceeaşi dimineaţă a sosit „ primul contingent al misiunii militare Germane ", cu doi generali şi mulţi ofiţeri în frunte, Oraşul este împănat de soldaţi şi grade superioare. Nu, degeaba, nu mă pot obişnui cu acest spectacol umilitor, câtă vreme nu ne aflăm cu adevărat în război !

29 Octomvrie. Ieri noapte la trei, Italia a adresat un ultimatum Greciei, prin care cerea— după ce crease o serie de incidente la graniţa Albaniei— anumite puncte strategice, spre a preîntâmpina asemenea întâmplări. Guvernul din Atena, care se aştepta de luni de zile la un atac, s'a socotit în stare de război la şase dimineaţa. Luptele pe uscat, mare şi aer au început ...

Între timp, formidabilele bombardamente împotriva Angliei în general şi a Londrei în special, continuă de săptămâni de zile, fără a fi putut prilejui mult trâmbiţata debarcare, nici slăbire a rezistenţei Engleze ce este admirabilă.

Germanii au intrat şi în Moldova, ceeace a liniştit pe acei cărora le era teamă că ei, pe ascuns, să fi recunoscut drepturile Rusiei asupra acestei provincii...

31 Octomvrie. Viaţa mea personală, în haosul crescând din jur, pare să fie din nou ameninţată de o criză serioasă. Într'adevăr, după ce acum câtva timp mi se spusese că gardiştii aveau de gând să facă o epuraţiune la Minister — din care să fac şi eu parte, evident — acum ni se anunţă numirea în centrală a unui număr de legionari care să ocupe, fără examene, locuri de secretari şi de consilieri... De-altfel, s'au şi numit noi şefi de misiune legionară în mai multe capitale străine începând cu ţările axei... Prezenţa acestor elemente chiar în sânul Ministerului va face, probabil, rămânerea mea aci imposibilă;aceasta cu atât mai mult azi, când în urma unei organizări a Direcţiunii Politice, mi s'au încredinţat cele două secţiuni mai însemnate, Europa Centrală şi Balcanii...

Pentru moment aştept, deci, desfăşurarea evenimentelor cu acea bine cunoscută senzaţiunea din trecut, formată din teama nemărturisită şi exaltarea aventurii ce m'a pasionat întotdeauna, în ciuda unui oarecare spirit conservator şi burghez ce mă caracterizează...

3 Noiemvrie. Mă regăsesc la Buftea aproape ca'n vremurile copilăriei şi ale adolescenţei, cu vechea atmosferă pe care am iubit-o atât de mult. După zece ani, revăd pe Tante Nadèje şi pe Principele Barbu în colţurile lor consacrate, dânsul lângă căminul salonului mare, dânsa în salonaşul verde de sus...

Nu am vrut să vin până acuma, spre a-i putea vedea — în tihnă — fără puhoiul de lume ce s'a perindat aici în primele timpuri...

Tante Nadeje m'a primit cu o mişcătoare şi emoţionantă afecţiune: „... un des moments de joie pure, pour moi tu es toujours mon petit garçon..." Iar Principele Barbu mai rezervat, cu atâta prietenie cât poate arăta natura lui puţin expansivă. Te încălzeşte la inimă în aceste vremuri când lucrurile cele mai solide se fărâmă printre degete, să regăseşti acest climat de dragoste şi de fericire statornică...

Am avut cu dânsul interesante discuţiuni despre greşelile trecutului şi despre nesiguranţa unui prezent ce nu prevesteşte decât dezorganizare. Triste reminiscenţe asupra Reginei şi aspru rechizitoriu al lui Carol. „Eu nu mă sfiesc a o spune şi azi, că am fost în bună parte răspunzător de îndepărtarea Principelui Moştenitor în 1925. Viitorul a dovedit câtă dreptate am avut, căci îl cunoşteam prea bine spre a nu-mi da seama de ceea ce ne aşteaptă."

Spre a-mi dovedi apoi temeinicia punctului său de vedere, mi-a arătat o serie de copii fotostatice după scrisori ce aruncă o necruţătoare lumină asupra fostului Suveran: 1/ O lungă scrisoare a Reginei din Buftea, cu data de 23 Noemvrie 1916, prin care roagă pe fiul ei mai vârstnic să ia în sfârşit hotărîrea de a se duce pe front. Îl întreabă cum de poate rămâne la Bucureşti când trupele se bat de atâta vreme cu un inamic cotropitor, cum de suferă ca cei din regimentul său să moară pe linia de foc, pe când dânsul, Principele de Coroană, rămâne în capitală ? Ca mamă şi ca Regină, nu poate asista nepăsătoare la această ruşine în mijlocul dezastrului ce ne ameninţă. 2/ Scrisoarea de abdicare a lui Carol dată la Bucureşti în 1 August 1919, prin care, renunţând la tron, cere să fie primit ca simplu ostaş în armata Română — scrisoare scrisă cu simplicitate şi o oarecare demnitate. 3/ Istorica scrisoare dela Veneţia din 12 Decemvrie 1925, adresată Mamei sale, prin care renunţă la prerogativele sale şi cere să fie socotit ca dispărut -înnecat, spre pildă, într'un accident de automobil în lacul Maggiore. Citind aceste rânduri ai simţământul că au fost scrise de un besmetec, cu desăvârşire inconştient de pasul pe care-l făcea. 4/ Scrisoare lui Carol trimeasă la 2 Februarie 1926 din Milano Patriachului — copie făcută de însăşi mâna Regelui Ferdinand — şi prin care asigura solemn pe şeful bisericii că nimeni nu a fost răspunzător de hotărîrea sa, luată din proprie voinţă. Roagă, deci, pe Miron Cristea, ca toată lumea să facă zid în jurul familiei regale, în deosebi a nevestei şi a copilului său. O scrisoare remarcabil de bine şi cumpănit concepută. 5/ Două notiţe ale Regelui Ferdinand de care dânsul s'a servit spre a face emoţionanta declaraţiune în consiliul de coroană despre durerosul său sacrificiu ca Rege şi Părinte primind, nestrămutat, abdicare Principelui Moştenitor.

Arătându-mi aceste documente, Principele Barbu a adăugat că Regina i le dăduse spre a-i servi într'o zi când memoria ei ar fi atacată cu privire la legăturile între dânsa şi fiul ei...

11 Noemvrie. Ieri dimineaţă, cu puţin înainte de ora patru a avut loc un cutremur într'adevăr catastrofal. Luasem parte în ajun la o simandicoasă masă dată de Legaţiunea Braziliei, aşa încât mă culcasem târziu, când — deodată — sunt deşteptat de zguduituri atât de purnice încât, buimăcit încă de un somn neaşteptat de greu, nu am priceput ceeace se petrecea în jurul meu. Desmeticit,

am aşteptat liniştit în pat ca totul să se sfîrşească, apoi, constatând că lumina electrică nu funcţiona am trecut în odăile alăturate, unde am dat de umbra înspăimântată a jupânesei Victoria, care cu o palidă lumânare în mână, a făcut cu mine revizuirea stricăciunilor... După aceea, m'am culcat uşurat cu dulcea iluziune că voi putea să-mi reiau somnul, dar telefonul binevoitorilor mi l-a speriat de-a-binelea. A doua zi am aflat grozăviile din oraş şi din Ţară — sute de morţi, mii de răniţi, nenumărate locuinţe prăbuşite şi avariate, comunităţi întregi rămase sub cerul liber. Aci stricăciuni pretutindeni, hotelul Carlton de 12 etaje cu desăvârşire distrus, îngropând zeci de oameni subt tone de cărămizi şi beton, edificii mari evacuate din pricina pericolului unor surpări viitoare; în toate colţurile balcoane, ziduri, acoperişuri dărâmate, fără a uita o adevărată hecatombă de coşuri. Peste toate picura o ploaie măruntă, prin care mii de spectatori se înghesuiau spre a avea o vedere îndepărtată a dezastrului Carlton unde trupele încercuiseră străzile învecinate... În înbucurătoarea situaţiune de azi, era singurul lucru ce ne mai lipsea!

17 Noemvrie. Gardiştii au început certuri atât de veninoase între dânşii, încât cele două tabere — oamenii lui Sima şi acei ai lui Codreanu Tatăl — s'au omorât cu revolverele zilele trecute. Profitând, aşadar, de slăbiciunea regimului nedisciplinat şi în bună parte incapabil, propaganda comunistă a luat, deodată, proporţiuni foarte grave. De-altfel, au şi avut loc ciocniri ce s'au soldat la Obor cu morţi şi răniţi... Ar fi sute de exemple de citat, în care gardiştii, cu arma în mână au invadat casele oamenilor, confiscând bunurile cetăţenilor, sau cerând demisiile unor înalţi funcţionari, spre a-i înlocui apoi, cu incapabili, ale căror sporadice bune intenţiuni nu înlocuiesc totala lor lipsă de pregătire...

Zilele trecute Antonescu a făcut o vizită oficială la Roma dimpreună cu Sturdza, spre a pleda dreptatea cauzei noastre pe lângă Duce — lăudabil, dar inutil efort, ce nu va fi satisfăcut decât vanitatea sa...

Lucrul meu la Minister devine mai însemnat căci, pe lângă răspunderile mele la secţiunile Balcanilor şi ale Europei Centrale, Cretzianu m'a rugat să funcţionez într'o comisiune economică Dunăreană Româno—Germană, ce îmi omoară multe ore. Şedinţele se ţin în Palatul Cantacuzino, unde mă amuză să regăsesc mici amintiri ale trecutului şi urmele conservatoare ale Nababului prin încăperile şi saloanele aurite şi supraîncărcate cu mărturiile unei bogăţii de prost gust.

Germanii sunt corecţi ca formă, dar brutali în fond, anumite şedinţe fiind penibile pentru cineva crescut într'o Ţară independentă... Eu, prea puţin cunoscător al acestor chestiuni financiare, mă bizui pe bunul simţ şi — pe experţii Băncii Naţionale!

23 Noemvrie. România a aderat ieri dimineaţă la pactul tripartit, 48 de ore după Ungaria. Guvernul se luptase mult ca această aderare să aibă loc cel puţin simultan cu aceea a Maghiarilor. Aşadar, ne trezim aliaţi cu aceştia, care au măcelărit, persecutat, gonit în ultimele luni, populaţiunea Românească din Ardealul cedat. Macabră ironie!...

Ieri am cetit rezumatul secret al convorbirilor ce au avut loc acuma 10 zile întâi între Duce, Antonescu, Ciano şi Sturdza — iar apoi între acesta din urmă şi Mussolini. După o lungă expunere a Generalului asupra greşelilor trecutului, a „miracolului României Legionare“, a fidelităţii noastre pentru axă, a stării

de plâns a Țării, în urma amputărilor teritoriale și a problemelor celor 40.000 de refugiați — fără a menționa criza economică — s'au încins discuțiuni generale. Apoi, după ce fiecare și-a dat părerea, rezultatul uimitor a fost că nu s'a ajuns la nici un rezultat, decât la nehotărîte făgăduieli din partea Italiei pentru îmbunătățirea soartei Românilor din Ungaria și asigurări călduroase de prietenie înțelegătoare — atât și nimic mai mult!

Se prevăd însemnate schimbări în administrația legionară, pe care Nemții o numesc „eine Sauwirtschaft" — cred într'o preschimbare, dar nu într'o înlocuire...

27 Noemvrie. Dar de a 35-a mea aniversare: aflu despre un măcel — nelămurit încă — ce s'ar fi întâmplat ieri seară sau azi noapte. Imediat după înapoierea Generalului dela Berlin alaltăieri seară, s'a zvonit odată mai mult nemulțumirea Germanilor de regimul actual, exceptând pe Antonescu. Iar azi aflăm crâmpee despre uciderea unei serii de foști demnitari, de mult închiși, de către un grup de legionari răzvrătiți, care încercând să facă apoi un „putsch" împotriva stăpânirii ar fi fost masacrați la rândul lor — 64 de uciși!

Lucrurile au ajuns la așa un punct de destrămare, încât poporul — chiar în cercurile antantofile — a început să dorească o ocupațiune totală Germană până la finele războiului. Scriu acuma aceste rânduri aproape cu detașare, într'atâta m'am obișnuit cu posibilitățile cele mai dezastruoase pentru această Țară!.

29 Noemvrie. Nu ne mai putem ascunde că ne aflăm în plină teroare. Faptele verificate nu s'au petrecut întocmai cum le-am povestit alaltăeri : Dezgropând la Jilava osemintele lui Codreanu, a celor 10 fruntași omorâți în același timp cu el, precum și a ucigașilor lui Ion Duca — care vor fi înmormântați cu toții mâine, într'o exaltare mistică nebunească — legionarii s'au precipitat în celule unde au ucis pe acei cari au fost implicați în primele asasinate.

Apoi, au hotărît că vor suprima în masă pe toți vechii politicieni sau pe acei cari se aflau în calea înfăptuirilor legionare. Astfel, au ucis mișelește pe Madgearu, părăsindu-l apoi în pădurea Snagov, și în același timp pe Iorga aruncându'i trupul pe șosea, ras de barbă și cu numele scris pe un carton înfipt în panglica pălăriei! Acest omor îngrozitor al unui bătrân de peste 70 de ani, care era unul din cei mai de seamă savanți ai timpurilor noastre, și a jucat pe toate tărâmurile un rol atât de însemnat în istoria contemporană a României, m'a scârbit și înspăimântat mai mult ca orice...

O parte a celorlalți foști demnitari — ca Tătărescu și Argetoianu spre pildă — s'au refugiat în clădirea Ministerului de Interne, căci pericolul amenința pe toți. În noua clădire a Ministerului, în care se afla și Președenția, ne percheziționează la intrare de arme soldați cu mitraliere aflându-se pe acoperiș și terase. Primul pas pentru reprimarea mișcării revoluționare este de a dezarma banda de asasini organizați, ce este așa-numita poliția legionară: mii de tineri, aproape copii, cărora li s'au încredințat revolvere dela începutul regimului. Mă tem însă că lucrul este aproape imposibil fără intervențiunea armatei Germane care de-altfel, împreună cu a noastră, păzește edificiile publice ale capitalei.

Pentru mine, sau pentru noi, nu cred să existe vreun pericol; cu toate acestea Synadino, care a devenit și dânsul legionar mai mult de nevoie, după ce

se refugiase la mine după ocuparea Basarabiei, m'a rugat să fiu gata să mă ascund la dânsul, în cazul în care mi-ar transmite un cod telefonic dinainte stabilit, fie chiar în mijlocul nopţii...

Mai mult cu furie, decât cu mâhnire, trebuie să recunosc că-mi este azi ruşine de-a fi Român în faţa acestui spectacol înjositor şi murdar!

1 Decemvrie. O linişte îngrijorătoare se aşterne de două zile... Lumea se teme de răzvrătiri în ziua înmormântării asasinilor în cap cu Codreanu, ale cărui oseminte, legionarii vor să le sfinţească, „fiind martirul, eroul şi jertfa cea mai mare din istoria Ţării!". Ceea ce ne întrebăm însă cu toţii este cum va ieşi România din această jalnică mocirlă. Este în interesul Germaniei de a asista la treptata bolşevizare a României? Ori îşi pregăteşte numai terenul pentru o ocupaţiune totală? Legiunea comunizantă, Antonescu lămurit, neputincios şi nu la înălţimea misiunii şi răspunderii sale, Ţara cu desăvârşire dezorganizată şi parţial ocupată, care poate fi viitorul nostru apropiat? Un regim legionar epurat — dar cu cine? O dictatură pur militară, dar ce ne facem cu marele număr de gardişti înarmaţi? O revenire la vechile cadre, împrospătate, dar subt şefia cui, când vor să suprime pe toţi foştii conducători? Bolşevism? O nouă desmembrare între Reich şi Soviete? Sau, încă o dată, o repet, un protectorat Nazist?

Iată întrebările dezastruase la care trebue să răspundem azi când aceşti mizerabili asasini au făcut — cu îngăduinţa fostelor regimuri — o ruină dintr'o Românie la ridicarea căreia atâtea minţi luminate şi atâtea energii patriotice s'au cheltuit în zadar.

24 Decemvrie. Am revenit pentru 5 zile la Iaşi, în oraşul pribegiei, spre a petrece Crăciunul cu Mama,ceea ce cred că nu mi s'a întâmplat de când eram mic de tot...

Archiducesa noastră, a fost 2 săptămâni în România, cu un optimism şi o vitalitate cu atât mai aparente, cu cât actualul regim a primit-o cu onoruri exagerate, de a căror valoare reală humorul ei îşi dădea prea bine seama, chiar dacă-i măgulea mica vanitate... Pe Antonescu l-a găsit lăudăros, pompos şi convins că a făcut multe pentru România Legionară; Sima i-a făcut impresiunea unui om bine, ponderat, sincer, şi reţinut; ofiţerii superiori Germani i-au lăudat virtuţile soldatului nostru dar s'au plâns de nepregătirea gradelor superioare, şi de lipsa de cooperare a statului major.

Regele a fost deosebit de afectuos cu dânsa, pierzând o parte a timidităţii lui datorită severei asupriri a Tatălui său, care nu-i dădea nici un prilej de a-şi dezvolta personalitatea, ori de aşi exprima o părere. De altfel, evoluţiunea actuală a tânărului Suveran mă interesează foarte mult, de aceea am profitat de prilejul unei întrevederi cu George Brătianu, care-i face cursuri de istorie, spre a culege impresiuni inedite.

Al treilea Brătianu mi-a spus astăzi că al patrulea Hohenzollern domnitor, are o inteligenţă înceată dar solidă şi că se află pe punctul de a câştiga o siguranţă ce-i lipsea cu desăvârşire în trecut; Mihai pare să aibe cunoştinţe destul de temeinice şi o oarecare curiozitate ce-l împinge a pune întrebări cu miez. Astfel, la prima şedinţă a rugat să i se vorbească despre Cuza.

În acelaşi timp, am aflat că Soreanu i-a dat lecţii de dicţiune, după ce bătrânul actor s'a bâlbâit într'atâta la prima întrevedere, încât nu îşi găsea şi-

rul, fiindcă „de multe ori am întruchipat regi pe scenă, dar niciodată nu am fost cu unul adevărat".

Privitor la situaţiunea internă, un număr al foştilor demnitari continuă să mai fie păziţi în locuinţele lor respective; alţii, ca Micescu spre pildă, încep să circule cu prudenţă şi cu frica în sân. Zilele trecute am fost la fata lui Tătărescu, şi abia am putut să mă strecor printre soldaţi şi jandarmi. La Argetoianu este o mitralieră în salon şi l-am găsit pe bietul om — scăpat de Roşianu dela o moarte sigură — abătut şi fatalist ... Gardiştii nu se ascund a spune că au o listă de vreo 700 de persoane care trebuiesc executate spre a reconstrui România de mâine pe noi temelii. Ei spun deschis că burghezia noastră nu mai poate dăinui în forma ei actuală, şi că, dacă ea nu se integrează în mişcarea legionară, va suferi gravele consecinţe ale acestei atitudini negative ...

Lupta deschisă între legionari şi General continuă, ultimul exemplu de ciocnire fiind schimbarea Ministrului nostru ; într'adevăr, de mult Sturdza era tratat ca un şcolar prost de către superiorul său, până ce săptămâna trecută l-a concediat ca pe un şef de birou. Zarva a fost mare, fiindcă legiunea hotărînd să nu scape Externele din mâini, a chemat peste capul Conducătorului — noul titlu al lui Antonescu — pe Costi Greceanu dela Berlin, publicând în acelaş timp în ziare că dânsul — un mediocru inginer — va fi viitorul titular al Afacerilor Străine ...

Între timp, mi s'a repetat acuma două săptămâni o informaţie privitoare la curânda mea expulzare. Cretzeanu, pus la curent s'a supărat atât de rău, încât a declarat că în acest caz va demisiona ; cazul mergând până la Sturdza, acesta a protestat cu vehemenţă, ba, dimpotrivă, având cuvinte măgulitoare la adresa mea, a spus că după această epocă de criză se gândeşte a mă trimete în străinătate. A treia zi a fost dat afară !

Cât despre situaţia internaţională, Grecii -Finlandezii acestei ierni — o duc din victorie în victorie ... Nimeni nu pricepe slăbiciunea Italiană, decât drept dovadă a neputinţii lor de-a lupta pentru o cauză pe care nu o înţeleg ... Concursul Englez este eficace ... iar paralel, Anglia bate pe caraghioşii de Italieni şi în Africa ... De sărbători plec la Iaşi.

27 Decemvrie. Zilele petrecute la Iaşi sunt liniştite, patriarchale, însoţite de un refren de vagă anosteală - leneşă, şi de continuă senzaţiune că în cursul anului ce va veni voi părăsi România... Locuim în jumătatea casei bătrâneşti, închiriate de Unchiul Lascăr la numărul 12, Strada Palladi, nu departe de locuinţa din Lascăr Cataragiu, unde a murit străbunicul meu, Generalul Duca... Mama este la curent cu toate prin intermediul unui radio mângâietor în singurătatea ei, încântată să mă revadă, dar nemărturisit doritoare de schimbări, de o adiere nouă de viaţă pe alte tărâmuri, de noi activităţi la latitudini diferite ...

Zilnic petrec două-trei ore în lungi plimbări prin toate cartierele Iaşilor cotropite de viscol, ger şi o zăpadă admirabilă ... Recunoşteam astfel în cursul acestui pelerinagiu sentimental casele în care se risipiseră toţi cunoscuţii în vremurile de răştrişte. Păcat că mai toate locuinţele vechi boiereşti au şi fost vândute sau închiriate administraţiunilor de stat, ori organizaţiunilor particulare. ... Un domn în vârstă, tot văzundu-mă cu ochii în dreapta şi în stânga, mă întreabă politicos : „ Căutaţi ceva, mă rog ...?" la care i-am răspuns : „ Amintiri, Domnule, caut amintiri ..."

29 Decemvrie. Înapoiat la Bucureşti, nu ne-am putut duce anul acesta la Măldăreşti din pricina viscolului ce a bântuit în toată Ţara şi a făcut aproape imposibilă circulaţiunea în Vâlcea. De-altfel, acest parastas de şapte ani nu ar fi putut să aibe loc în orice caz, căci nu doream să expunem preotul care, eventual, ar fi citit rugăciunile, răzbunării gardiştilor...

22 Ianuarie, 1941. De ieri după amiază ne aflăm în plin război civil. Evenimentele criminale s'au desfăşurat de trei zile în felul următor : în noaptea de 18 spre 19 un besmetic, de naţionalitate dubioasă, a ucis cu focuri de revolver un ofiţer German, în clipa în care acesta ieşea dela cafeneaua Bucureşti. Se pare că Neamţul, ofiţer de stat major, era un excelent militar şi organizatorul transporturilor de trupe în această parte a continentului. Indiferent de adevăratul motiv al acestui omor, Antonescu a profitat de tensiunea creată spre a da afară din guvern pe Generalul Petrovicescu care, ca Ministru de Interne, era un mare susţinător al gardiştilor.

Am aflat această veste alaltăieri seara când ne adunasem pentru un foarte elegant dineu la Alexandru Cretzeanu, spre a sărbători cei douăzeci de ani ai fetei lui Elise. Excelentă masă, şampanie minunată, femei elegante şi prea frumoasa nevastă a lui Fred Nanu, fosta Tania Krupensky. Trecem apoi alături pentru un mic bal la Palatul Ştirbey, unde ni se spune că manifestanţi au mers spre Piaţa Victoriei strigând cât îi ţinea gura :„ Jos Antonescu ! ... Jos Rioşanu ! ... Vrem guvern legionar ! " etc. Îngrijoraţi, dar luaţi pe sus de marea veselie a tinereţii, am petrecut straşnic până la trei, totuşi instinctiv conştienţi de un pericol în pregătire.

Ieri dimineaţă careu de trupe în faţa Ministerului nostru, Generalul apărând la balconul de lângă biroul meu spre a primi aclamaţiunile gărzii pretoriene. Spectacol mediocru organizat, cu toate că trupele se prezentau foarte bine. Când mă înapoiez însă la patru, găsesc trupe noi adunate şi mi se spune că, dela trei jumătate, s'a tras în cazarma gardienilor publici ce se afla în spatele clădirei noi a Preşedinţiei, lipită de a noastră. Vreo 600 de elemente ale poliţiei legionare au ocupat-o printr'o mişcare ce a pornit consecutiv dinlăuntru şi din afară Din acea clipă a început blocarea lor cu unităţi armate, tancuri, mitraliere şi tunuri de campanie.

Am rămas la Minister până la ora 6 seara, veştile fiind destul de liniştitoare, astfel încât ne-am culcat pe o notă optimistă : în sfârşit, abcesul s'a spart, lupta este făţişă. Generalul sprijinit de Germani îi va înfrânge. Pe urmă vom vedea.

Azi dimineaţă, sosind de vreme la Minister, am găsit situaţiunea neschimbată, trupe multe adunate, noi cuiburi de mitraliere şi nenumărate tancuri. Cordoanele de militari ce blocau întreg cartierul, abia ne-au lăsat să trecem după legitimare, percheziţii etc. Am aflat la Minister că ultimatul Generalului adresat acelor asediaţi expiră la amiază.

Într'adevăr, puţin după aceea a început primul atac, simbolic în Bonaparte, din fosta casă a lui Iorga, cu micile tunuri de tank ce vărsau foc din turelele mişcătoare. Dela ferestrele noastre nu am putut să urmărim decât mici crâmpee ale luptei, soldaţii cari înaintau încet împotriva cazărmii proteguiţi de tancuri, mitralierele ce trăgeau, mişcările unităţilor de trupe. Împuşcăturile erau destul de puternice de o parte şi de alta, căci legionarii erau bine înarmaţi, iar clădirea în care se aflau destul de vastă spre a susţine un asediu mai lung.

Totuşi, în mai puţin de o oră, câteva sute dintre ei s'au predat, trecând în şiruri subt balcoanele noastre — gardieni, civili, militari, femei, băeţandrii. Privindu-i cu braţele ridicate, murdari, îmbrânciţi, duşi de soldaţi spre a fi percheziţionaţi pe treptele Preşedinţiei în clădirea căreia dispăreau apoi, am fost cuprins de un aşa simţământ de revoltă, desgust şi ură faţă de aceşti criminali pentru tot ceeace au făcut din Ţara Românească, încât mă întrebam dacă, în sfârşit, moartea Tatălui meu începe acuma să fie răzbunată ...

Pela patru au reînceput împuşcăturile cu mai multă intensitate, aducându-se piese de calibru mai mare. Ieşit din nou în stradă, am constatat că luptele se dădeau pe Bonaparte şi în direcţiunea străzii Roma, unde se afla unul din sediile gardiştilor. Căutând să înaintez în aceea direcţiune, am dat de camioane ce ardeau şi de oameni cari fugeau înspăimântaţi. Ca şi înainte, nu simţeam teamă, doar puţină nelinişte şi nervozitate, amestecată cu o mare curiozitate. Pe bulevarde, unde am trecut apoi, manifestaţii de derbedei, care cereau insistent pe Horia Sima şi guvern legionar, cântând până la asurzire cântecele lor. Pe Calea Victoriei împuşcături răzleţe, panică în public, nehorărîre, mitraliere.

Intrat la Palatul Ştirbey, i-am găsit pe toţi calmi la ferestre, şi nu am primit să rămân cu dânşii peste noapte, după cum mi-o sugerau. În piaţa Palatului noi cântece, întrerupte de troznituri pierdute în întunerec ; din fericire, Regele şi Mama lui sunt la Sinaia ... Un ceai bun la familia Synadino, unde mi se dă un revolver încărcat, dânsa spunându-mi :.. „il faut toujours viser les genoux pour que le coup n'aille pas trop haut !". De pe acoperişul casei se vedea un mare incendiu în direcţiunea luptelor — ardea sediul lor. La înapoiere am trecut în faţa prefecturei ce se mai afla din păcate în mâinile gardiştilor, şi unde baraje de vehicule răsturnate interceptau circulaţiunea. În jur urletele tinereţii demente, iar pe marile bulevarde şiruri întregi de tramvaie şi autobuze oprite : spectacolul părea să amuze nespus numai pe soldaţii Germani ...

Situaţiunea acuma părea să se prezinte astfel : toată Ţara este în mâinile lui Antonescu, în afară de Iaşi şi de Braşov, pretutindeni prefecţii gardişti fiind înlocuiţi cu militari. Aci luptele continuă în cartierul menţionat, dânşii căpătând întăriri în oameni şi armament ... Abia acuma blagoslovesc prezenţa trupelor Germane care, evident, nu pot lăsa să se întindă revoluţiunea ... Presupun că noaptea aceasta va fi hotărâtoare.

23 Ianuarie. Noaptea, în cartierul nostru a fost destul de liniştită, se auzeau doar la intervale mai mult sau mai puţin regulate împuşcături de armă şi de mitralieră. Dimineaţa, imposibil să mă apropiu de Minister, căci cordoanele de soldaţi îţi făceau semn dela o sută de metrii să te îndepărtezi, şi dacă te apropiai, îndreptau carabina spre tine. Înapoiat în Piaţa Lahovary, citesc „ Cuvântul " ce publica în ediţie specială ordinul lui Sima ca totul să reintre „ în normal " spre a se putea duce negocieri cu Generalul, cunoscându-se în acelaşi timp „ dorinţele Germaniei şi ale Italiei ". Adevărul este că Antonescu ceruse necondiţionată predare a legionarilor răzvrătiţi şi că armata Germană era la dispoziţiunea sa.

De-acolo o nouă raită prin centru, unde am dat peste împuşcături, Calea Victoriei blocată cu tankuri dela teatrul Naţional spre Prefectură, şi pâlcuri de oameni ascunşi prin colţurile străzilor spre a asista la duelul armat între clădirea telefoanelor, unde era instalată armata, şi cea din faţa din care trăgeau mizerabilii dela redacţiunea „ Cuvântului "

În faţa Universităţii, aceiaşi masă de nespălaţi din ajun, ce dădea impresiunea că nu se oprise noaptea întreagă de-a urla şi de-a cânta. La un moment dat au trecut câteva camioane deschise cu infirmieri legioanri care transportau răniţii lor, cerând publicului să se descopere !

În sfârşit, sosesc la Palatul Stirbey, unde găsesec pe Georges Cretzianu şi fetele în jurul Principelui Barbu ; Ministrul de Finanţe nu părea tocmai optimist, toată lumea înghiţind cu aviditate veştile pe care le aduceam.

La ora trei am încercat să ajung la Externe ; imposibil pe Buzeşti, pe Lascăr Cataragiu însă m'am avântat singur pe porţiunea de „ no man's land ", între Grigore Alexandrescu şi Piaţa Victoriei, păzite numai de tankuri ; la mijlocul drumului însă s'au deslănţuit salve atât de puternice, încât m'am refugiat într'o curte, neştiind dacă eu provocasem furia antagoniştilor.

Am continuat drumul după ce lucrurile s'au potolit şi, trecând printre carele de asalt, am sosit la Minister necercetat de nimeni acolo am găsit localul plin de trupe, nimeni dintre ai noştrii în afară de băeţii dela cifru, cari au deschis ochii mari când am intrat pe uşă ... Am profitat de lumina zilei spre a trece alături la Preşedenţie şi a vedea stricăciunile din cazarma gardienilor publici; am găsit ziduri ciuruite, ferestre sparte, un camion ars şi câteva zdrenţe, iar cei cari se predau soseau în pâlcuri, ca în ajun — respingător spectacol.

În urmă mi s'a spus că avusese loc la începutul după amiezii o mare luptă la statuia lui Take Ionescu, legionarii trăgând în trupe depe acoperişurile caselor, iar apoi în Piaţa Teatrului când au atacat telefoanele ... Între timp, armata Germană, laolaltă cu a noastră a ocupat Prefectura, făcând însă marea greşeală de-a nu prinde pe toţi şefii mişcări . După ora şapte nu s'a mai auzit nici un foc. Generalul este acuma stăpân deplin pe situaţiune, atât la Bucureşti cât şi în Ţară...

26 Ianuarie ... Curăţirea oraşului continuă, mai cu seamă în cartierele mărginaşe, în care bandele legionare comuniste s'au dedat la progromuri, jafuri şi acte de o neînchipuită sălbăticiune — numai în pădurea Jilavei au ucis zeci şi sute de evrei, torturând pe alţii în mod îngrozitor, prin centrele comerciale ... Preşedenţia şi Externele sunt încă înconjurate de cordoane militare şi câteva tankuri, dar serviciul a reînceput ... Alaltăieri am asistat dela balcoanele noastre la primirea noului aşa-numit Ministru al Germaniei, von Killinger, nume predestinat în aceste vremuri. Armata, a cărei paradă cu muzică în cap a fost nespus de emoţionantă, după ultimele evenimente, a fost reprezentată printr'o mare gardă de onoare, pe care noul reprezentant personal al lui Hitler a trecut-o în revistă cu pas apăsat, cum se cuvine unui om bondoc, cu aspect brutal şi energic ...

Fără îndoială că noul şef de misiune va avea un mare rol de jucat, nu numai datorit contingentelor politice interne şi externe, dar şi în urma faptului că Ţara noastră a devenit centrul operaţiunilor militare Germane de mâine în Balcani şi, poate, în Rusia. Într'adevăr, de mai bine de o lună, neîntrerupte trenuri militare Nemţeşti au adus devizii după divizii în România, cu întreg aparatul technic, ceea ce înseamnă că avem azi mii de soldaţi la noi. Nu s'a putut încă afla cu siguranţă nici numărul exact, nici — mai cu seama — scopul final al venirii lor.

Dacă Ruşii primesc noua situaţiune creată, cu atât mai bine, dacă nu,

vom avea o nouă campanie a Rusiei ... Acuma două săptămâni, Hitler a chemat în mare taină pe Antonescu la Berchtesgaden, trimiţându-i chiar avionul personal, pentru o vizită ce a durat abia 24 de ore. În preziuă am trebuit să lucrez la Minister până la 11 seara, spre a prezenta anumite referate Generalului şi a le duce apoi lui Davidescu, care îl însoţea împreună cu Colonelul Elefterescu ... Fuehrer-ul pare să aibe o desăvârşită încredere în Conducător, ceeace ar fi repetat şi Reginei Elene, când s'a întâlnit cu dânsa luna trecută în Bavaria.*

10 Februarie. Sir Reginald Hoare, Ministrul Marii Britanii, s'a prezentat azi lui Cretzeanu spre a anunţa guvernului Român de hotărârea Londrei de-a rupe legăturile diplomatice cu Ţara noastră. Motivul principal fiind că – după toate persecuţiunile stupide şi inutile la care colonia Engleză a fost supusă din vara trecută – azi am devenit centrul de operaţie al armatelor Germane, pentru viitoarele campanii ale Reichului în această parte a continentului.

Într'adevăr, porţiuni ale unităţilor Nemţeşti s'au infiltrat în Bulgaria, camuflat şi în mod deschis, cu scopul de-a întreprinde operaţiuni ce ne sunt încă necunoscute ... În orice caz, noua atitudine a Angliei faţă de noi – de altfel cu desăvârşire îndreptăţită – mi-a dat o mică lovitură, căci m'a făcut să realizez cât de iremediabil eram de partea axei acuma ...

Printr'o neaşteptată coincidenţă, am avut eri la ceai, pe unul din membrii Legaţiunii Engleze, care îmi spunea că părerea cea mai acreditată la ei era că Germanii nu vor ataca pentru moment nici Turcia, nici Grecia, dar că prin această ameninţare şi presiune, sperau să silească Anglia să trimeată forţe în Mediterană, spre a slăbi apărarea ţării. Iar apoi, în primăvară, vor porni marea ofensivă împotriva archipelagului ...

Românii se tem că după plecarea misiunii Engleze, la 15 Februarie, se va bombarda zona noastră petroliferă, lucru de care sunt încă sceptic. Pentru moment capitala este întunecată şi exerciţiile de apărare pasivă au loc, ceea ce natural nu este menit a linişti populaţiunea...

Antonescu a preluat Externele şi ne ucide cu munca, în parte sterilă – referate, buletine, memorii, dosare, deformare profesională. De altfel, trăim în Piaţa Victoriei aproape ca într'o cetate : tankuri, reflectoare, mitraliere, armată, percheziţii corporale. Legionarii – cari din fericire au dus revolta cu atâta stângăcie – jurau că vor relua puterea şi că vor ucide pe General.

14 Februarie. Pe marginea marilor drame internaţionale se ţes altele mai mărunte, dar care tocmai din această pricină sunt mai impresionante în viaţa de fiecare zi. Astă seară Englezii părăsesc capitala întunecată de-o tristă ploaie măruntă ... Tot azi, deci, trebuia să plece Zoe Simpson, născută Ghika, care se hotărâse să părăsească Ţara la ultimul moment, cu misiunea Engleză, spre a se angaja ca soră de caritate în Egipt. Mi-a telefonat ieridimineaţă la Minister, spre

* *„ Am însoţit pe Regină şi pe Irina Aosta, în vizita pe care cele două surori le-au făcut Führer-ului, la Berghof, in 1941 ", mi-a povestit Profesorul Warnekros la finele războiului, în Suedia. „ Hitler a fost deosebit de curtenitor cu Suverana României, coborând descoperit treptele dela intrare, cu toate că ningea şi că era frig bine. Apoi, s'a închis cu dânsa aproape două ore într'o odae, şi Regina mi-a spus pe urmă că era informat până în cele mai mici amănunte despre situaţiunea din Ţară. Cu acest prilej i-a spus, între altele, că era foarte normal, din pricina lipsei de experienţă a Regelui, ca Antonescu să conducă România timp de vreo zece ani, după care tânărul Monarch va putea el însăşi să preia frânele puterii ... A făcut, apoi, mai multă vreme cerc cu noi toţi, şi m'a amuzat să constat vizibila sa timiditate faţă de frumuseţea şi eleganţa celor două surori regale ..."*

a mă ruga să trec la dânsa, pentru a-şi lua rămas bun, „en souvenir du passé ", căci o cunoşteam de multă vreme şi mă încântase întotdeauna frumuseţea ei blondă. Nebănuind nimic, deci, am găsit-o încomjurată de multă lume, flori şi cadouri, dar mi s'a părut neobişnuit de absentă şi de emoţionată. Când am sărutat-o de plecare, abia şi-a reţinut plânsul, spunându-mi impulsiv : „ God bless you ... God bless you all ! ". ... Noaptea, după ce şi-a pus toate lucrurile în bună ordine, s'a otrăvit cu o mare doză de veronal ... Biata Zozo, o învinsă în viaţă, dar care nu a fost niciodată acrită, păstrând neatinse luminozitatea şi humorul ei ...

23 Februarie ... Yugoslavii au fost chemaţi la Berchtesgaden – ca strămoşii noştrii la Sublima Poartă – spre a da socoteală de atitudinea lor considerată echivocă faţă de axă ... Intern, lucrurile par a se normaliza, cel puţin la suprafaţă. ... Personal, trăiesc mai mult la Externe, cotropit de lucru. Din fericire continui zilnic cu nenumăratele mele dejunuri la prieteni, ce crează astfel o binecuvântată întrerupere a monotoniei programului ...

9 Martie. „ And beware the Ides of March ". În ziua de 1 Martie, Bulgarii au fost siliţi să adere şi ei la Pactul tripartit, iar a doua zi grosul armatei Germane dela noi a trecut Dunărea, pentru ca în ziua de 3 să ajungă la graniţa Greacă ... În acelaşi timp se hotărăşte şi soarta Yugoslaviei, ce încă rezistă presiunilor Germane şi se află deci în pericol de-a fi desmembrată, dacă nu primeşte să se plece ceremoniei dela Palatul Belvedere...

Zilele trecute Antonescu s'a întâlnit cu Goering la Viena, şi din câte am putut afla, se pare că o pace dictată de Reich ne-ar înapoia o parte a Transilvaniei cedate – pe bază de schimb de populaţii – iar în urma unui viitor conflict cu Sovietele, ne-ar reveni ceeace am pierdut în Iunie...

Continui să văd destul de multă lume, între alţii pe Jacgues Truelle, noul Ministru al Franţei, şi pe bătrâna Doamna Mavrodi, pe care am cerut să o întâlnesc în amintirea Reginei, a cărei prima doamnă de onoare a fost, şi a Tatălui meu, care avea multă stimă pentru inteligenţa şi humorul ei.

Am regăsit-o după mulţi ani slăbită de boală, dar încă cu haz şi povestind destul de bine crâmpeie din trecut. În salon câteva fotografii, printre cari şi a Reginei Victoria,ceea ce este de sigur unic la noi în Ţară.

I-am făcut un adevărat interogatoriu, prin care am trecut în revistă curţile continentului şi oamenii mari ai timpului. „L-am văzut pe Bismarck călare în trap mare, când se înapoia dela furtunoasa întrevedere cu Kaiserul, în urma căreia a fost îndepărtat de la putere... Pe Wilhelm II l-am găsit întotdeauna foarte simpatic în ciuda părerii generale contrare. L-am văzut des la Berlin, Potsdam şi la Sigmaringen, unde numai farmecul şi vitalitatea Reginei Maria aduceau oarecare viaţă într'o atmosferă altfel penibil de rigidă. La curte, amănunt ce m'a încântat, doamnele de onoare găseau întotdeauna seara când se culcau, o farfurie cu cârnaţi şi un vas cu vin roşu în odaia lor... Dacă călătoria ce mi-a făcut personal cea mai mare plăcere a fost cea oficială, la curtea Angliei în 1924, cea mai interesantă a fost, de-sigur, la Petersburg înainte de 1914, când Carol trebuia să ia pe una din Marile Ducese de nevastă...Ceea ce mă amuza la Palatul de Iarnă, era că în mijlocul fastului nemaipomenit al decorului înconjurător, coridoarele erau spoite alb şi miroseau a iarbă mare ca în casele Moldoveneşti, servitorii mujici mai inferiori, erau soioşi, iar lacheii mă în-

demnau să poftesc mai mulţi musafiri la masă în apartamentul meu, fiindcă nu erau bine plătiţi, ei contând astfel pe surplusul de mâncare!... Perfecţiunea Curţii Engleze... Frumuseţea Principeselor Greciei la nunta lui Carol şi a Elenei la Atena, în mijlocul unui ceremonial extrem de meticulos... Fastul nunţii dela Belgrad în 1922... Aveam mare simpatie şi admiraţie pentru inteligenţa şi perfecta curtenie a lui Alexandru I, dar pe Regele Constantin nu l-am găsit atât de fermecător, după cum îi era reputaţiunea... Mie mi s'a telefonat la Londra, unde mă aflam cu Regina, despre asasinarea Regelui Alexandru; a fost una din cele mai puternice emoţii pe care le-am avut, fiindcă ţineam mult la dânsul... Da, am fost dezamăgită de Regele Carol pe care l-am apărat întotdeauna şi nici astăzi nu vreau să cred toate ce se povestesc de dânsul. Tatăl Dumitale mi-a făcut odată o observaţie foarte justă: „oui, il est intelligent, mais il est inquiétant...!"

„Je suis heureuse que vous me disiez avoir eu une réeelle affection pour la pauvre Reine, car elle vous aimait beaucoup et me montrait souvent vos lettres en ajoutant q'elle était sûre de votre fidélité. Mais, je craignais toujours, q'une fois de plus, elle ne se laisse entrainer par son imagination. "

16 Martie. Am uitat să amintesc Duminica trecuta că acum două săptămâni a avut loc un plebiscit „liber" pentru aprobarea guvernării Generalului Antonescu. Mania dictatorilor de-aşi întemeia totuşi puterea faţă de istorie pe exprimări „nesilite" ale voinţei populare, dându-le astfel o falsă bază juridică. Concursul publicului a fost limitat votând aproape 4 milioane pentru, şi câteva mii împotrivă. Eu m'am abţinut, pentru motive uşor de înţeles...

Marele eveniment internaţional a fost votarea legii Americane pentru ajutorarea Angliei, ceea ce face să se prevadă, dacă nu o intrare efectivă în conflict a Statelor Unite , în orice caz o întărire massivă şi pe toate tărâmurile a Marii Britanii. Prin urmare, dacă Reichul nu va reuşi să înfrângă Anglia până la toamnă, atuncea Hitler desigur a pierdut partida atât de strălucit începută...

5 Aprilie. Idele lui Martie au fost neaşteptat de favorabile României fiindcă au însemnat prima lună în care Ţara noastră nu a fost cotropită de o nenorocire din Iunie trecut — ne mulţumim şi cu bunuri negative!

Yugoslavia a fost silită, împotriva opiniunii sale, a armatei şi a majorităţii oamenilor politici, să adere la pactul tripartit... Totuşi Yugoslavii nu au primit ştirbirea independenţei lor, şi în noaptea de 26 spre 27, tinerii militari în frunte cu Generalul Simovici, capul aviaţiei, au preluat puterea, proclamând majoratul lui Petru II şi înlăturând Regenţa... Cu tot gestul de mândrie şi de curaj pe care Sârbii l-au făcut, atitudinea lor oficială faţă de Reich nu este încă bine definită din pricină că nu au repudiat făţiş semnătura lor... Mobilizarea armatei şi a populaţiunii civile este, însă, un fapt îndeplinit, acuma aşteptându-se cu calm, hotărîrea Germaniei care, fidelă tacticei adoptate faţă de Cehoslovacia şi de Polonia duce o cinică campanie de o violenţă prea bine cunoscută împotriva „atrocităţilor Yugoslave"..

Toată lumea la noi a aplaudat mândra lor independenţă ce a creat complicaţiuni neaşteptate Reichului... Poziţiunea noastră faţa de acest nou capitol European al războiului este destul de complicată: nu dorim să luăm parte directă la un eventual atac German împotriva vecinilor neavând nici o revendicare teritorială de satisfăcut. Dacă Ungaria va încerca însă a ocupa Banatul, nu vom putea rămâne indiferenţi...

Cred că săptămâna viitoare lucrurile se vor precipita, fiindcă Mareşalul von Brautchich a trecut prin România spre Bulgaria. Am văzut alaiul său când era la Preşedenţie şi militarii Nemţi au luat în mână serviciul de ordine în Jurul Ministerului nostru — penibil spectacol...

Ora 10 seara. Crima a fost consumată: azi dimineaţă la 5 trupele Germane au atacat simultan Grecia prin Turcia şi Yugoslavia prin Croaţia. Cu toate că Belgradul a fost declarat oraş liber, aviaţia Germană a bombardat capitala în mai multe rânduri...

11 Aprilie. De 5 zile toate legăturile telegrafice şi telefonice cu Yugoslavia au rămas întrerupte... Vreme de 2 zile s'au avut veşti incomplecte şi contradictorii de pe cele două fronturi. Apoi, în ultimele 48 de ore, lucrurile s'au precizat şi am aflat — spre uimirea noastră — că armatele Germane au reuşit să străbată Sudul muntos al Yugoslaviei, spre a ajunge până aproape de graniţa Albaneză — şi că, pe de altă parte, au străpuns frontul din Turcia, ocupând Salonicul... Dela Legaţiunea Germaniei am aflat că coeficientul de pierdere cu prilejul atacului prin munţi împotriva Greciei a fost cel mai mare pentru Nemţi dela începutul războiului... Noi continuăm a nu avea nici o ştire dela Legaţiunea noastră din Belgard, care presupun că s'a refugiat cu Regele şi guvernul undeva în Sudul Serbiei.

Ora 10 seara. Ultimul comunicat: Croaţia s'a declarat independentă, şeful noului stat fiind mizerabilul de Ante Pavelici, asasinul Regelui Alexandru, terorist notoriu în solda Italiei — je leur souhaite du plaisir!"... Belgradul a fost ocupat — „auch die Krieger reiten schnell"...

13 Aprilie. Sunt de 2 zile la Bran. De câte ori nu m'am visat în acest loc de încântare, după ce Archiducesa moştenise castelul dela Mama ei... Dânsa fiind pentru trei săptămâni în România m'a poftit dimpreună cu alţi prieteni comuni să petrec câteva zile cu dânsa în munţi... Un tren personal rahitic, întârziat de convoiuri militare Germane, ne-a dus la Sinaia, unde un automobil spilcuit ne aştepta la gară. Câteva minute mai târziu, trecem în revistă cele trei Castele ale celor trei generaţii de Regi Români: Peleşul, Pelişorul şi Foişorul, anacronice în stilul lor înflorit şi puţin ireale în mijlocul pădurilor noastre.

Exteriorul locuinţei lui Carol II este complicat, suprapus, adăugat, încolonat, împestriţat şi nu pare să-şi păstreze echilibrul. Intraţi într'un mic hol cu prea multe coroane şi cifre regale, suntem întâmpinaţi de Regină şi de Principesă.

Încântătoare prima impresiune a celei dintâi, delicioasă ca distincţiune, farmec, graţie şi feminitate... Mi-a mulţumit încă o dată pentru scrisoarea pe care i-am scris-o în Septemvrie, „which touched me really very much ", iar apoi am vorbit de bieţii Greci. „Your Majesty ought to be proud of them..." „I am ... I am, but they cannot do anything, they are lost..." Ne-am despărţit asupra imaginei Belgradului distrus de bombe. Da, este chiar mai fermecătoare decât o ţineam minte

Aci, am sorbit totul cu nesaţ din clipa în care am păşit înăuntru... Atmosfera este încă vie de amintirile Reginei, a cărei imagine pare să fie pretutindeni prezentă, dela cel mai mic obiect, până la cea mai mare încăpere. Mie mi s'a hărăzit fostul „birou-salon" al Regelui Ferdinand, complicat orânduit, cu colţuri confortabile şi o ideală vedere asupra văii Câmpulungului...

Continuând, fără îndoială, să fac, aci, pe Saint Simon, supun pe Archiducesă la interogatorii variate. Trecând în revistă toate curţile lumii vechi, am ajuns împreună la trista concluziune că rasa domnitorilor adevăraţi se stinge în degenerescenta prostie şi incapacitate. M'am interesat mai cu seamă de curtea Sârbească, a cărei soartă depinde azi de cea a armelor, Ileana făcându-mi o imagine neînchegată, subt aspectele ei de lux ostentativ dar destul de strălucitor.

Pusă la curent de Regina Elena, dânsa mi-a dezvăluit cu indignare adevărata educaţie — nu superficialele demonstraţiuni cunoscute — pe care Carol II o dădea fiului său, rezultatul fiind totala sa nepregătire în materie politică.

14 Aprilie. ...Dimineaţa şi după amiaza facem destul de lungi plimbări prin parc şi pe înălţimile dimprejur. Jos, peste apă, în bisericuţa din Transilvania de lemn pictat, se află provizoriu inima Reginei adusă dela Balcic, înconjurată de flori şi de stindardul regal. Caseta de aur este aşezată într'un bloc de marmură albă în care s'a săpat cifrul ei. În spatele lăcaşului, lucrat în stâncă, se pregăteşte un mic sanctuar, unde inima va fi aşezată mai târziu. Am mai fost odată singur acolo ieri dimineaţă spre a depune pe lespede toporaşi de primăvară culeşi dimprejur.

Descopăr neîncetat interiorul Castelului prin turnuri şi subt bolţi, focuri de cămin pâlpâind prin încăperi cu miros de sobe încinse, ce-mi amintesc de Măldăreşti... Ieri trebuia să ne cinstească Conducătorul cu o vizită, un consiliul de miniştri însă l-ar fi împiedicat să vie.

20 Aprilie. ...De alaltăieri Yugoslavia a încetat să mai existe: în ziua de 15 comandamentul suprem a cerut armistiţiul, 2 zile mai târziu armata a depus armele iar în 18 Aprilie la amiază, capitularea a intrat în vigoare. Astfel, s'a spulberat încă o crudă iluziune şi în mai puţin de 10 zile o ţară prosperă — deşi lipsită de unitate — a intrat în descompunere, pentru a fi vrut să facă un gest admirabil, dar de o patetică neputinţă... Cu exemplul Poloniei şi al Franţei în faţa ochilor, Sârbii ar fi trebuit să fie mai realişti şi mai puţin sentimentali, dar se vede treaba că onoarea şi patriotismul nu se precupeţesc şi nu se vând la mezat...

După dezmembrarea ţării între Croaţia, Ungaria, Italia, Bulgaria şi Reich, noi, Românii, am ştiut din fericire să rezistăm insistenţelor compatrioţilor din Banat, refuzând de a prelua protecţiunea lor.

27 Aprilie. Cu multă întârziere am aflat că Titulescu s'a prăpădit la 17 Martie în Sudul Franţei, sfârşit ce abia a emoţionat lumea, pasionată cum este de evenimentele din peninsula Balcanică. Un epilog urît şi nedrept al unei vieţi meteorice ce ar fi putut lăsa o operă constructivă precumpănitoare pe scena unei mari puteri. Uluitoarea sa inteligenţă, neîntrecutul lui dar oratoric şi adânca sa cultură juridică, ar fi putut, toate trei, să facă dintr'însul un mare om în întreaga accepţiune a cuvântului, dacă ar fi fost dublate de un sistem nervos normal. Ori, dânsul era mai întâi de toate un mare isteric, un dezorganizat, un caz patologic, care tocmai din pricina deficienţelor sale fizice, ajungea la anumite culmi intelectuale, pe care altfel — poate — nu le-ar fi putut atinge.

Chiar dacă nu va supravieţui mai nimic din opera sa politică sau juridică, totuşi amintirea sa va rămâne în România şi în Apus aceea a unei extraordinare personalităţi — dezordonate şi contradictorii — dar desigur atinsă de geniu.

Sfârşitul său mârşav şi odios a stricat mult imaginei pe care admiratorii săi şi-o făcuseră de dânsul: o virilitate tardivă şi factice, persecuţiunea neomenoasă a nevestei sale, gangrenarea şi infectarea întregului său organism în urma unei îndelungate otrăviri cu „calmante“...

Răzgâiat şi impetuos, vanitos şi naiv, epic şi meschin, veşnic în contradicţiune cu sine însăşi, fermecător şi exasperant, suscita mari afecţiuni, ori neînduplecate vrăşmăşii. Trebuia acceptat sau neutralizat, pornindu-se dela premisa că era un bolnav de geniu. Atitudinea sa faţă de memoria lui Ion Duca a fost de neiertat, din teamă fizică de gardişti, căci era un mare fricos. Faţă de mine s'a arătat alternativ amabil, amuzant, indiferent, afectuos..

Un creier ce ne va lipsi la viitoarea conferinţă a păcii şi care, pentru o Românie necoaptă, a fost prea evoluat, iar pentru Europa de după Versailles, in serviciul unei cauze pierdute prin definiţiune.

10 Mai. Am dorit şi în anul acesta să asist cu tot dinadinsul la sărbătoarea noastră naţională, prima a domniei lui Mihai I. De data aceasta am privit parada de pe trotoare, în mijlocul plebei, întâi pe Bulevardul Lascăr Catargiu, unde Suveranul a sosit la sunetul unei pompoase muzici militare, într'un automobil dechis, cu Antonescu spre a primi raportul, urmat de Regină cu Elisabeta Ghika, noua ei doamnă de onoare. Apoi, la capătul şoselei Jianu, unde se aflau tribunele oficiale; privind defilarea unităţilor Germane, am găsit că aveau ceva aproape înspăimântător în automatismul, rigiditatea şi cotropitoarea perfecţiune massivă cu care băteau tălpile în faţa noastră.

În acelaşi timp, m'a izbit, parcă mai mult ca în trecut, talia scundă şi vioaia jigăreală a ostaşilor noştri...

21 Mai. La 1 Mai, Alexandru a înaintat o serie de băieţi la gradul de prim-secretar, făcându-mi cinstea de a mă pune în fruntea listei. Apoi, la data de 15 Mai m'a numit în capul direcţiunii personalului, unde până acuma, nu au domnit decât Miniştrii Plenipotenţiari şi Extraordinari.

Mă bucur, deci, în localul Preşedenţiei de un birou frumos pentru mine, singur, cu dulapuri secrete pe care le mânuiesc numai eu, călimări de marmură, servitori arătoşi, dactilografe vopsite şi funcţionari cărora le-am interzis să mă numească Domnule Director!

Lăsând gluma de-o parte, mărturisesc că am fost dezamăgit de a părăsi direcţiunea politică unde eram la curent cu toate evenimentele zilei, spre a lucra cu vanităţile mărunte ale colegilor mei bătrâni şi tineri. Spre a'mi face însă iertată această bruscă înaintare, pe care o găsesc oarecum ridiculă pentru vârsta mea, caut să fiu cu toţii de o veselă amabilitate. Lungile ore pe cari trebuie să le petrec acuma în Minister, sunt continuu sâcâite de telefoane, nemulţumiţi, iscoditori, revoltaţi şi hârtii ce trebuesc „imediat“ soluţionate. Bune pentru psihologie, memoria şi disciplina minţii, prost pentru nervi şi raporturile mele cu funcţionarii cari nu pot pleca cu toţii mulţumiţi de solomonicele mele judecăţi!

25 Mai. Un sfârşit de săptămână mângâietor la Buftea cu prilejul Sărbătorilor de Paşte. Situaţiunea internaţională se găseşte la o nouă răspântie, după completa ocupare a Greciei şi desăvârşita desmembrare a Yugoslaviei, din hoitul careia s'a croit o Bulgarie Mare, o Ungarie mărită, o Italie trans-Adriatica şi un regat al Croaţiei ce oferă „coroana“ Ducelui de Spoleto, Principesa Irina devenind astfel şi dânsa Regină după sora ei Elena...

1 Iunie. În urma unei serii de informaţiuni primite cu privire la îngrădirile la care Antonescu supune pe Mama şi pe Fiu, cu rezultatul că aceasta nu face decât să mărească complexul de inferioritate al Regelui, am cerut să fiu primit de Regină în dorinţa de a încerca — poate — să dau o mână de ajutor acestor încuiaţi.

Ieri dimineaţă la ora zece şi un sfert m'am înfiinţat, deci, în căsuţa din grădina Palatului, în care trăise Carol II cu Doamna Lupescu. Am străbătut întâi o parte a sălilor de jos ale Palatului, de vaste proporţiuni, supraîncărcate, dar nelipsite de o oarecare impersonală grandoare. La intrarea casei, am dat de tânărul Rege, care fără un cuvânt mi-a întins o mână absentă. Asemănarea lui cu tatăl său devine tot mai izbitoare, dar are mai multă distincţiune şi o mai impunătoare talie. Am aşteptat un timp într'un salonaş mobilat cu mult gust în tonuri de mahon şi aur patinat ale cărui multe obiecte de jad erau străjuite de binecunoscutul portret al Reginei Maria de Laszlo şi de cel al bunicei ei, Împărăteasa Marie a Rusiei, de Winterhalter. După imaginile trecutului, a apărut şi prezentul — fermecător şi simplu — prima mea audienţă cu o Regină a Ţării, după ultima avută cu predecesoarea ei în Aprilie 1934. Imediat m'a întrebat care este situaţiunea noastră faţă de Rusia, concentrările militare Germane dealungul graniţelor Sovietice fiind masive, iar măsurile luate de autorităţile noastre părând să vestească pericolul unui apropiat conflict.

Am întrebat ce anume a aflat dela General, la care mi-a răspuns că Antonescu nu îi ţine dinadins la curent cu marile probleme ale zilei, spre a nu pricinui, astfel, indiscreţiuni. Am trecut apoi la motivul principal al audienţei: simţământul pe care-l aveam că Regele ar trebui să ducă o viaţă mai normală faţă de semenii săi spre a-i da mai multe interese în oameni şi evenimente, pentru a-l dezbăra de paralizanta-i timiditate... Regina mi-a analizat pe larg cauzele psichologice ale acestei dezvoltări ce a început dela vârsta de 5 ani când a fost proclamat Rege prima oară, până la abdicarea Tatălui său... „Azi, metodele întrebuinţate nu sunt mai bune: Generalul vrea ca tânărul Suveran să fie doar un simbol impersonal, ceea ce natural nu este sistemul cel mai nimerit spre a da o încredere indispensabilă cuiva care se află în situaţiunea sa. Nimeni nu cere să fie încă părtaş la conducere, dar cel puţin să fie ţinut la curent, în linii generale cu anumite probleme ale acestor vremuri tragice prin care trecem..."

Discutând chestiunea subt toate laturile sale am ajuns, deci, la concluziunea că se impunea neapărat că el să înceapă a se întâlni cel puţin cu tineri de teapa lui, cari să-l scoată din sihăstria în care se afla. Am hotărît împreună, să pregătesc o mică listă de băieţi şi fete care să-l poată doftorici cu normala lor veselie; apoi, am fost rugat să trec să-l văd de câte ori mă aflam la Sinaia.

În cursul lungii noastre convorbiri, m'a întrebat dacă cred într'o revenire a lui Carol, şi a fost mirată de negarea mea hotărîtă, fiindcă, mi-a mărturisit, că anumite persoane, care vin să o vadă, afirmă că înapoierea sa ar însemna scăparea Ţării. Lipsa de tact şi prostia anumitor Români întrece, aşadar, măsura posibilului!

15 Iunie. Se pare că ne aflăm în preajma unui conflict armat cu Sovietele, tocmai acuma când se împlineşte anul ocupării Basarabiei şi Bucovinei de Nord. De mai bine de 2 săptămâni vuie Ţara întreagă de pregătiri temeinice, atât din partea Germanilor cât şi a Românilor... Reichul socoteşte momentul propice pentru a da o lovitură mortală Sovietelor, câtă vreme se află la apogeul gloriei

Fig. 80 „Împrăştiat" cu Direcţiunea mea a Personalului în Parcul Bonaparte la izbucnirea războiului din 1941

sale militare ... Antonescu a fost zilele trecute, pentru 24 de ore, la München, spre a se intâlni cu Hitler. Davidescu, care l-a insoţit şi de data aceasta, mi-a spus subt pecetea secretului, la înpoiere, că războiul Germano-Sovietic a fost hotărît şi că ar urma să fie dezlănţuit în cursul următoarelor 8 zile.. În preajma Führer-ului se prevede un război de o lună dela Marea Nordului la Marea Neagră, unde se afla trimise peste o suta de divizii de toate armele... Absolut toate măsurile au fost luate de autorităţile noastre militare şi civile, dela concentrări massive, la evacuarea oraşelor şi adoptarea tuturor mijloacelor indispensabile unei apărări împotriva atacurilor aeriene. Chiar „răspândirea" departamentului nostru este un fapt îndeplinit şi nu se mai aşteaptă decât semnalul final... Mi se pare totul o poveste, cu toate că logica şi bunul simţ ar trebui să mă îndemne la contrarul...

18 Iunie. Trăim într'o tensiune destul de mare, ordinele fiind date pentru evacuarea sau împrăştierea autorităţilor străinilor şi copiiilor din Bucureşti... S'au săpat tranşee în locurile virane ale capitalei, adăposturile sunt din nou organizate şi luminile camuflate începând dela ora 9 seara. Un eşalon al externelor, împreună cu Alexandru, se duce la Preoţeşti, moşia apropiată a lui Bujoi, restul ne risipim prin parcul Jianu. Ieri seara, am fost să inspectez casa Moriati-Arion, unde mă voi instala împreună cu direcţiunea mea.

Între timp, Generalul a plecat în Moldova iar de aci înainte, orice ştire este din domeniul ipotezelor...

20 Iunie, ora 10 şi jumătate, seara. Ne aflăm în pragul războiului, cu toate că eu continui să privesc cu nedumerire desfăşurarea evenimentelor. Va fi, desigur, o mare epopee, nu atâta prin gloria militară propriu zis, cât prin prăbuşirea probabilă a colosului comunist şi prin instaurarea a noi regimuri pe imensitatea stepelor asiatice. Se socoteşte că nu va fi nevoie de mai mult de câteva săptămâni pentru destrămarea forţelor Sovietice, ce vor avea de înfruntat cea mai desăvârşită armată a secolului, pe un front de aproape 2500 de km.

Noi nu cunoaştem încă nici un fel de amănunte la Minister, căci, evident, suntem abia un pion în jocul Reichului cuceritor. Totuşi, se presupune că la noapte, sau în cursul zilei de mâine, marele atac împotriva Ruşilor se va dezlănţui, precedat de un formidabil bombardament aerian.

Românii vor colabora pentru reocuparea Basarabiei şi a Bucovieni, poate şi mai departe. Faţă de fericirea de a putea în sfârşit scăpa, ca Român şi European de groaznicul spectru Sovietic, aştept cu nerăbdare frăţia de arme cu Nemţii, şi voi urmări victoriile Germane pentru prima oară cu nesaţ!

Ministerul nostru începe împrăştierea sa mâine dimineaţă la şase, într'un grup de case cunoscute, din Parcul Mornand... Corpul diplomatic a fost înştiinţat astă seară prin nunţiu şi se retrage la Sinaia. Eu, mobilizat fără de ştiinţa mea la Minister pentru 45 de zile după izbucnirea războiului, am venit prea târziu cu protestările mele, împărţirea funcţionarilor pe categorii fiind deja aprobată de statul major. De aceea, am adresat azi o scrisoare comandamentului regimentului meu – care, printr'o ciudată coincidenţă se află la Vârful Câmpului – pentru a-i cere imediata mea detaşare la unitate. Aceasta, natural, mai mult din simţ de datorie decât din elan patriotic.

2, Iunie, ora 9 seara... Suntem asiguraţi că vom fi în stare de război cu Sovietele în următoarele 24 de ore; telegramele circulare către toate oficiile noastre diplomatice au şi fost pregătite în acest sens, rămânând numai ca data

să fie împlinită... Antonescu va fi generalismul trupelor Româno-Germane din Ţară, iar Leist al celor din Polonia.

Un incident hazliu s'a întâmplat azi dimineaţă, când Ministrul Sovietic a cerut să fie primit de Cretzianu: ne aşteptam cu toţii la vreo comunicare însemnată — când colo, venea doar să prezinte pe noul său consilier şi să intervie — ironic, ca să fie lăsat a lucra subt lumina electrică până în noaptea de 24-25, la adăposturile Legaţiunii, ceeace nu li s'a îngăduit — „the worm turns!"

Ministerul nostru şi-a petrecut ziua întreagă mutându-se... eu am orânduit pe ai mei în colonada patioului Moriati. Decor foarte plăcut, iar Manica Arion foarte excitată de atâţia bărbaţi proaspeţi în casa ei !

22 Iunie. Aşadar, un an de zile mai târziu, aproape zi de zi, după prima ciuntire a României, reintrăm într'o parte a drepturilor noastre. În noaptea de 21 spre 22 s'a dat marele atac, Germano-Româno-Finlandez împotriva Rusiei Sovietice.

Fără nici o pregătire politică sau de presă pentru marele public, s'a decretat mobilizarea armatei noastre, Generalul dând ostaşilor şi poporului câte o proclamaţie în bine cunoscutul său stil bombastic şi pretenţios ... Capitala, în această Duminecă — prima zi de ostilităţi, este calmă şi lipsită de entuziasmul care ar fi fost vijelios la reluarea Transilvaniei !

24 Iunie. Românii — urmând sistemul Nemţesc adoptat în acest război, nu dau nici un comunicat la începutul conflictului, de aceea suntem după aproape trei zile de luptă, în necunoştinţa adevăratei situaţiuni de pe fronturi.

Ieri dimineaţă a avut loc o scurtă alarmă aeriană, ce s'ar fi soldat printr'o mare luptă în văzduh, deasupra Buzăului. Adineaori, pe la şapte seara s'a dat o alarmă mai serioasă DUPĂ ce două avioane Sovietice apăruseră pe cerul capitalei. Apărarea anti-aeriană mi s'a părut destul de slabă ... Dela odaia în care lucram în acel moment cu Nanu, în casa O'Kelly, am văzut micul spectacol - aperitiv, exploziile ghiulelelor în văzduh şi virajul aparatelor ce ne părăseau, după ce executaseră recunoaşterea lor.

27 Iunie. Ziua de ieri a fost hărăzită bombelor aeriene Sovietice — cinci alarme în mai puţin de 24 de ore ! La 5 şi jumătate dimineaţa am fost deşteptat de-o puternică bubuitură, urmată de şuieratul sirenelor şi de tirul anti-aerian. Totul a încetat după o jumătate de oră, spre a reîncepe la 6 şi jumătate, când starea de alarmă a ţinut până la 9. Apărarea a fost destul de intensă, iar inamicul a aruncat în total vreo 14 bombe, ce au pricinuit anumite stricăciuni în jurul dealului Patriarchiei ... Seara am trecut prin oraşul bine întunecat, şi prin străzi în care nu mai circulau decât umbre răzleţe :Bucureştiul în clar-obscur părea o metropolă ...

4 Iulie. Printr'un nou concurs neşteptat de împrejurări mă regăsesc, după aproape doi ani şi, împotriva voinţii mele, pe punctul de-a mă duce în străinătate. Într'adevăr, acum câteva zile Alexandru mă întreabă la telefon dacă mi-ar displace să plec câteva săptămâni la Budapesta, spre a înlocui pe consilierul nostru Dan Geblescu, însărcinat de-a gira consulatul general din Cluj, până la venirea unui titular. Aceasta cu atât mai mult, cu cât Ministerul dorea să aibe - în cazul unei eventuale absenţe a Ministrului nostru Filotti, pe cineva mai înalt în grad faţă de tinerii secretari aflători acolo. De-sigur că personal nu îmi convine de fel să plec, întâi fiindcă ştiu că situaţiunea Românilor este penibilă în Ungaria, şi în al doilea rând fiindcă natural, doream în vreme de război să mă

aflu în Ţară. Cum însă asemenea numiri — fie chiar detaşări pentru câteva săptămîni—trebuiesc socotite ca serviciu comandat, am hotărît totuşi să plec cât mai de grabă, cu speranţa să mă pot înapoia luna viitoare, căci îmi este teamă că Filotti, care are nevoie de personal, să mă reţie la Budapesta ...

Între timp, războiul cuceritor continuă victorios într'un ritm de epopee — mari înfrângeri Sovietice la Lemberg şi Byalistock, Smolenskul este aproape cucerit, deci drumul Moscovei stă larg deschis. Numărul prizonierilor Ruşi, precum şi cantitatea prăzii luate şi a materialului de război distrus de Germani este covârşitor.

Alaltăeri a început şi ofensiva noastră spre Nistru, întârziată din motive strategice, spre a fixa o parte a forţelor Sovietice pe Prut şi a permite Nemţilor mari mişcări de învăluire. Se pare că Ruşii se luptă mai îndârjit decât s'ar fi crezut la început şi că pierderile în oameni pe care le suferă sunt uluitoare din pricina îndărătniciei cu care ofiţerii îşi duc oamenii la sacrificiu. În urma lor lasă pustiu şi fac executări în massă — rău se răzbună Zeii pe stupiditatea omenească.

Am fost destul de îngrijorat de Mama, căci centrul Iaşilor precum şi unele cartiere mărginaşe au avut mult de suferit în urma unor ştraşnice bombardamente aeriene, avioanele duşmane mitraliind chiar populaţiunea dela mică înălţime. Indirect am putut afla că lucrurile merg bine în Palladi 12, cu toate că grupuri de evreo-comunişti, ajutaţi de elementele roşii şi gardiste au atacat clădirea telefoanelor, spre a provoca nereguli în spatele frontului ; rezultatul acestui gest tâmpit a fost că mai multe mii de evrei au fost executaţi, iar ceilalţi trasportaţi în câmpurile de concentrare din Oltenia ...

Deci, plec.

Budapesta, 6 Iulie... În drum am fost neaşteptat de emoţionat văzând în Valea Prahovei, trenuri vesele cu trupe Române, şi mărturisesc că eram cuprins de un simţământ de adevărată ruşine văzându-i plecând spre front, pe când eu mă lăfăiam într'un vagon elegant, cu paturi, pe drumul străinătăţii ...

Colegii dela Legaţiune m'au cules la gară, de unde m'au dus la vestitul Duna-Palota, unde mi se reţinuse o odae dela balconul căreia am o superbă vedere asupra Dunării, a podurilor suspendate, a Budei pe malul opus, cu falnicul Palat Regal pe deal. „ Eine echte Kaiserstadt ! "

Legaţia m'a îngrozit — succesiunea de mici birouri întunecoase, jerpelite, murdare, inospitaliere, în care lucrează claie peste grămadă o sumedenie de funcţionari, de altfel destui de simpatici. Aripa hărăzită primirilor nu este urîtă, ba a fost decorată chiar cu oarecare gust ... După ce am făcut cunoştinţa colegilor cari şedeau de parcă ar fi fost pedepsiţi cu arestul în cămăruţe de închisoare am avut o lungă convorbire cu Filotti asupra situaţiunii actuale a Ţării faţă de Ungaria, în legătură cu războiul şi politica noastră pro-Germană... Îmi şi place atmosfera capitalei, în ciuda urei pe care ştiu că toată lumea o resimte împotriva noastră.

8 Iulie. Zilele trec cam posomorâte, fără cauze precise, ci mai cu seamă, cred, fiindcă existenţa mea zilnică nu este încă organizată, Legaţiunea infectă, lucrul nehotărât şi colegii indiferenţi. De aceea mă concentrez mai mult asupra cunoaşterii oraşului ... M'a satisfăcut mult primul meu ocol prin această capitală, ce este de-o sobră şi liniştită demnitate, fără fantezie şi viaţă adevărată,

dar solidă, puţin greoaie şi distantă, asemenea faţadelor sale pământănii. Poporul pe străzi este de-o foarte bună calitate, se vede că amestecul de rasse a dat rezultate extrem de reuşite : moleşeala Austriacă a fost virilizată de bărbaţi, dând stil şi temperament femeilor. O distincţiune naturală, o sobrietate nelipsită de eleganţă, o burghezie solidă, o sănătate uneori agresivă ...

Azi ni s'a anunţat că am ocupat din nou întreaga Bucovină, dar că Cernăuţii ar fi înflăcări.

15 Iulie. A mai trecut o săptămână cu simţăminte contradictorii: când îmi vin veşti despre victoriile trupelor noastre—ce azi au trecut în Nord, dincolo de Nistru — simt puternic nevoia de-a fi in România,nevoie dublată de ruşinea de-a mă afla aci.

Germanii au ajuns aproape de Kiev,ceea ce înseamnă că atât înaintările cât şi distrugerile pe care le pricinuiesc inamicului sunt proporţionale cu dimensiunile colosului Rusesc. Nimic din această campanie, nici în câştig, nici în pierdere, nu va putea fi altfel decât la superlativ ! ...

La Legatiune am făcut cu încetul schimbări în organizarea dosarelor şi a înregistrării telegramelor cifrate; caut să sistematizez orele de lucru, cu toată rezistenţa pasivă a unora, care îşi văd tabietele deranjate. Cei doi secretari sunt buni funcţionari, dar nu cunosc pe nimeni şi nu vom putea fi niciodată decât premianţi de provincie; consilierii juridici, comerciali şi de presă, dimpreună cu colaboratorii lor sunt foarte îndemânateci în ramurile respective, dar înguşti, compartimentaţi, deformaţi profesionalmente. Numai ataşatul militar, Colonelul Davidescu, este un om de lume, uman, cu umor, nespus de simpatic, cu alte perspective decât acelea ale meseriei sale ...

Ieri, au trecut Habsburgii nostrii spre Ţară via Banloc, proprietatea Reginei Elisabeta, în Banat. Au sosit cu toţii, mari şi mici, pe o mare căldură, în două automobile, însoţiţi de guvernante şi bagaj mult. Încântătoriii copii au locuit la Legaţiune, ceilalţi la Hotelul meu ... Desigur, lungi conversaţiuni cu Archiducesa, privitor la rolul Suveranilor noştrii în actualul război ...

După şapte ani l-am regăsit pe Archiduce cu trăsăturile adâncite de doi ani petrecuţi în armată, dar neaşteptat de vioi şi — pentru ce să nu o mărturisesc — de simpatic.

16 Iulie. Un curier militar ne-a adus azi vestea despre grele lupte în Sudul Basarabiei, cu mari pierderi de o parte şi de alta. Se pare că abia ieri a căzut Chişinăul şi că trupele Ruseşti de elită ce s'ar găsi între Deltă, Prut şi o linie la Sud de capitala provinciei, ţin piept cu îndârjire atacurilor Germano-Române, pe trei fronturi ...

Între timp a fost oarecare agitaţiune la Legatiune, fiindcă guvernul Maghiar a pornit să creeze o situaţie foarte grea lui Filotti, care şi-a prezentat de curând scrisorile de acreditare ... Presupun că îl socot drept un prea bun şef de misiune, spre a nu încerca să-l debarce, creindu-i o situaţiune imposibilă... Aceasta nu este decât o verigă în nesfârşitul lanţ de persecuţii la care au fost supuşi Românii din teritoriile cedate şi intrigi împotriva Ţării noastre. Ura Ungurilor faţă de noi nu este întrecută decât de abilitatea cu care îşi apără cauza în lume, dispreţuindu-ne cu o întărâtare pe care o admir. Este ciudat de constatat că oamenii atât de civilizaţi pot fi aşa de sălbateci în aplicarea politicii lor naţionaliste şi că, pe de altă parte, un popor în aparenţă de un

flegmatism aproape nordic, este atât de dezlănţuit în pasiunile sale. Cel puţin din acest punct de vedere Românii sunt mai măsuraţi.

23 Iulie... Am scris a doua oară regimentului meu cu rugămintea de a interveni cu insistenţă pe lângă statul major spre a fi trimis pe front... Între timp, doresc să profit de zilele mele libere spre a face cunoştinţa acestei noi ţări, a colecţiunii mele. Duminicile sunt deci, hărăzite turismului... Acum 2 săptămâni am fost cu vaporul în susul Dunării, între maluri verzi uşor accidentate, printre oraşele vesele de la marginea apei şi mii de Unguri şi de Unguroaice, bronzaţi, în pielea goală, cari se tolăneau sănătoşi în bărci cu vele sau pe plaje în miniatură... Mare înghesuială pe punţile vasului — un public vesel, ce cânta în cor, făcea dragoste în văzul tuturor, dar cu simplitate şi cu o patimă ce nu era vulgară. De-altfel, populaţiunea mă distrează aci, mai mult decât decorul înconjurător, căci are un farmec, o originalitate şi deseori o frumuseţe ce lipsesc peisajului...

Excursiunea Dumineca trecută până la lacul Balaton... Şi aci, publicul m'a încântat: plin de viaţă, fără a fi prea gălăgios, ţanţoş şi felin în acelaşi timp, bărbaţii de o virilă frumuseţe, femeile stilizate, copiii guralivi şi nedisciplinaţi, iar bătrânii delicioşi, de modă veche, de parcă Franz-Josef ar mai fi fost pe tron...

28 Iulie. Zilele trecute Cretzianu mi-a telegrafiat că provizoratul meu va mai ţine, din pricina împrejurărilor, eu îndeplinind aci funcţiunea de consilier de legaţiune. Neputându-mă lega cu Ungurii pentru motive binecuvântate, şi cu diplomaţii străini doar sporadic, dat fiind scurtimea şederii mele, îmi petrec timpul liber citind, făcând seara o cură de filme Americane ce sunt interzise în România şi luându-mi dejunurile, zilnic, într'alt local...

Veştile de pe frontul nostru sunt bune, căci de câteva zile întreaga Basarabie ne-a revenit, Nistrul fiind depăşit în multe puncte, îndeosebi în Nord. Chişinăul a fost sistematic distrus de bolşevici cu benzină şi dinamită... Se pare că până acuma am şi avut vreo 15.000 morţi şi răniţi. Cu acest prilej mi se spune că Germanii laudă curajul şi noua disciplină antonesciană a soldaţilor noştri. În momentul de faţă, Generalul este mai preocupat cu reorganizarea provinciilor recucerite decât de chestiuni militare. Astfel, istoria îşi continuă cursul.

9 August. De asemenea şi istoria mea personală: zilele trecute Cretzianu a comunicat confidenţial lui Filotti că ar avea de gând să mă numească consul general la Viena.; această soluţiune m'ar încânta, cu toate că dorinţa mea este de a mă înapoia în Ţară, iar datoria de a mă duce pe front...

Între timp, zilele se scurg cu foarte mult lucru la Legaţiune dar şi cu ore plăcute de libertate seara, sau numaidecât după dejun, când am o oră-două de lectură în odaia mea dela Ritz, cufundat în lumina Dunării... Încet, încet, anumiţi Unguri primesc a ieşi cu mine, ba de curând, am făcut şi cunoştinţa încântătoarei Nadine Szilassy, campioana patinajului Maghiar, căreia nu-i pasă dacă sunt Român, primindu-mă ca om, indiferent de paşaportul meu... De aceea, am putut să ieşim de mai multe ori împreună, ba într'o seară am chiar şi asistat la o reprezentaţiune al teatrului de vară al insulei Margareta în tovărăşia unui tânăr dela Externe!...

Câteva zile mai târziu, mă întâlnesc cu o arătoasă pereche Germană, dânsul un vaşnic SS Mann, căpetenia serviciului de informaţii Sud-Est European,

dânsa o Baltică cu ochi mongoli şi arsă neagră de soare. Martin Bethke este convins că grosul operaţiunilor militare din Rusia se va termina în vreo 2-3 săptămâni după care va începe nu numai reorganizarea treptată a ţării Sovietelor dar şi a „ordinei noi, continentale". Fi-va oare atât de uşor...?

14 August. Acuma câteva zile am fost cu Ministrul şi familia Davidescu pe malul Dunării la Eztergom, sediul Cardinalului primat al Ungariei. Într'un orăşel curat şi vesel, o catedrală mare, modernă, ne-a primit cu o impunătoare colonadă la intrare, marmură şi picturi conventionale în interior. M'a interesat mult tezaurul ce cuprindea, între multe altele, odăjdiile pentru încoronarea regilor Maghiari, biblii, scule şi obiecte bisericeşti începând din epoca Bizantină de o neasemuită bogăţie şi valoare artistică...

Paralel, continui să descopăr capitala, când nu mă pot duce în împrejurimi. Astfel, fac o nouă lungă plimbare prin vechea Budă, ale cărei uliţe întortocheate şi palate vechi cu armele familiilor deasupra portalului dela intrare semănau cu un decor ticluit pentru o piesă foarte bună pusă în scenă. Impunătoarele curţi interioare ale Palatului reclamă umbra lui Franz-Josef, iar biserica încoronării, de un gotic modernizat la exterior, oferă în interior priveliştea neaşteptată a vechi pietre pictate — severitatea stilului este astfel îndulcită, dar efectul general este acela de carton pictat.

Puţin înainte am asistat la o şedinţă a Parlamentului în camera deputaţilor, unde sonoritatea limbii Maghiare mi-a displăcut mai mult ca oricând. Vizitând apoi monumentala clădire concepută într'un gust dubios, pot-pourri de stiluri în care domina goticul Anglo-Saxon, am găsit ansamblul impunator şi rece, cu încercări de a înşela cu o impresiune de vechime şi o traditie ce de fapt nu există. Iar exteriorul este penibil de teatral —„ils voient grand, mais ils ne connaissent pas la sobriete".

30 August. Un an dela cesiunea jumătăţii Ardealului, un an în care Maghiarii au căutat prin toate mijloacele să extermine milionul jumătate de Români ce a trecut la ei. Este azi un adevăr istoric felul în care Monarchia Habsburgică a înţeles să ducă politica ei minoritară, când — pentru un neam superior prin cultură şi administraţiunea sa — ar fi fost infinit mai înţelept şi civilizat să-şi asimileze paşnic şi pe nebănuite compatrioţii noştrii. Ungurii fac de un an, dar pe o scară mult mai mare şi cu mijloace adevărat sălbatice, o politică de deznaţionalizare. Rezultatul este naşterea unei uri neîmpăcate de o parte şi de alta, cu represalii reciproce, ce se dezvoltă cu încetul într'un cerc vicios de neînlăturat...

Dacă Reichul învinge, Budapesta se teme că va deveni o colonie Germană, căreia i se va impune o radicală schimbare în structura ei socială aristocratică. Dacă puterile Anglo-Saxone câştigă conflictul, Ungurii — cari continuă si azi să joace în ascuns pe două tablouri vor păstra independenţa lor dimpreună cu toate câştigurile teritoriale. In amandouă ipotezele ei sunt convinşi — cel puţin oficial — că îşi vor putea reîntregi graniţele printr'o abilă politică de duplicitate, în care s'au arătat întotdeauna meşteri desăvârşiţi...

După mine, ar trebui să se găsească cu mai puţin elan şi mai mult bun simt o soluţiune definitivă a acestei tragice probleme: recensământ cinstit al intregii populaţiuni Ardelene, subt oblăduirea unei terţe puteri neutre, pe baza căruia să se ajungă, prin schimb de populaţii, la crearea unor graniţe etnice şi strategice viabile. Altfel, marea dramă a românismului va continua să se

târască din secol în secol, spre ruşinea continentului şi nenorocirea a milioane de fiinţe nevinovate.

1 Septembrie... În a doua săptămână a războiului anti-Rusesc, înaintarea în vastele spaţii continuă, dar cu preţul a grele sacrificii... În Sud, coasta Mării Negre a fost atinsă până în Crimeea, iar noi asediam Odessa cu mari pierderi, portul fiind apărat cu disperare ...

6 Septemvrie. Epoca aniversărilor, adică un an dela greaua suire pe tron a bietului Mihai I. Ce trist rol ! De 12 luni domneşte numai cu numele peste o Ţară atât de crunt frământată...

Cât despre Carol II, după ce a cutreerat Antilele şi a stat un timp la Havana, s'a instalat acuma în afară de Mexico City, nu departe de locuinţa asasinatului Trotzky. În interviewuri declară nestrămutata sa credintă în victoria Anglo-Saxonă, cu speranţa, presupun, că se va înapoia în această ipoteză, ca Domnitor al României!..

16 Septemvrie. În sfârşit, Cretzeanu mi-a telegrafiat ieri spre a mă anunţa că detaşarea mea la Budapesta se prelungeşte până la 15 Noemvrie, când mă voi înapoia la Bucureşti... Se pare că nu m'am putut duce, în cele din urmă, la Viena fiindcă „alte foruri" — adică Antoneştii — au hotărît să trimeată acolo pe fiul lui Mareş, drept consul general, o excelentă numire, dânsul fiind un tânăr de o exuberantă vitalitate, cu o inteligenţă continuu cercetătoare, fără a uita să menţionez şi pe încântătoarea sa nevastă Franţuzoaică...

Cu toate că aşi dori să mă înapoiez mai de grabă în Ţară, privesc acuma perspectiva viitoarelor săptămâni cu mulţumire căci, — în definitiv — existenţa mea a devenit destul de plăcută aci, Budapesta, dimpreună cu Lisabona şi Stockholm, rămânând singurele capitale Europeene cu o viaţă aproape antibelică.

Filotti îmi este doar cu desăvârşire străin datorită firii sale puţin prietenoase, amabilităţii lui forţate şi mai cu seamă lipsei sale de căldură sufletească. Un om bun, dar atât de continuu preocupat de meseria sa, încât interesul pe care ar trebui să-l poarte şi semenilor săi, este aproape inexistent. Pe plan politic şi diplomatic nu am decât respect pentru dânsul, omeneşte vorbind însă, este greu de suportat în viaţa de fiecare zi.

13 Octomvrie. Asistăm de aproape două săptămâni la ceea ce, cred, că este cea mai mare bătălie din istoria războaielor. Cum însă, cumplitele măceluri depe frontul bolşevic se găsesc, încă, în plină desfăşurare mă voi întinde asupra lor numai în ziua când voi putea spune că formidabila forţă a armatei roşii se găseşte în descompunere...

În aşteptarea acelei mari zile, continui să cercetez noi colţuri ale capitalei. Astfel, am fost încântat de micul muzeu al Palatului Regal dedicat amintirii Împărătesei Elisabeta, unde se arată prin dulapuri, mese şi vitrine, mişcătoare mărturii ale unei vieţi pe cât de tragice, pe atât de inutile...

Cu acest prilej, am făcut şi înconjurul sălilor de recepţie ale Palatului — succesiune de impunătoare şi reci încăperi, de maiestoase proporţii, decorate într'un sobru rococo alb cu aur; în general, puţină şi mediocră mobilă, tablouri lipsite de interes, tapiţerii mai de fel, porţelanuri urîte...

La 20 August am privit în preajma Palatului procesiunea Sfântului Ştefan, adică solemna purtare a mâinii sale drepte dela capela regală la biserica încoronării. O pitorească ceremonie, solemn şi bine regizată, în care culorile

Fig. 81 Cu o parte a copiilor Habsburg la Sonnberg

prea vii ale gărzilor în haine oarecum de operetă, erau dublate de splendidele uniforme ale Magnaţilor în sobrele lor tonuri patinate. Regentul Horthy, încă verde în ciuda celor 70 de ani trecuţi, urma demn şi mulţumit acest simbol pentru care sufereau atâtea mii de minorităţi într'un „regat", chipurile, aşa de civilizat...

Altfel, munca destulă la Legaţiune, veşnice plângeri, proteste, note acrimonioase, convorbiri penibile, ameninţări deghizate, represalii ce se soldează toate în persecuţiile neîncetat reînoite ale bieţilor Români...

16 Octomvrie, ora 7 şi jumătate seara. Acuma primim vestea că trupele noastre au ocupat Odessa după un asediu lung, sângeros, ce ne-a costat jertfe dureroase. Este o mare victorie, cu atât mai mult cu cât însăşi Germanii socoteau portul drept o cetate aproape de nepătruns. Pe lângă mulţumirea propriu zisă a acestei victorii militare, sunt adânc fericit că intrăm în iarnă dealungul unui front care, pentru noi în bună parte, nu mai prezintă pericolul luptelor crâncene din ultimele luni.

25 Octomvrie. Legăturile noastre cu Ungaria – dacă mai pot întrebuinţa aceste cuvinte fără ironie – s'au înrăutăţit şi mai mult în urma faptului că autorităţile noastre dela punctul de frontieră Curtici ar fi furat pur şi simplu valiza diplomatică Ungară. După furioase protestări de o parte şi de alta, îndemânaticii Unguri au oprit trecerea oricărui curier diplomatic Român pe teritoriul lor, izolând astfel cu desăvârşire România de restul continentului, în afară de corespondenţa telegrafică... Revin, prin urmare, asupra a ceea ce am spus în trecut: nu pe calea unui război – cum se vorbeşte atât la noi cât şi la maghiari – se va ajunge la o soluţionare a problemei Ardeleneşti, ci numai în mod *definitiv* prin sacrificii liber consimţite sau impuse de puterea ce va ieşi triumfătoare din actualul conflict... Până atuncea, minoritatea Românească trebue neaparat susţinută, încurajată şi ajutată pe toate tărâmurile,ceea ce de-altfel, guvernul nostru a şi început să facă, conform unui program bine stabilit...

30 Octomvrie. Plec, prin urmare, în această atmosferă de încordare, dublată de nervii lui Filotti şi de orele continuu prelungite de muncă, încântat de a părăsi temporarul meu post. Personalitatea Ministrului a rămas în ultimă analiză, motivul pentru care nu aşi fi vrut să mai rămân, eventual, la Budapesta. Dânsul m'a rugat să nu plec, dar am refuzat hotărît... Totuşi, nu am putut refuza un aperitiv de adio, cu care prilej mi-a adresat cuvinte surprinzător de călduroase, ba chiar mi-a şi făcut un dar neaşteptat.

Veştile depe frontul oriental sunt iarăşi laconice, incomplecte şi lapidare, ca atuncea când mari acţiuni sunt în pregătire... Formidabila forţă combativă a Sovietelor – pe care însăşi Hitler mărturiseşte că a subestimat-o – a silit pe Germani să intre în iarnă, fără ca să fi doborît încă armata şi regimul. Petrogradul a rămas asediat, Moscova este numai în parte blocată, marile centre industriale din valea Donetzului sunt ocupate până în preajma Rostovului. Cu toate că întreg litoralul nordic al Mării Negre şi al Mării Azovului este în mâinile Germane şi „aliate", Crimeea nu se află în curs de ocupare de către trupele Româno-Germane decât de vreo 2 săptămâni (4 Roşiori se află acuma în drum spre Sevastopol!)... Ni se spune că numai numărul morţilor şi al prizonierilor se ridică la fantastica cifră de 6-7 milioane, că mai bine de o treime a popula-

ţiunii vastului imperiu este în mâinile Nemţilor, precum şi o bună parte a industriei de război. Accept toate aceste date statistice cu o adâncă mulţumire ca Român şi ca European ... dar nu mă pot opri a avea simţământul că atâta vreme cât Moscova nu a căzut, şi că frontul Rusesc prezintă încă o unitate operativă, pericolul unei refaceri, fie ea chiar parţială, încă mai subsistă...

Transnistria, ale cărei graniţe sunt destul de nedefinite, se află subt administraţiunea militară şi civilă Românească până ce statutul ei va fi definit hotărît ...

Castelul Sonnberg, ci-devant Autriche, 7 Noemvrie ... Am regăsit aci casa împărţită în două secţiuni bine deosebite, fiind dat că tânărul Ştefan se afla în convalescenţă de scarlatină şi că dânsul, cât şi doamna Vieneză, care îl îngrijeşte, sunt izolaţi într'o aripă a etajului superior. Prin urmare, am avut norocul de-a petrece cea mai mare parte a timpului singur cu Archiducesa, ceea ce ne-a prilejuit convorbiri neîntrerupte ce au ţinut ore întregi ...

Programul zilei este de-o încântătoare monotonie şi, totuşi, de-o neasemuită varietate în micile sale amănunte. Eu locuiesc în aripa Reginei şi anume în fostul ei salonaş, amestec armonios de felurite stiluri, în care domină Italianul şi Spaniolul, cu cretoane Englezeşti şi ortodoxismul icoanelor şi obiectelor noastre de cult. Nu destul rafinament, dar comfort şi o atmosferă de căldură şi simplicitate, în ciuda atâtor obiecte de muzeu ...

La 8 şi jumătate începe programul zilei cu cafeaua în sufragerie, unde se află toţi copiii, institutorul Bitterman, guvernanta Frantzie şi Frau Ritter solida şi severa Haushaelterin, care idolatrizează pe Hitler şi bruftuieşte toată lumea în stilul consacrat naţional - socialist. Apoi se deschid uşile spre odaia de culcare, unde Ileana delicioasă este culcată într'un pat Venetian, înconjurată de brocaturi, jaduri, icoane şi flori. După cafea, scurt popas în jurul patului pe care se tăvălesc copiii cu urlete de bucurie ; apoi urmează corespondenţa în birou, ce pare întotdeauna răvăşit cu hârtii, dosare, scrisori, fotografii. Două mediocre desemne ale Reginei şi ale stăpânei casei străjuiesc odaia deasupra canapelelor acoperite cu cretoane galbene, laolalta cu un încântător pastel de Laszlo al Minolei, ce aduce cu un Reynolds, din epoca bună.

Conversaţiile în doi încep pela 10 şi jumătate şi continuă apoi, afară, în scurtele plimbări pe care le facem, ori de-alungul canalului de apă ce înconjoară Castelul ori prin sat şi pe dealul din împrejurimi ... Luăm dejunul la amiază cu copiii cei mari, iar după masa urmează alte lungi dialoguri, un nou circuit prin parcul tomnatec şi ud, până la patru, când ne suim pentru ceai în odăile plozilor, supranumit „ Kinderparadies " ... Copiii, fiecare cu propria sa personalitate, mă încântă, de-aceea mă joc cu dânşii, printre răfuieli, ţipete plânsete şi râsete ce izbucnesc alternativ, pe când Mama lor placidă, şi încântată îşi priveşte neamul cu mândrie şi prietenul cu surprindere, fiindcă „nu aşi fi crezut niciodată ca Georges să aibe atâta rabdare cu copiii, fie ei chiar ai mei ..." Nici eu! Astfel mi-am descoperit o nouă „ meserie ", ce este un amestec de tată şi de guvernantă !

Seara mâncam o masă frugală în trei, cu Bittermann iar, apoi, în salonul mic, la focul căminului, avem singuri trei-patru ore de lungi discuţii, în faţa minunatului portret de Laszlo, al Reginei, în valuri negre, pictat in 1936, când dânsa era în doliu, în urma morţii Regelui George V. Niciodată, cred, nu am

fost mai apropiaţi, iar afecţiunea mea pentru dânsa nu a fost mai vie. Cu toate că sunt de şase zile aci, încă mai găsim lungi subiecte de discutat, cu nenumărate prilejuri de întrebări, descrieri, caracterizări şi analize. Ileana este o ființă esepţialmente confortabilă, care la vârsta de 33 de ani şi-a dezvoltat o personalitate extrem de plăcută. Fără a avea un vocabular deosebit de bogat, povesteşte foarte viu, cu imaginaţiune,mult humor şi un veşnic entuziasm.

După multele amintiri ale Reginei Maria, i-am vorbit despre numeroasele ei rude regale, sau imperiale, princiare sau particulare, cari au defilat cu toţii într'o comică, ori tragică cavalcadă, din Spania în Rusia, din Norvegia în Grecia. În plus, atâtea reminiscenţe a vizitelor ei la curţile străine şi a numeroaselor călătorii din Statele Unite în Asia Mică şi dela Cercul Polar, în deşerturile Sudanului.

De multe ori convorbirile noastre erau complectate de albumurile de fotografii, precum şi de imaginile pe care le-am găsit în două mari sertare din odaia mea. Aci, într'adevăr, ce hazlie ori tristă paradă de feţe şi destine deosebite : atitudini pompoase şi solemne ale Reginei Mary, care cu toate că erau deosebite în fiecare an, păreau veşnic aceleaşi; lipsa de convenţionalitate a instantaneelor Regelui Spaniei şi a fiilor săi, veseli şi urîţi, lăbărţaţi şi distinşi ; frumuseţea rece, elegantă şi regală a tuturor Principeselor Greciei, cari la latitudini şi epoci diferite au adus cu o matematică preciziune tragedii asupra ţărilor în care se măritau ; atmosfera burgheză şi confortabilă a familiei Hohenzollern dela Sigmaringen; mândria dârză a familiei Marelui Duce Kyrill ; urîţenia demodată a rudelor Hohenlohe - Langenburg ; sărăcăcioasa simplicitate a nenumăraţilor Habsburgi, pripăşiţi în cele patru colţuri ale Europei ; solida maternitate a Reginei Mignon cu trei fii atât de diferiţi, sau sterilitatea vieţii Reginei Elisabeta, cu resturile ei grase ale unei clasice frumuseţi.

În sfârşit, peste toate aceste imagini atrăgătoare sau antipatice, distinse ori vulgare, domnea radios, cald şi strălucitor unicul surâs al Reginei Maria, veşnic elegantă, regală, centrul multiplelor obiective în Canada, în Egipt, în Anglia, în Norvegia ... Terminând această ciudată colecţiune, nu cred că pot indica o familie sau o pereche, princiară, regală sau imperială, care să nu reprezinte direct sau indirect o tragedie, o catastrofă, ori o prăbuşire ...

Viena, 12 Noemvrie ... Am părăsit Sonnbergul cu Archiducesa în dimineaţa zilei de 8 Noemvrie, spre a ne duce la capela Românească din Viena unde am asistat la scurtul Te Deum slujit cu prilejul onomasticei Suveranului nostru, onomastică ce a coincis cu intrarea triumfală a trupelor noastre în Bucureşti, după victoriile dela Răsărit. De-acolo am trecut la Palatul Toscana, fosta reşedinţă a socrului Leopold - Salvator, o mare clădire jumulită, cu aspect de cazarmă părăsită, unde Ileana şi-a orânduit patru camere mobilate cu farmec, ce dau pe o mică grădină stropită de culori tomnatece.

În sfârşit, trecem la Consulatul României din Prinz Eugenstrasse, unde Mareşii ne aşteptau cu un bun dejun ... Impunătoarea fostă Legaţiune fusese clădită pentru şi subt supravegherea personală a Sofiei Chotek, fără a fi fost însă întrebuinţată de dânsa şi de Franz-Ferdinand, căci s'au mutat în alăturatul Palat Belvedere după căsătoria lor.

În următoarele zile am făcut circuitul vechii monarhii defuncte ... La Stefanskirche m'au impresionat orga şi corurile în penumbra arcurilor gotice, la

Fig. 82 Cu Principele și Principesa Știrbey înconjurați cu o parte a nepoților la Buftea în vremea războiului

picioarele cărora mulţi răniţi se rugau în faţa capelelor pâlpâitoare de lumânări ... Monumentalul Hofburg, cu mediocrele ei galerii de pictură din aripa nouă ... Aripile vechi, sobre şi triste la exterior, însă opulente în interior ... Odăile rigide dar oarecum comfortabile ale lui Franz-Josef, cu delicate decoraţiuni rococo ... Mai departe, încăperile pentru oaspeţii de neam, modernizate cu o uimitoare lipsă de rafinament ... În sfârşit, fastoasa aripă a Mariei Thereza, singura care a priceput că în decorul său exterior imperiul se cere a fi măreţ ... Kapuzinergruft, unde massivele sicrie vraişte ale Habsburgilor îţi dădeau impresiunea a te găsi într'un magazin prăfuit, fără muşterii, al unui anticar de sarcofage....

La Schonbrunn am fost dezamăgit de proporţiile reduse ale Castelului, cât şi de culoare sa exterioară, elegant numită căcănie ... Mult rafinament însă la interior, mai multă splendoare ca în Palatul de iarnă. Apoi, istoria pare mai vie aci — odaia în care a murit Franz-Josef, acea în care s'a stins Ducele de Reichstadt, salonul în care ultimul Împărat Carol a semnat abdicarea sa ...

Strada este deprimantă : un public sărăcăcios, trist, îngrijorat, neîngrijit, mulţi soldaţi cu braţe în ipsos, picioare amputate — un ritm lent, dar ordonat. În architectură o demnitate comfortabilă, o măreţie simplă şi sobre perspective... Deodată însă, spectacolul de o rară eleganţă al vestiţilor Lippizaner, din Spanische Hofreitschule ; călăriţi de picheuri impecabili în costume alb şi negru, purtând bicoarne pe cap, caii nepătaţi şi demni treceau prin toate evoluţiunile comandate, cu o siguranţă, o fineţă şi o conştientă importanţă a perfecţiunii lor ... Un ritm şi un calm mândru din vremuri de pace opulentă ...

Bratislava, Slovacia, 14 Novembrie ... După aventuri de fruntarie datorite unei încurcături de vize, am intrat în această proaspătă ţară graţie unor membrii ai misiunii Germane, cari au venit să mă scape în ultimul moment ... Ministrul nostru Elefterescu — cu care lucrasem în trecut la direcţiunea politică — m'a poftit în hazlia noastră Legaţiune, construită de un evreu bogat, pentru soţia lui, căreia neputând să'i împlinească visul unei lungi călătorii pe mare, i-a orânduit totul în stil nautic ... Mi-a plăcut acest oraş, al cărui exterior este un amestec de Alt - Wien şi de Braşov — paşnic, solid, provincial, burghez ...

În drum ... Refuzând adineaori să ajut autorităţile vamale Ungare să desfacă bagajul meu — o răsbunare în urma dispariţiunii valizei Maghiare la Curtici — am fost nevoit să cobor din tren. Vexat, pompos şi demn, a trebuit să mă plec ordinului, ceea ce mi'a încurcat întreg programul de înapoere în Ţară ... Revenit, deci, la Viena cu un alt tren, agitatul Mareş şi calma lui nevastă m'au primit cu entuziaste exclamaţiuni, m'au hrănit, culcat, spălat şi trimes la gară însoţit de un fecior, care m'a instalat într'un compartiment supraîncălzit ... La Budapesta am fugit dela o gară la alta, salutat, sărutat, împins şi asaltat de comisioane, pachete, scrisori şi cadouri de jumătatea membrilor Legaţiunii. În sfârşit, instalat printre geamantane, plicuri, pachete şi pacheţele, am putut acuma să reiau aiurit drumul Ţării ...

Bucureşti, 6 Decemvrie ... Sosire în capitală la 16 Noemvrie pe frig şi omăt. În gară, lipsă de taxiuri, băeţandrii jerpeliţi şi desculţi oferindu-se călătorilor să'i ajute spre a găsi o maşină care, odată sosită, cerea 500 lei până la destinaţiune. Această primă impresiune trebuia să fie un simbol a celor pe care le-am găsit în România.

Descopăr, într'adevăr, o stare de nemulţumire, de revoltă şi de îngrijorare ce m'au tulburat. Întâi de toate, situaţiunea economică şi financiară este de aşa natură, încât ne găsim azi la marginea unei catastrofe, în cazul în care măsurile preconizate nu vor da roadele aşteptate. Iarăşi şi iarăşi slugărnicia Românească este răspunzătoare de cele întâmplate : dând Germaniei în ultimul timp mai mult chiar decât ne-a cerut, atât pentru întreţinerea trupelor în România, cât şi la export, ne-am trezit deodată în stare de faliment, cu o piaţă golită şi cu perspectiva ca circulaţiunea noastră fiduciară să treacă peste 60 de miliarde până la finele iernii.

Închizând apoi, brusc robinetul, Nemţii au fost, natural, furioşi, şi în convorbirile avute cu ei, guvernul a trebuit să recunoască că o înţelegere specială era indispensabilă pentru reglementarea aşa-numitei noastre cooperări cu Reichul ... Aceasta cu atât mai vârtos, cu cât dânşii au pus mâna pe mai toate ramurile economiei noastre,ceea ce face de râs veşnica formulă de „ românizare " a mai marilor zilei. În sfârşit, după reciproce ameninţări şi plângeri, s'a ajuns la o înţelegere săptămâna trecută, cu prilejul aderării României la pactul anti - comintern ...

Armamentul nostru, puţin cât era, s'a distrus în bună parte de-a-lungul primelor luni ale războiului - ceea ce ne pune într'o stare de inferioritate faţă de Unguri, iar lipsa de braţe, o primăvară lungă, ploioasă şi o iarnă vremelnică şi neaşteptat de grea, au lăsat o parte din grâne neculese şi patru cincimi din suprafaţa cultivabilă neînsămânţată. De aci, urcări fantastice de preţuri, ce n'au putut fi încă stăvilite şi mari lipsuri pe piaţă, ce nemulţumesc oamenii. Săracii, mor literalmente de foame, avuţii se învârtesc, Nemţii cumpără pe capete, iar administraţiunea — înnecată de noi regulamente, ordonanţe, legi şi decrete - legi — lucrează mai rău ca oricând.

Despuierea şi persecutarea sălbatecă a evreilor pe ruina cărora se fac afaceri scandaloase, până în preajma Mareşalului, noul titlu al lui Antonescu, după Odessa—s'au înfăptuit cu o lipsă de sistem şi o exageraţiune pe care o şi plătim economiceşte ; nu pot spune grozaviile execuţiilor acestor nenorociţi, în oraşele şi în provinciile cucerite !

Deasupra acestui haos civilo-administrativ, simbolul regal nu contează, Mareşalul are oarecare prestigiu, dar nici o popularitate, iar vestitul Ică Antonescu — mâna lui dreaptă — a reuşit, cu o impresionantă unanimitate să fie urât, batjocorit şi ridiculizat : inteligent şi destul de capabil, pare însă a fi atât de vanitos, parvenit, nepregătit şi de proastă calitate,încât a speriat chiar pe Românii noştrii !

Asemenea şi la Externe, ce a devenit o anexă ponegrită a Preşedenţiei Consiliului. Mareşalul răzbunător, pentru procese din trecut cu diplomaţii noştrii, ne socoate drept ultimele făpturi ale administraţii Române, iar colaboratorul său, cu acelaşi ilustru nume şi-a antagonizat întreg departamentul,când a pus în disponibilitate pe Cretzeanu ...

8 Decemvrie. Două mari evenimente de-o covârşitoare însemnătate pentru România au ajuns azi la cunoştinţa publicului : 1/ Anglia ne-a trimes la începutul săptămânii trecute un ultimatum prin care cerea ca până în cinci zile să încetăm participarea noastră la campania agresivă împotriva Sovietelor ; în răspunsul ce i-a fost înmânat eri, am spus pe un ton demn al unei argumentări lo-

gice şi lapidare, că nu noi suntem agresorii, ci că ne-am luptat spre a recuceri provinciile pierdute anul trecut şi spre a păstra fiinţa noastră naţională ... Prin Washington am aflat că Londra a hotărât, împotriva voinţii ei să facă acest pas, spre a da o satisfacţiune Rusiei. 2/ Azi dimineaţă la ora 6 mizerabila Japonie s'a declarat în stare de război cu Statele Unite şi cu Anglia, după ce a bombardat Honolulu şi Manilla, provocând nu numai pierderi mari marinei de război Americane şi bazelor ei navale, dar şi moartea şi rănirea a sute de civili ... Sunt înmărmurit, şi nu mă pot obişnui cu gândul că şi Americanii mei au intrat azi în hora morţii. Splendida lor tinereţe va fi sacrificată la rândul ei într'o lungă şi ucigătoare luptă. Nu mi-a rămas acuma nicăeri unde să pot privi cu speranţa într'un refugiu binecuvântat — se nărue şi aceea lume pentru mine ... Ce înmărmuritor spectacol !

11 Decemvrie, ora 5 p.m. Hitler a declarat război Statelor Unite acum două ore, printr'o vijelioasă, veninoasă şi lungă cuvântare. Astfel, şi România va fi oficial inamica Americii, iremediabil şi de neînlăturat. Am resimţit o adâncă emoţiune când mi s'a adus adineaori această veste, căci tot ceea ce a dat un înţeles vieţii mele de 13 ani a venit din Statele Unite, ca şi speranţele pentru viitorul meu. Lupta în mine este cu atât mai dureroasă, cu cât patriotismul meu nu se împacă, de sigur, cu simţămintele mele pentru această ţară, ce, de fapt, este a doua patrie pentru mine.

Dar, după cum îmi scrie Cynthia în ultima ei scrisoare, pe care am primit-o zilele trecute : „ I have faith in you that you will be able to 'take it, ' because of your impersonal and contemplative way of looking at things, an invaluable asset in these days ". De acuma mă simt foarte singur în acest haos de groază, urgisit să scap ori să mă scufund cu România — or am I ?

20 Decemvrie ... Sovieticii atacă cu furie pe Germani azi în defensivă, dealungul întregului front ... Guam, Midway şi Wake au fost succesiv ocupate de Japonezi ; Manilla este în flăcări şi insulele cele mai însemnate ale archipelagului pe punctul de-a fi cucerite ; Hong - Kong-ul s'a predat zilele trecute ; peninsula Malacca este invadată de Nipponi, Penangul a căzut, Singapore se află serios ameninţat, inamicul a debarcat în Borneo. Toate aceste victorii sunt cu atât mai vii pentru mine, cu cât cunosc o bună parte a acestor puncte geografice, ce se află azi pe noile linii de foc ...

În ciuda acestor cataclisme, am regăsit Ministerul într'o ciudată stare de apatie la înapoerea mea. Fiind, după cum am mai spus, o tristă anexă a Preşedenţiei, mai toţi diplomaţii străini se duc în alăturata clădire, noi rămânând doar un oficiu de transmisiune hulit, înjurat şi cotropit — Mareşalul, într'o hârtie nedemnă pentru dânsul, şi pe care ne-a adresat-o de curând, repeta convingerea sa din trecut „ că ar trebui să se dea foc Externelor, după ce au fost unse cu gaz ! "

Fiind dat că până acuma am scăpat de acest rug colectiv, continuam a ne preocupa fiecare de micile noastre vanităţi, în munca pe care o urmărim în imaculata preajmă a marilor zilei. Neputându-ni-se da, evident, o altă direcţiune la înapoierea mea, Davidescu m'a rugat să mă înapoez la direcţiunea politică, pe

care o mânuește cu atâta destoinicie, și anume în funcțiunea — dacă nu în gradul — de director adjunct ...

În ciuda restricțiunilor actuale, constat cu mirare că prietenii și cunoscuții mei continuă de-a mă pofti regulat la mese și mici serate ce se țin lanț...

Am întrerupt această horă plăcută, fără îndoială, dar nu tocmai în conformitate cu dramele pe care le trăim, cu un frumos sfârșit de săptămână la Buftea. Regăsesc aceeași atmosferă, acelaș ritm de viață, aceeași afecțiune — doar un spital de răniți organizat de Elise și de Caterina, intrând acuma pe primul plan al preocupărilor familiei . Reînnoite convorbiri interesante cu Principele Barbu, pe care îl văd repede îmbătrânind și nu vreau să las nelămurite, pentru curiozitatea mea, o serie de chestiuni ale trecutului nostru. Mi-a făcut astfel un lung portret al Regelui Ferdinand, vorbindu-mi cu multă discriminare despre cultura, finețea și cavalerismul său, cât și despre paralizanta sa timiditate, lipsa lui de hotărîre în lucruri mari, și încăpățânarea Sa în amănunte.

Îl socotește azi ca pe un boier dezechilibrat de-o natură nenorocită, care a avut norocul de-a avea pe Brătianu, pe Stirbey și pe Regina Maria alături de dânsul. Mi-a mărturisit astfel că Suverana nu fusese decât o colaboratoare în mâinile cumnaților, dar că ei o lăsau să creadă că avea o reală putere.

Ferdinand era un chinuit, nelipsit de inteligență, influențabil, dar esențialmente un om de onoare, a cărui viață a fost o serie de renunțări dureroase. „ Și crede-mă ", a adăogat Principele Barbu fără să surâdă, „ față de familia regală trebuie să fii ca mine : să o servești, dar să nu ai nici un fel de intimitate cu dânsa ". Această neașteptată concluzie m'a încântat !

A doua zi mi-a prilejuit să citesc o nouă serie de interesante hârtii pe care i le adusesem dela Sonnberg, hârtii ce făceau parte din documentele lăsate de Regina Maria fiicei ei. Aceste manuscrise cuprindeau ciorne făcute de Barbu Stirbey pentru Regele Ferdinand, cu felurite prilejuri. Astfel se pare că fostul Suveran fiind deosebit de influențabil, Brătianu avea înrotdeauna teamă că părerea ultimei persoane poate să precumpănească. De-aceea, atât el cât și cumnatul său, îi pregăteau scurte notițe și aide-memoire în ajunul unor audiențe hotărîtoare ; după ce Regele le citea își însemna punctele principale în Nemțește cu litere chirilice pe sugătoarea biroului său.

Astfel am citit cu mare interes următoarele documente ce se refereau la variate chestiuni : 1/ Note de îndrumare pentru convorbirea pe care Suveranul trebuia să o aibe cu Contele Czernin, în 1918 ; 2/ telegramele trimise de Rege Președintelui Franței, cât și Regilor Angliei și Italiei, spre a cere intervențiunea lor personală pe lângă consiliul suprem al păcii, pentru ca aceștia să'și schimbe atitudinea răuvoitoare față de România; 3/ o scrisoare a Principelui Barbu către Ferdinand, prin care îi împărtășește dela Paris atmosfera ostilă Țării noastre la conferința dela Versailles, precum și penibila campanie de presă pricinuită de afacerea Carol - Zizi Lambrino; 4/ de-asemenea, o scrisoare dela Roma, în

care Stirbey punea pe Suveranul său la curent cu vizita făcută de dânsul la curtea Italiei, în 1919 şi, un an mai târziu, un raport despre un drum pe care l-a făcut în Elveţia, pentru a însoţi pe Regină cu prilejul morţii Mamei ei ; 6/ un studiu deosebit de judicios asupra însemnătăţii tratatului nostru cu Polonia, din 1921, pe care Regina a adăogat : „ Note sent to the Queen "; 7/ note spre a ajuta pe Rege în Ianuarie 1923, în convorbirile sale cu Maniu ce aveau scopul de a-l convinge să nu facă greutăţi guvernului Brătianu ; 8/ o hârtie adresată lui Brătianu spre a-i demonstra greşita politică financiară dusă de fratele său Vintilă ; 9/ în sfârşit, un cuprinzător memoriu despre situaţiunea politicii interne la începutul guvernării liberale, spre a servi Regelui ca îndreptar în convorbirile ce trebuia să aibe cu Mihalache şi Maniu.

Iaşi, 29 Decemvrie ... Patru zile petrecute cu Mama în lungi convorbiri, şi câteva plimbări pe un ger straşnic, prin oraşul ce purta încă urmele bombardamentelor aeriene Ruseşti din vara trecută ; astfel, în Piaţa Unirii o parte a clădirilor au rămas dărâmate, cu statuia lui Cuza ciuruită, iar în curtea Mitropoliei o tabelă comemorează „ minunea " bombei ce nu a făcut explozie, înfundându-se în pământ...

Ghidigeni, 1 Ianuarie, 1942 ... Venit la Nicky şi la Dodoi Chrissoveloni pentru Anul Nou, totul aci este lumină, curăţenie, ordine, odaia mea fiind inundată de soare şi înveselită de cretoane deschise, cu o largă vedere asupra parcului şi a lacului îngheţat ... Casa, refăcută de câţiva ani, după in incendiu, este încăpătoare, solidă, bine chibzuită, extrem de confortabilă, mobilată cu gust, însă cu aproximaţiune. Întinsele perspective ale parcului pe marginea Bârladului aduc cu Dărmăneştii; dar nu numai luxul şi gustul instalaţiunii m'au încântat, ci însăşi gospodăria, organizată şi ţinută cu o desăvârşită metodă.

Avusesem întotdeauna mare simpatie pentrufineţea, creşterea, veselia, caracterul, curajul şi spiritul practic al lui Nicky. Acuma însă, nu mă puteam opri de-a avea o adevărată admiraţiune pentru tot ceea ce a înfăptuit pe moşia lui, un capitol în plus în lunga şi victorioasa sa luptă de-a pune din nou pe picioare banca şi averea lui, atât de grav compromise de sclipitorul său tată.

În Dodoi Lakeman, el a găsit o tovarăşă ideală şi o colaboratoare neîntrecută, căci este o femee sportivă, calmă, cu mult humor, calităţi dublate de un farmec sănătos ...

Anul 1942 a fost primit „ cu ultimele sticle de şampanie Franţuzească ", generale pupături, radio Londra şi nesfârşite urări pentru stăpâna casei, care se afla în a patra lună a primei ei sarcini, ceeace o face să scuipe conştiincios şi regulat într'un vas galben cu floricele. Azi dimineaţă, de 1 Ianuarie, toţi ţăranii au sosit cu„capra", coruri, versuri, sorcove şi duhneli de rachiu, pe când slugile încântate se înghionteau prin colţuri... Zilele dela Ghidigeni au avut acea calitate specială a tot ceea ce face azi parte din categoria „ bunătăţilor vieţii ", gustate cu îndărătnicie şi cu o intensitate vrută, conştientă, fiindcă ceasul de

mâine nu poate fi decât sărac și nesfârșit mai întunecat ca cel actual ...

București, 2 Aprilie. Indiferent de curba vieților noastre particulare, singurul fapt ce a avut o adevărată însemnătate în cursul iernii abia trecute, a fost — desigur — mersul operațiunilor pe frontul răsăritean. Din clipa în care Germanii și-au dat seama că nu mai puteau să cotropească armatele Sovietice înainte de venirea zăpezilor și a gerului, au căutat cel puțin să păstreze marile avantaje teritoriale și strategice obținute atât de fulgerător din luna Iunie ... Noile poziții au asumat o flexibilitate, așadar, o „ fluiditate " ce dădea și o putință de inițiativă sistemelor de apărare adoptate, aproape imposibil de asumat într'o organizare defensivă obișnuită ... De-aceea Rușii au adoptat tactica de-a ataca fără întrerupere de-a-lungul întregului front, cu scopul de-a măcina forțele naziste și a le sili să se împrospăteze din rezervele mult trâmbițatei ofensive de primăvară ... Cu acest prilej, Germanii au suferit primele lor adevărate înfrângeri, din 1939, o iarnă nemaipomenit de aspră — cum se pare că nu s'a mai pomenit de 140 de ani — jucând în avantajul roșiilor, căci a lovit în Nemți, în parte neechipați și neantrenați pentru asemenea blestemuri meteorologice ... Prin urmare. azi, în pragul primăverii. după suferințele fizice îngrozitoare, pentru amândouă taberele încleștate, nimicirea materialului uman și technic a fost înspăimântătoare de ambele părți ...

Punând de-o parte orice orgoliu național, participarea Românească a fost strălucită, atât în Crimeea, cât și la Marea de Azov. De nenumărate ori unitățile Românești de cavalerie, de infanterie și a vânătorilor de munte au fost citate elogios în comunicatele Germane — ceea ce însă a fost o slabă mângâiere pentru marile pierderi pe care le-am suferit...

Într'o scrisoare pe care Hitler a scris-o acum două luni Mareșalului — și pe care am citit-o din întâmplare — am găsit confirmarea primului proiect German de-a reîncepe campania la finele lui Martie. Iarna însă prelungindu-se peste orice așteptări normale, ofensiva a fost amânată pentru o dată ce a rămas încă tăinuită, va depinde de stadiul topirii zăpezilor și, în consecință, de acel al noroaielor, egal de vrăjmașe forțelor motorizate ... Führer-ul mulțumește în aceeași scrisoare lui Antonescu pentru participarea unor noi unități de schiori Români, laudă restul trupelor noastre și își exprimă speranța unor trimiteri de unități proaspete în primăvară.

Aci se afla tocmai punctul nevralgic al problemei, căci fără a ne da înapoi dela noile noastre răspunderi, nu dorim să dezorganizăm cu desăvârșire armata, lăsând descoperită fruntaria Transilvaniei în vecinătatea unei Ungarii dușmane. ce preconizează deschis ocuparea restului Ardealului prin forța armelor.

Nici până azi nu am putut afla la Minister la cât anume se va urca exact contribuțiunea noastră, dar se presupune că ea nu ar fi mai mult de două contingente, sau vreo 300.000 oameni. Pregătiri febrile sunt, însă, în plină desfășurare, mobilizările au și început, iar elementele Crucii Roșii așteaptă ordinele de plecare în Transnistria ...

2 Aprilie ... În Pacific, epopeea Nipponă continuă a se desfăşura într'un ritm eroic. Asemenea unei imense hidre, armatele cuceritoare ale Mikadoului au cuprins, împresurat, ocupat şi distrus rând pe rând, cu o metodă şi o îndărătnicie admirabilă — şi totuşi îngrozitoare — toate posesiunile aliate, dincolo de Hong - Kong, năvălitorii galbeni coborând vijelios pe mare, pe uscat şi din aer asupra puzderiei de archipelaguri aflate la Nordul şi la Răsăritul Australiei ... Omenirea se întreabă astfel unde vor da noii cuceritori atacul lor viitor — în India, sau în Australia ?

În faţa acestor transformări uriaşe, te apucă aproape ameţeala, dându-ţi impresiunea de-a asista la o înfricoşatoare povestire de Wells ...

4 Aprilie. Pe marginea cataclismelor mondiale şi a atâtor tragedii continentale, viaţa mea bucureşteană continuă a fi ciudat de ocrotită, fiind dat mizeria şi lupta cu greutăţile zilnice ce mă înconjoară din toate părţile... La Minister îmi petrec zilele citind întreg materialul diplomatic şi consular — cu excepţiunea acelui venit din Ungaria, ce revine colegului Bilciurescu — şi îndrumez pe cei tineri în munca lor ; fac, într'un cuvânt, pe ceilalţi să lucreze conform rezoluţiunilor mele, fără a întreprinde o muncă de redactare propriu zisă, în afară de cazuri mai deosebite. Mi-am spus, prin urmare, că după mai bine de treisprezece ani de carieră îmi puteam permite luxul unui asemenea rol, când până mai deunăzi nu am făcut altceva decât să compun eu, nesfârşite adrese, rapoarte, note, memorii, referate ...

Dacă am ieşit des în lume cu plăcere şi cu obişnuita-mi detaşare, am avut însă o serie de chefuri de care îmi voi aminti încă multă vreme cu încântare şi entuziasm. Într'adevăr, dela carnavalele Braziliene nu am petrecut cu atâta pasiune ca în aceste Sâmbete, cu noii mei prieteni Basarabeni. Synadino — care şi-a pierdut neîntrecuta mamă anul trecut — şi-a găsit mângâiere organizând beţii cu vodkă, dansuri fantastice, coruri tradiţionale şi o muzică nebună. În nucleul de vreo douăzeci de băeţi şi fete din Chişinău, se aflau trei fete atrăgătoare, a căror stea era fermecătoarea Tamara Yamoglu, în jurul căreia se învârteau tinerii chercheliţi cu aere de căţelandrii îndrăgostiţi, cântând din gură şi din acordeon cu foc şi off-uri romantice.

Fiecare Sâmbătă seara ne întruneam cu rândul în casa, apartamentul sau garsoniera altcuiva, băeţii aducând băuturile, iar fetele de-ale mâncării. Zilele în care puteam face rost de spirt — spre a—l amesteca apoi cu apă şi a—l boteza astfel vodkă — entuziasmul numai cunoştea margini, iar cheful se încingea dela intrare. Unul din tineri a adus trei juni ofiţeri Nemţi în ciuda protestărilor noastre iniţiale,dar Austrieci fiind, ei s'au dovedit în cele din urmă buni părtaşi de petrecere. Alaiul ţinea dela opt seara la cinci dimineţa, veselia, cântecele, dansurile, chiotele şi intrigele amoroase fiind atât de intense, încât timpul zbura cu o uluitoare repeziciune.

Momentul culminant era vestita „ tcharotchka ", când fetele cântând în

cor, aduceau pe o tavă de argint un vas umplut cu cel mai ucigător amestec de alcooluri, ce trebuia băut pe nerăsuflate în tactul Rusesc de „ pei - do - dna ... pei - do - dna ", adică „ până la fund ... până la fund " şi răsturnat apoi triumfător în urletele şi aplauzele asistenţei. Deseori această „ tcharotchka " trădătoare ne-a dat lovitura de graţie – dar ce haz şi ce veselie !

Fără îndoială că la aceste serate se afla dorinţa patetică şi deseori emoţionantă de-a petrece cu intensitate, din pricina faptului că toţi băeţii se aflau în ajunul mobilizării, iar fetele se temeau de revenirea zilelor din vara 1940, când îşi pierduseră casele şi familiile.*

Cheful se spărgea în zori, din lipsă de sticle – într'unele seri bându-se peste zece litrii de vodkă – şi pura extenuare fizică, dar nu înainte ca planurile să fi fost precis hotărâte pentru Sâmbăta următoare ... În afară de petrecerea momentului, m'am ales cu câteva plăcute aventuri, dublate de o reînnoită vitalitate, ce mi-a dat o înfăţişare atât de înfloritoare, cum se pare că nu aşi mai fi avut de ani de zile ... În şoaptă mă întrebam uneori dacă nu a vorbit în mine sângele Bunicului meu Moruzi !

5 Aprilie, Dumineca Paştilor. Pare o glumă proastă să sărbătorim Paştele pe o vreme de sfârşit de iarnă, cu care primăvara încă nu se poate lupta. Într' adevăr, până acuma Ţara întreagă a fost cotropită, cufundată în zăpadă, ger, vifor, peste care a apăsat neîntrerupt un cer plumburiu, de dramă Rusească. La Bucureşti a fost până la 30 de grade minus, iar în Ianuarie a nins într'un rând aproape cinci zile fără întrerupere, cu rezultatul că săptămâni întregi oraşul a fost blocat de nămeţi enormi, adevăraţi munţi formându-se de-a-lungul străzilor celor mai centrale ...

Şi totuşi, războaie, cuceriri, revoluţiuni, mizerii, bombardamente şi vifore au fost uitate o clipă cu prilejul nunţii domneşti a Marinei Ştirbey cu Constantin Brâncoveanu. Principesa Martha, care veşnic plănuieşte cu dibăcie, trăgând sfori şi sforicele, a ctitorit această uniune pe când bucureştenii se îmbulzeau la invitaţiuni cu o aiuritoare energie!

Prin urmare, în fatidica zi de 15 Februarie, după înfrigurate lupte cu imensele troiene de omăt pe şoseaua Bucureşti-Mogoşoaia, spre a da norocoşilor putinţa de a ajunge la Castelul Fermecat, după curse nebune pentru a se putea găsi vehiculele trebuincioase, în aceste vremuri de rechiziţii massive, musafirii agitaţi la culme, gata să pleznească de curiozitate şi anticipaţie, au sosit pela şase după amiază în lungi şiruri de automobile ... Meticuloasa punere în scenă a Marthei Bibescu începe la intrare, unde până la Palat, mari făclii aprinse străjuiau aleea, înfipte în zăpadă, sau ţinute de ţărani guralivi.

Coridoarele şi galeriile erau luminate iar ferestrele casei lui Vodă Brâncoveanu înflorite şi sclipitoare de lămpi bulbucate. Un cort la intrare, primea dim-

---

* *De fapt, câteva luni mai târziu am pierdut urma tuturor, în afară de aceea a lui Synadino.*

preună cu vârtejuri de fulgi, nesfârşite serii de dantele, pene, brocate, blănuri, scule, uniforme, decoraţii şi fracuri. Apoi, aleşii coborau treptele de piatră în marile pivniţi boltite, pe zidurile cărora, făcute din cărămizi turtite, se întinseseră din loc în loc lungi draperii înfrumuseţând stâlpii şi colţurile cu flori şi plante înfoiate. Într'o parte, strane noi de lemn duceau la un altar improvizat, format de mari icoane de argint înconjurate de lumânări aprinse în nenumărate sfeşnice.

Mărturisesc că efectul general era deosebit de impunător, dar cu o notă de irealitate greu de spus în cuvinte.. La ora 7, hărăzită cununiei, musafirii erau gata orânduiţi după sexe şi legături de familie, pe când diplomaţii se bucurau la dreapta altarului de locuri privilegiate. Un sfert de oră mai târziu, a coborît cortegiul preoţilor, în frunte cu un arhiereu, iar puţin mai târziu, după o binecalculată tăcere — Principesa Martha, costumată în drapaje purpurii, cu minunatele ei smaragde atârnate de piept şi urechi, purtând inexplicabile pene negre pe cap, înaintează mironosită printre nuntaşii gură-cască, dusă de mână ca la un menuet, de George Cantacuzino, îmbrăcat militar.

Această senzaţională intrare ce a mulţumit pe toţi răutăcioşii, a fost cel mai spiritual caracterizată de hazlia Elena Donici: „Cet accoutremen n'inquète, c'est un mélange de pompes funèbres et de Mistinguett...!"

Naşa şi naşul, căci acesta era rolul celor doi actori, au luat loc într'o strană îmbrăcată cu aceeaşi purpură ca rochia amfitrioanei, iar după o lungă aşteptare, în care un minunat cor al operei amalgamat cu acela al Dominiţei Bălaşa a cântat de vreo trei ori „Vino din Liban, mireasă..." viitoarea Principesă Brâncoveanu a apărut palidă, într'o rochie de toată frumuseţea, îngreunată de o mare dantelă şi o trenă de 4 metrii... Ceremonia a fost prea lungă, frumoasă şi pompoasă, dar — în mijlocul slujbei — lumânarea Principesei Martha s'a stins, spre a adeveri pe semne, credinţa populară că o văduvă nu se poate încumeta a cununa, cu atât mai vârtos dacă se află încă în doliu...

La eşire, cortegiul a trecut sub bolta săbiilor ridicate de ofiţerii aviatori înşiruiţi pe treptele scării de piatră. Apoi, ne-am năpustit cu toţii în salonul tronului unde mirii, nunii şi familia primeau agitate felicitări între două socluri ce susţineau mari candelabre cu lumânări aprinse...

Mai târziu, doliul fiind ridicat legal de stăpâna casei, lumea a trecut dela bufet prin zăpadă şi vânt în casa alăturată a Brâncovenilor, unde s'a dănţuit până în zori...*

7 Aprilie. La finele iernii, mica Alexandra, a doua fată a Archiducesei noastre, a venit să petreacă câteva luni cu Regina la Sinaia, spre a-şi îngriji la munte o sănătate şubrezită de restricţiunile războiului. O fetiţă urâţică şi fandosită, în acelaşi timp timidă şi plină de energie, cu o notă de îndărătnicie ce nu contribuia a o face prea atrăgătoare. Cu toate acestea, m'am dus într'o zi să o văd când venise la Palatul Regal din Calea Victoriei, spre a consulta un medic. Mână în mână am mers împreună să vizităm cu acest prilej încăperile de ceremonie ale vastului edificiu ....

În sala tronului, am aşezat fetiţa pe scaunul simbolic, întrebându-mă dacă

----

* *Am văzut, astfel, la Mogoşoaia protipendada elegantă a Bucureştilor, întrunită pentru ultima oară, înainte de prăbuşirea Ţării.*

vreodată nu va fi poate nevoită să ocupe o mobilă atât de inconfortabilă.** În afară de anumite mari pânze, arătoase din Şcoala Spaniolă şi Italiană, am găsit sala de un prost gust revoltător, sclipitoare de pretenţii şi de marmure multicolore. M'a încântat însă amănuntul că uşa din stânga tronului dădea într'o odaie de baie, pentru simplul motiv că planul casei fusese atât de prost înjghebat, încât nu au avut unde aşeza un apartament — atuncea ocupat de mica Sandy — decât lipit de sala tronului! Nici chiar două prea mici portrete ale Regilor Carol I şi Ferdinand I de mediocrul Bordenache, nu puteau da prestanţă acestei săli.

De asemenea şi marea scară de onoare — parcă supra numită a Voivozilor — in marmură colorată şi înconjurată de coloane galbene, nu are reuşite proporţii. Nici sufrageria cea mare, decorată cu grele ornamentaţiuni şi eftine pânze. Alături, într'un sobru fumător, se întinde un lung bar, în faţa căruia o perdea ascunde un ecran cinematografic. Aceasta pune în mod definitiv accentul asupra impresiunii de a te găsi nu într'un Palat Regal, ci mai de grabă într'un Palat de prost gust, în care s'ar fi ridicat la repezeală un tron în sala de bal, pentru o piesă de amatori ce nu se mai joacă...

10 Mai. Am asistat azi, la cel mai reuşit 10 Mai din tinereţea mea, milităreşte vorbind. Pe o vreme ideală, însorită dar răcoroasă, aşezat în secţiunea diplomatică a tribunelor ce se întindeau pe ambele laturi ale şoselei Jianu, o armată nouă, civilizată, închegată, cu un nerv ce nu i-l cunoşteam, a defilat într'o cadenţă apăsată, admirabil disciplinată, echipată şi înarmată. La începutul defilării, noii sublocotenenţi au fost înaintaţi în grad, cu care prilej, şeful promoţiei de artilerie a ţinut o cuvântare cu atât mai emoţionantă, cu cât a vorbit cu un glas strangulat de îndârjire, despre „fruntariile noastre dela Răsărit", şi că predecesorul său din anul trecut a murit pe front.

Am avut chiar spectacolul oarecum neaşteptat al unor unităţi Româno-Germane, ce au trecut „Schulter an Schulter", conform vocabularului comunicatelor consacrate; faţă de nedumerirea unora dintre spectatori, am reacţionat spunând, că deoarece mureau împreună, puteau să şi defileze alături...

14 Iunie... În 8 Mai a început ofensiva Germano-Română la Kerci, unde, după foarte crâncene lupte, ce au ţinut vreo două săptămâni, Sovieticii au fost aruncaţi dincolo de peninsulă: 170.000 de prizonieri, mult armament şi stabilirea unor noi baze pentru atacarea Caucazului. Aceste bătălii erau încă în toiu, când Timichenko a atacat la rândul său valea Donetzului şi regiunea Kharkov cu forţe puternice... Printr'o contraofensivă, von Bock a transformat primele succese Sovietice într'o victorie Germană de mâna întâia. Se pare că s'au dat cu acest prilej, cele mai grozave lupte de tancuri din această campanie, cu rezultatul că forţele Ruseşti au fost încercuite, luându-se un sfert de milion de prizonieri, precum şi o formidabilă pradă...

La noi, funcţionarii superiori ai tuturor ministerelor şi administraţiunilor de stat au primit ordinul să fie trimişi pentru o lună în trei serii pe front, „spre a face cunoştinţa realităţii lucrurilor". Alegând seria întâia în Iulie, am profitat de acest prilej spre a cere prin Colonelul Davidescu — azi şeful cabinetului militar al Mareşalului — să mi se îngăduie să rămân definitiv pe front, anu-

---

** *Nu, dânsa s'a măritat mai modest, cu Ducele Eugen de Würtemberg - într'o primă căsătorie.*

lândumi-se astfel mobilizarea pentru lucru. Până acuma însă, nu am primit nici un răspuns.

Astfel trăiesc din ce în ce mai mult într'o indiferență confortabilă dar conștientă ... Ministerul care la 1 Iunie m'a numit director politic adjunct însărcinat cu afacerile Ungare, mă ocupă toată ziua, fără însă a mă preocupa. Viața mondenă și mici aventuri nu m'au amuzat în ultima vreme, fără însă a a'mi reține mai prelung atenția ... Ne mai urmărind un scop precis, trăind deci dela zi la zi, oricât de plăcută ar fi ea, existența se cufundă într'o amabilă banalitate. De-aceea frontul ar fi o binevenită și severă diversiune ...

29 Iunie. Cum sper să pot pleca peste vreo 10-15 zile pe front — fără ca durata serviciului meu „ undeva în Rusia " să fie încă hotărâtă — doresc să menționez anumite fapte ce țin de lunile abia trecute. Astfel, din parada neîntreruptă de mese elegante, modeste, sclipitoare, anoste, suculente sau ratate la care am luat parte cu mulțumire, curiozitate și indiferență — neîncetat — de șapte luni jumătate, trebuie să menționez cu tot dinadinsul cele ce au avut loc mai în fiecare Duminecă, de vreo șase săptămâni, la Maruka și George Enescu.

Într'un mic apartament din blocul Lahovary, alături de Biserica Albă, „ Princesse aimée " a reînviat după o tragică eclipsă, în care pasiunea ei dramatică pentru Nae Ionescu s'a îmbinat cu o boală ce era să'i coste atât mințile, cât și viața. Înceata ei revenire la normal nu s'a datorat numai sănătății ce s'a refăcut, dar și geloziei pe care a resimțit-o în ziua în care a aflat că Enescu avea o legătură cu fosta ei soră de caritate. Atuncea, eleganta, vestita și originala amfitrioană a feluritelor palate Cantacuzino s'a redeșteptat, iar micul salonaș din blocul Lahovary a devenit din nou un centru de întâlnire a Bucureștenilor.

Maruka întrunește, prin urmare, mai în fiecare zi, o lume amestecată ce se înghesuie în trei odăițe spre a asculta vioara lui Enescu, pianul Cellei Delavrancea, sau a Nadiei Chebap. Clae peste grămadă, bătrâni și tineri, melomani și diletanți, intelectuali și neștiutori, diplomați și militari, snobi și modești din toate cercurile, toate vârstele, volumele și, ași spune, aproape toate sexele, ascultă așezați, răsturnați ori în picioare, inspirațiunile maestrului.

În mijlocul lor, întinsă pe o canapea, Maruka Enescu — căreia i se mai spune Domniță și Principesă Cantacuzino, cu o fantezie ce ar putea să jicnească pe actualul ei soț — ascultă, tricotează, trimite bilețele, primește omagiile mulțimii, cu vechi surâsuri profesionale și semne copilărești, cu mâna. „ Princesse aimee " este azi o neașteptată arătare în acest amestec al aprtamentului ei, o curioasă caricatură, îmbinare de suverană în exil și de mare actriță în retragere. Și-a păstrat încă distincțiunea mersului și mândria capului, dar vestita ei talie s'a topit în grăsimi suprapuse, iar fața a devenit o mască violent sulemenită, în care doar arcuirea nasului a păstrat o adevărată noblețe.

Plină de contradicții, firea ei minunează neîncetat ; bună, îngăduitoare, hazlie, inteligentă și spirituală, devine deodată intransigentă, autocrată și crudă. Plină de atenții pentru amănuntele practice din fiecare zi, se lansează neașteptat în disertațiuni romantice și filozofice, fiind rând pe rând doctorală, copilăroasă, modestă și orgolioasă, iar auditoriul ei nu știe niciodată când se ia în serios și când începe a'și bate joc de ea însăși.

În acest amestec hazliu de mobilă înhesuită de abea ai loc unde să te miști, printre comode, mese, scaune, mescioare, canapele, fotolii și scăunele, aparițiunea ei pare supranaturală în lungile rochii de interior pe care le poartă. În

plus, multitudinea fotografiilor, portretelor de familie, vaselor de flori greu mirositoare, trofeelor Sovietice aduse de Bâzu şi coroanelor omagiale oferite lui Enescu, amintesc oarecum de un cavou în care s'ar fi adunat obiectele scumpe unui ilustru dispărut.

În programul casei domneşte cea mai desăvârşită fantezie : ne aşezăm la masă între două şi trei, câte şase-şapte persoane, cot la cot, în jurul unei mescioare rotunde, ce necontenit se încarcă şi se descarcă cu bucate bune şi prost orânduite, băuturi tari în sticle urâte. Maruka — la dreapta căreia stau — sună neîncetat două jupânese placide, cărora le dă ordine contradictorii ce nu le impresionează de fel, şi de care ea însăşi râde apoi cu haz.

În faţa ei, Enescu are aerul a fi veşnicul trecător, poftit din întâmplare ; modest, amabil, absent, detaşat, ia parte numai fragmentar la conversaţiunea generală. Eu, în doze mici, fără a avea aerul de-a insista, îl fac să vorbească de marii artişti pe care i-a cunoscut — Vincent d'Indy, Thibaud, Menuhin, Rubinstein, Horowitz, Strawinsky şi mulţi alţii ; apoi Duse, Sarah Bernhardt, Carmen Sylva, Carol I. Mi-a vorbit şi de Vârful Câmpului copilăriei sale, când făcea muzică cu Bunica Moruzi şi mătuşa mea Aglaitza Rosetti.

După masă, aşezat într'un fotoliu lângă pian, vorbeşte aproape în şoaptă în pura lui franţuzească, cu câte unul dintre noi, sau răspunde Maruchii, fără a a se mira când este întrebat, cu detaşare, despre intime episoade ale furtunoasei lor vieţi amoroase. Apoi, strâmb, stângaciu, greoi, adus de spate, îşi ia rămas bun dela toţi cu cea mai desăvârşită curtenie şi se retrage în odăiţa lui de student, de-o patetică urâţenie.

După aceea, cu masa încă în gât, se şi aduce ceaiul, iar Maruka perorează citind neaşteptate aforisme din amintirile ei, sau remarcabile portrete, scrise vânjos, caricatural ... Cum dânsa e prinsă de-o subită afecţiune pentru mine, înregistrez totul cu încântare, căci este, fără îndoială cea mai originală atmosferă întâlnită până acuma la Bucureşti. Ei sunt doi oameni cari încă se torturează după atâţia ani de dramatice evenimente, el urmându-şi calea sa predestinată în sfere nebănuite, ea agăţându-se de rolul ei de egerie, de mare sentimentală, de neobosită originală.

Trec de câteva săptămâni printr'o perioadă de semi-criză, în care sunt nemulţumit de evoluţiunea mea, cât şi de situaţiunea în care mă aflu. A o numi criză este, poate, un cuvânt prea puternic, totuşi exprimă, parţial, simţămintele contradictorii pe care le simt în mine.

Cauza adâncă a acestei stări sufleteşti o găsesc în faptul că, dacă în trecut am putut să mă bucur deseori de confortabila iluzie că eram parţial stăpân pe destinul meu, azi nu mi-am mai putut păstra nici chiar această iluzie.

Din clipa în care ştiu prea bine că atât eu — cât şi toţi ceilalţi care mă înconjoară — nu suntem decât grăunţe de nisip în vijelia ce s'a abătut pe întregul glob, convingerea acută a inferiorităţii mele este deosebit de usturătoare, deseori chiar deprimantă. Personal nu am nici chiar mulţumirea de a fi înhămat la o muncă care să mă pasioneze, lucrez numai conştiincios şi cuminte, spre a-mi face doar datoria.Dacă am ajuns la anumite situaţii la minister, fără a face eforturi serioase, ori datorită unei ambiţii organizate, am făcut totuşi impresia de a fi un funcţionar cu merite mai deosebite, pe care în bună parte nu le am. De fapt, interesul meu pentru lucrul de zi cu zi este cât se poate de aproximativ:

nici nu mă concentrez destul, nici nu pun suficientă inteligență în cele pe care le înfăptuiesc, spre a ajunge la rezultate adevărat interesante.

Aceasta se datorează nu numai materialului de lucru în sine, dar și fiindcă scopul final al muncii mele, azi, este altul decât cel care ar trebui, logic, să fie pentru un diplomat. Într'adevăr, mult visatul meu proiect mai poate fi, oare, luat în considerație acuma când nici nu știu dacă la finele războiului vom mai avea Țară, familie, carieră, sau vreo identitate bine definită ? Dacă da, deci va mai exista pentru mine posibilitatea de a năzui atât de sus, fiind dat cerințele vieții din fiecare zi ?

Prin urmare sunt obligat a duce o existență placidă în furtuna dimprejur, preocupat doar de mărunțișuri, chiar dacă liniile mari ale dramei în care nu sunt nici chiar un figurant, sunt de un covârșitor tragism.

Spectator confortabil – „j'ai vecu...!" – amuzat, revoltat, pasionat, indiferent sau deranjat, dar întotdeauna interesat, mă aflu totuși în fotoliul de orchestră, dacă nu pe scenă.

6 August . Planurile mele războinice au dat greși, întâi fiindcă intransigența Ministerului mi-a zădărnicit belicoasele intențiuni, și al doilea, fiindcă marele stat major a renunțat la hotărârea de-a trimete funcționarii pe front ... Drept fișă de consolațiune, Colonelul Davidescu mi-a propus să-l însoțesc într'o inspecție de câteva zile în Rusia, proiect ce nu s'a materializat încă. Prin urmare, viața civilă învingând, am hotărât să-mi iau un scurt concediu de două săptămâni, la 15 ale lunii, spre a mă duce la Odessa și, dacă mi se îngăduie, în Crimeea.

De șase săptămâni, frontul se îndepărtează tot mai mult de noi,. Astfel, după epice lupte, armatele Româno- Germane au cucerit în sfârșit Sevastopolul, trupele noastre luând cu asalt istoricul Balaklava. Se pare că proporțional cu dârzenia bătăliilor, pierderile au fost relativ reduse și că unitățile de vânători de munte s'au acoperit de glorie ...

Cu câteva zile înainte, a început adevărata ofensivă de vară în regiunea Kharkovului, și de atuncea înaintările spre Volga întâi și spre Caucaz mai apoi au urmat ritmul acelora din anul trecut ... Rodnicele întinderi ale Kubanului sunt deja în mâinile Germanilor, iar petrolul Caucazului este tăiat de regiunile nordice.

Unitățile de avangardă Române și Nemțești au și ajuns la poalele munților, străbătând astfel aproximativ jumătatea distanței între Don și granița Turcă ...

Avem, prin urmare, trupe Române cari se bat la Sud ca și pe Don, ceea ce îngrijorează nu numai opoziția democrată, dar chiar și regimul. Într'adevăr, pe de-o parte Ungurii, convinși de o victorie viitoare Americană, anunță fățiș că așteaptă numai clipa favorabilă pentru a ne cade în spate, spre a ocupa restul Ardealului, iar, pe de altă parte, armamentul armatei noastre de rezervă nu ne-a fost încă predat de Reich. Sacrificiile Ungare pe frontul comun din Rusia continuă a fi cu mult inferioare alor noastre, iar echiparea și înarmarea trupelor rămase acasă sunt hotărât superioare celor Române. În legătură cu cele precedente, am cetit instrucțiunile secrete ale lui Mihai Antonescu date Generalului Rozin, înainte de plecarea sa în Germania spre a discuta aceste probleme vitale pentru noi ...

10 August ... Am petrecut în ultima vreme mai multe sfârşituri de săptămână deosebit de plăcute pe la variatele vile înflorite închiriate de diplomaţii străini pe marginea lacului Snagov ... Când luam dejunul acuma 15 zile în căsuţa Ministrului Franţei Truelle, un bărbat deosebit de subţire şi citit, s'a nimerit ca Regele, care evolua rapid în puternica sa barcă cu motor, să dea peste o îmbarcaţiune purtând patru turişti Germani, cu rezultatul că barcagiul Român a fost rănit, iar Nemţii au luat o baie nu prea rece. Rănitul a fost dus la noi, unde cucoanele l-au îngrijit, Suveranul a acostat gol şi mahmur, spre a se interesa de soarta lui, iar toţi dimprejur se agitau dând sfaturi contradictorii. Eu — logic — l-am sfătuit să ia pe barcagiu spre a-l trasporta imediat la spitalul din Periş.

Vorniceni, 22 August. Trei ani, zi de zi, de când am sosit aci ultima oară, preludiu al unuia din cele mai interesante şi dramatice capitole ale vieţii mele ... Ultimele evenimente au lăsat urme adânci : casa s'a jerpelit pe din afară, nefiind locuită aproape doi ani, iar josul parcului a fost distrus de armatele in trecere, despădurindu-se cu desăvârşire. Am regăsit însă marile şi demodatele încăperi cu aceeaşi plăcere ca în trecut — atâtea amintiri acumulate in ultimii douăzeci de ani de posesiune Moruzi - Rosetti ...!

Mama, suferind acuma de o aortită cronică, doreşte să se consacre literaturii, de aceea scrie un fel de cronică romanţată a familiei, „ spre a înfăţişa publicului o clasă mult hulită şi care în ciuda marii sale culturi occidentale, a ştiut să fie foarte Românească ”

Eri am mers la Dorohoi, unde nu mai fusesem de vreo 15 ani. În delicioasa bisericuţă de lemn a Sfintei Maria — o ctitorie Moruzească — am asistat la o slujbă însoţită de un foarte frumos cor, am cercetat apoi Biserica Sfântul Ştefan, înălţată de marele Voievod şi m'am oprit la prefectură unde am fost primit la intrarea de un foarte bun gust al Bunicului Moruzi.

Mă despart acuma de Mama, spre a mă duce în Rusia şi trebue să mărturisesc că oricâte ore plăcute am petrecut împreună, nu m'am simţit întotdeauna în largul meu. Găsesc o explicaţiune logică în faptul că în ciuda deşteptăciunii, culturii şi marei ei curiozităţi, ducând o viaţă atât de provincială, nu mai are posibilitatea de-a se împrospăta suficient intelectualiceşte ; îi lipsesc termenii de comparaţie, de aceea se învârteşte necontenit în formule ce le-am auzit de peste 20 de ani. Chiar dacă în linii generale dânsa este încă surprinzător la curent cu evenimentele zilei, totuşi ritmul lor nu este viu, iar interpretările pe care le dă au sforării şi adjective pe care le cunosc pe din afară ... Şi totuşi, ce inteligentă, ce vioiciune intelectuală şi ce cultură !...*

Odessa, 28 August. Aşadar, după un sfert de veac, m'am înapoiat la locul primei mele călătorii în străinătate. Când mă gândesc că în 1917 nici Basarabia nu ne aparţinea încă, şi că acuma întreg acest teritoriu al Transnistrei până la Bug este controlat de România ! Istoria are asemenea ciudăţenii ce mă încântă, cu toate că îmi este teamă că se va răzbuna de-o astfel de îndrăzneală ...

În trecere prin Iaşi, m'am gândit să mă duc la mormântul străbunicului meu, Generalul Duca, 1817 - 1890 ; găsesc un loc mare şi frumos îngrădit, cu un monument de piatră şi marmură albă la mijloc, păzit de un înger gânditor în gustul timpului ...

---

* *Pe această notă reînoit admirativă, mi-am luat rămas bun dela Mama mea, fără să presimt că o întâlnisem pentru ultima oară.*

Drumul de şase ore până la capitala Basarabiei a fost neobişnuit de lung, vagonul nostru fiind agăţat de un tren de permisionari Germani cari se înapoiau pe front, oprindu-se deci, prelung, în toate gările spre a lăsa să treacă convoaiele de trupe ... Cu chiu cu vai, am ajuns la Chişinău, la miezul nopţii, unde, negăsind nici un vehicul în gară, am pornit-o pe jos în direcţiunea centrului. Stranie cale pe o puternică lună : de-o parte şi de alta a străzilor, toate clădirile erau derâmate, şi peste scheletele lor sfârtecate şi ferestrele oarbe, domnea o linişte de cimitir. Ici-colo trecea câte un drumeţ întârziat, ori când şi când se auzea sunetul răguşit al unei viori de bodegă, sau trombonul înfundat al unui circ îndepărtat. Cu toate acestea, lumina lăptoasă a nopţii nu împrumuta ruinelor o atmosferă dramatică, ci — mai de grabă — ceva ireal, din altă lume. În preajma Soborului am găsit, în sfârşit o birjă schioapă, ce m'a dus până la casa necunoscutelor mele gazde, Domnul şi Doamna Stylos, recomandaţi de Synadino ...

Am pornit, de vreme, a doua zi dimineaţa şi am regăsit casa Semigradov, în care locuisem în 1928, cu desăvârşire prăbuşită — de ea, ca şi de întreaga familie, s'a ales praful în abea zece ani. Întreg centrul, precum şi cartierele ce duc spre gară, au fost sistematic dinamitate de bolşevicii în retragere, ceeace reprezintă mai mulţi km. de neîntrerupte ruine, adică aproximativ 60 % din oraş.

Restul este în bună parte pustiu, în urma uciderii tuturor evreilor şi plecarea acelora cari au urmat pe Sovietici, în interiorul Rusiei. Am mers şi la marea catedrală, abea reparată la exterior, ce strălucea albă în soare ca un simbol ... În piaţă m'am aşezat la taifas cu rotunjoara şi simpluţa mamă a unuia din băeţii chefurilor noastre Basarabene ; dânsa vinde cârnaţi la o tarabă şi i-am putut spune că am găsit un loc la Externe băiatului ei care rămăsese fără de lucru după demobilizare ...

După amiază am continuat drumul meu până la unu noaptea ; lungi aşteptări prin gări mari şi mici. La apusul soarelui am trecut prin Tighina, unde am primit permisul pentru Transnistria, şi, odată trecută apa, am ajuns pe teritoriul a cărui ocupare este astăzi justificată prin acel crud Vodă Duca, care ar fi fost hatman al Ucrainei.

La nouă, sosec pe întunerec la Tiraspol, unde vechea mea prietenă Florica Romalo mă aştepta în gară, cu Marie-Louise Costinescu, ambele lucrând la spitalul 2 de campanie, şi unde printre sfaturi, comisioane şi fraze contradictorii, mi-au schimbat leii în mărci Germane, mi-au cumpărat biletul pentru Odessa, iar la plecare mi-au mai aruncat pe fereastră o bucată de brânză albă cu pâine neagră ...

Tocmai când reuşisem să aţipesc niţel, conductorul striga strident „ Odessa!" — şi astfel, buimăcit, am descins la 1 noaptea pe peronul în parte dărâmat al gării.

30 August.... Odată coborît, am fost nevoit să parlamentez prelung cu autorităţile poliţieneşti spre a le convinge să dea un permis hamalului meu de-a-mi duce greul geamantan până la hotel, orice circulaţiune fiind interzisă după ora 11. În sfârşit, iarăşi favorizat de lumina albă a lunei pline, oraşul mi s'a dezvăluit prin Puschinskaya, de-alungul căreia pomi stufoşi aruncau mari umbre ce nu reuşeau să ascundă golurile lăsate de bombardamente.

Hotelul Bristol, vestit pe vremuri pentru eleganţa sa, este azi o tristă ca-

ricatură, neîngrijit, murdar, jerpelit şi deprimant. Luminile sunt chioare, zidurile pătate, cearceafurile peticite, cât despre baie şi cabinete, nici nu mai vorbesc.

De dimineaţă am început exploatarea oraşului, petrecând cea mai mare parte a zilei în lungi plimbări, dela ţărmul mării până la cartierele mărginaşe. Impresiunea generală este aceea a unui centru care a fost construit în vremuri de prosperitate, pentru oameni avuţi, şi care după mulţi ani de neîngrijire şi părăsire, prezintă azi o jalnică înfăţişare de tristeţe şi de sărăcie ... Mărturisesc că populaţiunea este pentru mine un continu obiect de studiu, întristat sau amuzat. Uniformizarea oamenilor în sărăcie şi mizerie este impresionantă ; toate femeile egal de prost, soios şi demodat îmbrăcate, sunt totuşi de-o aproximativă curăţenie şi de-o patetică modestie. Doar din loc în loc se întâlneşte o fetişcană mai nostimă, mai îndrăzneaţă şi — Doamne iartă-mă — chiar cu buzele făcute ! De-altfel, de câte ori se află o femee mai îngrijită şi bine pe stradă, ea este, fără îndoială, Româncă.

Puţinii bătrâni rămaşi din fosta clasă intelectuală cerşesc deseori la colţ de stradă, cu aere resemnate de animale bătute. Bărbaţii vânjoşi, în haine sau bluze albe, par a fi ori salahori, ori funcţionari de provincie. În general, deci, un public de muncitori şi de slugi ...

După amiaza am avut norocul de-a putea asista la premiera lui „ Boris Godunov ", minunat pusă în scenă, cu voci bune, uimitoare mişcări de mase şi un remarcabil joc de scenă ... Sala operetei este impunătoare şi elegantă, în stilul consacrat, fiind exacta replică a clădirei din Viena. Entuziasmul a fost foarte mare, flori, aclamaţiuni, Boris Godunov sărutând pe gură directorul pe scenă în aplauzele furtunoase ale asistenţei ...

Dimineaţa de 28 a fost hărăzită vizitării Palatelor Worontzov şi Narischkine, primul fusese reşedinţa guvernatorului Impăratului, celălalt, reşedinţa comandamentului militar. Faţada neo-greacă şi coloanele albe ridicate de familia Worontzov pe o înălţime de unde domina o mare parte a golfului, cu portul la picioare şi marea până la orizont, se află acuma în plină reparaţiune, o aripă distrusă de bombe este definitiv tăiată, o coloană ce se desprinde pe cerul albastru fiind tocmai refăcută ... Palatul Narischkine, pe de altă parte, se ruinează de-a binelea, încercând în zadar să ocrotească colecţiuni mediocre de mobilă uzată, de porţelanuri înflorite şi sumedenii de tablouri inutile. În vastele încăperi cu parchetele maestru lucrate, mai suflă o adiere de mărire trecută, dar atâta tot; ca şi portul ce se descoperă întreg dela ferestrele pleznite, cadrul — ca şi conţinutul — s'au stins ...

După amiaza am vizitat o familie Balaş de Ruşi romanizaţi, trecuţi din nou, în urma capriciilor războaielor în aceleaşi regiuni din care se trăgeau ; fata casei este un băiat ratat, care munceşte cât şapte spre a ajuta o mamă zdrobită în urma morţii unui fiu adorat, pe frontul Odessei, şi a unui bărbat ucis zece zile mai târziu, când comandamentul nostru, minat de Sovietici, a sărit în aer. Bieţii oameni, ce atrag drame şi nenorociri, pe care le înfruntă cu un curaj complicat şi un fatalism uneori întrerupt de crunte clipe de revoltă ...

La patru, am mers la muzeul archeologic, unde doi profesori Ruşi şi unul Român mi-au făcut onorurile colecţiunilor pe care le clasificau şi valorificau acuma, împreună, în încăperi înghesuite ...

Seara am ajuns într'o mică sală puchinoasă, unde pe o scenă improvizată,

cu ajutorulunui pian săltăreţ, despărţit de spectatori printr'o ţoală bătută în cuie, de perete, se juca, cânta, dansa şi mima cu furie o operetă vag numită „ Contele se distrează ". Reprezentaţiunea, foarte mult gustată de publicul Rusesc entuziast — cred că doar un soldat German şi cu mine eram singurii străini — era cea mai perfectă parodie de operetă pe care să fi văzut-o vreodată — grotescul desăvârşit al tuturor atitudinilor, accentelor şi notelor — fără să mai vorbesc de caricaturalele costume — ar fi fost patetice în perfecţiunea lor, dacă naivitatea tuturor nu ar fi fost atât de mişcătoare ...

A doua zi am fost condus în parcul de lângă malul mării unde, într'o alee de măslini argintii, se înşiruiau cele o sută de morminte, minunat îngrijite, a celor ucişi în drama comandamentului. Dintre toţi nu cunoşteam decât pe Dorel Davila — fratele încrezutului Citta — şi locurile de odihnă a celor doi Balaş, tatăl şi fiul.

După amiază mă înapoiez la operă spre a auzi „ Mireasa vândută " de Rimski - Korsakoff, o reprezentaţiune cu mare bogăţie de costume şi decoruri, în care mi se spune că actorul principal ar fi cântat atât de frumos fiindcă a fost beat dela început până la sfârşit ! ...

Ziua următoare fiind Duminecă, am luat un tramvai horcăit pus în circulaţiune de puţină vreme, ce m'a dus prin Longeron la Arcadia, unde pe o îngustă plajă, un public desmăţat, urât şi vesel îşi uita necazurile bălăcindu-se într'o mare admirabilă. Împrejur se mai vedeau cazemate, tranşee şi sârme ghimpate pe care se căţărau copiii, fără a lua seama de conştiincioasele tăbliţe Germane ce anunţau criptic : „ Achtung, Minen ! "

Poporul era fascinant : cele mai extraordianre imitaţiuni de costume de baie, ce din jerpeleală şi inconştienţă erau neşteptat de impudice. Mai toate femeile, de voie, de nevoie, purtau brasiere drept un mare semn distinctiv de eleganţă, ce deveneau însă frumos transparente odată atinse de apa mării. Ba, în primele valuri, am văzut o cucoană mai în vârstă, care şi-a scos frumos costumul, spre a se freca apoi vânjos cu nisip ! ... Mi-a părut rău că malurile mării erau ocupate de trupe Române şi Germane şi că, prin urmare, nu m'am putut duce mai departe la Grande Fontaine, spre a regăsi amintirile mele din 1917 ...

Trecând la înapoiere prin străzile tăcute, îmi reînnoiam continuu mirarea de a vedea firme Româneşti ce indicau pretutindeni un surprinzător număr de restaurante, bodegi, cafenele, frizerii şi — cizmării ! Romanizarea acestui oraş străin, în care de-altfel — ca şi în restul Transnistriei — am făcut, se pare, opera administrativă şi economică, destul de frumoasă, nu mă va convinge însă niciodată că nu ar fi o mare greşeală dacă am alipi, mai târziu, provincia dintre Bug şi Nistru ...

Bucureşti, 8 Septemvrie. În dimineaţa de 31 August un tren supraîncărcat m'a dus în aproape patru ore, dela Odessa la Tiraspol, de-alungul a gări ruinate, câmpii mănoase presărate cu morminte încă proaspete şi schelete îndepărtate de fabrici devastate. Lângă mine, în coridorul vagonului, o ţărancă Română din aceste regiuni, vorbindu-mi despre armatele de ocupaţiune, îmi rezuma situaţiune printr'o formulă lapidară : „ Păi să vă spun, Domnule : soldaţii Români sunt milostivi, dar Nemţii sunt tare mişelioşi ! "

Pe cheiul gării Tiraspol regăsesc pe Florica şi pe Marie - Louise, care mă duc la sediul Crucii Roşii, o casă bătrânească, joasă şi curată, în care era mare

Fig. 83 Regina Mamă în 1941

zarvă, fiindcă prietenele mele trebuiau să se înapoieze a doua zi la Bucureşti, după un stagiu de mai multe săptămâni în spitalele locale ...

Asist mai târziu, în gară, la sosirea unui tren cu răniţi venit din Rostov. Nu mai rămăseseră decât vreo treizeci de gravi atinşi, restul fiind debarcat în drum la alte spitale ; umbre tremurate şi abia omeneşti au coborât încet, sprijinite de camarazi sau de infirmiere, mai toţi având răni la cap, unii fiind orbi, alţii cu secţiuni ale feţelor smulse. Patetic spectacol, care dublat de descrierile deprimante ale medicului gării — care nu mai putea suferi chinurile răniţilor săi — m'a lovit pentru prima oară cu realitatea îndepărtată a grozăviei frontului ...

Tiraspolul nu este decât o adunare mai întinsă de case păcătoase, din mijlocul cărora se ridică neaşteptat câteva mari clădiri cu veleităţi de modernizare. Astfel, în faţa Crucii Roşii se înalţă casa guvernământului Transnistriei, culoarea cafelii cu lapte, monotonia ei de cazarmă fiind înreruptă ici-colo de statui monumentale. Un timp ne-am oprit pe malurile murdare ale Nistrului leneş, apoi am mâncat pe trotuar, carne friptă, în umbrele serii ce se întindeau opace pe oraşul camuflat ...

La înapoiere am cedat locul meu până la Iaşi, unui Colonel Leon, comandantul regimentului 13 Roşiori, rănit în Caucaz. Mi-a vorbit prelung de lipsurile aviaţiei şi armamentului nostru modern, de curajul în masă al soldaţilor Români, dar mai cu seamă de întrebarea pe care şi-o pune acuma fiecare dintre noi : „ Până unde şi până când ...?" Ieşit din groaza luptelor păstrase încă o privire fixă, un aer absent şi o încordare nervoasă puţin confortabilă. În acelaşi timp vedeam prin fereastră succedându-se trenurile ce purtau trupele noastre spre front — soldaţi vioi, armament uşor, căruţe umflate, cai potoliţi. Da, într'adevăr, până unde, până când şi — pentru ce ? ...

4 Octomvrie. În capitală, lumea şi Ministerul erau îngrijoraţi de formidabila rezistenţă a Ruşilor la Stalingrad, unde de atâtea săptămâni asalturile sălbatece ale Germanilor nu reuşeau să ocupe întinsul oraş fortificat de-a-lungul Volgii. Sacrificiile au fost cumplite de-o parte şi de alta, şi, se pare că atât în intensitate ca şi în timp, războiul modern nu a cunoscut aşa un iad ! Trupele Româneşti, precum şi aviaţia noastră, au avut o eroică purtare, pe care însă au plătit-o scump în morţi şi răniţi ...

Intrarea, într'o a doua iarnă fără a se fi distrus nici pe departe armatele bolşevice, este extrem de îngrijorătoare. Uzarea lentă a aparatului militar nazist fie acesta oricât de covârşitor, nu poate fi tăgăduită iar, paralel, înarmarea uriaşă a Anglo-Saxonilor, deci parţial şi a Rusiei, este de-asemenea o realitate. În această vâltoare sacrificiile noastre sporesc, fatal, ceea ce se resimte cu atât mai mult cu cât anul trecut se sperase într'o campanie scurtă şi hotărâtoare. De aci, cererile Germaniei faţă de Români devin tot mai apăsate, economic şi militar

Pentru aceste motive, Mihai Antonescu a fost poftit acuma două săptămâni la Marele Cartier al Fuehrer-ului, spre a discuta pe larg toate problemele pendinte. Am aflat o parte a celor întâmplate prin Davidescu, care l-a însoţit în cele două zile pe care le-au petrecut „ undeva în Ucraina ". Duşi orbeşte cu avionul, au sosit în regiuni foarte împădurite, întâi la cartierul lui Ribentropp, unde au avut loc două lungi convorbiri de câte patru ore ... Mareşalul care pleacă în cursul acestei luni pe front spre a prelua efectiv comanda celor două ar-

mate, manevrează în aşa fel încât la o eventuală înaintare Anglo-Saxonă prin Iran şi Asia Mică, să nu fim nevoiţi a intra în contact cu dânşii ; de aci dorinţa de-a strânge unităţile noastre grupându-le între Astrakhan, Caspică şi Caucaz ...

Dela Ribentropp au parcurs cu maşina o sută de km. până la cartierul lui Hitler, pe care l-au găsit locuind într'o simplă căsuţă Rusească, camuflată cu pomi artificiali aşezaţi pe acoperiş. Fuehrer-ul a părut lui Davidescu mult îmbătrânit, din Noemvrie trecut, când îl întâlnise ultima oară. La convorbirea de o oră, pe care acesta a avut-o cu Mihai Antonescu nu a asistat, dar a luat parte la o discuţiune generală, în care dictatorul suprem a făcut o pasionată filipica împotriva Rusiei Sovietice. În rezumat, vizita ar fi decurs în mod neaşteptat de favorabil pentru noi, cu toate că nimeni, în afară de cei la putere, nu îşi face iluzii despre mărinimia Germană.

Bran, 13 Octomvrie. Mă regăsesc aci, cu încântare pentru trei zile, Archiducesa venind, pentru un scurt popas în Ţară, cu cele două fetiţe mai mici ... Locuesc de data aceasta în fostul iatac al Regelui Ferdinand, în care dânsul nu ar fi dormit niciodată ... Foc în toate căminurile, mâncare în sufrageria boltită în stâncă, alături de vase mari albastre, umplute cu flori roz, ce seamănă a lauri anemici ... Curtea interioară şi galeriile sunt acoperite cu mari frunze de viţă ruginii şi mărginite de petunii şi muşcate înflorite... Alaltăeri, după o slujbă prea lungă în bisericuţa de lemn, dincolo de apa Turcului, am suit treptele ce duc la locul în zidul de stâncă unde a fost mutat anul trecut de 18 August, inima Reginei Maria. O mică terasă, o cruce de piatră şi lanţuri ce petrec ochiul către o mare nişă, cuprinsă de înalte uşi de fier lucrat, purtând crucea Suveranei; în perete se află icoana ei favorită luminată de o candelă, iar jos, blocul de marmură albă, acoperit cu un tricolor şi înconjurat de multe flori.

Am depus şi eu cu emoţie un buchet de dalii, şi m'am întrebat dacă această inimă pribeagă va mai trebui să plece şi de aci în cazul în care — Doamne fereşte — soarta armelor ne-ar face să pierdem şi restul Ardealului ? ...

După dejun ne-am suit într'un automobil ce ne-a dus peste culmi şi dealuri muntoase, prin păduri de brazi şi văi pietroase, în mijlocul a sate surprinzător de îngrijite, până la cheiurile Dâmbovicioarei... O simfonie a peisagiului Românesc, cum rareori se poate întâlni într'o plimbare atât de scurtă. La înapoiere am luat ceaiul în întunerecul ce începea a se lăsa peste creneluri, coloane şi bolţile încăperilor ... La 11 seara am adormit în patul meu Săsesc cu baldachin, la lumina ultimelor flăcări ale căminului, plin de jar cald.

Ultima zi am luat aşa-numitul drum al Reginei spre Sinaia, pe un cer ce se acoperea treptat cu cumulus albicios. Drumul de toată frumuseţea ne-a dus într'o oră la porţile Peleşului. Coborîţi în sala de arme, Regina ne-a găsit în holul cel mare, pe când neştiinţa noastră cerceta miracolul marelui Greco ce fusese tocmai curăţat de experţii Palatului Pitti din Florenţa.

Odată mai mult, Suverana m'a încântat prin desăvârşita armonie a înfăţişării ei, prin lenta distincţiune a gesturilor şi atitudinilor, prin sobrietatea atât de ticluită a eleganţei ei proverbiale. De-acolo, Principesa Ileana ne-a arătat principalele apartamente ale Castelului, pe care le-am regăsit după opt ani jumătate având aceeaşi bogată demnitate de prost gust şi solidă rigiditate, ce dau ciudata impresiune a unei tradiţii locale de lungă durată. Cu acest prilej am cerut să revăd odaia în care fusese transportat corpul Tatălui meu, în noaptea de

29 spre 30 Decemvrie 1933, dar am găsit-o schimbată şi, în parte strânsă...

De-altfel, Regina, spre a'şi găsi o ocupaţiune constructivă, curăţă şi reînnoieşte întreg Castelul, încăpere cu încăpere,sală de sală, apartament de apartament... Am regăsit pe Suverană într'unul din atelierele de sus ale Carmen Sylvei, unde misteriosul Italiano-German dela Pitti repara şi dizolva murdăria veacurilor acumulată pe pânzele galeriei regale de pictură. Vrăjitorul, care împrumutase însăsi înfăţişarea unui model al lui Greco, ne-a tălmăcit metoda lui de lucru, dându-ne cele mai interesante amănunte asupra întregului proces de descompunere şi recompunere al tablourilor cele mai stricate şi prost reparate în trecut.

După acest curs ţinut cu pasiune şi un entuziasm agitat, am trecut cu Suverana la întortochiatul şi ilogicul Foişor, unde Carol II a chel[illegible]tâţia bani spre a clădi o locuinţă plină de contradicţiuni, lipsită de unita[illegible]r cu anumite terase susţinute de coloane ce se desprind frumos pe fundalul sumbru al brazilor. Trecând într'un salonaş, pe pereţii căruia erau agăţate nici mai mult nici mai puţin de trei Greco, un Corregio şi un Zurbaran, ne-am aşezat la masa de ceaiu, în jurul căreia s'au încins numaidecât focoase discuţiuni, al căror subiect principal era neiertata purtare a Antoneştilor faţă de Suverani ... Când, înmărmurit, am întrebat pe Regină cum de poate suferi un asemenea regim, mi-a răspuns calm: „ We must not be offensive, and being what we are, we cannot react the same way, but hope to be able to stand it until things will change ".

Mă uitam la încăperea înconjurată cu cărţi aduse dela Cotroceni, precum şi la masa Regelui, care era prea orânduită şi goală spre a servi cuiva care este muncitor şi gânditor. Da, poate Suverana avea dreptate, şi mobila devenea simbolică — vremurile erau astfel şi oamenii de aşa calitate, încât Suveranii trebuiau să se ţie de-o parte, peste patimi, invidii şi stăpânitori efemeri, spre a ieşi nepătaţi din această vâltoare ...

Coborîţi la intrare, Regele a venit să ne ia cu maşina, spre a ne duce în viteză maximă până la Peleş, unde ne-am instalat în micul teatru al Castelului pentru a căsca gura la un film Elveţian tâmpit ... Aşezat în spatele lui Mihai I, mă gândeam odată mai mult la neomenosul destin al acestui prea tânăr Monarh, întrebându-mă îngrijorat care va fi oare viitorul său ?

M'am despărţit de Bran cu o strângere de inimă, căci în răsturnările de azi, Dumnezeu numai ştie dacă mă voi regăsi vreodată acolo în aceleaşi condiţiuni.

Bucureşti, 14 Octomvrie. Ieri seară, înapoindu-mă dela Bran, am aflat tragica veste a morţii lui Nicu Hiott, care a fost prietenul meu cel mai apropiat în copilărie şi în adolescenţă ... Fusese atâţia ani confidentul şi camaradul meu nedespărţit, iarna la Bucureşti, vara la Măldăreşti şi la Vorniceni ... Plecând apoi la Paris, pentru studiile sale de licenţă, soarta a vrut să ne despărţim cu încetul. unul de altul ... Mai târziu, ne-am apropiat din nou după căsătoria sa cu Jeanne Cretzeanu. Dela plecarea mea în Japonia însă, nu l-am mai întâlnit, posturile noastre diplomatice şi războiul despărţindu-ne de-a-binelea. După divorţul său de Jeanne şi căsătoria lui cu o Elveţiancă simţitor mai în vârstă, o rară, urîtă şi puţin cunoscută boală l-a lovit acuma trei ani la Paris. Evacuat în dramatice condiţiuni la invadarea Franţei, viaţa sa de atunci a fost, mai întâi în zona ocupată, apoi la Geneva, un lung martiriu, până când o nemiloasă

congestie cerebrală l-a ucis alaltăieri dimineaţă... Este jalnic să te gândeşti la sfârşitul dramatic al unui băiat de 35 de ani, atât de inteligent, de capabil, de cult, de neobişnuit în întreaga sa structură sufletească şi intelectuală... Pentru mine, Nicu va reprezenta întotdeauna ceea ce este mai bun, mai frumos, mai adânc în prietenie, amintiri care legate fiind de copilărie şi de adolescenţă, vor rămâne pururi printre cele mai calde şi mai scumpe ...

1 Noemvrie. ... Cu vreo trei săptămâni în urmă, secretarul nostru general Davidescu mă întreabă pe neaşteptate dacă aşi primi să mă duc în postul de consul general la Paris. I-am răspuns că, în principiu, nu doream să părăsesc Ţara, dar că aşi fi nerod să refuz acest loc de încredere în împrejurările de azi. Care nu mi-a fost mirarea când dânsul îmi telefonează acuma câteva zile spre a mă anunţa că lucrurile s'au schimbat, şi că am fost numit Însărcinat cu Afaceri în Finlanda, ministrul nostru din Helsinki îmbolnăvindu-se şi cerând a fi rechemat la data de 15 Noemvrie ... Cu posibilitatea deci de-a mă înapoia în câteva luni, ori de-a mă duce aiurea la finele iernii, aventura Finlandeză în ger nordic, pe bombardamente Sovietice şi mizerie de război mă atrage mult.

Când plecarea mea a fost anunţată oficial, după felurite încurcături — prea lungi pentru a le aminti — l-am rugat pe Stîrcea - devenit Mareşal al Curţii, la vârsta de abea treizeci de ani — să ceară pentru mine o audienţă Reginei ; dânsul insistând însă să-l văd şi pe Rege, am fost poftit acuma trei zile pentru dejun, la Foişor. Am făcut drumul în maşină cu Domnul Bănescu, un bătrân de aproape 70 de ani, de curând numit procuror general al Curţii de Casaţie. Dânsul m'a încântat povestindu-mi cum terfelise pe legionari, când fusese preşedintele comisiunii însărcinată să ancheteze pe cei acuzaţi de crime împotriva verzilor, precum şi de scenele sale cu Ică, pe care îl socoteşte drept „ omul politic cel mai hulit în istoria României contemporane " — Argetoianu îmi spusese chiar că este mai urât decât fusese Urdăreanu, pe vremea lui Carol !

Am sosit la Foişor într'o înmărmuritoare apoteoză de culori tomnatece. De data aceasta am fost introduşi în salonul mare de jos, care se prelungeşte, despărţit de o treaptă, cu o sală de biliard. După o aşteptare necuviincios de lungă, a apărut aghiotantul de serviciu, dimpreună cu Ioaniţoiu, prietenul Regelui, urmaţi de Suverani.

Din acea clipă am căutat prin conversaţiunea mea pe care o doream să fie hazlie, să neutralizez timiditatea lui Mihai I. Poate că am vorbit prea mult, ceeace l-a înarticulat şi mai tare, poate că era în aceea zi din cale afară de preocupat, dar în afară de râsete repetate, nu a reacţionat în nici un chip — şi Doamne, câtă osteneală mi-am dat ! ...

Dânsa, încântătoare, amabilă, amuzantă, interesantă, dar lăsându-te întotdeauna cu un simţământ oarecum nesatisfăcut. Bietul procuror general dela Casaţie, care era la stânga Suveranei, nu a spus nici pâs în tot timpul mesei, ceilalţi doi ţinând isonul acestei tăceri. Prin urmare, doar Regina şi cu mine am dus tot greul conversaţiunii până dupa dejun ... La plecare, Mihai I a uitat să-mi ureze drum bun ...

8 Noemvrie ... Am ales data de azi spre a părăsi Ţara. Acum patru zile Mihai Antonescu m'a primit în audienţă, după ce am aşteptat surprinzător de puţin într'un salon înalt, străjuit de două imense vase de porţelan German şi fotografii înrămate, ce reprezentau pe Ică cu Hitler, pe Ică cu Ribentropp, pe

Ică cu Killinger, printre cari familia Goebbels şi Antonescu cel Mare.

M'a ţinut 25 de minute în monumentalul său birou destul de sobru şi impunător, vorbindu-mi mai toată vremea, curtenitor, pompos, nemişcat, ceeace îmi amintea cuvântul exagerat, dar totuşi atât de nimerit al lui Micescu — „ vidul sonor ". A ţinut dela început să accentueze că dânsul m'a ales —ceea ce ştiam dela Davidescu că nu era adevărat — căci avea nevoie de oameni „ cu tradiţie dar şi de diplomaţi „ cu sensibilitate ". Mi-a ţinut apoi un lung logos despre relaţiile Romăno - Finlandeze, accentuând asupra paralelismului evident al celor două ţări, în conflictul actual, precum şi asupra lealităţii guvernului din Helsinki.în toate chestiunile ce ne interesează în comun.

Mi-a desminţit existenţa trupelor pe frontul Finlandez, şi apoi mi-a dat — hai să le numim instrucţiuni : 1/ Să caut a descoperi care va fi potenţialul militar Finlandez în viitor, fiind dat posibilităţile lor actuale ; 2/ să cercetez care este activitatea Ministrului Americei la Helsinki şi să încerc a mă informa asupra punctului său de vedere privitor la situaţiunea din Finlanda; 3/ să cercetez legăturile acestei ţări cu Suedia şi cu Norvegia ...

În timpul convorbirii noastre a venit un plic galben adus de Barbul, secretarul său, în care ştiam că se afla demisiunea lui Davidescu, pe care Ică avusese bădărănia de-a-l înjura cu o oră înainte la telefon. în prezenţa Ministrului Elveţiei. Păstrându-şi calmul — il en a vu bien d'autres ! — a privit un timp platonul, apoi a continuat exact unde fusese întrerupt ...

Am plecat prin urmare dela Ică cu simţământul că ascultasem pe un om care se ia tare în serios, şi care îmbracă idei obişnuite în cuvinte răsunătoare, fraze pompoase şi adjective trâmbiţătoare. Această lipsă de simplitate şi de bun gust al oamenilor zilei, este într'adevăr înspăimântătoare !

Pregătirile de plecare şi-au urmat un curs normal, preocuparea principala fiind goana după alimente, căci sunt nevoit sa iau cu mine peste 120 kg. Apartamentul va fi ocupat de tânărul Principe Thurn und Taxis — a cărui ramură Italiană se numeşte Torre Tasso din 1918 — care mi-a cerut să-i fac acest serviciu. dânsul fiind aci cu ceeace se numeşte cu exageraţiune „ armata Italiană". Junele Raymond nu îmi este prea simpatic. dar m'am gândit că proprietarul vestitului castel dela Duino, lângă Trieste, va şti să respecte obiectele modestelor mele încăperi.

După felurite mese, despărţiri, cadouri, telefoane, vizite şi scrisori, seria de alergături şi de vorbe bune s'a încheiat cu un mic dejun la Palinn, Ministrul Finlandei, unde am şi schimbat cuvântări „ inimoase " în prezenţa noului său consul onorar, care este Nicky Chrissoveloni, laolaltă cu Dodoi, Jeanne Cretzeanu, Ionel Stîrcea . Walter Cisek dela Ministerul Propagandei şi alţi câţiva creştini.

Această introducere a aventurei mele Finlandeze, întovărăşită fiind de pahare cu şampanie, voie bună şi multiple protestări de prietenie, mă fac să privesc noua mea plecare cu un interes din ce în ce mai viu, fără regrete, multă curiozitate şi cu speranţa că voi putea sta acolo cel mult opt luni ...

Dacă s'ar părea că am dat uneori prea numeroase amănunte asupra primilor trei ani de război, am făcut aceasta din adins, fiindcă doream să prezint o imagine a Ţării, a evenimentelor şi a oamenilor ce au caracterizat istoria dramatică a unei Românii în care nu mi-a mai fost sortit a mă înapoia.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

CUPRINSUL

Machetă și copertă: Ion Dumitru

Corectură: autorul
Culegerea textelor în composer, montaj și punerea în pagină: B. Vasile
Imaginile reproduse după clișeele puse la dispoziție de către
George I. Duca și Hoover Institution on War, Revolution and Peace
Stanford University, California, U.S.A.

Volumul de față a fost imprimat în 500 exemplare
prin procedeul Offset, pe hârtie Samtpraximat de 90 gr.
în imprimeria editurii
Predat la cules: Octombrie 1983; început imprimatul: Iunie 1984
Predat la legat: August 1984

Colecția „Memorii și Mărturii"
Editura Ion Dumitru
8000 Muenchen 40, Siegfriedstr.3
Tel. (089) 34 61 32
Werkstatt: 8000 Munchen 40, Kaiserstr. 65
Tel. (089) 34 31 93

Vol. I

Europa – România – Familia, în anul naşterii mele 1905.

Bucureştii copilăriei mele – Casele Duca şi Moruzi în Oltenia şi în Moldova. Conacurile vechi ale rudelor noastre.

Ion Duca intră în politica Ţării – Partidul liberal şi I.C. Brătianu. Partidul Conservator al Mamei mele.

Ion Duca intră în guvernul liberal în 1914 – Izbucnirea războiului mondial – Neutralitatea – Moartea lui Carol I – Evenimente ce au influenţat viaţa unui copil în cadrul lumii în care creştea.

Noii Suverani ai Ţării – Războiul Întregirii – Viaţa la Iaşi – Tragediile şi Victoria neamului – Rolul lui Ion Duca, tălmăcită de fiul său – Reforma agrară

Viaţa politică trăită de un adolescent plin de curiozităţi – Ion Duca preia Externele – Evenimentele internaţionale şi familia Duca

Familia Ştirbey – Familia Regală şi influenţa lor asupra adolescenţei lui George Duca

Viaţa studenţească în România şi în străinătate – Liga Naţiunilor şi Neculae Titulescu

Intrarea în cariera diplomatică – Statele Unite în anii '20 – Călătorii în Lumea Nouă

Externele în primii doi ani ai domniei lui Carol II – Influenţa avută de Regina Maria şi de Principesa Ileana asupra perioadei 1922-1932 şi a tinereţii mele

IDV

